

Dragan Petrović

**Politika Francuske Republike
u jugoslovenskoj krizi 1990–2001.**

Dragan Petrović

Politika Francuske Republike
u jugoslovenskoj krizi 1990–2001.

Beograd, 2023.

Izdavač:
Institut za međunarodnu politiku i privredu
Beograd, Makedonska 25

Za izdavača:
prof. dr Branislav Đorđević,
direktor

Recenzenti:
prof. dr Dragan Đukanović, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu
prof. dr Mile Bjelajac, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd
dr Duško Dimitrijević, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Lektura:
Maja Jovanović

Kompjuterska obrada:
Sanja Balović

Tiraž:
100 primeraka

Štampa:
Birograf komp doo, Atanasija Pulje 22, Beograd

ISBN 978-86-7067-30-5

Monografija je nastala u okviru naučnoistraživačkog projekta „Srbija i izazovi u međunarodnim odnosima 2023 godine”, koji finansira Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije, a realizuje Institut za međunarodnu politiku i privredu. Takođe ova monografija je finansirana nakon sprovedenog Konkursa za finansiranje naučnih monografija koje realizuje isto ministarstvo, koje je za nju odobrilo sredstva juna 2023. godine.

SADRŽAJ

Predgovor	9
I Uvodni deo	11
II Istorijsko nasleđe odnosa kao determinanta politike Francuske prema SFRJ	23
Pregled francuske politike prema srpskom pitanju i jugoslovenskom prostoru u XIX i XX veku	23
Analiza francusko-srpskih odnosa od 1800. godine	31
<i>Politički odnosi</i>	31
<i>Francusko-srpski politički odnosi u sklopu Istočnog pitanja</i>	32
<i>Francusko-srpski odnosi u okviru velikog francusko-nemačkog konflikta 1870–1945</i>	40
<i>Francusko-srpski odnosi u kontekstu ideološkog sukoba Zapad–Istok u XX veku</i>	42
<i>Francusko-srpski odnosi u kontekstu geopolitičkih suprotnosti anglosaksonske sile – Rusija</i>	44
Kulturni odnosi	49
Ekonomska saradnja	55
Vojna saradnja	61
Unutrašnjopolitička i društvena situacija u SFRJ uoči razvoja jugoslovenske krize	66
<i>Francuska u periodu koji je prethodio eskaliranju jugoslovenske krize</i>	80
<i>Francusko-jugoslovenski odnosi nakon 1981. godine</i>	87
Francuska spoljnopolitička koncepcija u vreme Miterana	94

III Francuska politika (pre svega francusko-srpski odnosi) u jugoslovenskoj krizi 1991–1995	101
Francuska politika u periodu internacionalizacije jugoslovenske krize i diplomatskog predupređivanja destabilizacije posthladnoratovske Evrope	101
Međunarodni neuspeh predupređivanja eskalacije jugoslovenske krize i politika Francuske tokom prvog talasa oružanih sukoba 1991–1992	103
<i>Francuska politika tokom kraćeg oružanog sukoba u Sloveniji</i>	103
<i>Francuska politika tokom dužeg oružanog sukoba u Hrvatskoj</i>	107
Politika Francuske u drugom talasu oružanih sukoba i upravljanja krizom u Bosni i Hercegovini 1992–1995	143
IV Politika Francuske Republike u jugoslovenskoj krizi 1996–2001	299
Francuska politika u upravljanju jugoslovenskom krizom tokom oseke nasilja od 1996. do 1998. godine	299
Politika Francuske od 1998. do 2001. godine tokom trećeg oružanog talasa jugoslovenske krize vezane za Kosovo i Metohiju i destabilizovanje Makedonije	311
<i>Francuska politika i kriza u vezi Kosova i Metohije</i>	311
<i>Francuska politika i kriza u Makedoniji 2001. godine</i>	380
V Zaključno poglavlje	393
Posmatranje francuske politike prema jugoslovenskoj krizi 1990–2000 u kontekstu velikih geopolitičkih paradigmi dužeg trajanja	393
Analiza glavnih faktora i pravaca francuske politike u jugoslovenskoj krizi	405
Mogući budući pravci politike Francuske Republike prema postjugoslovenskom prostoru nedovršenih rešenja krize	428

Bibliografija	431
Prilog 1	
Analiza i pregled naučnih monografija, knjiga i publicistike objavljene u Francuskoj vezanih za jugoslovensku krizu devedesetih godina XX veka	447
Prilog 2	
Pjer Mari Galoa “Jedna međunarodna ujdurma”	511
Rezime	517
Summary	523
Résumé	531
Naučna biografija dr Dragana Petrovića	539

PREDGOVOR

Pred čitaocima je rad koji se bavi politikom Francuske u jugoslovenskoj krizi 1990-2001. Ovo je za štampu prerađena istoimena, prethodno odbranjena doktorska disertacija na Fakultetu političkih nauka u Beogradu. U odnosu na odbranjenu disertaciju došlo je do izvesnih promena i dopuna rada. Tako je uvodno poglavlje izuzetno umanjeno odstranjivanjem metodološkog dela, dok je analiza preko sedamdeset knjiga o jugoslovenskoj krizi objavljenih u Francuskoj (i francuskom govornom području u celini), prebačena u Prilog. Sa druge strane, znatno je prošireno poglavlje istorijske analize francuske politike prema jugoslovenskom području u XIX i XX veku.

Autor se zahvaljuje na korisnim sugestijama recenzentima prof. dr Draganu Đukanoviću, prof. dr Miletu Bjelajcu i dr Dušku Dimitrijeviću. Takođe i profesoru dr Draganu Simiću i dr Bogdanu Stojanoviću, koji su takođe kao i profesori Đukanović i Bjelajac prethodno bili članovi komisije za odbranu disertacije. Posebnu zahvalnost za podršku dugujem direktoru Instituta za međunarodnu politiku i privredu prof. dr Branislavu Đorđeviću. Ministarstvo nauke je finansiralo objavljivanje ove naučne monografije, nakon realizovanog konkursa za njihovo finansiranje, pa bih iskoristio priliku da se zahvalim i u tom pravcu, kao i svom Institutu za međunarodnu politiku i privredu, koji je izdavač.

Za sve eventualane nedostatke u ovoj naučnoj monografiji preuzimam odgovornost na sebe kao njen autor.

Beograd, septembar 2023.

autor

I

UVODNI DEO

Zašto se istražuje politika Francuske Republike u jugoslovenskoj krizi?

Kada je u pitanju opravdanosti neke teme i rada u tom pravcu, iz aspekta metodologije društvenih i političkih nauka postavlja se pitanje njenog značaja za širu društvenu zajednicu. U okviru položaja Republike Srbije i čitavog postjugoslovenskog prostora raspad SFR Jugoslavije i jugoslovenska kriza, nakon koje su nastale današnje međunarodno priznate države, veoma je važan period i fenomen za istraživanje. U ovom radu kao uža vremenska odrednica uzima se period od 1990. zaključno sa 2001. godinom – to je period kada je jugoslovenska kriza trajala na delovima eksjugoslovenskog područja. Za Srbiju je čitav ovaj period bio važan jer su se dešavale krize tadašnje zajedničke države, poput kratkog sukoba u Sloveniji tokom sredine 1991. godine, i sukob u Hrvatskoj 1991. i početkom 1992. godine. Sukob u Bosni i Hercegovini, koji je kasnije nastao, bio je dužeg trajanja od tri i po godine, sve do jeseni 1995. godine, i u njemu je učestvovao neposredno i srpski narod na tom području, a SR Jugoslavija bila obuhvaćena sankcijama dela međunarodne zajednice i odjecima tog sukoba na različite načine. Kosovska kriza 1998–1999. direktno je vezana za deo Republike Srbije i SR Jugoslavije, kao i po pitanju NATO agresije tokom proleća 1999. godine. Samo se delom za makedonsku krizu 2001. ne može reći da je direktnije vezana za SR Jugoslaviju, odnosno Srbiju, ali su ti događaji sastavni deo jugoslovenske krize u posmatranom periodu. Nakon 2001. godine, na postjugoslovenskom prostoru, postojalo je niz kriza i žarišta, ali zajedničko za njih je izostanak oružanih sukoba kakvi su upravo bili napred navedeni u periodu 1991–2001.

U posmatranoj deceniji nisu u kontinuitetu sve oblasti i novonastale države eksjugoslovenskog prostora bile zahvaćene i povezane direktno (pa čak ni u nekim slučajevima indirektno) sa talasima nasilja i oružanih konflikata koji su u tom trenutku postojali. Najizolovaniji je slučaj Slovenije nakon okončanja kratkotrajnog sukoba na njenom tlu i pokušaja secesije od SFRJ 1991. godine.

Međunarodno priznata Slovenija je imala malo dodira recimo u vezi sukoba u Hrvatskoj tokom jeseni i zime 1991–1992, odnosno 1995. još manje kada je bio u pitanju sukob u Bosni i Hercegovini, ili agresija NATO na SRJ 1999. godine, dok je po pitanju makedonske krize 2001. to bio vrlo udaljen događaj za prosečnog Slovenca. Makedonija je bila u zajedničkoj državi sa Slovenijom i Hrvatskom kada su tamo bili oružani sukobi 1991. godine, ali je već kao nezavisna država bila daleko manje povezana i zainteresovana za rat u Bosni i Hercegovini, dok su je kosovska kriza i agresija NATO na SRJ doticali kao suseda i kao zemlju koja i sama ima izvestan problem sa albanskom zajednicom (manjinom) u svojim granicama.

Predmet ovog rada nije jugoslovenska kriza sama po sebi, već politika Francuske Republike prema jugoslovenskoj krizi 1991–2001. Francuska kao evropska sila nije imala dominantnu ulogu u svetskoj politici do okončanja bipolarizma, gde su vodeću ulogu imale supersile SAD i SSSR, odnosno NATO i Varšavski ugovor. Treća velika svetska sila je bila Kina, istina sa manjim uticajem na događaje u Evropi. Francuska je imala veliki uticaj na evropsku pa i svetsku politiku do Drugog svetskog rata. Do ujedinjenja Nemačke, Francuska se naročito mogla tretirati kroz novovekovnu istoriju, pa i onu srednjovekovnu, kao uz Rusiju vodeća kontinentalna sila (Britanija je kao pomorska sila bila više okrenuta morima i sa manjom kopnenom armijom i manje zainteresovana za zbivanja na samom evropskom kontinentu). Nakon poraza Napoleona, i Bečkog kongresa 1815. godine, Francuska je pokušavala da povрати svoj prethodni uticaj i bila je u stalnom uzletu sve do 1870. godine kada je doživela poraz od Prusije i kada je došlo do zaokruživanja nemačkog ujedinjenja. Period do Drugog svetskog rata predstavlja napore, i to prilično uspešne, Treće Republike da se povрати raniji uticaj u Evropi i svetu, gde je glavni rival bila Nemačka. Nakon Drugog svetskog rata Francuska, iako jedna od pobednica, izlazi bitno oslabljena i bez ključnog uticaja koje su preuzele supersile – SAD i SSSR. U tom periodu dolazi i do promena u njenoj spoljnoj politici i geopolitičkom pozicioniranju, pa se još za vreme Četvrte republike težilo, naročito kada su u pitanju državni iz redova socijalista i dela konzervativaca, formiranju „trećeg pola” u odnosu na suprotstavljene supersile i blokove, koji je potom i realizovan u potpunosti u periodu Šarla de Gola (*Charles de Gaulle*), a to je stvaranje Evropske ekonomske zajednice i izvesna pasivizacija i dobijanje izdvojene pozicije u NATO članstvu (van komandne strukture Alijanse), te zauzimanje nezavisnije pozicije u odnosu na obe supersile. Iako su De Golovi naslednici nešto modifikovali njegovu strategiju, izvršivši izvesno

smanjenje distance zauzete prema SAD, sve do „rušenja Berlinskog zida“ ta politika je bila na delu. U periodu nastanka jugoslovenske krize Francuska je redefinisala svoju međunarodnu poziciju, i to je činjeno „u hodu“ tokom čitavog perioda njenog trajanja. Zapravo, pre bi se moglo reći da je u pitanju bila modifikacija te koncepcije nego njena fundamentalna promena, recimo u periodu kada je Širak bio predsednik u odnosu na prethodni period Fransoa Miterana (*François Mitterrand*). Ta koncepcija se bazirala na zaokruživanju modela Evropske unije sa strateškim partnerstvom po tom pitanju sa Nemačkom. Kako se Nemačka ujedinila to je početna strategija pravljenja Evropske ekonomske zajednice ili „trećeg puta“ sa Bonom, upravo nakon 1989–90. godine i nemačkog ujedinjenja dobila je sasvim druge obrise. Francuska je izabrala „treći put“ još pedesetih godina kao prirodno geopolitičko opredeljenje, ne videvši svoj neposredni interes u hladnom ratu i suprotstavljanju Sovjetskoj Rusiji kao glavni cilj. S jedne strane, zbog svoje unutrašnje podeljenosti na levicu i desnicu (socijalisti i komunisti su zajedno imali približno oko polovine biračkog tela) koja je tako „rešena“ da su socijalisti prihvaćeni kao deo sistema a komunisti zapravo ne, ali su tu bili prisutni u parlamentu, društvu i politici. S druge strane, Pariz nije imao interesa u gvozdenoj zavesi i suprotstavljanju SSSR-u (Rusiji), dakle Rusima sa kojima je imao tradicionalno savezništvo u epohi sukobljavanja sa Nemačkom, a na drugoj strani u okviru NATO bio izložen dominaciji i savezništvu anglosaksonskih sila, gde bi Francuska imala podređenu ulogu u odnosu na svoje ambicije. Tako je SR Nemačka bila glavni partner u „trećem putu“ i konstituisanju Evropske zajednice jer je bila manja i vojno-politički inferiornija u odnosu na Francusku kao neformalnog predvodnika evropskih integracija. Nasuprot tome, ujedinjenje Nemačke, koje je nastalo uoči same jugoslovenske krize, bio je veliki izazov i realno povećavanje nemačkog uticaja u EEZ (koja prerasta u Evropsku uniju). Nestanak Istočnog bloka, a potom i raspad SSSR-a je novi tektonski događaj u svetu i Evropi.

Francuska zadržava i tokom jugoslovenske krize kurs zaokruživanja Evropske ekonomske zajednice, odnosno Evropske unije, sada sa snažnom Nemačkom kao glavnim partnerom. Umesto SSSR-a tu je Rusija, istina pod *Borisom Jeljcinom* (*Борис Ельцин*) bitno oslabljena, koja se smatra geopolitičkim partnerom i gde više nema ideoloških razlika. Francuska ima specifičnu poziciju u odnosu na SAD i NATO koja podrazumeva saradnju a, s druge strane, tokom čitavog trajanja jugoslovenske krize teži se stvaranju evropskih oružanih snaga gde su glavni partneri Nemačka i Britanija. Međutim

i Nemačka i Britanija po tom pitanju imaju daleko manje ambicije, podređujući to postojanju NATO, gde bi eventualno evropske oružane snage imale samo dopunsku i regionalnu ulogu, što je daleko manje od ambicije Francuske za stvaranje zasebnih oružanih snaga u odnosu na Alijansu. Francuska je i stalna članica Saveta bezbednosti OUN s pravom veta, OEBS-a, te ima svoje ostatke prekomorskih poseda, preuređene u prekomorske departmane, kulturnu zajednicu Frankofoniju, i što je posebno važno samostalno nuklearno oružje, pa se s pravom pored evropske smatra i delom svetskom silom.

U jugoslovenskoj krizi Francuska je tradicionalno naklonjena očuvanju zajedničke države i dobrim odnosima, posebno sa Srbima. Stav o očuvanju SFRJ kao celine bio je na stalnom testu i iskušenjima tokom 1991. godine, kako iz aspekta oružanih sukoba u Sloveniji a potom i Hrvatskoj a, s druge strane, političkim pritiskom ujedinjene Nemačke sa kojom je upravo Pariz u tom periodu zaokruživao evropske integracije. Francuska je imala u samoj jugoslovenskoj krizi i veću ulogu od uticaja koje je imala u međunarodnim odnosima, zahvaljujući i činjenici da je imala najviše vojnika i članova mirovnih misija pri OUN, OEBS-u i drugim međunarodnim delegiranim telima (UNPROFOR, UNMIK, verifikaciona komisija OEBS-a, visoki predstavnici i dr.) za razdvajanje, odnosno implementaciju mira. Francuska je tokom najvećeg trajanja jugoslovenske krize imala još jednu prednost u odnosu na druge zapadne velike sile, jer je uživala izvesno poverenje u nepristrasnost i od srpskog faktora, Makedonije, pored prihvatanja kao posrednika i takođe relativno nepristrasne sile i od drugih strana u jugoslovenskom sukobu. To poverenje se vremenom krunilo i bilo je snažno u periodu kada je na čelu Francuske bio Miteran. Otuda tolike mirovne i posredničke vojne snage i snage razdvajanja, potom mirovne upravo iz Francuske, uloga Baditenrove komisije i dr. Politika Žaka Širaka (*Jacques Chirac*) imala je drugi pristup, znatno nepovoljniji po srpsku stranu, što je rezultiralo i gubljenjem poverenja u nepristrasnost zvanične Francuske. Pa čak i u tom periodu Francuska se, u odnosu na druge zapadne velike sile, odlikovala manjom pristrasnošću, naročito van zvanične politike (mediji, oficirski i komandni kor u mirovnim snagama i snagama razdvajanja i posmatračkih misija, javno mnjenje i intelektualna elita i dr.).

U istraživanju smo se oslonili na zvanična dokumenta Francuske, na javne nastupe i saopštenja državnog vrha (predsednik, premijer, Vlada, ministarstvo spoljnih poslova), medije (vodeće televizije, periodiku i dnevnu štampu), a u

manjoj meri i na stavove ostale političke, društvene i kulturne elite u vezi jugoslovenske krize. Dali smo analizu novije istorije francusko-srpskih (jugoslovenskih) odnosa, posebno perioda koji su neposredno prethodili nastanku jugoslovenske krize devedesetih. Rad koji smo ostvarili prateći francusku politiku u jugoslovenskoj krizi dodiruje i politiku drugih velikih sila po istom pitanju.

Predmet ovog rada je spoljna politika Francuske Republike prema jugoslovenskoj krizi tokom razdoblja od 1991. do 2001. godine koje obeležavaju talasi oružanih sukoba. Pod francuskom politikom prevashodno podrazumevamo oficijelnu politiku državnih organa, koja je i bila ispoljavana prema krizi na nekadašnjim jugoslovenskim prostorima u posmatranom periodu. S druge strane, biće registrovani i oni važniji politički i društveni događaji vezani za jugoslovenske prostore tokom posmatranog perioda, koji nisu isključivo kreirani od zvaničnih predstavnika francuske države, a potiču iz Francuske (opozicione stranke, civilni sektor i nevladine organizacije poreklom iz Francuske, istaknuti pojedinci i dr.). Pod spoljnom politikom Francuske Republike prevashodno podrazumevamo javno postavljene zvanične ciljeve, saopštene interese i ostvarivane aktivnosti organa ove države, koja je stalna članica Saveta bezbednosti UN, jedan od osnivača Zapadnoevropske unije (ZEU) i EEZ/EU, članica NATO (iako izdvojena iz zajedničkih vojnih komandnih struktura od 1966. do 2009. godine) i učesnica KEBS/OEBS i Grupe 7 (G7), prema internacionalizovanoj krizi na nekadašnjim jugoslovenskim prostorima u navedenom posmatranom periodu. Saobrazno tom određenju spoljne politike Francuske Republike u vreme odvijanja internacionalizovane jugoslovenske krize i njenog prerastanja u talase oružanih sukoba do 2001. godine, predmetom istraživanja obuhvaćeno je ispitivanje zvaničnih ciljeva, interesa i pravaca delovanja i skupova aktivnosti francuskih državnih organa u zajedničkim međunarodnim naporima da se ova kriza predupredi, da ne preraste u izvorište ozbiljnih problema za mir i stabilnost u posthladnoratovskoj Evropi. Stoga na pozadini pokušaja predupređivanja, upravljanja i dovođenja do trajnog rešavanja te prve krize, koja je izbila u Evropi posle mirnog okončanja Hladnog rata, imamo u fokusu francusku spoljnopolitičku dinamiku od prvobitne opredeljenosti za sporazumno rešavanje korišćenjem diplomatskih sredstva, do prihvatanja kada su ona postala nedovoljna i upotrebljavanja prinude. Posebno je zato posvećena pažnja delovanju jedne od najvažnijih zajedničkih vojnih institucija zapadnih sila za korišćenje prinude, a to je NATO, čija se neposredna aktivacija u kriznom

upravljanju dogodila prvi put posle Hladnog rata tokom jugoslovenske krize. Francuski odnos prema NATO, u periodu kojim se bavi ovaj rad, je veoma složen – od saradnje i obazrivog učešća, preko težnji za formiranjem zasebnih evropskih oružanih snaga, paralelno sa NATO.

Francuska je, dakle, nastojala da potvrdi svoju povećanu ulogu u konstrukciji i u stabilizovanju posthladnoratovskog evropskog poretka delujući na predupređivanju, upravljanju i rešavanju prve posthladnoratovske evropske krize na jugoslovenskom prostoru korišćenjem svojih preimućstava u sredstvima spoljnog delovanja od diplomatskih do vojnih.

Period vođenja spoljne politike Francuske Republike, do približno sredine 1991. godine, karakterišu diplomatski naponi da se predupredi eskalacija jugoslovenske krize, a posle njihovih neuspeha kombinovanje diplomatskih nastojanja sa upotrebom prinude u međunarodnom upravljanju rešavanja jugoslovenske krize, tokom kojeg je francusko delovanje imalo osobenosti u odnosu na druge uključene velike sile. Predmetom istraživanja su obuhvaćeni i bitni politički i društveni događaji na celokupnom jugoslovenskom prostoru u posmatranom periodu, o kojima su stavove i predloge za političko delovanje Francuske Republike iznosile njene opozicione stranke, civilni sektor, poslovna zajednica, istaknuti javni intelektualci, uglednici srpske i jugoslovenske dijaspore u Francuskoj, kao i zvanični predstavnici i politički akteri novonastalih država na jugoslovenskom prostoru tokom trajanja krize.

Vremenski okvir rada je određen periodom od 1990. do 2001. godine. Ovde bismo dali izvesnu napomenu. Naime, zaključno sa Dejtonskim mirovnim sporazumom, krajem 1995. godine, okončana je najvažnija etapa jugoslovenske krize, koja je faktički zahvatila čitavu eks-Jugoslaviju (ma koliko u drugom planu bile Slovenija od druge polovine 1992. godine i Makedonija u celini posmatranog razdoblja). U njenom epicentru su se našle dve tematske celine, i to kriza i rat u Hrvatskoj zaključno sa početkom 1992, kada tu dolazi do mira (primirja) uz dolazak i posredovanje mirovnih trupa OUN. Drugu veliku celinu predstavlja sukob u Bosni i Hercegovini koji je potom počeo i okončan Dejtonskim mirovnim sporazumom. U drugom delu devedesetih godina imamo manju frekvenciju važnih (kriznih) događaja, i od tada će se naša pažnja poglavito odnositi na prostor SR Jugoslavije i, u manjoj meri, Republike Srpske. U periodu zimskih meseci 1996–1997. godine nešto veću pažnju svetske, pa i francuske, javnosti i politike, na unutrašnjoj sceni Srbije zaokupljaju protesti opozicije povodom izbornih neregularnosti. No, najvažniji

stavovi i događaji su sigurno oni koji se odnose na napad NATO alijanse na SR Jugoslaviju proleća 1999. godine, vezan za zbivanja u južnoj srpskoj pokrajini Kosovu i Metohiji. Konačno, osvrnućemo se i na stavove i ulogu Francuske u završnoj krizi i padu tadašnje vlasti u Srbiji u jesen 2000. godine, zaključno sa petooktobarskim promenama. Posebnu podcelinu obuhvata kriza u Makedoniji 2001. godine.

Subjekti u okviru istraživanja predmeta rada su veoma brojni, ali mi ćemo se ograničiti na one najvažnije, a to su najbitniji predstavnici francuske države i diplomatije koji su zauzimali zvanične stavove u odnosu na jugoslovenski prostor tokom posmatranog perioda. U manjoj meri su to političke stranke Francuske, istaknuti pojedinci i dr. Sredstva koja su stajala njima na raspolaganju su prevashodno ona koja su predviđena u međunaronoj diplomatiji i međudržavnim odnosima. Tome treba dodati i činjenicu o učešću dela francuske vojske u mirovnim operacijama na prostoru Hrvatske i Bosne i Hercegovine, ali i učešće francuske avijacije u NATO agresiji na SR Jugoslaviju 1999. godine, a potom i učešće francuskih vojnih kontigenata u okviru KFOR-a na Kosovu (pretežno severnom). Francuska je u okviru svoje spoljnotrgovinske razmene, te finansijskim efektivima (međusobni finansijski dugovi, finansijska ulaganja) takođe imala odnos sa jugoslovenskim prostorom u posmatranom periodu.

Sa druge strane, na jugoslovenskom prostoru bitni subjekti su, pre svega, bili najistaknutiji političari, a u znatno manjoj meri i vojni rukovodioci, privrednici, a iza njih i istaknuti intelektualci, društveni i sindikalni aktivisti od uticaja (izvestan broj jugoslovenskih aktera je u ovom periodu delimično, a ređe i u potpunosti, delovao van eksjugoslovenskog prostora, ali je imao izvesnog uticaja na stavove Francuske prema jugoslovenskom prostoru).

Francuska kao članica EZ/EU prvo u okviru političke koordinacije EZ, potom EU, Zajedničke spoljne politike i politike bezbednosti usaglašavala i sprovodila sa EZ/EU usklađenu politiku prema jugoslovenskoj krizi. Takođe, u spoljnoj politici odnos prema jugoslovenskoj krizi Francuske Republike određivalo je i njeno učešće u G7/G8 i KEBS/OEBS, kao i članstvo u NATO (uz izdvojenost iz zajedničkih vojnih komandnih struktura, što francusko članstvo biva specifično i nepotpuno).

Francuska politika je tokom trajanja jugoslovenske krize pokušala da ostvari svoje najvažnije ciljeve. Oni su bili izraženi, pre svega, težnjom ka opstanku SFRJ, a ukoliko to već nije bilo moguće, njenom prekompozicijom i

drukčijim uređenjem, uključujući rešenja do kojih se moglo doći mirnim putem. S druge strane, vodilo se računa da tek ujedinjena Nemačka ne ostvari dominantni uticaj na jugoslovenskom prostoru. Posle toga, kada je već jugoslovenska kriza internacionalizovana, težilo se da nijedna od drugih sila nema posebno istaknutu ulogu u njenom rešavanju, a posebno da Francuska ne bude iz tog procesa isključena, ili makar marginalizovana. U odnosu na jugoslovenske narode francuska politika je, u odnosu na druge velike zapadne sile (SAD, Nemačka, Britanija), vodila računa i o tome da srpska strana ne bude gubitnik i da dođe do izvesnog balansa ostvarenih osnovnih interesa jugoslovenskih naroda. Francuska politika prema jugoslovenskom prostoru, i posebno srpskom pitanju, tokom posmatranog perioda nije bila unisona. Ona se menjala iz različitih razloga, a najkrupnija promena je vezana za prestanak Miteranovog predsedničkog mandata i dolazak Širaka, što je, grubo rečeno, manifestovano pooštavanjem odnosa prema srpskoj strani.

Ukupan učinak francuske politike u odnosu na njene proklamovane ciljeve bio je delimičan. Naime, francuska politika nije uspela da ostvari balans uticaja s drugim velikim silama, pošto u početku jugoslovenske krize devedesetih prvo Nemačka, a potom SAD, ostvaruju prevagu svojih zacrtanih ciljeva u odnosu na zvanični Pariz. Dejtonski sporazum predstavlja ipak balans interesa velikih sila prema pojedinim jugoslovenskim narodima, što se ne može reći za događaje u Hrvatskoj 1995. i NATO akciju 1999, što je ostvareno nauštrb osnovnih srpskih interesa.

Navedeni predmet rada do sada nije obrađivan u domaćoj, ali i stranoj nauci. To je donekle i razumljivo imajući u vidu savremenost teme. Na osnovu realizacije ovog istraživanja, upoznaćemo detaljnije ukupnu francusku politiku prema jugoslovenskom prostoru tokom devedesetih godina XX veka, što će nam pomoći u sagledavanju ukupnih postulata francuske politike prema navedenim prostorima, kao i prema Balkanu u celini. Analizirajući predmet rada, sagledaćemo i delom (ne tako direktno kao francusku politiku) i politike ostalih velikih sila prema jugoslovenskim i srpskim prostorima u posmatranom periodu.

U okviru teoretsko-metodološkog uvoda, postojalo bi potpoglavlje gde su predstavljene najvažnije knjige francuskih i drugih autora objavljene na francuskom jeziku o jugoslovenskoj krizi (više od pedeset naslova).

Drugo poglavlje posmatra u najopštijim crtama pregled francuske politike na jugoslovenskom prostoru u savremenoj istoriji, naročito u godinama koje

su prethodile razvoju jugoslovenske krize. Ti odnosi su analitički posmatrani, kako i priliči politikološkom pristupu.

Treći i četvrti deo bi zapravo bila suština samog rada, odnosno francuska politika u jugoslovenskoj krizi 1991–2001. Treći deo obuhvata period 1991–1995, koji se odnosi na ratne sukobe na jugoslovenskom prostoru, zaključno sa Dejtonskim mirovnim sporazumom. U okviru toga postoje dve podceline, i to period do približno kraja zime početkom 1992, koji je vezan za sukobe u Hrvatskoj i pre toga vrlo kratak period sukoba u Sloveniji. Druga podcelina bili bi sukobi od proleća 1992. do Dejtona, a to bi se prevashodno odnosilo na sukobe u Bosni i Hercegovini.

Četvrti deo bi bio period od Dejtona do kraja rada, koji ima svoju najvažniju fazu, vezano za produbljivanje kosovske krize, što je kulminiralo napadom NATO na SRJ proleća 1999. godine. U okviru ovog poglavlja podceline prva su vezana za period od jeseni 1995. do razvoja kosovske krize tokom 1998. godine. Potom sledi kosovska kriza 1998–1999. i, najzad, period zaključno sa oktobarskim promenama 2000. godine. Jedna podcelina obuhvata makedonsku krizu 2001, i kratak pregled francusko-srpskih odnosa nakon 2000. godine.

Peti deo bi se odnosio na zaključnu politikološku sintezu perioda francuske politike na jugoslovenskom prostoru u razdoblju 1991–2001, uključujući i malu podcelinu predviđanja daljih procesa u okviru francuske politike prema Balkanu i postjugoslovenskom prostoru.

Izvori i literatura

Pošto se radi o relativno savremenom fenomenu, od oko par decenija približno, morali smo da računamo na činjenicu da službeni arhivi po ovom pitanju još nisu otvoreni. S druge strane, oslonili smo se na dostupna dokumenta, pre svega ona iznesena na zvaničnim portalima Francuske – predsednika Republike, premijera, Vlade i posebno Ministarstva spoljnih poslova, te njihova gostovanja u medijima, konferencije za štampu, saopštenja na međudržavnim i multidiplomatskim skupovima (OUN, EU i dr.), koja se odnose na jugoslovensku krizu. Od medija koji su prenosili ove stavove i gde su gostovali vodeći nosioci francuske državne politike, izdvojili bi prvi i drugi kanal nacionalne televizije, potom TV Inter, TV Luksemburg, te prvi i drugi državni radio program.

Tu je potom periodika, domaća i strana, kao literatura, prevashodno ona na francuskom i srpsko-hrvatskom jeziku vezanu za temu rada (korišćena je u manjoj meri i ona na engleskom i ruskom jeziku). Od strane periodike oslonili smo se, u skladu sa predmetom istraživanja, na francuska izdanja. U pitanju je, pre svega, dnevnik *Mond (Le Monde)*, koji ima reputaciju uglednog glasila bliskom vladajućim krugovima, zatim desni *Figaro (Le Figaro)* i levičarski *Liberasion (Le Liberation)*, potom *Mond diplomatik (Le Monde diplomatique)* i praktično svi važniji francuski listovi i časopisi koji su se bavili jugoslovenskom krizom u ovom periodu, do kojih smo u našem istraživanju došli. Od stranih listova samo smo u nekim slučajevima koristili američke i britanske novine koje su imale za temu odnos Francuske prema jugoslovenskoj krizi.

Domaću periodiku su činili dnevne novine i periodična izdanja štampe za posmatrani period, odnosno radi se pretežno o savremenicima. Radi se o izdanjima *Politke* za čitavu posmatranu deceniju, a potom, u nešto manjoj meri, i drugi važniji dnevници u Srbiji tog perioda, poput *Večernjih novosti*, *Politike ekspres* i nekih drugih. Od nedeljnika u pitanju su *NIN*, potom *Vreme*, dvonedeljnik *Duga* i neki drugi (u manjoj meri). Od neprocenjivog značaja u našem istraživanju nam je poslužila arhiva *Politike* koja raspolaže fasciklama vezanim za francusku ulogu u jugoslovenskoj krizi, čije smo korišćenje otkupili, kako za period 1991–1995 tako i za period 1995–2000. Tu su u tom periodu deponovani prevodi i isečci koje je radio prevashodno Tanjug, pisanja a nekad i prevoda pisanja najvažnijih francuskih medija o jugoslovenskoj krizi, i posebno o srpskom pitanju u okviru njega u navedenom periodu.

Literatura vezano za jugoslovensku krizu, gde smo mogli naći nešto vezano i za temu ovog rada, je prilično obimna. Posebnu važnost imaju naučne monografije, knjige, memoari, zbirke dokumenata, publicistika, zbornici vezani za jugoslovensku krizu, ili koji je makar dodiruju, objavljeni u Francuskoj (gotovo redovno na francuskom jeziku). U tom pravcu smo, imajući u obzir da su autori tih knjiga uglavnom predstavnici francuske političke i društvene elite, bili smo u obavezi da pročitamo ili makar pređemo sve knjige do kojih smo mogli doći, i one najvažnije su ukratko prezentovane u posebnom odeljku rada, prevashodno vezane za temu ovog rada. To nam je značajno pomoglo da sagledamo makar i deo slike stvarane u francuskom javnom, a pre svega naučnom i stručnom mnjenju, o jugoslovenskoj krizi. Francuska politička i društvena elita, što se vidi i iz tih radova, nije bila pa nije ni danas jedinstvena u pogledu uzroka, posledica, odgovornosti i drugih važnih pitanja vezano za jugoslovensku krizu. Međutim, i

ovde se mogla primetiti izvesna tendencija, koja se mogla uočiti i praćenjem ukupne francuske politike prema jugoslovenskoj krizi, da je protokom vremena i u kasnijim fazama, naročito kada je bila u pitanju kosovska kriza – srpska strana kao celina, sve više gubila onu početnu opštu podršku i simpatije većeg dela francuskog društva, pa i establišmenta sa početka same krize, a to se prvenstveno odnosi na zvanični Beograd prema kome se zauzimala sve negativnija i sve više kritikovanija pozicija. To se u nekim delovima francuskog društva i elite prenelo čak i kao vrlo loša ocena i utisak o čitavom srpskom faktoru u celini. Ali, nakon 2000. godine dolazi do izvesne korekcije nabolje gledišta ukupno posmatrano francuskog javnog mnjenja prema srpskom faktoru, gde opet, ukupno posmatrano podele po ovom pitanju ostaju i dalje izražene, sve do danas. Važno je napomenuti i to da te razlike i podele u francuskom društvu i eliti u pogledima na jugoslovensku krizu, i sam srpski faktor, nisu kruto vezane za diferencijaciju na francusku levicu, desnicu ili centar, pa ni toliko na podelu tradicionalista i onih više okrenutih modernosti (mada se kod tradicionalista nalazi više poštovalaca francusko-srpskog prijateljstva kroz novovekovnu istoriju).

II

ISTORIJSKO NASLEĐE ODNOSA KAO DETERMINANTA POLITIKE FRANCUSKE PREMA SFRJ

Ovo je poglavlje istorijske analize francuske politike prema jugoslovenskom prostoru, posebno srpskom pitanju tokom XIX i XX veka. Pored opšteg kratkog pregleda događajne istorije, sledi sistematizacija po pitanju saradnje u domenu politike, vojne saradnje, ekonomije, kulture. U okviru političkih pitanja daje se analiza francuske politike prema srpskim i jugoslovenskim prostorima u kontekstu velikih geopolitičkih čvorišta i procesa dužeg trajanja, poput francusko-nemačkog sukoba 1870–1945, Istočnog pitanja koje je trajalo sve do kraja Prvog svetskog rata, potom geopolitičkih suprotnosti na relaciji anglosaksonske sile – Rusija, i najzad ideološkog sukoba Istok–Zapad u XX veku, okončanog nestankom Istočnog bloka.

Pregled francuske politike prema srpskom pitanju i jugoslovenskom prostoru u XIX i XX veku

U ovom delu rada dali smo pregled i analizu francusko-srpskih (i u manjoj meri ukupnih francuskih odnosa prema jugoslovenskom prostoru) odnosa u periodu od početka XIX veka. Kada se posmatra odnos Francuza i Srba, radi se o dva evropska naroda koja su raspolagala sa različitim demografskim, kulturnim, ekonomskim i vojno-političkim mogućnostima i kapacitetima. Francuska je jedna od najvećih evropskih, pa i svetskih sila, dok je srpski narod u ova dva veka doživljavao uspone i padove, imao svoju državu i borio se tokom većeg dela posmatranog perioda, za ujedinjenje i pravo na sopstveni nezavisni put. U tome je u novijoj istoriji često imao Francusku za svoju saveznicu i u svakom slučaju prijateljsku silu. S druge strane, i sama Francuska je u ova dva veka imala neujednačenu poziciju u međunarodnim odnosima, dobijala i gubila pojedine ratove, imala unutrašnje krize, tokom XIX veka i nekoliko unutrašnjih pokušaja revolucije. Francuska, je uz čak tri restauracije monarhije tokom XIX veka, bila i ostala sinonim za republikansko organizovanje države i društva, slobode i prava pojedinca u političkoj sferi, začetak socijalne države. Francuska je u isto vreme bila kolonijalna i imperijalistička sila prvog

reda, organizator sistema saveza još od kraja XIX veka (Antanta), preuređenja Evrope i sveta nakon Prvog svetskog rata, potresana antikolonijalnim ratovima i političkom nestabilnošću nakon Drugog svetskog rata, ojačana De Golovim konceptom Pete Republike koji je na snazi sve do današnjih dana.

Kulturni uticaj Francuske na Srbe bio je veliki, naročito na više slojeve stanovništva, bez obzira što se geografski radi o zemljama koje nisu susedi i koje ne pripadaju istim granama hrišćanske crkve (katolici i pravoslavci). Tokom XIX veka, u okviru rešavanja Istočnog pitanja, Francuska je imala jedan afirmativan stav prema postepenom oslobađanju pokorenih hrišćanskih naroda Balkana i Bliskog istoka u odnosu na Otomansku imperiju. Ona nije, poput Velike Britanije, bila opterećena konstantnim rivalstvom prema Rusiji, što bi u konkretnom rešavanju Istočnog pitanja, predstavljalo otežavajuću komponentu podršci pokorenim hrišćanskim narodima da se oslobode turskog jarma. Naime, Britanija je za razliku od Francuske, u konkretnom rešavanju Istočnog pitanja, otežavala oslobađanje pokorenih hrišćanskih i pravoslavnih naroda turskog ropstva, jer je u budućim slobodnim državama ovog podneblja videla mogućnost presudnog ruskog uticaja. Daleko od toga da je Francuska u potpunosti prihvatila koncept brzog i efikasnog oslobađanja srpskog i drugih pokorenih naroda od turske dominacije, već je pre bila spremna da u složenim diplomatskim igrama prihvati taj proces kao etapni i postepen, u skladu sa svojim tekućim interesima. Međutim, Francuska nije bila spremna da se postavi kontra ovog procesa i da gotovo bezuslovno podržava „bolesnika na Bosforu“, kao što je to britanska politika činila, posebno nakon Bečkog kongresa.

Posle Napoleonove epohe, koja je okončana 1815. godinom i Bečkim kongresom, Francuska je kao poražena sila, sa restauriranim monarhijskim uređenjem, pokušavala postepeno da povrati svoj uticaj u odnosu na savez velikih pobedničkih sila (tzv. Velika alijansa). Srpski faktor se posle dva ustanka i izvojevanja ograničene nezavisnosti koju je postigao Miloš Obrenović, okretao postepenom jačanju svoje državnosti, praćeno privrednim i kulturnim uzdizanjem. Veze sa Francuskom u početku su bile kulturne, potom privredne, a s postepenim jačanjem Francuske tokom sledećih godina pojačala se politička i vojna saradnja. Tako je prvi ministar vojske Kneževine Srbije bio Francuz Ipolit Monden (*Hippolyte Florentain Mondain*). La Martinijev putopis o srpskom patriotizmu (posebno Čele Kula), kao i drugih francuskih stvaraoca, odjekivao je širom hrišćanske Evrope. Kao što su De Lakroove slike grčke patnje pod Turcima i Bajronovi spisi o grčkom ustanku pomogli državotvornim

naporima Grka da formiraju 1829. nezavisnu državu i probiju blokadu engleske politike prema Istočnom pitanju, tako su i ove veze Srba sa francuskim prijateljima i njihovom kulturom pomogli u savlađivanju sličnih blokada. Ipak, u oba slučaja veliku pomoć oslobađanju pravoslavnih naroda Balkana dala je ruska politika i njene armije.¹

Francuska se nije mešala vojno protiv Turske da bi pomogla u rešavanju Istočnog pitanja u korist balkanskih hrišćana. Čak se u jednom trenutku tokom Krimskog rata našla na strani Turske, zajedno sa Britanijom i Sardinijom, a protiv Rusije. Istina, Francuska je posle oružanog uspeha koalicije na južnom Krimu prihvatila primirje i pomogla Rusiji da na mirovnom ugovoru u Parizu iz ovog sukoba prođe što bezbolnije 1856. godine. Međutim, svojom politikom tokom najvećeg dela XIX veka nakon 1815. ona nije sputavala rešavanje Istočnog pitanja. Prilikom tursko-srpskih incidenata 1862. i potonjih pregovora pomogla je da knez Mihajlo dobije uspešne koncesije (prvo 1862. iseljavanje turskog stanovništva iz preostalih gradova – baza u Srbiji, a potom 1867. i njihovo potpuno napuštanje i predaju u pun suverenitet Srbiji, računajući i Kalemegdan). Na Berlinskom kongresu 1878. iako sa bitno redukovanim uticajem nakon poraza iz 1871, založila se i pomogla da Srbija dobije veće proširenje na jugu, konkretno grad Vranje. Prilikom više ratnih sukoba Crne Gore sa Turskom uspešno je posredovala, zajedno sa Rusijom i nekim drugih silama, u korist crnogorskih i hercegovačkih Srba. Naročito je knez Danilo razvijao strateški dobre odnose Crne Gore sa Francuskom, dok je potom knjaz (od 1910. kralj) Nikola u svojoj vladavini, dužoj od pola veka, pored tradicionalnog oslonca prevashodno sa Rusijom, imao odlične odnose i sa nekim drugim silama, uključujući i Francusku (tu su i Italija, povremeno čak i Austrougarska).

Nakon Berlinskog kongresa 1878. godine u Srbiji dominantan politički uticaj na kralja Milana i oficijelnu vlast postaje austrougarski. To traje do približno 1890. godine, kada paralelno sa abdikacijom kralja Milana dolazi do postepenog slabljenja austro-ugarskog uticaja. Tome je posebno dorinelo u spoljnopolitičkom domenu formiranje Antante – francusko-ruski savez koji svojom privlačnošću uticaja ove dve sile na srpski nacjon pojačano deluje na

---

¹ To su efikasne vojne intervencije Rusije protiv Turske i pomoć ustancima balkanskih pravoslavnih hrišćana kao što je to bilo 1828–29. i 1876–78, što je konkretno pomoglo njihovom etapnom oslobađanju.

otvaranje zvanične Srbije ka približavanju ovim silama. Promenom dinastije 1903. godine Srbija se u spoljnopolitičkoj orijentaciji pridružuje drugoj srpskoj državi – Crnoj Gori, koja je dotle bila pretežno okrenuta ka Antanti. Francuski finansijski kapital bio je dominantan u Srbiji još od osamdesetih godina XIX veka, kao i francuska kultura, što je sve zajedno pospešilo političko oslanjanje zvaničnog Beograda ka Antanti od 1903. godine. Finansijski kapital Francuske je tako početkom XX veka učestvovao sa preko 80% svog stranog kapitala i investicija u Srbiji.

Još je možda veći uticaj Francuske na srpske prostore bio tokom XIX veka na kulturnom planu. Kulturni uticaj Francuske, kao i uticaj ideja francuske političke i društvene misli, bio je evidentan u kontinuitetu, mada je po pravilu bio izraženiji među višim i obrazovanim slojevima srpskog stanovništva. Francuska kultura je brže i ranije prodirala u srpske krajeve van turske vlasti, naročito u Vojvodini i Hrvatskoj, međutim u novooslobođenoj Srbiji od Turaka taj je uticaj već tokom prve polovine XIX veka bio izrazit. Oslobođena Srbija je brzo upijala francuski kulturni, ali i idejni uticaj. Ideje francuske revolucije, ideje jednakosti, liberalizma i pravde su bile veoma prijemčive i na ovim prostorima. Francuski jezik, kultura, prihvatani su od viših slojeva stanovništva u Srbiji, a zatim oponašani i od nižih. Ključni momenat je bilo školovanje i studiranje najelitnijeg dela srpske inteligencije u Parizu i Francuskoj. S druge strane, Srbi su posle zbacivanja viševjekovnih okova turskog azijskog ropstva, i primitivnosti koja im je na taj način bila nametana, prosto upijali evropske tekovine. Francuska kultura kao dominantna i evropska bila je usvajana na srpskim prostorima u novooslobođenoj Srbiji baš zato što su Srbi, ukoliko bi se izrazili po Jungovoj terminologiji, sačuvali svoj evropski arhetip i pod azijskim ropstvom, a Francuska i francuska kultura je doživljavana kao nešto najkvalitetnije u toj Evropi, ali i nešto što je prijateljsko, što nije tuđe i osvajačko.

Nakon Prvog svetskog rata francuska kultura se borila za uticaj u zapadnim prostorima Kraljevine Jugoslavije, u Hrvatskoj i Sloveniji, gde je tradicionalno bilo dominantno uporište nemačke i srednjoevropske civilizacije.

Uoči Prvog svetskog rata Francuska je diplomatski, ekonomski i vojnim materijalom pomagala Srbiju i Crnu Goru. To je posebno bilo dragoceno u periodu Balkanskih ratova i u samom Prvom svetskom ratu.

Prvi svetski rat i zajednička ratna epopeja Francuza i Srba učvrstili su i dodatno iskalili već formirano prijateljstvo dva naroda, svakako nejednaka po

svojim resursima i mogućnostima, ali povezana zajedničkim iskustvima, prijateljstvom i savezništvom. Francuska pomoć i saradnja sa Srbijom i srpskim faktorom u celini, tokom Prvog svetskog rata, znatno je doprinela krajnjem vojno-političkom uspehu Srba u ovom svetskom sukobu. Oktobarska revolucija i stvaranje SSSR-a lišilo je zvanični Beograd, sve do Drugog svetskog rata, velikog tradicionalnog saveznika na istoku, tako da Francuska dobija još veći značaj. Tako u međuratnom periodu, u nešto drukčijim okolnostima (Srbi u zajedničkoj državi sa drugim Južnim Slovenima, a Francuska kao dominantna evropska kontinentalna sila), dve države jačaju već tradicionalno savezništvo i prijateljstvo koje je zajedničkim paktom, Malom Antantom i Balkanskim sporazumom pozitivnopravno učvršćeno. Povezanost dve države i njihovih naroda u ovom periodu bilo je na vrhuncu, u odnosu na čitavu dotadašnju istoriju. To je naročito dolazilo do izražaja u periodu do ubistva kralja Aleksandra u Marseju oktobra 1934. Nakon toga političko vođstvo Jugoslavije je zbog jačanja sila Osovine, počelo da vodi neutralniju politiku u odnosu na velike sile.

U Drugom svetskom ratu dve države i dva naroda ponovo su se našli na istoj zaraćenoj strani. Posle teških žrtava koje su podneli, narodi Francuske i Jugoslavije na kraju ovog krvavog rata povratili su svoju državnost i slobodu i našli se ponovo na pobedničkoj strani, ali sada sa različitim političkim unutrašnjim uređenjima. Ta promena unutrašnjeg političkog uređenja u slučaju Jugoslavije bila je povezana i sa neshvatanjem suštine tradicionalnog francusko-srpskog prijateljstva od strane jugoslovenske političke vrhuške, pre svega kod samog Tita. Ipak, to se nije pokazalo presudnim da ugrozi opstanak makar nekih niti francusko-jugoslovenskog prijateljstva, koje vitalno nastavlja da opstaje tokom posleratnih godina i pored nekih nesuglasica (koje su, međutim, nastajale isključivo na relaciji dva politička rukovodstva). Posle sukoba FNR Jugoslavije sa Informbiroom dolazi do poboljšanja odnosa zvaničnog Beograda sa tri zapadne sile (SAD, Britanija, Francuska). Jugoslavija je počev od 1949. godine ostvarivala intenzivnu saradnju na političkom, vojnom i ekonomskom planu sa Francuskom, kao i sa drugim zapadnim silama, ali je posebno sa Francuzima bila izražena kvalitetna saradnja i u domenu kulture. Tokom pedesetih godina saradnja u okviru kulture se dodatno razvija, dok su politički odnosi išli sporom, ali ipak uzlaznom linijom, uprkos preprekama koje su postojale, najviše po pitanju jugoslovenskih antikolonijalnih stavova. Kako su za zvaničnu Francusku kolonijalni problemi, u praksi, postajali sve veći tako se i jugoslovensko prestrojavanje ka ideologiji

antikolonijalizma (u ukupnom pravcu formiranja Pokreta nesvrstanosti) pokazalo kao najveći gorući problem bilateralnih odnosa Pariza i Beograda.

Kriza zvaničnih francusko-jugoslovenskih odnosa u kontekstu Alžirskog problema rasplamsala se nakon Suecke krize u jesen 1956. godine. Odnosi dve zemlje su se nešto primirili u periodu dolaska na vlast De Gola i formiranja Pete Republike, ali su ponovo dobili novo, negativno ubrzanje od sredine 1959. kada je u poluzvaničnu posetu Beogradu došao Ferhat Abas, predsednik privremene alžirske Vlade sa sedištem u Kairu. Najzad, od priznavanje *de jure* nezavisnog Alžira od jeseni 1961, vezano za prvo zasedanje nesvrstanih u Beogradu, odnosi dve zemlje se dodatno pogoršavaju, što je kulminiralo međusobnim privremenim povlačenjem ambasadora u proleće 1962. godine. Nakon završetka Alžirskog drame i dobijanja pune nezavisnosti Alžira jula 1962, zvanični odnosi dve zemlje se poboljšavaju i vraćaju na raniji kolosek. Istina, sve do kraja vladavine De Gola oni nisu više bili onako srdačni ni intenzivni, kao što je to period pre Alžirskog zapleta. Tokom sedamdesetih godina odnosi dve zemlje su u uzlaznom pravcu, mada se sumarno može konstatovati da Tito nije posebno vrednovao odnose sa Francuskom, u odnosu na celokupnu prethodnu istoriju relacija dve zemlje. Prvo, Tito je vodio diskontinuitet politike i na unutrašnjem i spoljnopolitičkom pravcu u odnosu na Kraljevinu Jugoslaviju i pre toga Srbiju. Njegova politika je bila „slaba Srbija jaka Jugoslavija”, a odnosi sa Francuskom bili su deo „velikosrpske tradicije”, koja se nije posebno uklapala u njegov strateški politički koncept. Tito je svoju politiku bazirao na ekvidistanci prema blokovima, iako je zapravo održavao posebno korektne odnose sa supersilama. Ipak, u sedamdesetim godinama u odnosu na prethodnu deceniju, jugoslovensko-francuski odnosi imali su uzlazni karakter. Posebno je porastao značaj Francuske zbog činjenice da je ona imala posebnu ulogu u Evropskoj ekonomskoj zajednici.

Tokom osamdesetih godina SFRJ je posle Titove smrti na jedan fleksibilniji način pristupila međunarodnim odnosima, ali se njena pozicija sve više komplikovala iz najmanje dva razloga. Prvi je stalni porast unutrašnjopolitičke i socijalne napetosti, kao posledice neadekvatnog političkog sistema koji nije mogao kvalitetno da funkcioniše u posttitoističko vreme. Ustav iz 1974. pokazao se kao neadekvatno političko rešenje, pošto je otežavao funkcionisanje jedinstvene države i podsticao dalji razvoj separatizama, pre svega u severozapadnom delu zemlje. S druge strane, deo političke elite, pre svega Slovenije i Hrvatske, nije bio zadovoljan ni *statusom quo*, u

(kon)federalizovanoj Jugoslaviji, već se zalagao za raspad zajedničke države. Drugi veliki razlog slabljenja pozicije SFRJ u međunarodnim odnosima je popuštanje napetosti među blokovima, naročito od Gorbačovljevog dolaska na vlast u SSSR. SFRJ je sve manje bila važna kao međublokovska država, što se posebno moglo videti nakon perioda 1989–1991, kada je došlo do raspuštanja Istočnog bloka i čak do postepenog urušavanja SSSR-a. Zapadne sile, pre svega ujedinjena Nemačka kao i SAD, nisu pokazale interesa za opstanak Jugoslavije, što je sve zajedno sa porastom unutrašnjih tenzija dovelo do oružanih sukoba i čak građanskog rata. S druge strane, predsednik Francuske je u periodu od 1981. do 1995. bio François Mitteran, možda nasamostaljniji i najodvažniji šef Pete Republike nakon De Gola. U osamdesetim godinama odnosi dve zemlje su podignuti na nešto viši nivo nego u prethodnoj deceniji, mada je spoljnotrgovinski bilans svih ovih decenija zaostajao recimo za spoljnotrgovinskom razmenom Jugoslavije i SR Nemačke. U ekonomskom pogledu Jugoslavija je redovno više uvozila iz Francuske nego obrnuto. U Francuskoj je u nacionalnoj strukturi radnika na privremenom radu iz Jugoslavije bilo nesrazmerno više Srba, nego što je to slučaj sa jugoslovenskim gastarbajterima u drugim delovima Evrope i sveta. Kulturni odnosi dve zemlje zadržali su visok nivo.

Rasplamsavanje konflikta u SFRJ početkom devedesetih, što je vremenom preraslo u građanski rat, Francuska je dočekala sa daleko neutralnijim stavom u odnosu na druge velike sile Zapada. Mitteran je čak možda više bio naklonjen srpskoj strani nego ostalim zaraćenim u jugoslovenskom konfliktu. Međutim, od kako je 1995. predsedničku funkciju preuzeo Širak, stav zvanične Francuske se lagano ali ipak приметно menja na srpsku štetu. Vrhunac je bio tokom 1999. godine kada je Francuska, iako svojim statusom nije direktno integrisana pod komandu NATO, ipak bila uključena u agresiju Atlantskog pakta predvođenog SAD, protiv SR Jugoslavije. To će ostati dugoročno velika mrlja na svetloj novovekovnoj tradiciji prijateljstva dva naroda – francuskog i srpskog.

Nakon oktobarskih promena u Srbiji (SR Jugoslaviji), odnosi dve zemlje se izvesno približavaju. U tom pravcu, posebnu ulogu zauzima novi predsednik SRJ Vojislav Koštunica, koji je uživao posebne simpatije francuske politike. On je posle smrti Đinđića, i novih parlamentarnih izbora krajem 2003, postao novi premijer Srbije i to u dva sledeća mandata, sve do sredine 2008. Tokom perioda do 2006. odnosi dve zemlje su bili u uzlaznoj liniji. Francuska je podržavala teritorijalni integritet Srbije i Crne Gore, odnosno nije imala

posebnog razumevanja za potencijalno crnogorsko otcepljenje. Kada je u pitanju položaj Kosova i Metohije, ona je podržavala pregovarački proces između Beograda i Prištine, bez apriornog nametanja rešenja, gde bi se došlo do kompromisnog rezultata pregovora. Međutim unutrašnji zaplet odnosa u vladajućoj stranci UMP, i nagli politički uspon Nikole Sarkozyja od druge polovine 2006. godine, uslovio je i promenu stava zvanične Francuske prema kosovskom pitanju i uopšte prema Srbima. Kada je proleća 2007. godine Sarkozy izabran za predsednika Francuske, i posebno od postavljenja Kušnera za ministra spoljnih poslova, zvanični Pariz fundamentalno menja svoj odnos prema Srbima i posebno prema pitanju Kosova i Metohije. Pitanje Kosova i Metohije je upravo u tom periodu dobilo na aktuelnosti u međunarodnim odnosima, pošto je deo međunarodne zajednice, pre svega SAD i Britanija, pokrenulo rešavanje njegovog statusa uz pomoć finskog diplomate Martija Ahtisarija (*Martti Ahtisaari*), sa unapred pripremljenim rešenjem, krajnje nepovoljnim po srpsku stranu. Veći deo francuske političke scene je naklonjen, ili makar neutralan, po pitanju odnosa prema Srbima, ali je ministar spoljnih poslova Kušner, delom uz predsednika Sarkozyja, u najvećem uticao da zvanični Pariz po pitanju Kosova i Metohije, i u manjoj meri drugih važnih srpskih interesa, zauzme proamerički stav što je rezultiralo i *de jure* priznavanjem nezavisnosti Kosova februara 2008. godine.

Činjenica je da u dvovekovnom odnosu Francuske i Srba postoji jedan kontinuitet prijateljstva i često savezništva, koji je samo delom uzdrman u periodu kada je Tito u vreme Alžirskog pitanja zauzeo neprijateljski stav po ovom, za Francuze tada, veoma važnom pitanju. Istina, Tito je vladao diktatorski i inače ni najmanje nije bio naklonjen Srbima, pa njegove odluke po pitanju odnosa sa Francuskom ne bi smele da se dovode u kontekst sa srpskim tradicionalnim simpatijama prema Francuzima. Postojanje Druge Jugoslavije, u kojoj srpski faktor nije imao primarnog uticaja na spoljnu politiku SFRJ, napravio je prekid kontinuiteta održavanja srpsko-francuskog savezništva. Nakon raspada SFRJ i građanskog rata devedesetih, Francuska je više od drugih zapadnih sila bila naklonjena Srbima. Istina to se nešto manje odnosi na period Širaka, a više na period kada je predsednik bio Miteran.

Analiza francusko-srpskih odnosa od 1800. godine

U ovom potpoglavlju izvršićemo opštu analizu francusko-srpskih odnosa tokom poslednja dva veka po oblastima. To su politički, kulturni, ekonomski i vojni odnosi.

Politički odnosi

Politički novovekovni odnosi Francuske i Srba u tako dugom vremenu, a to je period oko dva veka, možemo posmatrati ne samo kao bilateralne već i u sklopu nekoliko velikih geopolitičkih paradigmi koja su predstavljala čvorišta regionalne i evropske politike svojih epoha.

To se pre svega odnosi na Istočno pitanje, koje zapravo predstavlja viševjekovnu epohu koja prati opadanje Otomanskog carstva na Balkanu i Bliskom istoku, od tzv. Druge opsade Beča 1683. do mira u Lozani 1922. godine. Istočno pitanje je isprepletano sa ulogom velikih hrišćanskih sila koje su pojačavale uticaj na navedenim prostorima paralelno sa povlačenjem moći Turske, a u isto vreme obuhvata i borbu balkanskih i bliskoistočnih, pre svega pravoslavnih hrišćanskih naroda za svoje oslobođenje i modernizaciju od turske dominacije. Veza između tih porobljenih hrišćanskih naroda i velikih sila koje su imale uticaj u Istočnom pitanju je često saveznička, ali ne i uvek, a nekada i konfliktna po nizu pitanja. Najznačajnije sile u okviru rešavanja Istočnog pitanja su Rusija, Austrija (od 1867. Austrougarska), potom u nešto manjoj meri Britanija, Francuska, a od sedamdesetih godina XIX veka i Nemačka i Italija (do kraja XVIII veka Mletačka republika). Dakle, u čvorištu Istočnog pitanja pratićemo u ovoj analizi ulogu Francuske i francusko-srpske odnose.²

Drugo važno čvorište evropske i svetske politike, gde ćemo pratiti u okviru njega i francusko-srpske odnose, jeste veliki francusko-nemački konflikt, na osnovu čega su ove zemlje ratovala tri puta i imali izrazito neprijateljske odnose 1870–1945. Francusko-pruski rat 1870–71, potonja zaoštrenost francusko-nemačkih odnosa koja se manifestovala i stvaranjem dva međusobno suprotstavljena bloka (Antante i Centralnih sila), te na kraju i Prvi svetski rat,

---

² Najbolje knjige koje su napisane o Istočnom pitanju su: Vasilij Popović, *Istočno pitanje*, Službeni list SRJ, Beograd 1996. i Fjodor Uspenski, *Istočno pitanje*, Službeni list SRJ, Beograd, 2003.

dobrim delom su posledice toga. Ovo konfliktno čvorište je delom uzrokovalo i evropske odnose između dva svetska rata, potom i Drugi svetski rat. U okviru ovog čvorišta možemo, takođe, posmatrati i francusko-srpske odnose.

Treće važno čvorište evropske i svetske politike je ideološki sukob podele na Zapad i Istok, naročito izraženo tokom Hladnog rata, sve do rušenja Berlinskog zida i raspada SSSR-a. U okviru ovog čvorišta sukoba Francuska je imala svoje specifično mesto na Zapadu, koje je od sredine šezdesetih godina naginjalo neutralnosti, dok je Jugoslavija, iako po uređenju socijalistička država, zauzela svoje mesto u Pokretu nesvrstanih.

Četvrto čvorište je geopolitička suprotnost između anglosaksonskih sila i Rusije, koja je egzistirala tokom čitavog novovekovnog perioda, od Bečkog kongresa do današnjih dana. Ona je stavljana u drugi plan zbog francusko-nemačkog konflikta, ali je nastala u okviru Istočnog pitanja i trajala tokom Hladnog rata, da bi u neku ruku nastavila da postoji i da ima izvesnu perspektivu, uz sve oscilacije u svom intenzitetu tokom proteka gotovo dva veka. I u ovom čvorištu Francuska ima svoju ulogu koja se povremeno menjala, ali su ovi odnosi delom uslovljavali francusko-srpske odnose.

Možda bi nas mnoštvo istorijskih činjenica i teoretska komponenta koju je sastavio Hantington o sukobu civilizacija mogla motivisati i na određivanje čvorišta sukoba hrišćanstva i islama na balkanskim prostorima i u okviru toga sagledavati i francusko-srpski politički odnosi.³ Međutim, mi se ne bismo opredelili u ovoj analizi da taj problem stavimo kao ravnopravan po značaju i intenzitetu sa prethodnim čvorištima evropske i svetske politike.

Francusko-srpski politički odnosi u sklopu Istočnog pitanja

Oblast političkih odnosa Francuza i Srba je uz sve oscilacije, koje su naročito izražene od druge polovine XX veka, predstavljalo pretežno prijateljstvo i čak savezništvo. Zapravo, od 1815. pa praktično do proleća 1995. u francusko-srpskim odnosima dominira prijateljstvo i savezništvo. U periodu 1800–1815. godine Francuskom i Evropom vladao je Napoleon, koji je u svojoj ukupnoj viziji dostizanja evropske, pa i svetske hegemonije, planirao da pobeđi

---

³ Takođe, prateći Hantingtona možda bi se tu moglo postaviti čvorište sukoba tri glavne religije na Balkanskim prostorima – katoličanstvo, pravoslavlje i islam.

još Rusiju i Englesku. Napoleo je video Srbe kao bliske Rusima, i uz sve simpatije koje su Francuska i on sam imali prema Karađorđevoj Srbiji podsticao je turskog sultana da uguši ustanak. Ipak, zadržava više godina Karađorđevog izaslanika kapetana Rada Vučinića u Parizu, računajući da ako Engleska zadobije dominantan uticaj u Turskoj, u tom slučaju Francuska može da podstakne Srbiju za svog saveznika protiv Turaka. Dakle, Srbija i srpski faktor se uveliko nalazio u areni borbi i kalkulacija velikih sila i njihovih nadmetanja za moć. Međutim, nakon sloma Napoleona i Bečkog kongresa 1815. godine, Francuska u odnosu na Balkan i srpski faktor zauzima jednu sasvim drugu politiku, koja se nije bitnije menjala sve do druge polovine XX veka, s tim da su većina njenih postulata zadržani i do samog kraja tog stoleća.

Sušтина tih odnosa je, u periodu do kraja Prvog svetskog rata, bila postavljena u francuskom doživljavanju Istočnog pitanja, bitno drukčije od recimo Velike Britanije. Naime, Francuska je, svakako, razumela da u okviru viševjekovnog procesa rešavanja Istočnog pitanja, postepeno oslobađanje od turskog ropstva i otomanske dominacije, naroda Balkana i Bliskog istoka, koji su dominantno pravoslavni hrišćani a neki i Sloveni, dovodi ih u situaciju da oni i u budućnosti imaju prirodno prijateljske i savezničke odnose sa Rusijom, koja se i sama najviše zauzela da ovi narodi budu oslobođeni. Suprotno Britaniji, Francuska nije zbog toga usporavala i čak zaustavljala ovaj proces, dajući podršku „davljeniku sa Bosfora”. Francuska je zapravo uz sve kalkulacije koje su bile prisutne u međunarodnoj politici tih godina, gde je i zvanični Pariz imao svoj doprinos (na primer učešće Francuske u Krimskom ratu), ipak imala razumevanje za oslobodilačke napore porobljenih i potom poluzavisnih hrišćanskih naroda od jarma Otomanske imperije. Takav odnos proizilazi iz ukupne Francuske pozicije u Evropi i njene strategije tokom posmatranog perioda. Francuska se nije borila za svetsku moć sa Rusijom, odnosno ona nije doživljavala Rusiju kao svog glavnog, a posebno ne jedinog rivala, kao što je to često bio slučaj sa Velikom Britanijom.⁴ Francuska je od kraja šezdesetih godina XIX veka ušla u sukob glavnih interesa sa Prusijom, a od 1871. sa ujedinjenom Nemačkom, pa rivalstvo sa Rusijom nije bilo izraženo.⁵

---

⁴ Dragan Petrović, Jasmina Nikolić, *Srpski narod i velike sile – kulturno istorijski procesi*, Prometej i IPS, Novi Sad 2008, str. 88–89.

⁵ Naprotiv, Rusija ubrzo postaje glavna protivteža i saveznik u odnosu na Nemačku, što se nakon Prvog svetskog rata, uz sve modifikacije, naročito posle pojave Hitlera, prenelo i

Dakle, Francuska je Istočno pitanje posmatrala kroz sopstveni interes, gde se preplitala njena težnja da se u prostoru Balkana obezbedi izvestan politički, ali i ekonomski i kulturni sopstveni uticaj. Potom, tu se preplitala i politika Pariza prema Rusiji i drugim silama. Na kraju, sve je to bilo kombinovano sa težnjom Francuza da se i iz posrnutog Otomanskog carstva u uzmicanju izvuku što veće ekonomske i političke koncesije. Otuda je Francuska, već u zavisnosti od međunarodnih okolnosti u dugačkom periodu rešavanja Istočnog pitanja, kombinovala različite pristupe. Tako je zvanični Pariz u posmatranoj epohi, kada je u pojedinim periodima imao rivalstvo sa Rusijom, kao što je to bilo sredinom XIX veka, pokušavao da oslobodilački pokret balkanskih hrišćana usmeri mimo ruskog vođstva (uticaj na pisanje *Načertanija* preko poljske emigracije), a u nekim periodima se zalagao za očuvavanje *statusa quo*, kada bi prevagnuli sopstveni ekonomski interesi i finansijska ulaganja u Otomanskom carstvu.

Dakle, od 1815. godine Francuska polako napušta svoj već viševjekovni odnos saradnje sa Otomanskom imperijom, i prihvata afirmativan pogled u prilog rešavanju Istočnog pitanja. Pokorene hrišćane Otomanskog carstva treba osloboditi turskog jarma, ali se tom opštem prilazu u pragmatškoj politici svakodnevice pristupa od slučaja do slučaja i to sa periodičnim politikama. Francuska, imajući iskustvo Ilirskih provincija, širi svoj kulturni uticaj na Balkanu, nastojeći potom da proširi svoj ekonomski upliv, a paralelno s tim i politički. Polazeći od sopstvenih progresivnih ideja koje proklamuje u dužem nizu decenija, o pravu na slobodu i jednakost pojedinaca i naroda, Francuska prihvata postepeno oslobađanje balkanskih hrišćana od turskih stega, ali mu dodaje i svoje interese, poput uticaja na pisanje *Načertanija*. U izuzetnom slučaju, Luj Napoleon će ući zajedno sa Britanijom na stranu Turske protiv Rusije u Krimski rat, ali zbog vrlo konkretnih interesa državnog razloga koji su tom prilikom došli do izražaja. Naime, Francuska je još od 1815. i međunarodnim kongresom regulisanog institucionalnog stanja sopstvenog vojnog poraza pred evropskom koalicijom, kojom je dominirala Rusija, nastojala da dođe do novog sveevropskog kongresa kojim bi se potrle ili bar

---

na potencijalno savezništvo i sa ideološki suprotstavljenim SSSR-om. Čak i nakon Drugog svetskog rata, od uspostavljanja Pete Republike, De Golova spoljnopolitička koncepcija u Rusiji, uz sve ideološke suprotnosti vidi i mogućnost protivteže u odnosu na angloamerički uticaj, kao i nadziranje dalje pozicije Nemačke u Evropi.

umanjile posledice poslednjeg takvog sveevropskog skupa, kakav je svakako bio upravo Bečki kongres 1815.⁶ Međutim, čak ni tada Francuska se nije obračunala sa Srbijom i Crnom Gorom, kao što je to činila u okviru Istočnog pitanja engleska politika (smatrajući ih elementima dugog trajanja proruskim elementom), već je pokušala da njihove oslobodilačke težnje usmeri i oplemeni svojim političko-kulturnim uticajem.

U tom smislu, Francuska je nastavila i tokom pedesetih godina da deluje na Crnu Goru u vreme knjaza Danila Petrovića, a od 1860. pojačano i na Srbiju, preko kneza Mihajla Obrenovića.⁷ Upravo su ova dva vladara bila pod najvećim francuskim uticajem u XIX veku, odnosno nikada pre i posle toga u ovom stoleću francuski uticaj nije bio dominantan u Srbiji i Crnoj Gori, kao što je tada bio slučaj. Naime, francuski uticaj je u srpskim državama bio jak, ali samo u ova dva slučaja on je bio tada prvi, dakle čak i ispred ruskog ili ma kog drugog uticaja ostalih velikih sila. Tada dolazi do izvesne modifikacije francuske istočne politike, pošto se sa Balkana, bar na nekoliko godina, akcenat prenosi na Italiju, gde se u sadejstvu sa Pijemontom želi obezbediti delimično ujedinjenje severnog dela poluostrva u jednu državu, uz sve beneficije koje su Francuskoj obećane (Savoja i Nica). Glavni motiv zvaničnog Pariza u ratu sa Austrijom za ujedinjenje severne Italije je pored toga bila i težnja za slabljenje Dunavske monarhije. Dugoročno posmatrano, poraz i izbacivanje Austrije iz severne Italije (1859–60), kao i potonji novi porazi Beča pred Prusijom i Italijom (1866), išli su u prilog srpskoj i jugoslovenskoj ideji oslobađanja od uticaja Habzburške monarhije, koja će se u punoj meri razviti tek u sledećim decenijama.

Međutim, težak poraz Francuske od Prusije 1870–71, i paralelno s tim ujedinjenje Nemačke, dali su sasvim novi ton francuskoj poziciji u Evropi i politici prema Srbima. U čitavom periodu 1815–1870. francuska politika bila je zapravo pokušaj jačanja sopstvene moći, zbacivanje uticaja Velike Alijanse i priželjkivanje velikog evropskog mirovnog kongresa koji bi trebalo da potre

---

⁶ Da Francuska Luja Napoleona dugoročno nije smatrala Rusiju protivnikom, pokazuje i francuska uloga u završetku Krimskog rata i održavanju Pariskog mira 1856. godine, gde je podržala na svaki način Rusiju da izađe sa minimalnim gubicima. Nasuprot tome, politika Britanije prema Rusiji je tada, a i u širem vremenskom okviru poslednja dva veka, težila da na svaki mogući način umanjí rusku moć. Videti: Potemkin, *Istorija diplomatije*, II Tom, Beograd, 1947.

⁷ Videti: *Istorija srpskog naroda*, SANU, tom VI knjiga I, Beograd, 1986.

značaj Bečkog skupa 1815, gde je Francuska bila poražena strana. Francuska, dakle, nije imala svog primarnog interesa u Istočnom pitanju, ono nije imalo presudan značaj za Francuze, ali je bilo sredstvo za ostvarivanje napred zacrtanih francuskih interesa. Izuzetak je, samo donekle, bila mogućnost kulturnog i prosvetiteljskog delovanja na Balkanu, uključujući i srpske zemlje, što je bilo povezano i sa ekonomskim uplivom, usled čega bi se vojno-politički uticaj razvijao kao sledeći.⁸ Međutim, nakon 1871. godine Francuska se sve više otvara ka Rusiji u potrazi za podrškom velike sile, sa kojom bi uspela da sklopi i vojno-politički savez, o sanjanom revanšu protiv Nemačke. Ujedinjena Nemačka, čak i bez Austrije, je nakon 1871. godine bila demografski, vojno, ekonomski nadmoćna u odnosu na Francusku, čime se francuski revanš i povraćaj Alzasa i Lorena činio neizvesnim i rizičnim poduhvatom. Jedino rešenje je u tom pravcu bilo upravo ono što su francuski političari i radili – a to je potraga za saveznikom tog formata, koji bi u savezu sa Parizom ključno pomogao da se ostvari revanš prema Nemačkoj i povraćaj evropske hegemonije, kroz simboličko dobijanje Alzasa i Lorena nazad.⁹

Dakle, francuska spoljna politika nakon 1871. godine postavlja pre svega svoje prioritete u odnosu na priželjkivani revanš prema Nemačkoj, što postaje prioritetan cilj Kej d'Orseja.¹⁰ Kako je Rusija označena u tim projekcijama kao jedna od najpoželjnih sila da se dođe do tog cilja,¹¹ Francuska se u periodu sedamdesetih godina uzdržano a tokom osamdesetih sve otvorenije približava Rusiji. U tom pravcu se i prema Istočnom pitanju francuska politika rukovodi sve više ruskim interesima. Naime, Francuska nije bila direktan učesnik

---

⁸ Pavle Sekereš, *Les Slaves du Sud dans le miroir francais (1800–1850)*, Zadužbina Andrejević, Beograd 2002.

⁹ Jean-Baptiste Duroselle, *L'Europe de 1815. à nos jours, vie politique et relations internationales*, Presses univeristaires de France, Nouvelle clio, Paris 1964.

¹⁰ Pierre Renouvin, *Histoire des relations internationales*, tome sixième, Le XIX siècle II, de 1871–1914, Lanagée de L'Europe, Librairie Hachette, Paris 1959.

¹¹ Francuskoj je od strateških saveznika ka tom cilju hipotetički ostala još Britanija koja tradicionalno odbija sklapanje saveza i zalaže se za održavanje pariteta snaga na kontinentu, igrajući ulogu tzv. 'balansera'. Od drugih slabijih sila izvesna korist je mogla da bude od Italije, dok su sve ostalo u tadašnjoj Evropi bile manje zemlje, imajući u obzir da je Austrougarska već bila u Nemačkoj orbiti. Kako je Italija od početka osamdesetih ušla u savez sa Nemačkom i Austrougarskom, postalo je jasno da je savez sa Rusijom jedina realna mogućnost za ostvarenje francuske želje ka revanšu u odnosu na Nemačku.

rešavanja Istočnog pitanja, poput recimo Rusije i Austrougarske, niti ima interese tog intenziteta da bi zbog njih bila spremna da započne i veliki rat. Međutim, kako dolazi do približavanja Francuske i Rusije, tako i Kej d'Orsej sve više posmatra Istočno pitanje, i u okviru njega poziciju Srba, sve bliže interesima Rusije. Na Berlinskom kongresu Francuska je bila još izvesno uzdržana po pitanju široko postavljenog interesa Rusije koji je predstavljen na neprihvaćenom Sanstefanskom mirovnom ugovoru, ali je bila ipak više spremna na ustupke Rusima u odnosu na druge zapadne sile. Kada se tome doda već očigledna naklonost Francuza prema Srbima, nije izostala podrška Kej d'Orseja Beogradu ka teritorijalnim proširenjima na jugu. Tako je francuski diplomatski predstavnik ključno pomogao da grad Vranje postane srpski po rešenjima Berlinskog kongresa. Paradoks političke scene Srbije je da je u trenutku kada je dolazilo do sve većeg približavanja između Rusije i Francuske krajem osamdesetih godina, dakle sila koje su realno najnaklonjenije Srbima, da je zbog autokratske vladavine i austrofilске politike kralja Milana zemlja bila u potpunosti u dominaciji austrougarske orbite uticaja.

Tokom devedesetih godina situacija se izvesno menja, u pravcu većeg upliva francuske politike u Srbiji. Kada je u pitanju Crna Gora, tamo je sve vreme bio dominantan ruski uticaj, pa je Francuska svoje prisustvo u njoj dodatno povećala kao članica Antante (koju su u to vreme činile samo Francuska i Rusija). Francuski politički uticaj u Srbiji se tokom devedesetih godina XIX veka povećao u odnosu na prethodnu deceniju iz nekoliko razloga. Prvi je bio u činjenici da je režim kralja Aleksandra Obrenovića, iako i dalje prilično autoritaran i pre svega proaustrijski, u odnosu na vladavinu kralja Milana, bio manje naglašen u oba ta pravca. Odnosno, vladavina kralja Aleksandra je bila manje autoritarna i, što je još važnije, daleko manje apriorno austrofilska kao što je to bilo u periodu vladavine njegovog oca. Kralj Aleksandar je dozvolio, recimo, Stojanu Novakoviću kao predsedniku Vlade da u jednom periodu formira kabinet koji je bio okrenut nešto više silama Antante, i uopšte pokazao veću fleksibilnost u odnosima sa velikim silama, odnosno sada već formirana dva međusobno suprotstavljena bloka. Sledeće, Antanta je bila već čvrsto formirana između Francuske i Rusije, što je francuskoj politici omogućavalo da u Srbiji deluje u sadejstvu sa ruskom politikom i uticajem, što se pokazalo veoma uspešno. Praktično svi slojevi srpskog naroda su tradicionalno rusofilski, od širokih narodnih masa, preko pravoslavne crkve i elite. Kad je u pitanju francuski uticaj kod Srba on je najveći kod viših slojeva, inteligencije, finansijskog kapitala, dakle kod elite. Čak je i

francuski katolicizam bio poželjniji za srpsku politiku kao most u pokušaju popravljivanja odnosa sa Vatikanom. Sve širi sloj srpske inteligencije školovane u Francuskoj takođe je pospešivao uticaj francuske politike na srpskim prostorima. Najzad, francuski finansijski kapital je postao dominantan u Srbiji još tokom devedesetih godina, što je takođe bio dodatan adut uticaja Francuske na ovim prostorima. U tom pravcu francuska politika je bila sve popustljivija prema interesima Srba u Istočnom pitanju. Međutim, s druge strane, postojala su bar tri važna protivargumenta za potpunu naklonost Kej d'Orseja prema srpskim planovima rešavanja Istočnog pitanja. Prvi je bio što se Srbija, za razliku od Crne Gore, sve do 1903. nije definitivno opredelila da je bezuslovno za Antantu. Ona je bez obzira na naklonost javnog mnjenja, elite, crkve, dakle uticaja francuskog i ruskog kao dominantnog u privredi i kulturi, još uvek preko dvora više bila vezana za Beč i Berlin. U vojsci je oficirski kor bio većinski za Antantu, ali deo visokih oficira nije delio takva bezuslovna uverenja. Drugi protivargument je što je u okviru rešavanja Istočnog pitanja Francuska u Turskoj imala uloženi značajan kapital, kao i privredne interese, pa bi ostvarivanje planova Srba, Bugara, Grka o proterivanju Turske iz Evrope, ugrozio delom te interese krupnog kapitala. Treće, veoma važno, to je Velika Britanija, za čiju su se naklonost sile Antante, a pre svega Francuska, žestoko borile i koja je još uvek lavirala od naklonosti Centralnim silama, Antanti i neutralnosti. Britanska politika se tradicionalno upravo na Istočnom pitanju i Balkanu najviše sukobljavala sa ruskom politikom. Englezi su bili protiv srpskih interesa u Istočnom pitanju, pošto su srpski faktor dugoročno identifikovali (u manjoj meri i interese drugih pravoslavnih naroda Balkana) kao veoma bliske Rusiji, pa nisu bili spremni da podrže oslobodilačke i ujediniteljske težnje Beograda i Cetinja ka ostatku srpskog naroda koji je tada živio još uvek pod turskim jarmom (Stara Srbija). Dakle, Francuska se plašila da do kraja podrži srpske interese prema Turskoj, iz straha da se ne zameri sa Britanijom.¹² Francuska je znala i to da je Italija, koja je bila veoma nesiguran član Centralnih sila, bila zainteresovana za područje Albanije na koje je delom reflektovala i

---

¹² Takođe, ali u znatno manjoj meri, za razliku od odnosa prema Nemačkoj, Kej d'Orsej je imao izvesnog obzira prema Austrougarskoj, još uvek se nadajući da bi ova zemlja mogla da se na neki način privoli da ostane neutralna u okviru nekog većeg evropskog rata. Šanse da se neutralizuje Austrougarska kao najverniji saveznik Nemačke bile su realno veoma male.

srpska politika u okviru konačnog rešavanja Istočnog pitanja, odnosno proterivanja Turske sa Balkana i Evrope.¹³

Ovome treba dodati da je ruska spoljna politika nešto smanjila svoj direktan interes ka Balkanu, u periodu 1895–1905, zbog prenošenja glavnog pravca prodora ka Dalekom istoku, odnosno u Mandžuriju.

Nakon Majskog prevrata 1903. Srbija se potpuno našla u orbiti Antante. Tada se francuska politika još direktnije nego do tada uključila u podršku Srbiji, što se potom nastavilo i sledećih godina. Međutim, u Aneksionoj krizi 1908–1909, a potom i uoči Prvog balkanskog rata, francuska politika je imala blagu, na momente uzdržanu podršku Srbiji i Crnoj Gori. U čemu je bio razlog, ako se zna da se u Parizu s pravom procenjivalo da su dve srpske države, uključujući i ceo srpski narod, nepovratno opredeljeni ka Antanti? Radi se prevashodno o problemu otpočinjanja evropskog sukoba koji je bio na vidiku. Naime, Francuska je težila da u potencijalni evropski sukob Antanta uđe u celini protiv Centralnih sila. Računalo se sigurno na Rusiju koja je bila obavezana sistemom saveza, ali se strepelo za odluku Britanije. Britanija se s pravom smatrala nesigurnim saveznikom, uprkos sporazumima zvaničnog Londona iz 1904 (sa Francuskom) i 1907. (sa Rusijom). Britanija je bila spremna da uđe u evropski rat kada je Francuska bila direktno u konfliktu sa Nemačkom, poput obe Marokanske krize (1906. i 1911), ali ne i kada je u pitanju bio konflikt na Balkanu gde su ugroženi prvenstveno interesi Srba, preko njih indirektno Rusa i još indirektnije Francuza, a gotovo nimalo Engleza. Otuda Aneksiona kriza 1908–1909. i Balkanski ratovi nisu bile situacije odakle je Francuska mogla očekivati sa sigurnošću ulazak i Britanije u sveevropski sukob.

Na taj način je Francuska pokušavala da deluje na Srbiju da izbegava konflikte na ivici sukoba, gde bi iz emotivnih razloga Rusija stala iza Srba, što bi po kauzalitetu dovelo do lančanog sveevropskog rata. Ovde je veoma važno navesti da ni Srbija i Crna Gora nisu direktno bile punopravne članice Antante. One su

---

¹³ Srpska politika je početkom XX veka bila zainteresovana da dobije izlaz na more, preko neke luke u današnjoj severnoj Albaniji, vrlo blisko crnogorskoj granici za koju se računalo da se pomeri nešto na jug teritorijalnim dobitkom u rejonu Skadra. Zapravo, u slučaju rešavanja Istočnog pitanja i proterivanja Turske sa ovog dela Balkana (čak možda i Balkana u celini) bilo je za očekivati postepeno ujedinjenje dve srpske države Srbije i Crne Gore. U praksi takvi planovi su se obistinili, jer je već 1913. godine došlo do projekta izvesne unije dve zemlje, kao prva etapa ka konačnom ujedinjenju, do koga je i došlo Podgoričkom skupštinom 1918. godine. Dinastički razlog je usporavao u praksi ovo ujedinjenje.

ipak svoju politiku vezale veoma blisko uz svoje saveznice Rusiju i Francusku, ali nisu imale nikakvu kopču sa inače najrizičnijim članom Antante – Britanijom. Dakle, francuska politika je strepela da bi konačno rešavanje Istočnog pitanja moglo da pocepa Antantu tamo gde je ona najtanja, po pitanju spremnosti Britanije da uđe u sveevropski sukob. Britanija je imala u suštini loše odnose sa Rusijom, a oni su posebno bili problematični i protivrečni upravo na Istočnom pitanju, naročito u odnosu na Srbe. Nakon Majskog prevrata Velika Britanija kao monarhija dodatno je zauzela loš odnos prema Srbiji i zbog ubistva kralja Aleksandra i kraljice Drage. To je sve davalo razloga za strepnju francuskoj politici da je Balkan osetljiva tačka za očuvanje spremnosti Britanije da se solidariše sa ostalim članovima Antante. Koliko su francuske strepnje bile realne, pokazuje i ishod Prvog balkanskog rata, kada se britanska politika solidarizovala u podršci Austrougarskoj, Nemačkoj i Italiji da se Srbiji ne dozvoli izlaz na more,¹⁴ osigura integritet i nezavisnost Albanije i produbi potonji sukob između Bugarske i Srbije. Francuska je u granicama svih ovih ograničenja pomagala Srbiju i Crnu Goru, što je posebno došlo do izražaja u Balkanskim ratovima,¹⁵ velikoj krizi nakon Sarajevskog atentata i u samom Prvom svetskom ratu.

Francusko-srpski odnosi u okviru velikog francusko-nemačkog konflikta 1870–1945

Značajan deo ove teme apsolviran je u okviru prethodne analize Istočnog pitanja. Dakle, u periodu do 1878. godine, srpsko javno mnjenje je posmatralo ovaj sukob kao geografski relativno udaljen, ali značajan za evropsku politiku. Sa većim simpatijama se posmatrala Francuska, što je naročito dolazilo do izražaja

---

¹⁴ Kada je Francuska podržala Srbiju da dobije izlaz na more na kraju Prvog balkanskog rata, Sretenović navodi da je „Austrougarska diplomatija očekivala odlučan engleski stav po tom pitanju koji bi upozorio francusku vladu da 'suviše klizi prema ruskoj struji'", u: Stanislav Sretenović, *Francuska i Kraljevina SHS 1918–1929*, ISI, 2008, str. 60 citat.

¹⁵ Stanislav Sretenović navodi da je "Sve uz preporuku o umerenosti i neophodnosti jednog opšteg dogovora sila za vreme Prvog balkanskog rata, Poenkare u više navrata izražavao simpatije Francuske prema želji srpske Vlade da dobije slobodan izlaz na Jadransko more. On je sugerisao da Srbija dobije jedan pojas neutralizovane teritorije sa lukom Sveti Jovan Medovanski između crnogorske obale i teritorije koja je trebalo da bude dodeljena Albaniji", u: Stanislav Sretenović, *Francuska i Kraljevina SHS 1918–1929*, ISI, 2008, str. 60. citat.

u širem javnom mnjenju. Međutim, nakon Berlinskog kongresa, zbog dominantne austrofilске politike zvaničnog režima, zahvaljujući pre svega monarhu Milanu Obrenoviću, nemački uticaj na vladajuće strukture je bio izraženiji. Francuski uticaj je bio posebno izražen u kulturnom i nešto manje privrednom pogledu. Od kraja osamdesetih francuski uticaj je u porastu, posebno od trenutka kada je formirana Antanta. Tokom devedesetih godina francuski uticaj nastavlja da raste, a ekonomski je bio dominantan u oblasti finansija. Iako su svesrpske simpatije prema Francuskoj bile veoma izražene, tek nakon Majskog prevrata 1903. sa sigurnošću se moglo tvrditi da je zvanična Srbija uz Antantu. Nakon Carinskog rata i posebno nakon odluke da se srpsko teško naoružanje kupi u Francuskoj (Krezo) a ne u Nemačkoj (Krupovi topovi), francuski uticaj je potpuno istisnuo onaj austrougarski i nemački.¹⁶ Time je Srbija potvrdila da je potpuno uz Francusku u velikom francusko-nemačkom sukobu. Crna Gora je praktično sve vreme imala savezništvo sa Rusijom i Francuskom, bez obzira što su se zadržali korektni susedski odnosi i sa Austrougarskom i Italijom, što suštinski nije dovelo do pitanje njeno glavno geopolitičko opredeljenje.

U čitavom trajanju Prvog svetskog rata Srbija i srpski narod u celini zadržali su savezničku principijelnost prema Francuskoj i Antanti. To je Francuska znala da ceni i na mirovnoj konferenciji u Versaju, i u posleratnom periodu kada je bila glavni pokrovitelj Kraljevine Jugoslavije.

Istina, Francuska je i tada, a to je period za života kralja Aleksandra, imala u svom savezništvu sa Beogradom jedan korektiv – a to je odnos prema Italiji. Italija je zbog svog ekspanzionizma uznemiravala susednu Jugoslaviju. Francuskoj je, u okviru njene arhitekture tadašnje Evrope, najvažnije bilo oslabiti bilo kakav nemački revanšizam. U tom pravcu, francuska politika se u nedostatku oslonca na savezništvo sa nekom velikom silom oslonila na niz država manje i srednje veličine u istočnoj i južnoj Evropi, poput Poljske, Čehoslovačke, Rumunije, Jugoslavije, Grčke. Značaj Italije je u ovom periodu bio veliki za Francusku, jer je ova mediteranska sila bila zainteresovana da spreči Anšlus, odnosno prisajedinjenje Austrije Nemačkoj.¹⁷ Otuda je

---

¹⁶ Ibid., op. cit., str. 51

¹⁷ Između drugih bezbedonosnih motiva, Italija je Versajem dobila Južni Tirol, ogromnom većinom nemačkog govornog područja. Ujedinjenjem Austrije sa Nemačkom, nova velika nemačka država bi mogla da zatraži ovu oblast natrag, a Italija bi se našla u mogućnosti konflikta sa većom silom od sebe.

Francuska imala težak diplomatski zadatak da posreduje između Italije i Jugoslavije, da obuzdava Italiju, a da nikoga od njih ne učini nezadovoljnim francuskom politikom, što je u praksi bilo veoma teško.

Već dolaskom Hitlera na vlast u Nemačkoj kralj Aleksandar prihvata izvesno približavanje Nemačkoj, očekujući da će ona dugoročno moći da pomogne u obuzdavanju italijanskih pritisaka na Jugoslaviju. U tom pravcu Jugoslavija se, posebno posle smrti kralja Aleksandra, dodatno privredno vezala za saradnju sa Nemačkom, dok francuski uticaj i dalje ostaje dominantan, ali postepeno slabi.

Dolaskom na vlast Milana Stojadinovića kao premijera, uz obazrivu politiku koju je kreirao knez namesnik Pavle, Kraljevina Jugoslavija se sve više približava Nemačkoj, a postepeno udaljava od Francuske. Međutim, ne bi se moglo reći da je nemački uticaj bio dominantan. Nemci su imali dominantan uticaj tradicionalno među Hrvatima, a kod srpskih masa bolje su stajali Francuzi. Zbog Oktobarske revolucije SSSR je imao umanjenu ulogu u tadašnjoj evropskoj politici, pa je tradicionalan oslonac srpske zvanične politike ka Rusiji u ovom periodu izostao.

Sa otpočinjanjem ratnih sukoba septembra 1939. većinski deo srpskog javnog mnjenja u Kraljevini Jugoslaviji simpatisao je saveznike, pre svega Francusku. Nakon njene kapitulacije, juna 1940. godine, jača antifašistička orijentacija srpskog stanovništva, poglavito prosovjetska i probritanska, odnosno proamerička. Simpatije ka De Golu bile su izražene u svim slojevima srpskog stanovništva, kao sinteza njegove tradicionalne frankofonske orijentacije.

Francusko-srpski odnosi u kontekstu ideološkog sukoba Zapad–Istok u XX veku

Socijalističke ideje imale su uporišta i u Francuskoj i u Srbiji tokom XIX veka. Između dva svetska rata obe države su na zvaničnom nivou razvile negativan odnos prema boljševizmu koji je dolazio iz Rusije, bez obzira što su obe zemlje imale tradicionalno prijateljske i savezničke odnose sa Rusima. U tom pravcu, režim u Beogradu pokazao je veću doslednost. Uprkos otopljanju odnosa SSSR-a sa većinom kapitalističkih zemalja Evrope, Kraljevina Jugoslavija je uspostavila pune diplomatske odnose sa Moskvom tek kada je počeo Drugi svetski rat i kada je već bila poražena Francuska. Nasuprot tome, Francuska je mnogo ranije uspostavila pune diplomatske odnose sa SSSR-om i čak sredinom

tridesetih sklopila pakt vojne prirode. Još pre toga, početkom tridesetih, Francuska pokušava da uspostavi savez sa SSSR-om u koji bi ušle i zemlje saveznice iz istočne Evrope, uključujući i Kraljevinu Jugoslaviju – tzv. Istočna inicijativa. Međutim, ubistvo rodonačelnika ove ideje, ministra spoljnih poslova Luja Bartua zajedno sa kraljem Aleksandrom Karađorđevićem u Marseju 1934, uzdrmao je čitavu ovu francusku koncepciju. Ipak, Francuska, SSSR i Čehoslovačka će se međusobno povezati vojnim paktom 1935, koji je ipak imao i određene ograničavajuće komponente pored toga što je predstavljao izvesnu branu ka restauraciji nemačke moći u Evropi. U drugoj polovini tridesetih na parlamentarnim izborima u Francuskoj pobeđuje Nacionalni front koje čine leve snage, dok je u Jugoslaviji sve vreme na vlasti desnica.

Tokom Drugog svetskog rata u Jugoslaviji postoje dva antifašistička pokreta, gde je upravo Draža Mihajlović imao podršku i simpatije De Gola. Nakon Drugog svetskog rata Francuska nije posebno naklonjena novom, neokomunističkom režimu na čelu sa Titom. Nakon sukoba Jugoslavije sa Infombiroom raste podrška zapadnih sila Beogradu, uključujući i Francusku. To se, između ostalog, izražava i davanjem Tripartitne finansijske pomoći, oživljavanjem sve intenzivnije kulturne saradnje, vojne saradnje i dr. Prilikom formiranja Balkanskog pakta francuska diplomatija je načelno podržala taj poduhvat. Tokom Četvrtre republike u Francuskoj su se menjale Vlade, od kojih su neke bile socijalističke ili sastavljene i od levih radikala. Međutim, sem KPF odnos prema Istočnom bloku nije bio afirmativan, mada su pored podrške članstvu Francuske u NATO, postojali i predlozi pomeranja državnog kursa više ka neutralnosti. To je posebno došlo do izražaja, što je paradoks ako posmatramo sukob Istok–Zapad ideološki, upravo od De Gola koji je u suštini bio desničar. Dakle, kod De Gola i potonjih neodegolista sledećih decenija, imamo prevagu geopolitičke komponente nad ideologijom. Naime, De Gol i njegovi sledbenici su svakako bili desničari, a neki od njih i deklarirani antikomunisti i čak antisocijalisti. Međutim, iz geopolitičkih razloga, a delom i iz interesa tzv. državnog razloga, podržavano je otopljanje odnosa Istok–Zapad i prevazilaženje blokovske podeljenosti Evrope. U tom pravcu, u SSSR-u su ovi političari i njihova koncepcija mnogo više, i to još tada šezdesetih godina i potom sledećih decenija, gledali Rusiju u punom smislu, nego kao ideološku, dakle socijalističku i neokomunističku tvorevinu. To je značajnim delom rezultat činjenice da je Francuska, za razliku od Velike Britanije, a posle i Amerike, prema Rusiji imala sasvim drugi odnos i interes. Francusko-ruski odnosi su poglavito strateški i prijateljski zahvaljujući pozitivnom istorijskom iskustvu, geopolitičkim

interesima, i potrebom za ekonomskom i svakom drugom saradnjom. Briga o evropskom kontinentu za Francusku je veoma važna, važnija od pomorskih i „ostrvskih“ anglosaksonskih sila, pa je Rusija, koja geografski predstavlja drugu, istočnu polovinu Starog kontinenta, važan faktor u okviru bilo kakve evropske politike. Odnos Francuske, takođe prema drugim državama tzv. Istoka nakon Drugog svetskog rata, nije bio primarno obojen ideološki. Tako je Francuska uvek posmatrala u Rumuniji blisku zemlju, a nije stavljala u prvi plan ideološko opredeljenje režima u Bukureštu. U odnosu prema Kini, sve do današnjih dana, akcenat je bio na moći i ugledu ove stare civilizacije, a manje je vrednovana ideologija režima. Naravno, daleko od toga da je zvanična Francuska davala prednost pragmatskoj politici u odnosu na vrednosni sistem odnosa prema državama i njihovim režimima. Ovde je samo reč da je francuska politika, razdvajala svoj odnos prema aktuelnim režimima i dugoročnu orijentaciju relacija prema pojedinicima državama i narodima. Kada je De Gol imao i najniži nivo oficijelnih odnosa sa Titovom FNRJ, stari državnik je ukazivao da on pre svega u Jugoslaviji dugoročno vidi tradicionalnog, i što je veoma važno, i budućeg saveznika i prijateljsku državu, uprkos tome što je za njega ona sada „zemlja sa neokomunističkim režimom“. Naravno De Gol je znao da ceni to što je FNRJ izabrala vanblokovski put i što je načelno bila protiv blokovske organizacije sveta. To je put, koji je posle i sam De Gol delom realizovao, kada je Francuska napustila mesto pod komandnom ulogom NATO 1966.

Francusko-srpski odnosi u kontekstu geopolitičkih suprotnosti anglosaksonske sile – Rusija¹⁸

Zasebno mesto koje ima Francuska u evropskoj i svetskoj politici čini njen odnos važnim u okviru geopolitičkog čvorišta suprotnosti koje dugoročno postoje između Velike Britanije i SAD, s jedne strane, i Rusije s druge strane. Približno negde do Prvog svetskog rata uloga SAD u evropskoj politici bila je minimalna, ona je nešto porasla između dva svetska rata, a Vašington je tek od Drugog svetskog rata postao sveprisutan politički faktor u Evropi. U tom pravcu, englesko-ruske geopolitičke suprotnosti su došle do izražaja nakon Bečkog kongresa 1815. i najviše su se ispoljile na dodirnim tačkama interesa

---

¹⁸ Jedna od najboljih studija na ovu temu je knjiga Natalije Naručnicke, *Rusija i Rusi u svetskoj istoriji*, SKZ, Beograd, 2008.

dve velike sile. Britanija kao talasokratska država, što se potom moglo reći i za SAD, i s druge strane Rusija kao kontinentalna sila, imale su i geopolitički posmatrano suprotnosti interesa. U praksi zvanični London je strahovao da tendencija širenja Rusije ka toplim morima može ugroziti glavne tačke pomorskih i kopnenih komunikacija Britanske imperije. Najvažniji pravci prelamanja interesa bili su na Balkanu i Bliskom istoku, odnosno u najvećem ovaj problem se posmatra u okviru Istočnog pitanja, gde se nalazi i srpski faktor. Potom, to je Srednji istok, naročito po pitanju prevlasti u Avganistanu, pošto je Britanija štitila svoj najvažniji posed Indiju. U širem smislu tu je bio i sukob interesa u Sinkjangu i posebno Tibetu. Najzad, to je Daleki istok, gde je Britanija podržavala Japan da bi on potisnuo izlazak Rusije preko Mandžurije na južna mora. Francuska je bila prisutna svojim uticajem kao svetska i evropska sila u nizu navedenih konfliktnih zona. I sama je imala svoje kolonijalno carstvo i zone uticaja u svetu, računajući i navedne prostore Azije, a uključivanjem u rešavanje Istočnog pitanja imala je uticaja i na Balkanu. Francuska nije imala interesa da se opredeljuje u ovom geopolitičkom čvorišnom sukobu Britanije (kojoj su se vremenom, rastom svog uticaja pridružile i SAD) i Rusije. Zapravo, Francuska se u pojedinim etapama novog veka i savremene istorije parcijalno odnosila prema dvema geopolitički suprotstavljenim stranama. Zatim, ni dve geopolitički suprotstavljene strane nisu imale zvaničnu politiku u kontinuitetu suprotstavljanja jedna drugoj. U praksi to je češće bio potmul i koflikt prigušenih interesa, često ispoljen i u slučaju povremenih saveza, kao što je to bilo u oba svetska rata. Tu je najvažniju ulogu odigralo geopolitičko čvorište francusko-nemačkog sukoba 1870–1945, što je u dva svetska rata potisnulo u drugi plan suprotstavljene interese anglosaksonskih sila i Rusije, pa su se tako čak sticajem okolnosti ove velike sile oba puta našle na istoj zaraćenoj strani kao (nevoljni?) saveznici. Rusija i anglosaksonske sile su međusobno ratovale samo u okviru Krimskog rata 1853–1856, i bili direktno suprotstavljene u tzv. Hladnom ratu. U tri najveća ratna sukoba tokom posmatranog perioda – Napoleonovim ratovima do 1815, Prvom i Drugom svetskom ratu bili su, što je veoma važno, saveznici. Ono što povodom ovog geopolitičkog čvorišta antagonizma anglosaksonskih sila i Rusije čini važnim složenost francusko-srpskih odnosa, jeste upravo činjenica da se Srbi dugoročno smatraju bliski Rusima.¹⁹ U tom pravcu je

---

¹⁹ Po Brodelovim elementima dugog istorijskog trajanja, Srbi kao pravoslavan narod kao i Rusi, potom Sloveni takođe kao i Rusi, i sa izuzetno prijateljskim međusobnim istorijskim

delom odnos drugih velikih sila prema Srbima („ruskim saveznicima na Balkanu“) bio prožet tom komponentom, a često upravo odnosom tih zemalja prema samoj Rusiji, mada smo daleko od toga da se ovde stavi bilo kakva jednačina, reč je naprosto samo o izvesnim tendencijama.

Francuska je ipak kao velika sila imala snage da i u teoriji i u praksi razdvoji svoj odnos prema srpskom faktoru od sopstvene, često trenutne politike prema Rusiji. To se najbolje videlo u jedinom istorijskom slučaju kada je nakon 1815. godine, u novijoj istoriji, Francuska nastupila kontra Rusije. To je bilo u Krimskom ratu, a Francuska je prema Srbima primenila taktiku podsticanja i kanalisanja njihove nacionalne oslobodilačke borbe ka zapadnoevropskim uzorima i podsticajima, upravo preko *Načertanija*. Samostalna uloga Francuske prema srpskom faktoru u okviru Istočnog pitanja detaljno je napred opisana. Ovde dodajemo vezano za taj period, da je francusko opredeljenje da formira sa Rusijom Antantu kao čvrst savez, pomoglo da se slika o Srbima još više iskristališe ka pozitivnom. I zaista su u to vreme francusko-srpski odnosi dobili dodatnu dimenziju. Nakon Oktobarske revolucije i naglog izlaska Rusije iz orbite koncerna tadašnjih sila u neku vrstu (privremenog) pariije, Francuska međutim nastavlja svoje prijateljstvo i savezništvo prema Srbima, odnosno Jugoslaviji. Tu je svakako važan faktor bio opisan u okviru napred navedenog drugog geopolitičkog čvorišta (a za samu Francusku po važnosti svakako prvog) – francusko-nemački sukob 1870–1945. Mesto i uloga Jugoslavije u okviru tadašnje evropske koncepcije je poznat. Tome treba dodati i činjenicu da su se Srbi u praksi pokazali pouzdani saveznici, i da su prihvatili i civilizacijsku frankofonsku komponentu kao dominantnu, što je učvrstilo Francusku u saznanju da može računati na Beograd kao saveznika i na duži rok. Ovde se čak radi i o fenomenu tzv. dugog trajanja, (ili makar srednjeg trajanja) kako ga je koncepcijski definisao Brodel. Francuska je i u uslovima ideoloških suprotnosti Istok–Zapad nastavila da traži modalitete savezništva, ili makar

---

iskustvom, predstavljaju veoma bliske narode, koje druge velike sile smatraju „nepovratno srodnim i bliskim“. U tom pravcu se smatra da je u geopolitičkom smislu teško odvojiti srpski narod od pozitivnog odnosa sa Rusijom, i obrnuto. O tome više u Dragan Petrović, Jasmina Nikolić, *Srpski narod i velike sile – kulturno istorijski procesi*, Prometej – Novi Sad, Institut za političke studije – Beograd, Novi Sad, 2008. str. 186, 191, 195, 232, 237.

O Brodelovim elementima dugog, srednjeg i kratkog trajanja, pogledati u Fernan Brodel, *Spisi o istoriji*, Istorijska misao, Beograd, 1992.

saradnje sa SSSR-om, odbijajući da sledi politiku Britanije i SAD prema Moskvi. O tome svedoči i francusko-sovjetski pakt 1935,²⁰ potom posebna politika Pariza prema Sovjetima nakon Drugog svetskog rata, gde je vrhunac ispoljen u De Golovoj eri.²¹

Dakle stiče se utisak da su anglosaksonske sile koristile ideološki sukob na matrici Istok–Zapad da bi ostvarile svoja najmanje dva važna strateška cilja:

1. Prvi je da se pod plaštom borbe protiv komunizma obračunaju i potisnu što više svog najvažnijeg geopolitičkog protivnika u borbi za svetsku moć Rusiju. Ovde je za razumevanje tog fenomena važno napomenuti da nije Rusija samo protivnik anglosaksonskim silama, u slučajevima kada režim u Moskvi nije po volji ovih sila. Suština je da u svom pohodu na apsolutnu planetarnu moć anglosaksonske sile posmatraju Rusiju kao važnu prepereku samim svojim postojanjem u tom obimu, sa svim resursima, veličinom koju poseduje. Dakle, jednim značajnim udelom samo postojanje tako velike zemlje i bogate resursima, koja pri tome ima i moćno naoružanje, predstavlja prepreku maksimalnim planovima anglosaksonskih sila ka planetarnoj omnipotenciji. Ako se tako jednostavno takva sila (Rusija) i ne može lako ophrvati u miru, onda se na Balkanu srpski faktor („mali Rusi“) mogu destruisati daleko lakše, i na taj način postići najmanje dva cilja. Prvi je smanjenje države i moći srpskog faktora na Balkanu, čime on u budućnosti neće predstavljati saveznika koji bi mnogo značio ruskim interesima, pogotovu u slučaju potencijalnog rasplamsavanja borbe između Moskve i anglosaksonskih sila. Drugo, maltretiranje i poražavanje Srba kao ruskog saveznika na Balkanu bio bi veliki šamar Rusiji i opomena drugim zemljama da nije zahvalno biti prijatelj sa Rusijom.
2. Drugi je da se iskoristi ideološki sukob Istok–Zapad da bi se čitavom Zapadu anglosaksonske sile, pod plaštom pragmatske borbe i organizacije odbrane od komunizma i najezde sa Istoka, nametnule kao vrhovni gospodar i hegemon. Apsolutna hegemonija na Zapadu bila je zapravo samo prvi deo borbe za ostvarivanje konačnog cilja Amerike, a to je planetarna, ničim

---

²⁰ O međuratnim odnosima u Evropi, Čedomir Popov, *Od Versaja do Danciga*, Službeni list SRJ, Beograd, 1996.

²¹ Između ostalog videti ova istorijska pitanja i u: Jean-Baptiste Duroselle, *Histoire diplomatique de 1919. à nos jours*, Edition Dalloz, Paris 1993.

omeđena hegemonija. Upravo iz navedenog razloga, težnje Amerike i Britanije da koristeći ideološki sukob Istok–Zapad za pokušaj nametanja čitavom Zapadu uloge hegemonu, pod plaštom borbe i organizacije odbrane od komunizma i naježde sa Istoka, Francuska je, a to posebno važi za period vladavine De Gola, odbijala takvu mogućnost, i pokušavala da u različitim pravcima nađe alternativu. Jedna od njih, svakako veoma važna je i izgradnja Evropske ekonomske zajednice. Zatim, težnja da se raspolože samostalnim nuklearnim oružjem, zadrži određeni savez sa svojim bivšim kolonijama kroz Francusku zajednicu i posle Zajednicu frankofonskih zemalja (koja ima širi kontekst od samo bivših kolonija). De Gol je u tom pravcu i izveo Francusku iz punog članstva u NATO.

U ratovima na području eks-Jugoslavije devedesetih Francuska je uporno tražila svoju politiku na osnovama sopstvenih interesa, pravde, poštujući kao minimum u odnosima sa Srbima tradiciju tih odnosa. To je ispoljeno u manjoj meri, ali ipak ispoljeno i u okviru Kosovske krize i NATO agresije na SR Jugoslaviju.

Ulazak Francuske u puni sastav NATO 2009. i njeno izvesno približavanje američkoj politici u periodu predsednika Sarkozija,²² predstavlja ozbiljno odudaranje od tradicionalne politike zemlje, posebno u periodu Pete Republike.²³ Iako Sarkozijeva politika nije unisona u tom pravcu, zapravo postoji paralelno razvijanje odnosa prema Rusiji. U EU ovo je vidljiv zaokret, i to upravo kada je u isto vreme zabeležen ozbiljan pad moći Amerike i ubrzanije prerastanje svetskog poretka od monopolarnog ka multipolarnom.²⁴

---

²² Profesor Simeunović smatra da Francuska upravo u svom specijalnom statusu kao stalni član SB pri OUN, uz neke druge atribute koje smo navodili u ovom radu (posedovanje nuklearnog oružja, uz Nemačku vodeće mesto u kreiranju EU, vođstvo u Francuskoj zajednici) zadržava mesto u svetskoj politici. Dragan Simeunović, *Nacija i globalizacija*, Zograf, Beograd, 2009, str. 97–103. I profesor Dragan Simić ukazuje na silaznu moć Francuske u svetskom poretku nakon Drugog svetskog rata. Dragan Simić, *Poredak sveta*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2000.

²³ Dragan Petrović, *Ka multipolarnom svetskom poretku*, Pešić i sinovi, Centar za razvoj međunarodne saradnje, Beograd, 2010. O srpsko-francuskim savremenim odnosima str. 146–147. O poziciji savremene Francuske u svetu str. 98–101. i 116–1118.

²⁴ O prerastanju svetskog poretka od monopolarnog ka multipolarnom u: Dragan Petrović, *Ka multipolarnom svetskom poretku*, Pešić i sinovi, Centar za razvoj međunarodne saradnje, Beograd, 2010. Jedan od prvih autora u svetu, i svakako prvi na srpskim i južnoslovenskim prostorima koji je ukazivao na začetke i posebno perspektivu laganog prerastanja monopolarnog svetskog poretka ka multipolarnom je politikolog Dragan

Uzimajući u obzir odnos snaga na političkoj sceni Francuske, ovakva politika bi se već u sledećim godinama mogla promeniti i vratiti na osnove koji i obeležavaju Petu Republiku. S druge strane, analizirajući istoriju možemo primetiti da se često dešavalo da što su bili povoljniji i tešnji francusko-ruski odnosi, da se to povoljno odražavalo i na francusko-srpske odnose.

Kulturni odnosi

Konstantno visoko mesto francuske kulture u evropskoj i svetskoj baštini činilo ju je postojanijom u odnosu na političke fluktuacije, vojnu i ekonomsku snagu francuske države kroz posmatrani dvovekovni period. Stoga je uticaj francuske kulture na Srbe tokom čitave posmatrane istorijske epohe bio stalan i postojan, gotovo imun na ozbiljnije oscilacije usled promene političkih odnosa, ideologija, vojnih pobeda i poraza, ekonomskih kriza i uzleta.

Još u periodu postojanja Ilirskih provincija francuska kultura je na Balkanu ostavila dubok trag, istina u zapadnim oblastima Balkana i južnoslovenskog prostora, među Srbima koji su živeli tada u Dalmaciji, Istri, Boki Kotorskoj i nekim drugim oblastima. Francuska kultura je, inače, do tada brže prodirala u srpske krajeve van turske vlasti, naročito u Vojvodini, Dalmaciji i Hrvatskoj, međutim u Srbiji, novooslobođenoj od Turaka, taj je uticaj već tokom prve polovine XIX veka bio izrazit. Oslobođena Srbija, koja se i sledećih nekoliko decenija sve do 1876. našla u statusu izvesne ograničene nezavisnosti u odnosu na Otomansku imperiju, brzo je upijala francuski kulturni, ali i idejni uticaj. Ideje francuske revolucije, ideje jednakosti, liberalizma i pravde bile su veoma prijemčive i na ovim prostorima. Francuski jezik, kultura, prihvatani su od viših slojeva stanovništva u Srbiji, a zatim oponašani od nižih. Ključni momenat je bilo školovanje i studiranje najelitnijeg dela srpske inteligencije

---

Simeunović. Pogledati njegove knjige na tu temu: Dragan Simeunović, *Novi svetski poredak i nacionalna država*, Beograd, 1993. i ista knjiga dopunjena i prevedena na francuski jezik *Le nouvel ordre mondial et L etat-nation*, Dialogue, Paris. pp. 96–101. O odnosu Francuske prema Srbima str. 112. Profesor Simeunović tada iznosi veoma smele ideje o njegovim prognozama prerastanja svetskog poretka ka multipolarnom u sledećim godinama koje dolaze, i to gde će pored i dalje pojedinačno najjačih SAD izdvojiti se u Aziji Kina i Japan, potom ujedinjena Evropa – EU i oporavljena Rusija.

u Parizu i Francuskoj. S druge strane, Srbi su posle zbacivanja viševekovnih okova turskog azijskog ropstva i primitivnosti koja im je na taj način bila nemetana, prosto upijali evropske tekovine.²⁵ Francuska kultura kao dominantna i evropska bila je upijana na srpskim prostorima, baš zato što su Srbi, ako bi se koristili Jungovom terminologijom, sačuvali svoj evropski arhetip i pod azijskim ropstvom, a Francuska i francuska kultura je doživljavana kao nešto najkvalitetnije u toj Evropi, ali i nešto što je prijateljsko, što nije tuđe i osvajačko. Za ovo drugo pobrinuli su se francuski političari i elita, koja posle Napoleona Bonaparte i Bečkog kongresa 1815, prilazi Srbima na jedan sasvim prijateljski način, uz sve povremene oscilacije koje su u politici uvek prisutne.

Promene se očitavaju i u privatnoj sferi. Porodica postaje emocionalno organizovano telo, pa je ona i osnovna jedinka društva, a glavni ideal – srećna porodica, a ne izdvojeni pojedinac. Porodica na okupu, koja je postala velika tema bidermajerske kulture, dobija u prvoj polovini XIX veka i nove obrise organizacije života, o čemu svedoče prvi porodični albumi sa porodičnim fotografijama. Slične promene se uočavaju i o oblasti produžene privatnosti i javnosti. Druženja se kultivišu, a spontane posete zamenjuju one najavljene. Salon, ili svečano nameštena dnevna soba, postaju neophodan prostor građanskog porodičnog doma kome se namenjuje javna funkcija. Gradski prostor se uređuje, ulice kaldrmišu, pa špaciranje i šetnja postaje važan deo javne prezentacije porodice. Druženje muškaraca u javnoj sferi dobija ograničenu formu. Prednjače razna školska udruženja, pevačka, streljačka i sl. koja se pojavljuju u svim većim gradovima. I druženje za kafanskim stolom dobija druge sadržaje. Sve brojniji intelektualci daju ton novim temama, koje nameće i pojava časopisa. Instrumenti privatnosti u javnoj sferi postaju brojniji, a balovima se pridružuju i pozorišne predstave, prvo amaterske, a zatim profesionalne. Modu prihvata širi krug gradskog stanovništva, a ona, pored

---

²⁵ O tome svedoče i zapisi savremenika, koji obilazeći najveće gradove Srbije, poput Beograda, Šapca, a u manjoj meri i Požarevca, Kragujevca, u razmacima od svega par decenija tokom prve polovine XIX veka, beleže ogromne promene i napredak u izgledu centralnih delova varoši, kao i u odevanju i izgledu samih varošana. Orijentalni izgled gradova i varoši dopunjuju, ili čak sistematski menjaju zgrade sa evropskim stilom, na kućama se postavljaju staklena okna, uklanjaju dućani, bazari i ulični ćepenci, a uvode prodavnice i magazini sa natpisima i reklamama. Ulice se kaldrmišu i popločavaju, uvode se odvodni kanali, kao i prvi vodovodi. Elitniji deo stanovništva prihvata evropski stil odevanja, od kojih jedan deo, i po poslednjoj modi iz Pariza, Beča i Pešte.

odevanja, obuhvata i druge segmente života. Povezuje se sa kulturom i umetnošću, a krajem tridesetih godina pokreće se *Magazin za hodožestvo i modu*.²⁶ U tom pravcu, među srpskim stanovništvom u Habsburškoj monarhiji, najznačajniji difuzioni centri mode su Pešta i posebno Beč, potom Prag, Grac, Subotica, Novi Sad. Međutim, ono što dolazi iz Pariza i Francuske predstavlja nešto posebno, ekstra, što nadilazi po svom kvalitetu i prestižu srednjoevropsku kulturu. Kada je u pitanju Kneževina Srbija tu je frekventnost uticaja i difuzije francuske kulture i mode bila još veća, naravno uz sveprisutan veliki uticaj one srednjoevropske civilizacije koja je preko vojvođanskih i prečanskih Srba, posebno preko Novog Sada, dolazila iz Pešte i Beča.

Srpska kultura tokom XIX veka bila je zbog geografsko političkih razloga podeljena na najmanje tri velike celine. To je deo srpskog naroda koji je ostao da živi u okviru Otomanske imperije, deo koji je živeo u okviru Habsburške monarhije i onaj deo koji je živeo u slobodnim srpskim državama – Srbiji i Crnoj Gori. Bosna i Hercegovina se od 1878. nalazila u prelaznom rešenju, pošto je bila okupirana od Austrougarske, a *de jure* se i dalje, sve do 1908. nalazila u sastavu Turske. Srpsko stanovništvo pod Otomanskom imperijom, odnosno Stara Srbija (Raška oblast – tzv. Sandžak, Kosovo i Metohija, Makedonija) dobijalo je najmanje modernističkih elemenata, pa je i difuzija francuske kulture ovde bila vrlo skromna. Ipak, zahvaljujući otvaranju francuskih čitaonica i klubova u Skoplju i Bitolju, Francuska je i ovde uspeła da makar začne svoj izvesni kulturni uticaj.

Kada su u pitanju oblasti koje nastanjuje i srpski narod u Habsburškoj monarhiji, ovde je bio dominantan uticaj germanofilske, srednjoevropske kulture, ali je i francuska kultura tu uspevala tradicionalno da ima svoj izvesni uticaj. Najjači uticaj na srpskim prostorima francuska kultura je ostvarivala upravo u Kneževini (od 1881. Kraljevini) Srbiji, koji je ovde bio dominantniji u odnosu na onaj srednjoevropski, koji je takođe bio uticajan, a veoma važan je bio i ruski kulturni uticaj, posebno preko Pravoslavne crkve. U Crnoj Gori su se ukrštali kulturni obrasci iz Italije, Rusije, potom Francuske, Austrougarske. U svakom slučaju orijentalno nasleđe kao posledica prethodne viševjekovne turske dominacije, gotovo je u potpunosti nestalo, ili je, kada je reč o Staroj Srbiji, u povlačenju pred prodorima modernosti i

---

²⁶ Dragan Petrović, Jasmina Nikolić, *Srpski narod i velike sile – kulturno istorijski procesi*, 2008, str. 58–59.

različitih oblika evropske kulture. Orijentalno nasleđe je u Bosni i Hercegovini zadržano poglavito kod muslimanskog stanovništva, koje je i samo prihvatilo elemente modernizacije i evropske civilizacije, istina u neuporedivo manjoj meri u odnosu na Srbe i Hrvate.

Od početka osamdesetih godina XIX veka, pa približno do početka XX veka, u Srbiji je paralelno sa austrofilskom politikom Obrenovića, srednjoevropski kulturni obrazac pojačao svoj uticaj u odnosu na francusku kulturu. Zapravo ova dva kulturna obrasca su se ukrštala, prožimala i dopunjavala u Kraljevini Srbiji. Njima treba dodati i ruski kulturni obrazac, koji je za razliku od njih obuhvatao sve slojeve stanovništva gotovo ravnomerno, a ne poglavito elitu. Posle 1903. francuski kulturni obrazac je ponovo imao primat u odnosu na srednjoevropski i čak postao dominantan sve do Drugog svetskog rata.

Između dva svetska rata francuski kulturni uticaj je bio toliko jak da je mnogo doprinio krajnjem cilju francuske politike, a to je uključivanje Balkana u francusku orbitu. Kako je Francuska podržavala kroz svoju kulturnu politiku i to bezrezervo celovitu, integralnu Jugoslaviju, tako je dobijala između ostalog podršku režima. Kulturno je delovano u svim oblastima Kraljevine, posebno u oblastima koje su u prethodnom periodu bile pod nemačkim i u manjoj meri italijanskim uticajem, a koje su kao i Francuska pripadale rimokatoličkom kulturnom krugu. Međutim, francuska politika i francuski katolicizam išao je na ruku vlastima u Beogradu, u potiskivanju tradicionalnog duha propale austrougarske carevine. Istoričar Ljubodrag Dimić smatra da je takva kulturna politika Francuske išla na ruku vlastima Kraljevine Jugoslavije, „jer je afirmisala jugoslovensku državu, doprinosila nametanju jedinstvenog kulturnog standarda na čitavoj teritoriji države, utirala put formiranju iste kulturne svesti”. Po Dimiću najjači kulturni uticaj Francuske tada je bio u Srbiji, potom u drugim srpskim etničkim oblastima, a potom se širio i na druge oblasti i istorijske pokrajine. Kako je ovaj uticaj nešto slabio u drugoj polovini tridesetih, dodatni naponi difuzije francuske kulture su se pojačali u pravcu zapadnih oblasti, uključujući i Zagreb „kao središte koje je tek trebalo osvojiti za francusku kulturu, a tako i za politički uticaj”.²⁷O dominantnoj ulozi francuske kulture u Kraljevini Jugoslaviji i posebno Srbiji, Ljubodrag Dimić kaže:

---

²⁷ Ljubodrag Dimić, *Kulturna politika Kraljevine Jugoslavije 1918–1941*, III, Beograd, 1997, o francuskom kulturnom uticaju str. 186–204.

„U čitavom međuratnom periodu francuski uticaj na kulturu u Kraljevini SHS (Jugoslaviji) i prisustvo francuske kulture u javnom životu bili su doživljavani kao izraz prijateljstva koje je tokom rata iskivano. Francuska je bila ratni saveznik Srbije, garant evropskih mirovnih ugovora i državnih granica, čuvar evropske kolektivne bezbednosti i poretka, moćni zaštitnik. Otvorenost za francuski kulturni uticaj bila je posebno izražena u Srbiji. U te oblasti francuski duh i francuska kultura počeli su da stižu tokom XIX veka, da bi početkom XX već postali dominantni i još dodatno pojačani u godinama zajedničkog ratnog pregnuća i savezništva. Francuski uticaj prožimao je politiku, nauku, umetnost, kulturu, prosvetu, formirao manire ponašanja u gradskim sredinama, stizao kroz modu, nove običaje, iskazivao se u ishrani i svakodnevnom životu. U severnim i severozapadnim delovima Kraljevine, posebno onim delovima države naseljenim katoličkim stanovništvom i mađarskom i nemačkom nacionalnom manjinom, tradicije Austrougarske monarhije bile su suviše žive i jake da se ne bi suprotstavljale novoj kulturnoj orijentaciji. Međutim, i tamo su jačali frontovi onih koji su tražili od državnih vlasti da uspostavljanjem novog kulturnog standarda, preko širenja francuskog kulturnog uticaja i učenja francuskog jezika definitivno bude zbrisan nemački kulturni uticaj i konačno, i u sferi kulture, bude pokazano da je nekadašnja monarhija definitivno mrtva.”²⁸

Najvažnija transmisija širenja francuske kulture su bile škole i univerziteti. Cvet srpske i jugoslovenske inteligencije se školovao u Francuskoj, a veliki uticaj na jugoslovenski obrazovni sistem imala je francuska nauka i kultura tog vremena. U Jugoslaviji je postojalo i oko 60 društava i klubova prijatelja Francuske, a u Beogradu je delovao i Francuski institut. Ono što je veoma važno i u Francuskoj je omogućeno širenje kulturne razmene iz Jugoslavije, pa su tamo delovali klubovi prijateljstva i snažna kulturna saradnja sa stvaraocima iz Kraljevine. Izložba francuske umetnosti bila je organizovana više puta u Jugoslaviji, od kojih je ona u Muzeju kneza Pavla iz 1939. godine imala i mnogo širi ne samo kulturni već i politički i propagandni značaj.²⁹

---

²⁸ Ibid., op. cit., str. 186–187.

²⁹ Dragan Petrović, Jasmina Nikolić, *Srpski narod i velike sile – kulturno istorijski procesi*, 2008, str. 160, (prema Ljubodrag Dimić, *Kulturna politika Kraljevine Jugoslavije 1918–1941*, III, Beograd, 1997, deo o francuskom kulturnom uticaju, str. 186–204).

Nakon Drugog svetskog rata ukupni odnosi dve zemlje u početku su se našli na znatno nižem nivou, najvećim delom zbog ideoloških razloga. Nova socijalistička vlast nije mnogo polagala na dotadašnju tradiciju jer ju je smatrala reliktom „trulog kapitalizma”, a posebno loš odnos bio je prema francuskoj kulturi, kao zaostavštini tradicije „velikosrpske hegemonije”. Međutim, nakon rasplamsavanja sukoba FNR Jugoslavije sa Infombiroom, jugoslovenska vlast pokušava da popravi odnose sa Zapadom. Posebno mesto je pripalo kulturnoj saradnji, gde je francuska kultura dobila ponovo značajno mesto. Naročito je bila živa saradnja naučnih radnika preko posebnog tela Jugoslovenskog akademskog saveta koji je odobravao kulturnu razmenu sa inostranstvom u tom periodu.³⁰ U isto vreme važno je napomenuti da je i u ovom periodu zadržan izvestan reciprocitet u kulturnoj saradnji, pošto su jugoslovenski naučni i kulturni stvaraoci gostovali u Francuskoj. U Francuskoj je postojalo interesovanje za gotovo sve oblike kulturnog stvaralaštva iz Jugoslavije, počevši od egzotičnog narodnog folklora, likovnih dostignuća, pa sve do veoma zapaženih gostovanja Beogradske opere u Parizu.

Kulturna saradnja sa Francuskom u sledećim decenijama postojanja SFRJ bila je praktično lišena bilo kakve političke i ideološke cenzure, pa se dodatno razvila. Međutim, jačanje američke pop kulture na globalnom nivou uticalo je, kao i u čitavom svetu posebno od sedamdesetih godina, na smanjenje prostora za difuziju drugih kulturnih središta, uključujući donekle čak i Francusku. Međutim, američka kulturna hegemonija nije bila izražena u svim oblastima kulture, a posebno ne i u nauci. Tako je vremenom uvoz američkih filmova daleko premašivao kontigent iz Francuske, a slično je bilo i u oblasti zabavne muzike. Međutim, u oblasti klasične muzike, slikarstva, prevedenih književnih klasika i nekih drugih oblasti, francuska kultura je i dalje bila veoma visoko kotirana. Iako se broj visokoškolskih polaznika iz Jugoslavije povećao u zemljama engleskog govornog područja (prevažodno na univerzitetima u SAD i Velikoj Britaniji), i Francuska je zadržala svoje solidno mesto.³¹ Međutim, učenje

---

³⁰ Više o tome u Dragan Petrović, *Kulturna politika francusko-jugoslovenskih odnosa 1949–1959*, Institut za političke studije, Beograd, 2006. Posebno deo „Francusko-jugoslovenska naučna saradnja preko Jugoslovenskog akademskog saveta”, str. 36–78.

³¹ Francuski uticaj na srpsku nauku je veoma veliki. U oblasti prava taj uticaj je bio posebno značajan. U vezi toga: Zbornik radova, *Dve stotine godina od donošenja Francuskog građanskog zakonika – Uticaj Francuskog građanskog zakonika na srpsko pravo*, Pravni fakultet, Niš 2006.

stranog jezika u školskom sistemu SFRJ vremenom je sve veći prostor davalo engleskom u odnosu na sve ostale, iako je i tu francuski zadržao solidno mesto.

Ovakve tendencije su nastavljene u Srbiji i Crnoj Gori i posle raspada SFRJ. Slična je situacija i danas u Srbiji, koja uprkos velikoj tradiciji prijateljstva i kulturne saradnje sa Francuskom, nije učinila uočljive napore u oblasti kulture i nauke da se posebno uveća francuski uticaj. Smatramo da je tu veliki prostor za delovanje. U Srbiji deluju Francuski kulturni centri u Beogradu, Novom Sadu i Nišu, a u Parizu deluje Srpski kulturni centar. Kulturna oblast saradnje je izuzetno važna na jačanju, ili makar vraćanju na deo ranijeg ostvarenog nivoa prijateljstva Francuza i Srba.

Ekonomska saradnja

Godine 1838. otvoren je prvi francuski konzulat u Kragujevcu i francuska diplomatija je shvatila da sa polunezavisnom Kneževinom Srbijom može da proširi ekonomsku saradnju. Stanislav Sretenović ukazuje da su Francuzi shvatili povoljan geografski položaj Srbije kao mesta koje je povezivalo Crno more i Mediteran sa germanskim svetom centralne Evrope. U trgovini sa Francuskom tada su se razvila dva geografska puta, koja su faktički zaobilazila nesigurne puteve koji vode preko Otomanskog carstva. Prvi put je išao prema istoku Dunavom, do Crnog mora i potom pomorskim putem preko Bosfora i Mediterana do francuskih luka, a drugi preko Save do Siska ili Ljubljane, potom kopnom do Rijeke ili Trsta, a zatim morem do Marseja.³²

Kada je u pitanju bilateralna trgovina ona je započeta 1840. i to u početku sa relativno skromnim sredstvima. Tako Andrej Mitrović navodi da je te godine Srbija izvezla u Francusku robe u vrednosti od 150.000 franaka, dok je u isto vreme sa Austrijom izvezeno robe u vrednosti od 28,5 miliona franaka. Međutim, već oko 1845. trgovina sa Francuskom je dostigla vrednost od desetak miliona franaka.³³

Sledećih godina dolazi do proširenja privredne saradnje dve zemlje, naročito posle 1878. godine. Međutim, karakteristika bilateralnih ekonomskih odnosa

---

³² Stanislav Sretenović, *Francuska i Kraljevina SHS 1918–1929*, ISI, 2008, str. 44–45.

³³ Andrej Mitrović, *Strane banke u Srbiji 1878–1914*, Stubovi kulture, Beograd, 2004, str. 29.

Francuske i Srbije je relativno skromna vrednost trgovinske razmene, i visok nivo ulaganja francuskog finansijskog kapitala. Uzimanje kredita u Francuskoj Srbija pojačava od sredine osamdesetih godina, da bi deceniju kasnije udeo francuskih kredita u Srbiji bio izrazito dominantan. Nasuprot tome bilateralna trgovina između Austrougarske i Srbije je davala dominantnu poziciju srpskom severnom susedu. U tom pravcu je tadašnji predsednik Vlade Stojan Novaković pokušao da pojača ukupnu saradnju sa Francuskom u tri pravca: 1) pojačavanjem bilateralnih trgovinskih odnosa, pre svega izvozom srpskih stočnih proizvoda u Francusku; 2) uzimanjem novih kredita iz Francuske; 3) kupovanjem francuske vojne opreme za srpsku vojsku.³⁴ Posle dinastičke promene 1903. Srbija još više pojačava ekonomsku saradnju sa Francuskom. Udeo francuskog kapitala u Srbiji sada je iznosio oko 80% celokupnog stranog kapitala u zemlji, bilateralna trgovina se nešto povećala, što je bio i deo strategije srpske Vlade da iz političkih razloga rastereti udeo spoljnotrgovinske razmene sa Austrougarskom. Poseban ekonomski i politički uspeh bilo je realizovanje sporazuma o kupovini svih nabavki teškog naoružanja u Francuskoj (fabrika Krezo). Sretenović navodi da je u vreme Carinskog rata i potom Aneksione krize, „Srbija želela da pobegne od austrougarskog starateljstva oslanjajući se politički na Rusiju, a ekonomski na francuski kapital”.³⁵ Značajan privredni poduhvat je pokretanje projekta Jadranske železnice, gde je francuski kapital imao važnu ulogu. Najzad 1910. godine otvorena je Francusko-srpska banka. Važno je bilo ulaganje francuskog kapitala u rudnik bakra Bor 1904, koji je potom decenijama poslovao, faktički kao preuzeće većinski u vlasništvu Francuza. Osnovano je više francuskih privrednih društava nakon 1910. godine koja su se bavila različitim delatnostima poput „Francusko-srpskog društva industrijskog preduzetništva i javnih radova”, potom „Francusko-srpsko društvo cementara i rudnika kamenog uglja”.³⁶

Tokom Balkanskih i posebno u Prvom svetskom ratu finansijski krediti i privredna pomoć Francuske pomogli su Srbiji (u manjoj meri i Crnoj Gori) da prebrodi ekonomske izazove pred kojima se našla.

Između dva svetska rata francusko-jugoslovenski ekonomski odnosi se produbljuju, naročito u periodu do sredine tridesetih godina od kada Nemačka

---

³⁴ Mihajlo Vojvodić, *Putevi srpske diplomatije*, Klio, Beograd, 1999, str. 219; Stanislav Sretenović, *Francuska i Kraljevina SHS 1918–1929*, ISI, 2008, str. 46.

³⁵ Stanislav Sretenović, *Francuska i Kraljevina SHS 1918–1929*, ISI, 2008, str. 51.

³⁶ *Ibid.*, op. cit., str. 65.

preuzima primat u spoljnotrgovinskoj razmeni Kraljevine Jugoslavije. U finansijskoj sferi Jugoslavija je nastavila da uzima kredite od Francuske. Tako je u periodu 1923–1924. uzet veliki kredit radi naoružavanja od oko 300 miliona franaka. Opterećenje Jugoslavije značajnim delom obaveza prema francuskim kreditima, koji nisu isplaćeni još od perioda Prvog svetskog rata, umnogome je sanirano 1930. godine. Tada je u okviru rešavanja Jungovog plana, odnosno nemačkih reparacionih obaveza prema trećim zemljama, otpisan najznačajniji deo jugoslovenskih kredita prema Francuskoj.³⁷ U periodu tridesetih godina francuska ulaganja u Kraljevinu i dalje su značajna, pored ulaganja kapitala u jugoslovensku industriju³⁸ ulagalo se i direktno od strane velikih francuskih privrednih giganata, popu Batinjola i Evropskog društva.

Posle Drugog svetskog rata privredni odnosi dve zemlje su spušteni na nešto niži nivo. Ipak, u okviru veoma značajne Tripartitne ekonomske pomoći (SAD, Britanija, Francuska), učestvuje i Francuska. Već tokom pedesetih FNRJ uzima u par navrata pozajmice od Francuske,³⁹ mada to nisu više ni izbliza onako značajna zaduživanja kao u vreme Kraljevine Srbije i Kraljevine Jugoslavije. Valja napomenuti da je izvestan problem u odnosima dve zemlje, predstavljalo jugoslovensko nacionalizovanje imovine čiji su vlasnici bili i Francuzi. Poseban problem je bio rudnik bakra Bor.

Tokom pedesetih godina u bilateralnim trgovinskim odnosima jugoslovenska robna razmena sa Francuskom bila je negativna, pošto se uvozilo nominalno blizu dva puta više nego što se izvozilo. U procentima, od ukupnog jugoslovenskog uvoza oko 3–5% je otpadalo na Francusku, a od ukupnog jugoslovenskog izvoza oko 3–4% je otpadalo na izvoz u Francusku.⁴⁰

---

³⁷ Vladimir Cvetković, *Ekonomski odnosi Jugoslavije i Francuske 1918–1941*, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, 2006.

³⁸ Dragan Petrović, *Istorija industrije Beograda*, I tom, Srpsko geografsko društvo, Beograd, deo o ulozi stranog kapitala u razvoju industrije Beograda.

³⁹ Među značajnijim su kredit od 10 miliona dolara iz 1953. za izgradnju fabrike aluminijuma u Banjaluci, i kredit iz 1957. od 30 miliona dolara za izgradnju Bora i Majdanpeka, potom dodatni kredit u ovoj nameni iz 1958. od 21 milion dolara. Najzad, Sporazum o privrednoj i tehničkoj saradnji od 1,75 milijardi franaka. Iz: Arhiv SMIP, Francuska, f. 30, godina 1960, Dokument Državnog sekretarijata za inostrane poslove od 6. januara 1960.

⁴⁰ Arhiv SMIP, Francuska, f. 30, godina 1960, Dokument Državnog sekretarijata za inostrane poslove od 6. januara 1960.

Struktura jugoslovenskog izvoza je uglavnom u tom periodu obuhvatala prehrambene proizvode, duvan i sirovine, što se ocenjuje kao loša struktura, među najlošijim u odnosu na druge zapadnoevropske zemlje.

Tokom šezdesetih godina, naročito nakon Alžirskog rata, dolazi do daljeg razvoja ekonomskih odnosa dve zemlje. Kada se upoređi trgovinski bilans dve zemlje u ovom periodu, uviđa se i dalje disparitet između višestruko većeg izvoza Francuske u Jugoslaviju u odnosu na jugoslovenski izvoz u Francusku. Taj omer je izgledao približno tri prema jedan.⁴¹ Tek 1966. dolazi do vidljivije promene u trgovinskom bilansu dve zemlje, pa jugoslovenski izvoz u Francusku raste sa blizu 18 miliona dolara,⁴² na preko 26, a uvoz ostaje približno oko 46,5 miliona dolara.⁴³ Međutim, već 1967. disparitet pokrivenosti jugoslovenskog uvoza izvozom u Francusku se promenio u paritetu od gotovo tri prema jedan (posmatrano u nominalnim iznosima).⁴⁴ Jedan od razloga ovako velikog skoka jugoslovenskog uvoza iz Francuske je i odobravanje francuskog kredita (17,5 miliona novih franaka).⁴⁵ Sledećih godina je odobreno još nekoliko sličnih kredita, a van toga postojala je i posebna saradnja oko francuskih firmi koje su poslovale u kooperaciji u Jugoslaviji, poput Citroena i Tomosa.⁴⁶ I sledećih godina, robna razmena između dve zemlje zaostajala je višestruko iza robne razmene Jugoslavije sa nekim drugim ekonomskim silama, recimo sa SR

---

⁴¹ Tokom pedesetih godina Jugoslavija je takođe imala negativan trgovinski bilans sa Francuskom, samo je međusobni odnos oscilirao. Do sredine pedesetih FNRJ je blizu dva i po puta više uvozila iz Francuske, nego što je u nju izvozila. U drugoj polovini pedesetih taj odnos je bio približno 1:1,5. Videti u: Dragan Petrović, *Francusko-jugoslovenski odnosi u vreme Alžirskog rata 1952–1964*, 2009, tabela na strani 297.

⁴² Godine 1963. jugoslovenski izvoz u Francusku je iznosio samo 12 miliona dolara, što je veoma loš bilans, a uzroke prevashodno treba tražiti u višegodišnje poremećenim bilateralnim političkim odnosima zbog alžirskog pitanja.

⁴³ *Trgovinski bilans SFRJ sa inostranstvom za 1964. godinu*, Beograd, 1965.

⁴⁴ Godišnjak IMPP za 1966. godinu, str. 40.

⁴⁵ Francuska je još u par navrata tokom šezdesetih odobrivala Jugoslaviji neke manje zajmove. Pored toga, nakon zemljotresa u Skoplju odobrila je kreditnu pomoć za obnovu grada – videti: *Hronika međunarodnih događaja*, IMPP, Beograd, 1964.

⁴⁶ Tako je Francuska 1966. godine odobrila Jugoslaviji kredit od 10 miliona franaka za podsticaj kooperacija firmi dve zemlje. Nezavisno od toga Francuska je ulagala u firme poput Citroena i Tomosa koje su proširile svoje kapacitete u SFRJ. Videti: *Hronika međunarodnih događaja*, IMPP, Beograd, 1966, str. 1018.

Nemačkom, pa i Italijom. Trgovinski bilans dve zemlje se nešto poboljšao 1968. godine kada je u pitanju jugoslovenska strana, ali da bi se u parametrima mogao sagledati taj kvantum u odnosu na druge zemlje mogu poslužiti sledeći podaci: Francuska učestvuje sa 2% u ukupnom jugoslovenskom izvozu, a sa 3,7% u uvozu. Međutim, koliko je privredna saradnja sa SFRJ malo važna stavka u ukupnom spoljnotrgovinskom bilansu daleko snažnije ekonomije kao što je francuska, može da pokaže i to da je jugoslovenski udeo u francuskom uvozu 1968. bio svega 0,24%. Broj radnika na privremenom radu u Francuskoj tokom šezdesetih je oscilirao, ali se približno može svesti na oko 50.000. Međutim, već sredinom sedamdesetih godina taj broj je povećan za duplo, dakle oko 100.000.⁴⁷

Ukupna robna razmena dve države za period 1965–1971. gotovo se utrostručila, ali ona i dalje u svom nominalnom iznosu zaostaje, recimo za onom kada su u pitanju nemačko-jugoslovenski trgovinski odnosi, oko pet puta.

Imajući u vidu značaj Francuske u EEZ, francusko-jugoslovenski odnosi dobijaju novu dimenziju. To se može sagledati u spoljnotrgovinskim odnosima SFRJ sa svetom sredinom sedamdesetih godina. Tako je SFRJ od svog ukupnog izvoza u njegovoj strukturi imala udeo za socijalističke zemlje od oko 47% 1975. godine, a na razvijene zemlje je otpadalo oko 36%. Međutim, kada se posmatra struktura uvoza SFRJ odatle je na socijalističke zemlje otpadalo oko 25%, a na razvijene zemlje preko 60%. Udeo zemalja u razvoju je i u izvozu i u uvozu bio oko 15%. Trgovinski bilans sa Francuskom je približno odgovarao paritetu jugoslovenskog bilansa sa razvijenim zemljama.⁴⁸ Vrednost robne razmene između dve zemlje 1969. iznosila je 120 miliona dolara, od čega je na jugoslovenski izvoz otpadalo 49 miliona dolara, a na uvoz 72 miliona dolara. U odnosu na prethodnu kalendarsku godinu jugoslovenski spoljnotrgovinski deficit u trgovini sa Francuskom je smanjen sa 36 na 23 miliona dolara.⁴⁹

Međutim, tokom prve polovine sedamdesetih došlo je do radikalnog skoka jugoslovenskog uvoza iz Francuske, dok je izvoz napredovao daleko sporijim tempom. Tako je SFRJ 1975. godine izvezla u Francusku robu za 86,9

---

⁴⁷ M. Friganović, M. Morokvašić, I. Baučić, *Iz Jugoslavije na rad u Francsku*, Institut za geografiju, Zagrebačko sveučilište, Zagreb, 1972, str. 118.

⁴⁸ *Godišnjak IMPP za 1976. godinu*, str. 619, Tabela IV.

⁴⁹ *Hronika međunarodnih događaja*, IMPP, Beograd, 1970, str. 2286.

miliona dolara, a uvezla za čak 350,7 miliona dolara, što je disparitet od približno 1:4.⁵⁰ Sličan odnos uvoza i izvoza SFRJ je imala sa EEZ kao celinom (izvoz 929,8 miliona dolara, a uvoz od 3,16 milijardi dolara). Približnu visinu spoljnotrgovinske saradnje SFRJ je te godine imala sa SEV (oko 3,8 milijardi dolara), s tim da je ovde bio približno izjednačen odnos uvoza i izvoza). Već početkom 1978. otvorena je francusko-jugoslovenska banka.⁵¹

Tokom osamdesetih godina dolazi do daljeg razvoja bilateralnih trgovinskih odnosa dve zemlje. U kreditnoj sferi Francuska je odobrila nekoliko novih kredita SFRJ. Tokom devedesetih godina privredni odnosi dve zemlje se održavaju, uz velike probleme koji povremeno nastaju, od kojih su svakako najznačajniji privredne sankcije nametnute SRJ tokom perioda trajanja sukoba u Bosni i Hercegovini i potom u Kosovskoj krizi.

U prvim godinama nakon 2000. privredni odnosi dve zemlje su doživeli izvestan napredak. Francuski kapital je u Srbiji kupio nekoliko važnih privrednih objekata, više francuskih banaka deluje na tlu Srbije. Francuska je posle Nemačke i Italije treći po veličini ulagač na prostoru Srbije. Najvažnije francuske firme su banka Societe Generale kao veliki finansijski ulagač na ovim prostorima, Reno, Sent-Goben, Alkatel. Alkatel je progresivno povećavao svoja ulaganja u modernizaciju i proširenje telefonije i mobilnu telefoniju. Sent Goben i Reno ulažu finansijska sredstva u hemijsku industriju i mehaniku. Izvesna ulaganja su imali Šnajder i Loreal Ašet, mahom regionalnih privrednih objekata. Pežo je imao manja ulaganja, firma Mišelin ulaže u fabriku Tigar u Pirotu. Firma Lafarž kupuje cementaru u Beočinu, dok je Intermarš ulagala u prehrambenu i neke druge grane srpske industrije.⁵²

Bilateralna trgovinska razmena se ostvaruje prosečno na nivou od ukupno milijardu evra godišnje, s tim da Francuska prosečno oko dva puta više izvozi u Srbiju nego što uvozi.

Iz svega navedenog vidimo da je ekonomska saradnja kroz protekla dva veka bila važna komponenta francusko-srpskih odnosa. U nekim periodima

---

⁵⁰ *Godišnjak IMPP za 1975. godinu.*

⁵¹ U ovoj banci sa jugoslovenske strane deluju Beogradska banka kao nosilac poduhvata, potom Jugobanka, Investiciona banka, Zagrebačka i Privredna banka Zagreb, Ljubljanska banka i Privredna banka Sarajevo. *Hronika međunarodnih događaja*, IMPP, Beograd, 1978, str. 4831.

⁵² Alexis Troude, *Geopolitique de la Serbie*, Ellipses, Paris, 2006, p. 161.

ona je bila veoma intenzivna, što se često poklapalo sa odličnim političkim i drugim vrstama odnosa. To posebno važi za sam kraj XIX, i posebno za prve četiri decenije XX veka. Kriza političkih odnosa dve zemlje odražavala se i na ekonomsku sferu saradnje. Tako je bilo neposredno nakon Drugog svetskog rata, u prvih nekoliko godina. Potom, nešto se smanjila robna razmena u vreme najvećeg zaoštavanja međusobnih odnosa u kontekstu Alžirskog rata. Kada su uvedene sankcije SR Jugoslaviji i privredna saradnja sa Francuskom je, logično tome, drastično smanjena, kao što je naglo povećana posle njihovog ukidanja. U svakom slučaju, jasno je da će i u budućnosti intenzitet privredne saradnje Srbije i Francuske (makar delimično) uticati i na kvalitet ukupnih odnosa dva naroda.

Vojna saradnja

Vojna saradnja Francuske i Srba bila je razvijena još polovinom XIX veka. Srpski premijer Ilija Garašanin bio je u poseti Parizu 1852. godine u da traži pomoć za osnivanje vojnih škola u Srbiji. Tom prilikom je na preporuku francuske Vlade u Srbiju poslat kapetan, Ipolit Monden, u višegodišnju vojnu misiju. On je ispitao stanje vojske u Srbiji, imajući u vidu da je Francuska od 1853. učestvovala u koliciji u Krimskom ratu protiv Rusije.⁵³ Još pre toga podignuta je topolivnica u Beogradu, a potom premeštena u Kragujevac. U proizvodnji je učestvovao Šarl Lubri (*Charles Loubry*) ekspert za proizvodnju topova.⁵⁴ U vreme druge vladavine kneza Mihajla, Ipolit Monden, sad već u zvanju pukovnika, bio je pozvan u Srbiju i imenovan za ministra vojnog (od oktobra 1861. do aprila 1865). Sva dotadašnja ruska vojna pravila u srpskoj armiji, zamenjena su francuskim. Po francuskim pravilima uveden je i Vojni krivični zakonik, kao i javni radovi, posebno izgradnja putne mreže.⁵⁵ Saradnik

---

⁵³ Mile Bjelajac, "Influence française sur l'Armée yougoslave entre deux guerres mondiales", *Revue Historique des Armes*, Paris, 4/1995, p. 45.

⁵⁴ Dragan Petrović, *Istorija industrije Beograda*, Tom I, Srpsko geografsko društvo, Beograd, 2006.

⁵⁵ Mile Bjelajac, „Srpsko (jugoslovensko) – francuska vojna sadnja u XX veku”, u *Srpsko-francuski odnosi 1904–2004*, Društvo za kulturnu saradnju Srbija–Francuska, Arhiv Srbije, 2004. str. 293–294.

Mondena, a potom i jedan od kneževskih namesnika, Milivoje Petrović Blaznavac, završio je Artiljerijsku školu u Mecu. Školovanje u Francuskoj je postalo trend dela visokog oficirskog kora, sledećih godina.⁵⁶ Francuski vojni stručnjaci su pomogli i sledećih godina, razvoj srpske armije, gde je posebno mesto bilo u formiranju narodne vojske.⁵⁷

Posle poraza Francuske u ratu sa Prusijom došlo je do izvesnog opadanja ugleda francuske armije. Međutim, prestiž artiljerije je ostao visok, pa će nabavka topova za Srbiju uglavnom dolaziti iz Francuske. Najveće nabavke francuskih topova su bile 1885, 1899. i 1908.⁵⁸

Posle 1903. povećava se vojna saradnja dve zemlje. Od 1903. do 1912. oko stotinu srpskih oficira je otišlo na usavršavanje u Francusku, da bi se, između ostalog, obučili i za upotrebu novih francuskih topova Kerzo. Mile Bjelajac u vezi zajedničkog savezništva u Prvom svetskom ratu navodi da je zajednička ratna epopeja 1914–1918. iznedrila imena francuskih generala Morisa Saraja (*Maurice-Paul-Emmanuel Sarrail*), Luja Franše Deperea (*Louis Franchet d'Esperey*), admirala Emila Geprata (*Émile Paul Aimable Guépratte*), Žan de Mondezira (*Jean Frédéric Lucien Piarron de Mondésir*), Žiloma, Anria, Trania, Gambeta, De Lobita, Prunoa, koji su postali sinonim za srpsko-francusko prijateljstvo.

Između dva svetska rata dolazi do vrhunca ukupne saradnje dve zemlje, gde posebno mesto ima upravo vojna saradnja. Bjelajac navodi da je vojni ataše Francuske u Beogradu, pukovnik Deltal (Deltale), izveštavao Pariz krajem 1921. „francuski uticaj nije bio samo najdominantniji, on je bio jedini. Priviknuti na francuski način rada tokom zajedničke borbe na Solunskom frontu, srpski oficiri su u velikom broju govorili francuski, studirali francuska pravila i ostale publikacije i često ga iznenađivali sa kojom brzinom su nabavljali te knjige. Bez preterivanja, sve što se objavljivalo u Parizu odmah se čitalo u novoj Kraljevini”.⁵⁹ Kralj Aleksandar je od 1928. u cilju modernizacije vojske

---

⁵⁶ Stanislav Sretenović, *Francuska i Kraljevina SHS 1918–1929*, ISI, 2008, str. 45.

⁵⁷ Draga Vuksanović-Anić, *Stvaranje moderne srpske vojske, Francuski uticaj na njeno formiranje*, SKZ, Beograd, 1993; Od iste autorke „Francuske vojne misije u Srbiji 1853–1886. i pitanje narodne vojske”, *Istorijski institut, zbornik radova*, 10, Beograd, 1990, str. 120–128.

⁵⁸ Mile Bjelajac, 2004, str. 294.

⁵⁹ Mile Bjelajac, *Vojska Kraljevine SHS/Jugoslavije 1922–1935*, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, 1994, str. 14.

uveo praksu da francuski oficiri budu mentori reformi. Bjelajac iznosi činjenice o nastavku francusko-jugoslovenske vojne saradnje na visokom nivou i posle smrti kralja Aleksandra, praktično sve od pada Francuske juna 1940, uprkos izvesnim promenama u spoljnopolitičkoj platformi zvaničnog Beograda tokom druge polovine tridesetih godina.⁶⁰

Vojna saradnja Francuske i Jugoslovena nastavljena je na različitim nivoima i tokom Drugog svetskog rata, posebno sa Slobodnim Francuzima generala De Gola. De Gol je odlikovao Dražu Mihajlovića i četnički pokret, u samoj Francuskoj u okviru Pokreta otpora uzeli su učešće i Jugosloveni, posebno oficiri koji su odbegli iz nemačkog zarobljeništva. NOB je uspostavio saradnju sa De Golom nešto sporije, pošto je Privremena vlada Francuske u Alžiru sarađivala prevashodno na zvaničnom nivou, sa Jugoslovenskom izbegličkom vladom iz Londona.⁶¹

Nakon Drugog svetskog rata vojna saradnja je uzela maha tek oko 1950. godine, pošto je FNJR u prvim godinama nakon oslobođenja bila vezana za SSSR. Po Darku Bekiću, Francuska je 1951. izručila Jugoslaviji besplatno kontingent lakog i teškog naoružanja, te povoljno prodala 25 lovaca za obuku pilota.⁶² Istoričar Bojan Dimitrijević navodi da je sledećih nekoliko godina vojna saradnja dve zemlje izuzetno aktivirana, što podrazumeva česte posete visokih oficira i državnih činovnika u oblasti vojske i bezbednosti dve zemlje.⁶³ Tada dolazi i do povećanja broja jugoslovenskih oficira, posebno visokih koji su se školovali u visokim vojnim školama u Francuskoj. Međutim, posebno od jeseni 1956. dolazi do pogoršavanja odnosa dve zemlje, što se odražava i na vojnu saradnju. Razlozi su prvo bili u jugoslovenskoj podršci antikolonijalnim pokretima koji su začeti još u vreme krize u Indokini, a potom u Maroku i Tunisu, zatim podrška Jugoslavije arapskim zemljama u ratu sa Izraelom, osuda britansko-francuske intervencije na Suedu septembra 1956, i najzad rasplamsavanje rata u Alžiru i jugoslovenska uloga u pomoći FLN.⁶⁴

---

⁶⁰ Mile Bjelajac, 2004, str. 295.

⁶¹ Mile Bjelajac, 2004, str. 305.

⁶² Darko Bekić, *Jugoslavija u Hladnom ratu*, str. 318.

⁶³ Bojan Dimitrijević, *Jugoslavija i NATO*, Beograd, 2003, str. 94–97.

⁶⁴ Dragan Petrović, *Francusko-jugoslovenski odnosi u vreme Alžirskog rata 1952–1964*, IMPP, 2009. – O nesporazumima dve zemlje povodom Suecke krize str. 232–237.

Jugoslovenska pomoć FLN u slanju oružja, lečenju ranjenika, uključujući i povremene direktne novčane dotacije, ozbiljno je poremetila odnose dve zemlje i posebno saradnju dveju armija.⁶⁵

Tokom druge polovine šezdesetih godina odnosi dve zemlje i saradnje dvaju armija se ponovo razvijaju. Vojne delegacije dve zemlje imale su zapaženu saradnju, budući da su obe na neki način bile van direktnog angažovanja u blokovima. Tokom 1970. Nikola Ljubičić, načelnik generalštaba, susreo se i u Parizu i u Beogradu sa najvišim francuskim rukovodiocima u oblasti ministarstva odbrane, a ti sastanci u domenu vojnih pitanja su nastavljeni sledećih godina. Tako je 1975. godine došlo do posete načelnika generalštaba Francuske Fransa Morena (Francois Morin) Jugoslaviji, gde je u višednevnom boravku posetio Beograd, Sarajevo, Ljubljanu, Bled, više vojnih objekata, fabrika, posmatrao vojnu obuku.⁶⁶ Godine 1978. ministar odbrane Francuske boravio je u SFRJ gde je bio gost Nikole Ljubičića. Tom prilikom je gostu iz Francuske u ime maršala Tita uručen Orden jugoslovenske zastave sa lentom.

Nakon sovjetske intervencije u Čehoslovačkoj 1968. došlo je do porasta jugoslovenskog uvoza naoružanja sa Zapada, da bi se izbegla suvišna vezanost u poreklu vojnih nabavki sa Istokom i SSSR-om. U tom pravcu je i sa Francuskom produbljena saradnja u ovoj oblasti, naročito je važno da je 1971. kupljeno više kvalitetnih francuskih helikoptera.⁶⁷ Istoričar Mile Bjelajac navodi da je veliki broj visokih oficira JNA, među kojima i više generala, završilo najviše vojne škole u Francuskoj, i to na Ratnoj školi (*Ecole de la guerre*), odnosno Višoj ratnoj školi (*Ecole superieure de la guerre*).⁶⁸

---

⁶⁵ Ibid., op. cit. O zapleni broda Slovenija natovarenom oružjem za FLN od strane francuske mornarice str. 260–262. Prema: Arhiv SMIP, Francuska, kutija br. 31, godina 1958. f-340, telegrami ambasadora Uvalića od 20. januara do 6. februara.

O slanju pomoći u bilateralnim razgovorima sa Ferhatom Abasom u Beogradu juna 1959. str. 285–286, prema Arhivu Jugoslavije, Fond CK SKJ, Komisije za međunarodne odnose i veze – Kutije Alžir IX, 2/II/7, Zapisnik o jugoslovensko-alžirskim razgovorima od 8. juna 1959, prilikom posete predsednika PAV Ferhata Abasa Beogradu; O ukupnoj pomoći u oružju za sve vreme trajanja rata na str. 368–369 (prema: Zdravko Pečar, *Alžir do nezavisnosti*, Prosveta, Institut za izučavanje radničkog poketa, Beograd, 1967, str. 598–599).

⁶⁶ *Hronika međunarodnih događaja*, IMPP, Beograd, 1970, str. 38–64.

⁶⁷ Mile Bjelajac, *Diplomatija i vojska*, Odbrana i Akademija za bezbednost i diplomatiju, Beograd, 2010, str. 279.

⁶⁸ Bjelajac navodi sedam generala JNA koji su završili ove najviše škole u Francuskoj: Dušan Bajić, Ekrem Durić, Branko Gajović, Miloš Manojlović, Ivica Milićević, Boško Ranitović i

Tokom devedesetih francuski vojni kontingenti imali su posebnu ulogu u jugoslovenskoj krizi u okviru misija plavih šlemova i potom KFOR-a na Kosovu i Metohiji. Njihovo držanje, uključujući i njihove komandante generale poput Filipa Morilona (*Philippe Morillon*), Žana Kota (*Jan Cot*) apsolutno su korektni prema srpskoj strani. Bjelajac navodi da „često ovi generali nisu ostali do kraja predviđenog mandata jer su se njihovi pogledi i predlozi sa terena razlikovali od službenih dvostrukih standarda zapadnih vlada ili Ujedinjenih nacija.⁶⁹ U francuskoj javnosti posebno su nastupi legendarnog generala Galoa, jednog od najbližih saradnika generala De Gola, davali viđenja situacije na prostoru bivše SFRJ koja su bila naklonjena srpskoj strani. Sumirajući francusko-srpske odnose u vezi završenog rata na prostoru Hrvatske i Bosne i Hercegovine 1991–1995, pariski *Mond* ocenjuje držanje francuskog vojnog establišmenta i oficirskog kora u članku iz 1997. U tekstu se navodi da su francuski oficirski kor i vojska nastrojeni prosrpski, i da je to deo tradicije. Navodi neimenovanog francuskog visokog oficira koji kaže „Uskoro ćemo postati bliski našim prijateljima Srbima, jer su se hrvatsko-bosanske koalicije već dokopali SAD i Nemačka”. „Srbi još pomalo mirišu na barut, ali mi Francuzi osuđeni smo da obnovimo naše veze sa ovim prijateljskim narodom.”⁷⁰

Međutim, zvanična Francuska u napadu NATO na SR Jugoslaviju uzima učešće, što je bacilo senku na odnose dva naroda. Istina i u okviru te akcije, postoje dokumenti i svedočenja o časnom držanju francuske vojske i njenih oficira. U okviru mirovnih trupa na Kosovu i Metohiji francuski kontingent je pokrivaio zonu na severu Kosova, koja je većinski nastanjena srpskim stanovništvom. O tome Bjelajac kaže: „Svoju službu na Kosovu, po hitnom postupku morali su napustiti general Luj le Mier (Louis le Miere) i žandarmerijski pukovnik Žan Mišel Mešan (Jean Michel Mechain). Oni su se sukobili sa Bernarom Kušnerom (*Bernard Kouchner*), civilnim upravnikom, zbog dvostrukih merila. Političari su štitili politički proklamovane stavove nasuprot stvarnosti i nesmetanom delovanju albanske mafije. Oficiri su

---

Lazo Radošević. iz Mile Bjelajac, „Srpsko (jugoslovensko) – francuska vojna saradnja u XX veku”, u zborniku radova *Srpsko-francuski odnosi 1904–2004*, 2005, str. 310 (prema – *Vojni leksikon*, VINC, Beograd, 1981).

⁶⁹ Mile Bjelajac, 2004, str. 311; Jelena Guskova, *Istorija jugoslovenske krize 1990–2000*, IGAM, Beograd, 2003. tom 2, str. 97–100.

⁷⁰ *Mond*, 11. februar, 1997.

povučeni kada su njihove izjave počele da izlaze u francuskoj štampi.⁷¹ Francuski kontigent je uglavnom uspešno obavio svoju misiju razdvajanja dve etničke zajednice na severu Kosova⁷². Svedočanstva francuskih oficira i vojnih komandanata o događajima na eksjugoslovenskom prostoru dostupna su javnosti u vidu njihovih objavljenih knjiga,⁷³ kao još jedno svedočanstvo o korektnom i profesionalnom držanju predstavnika francuske vojske prema srpskom narodu tokom teških godina decenije devedesetih.⁷⁴

Unutrašnjopolitička i društvena situacija u SFRJ uoči razvoja jugoslovenske krize

Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija se kao vanblokovska država nalazila zbog toga delom po strani u odnosu na oštrice sučeljavanja velikih sila

---

⁷¹ Mile Bjelajac, 2004, str. 311, (prema Pierre-Henri Bunel, *Crimes de guerre a l'OTAN*, Carnot editions, Chatou 2002, pp. 270–274.

⁷² Dragan Petrović, „Analiza pisanja francuske štampe o događajima na Kosovu i Metohiji od 17. do 19. marta 2004”, Politička revija, IPS, str. 121–132. O držanju francuskog kontigenta i žrtvama koje je pretrpeo od napada albanskih terorista na str. 124–125. prema pisanju *Monda* od 19. i 20. marta 2004. i *Liberasiona* od 19. marta 2004.

⁷³ Od više literature na tu temu izdvajamo: Général Philippe Morillon, *Croire et oser, Chronique de Sarajevo*, Grasset, Paris, novembre 1993, II edition fevrier 1994; Pjer-Anri Binel, *Ratni zločini NATO-a*, Gutenbergova galaksija, Beograd, 2003. u originalu Pierre-Henri Bunel, *Crimes de guerre a l'OTAN*, Carnot editions, Chatou 2002; Jacques Hogard, *L'Europe est morte à Pristina, guerre au Kosovo*, Paris, 2014.

⁷⁴ Tada je bilo mnogo zločina, svakako veoma groznih i sa srpske strane, u čemu se kritika i njihovo rasvetljavanje mora postići, pre svega u samoj srpskoj sredini. Međutim, veoma je važno da se ukaže da su zločine, verovatno i u ne manjoj meri, činile i druge zaraćene strane i da je nepravedan pokušaj izvesnih političkih krugova na Zapadu i delom u islamskom svetu, da srpska strana bude glavna optužena, a nekada čak i jedino optužena i obeležena u tom pravcu. Otuda je presudno važno rasvetljavanje činjenica, u čemu je već sada jasno da nije dovoljan i objektivan Haški sud stvoren *ad hoc* za suđenje ratnim zločinima na prostoru bivše SFRJ. O tome svedoči i otkriće o monstuoznom čerečenju nevinih srpskih žrtava sa Kosova i Metohije i prodaji njihovih organa od strane OVK i to nakon prestanka ratnih dejstava u periodu 1999–2000. Otkriće da su dokaze u tom pravcu uništili predstavnici tog istog Haškog suda 2004, uz sve ostale afere, predstavlja konačnu diskreditaciju tog suda sa političkim motivima.

u Evropi. SFRJ je, zahvaljujući i svom specifičnom samoupravnom obliku socijalizma, izvesno umanjila po sebe one posledice koje su koncepcijski više trpele usled nedostataka planske privrede članica SEV-a, naročito kada je u pitanju standard i snabdevenost stanovništva robom široke potrošnje. S druge strane, zahvaljujući i neprikosnovenosti kulta ličnosti vođe Josipa Broza Tita, koji je s druge strane u očima širokih masa jugoslovenskog stanovništva svih nacija uživao visoku harizmu, politička situacija u SFRJ je za njegovog života bila relativno stabilna. Međutim, nakon njegove smrti 1980. godine, u situaciji neefikasnog političkog sistema i niza društvenih i političkih pitanja koje su usled labavljenja partijskih stega izašle na površinu, dolazi do višedimenzionalne državne i ekonomske krize koja se postepeno razvija tokom osamdesetih godina.

Naročito su postala aktuelna pitanja funkcionisanja jugoslovenske federacije po Ustavu iz 1974. godine, koji je državu faktički doveo u jednu vrstu konfederalnog stanja. U posebno teškoj poziciji našla se Republika Srbija i srpski narod u celini, imajući u vidu da je samo ona imala u svom sastavu autonomne pokrajine, koje su upravo ustavnim rešenjima iz 1974. godine dobile prerogative državnosti. Sama Srbija se u okviru federacije našla u nemogućoj poziciji, pošto su obe pokrajine imale mogućnost blokade gotovo svake odluke koja je trebalo da se donese na nivou SR Srbije. Srpski narod se u okviru SFRJ nalazio administrativno podeljen u više jugoslovenskih oblasti. Tako je u Crnoj Gori, tradicionalno srpskoj zemlji, postepeno i suptilno trajao proces slabljenja srpskog nacionalnog identiteta kod Crnogoraca i stvaranje jednog novog, regionalnog, koji bi u svojoj završnoj fazi negirao srpsku nacionalnu svest, što je sve sprovedeno od vrha političkog sistema i SKJ. U Bosni i Hercegovini, krajem šezdesetih godina, promovisana je nacija Muslimana, koji su se u decenijama nakon Drugog svetskog rata deklarirali kao Srbi, Hrvati ili u okviru verskog ili regionalnog opredeljenja. U Hrvatskoj, nakon teških demografskih posledica genocida koje je srpsko stanovništvo doživelo u Drugom svetskom ratu i u okviru tvorevine NDH (ovo se odnosi i na prostor Bosne i Hercegovine), u posleratnom periodu sem naznake u Ustavu Hrvatske da je ona država „Hrvata i Srba”, nisu imali svoju obeleženu posebnu teritorijalnu autonomiju kao branu od potencijalnog asimilovanja. Položaj hrvatskih Srba u posleratnim decenijama posebno je pogoršan za vreme masovnog pokreta u Hrvatskoj 1970–1971, koji je okončan slomom plime hrvatskog nacionalizma, što je uslovalo (privremeno) poboljšavanje ukupnih međuetničkih odnosa u ovoj republici tokom sledeće nepune dve decenije. Interesantno je da je tokom posleratnih decenija postojala

tendencija iseljavanja stanovništva srpske nacionalnosti iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske, pa čak i sa Kosova i Metohije u Srbiju. Ovome treba dodati i proces iseljavanja etničkih Hrvata iz Bosne i Hercegovine u Hrvatsku.

Položaj Srba i ostalog nealbanskog življa na Kosovu i Metohiji postepeno se pogoršavao, što je zajedno sa celokupnom situacijom u SFRJ eskaliralo posle Titove smrti 1980. godine. Odnosno, bolje rečeno, situacija na Kosovu i Metohiji bila je veoma loša još i pre 1980. godine, samo što je to eskaliralo upravo marta 1981. godine kada su se albanski nacionalisti toliko osilili da su na ulicama u demonstracijama javno zatražili izdvajanje iz SFRJ, Srbije i stvaranje nezavisnog Kosova i Velike Albanije.

Tokom osamdesetih godina jačaju disidentski pokreti u Jugoslaviji, posebno razvijeni u Srbiji i Sloveniji, pa i Hrvatskoj (Hrvatska je nakon MASPOK-a doživela izvesnu oseku političkog angažovanja tokom sedamdesetih godina, a tokom osamdesetih ponovo dolazi do oživljavanja političkog delanja i stvaranja disidentske opozicije vladajućim strukturama, ali na jedan relativno miran način). Prava bura će se dogoditi upravo krajem osamdesetih godina, paralelno ili čak nešto nakon „događanja naroda” u Srbiji.

Hrvatsko nacionalno pitanje je načelno u SFRJ bilo rešeno u svim važnijim segmentima razmatranja, čak i onih izraženih nacionalista poput dobijanja prava na federalnu jedinicu Hrvatsku, i u najvažnijim crtama njen teritorijalni obim. Naime, Hrvatska je u odnosu na svoju istorijsku poziciju u Austrougarskoj monarhiji dobila ujedinjenje kontinentalne Hrvatske i Slavnonije sa Dalmacijom. Pored toga šira oblast Dubrovačke regije, koje je po podeli po banovinama u Kraljevini SHS (do korekcije iz kraja avgusta 1939) bila u sastavu Zetske banovine sa centrom na Cetinju, sada je pripala takođe Hrvatskoj, zaključno sa rtom Prevlaka koji izlazi na početak samog Bokokotorskog zaliva. Ovome treba dodati da su teritorije dobijene od Italije posle Drugog svetskog rata uglavnom pripale Hrvatskoj, poput svih ostrva, najvećeg dela Istre i grada Zadra. Hrvatska je dobila i Baranju, koja je čak i po podeli Cvetković–Maček pripala srpskom delu države (Dunavskoj banovini sa centrom u Novom Sadu). Veoma važno je i to da na teritoriji SR Hrvatske, za razliku od Srbije i brojnih istorijsko etničkih argumenata nije uspostavljena nikakva autonomija (npr. po istorijsko-regionalnom argumentu to se moglo odnositi na Dalmaciju, ili samo na Dubrovačku oblast, na Istru i sl., a po etničkom za područja sa srpskom etničkom većinom, posebno imajući u vidu postojanje više vekova Vojne krajine kao posebnog entiteta, zatim imajući u

vidu genocid u Drugom svetskom ratu). S druge strane, Hrvatska nije dobila svoj krajnji teritorijalni istorijski maksimum svih provincija, pa tako Srem sa Zemunom koji je držala u Austrougarskoj nije joj pripao. Vremenom, hrvatsko javno mnjenje je sve više okrenuto željom za distancom u odnosu na federaciju, što je krajem osamdesetih polako preraslo u težnju za samostalnom državom kod značajnog dela stanovništva (još uvek ne i većinskog dela). Tako je HDZ na prvim višestranačkim izborima dobio apsolutnu većinu i formirao vladu, ističući svoju težnju ka konfederalnom uređenju Jugoslavije, pa čak i nezavisnosti.

Pariski *Mond* u tekstu Mišela Otuna, od 6. maja 1980, govori o jugoslovenskoj federaciji koja po Ustavu iz 1974. ima vrlo složen i komplikovan sistem ustrojstva. Kardeljeva rešenja, kako ih naziva, imaju čak 387 paragrafa a Parlament u Beogradu ima čak pet domova. Najvažniji subjekti odlučivanja su federalne jedinice, dakle šest republika, ali po Ustavu iz 1974. i dve pokrajine dobijaju važne nadležnosti. Iako svaka opština praktično ima svoju ulogu, nivoi federalnih jedinica su sa najvećom moći odlučivanja, a postoji i komplikovan sistem donošenja odluka gde se ulaganjem veta svake od jedinica usložnjava efikasnost sistema. Kako sistem nije višepartijski, SKJ ima u tom jednopartijskom sistemu presudnu ulogu, ali federalne jedinice zapravo postaju centri odlučivanja. Svaka od republika, pa delom i pokrajine, imaju svoj ustav i način donošenja odluka, što je jako teško ukomponovati na saveznom nivou. Oton postavlja pitanje funkcionisanja federacije, jer zapravo Srbi kojih je preko 36% i Hrvati sa blizu 22% udela ukupne populacije u zemlji su milenijumski stari i već emancipovani i formirani istorijski narodi.⁷⁵

Mond krajem novembra 1983. donosi zanimljiv članak kojim skreće pažnju na nelogičnost i disfunkcionalnost u praksi Ustava iz 1974, koji zapravo deli i konfederalizuje SFRJ, birokratski zatvarajući federalne jedinice u posebne zabrane. Daje se primer Zvornika i Malog Zvornika koji su povezani mostom, ali imaju odvojene poštanske kodove, tako da kada neko pošalje recimo pismo u drugi deo grada (grad), ono putuje najmanje 200 km i posle najmanje dva dana može stići do odredišta, iako je recimo peške ili kolima to neposredno moguće uraditi u vrlo kratkom vremenu. *Mond* kritikuje faktičku konfederalizaciju i ograđivanje međusobno federalnih jedinica po Ustavu iz

---

⁷⁵ *Le Monde*, 6. mai 1980, u: Bernard Feron *Yougoslavie origines dun conflit*, Le Monde editions, poche, Paris, 1994, p. 47.

1974, gde se tek nakon Titove smrti može sagledati nefunkcionalnost i nelogičnost jednog takvog sistema, čak i kada se ne ulazi u političke probleme koji su time proizvedeni.⁷⁶

U Makedoniji, Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini unutrašnji politički život bio je mirniji tokom osamdesetih godina u odnosu na Srbiju, Hrvatsku i Sloveniju. To je bio rezultat veće ukorenjenosti titoističkog poretka na tim prostorima u odnosu prema severnim delovima zemlje. Možda nije nevažno ni to da je upravo titoizam stvorio tri nove nacije u SFRJ u odnosu na period Kraljevine Jugoslavije, i to Makedonce, Crnogorce i najzad Muslimane, pa su delovi ovih etničkih grupa (veoma brojni među Makedoncima i Muslimanima) sa izvesnim zadovoljstvom prihvatili titoistički koncept ustrojstva SFRJ. Istina, socijalna situacija u SFRJ se sve više usložnjavala tokom osamdesetih, imajući u vidu razvoj ekonomske krize. Do polovine osamdesetih se nastavio rast proizvodnje u industriji, istina daleko niži nego tokom sedamdesetih i šezdesetih godina. Najzad u drugoj polovini osamdesetih dolazi do stagnacije, a oko 1990. i do nazadovanja rasta jugoslovenske privrede. Kada je u pitanju ukupna zaposlenost, kao i udeo koji otpada na različite sektore delatnosti, potom struktura urbanog stanovništva i neki drugi pokazatelji, francusko-švajcarski sociolog Kristof Solioz (*Christophe Solioz*) u svojoj knjizi „Povratak na Balkan”, analizirao je jugoslovensko društvo iz različitih pravaca.⁷⁷ Solioz je inače bio angažovan oko jugoslovenske krize zajedno sa Volfangom Petričem na više funkcija u okviru evropskih komisija počevši od 1992. praktično dve decenije, ali i u izdavačkoj oblasti, kao autor više publikacija na teme jugoslovenske krize. On navodi stalni porast udela urbanog stanovništva u SFR Jugoslaviji od 28,3% 1961. godine na 38,6% 1971. godine, da bi 1981. godine porastao čak na 46,5%, a smatra se da je 1991. godine, kada nije urađen planirani popis, to svakako bilo oko polovine ukupne populacije. Međutim, ovi pokazatelji se odnose na život u gradskoj ili ruralnoj sredini, ali ne i delatnost kojom se ljudi bave. Udeo stanovništva koje živi od primarnog sektora – poljoprivrede, smanjio se na svega oko 19% na nivou SFRJ uoči raspada zemlje početkom devedesetih.

---

⁷⁶ *Le Monde*, 27–28 novembre 1983, u: Bernard Feron *Yougoslavie origines dun conflit*, Le Monde editions, poche, Paris, 1994, p. 62.

⁷⁷ Christophe Solioz, *Retour aux Balkans*, essays dengagement 1992-2010, L’Harmattan, Paris, 2010.

Tako je udeo privredno aktivnog stanovništva (zaposleni, ostalo su mladi, penzioneri ili nezaposleni), iznosio tokom posleratnih decenija konstantno oko 44% populacije. Zapravo, zbog smanjivanja prirodnog priraštaja smanjivala se kohorta mladih, povećavao udeo penzionera, ali se vremenom povećavao i udeo nezaposlenih. Nezaposlenost na nivou SFRJ iznosila je 1960. godine 5,5%, 1965. je porasla na 6,6%, 1970. na 8,5%, a potom je nastavljen njen rast i dalje, pa je 1975. godine iznosila čak 11,5%, 1980. – 13,8%, a 1985. je dostigla rekordnih 16,3%, da bi se uoči samog raspada zemlje neznatno smanjila na 15,9%. Francuski sociolog, međutim, konstatuje da je nezaposlenost mnogo veća kada se posmatra samo kohorta mladog stanovništva. Tada se dolazi do stalnog rasta procenta od oko 20% sredinom šezdesetih, do blizu 30% početkom osamdesetih, i čak 37,3% 1985. godine.⁷⁸ Kristof Solioz iz svega toga zaključuje da su negativne promene u jugoslovenskoj privredi, pre svega pad zaposlenih, stagnacija u privrednom rastu, naročito industrije, zatvorenost i parcelizacija jugoslovenskog tržišta zbog konfederalnog Ustava iz 1974, dodatni uzroci zaoštavanja odnosa u SFRJ. To je naročito došlo do izražaja nakon Titove smrti, jer je on za života svojim autoritetom i „mekom“ diktaturom vodio sistem ka kakvom-takvom funkcionisanju.

Pariski *Mond* objavljuje 25. juna 1982. zanimljiv analitički tekst o stanju u Jugoslaviji nakon Titove smrti. Postavlja pitanje koliko sistem po Ustavu iz 1974, ali sada bez harizmatiskog šefa države Broza, koji je postavio Slovenac Edvard Kardelj u saradnji sa Hrvatom Vladimirom Bakarićem, može da bude uspešan u praksi. Sistem odlučivanja u federaciji je glomazan, spor i u praksi prilično neefikasan. Ukazuje i na pokazatelje ekonomskog zastoja, jer je realna inflacija blizu 40% bila u 1980. godini. Sagovornici *Monda* su Pol Janković, sociolog iz Ljubljane i profesor ekonomije Josip Županov, koji svako iz svog ugla ukazuje, na manjak efikasnosti sistema jugoslovenske federacije nakon Tita. Ustav iz 1974. predviđa stalno rotiranje i kratak mandat nosioca vlasti na nivou federacije. Županov čak smatra da je sistem neefikasan na svim nivoima, i da je došlo do pada morala i lojalnosti političara i društvenih radnika. U tom pravcu Kongres SKJ održan tih dana, prvi nakon Titove smrti, po pisanju *Monda* odražava kod dobrog dela učesnika i delegata svest o izvesnoj krizi sistema i da se sve ne može prebaciti samo na uobičajenu floskulu o

---

⁷⁸ Christophe Solioz, *Retour aux Balkans, essays dengagement 1992-2010*, L’Harmattan, Paris, 2010, pp. 74–78.

birokratizaciji, već i o onima koji upravljaju, pa delom i o samom sistemu i da su potrebne izvesne promene. *Mond* se pita da li postoji svest i konsenzus o promenama i kuda one treba da budu usmerene?⁷⁹

Kako su godine prolazile, tokom osamdesetih sve više je u Francuskoj, baš kao i u međunarodnom okruženju, rastao utisak o krizi funkcionisanja SFRJ i snazi njenih institucija. Tako tekst Žoze-Alena Fralona (*José-Alaine Fralon*) u *Mondu* od 15. avgusta 1987, prenosi spoznaju o krizi poverenja u zvaničnu jugoslovensku statistiku, bar kada su u pitanju ekonomski pokazatelji. Prenosi se spoznaja neimenovanog naučnog stvaraoca – „doajena naučne misli ekonomske iz Ljubljane” koji tvrdi da je i do 20 % razlika između realnih ekonomskih pokazatelja, i onih koji se prezentuju često javnosti.⁸⁰ Isti novinar je objavio u *Mondu* tekst za vikend broj 29–30 marta 1987. o odvajanju iz sredstava fonda federacije za manje razvijene republike i pokrajinu Kosovo i Metohiju, što opet u praksi ne smanjuje bitno razliku u razvijenosti u pravcu sever-jug, naprotiv ona se čak u praksi i povećava. S druge strane Slovenija razvija prkograničnu saradnju Alpe-Adrija.⁸¹

Pitanje Kosova i Metohije predstavljalo je veliki izazov za SFRJ što su uočili i francuski mediji tokom osamdesetih. Tako *Mond* već 21. aprila 1981, u tekstu svog novinara Žan-Kloda Pomontia (*Jean-Claude Pomonti*) daje analizu martovskih nemira i demonstracija. S jedne strane prenosi izjavu Mahmuta Bakalija, funkcionera SK, koji pokušava da skrene temu da su to prevashodno studentske demonstracije zbog navodnog socijalnog položaja studenata. Međutim, u nastavku teksta novinar iznosi zapažanja da su to zapravo iredentističke demonstracije koje prevazilaze studentsko nezadovoljstvo.⁸² Isti novinar objavljuje dve sedmice docnije novi članak o kosovskom problemu, ali sada iz aspekta držanja Slovenije. On primećuje da Slovenija izdvaja sredstva u Federaciji, baš kao i Hrvatska i Srbija za manje razvijena područja

---

⁷⁹ *Le Monde*, 25. Juin 1982, u Bernard Feron *Yougoslavie origines dun conflit*, Le Monde editions, poche, Marabout, Paris, 1994, pp. 42–43.

⁸⁰ *Le Monde*, José-Alaine Fralon 15 août 1987, u Bernard Feron *Yougoslavie origines dun conflit*, Le Monde editions, poche, Paris, 1994, p. 58.

⁸¹ *Le Monde*, José-Alaine Fralon 29–30 mars, 1987, u Bernard Feron *Yougoslavie origines dun conflit*, Le Monde editions, poche, Paris, 1994, p. 61.

⁸² *Le Monde*, Jean-Claude Pomonti 21 avril 1981, u Bernard Feron *Yougoslavie origines dun conflit*, Le Monde editions, poche, Paris, 1994, pp. 84–85.

poput Kosova i Metohije. S druge strane, konstatuje nezadovoljstvo Slovenaca zbog činjenice da se u pokrajini najveći deo sredstava ulaže u objekte široke namene poput državnih administrativnih zgrada, univerziteta i sl., a ne toliko u fabrike posebno roba široke potrošnje koje bi zbilja mogle da izvlače ovu oblast iz tradicionalnog siromaštva.⁸³

Novinar *Monda* Alen Jakob (*Alaine Jakob*) u svom članku posvećenom pitanju Kosova i Metohije, maja 1986. konstatuje da je poslednjih godina srpska i nealbanska manjina u pokrajini u strahu i pod pritiskom, bez obzira što je ovo pitanje postavljeno na saveznom nivou i što se preduzimaju određene mere za saniranje ovog problema.⁸⁴ Kosovskom problemu posvećen je članak i u februarском broju mesečnika *Mond diplomatik* 1989, u delu intervjuа posvećenog albanskom piscu Ismailu Kadareu. Kadare napominje da je konflikt tu, jer srpska strana smatra Kosovo i Metohiju svojom istorijskom kolevkom, a Albanci su sada tamo većina. U tom pravcu Kadare smatra da Srbi posmatraju aktuelni problem kriterijumima iz XIX veka.⁸⁵

Paralelno sa postepenim otvaranjem nacionalnog pitanja u Jugoslaviji, istina sve do kraja osamdesetih na jedan još prilično suptilan način, koji nije izazivao preveliku pažnju međunarodne javnosti, *Mond* objavljuje 8. oktobra 1987. etničku kartu SFRJ, što je bila jedna vrsta senzacije jer su dotle objavljivane samo karte sa eventualno unutrašnjim administrativnim granicama. Na ovoj karti, koja istina daleko da je baš potpuno precizna, i verovatno u glavnim crtama rezultat poslednjeg popisa iz 1981. godine kada je, između ostalog, postojala i rubrika Jugosloven, vidi se da su u Bosni i Hercegovini etnički Srbi kao većinski poklapali vrlo sličan prostor i obrise kakve danas ima Republika Srpska (zapadnu i severnu Bosnu, najveći deo istočne i istočnu Hercegovinu), a da su u Krajini u Hrvatskoj (Kordun, Banija, najveći deo Like i Kninska krajina u severnoj Dalmaciji) takođe bili većina. S druge strane, Albanci su većina u najvećem delu KiM, no karta ima i više grešaka i nepreciznosti (u Makedoniji većinski albanski prostori su samo severozapadno od Skoplja, a u praksi to je i dobar deo zapadne Makedonije,

---

⁸³ *Le Monde*, Jean-Claude Pomonti 5 mai, 1981, u Bernard Feron *Yougoslavie origines dun conflit*, Le Monde editions, poche, Paris, 1994, p. 90.

⁸⁴ *Le Monde*, Alaine Jakob 10. mai 1986, u: Bernard Feron, *Yougoslavie origines dun conflit*, Le Monde editions, poche, Paris, 1994, p. 85.

⁸⁵ *Le Mond diplomatique*, fevrier 1989, u: Bernard Feron, *Yougoslavie origines dun conflit*, Le Monde editions, poche, Paris, 1994, pp. 86–87.

veći deo severnog Kosova je bilo etnički srpsko, ali i neke druge oblasti KiM, a Goranci nisu obeleženi, Crna Gora je predstavljena homogeno, kao većinski naseljena Crnogorcima za koje se pravilno navodi da su bliski Srbima, ali nije ubeleženo da su Ulcinj, Plav, Rožaje, Tuzi sa albanskom i bošnjačkom većinom, nije obeleženo da Srba ima u relativnoj, a negde i apsolutnoj većini u delovima zapadne i istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srema, etničkim Turcima je obeleženo da su većina u značajnim delovima jugoistočne Makedonije, većim nego što je to inače u praksi slučaj i drugo).⁸⁶ Uz objavljenu etničku kartu Jugoslavije, u *Mundu* se konstatuje da su postojeće unutrašnje administrativne granice između republika prilično proizvoljne i rezultat komunističke vladavine u vreme Tita, te da postoje sve značajnije podvojenosti i međunacionalni nesporazumi, od kojih je svakako najveći onaj u južnoj pokrajini Srbije Kosovu i Metohiji. Pokrajina u okviru Srbije – Kosovo i Metohija, koja je upravo Ustavom iz 1974. zajedno sa drugom srpskom pokrajinom Vojvodinom dobio velika ovlašćenja, uz pritisak na srpsku i nealbansku manjinu u pokrajini, što dovodi do njihovog iseljavanja pod pritiskom albanskih nacionalista.

Najzad, kada se kosovski problem naizgled primirio i kada su događaji u vezi secesionizma Slovenije i Hrvatske zaokupljavali pažnju međunarodne, uključujući i francusku javnost, novinar Alen Dabove (Alaine Debove), objavio je širu analizu stanja na Kosovu u *Mundu* od 10. jula 1991. godine. Dajući hronologiju važnijih događaja po ovom pitanju tokom osamdesetih godina, Dabove navodi i to da je u srpskoj javnosti, u Srbiji i Crnoj Gori pre svega, preovladala svest da je ukupna pozicija Srba na Kosovu i Metohiji, i tokom otomanske okupacije i u docnijim istorijskim događajima (Drugi svetski rat i dr.), posebno nakon dodeljivanja pokrajini statusa federalne jedinice po Ustavu iz 1974, na delu genocid od strane albanskih ekstremista. Pokretanje narodnog nezadovoljstva statusom obe pokrajine i nasiljem nad Srbima na Kosovu i Metohiji, uslovalo je prvo masovne mitinge u Srbiji i Crnoj Gori. Apostrofira se miting „pred 500.000 ljudi novembra 1989. u Beogradu i od milion 26. juna 1989. na Kosovu povodom 600 godišnjice Kosovskog boja”. To je na kraju rezultiralo ustavnim promenama kojima je smanjen stepen autonomije Vojvodine i Kosova i Metohije.⁸⁷

---

⁸⁶ *Le Monde*, 8. octobre 1987, u: Joseph Krulic, *Histoire de la Yougoslavie, de 1945 a nos jours*, Editions Complexe, Bruxelles, avril 1993, p. 10.

⁸⁷ *Le Monde*, Alaine Debove 10. juillet 1991, u: Bernard Feron *Yougoslavie origines dun conflit*, Le Monde editions, poche, Paris, 1994, p. 86.

Mond diplomatik donosi u februaru 1990. autorski tekst Žuana Fernandez Eloriaža (Juan Fernandez Elloriage), koji opisujući razmere ekonomske stagnacije jugoslovenske ekonomije ukazuje na najveći, možda centralni problem enormne inflacije. Inflacija kalendarske 1989. dostiže neverovatnih 2.500%. Ova ekonomska stagnacija vraća jugoslovensku ekonomiju, pre svega standard građana na period sedamdesetih, dok se recimo u Makedoniji, koja je posebno privredno pogođena, vraća čak na kraj šezdesetih godina. To povećava razlike u razvijenosti oblasti, iako postoji fond pri federaciji za podršku manje razvijenim republikama (Bosni i Hercegovini, Makedoniji i Crnoj Gori) i pokrajini Kosovo i Metohija. Po razvijenosti u odnosu na jugoslovenski prosek izdiže se Slovenija (212% jugoslovenskog proseka), a zatim bitno iza, ali ipak iznad jugoslovenskog proseka, Hrvatska (123%), a približno oko jugoslovenskog proseka je Republika Srbija. Međutim, posmatrano u okviru nje, iznad proseka jugoslovenskog je pokrajina Vojvodina (119%), potom uža Srbija (93%) i najzad pokrajina Kosovo i Metohija (31%). Crna Gora (78%), Bosna i Hercegovina (74%) i Makedonija (66%) su republike sa prosekom ispod jugoslovenskog nivoa. Nezaposlenost raste, ali ona je takođe nejednako raspoređena: na Kosovu i Metohiji čak oko 25%, 16% u Makedoniji, samo 6% u Hrvatskoj i najmanja u Sloveniji 3%.⁸⁸

Ko zapravo u privrednom smislu ima više koristi u SFRJ – suštinsko je pitanje analitičkog teksta u *Mondu* objavljenog 3. marta 1992. S jedne strane tačno je da su razvijene republike (gde je nominalno i Srbija, iako ima rezultate po glavi stanovnika oko jugoslovenskog prostora), odvajale deo sredstava za fond federacije odakle su se finansirale manje razvijene republike. Međutim, tekst ukazuje da su upravo Slovenija i Hrvatska najviše izvozile svoje gotove proizvode u južne republike, a da su to daleko manje činile ove druge ka severu, odnosno da su deficitarne u međusobnom prometu, posebno kada su u pitanju finalni proizvodi. Najzad, po primeru „Zastave” iz Kragujevca, veliki broj firmi iz praktično svih republika bio je negde u kooperaciji u svom proizvodnom procesu, i iz svega toga *Mond* zaključuje da je malo pravih dobitnika u privrednom pogledu ugrožavanja jedinstva jugoslovenskog tržišta.⁸⁹

---

⁸⁸ *Le Mond diplomatique*, fevrier 1990, u: Bernard Feron *Yougoslavie origines dun conflit*, Le Monde editions, poche, Paris, 1994, pp. 58–60.

⁸⁹ *Le Monde*, 3 mars 1992, u: Bernard Feron *Yougoslavie origines dun conflit*, Le Monde editions, poche, Paris, 1994, pp. 63–64. U nastavku *Mond* daje pregled snage ekonomija

Važan momenat u razvoju jugoslovenske političke krize bila je promena u političkom vođstvu Srbije i 1987. godine kada je na Osmoj sednici SKS Slobodan Milošević došao na čelo partije u republici. Smenjen je Ivan Stambolić, a dolasku Miloševića na vlast dosta je doprinela opšta nacionalna frustracija vezana za položaj srpskog naroda u SFRJ. Naročito je bio težak ustavni položaj Republike Srbije čije su dve pokrajine bile gotovo izuzete iz njene pravne jurisdikcije. Srpska akademija nauka je izdala jedan memorandum o ukupnom stanju srpskog naroda u SFRJ, koji je u principu ocenjen kao nezadovoljavajući. Kao minimum u javnom mnjenju Srbije tražilo se rešenje prevazilaženja nemoguće pozicije republike u odnosu na pokrajine, kao i početak uspešnog rešavanja situacije na Kosovu i Metohiji. U stvari, to su bili povezani procesi, jer se bez rešavanja pozicije jedinstvenosti Republike Srbije nije moglo prići rešavanju problema separatizma na Kosovu i Metohiji. Dolazak na vlast Slobodana Miloševića u Srbiji je u početku bio prožet podrškom javnog mnjenja ka popravljaju bar nekih od niza nerešenih pitanja ustavno pravnog položaja Srbije, a u širem kontekstu i srpskog naroda u jugoslovenskoj federaciji. Burni događaji su usledili tokom druge polovine 1988. godine, kada je došlo do masovnog ispoljavanja podrške građana Srbije ustavnim promenama. Oni su počeli jula meseca usled dolaska grupe Srba i Crnogoraca sa Kosova i Metohije u Novi Sad gde im je autonomaško rukovodstvo uskratilo podršku, što je izazvalo revolt Novosađana i drugih građana Vojvodine. Sledeća tri meseca dolazi do niza mitinga podrške Srbima i Crnogorcima sa Kosova i Metohije širom Srbije i Crne Gore, što je rezultiralo obaranjem vojvođanskog autonomaškog rukovodstva početkom oktobra u „jogurt revoluciji” i nasilnog sputavanja sličnih protesta u Crnoj Gori („žuta greda”). Međutim, za srpsku Novu godinu, 13. januara 1989. godine, dolazi do obaranja crnogorskog režima od strane nekoliko stotina hiljada

---

jugoslovenskih republika (*Le Monde*, 3 mars 1992, u: Bernard Feron *Yougoslavie origines dun conflit*, Le Monde editions, poche, Paris, 1994, pp. 65-70. Za Srbiju navodi da imala ko 35% produkcije SFRJ, da raspolaže sa velikim viškovima prehrambenih proizvoda, električne energije i rude, i da je u ekonomskoj saradnji razvijen odnos sa susedima posebno Rumunijom, Italijom i nekim drugim zapadnoevropskim zemljama, ali i sa Rusijom. Crna Gora tek blizu 2% produkcije SFRJ, Makedonija oko 5%, a Bosna i Hercegovina oko 12% najviše snabdeva sirovinama Sloveniju, dok je Crna Gora, pa i Makedonija, usmerena privredno pre svega prema Srbiji. Hrvatska i Slovenija sa po oko 21–22 % jugoslovenskog proizvoda u odnosu na broj stanovnika su razvijene republike.

demonstranata iz cele Crne Gore (između trećine i polovine njenog ukupnog stanovništva) na velikom i mirnom antirežimskom skupu u Podgorici (Titogradu). Paralelno s tim dolazi do promene rukovodstva i u Prištini, što za razliku od prethodnih promena nije imalo i većinsku podršku građana Kosova i Metohije, uzimajući u obzir nacionalni sastav južne srpske pokrajine i nacionalnu podvojenost u njoj. S druge strane, to je omogućilo popravljjanje pozicije dotle ugnjetenih Srba i drugog nealbanskog stanovništva u pokrajini, kao i uspostavljanje pravne jedinstvenosti Republike Srbije.

Ovakve nagle promene u istočnom delu SFRJ na neki način su odražavale i demokratsku, ali i njenu istorijsku komponentu. Međutim, mora se imati u vidu da je upravo Ustav iz 1974. godine, sa svim svojim manama, predstavljao veliki problem za kakvo-takvo uspešno funkcionisanje jugoslovenske federacije. Čak i staro rukovodstvo Srbije do Osme sednice, na čelu sa Ivanom Stambolićem, apsolutno je pokretalo inicijativu za ispravljanje položaja Republike Srbije u odnosu na pokrajine, ali na nešto manje radikalna način od garniture na čijem je čelu bio Slobodan Milošević. U isto vreme, i rukovodstva ostalih republika SFRJ su shvatala neophodnost makar minimalnih promena u prilogu poboljšanja pozicije Republike Srbije u federaciji.

Političke oligarhije u jugoslovenskim republikama, s druge strane, suočavale su se sve više sa neefikasnošću jednopartijskog političkog sistema u SFRJ, koji je mogao nesmetano da funkcioniše samo za vreme Josipa Broza i njegove neprikosnovene harizme (mekog) diktatora. Rotirajuće birokratsko predsedništvo SFRJ tokom osamdesetih sa svojim mandatima od po samo godinu dana, i apsolutnom dominacijom i prevagom uticaja republičkih funkcija nad saveznim, omogućavali su raštimovanost savezne države, koju je praktično povezivala samo jedina politička stranka na vlasti i savezna armija.

Upravo je u okviru SKJ, gde nije vladala idila u odnosima republičkih i pokrajinskih oligarhija još iz Titovog vremena, postepeno dolazilo do sve većih razmimolaženja, koja su upravo sa razvojem „antibirokratske revolucije” razvijana.

Postoje veoma značajni zaključci o tome da su značajni delovi političkih elita u Sloveniji i Hrvatskoj bili zainteresovani za tihi separatizam, koji je upravo razgorevan događanjima u istočnom delu zemlje tokom perioda 1988–1989. S druge strane, postojala je i jasna svest o tome da je dotadašnji položaj Srbije u federaciji na duže staze neodrživ i da se određeni ustupci moraju učiniti. Tačnije, u svakoj od političkih elita zapadnih jugoslovenskih republika postojale su različite grupacije i među njima nijanse opredeljenja ka većoj ili manjoj

spremnosti na određene ustupke, ili pak opcija ka spremnosti da se u određenom trenutku krene i put separatizma. Tokom 1989. godine, dolazi do postepenog raspada zajedničkog Saveza komunista Jugoslavije, iz koga su prvo izašli Slovenci. Potom je sazrela svest o neophodnosti (ponovnog) uvođenja pluralizma i višestranačkog sistema, što se u svim jugoslovenskim republikama odigralo upravo tokom kalendarske 1990. godine.

U Hrvatskoj i Sloveniji su na prvim (obnovljenim) višepartijskim izborima, održanim 1990. godine, pobedile nacionalne i proseparatističke opcije. Izborima u Sloveniji prethodile su afere u vezi suđenja Janezu Janši i još nekim Slovencima koji su radili u JNA, a bili optuženi za otuđenje izvesnih poverljivih dokumenata, kao i brojnim aferama sa listom *Mladina*, što je sve u javnosti podgrevalo atmosferu protiv savezne države, a posebno JNA.

Na izborima u Bosni i Hercegovini pobeđuju takođe desne i nacionalne partije, i to kod sva tri konstitutivna naroda ove republike. U Hrvatskoj su Srbi izvesno podelili svoje glasove na stranku reformisanih komunista Ivica Račana i na Srpsku demokratsku stranku na čijem se čelu našao dr Jovan Rašković.

Mišel Fuše, istaknuti francuski politikolog u svom naučnom članku proleća 1990, nagoveštava zaplet u SFRJ Jugoslaviji, paralelno sa promenama u međunarodnim odnosima u Evropi. On ukazuje na niz potencijalnih tačaka raseda, od pitanja Kosova i Metohije, srpsko-hrvatskih odnosa, ali i pitanja Makedonije čiji sunarodnici žive u tri susedne države. Po pitanju Makedonije Fuše ukazuje da Bugari uglavnom smatraju Makedonce delom svog naroda, a Grčka ne priznaje ime i osobenost, dok sami Makedonci iz SR Makedonije smatraju da su Pirinska i Egejska Makedonija deo njihove etničke teritorije.⁹⁰

Neven Anđelić, jedan od lidera studentskog pokreta a potom i civilnog društva u Sarajevu u periodu uoči otpočinjanja sukoba u jugoslovenskoj krizi, smatra da su tokom kraja osamdesetih propuštane prilike za uspostavljanje čvrste alternative izrazitoj dominaciji nacionalnih stranaka u Bosni i Hercegovini nastale *de jure* uvođenjem pluralizma tokom 1990. godine. Po istraživanjima javnog mnjenja, koje je u tom periodu radio S. Arnautović, SKJ na teritoriji Bosne i Hercegovine imao je stalnu silaznu putanju uticaja na biračko telo u republici, ali je rastao uticaj organizacija civilnog društva, pre svega Reformisti, što je bio trend od druge polovine 1988. i sve do kraja 1989.

---

⁹⁰ Michel Foucher, „Les frontières dans la nouvelle Europe“, Politique étrangère, Institut français des relations internationales, Paris, 3, 1990, pp. 583-584.

godine. Tada dolazi do ubrzanja porasta uticaja nacionalnih stranaka, koje na izborima novembra 1990. odnose ubedljivu prevagu.⁹¹

Važan faktor prilikom razvoja i početka jugoslovenske krize, svakako ima Jugoslovenska narodna armija. Britanski politikolog Džejms Gau (*James Gow*) smatra da je ona i pored zadržavanja određene distance i pravljenja neutralnosti u odnosu na sukobljene strane u periodu pre početka, i u prvim momentima razvoja jugoslovenskog sukoba, ipak u suštini bila prosrpski orijentisana. Razloge za to on vidi u zadržavanju dodira Miloševićevog pristupa levoj, socijalističkoj, odnosno neokomunističkoj ideologiji, daleko više nego recimo Tuđman ili neki drugi nacionalni lideri na prostoru SFRJ. Takođe, veoma značajnim faktorom on smatra etničku strukturu oficira JNA. Tu iznosi svoje podatke da je početkom 1991. u okviru oficirskog sastava JNA bilo 60% Srba, uz 5,4% onih koji su se izjašnjavali kao Jugosloveni i 6,2% kao Crnogorci, što zajedno čini 71,6% oficira. Onih koji su se izjašnjavali kao Hrvati bilo je tada među oficirima JNA 12,6%, Makedonaca 6,3%, Muslimana 2,4%, Slovenaca 2,8%, Albanaca 0,6%, Mađara 0,7% i ostalih 1,6%.⁹²

Mond krajem maja 1992. objavljuje analitički članak svog novinara Anri Fesketa (*Henri Fesquet*) o stanju religija u SFRJ („Tri religije za jedan režim ateista”). Za pravoslavnu crkvu se kaže da je najviše vezana za Jugoslaviju jer je organizovana na nacionalnom nivou, za razliku od katoličke crkve (pa i islamske) koja je deo rimske crkve visoko centralizovane. Sve tri crkvene organizacije su, sa krizom SKJ poslednjih godina postojanja SFRJ, u jačanju kod vernika i deluju i u emigraciji. Za pravoslavnu crkvu se kaže da nije ni u jednom svom dokumentu i proglasu pozivala na sukob i rat, sem što je 28. maja 1992. pozdravila želju da se formira zajednička država Srbije i Crne Gore koja se tada uspostavlja. Ističe primer Novog Beograda gde, po procenama Fesketa, dominiraju ateisti među oko 200.000 žitelja, kao posledica naseljavanja u ovom kraju prevashodno porodica vojnih lica i ljudi iz jugoslovenske savezne administracije, no i tu je poslednjih godina izražena izvesna tendencija vraćanju religiji. Za katoličku crkvu kaže da ima oko šest miliona pripadnika u SFRJ i još oko pola miliona u skorijoj dijaspori. Prenosi neke istorijske činjenice

---

⁹¹ Neven Anđelić, *Bosna i Hercegovina između Tita i rata*, Samizdat B 92, Beograd, 2005, str. 233–238.

⁹² James Gow, *Legitimacy and Military: The Yourgoslav Crisis*, Piter Publishers Limited, London, 1992, p. 142.

o Stepincu, držanju dela klera katoličkog u NDH (spominje Majstorovića-Filipovića i dr.), ukazuje na odnos između Svete stolice i Tita, te okvirni sporazum iz 1966. godine. Za islam kaže da ima oko 2,8 miliona pripadnika, kako među Albancima na Kosovu tako i među Muslimanima u Bosni i nekim drugim krajevima. Ukazuje na preko 600 novih džamija napravljenih poslednjih godina, od oko 2.000 koliko ih ima u zemlji, te medresa i Teološki fakultet u Sarajevu. U tekstu se spominje i jevrejska verska organizacija koja je u savremenosti svedena na mali broj vernika, koji su vrlo stradali od nacističkog pogroma za vreme Drugog svetskog rata.⁹³

Francuska u periodu koji je prethodio eskaliranju jugoslovenske krize

Nakon smrti De Gola 1970. godine, Francuska je prošla dve decenije (uslovnog) nastavljanja degolističke tradicije, uspostavljene još nastankom Pete Republike 1958. godine. U principu već su sa De Golom postavljeni osnovni elementi francuske spoljne politike i ustrojstva francuskog političkog sistema. Kada je u pitanju politički sistem Pete Republike on se bitno razlikovao od političkog sistema Četvrte Republike. Politički sistem Četvrte Republike se zasnivao na premoći parlamenta, Vlade i premijera, sa protokolarnim značajem predsedničke funkcije, što je sve u praksi manifestovano čestom smenom vlada, odnosno njihovom nestabilnošću.

Prilikom uspostavljanja političkog sistema Pete Republike 1958. godine, povećane su ingerencije predsednika i ojačana stabilnost Vlade. Stabilnost Vlade je povećana pre svega uspostavljanjem cenzusa za ulazak u parlament. Političko-izvršna vlast po Ustavu iz 1958. godine (Ustav je proglašen 4. oktobra iste 1958. godine), poverena je predsedniku Republike i predsedniku Vlade, uz sadejstvo članova Vlade. Međutim, u stvarnosti, faktički je vlast bila u rukama predsednika Republike, odnosno kako je već 1958. godine, pisao profesor prava Prelo (*Prelot*): „Politička snaga predsednika Vlade biće, dakle, prvenstveno snaga onog koji ga odabira, a to je predsednik Republike od koga će, kao što mu sam naziv kazuje („prvi ministar“), biti zavisn”. Dalje, govoreći

---

⁹³ *Le Mond*, “Trois religions pour un régime athée” Henri Fesquet, mai 1992 (ne navodi se tačan datum objave teksta u *Mondu*, iz teksta se vidi da je krajem maja), u: Bernard Feron *Yougoslavie origines dun conflit*, Le Monde editions, poche, Paris, 1994, pp. 75–81.

o tome da nije izričito precizirano ustavom da predsjednik Republike može sam da smeni premijera, profesor Prelo navodi: „Ali je očigledno da predsjednik Vlade ne bi ni trenutka mogao ostati na svom položaju, ako bi predsjednik Republike, koji se sa njim ne slaže, odbio da čini ovaj ili onaj od akata od kojih država živi, a čiji je on neophodan autor ili koautor. Političko izvršna vlast samo je izražavanje u ovom slučaju predsjedničke vlasti. Tačnije bi bilo reći da predsjednik Republike ima u svojim rukama političku vlast, a da je predsjednik Vlade njena izvršna vlast.”⁹⁴ Po članu 6 francuskog Ustava predsjednik Republike se bira opštim i neposrednim pravom glasa na period od sedam godina. „Predsednik je najviši službenik Republike. On je jemac nacionalne nezavisnosti, nepovredivosti teritorije, poštovanja ugovora i nezavisnosti sudske vlasti. On bdi nad poštovanjem Ustava”. (članovi 5 i 64 Ustava Francuske). Redovna ovlašćenja predsjednika Republike su vrlo velika. Predsednik Republike imenuje predsjednika Vlade i razrešava ga dužnosti kad mu ovaj podnese ostavku Vlade. On imenuje, takođe, jednu trećinu članova Ustavnog saveta, kao i predsjednika tog tela. On može da uputi Ustavnom savetu na odluku svaki zakon koji parlament izglasa, i svaki međunarodni ugovor. Za te akte nije mu potreban premapotpis ministra (član 19). Na predlog predsjednika Vlade on imenuje ministre, čijem Savetu predsedava. Predsednik Republike zaključuje i ratifikuje ugovore, proglašava zakone, postavlja najviše službenike civilne i vojne uprave, postavlja ambasadore, vrši pomilovanja, može da raspusti Narodnu skupštinu uz pojedina ograničenja u roku u odnosu na poslednje izbore. Ovo poslednje ne može da vrši prevremeni predsjednik Republike. Takođe može da iznese pred birače Francuske svaki zakonski predlog (član 11).⁹⁵

Iz svega navedenog vidimo da je funkcija predsjednika Republike u Francuskoj Petoj Republici bila veoma velika, a funkcija premijera daleko manje značajna. Uticaj predsjednika Republike je bio posebno naglašen u Francuskoj sve do 1986. godine, jer je on u isto vreme imao većinu i u parlamentu. Međutim, upravo te 1986. godine, kada je predsjednik Republike bio Fransoa Miteran, većinu u parlamentu dobijaju degolisti, a mesto premijera Žak Širak. Tada dolazi do kohabitacije, odnosno podele vlasti između

---

⁹⁴ Opšta enciklopedija Larousse, Tom I, Ustavno pravo, 1971, str. 363.

⁹⁵ Citat iz dela ustava Francuske Pete Republike donesenog 1958. (važećeg i danas) iz: Opšta enciklopedija Larousse, Tom I, Ustavno pravo, 1971, str. 363.

predsednika i premijera – Vlade. „Socijalistički predsednik države je u takvoj novonastaloj konstelaciji na vrhu piramide vlasti, kada je ostao bez podrške većine poslanika u parlamentu, bio prinuđen da svoja, inače široka ustavna ovlašćenja, koristi samo u sferi spoljne politike i nacionalne odbrane, dok je unutrašnju politiku prepustio Širakovoj republikanskoj vladi. Na taj način je predsednik Republike izbegao stupanje u sukob sa vladajućom koalicijom, jer bi on mogao da dovede do političke krize usled blokade rada najznačajnijih političkih institucija u državi.”⁹⁶

Francuska je tokom šezdesetih godina napustila stalno mesto člana NATO pakta i zauzela izvesnu distancu u odnosu na sučeljavanje dva vojna politička bloka. Francuska je završila i proces dekolonizacije, zaključno sa davanjem nezavisnosti Alžiru, dok su preostali prekomorski posedi u svetu uglavnom predstavljali departmane – oblasti u sastavu nacionalne teritorije sa pretežno većinskim stanovništvom Francuza. Na taj način se stvorila važna pretpostavka da se bitno poboljšaju odnosi Francuske sa SFRJ u sledećem periodu. Ovo napominjemo imajući u vidu da se upravo istaknuto mesto Jugoslavije u Pokretu nesvrstanosti i ideologija antikolonijalizma u periodu pedesetih i početka šezdesetih, često konfrotirala sa zvaničnim Parizom i njegovom pozicijom kolonijalne sile. To je naročito došlo do izražaja po pitanju rata u Alžiru kada su se odnosi zvaničnog Beograda i Francuske našli na najnižoj tački u novovekovnoj istoriji.⁹⁷

Iako su zvanični odnosi dve zemlje ušli u uzlaznu putanju posle 1962. godine i davanja nezavisnosti Alžiru, zbog personalne netrpeljivosti De Gola i Tita oni nikada nisu postali srdačni za života slavnog francuskog predsednika.

---

⁹⁶ Dragan Petrović, Goran Budžak, *Promene političkog sistema Srbije*, Hektorprint, Beograd, 2007, str. 214–215, deo II, Goran Budžak, „Horizontalna organizacija političkog sistema u Srbiji”. Ovo je veoma važno za razumevanje francuske politike u jugoslovenskoj krizi devedesetih godina, jer je samo do proleća 1993. Fransoa Miteran imao i parlamentarnu većinu partije socijalista koja ga je podržavala, a od tada je većinu dobila desnica, na čelu sa predsednikom Vlade Baladirom (šef stranke Širak). Najzad, kada je Žak Širak od juna 1995. postao predsednik Republike, u parlamentu je većina dakle bila takođe iz njegove stranke, pa se ovo odrazilo i na spoljnu politiku zemlje. Najzad, u drugoj polovini devedesetih ponovo socijalisti dobijaju većinu u parlamentu i formiraju vladu, što je uticalo, naročito u kosovskoj krizi na politiku Francuske, koja je ponovo bila u situaciji tzv. kohabitacije.

⁹⁷ Dragan Petrović, *Francusko-jugoslovenski odnosi u vreme Alžirskog rata 1952–1964*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2009.

Tokom sedamdesetih godina dolazi do izvesnog poboljšavanja odnosa dve zemlje, imajući u vidu da se Francuska izvan punog člastva u okviru NATO pakta⁹⁸ odnosila prema nesvrstanoj SFRJ sa prilično uvažavanja. Međutim, ekonomski odnosi dve zemlje nisu bili posebno izraženi, a u političkoj ravni Tito nije davao poseban prioritet odnosima sa zvaničnim Parizom. U periodu osamdesetih dve zemlje imaju dobre odnose, ali SFRJ sve više zapada u krizu. Jednu od važnih spona u odnosima dve zemlje predstavlja jugoslovenska emigracija u Francuskoj, čemu treba dodati i održavanje tradicije vezane za manifestacije dva svetska rata i savezničke odnose. Najzad, Francuska i dalje predstavlja kulturno središte Evrope, pa i sveta, što je i važna destinacija i stecište jugoslovenskih poslenika nauke i kulture.

Događaji u istočnoj Evropi imali su odjek u Francuskoj. Rušenje berlinskog zida i ujedinjenje Nemačke za Francusku je predstavljao epohalan izazov. S jedne strane Francuska je, još od pedesetih godina, formirala svoju poziciju u svetu. Iako je formalno pripadala zapadnom svetu ona je imala izvesnu distancu u odnosu na SAD i Britaniju, što se izražavalo i napuštanjem SEITO pakta i posebnim statusom u okviru NATO, te zajedno sa SR Nemačkom, kao najvažnijim partnerom, formiranje Evropske ekonomske zajednice, gde je dugo kočen ulazak u ovu organizaciju Velike Britanije upravo od strane zvaničnog Pariza. Francuska je bila jači partner od Zapadne Nemačke u okviru evrpskih integracija, zahvaljujući činjenici da je imala prerogative evropske i čak svetske sile – samostalno nuklearno oružje, stalno mesto u Savetu bezbednosti OUN (sa pravom veta na sve odluke koje joj nisu bile po volji u ovom najvišem telu OUN), ostatke reformisanog kolonijalnog carstva u okviru dobrovoljne asocijacije Francuske zajednice, teritorijalno je bila više nego duplo veća od Zapadne Nemačke, a demografski ravnopravna. Francuska je imala i prećutni, veoma povoljan odnos sa zvaničnom Moskvom.

Francuska nije zazirala od Zapadne Nemačke u periodu posle Drugog svetskog rata, a naročito od početka formiranja Evropske ekonomske zajednice, i čak je tražila strateško partnerstvo sa njom, izraženo u integrativnoj osovini EEZ Pariz – Bon. Iako je u periodu 1871–1940. Francuska tri puta teško ratovala sa Nemačkom, u zvaničnom Parizu su smatrali da je novonastala situacija takva da Zapadna Nemačka ne može ugroziti francuske pozicije, i da

---

⁹⁸ Tačnije Francuska se od 1966. godine nalazi *de jure* van komandnog sistema NATO, ali je zadržala izvesne oblike saradnje i članstva.

je čak zahvalan saveznik za osovinu izgradnje evropskih integracija. Prvo, Francuska je bila u podređenom položaju u odnosu na Nemačku u periodu od 1870. do kraja Drugog svetskog rata, pošto je od svog severoistočnog suseda bila inferiornija demografski, vojno, ekonomski, a do 1918. godine imali su približno istu veličinu teritorije (odnosno Nemačka je bila nešto veća). Stoga je Francuska pokušavala sistemom saveza da nadomesti ovu inferiornost, pa je tako u periodu do Prvog svetskog rata računala na savez (Antantu) sa Rusijom, a posle 1918. na savez sa nizom zemalja istočne Evrope, manje i srednje veličine, okupljene, pre svega u Maloj Antanti i Balkanskom paktu. Činjenica je da je Francuska posle Drugog svetskog rata, bila više nego dvostruko teritorijalno veća od Zapadne Nemačke, kao svog partnera u kreiranju Evropske unije (od 1957. konstituisane Rimskim sporazumom). Pored toga Francuska je uživala i već navedene prednosti u odnosu na Zapadnu Nemačku, koje su je činile ne samo evropskom već još uvek i svetskom silom (nuklearna sila, stalno mesto u Savetu bezbednosti OUN, reformisana i dobrovoljna Francuska zajednica prekomorskih departmana, a potom i kulturni savez Frankofonskih zemalja). Ovome treba dodati i personalni faktor imajući u vidu da su se političke vođe Francuske i Nemačke veoma dobro razumele i saradivale (primer De Gola i Adenauera). Tokom sedamdesetih i osamdesetih godina dve evropske sile su nastavile tesnu saradnju u konstituisanju Evropske ekonomske zajednice, razvijajući veoma razučene i kompleksne odnose po ostalim važnim pitanjima, gde su često pokazivale na jedan suptilan način, različite prioritete. Za Nemačku je u prvom redu bilo najznačajnije primaći se ostvarenju svog ujedinjenja, dok je Francuska, koja se nalazila van punog članstva u NATO, razvijala izbalansiran pristup složenoj politici dva sučeljena bloka (istina u detantu), pokušavajući da zadrži svoju važnost i uticaj u svetskoj politici. Ukupno strateško savezništvo Pariza i Bona podrazumevalo je i zajednički pokušaj izgradnje evropske bezbednosti nezavisno od blokova i dve supersile, paralelno sa nizom drugih manje aktuelnih solucija koje su povremeno, svaka od dve sile, koristile u kreiranju svojih spoljnopolitičkih strategija.⁹⁹

---

⁹⁹ Za istraživanje odnosa između Francuske i Nemačke u posmatranom periodu pogledati Žorž Anri-Sutu, *Neizvestan savez*, Istorija evropske zajednice, Klio, Beograd, 2001. Takođe u: Jean-Jacues Becker avec la collaboration de Pascal Ory, *Crises et alternances 1974–2000*, Nouvelle edition; nouvelle hisstoire de la France contemporaine, p. 19.

Međutim upravo je ujedinjenje Nemačke i možda neočekivano brzo rušenje „Berlinskog zida“, iznenadilo francusku politiku i poremetilo dotadašnji odnos snaga u kreiranju Evropske unije sa Zapadnom Nemačkom. Nemačka, sada ujedinjena, nije više bila „slabiji ravnopravni partner“ zvaničnom Parizu. Otuda se već od kraja 1989. godine, u Kej d’Orseju, sa većim oprezom ali i uzdržanošću posmatra odnos sa Nemačkom. U tom kontekstu, turbulencije i zatezanje opšte političke situacije u Jugoslaviji nije odgovaralo francuskoj politici, upravo u momentima kada su se odigrale tektonske promene u Evropi i ujedinjenje Nemačke. Francuska je želela svakako da nastavi evropske integracione procese, ali i da bez većih turbulencija uspostavi novi balans snaga u Evropi, posle ujedinjenja Nemačke, a potom i promene režima u istočnoj Evropi. Naime, Francuska je suptilno tražila svoje mesto u evropskoj i svetskoj politici u godinama uoči raspada SFRJ, odnosno 1989–1991. Razvoj jugoslovenske krize i njena eskalacija se vremenski poklapala sa tektonskim promenama u istočnoj Evropi, a potom i na prostoru SSSR-a, ne i na saveznom nivou, što je ukazivalo na mogućnost mirnog rešavanja jugoslovenske krize.

Francuska je u novoj konstelaciji snaga u Evropi i svetu pažljivo tražila svoje mesto, uzimajući u obzir da je dotadašnja arhitektura međunarodnog poretka bila izmenjena.

Stručnjak za međunarodne odnose, Ljubivoje Acimović, ovako opisuje preostrojanje politike Francuske i drugih zapadnoevropskih sila, nakon tektonskih promena u međunarodnim odnosima, uzrokovanim nestankom Istočnog bloka i istočnoevropskog socijalizma, urušavanjem SSSR-a i ujedinjavanjem Nemačke: „...Vredno je ovde primetiti da se u analitičkim razmatranjima savremene situacije najčešće ispušta iz vida činjenica da je preokupacija kako povampirenog nacionalizma i njegovim ekscesnim manifestacijama na istoku i jugoistoku Evrope tako i njegovim potencijalnim povampirenjem na Zapadu takođe prisutna te ukazuje na nacionalizam, ponovo rasplamsan ili latentan, kao na činioca od uticaja na post-hladnoratovske procese u Evropi u celini. Ova preokupacija podstaknuta pre svega ujedinjenjem Nemačke, bila je izrazito ispoljena kod Francuske i Velike Britanije. O tome najbolje svedoči Margaret Tačer u svojim memoarima *Godine u Dauning stritu*, gde navodi da su ona i predsednik Francuske Fransoa Miteran u Strazburu, na njegovu inicijativu, imali dva privatna sastanka

posvećena nemačkom ujedinjenju i njihovom reagovanju tim povodom. On je, kako navodi Margaret Tačer, bio još zabrinutiji nego ona napominjući da su 'u prošlosti u trenucima velike opasnosti Francuska i Engleska uvek uspostavljale specijalne odnose i da oseća da je takvo vreme opet nastupilo.' ... Miteran je bio izrazito iritiran nemačkim stavovima i ponašanjem. Prihvatio je da Nemci imaju pravo na samoopredeljenje, ali nemaju pravo da poremete političke realnosti Evrope, i složio se sa Tačerkinom zabrinutošću nemačkom 'misijom' u centralnoj Evropi. Na kraju su se saglasili da se sastanu njihovi ministri spoljnih poslova i odbrane da bi razmotrili pitanje ponovnog ujedinjenja Nemačke, kao i okvire tešnje francusko-britanske saradnje u oblasti odbrane.

Iz istih motiva Francuska je favorizovala stvaranje Evropske monetarne unije smatrajući da će tako, jačanjem spleta multilateralnih veza, sputati nemačku Bundesbanku, odnosno umanjiti finansijsku moć Nemačke. Miteran je do početka 1990. godine uspeo da za to pridobije oklevajućeg Kola, a zauzvrat je pristao na nemačko ujedinjenje bez neposredno ograničavajućih i usporavajućih uslova. Međutim, Francuska je ipak uviđala da monetarna unija nije dovoljna da se ograniči nemački džin, i rukovođena ovim svojim preokupacijama početkom 1990. prihvatila Kolovu ideju da se pristupi i radu na stvaranju političke unije, pa su njih dvojica aprila iste godine lansirali inicijativu za stvaranje Evropske političke unije uporedo sa monetarnom unijom. Na konferenciji u Matrihtu, decembra 1991. godine, postignut je načelan sporazum država članica Evropske zajednice i postavljeni su osnovi za stvaranje ove dve unije. R. Art s tim u vezi kaže da je 'strah od Nemačke gurnuo Francusku na put stvaranja monetarne i političke unije.'

Ali, kao što se stvaranje Evropske monetarne unije pokazalo kao složen posao, na čijem putu još uvek stoje otvoreni problemi za koje se traže rešenja, tako je i inicijativa za stvaranje Evropske političke unije (tj. Zajedničke spoljne i bezbednosne odnosno odbrambene politike) naišla na mnoge prepreke koje je trebalo savladati. Bili su to, pre svega, odnos tzv. Evropskog odbrambenog identiteta i NATO, u sklopu toga uloga Zapadnoevropske unije i njen odnos prema NATO, kao i stvaranje Francusko-nemačkog korpusa kao nukleus Evro-korpusa, tj. evropske armije. U tim pitanjima su se naročito razlikovali stavovi Francuske, koja je na odbrambenom planu htela što veću emancipaciju Evropske zajednice od NATO i Velike Britanije, čija je osnovna preokupacija bila zadržavanje angažovanosti SAD u Evropi i vodeća uloga NATO. Nemačka

je opet nastojala da pomiri i uskladi stvaranje evropske odbrambene zajednice i očuvanje snažnog NATO.¹⁰⁰

Francusko-jugoslovenski odnosi nakon 1981. godine

U Francuskoj su se iščekivali predsednički izbori, pa je zvanična spoljna politika Kej d'Orseja bila obazriva i sa pažnjom pratila dalji razvoj situacije u SFRJ. Francuska je i sama bila, a to se praktično može reći za čitav dotadašnji period Pete Republike, blagonaklona prema svim oblicima otopljanja odnosa u svetu i smanjenja napetosti među blokovima. Takođe je i iz sopstvenog interesa velike sile podržavala inicijative ka smanjivanju dominantne uloge supersila i blokova u međunarodnim odnosima. U tom pravcu je, uprkos izvesnom animozitetu većine francuskih političara prema samom Titu što je stečeno još u periodu De Gola, posmatrala vanblokovsku politiku SFRJ kao uslovno prihvatljivu u odnosu na spoljnopolitički kurs Francuske. S druge strane, Francuska nije bila posebno zadovoljna ulogom zvanične Jugoslavije u Pokretu nesvrstanih, gde je posebno u slučaju afričkog kontinenta nekad ukrštala interese sa zvaničnim Parizom. Francuska je kroz Francusku zajednicu, kao i kroz savez Frankofonskih zemalja zadržavala svoj kulturni, ekonomski, pa i politički interes u odnosu na svoje bivše kolonije, koje su u najvećem bile članice ovih organizacija. Nasuprot tome, sve ove zemlje su u isto vreme kao članice Pokreta nesvrstanih primale uticaje koji su u startu bili protiv „bilo kakavog oblika kolonijalizma i neokolonijalizma”. Na primeru Zapadne Sahare 1983. francuski istoričar Žan Baptist-Duroselle (*Jean-Baptiste Duroselle*) ukazuje na sukob interesa koji je zvanični Pariz imao u odnosu na Pokret nesvrstanih i samu Jugoslaviju, kao jednog od osnivača pokreta. Naime, zvanična Francuska je podržavala da njene bivše kolonije Maroko i Mauritanija podele Zapadnu Saharu, do 1977. špansku koloniju, prostranu, ali izuzetno slabo naseljenu zemlju. S druge strane, autohtoni pokret za nezavisnost Zapadne Sahare Polisario, uživao je podršku zvanične SFRJ i Pokreta nesvrstanih. Duroselle, pri tome, ukazuje i na jedinstveni fenomen u međunarodnim odnosima u periodu bipolarizma – da je SFRJ i Pokret nesvrstanih po tom pitanju uspeo u Generalnoj skupštini OUN da nadglasa

---

¹⁰⁰ Ljubivoje Aćimović, *Svet i jugoslovenska kriza*, Helsinški odbor za ljudska prava, Beograd, str. 230–231.

obe supersile i članice oba bloka, potom Francusku i još neke snažne zemlje koje su podržale podelu Zapadne Sahare, uključujući i direktno zainteresovane tim dobitkom, Maroko i Mauritaniju. Tada je Pokret nesvrstanih bio izuzetno snažan, a ugled SFRJ, u godinama neposredno nakon Titove smrti u međunarodnim odnosima, veoma veliki.¹⁰¹

Tokom 1981. godine za predsednika Francuske izabran je Fransoa Miteran. Tokom sledećih četrnaest godina, njegova politika je dala posebnu osobenost poziciji Francuske u Evropi.

Tokom decenije osamdesetih SFRJ se nalazi u periodu relativnog unutrašnjeg mira, gde u stvari politički sistem teško funkcioniše, što dolazi do izražaja nakon Titove smrti. Zapravo radi se o prilično nefunkcionalnom političkom sistemu, zahvaljujući Ustavu iz 1974. godine, čemu treba dodati niz unutrašnjopolitičkih i društvenih protivrečnosti i sukoba interesa.

U prvim godinama ovog perioda SFRJ je zadržala unutrašnji politički mir i stabilnost, dok je u spoljnoj politici nastavljen kurs iz prethodne Titove epohe. Ipak, bez Tita, sa prvim unutrašnjopolitičkim napuklinama u odnosima oligarhija jugoslovenskih republika, gde su martovski događaji 1981. na Kosovu i Metohiji veoma značajni, bez izrazitog i opšteprihvaćenog harizmatičnog političara na jugoslovenskom nivou, i sa partijskim kadrovima koji su se po nacionalnom ključu rotirali na vodećim mestima u federaciji, spoljnopolitički brod SFRJ je funkcionisao tromo i birokratski. Slabosti funkcionisanja u parksi Ustava iz 1974. su bile sve uočljivije, ali zbog postojanja kakvog-takvog jedinstva oko najvažnijih državnih pitanja jedina i to vladajuća partija SKJ uspevala je uz česte kompromise da zadrži spoljnopolitički koncept zemlje.

Odnosi SKJ sa strankama francuske leveice održavali su se u ovom periodu po već ranije utvrđenom obrascu. To su bile uzajamne posete delegacija na približno godišnjem nivou, sa izvesnim zajedničkim konceptom saradnje. Tako je januara 1981. član Predsedništva CK SKJ Aleksandar Grličkov boravio u radnoj poseti Francuskoj na poziv CK KPF. Iste godine delegacija Ujedinjene socijalističke partije Francuske boravila je u poseti CK SKJ. Takođe i predsednik Nacionalne skupštine Francuske, Žak Šaban Delmas (*Jacques Chaban-Delmas*) posetio je Jugoslaviju.¹⁰²

---

¹⁰¹ Jean-Baptiste Duroselle, *L'Europe de 1815. à nos jours, vie politique et relations internationales*, Presses universitaires de France, Nouvelle cléo, Paris, 1964.

¹⁰² *Hronika međunarodnih događaja*, IMPP, Beograd, 1981, str. 5963.

Nakon izbora Miterana za novog predsednika, ministar inostranih poslova Klod Šejson (Claude Cheysson), posetio je SFRJ u novembru gde je razgovarao sa svojim kolegom Josipom Vrhovcem. „U izjavi za štampu koju su ministri dali na završetku svojih razgovora, ukazano je na istovetnost gledišta dveju zemalja o daljim naporima na počinjanju globalnih pregovora o razoružanju, mirnom rešavanju međunarodnih sporova i zalaganju za pravo svih naroda da bez pritiska sa strane izaberu svoj put.¹⁰³ Interesantno je da u svoja druga dva susreta prilikom ove posete SFRJ, novi ministar spoljnih poslova Francuske Šejson ostvaruje u ulozi funkcionera socijalističke partije i kao funkcioner pri EEZ. „Francuski ministar je za vreme posete vodio razgovor i sa članom Predsedništva CK SKJ Aleksandrom Grličkovim, o daljem unapređenju odnosa između SKJ i Socijalističke partije Francuske i o drugim pitanjima od obostranog interesa. Predsednik Predsedništva SFRJ, Sergej Krajger, primio je francuskog ministra inostranih poslova, sa kojim je razgovarao o odnosima SFRJ–EEZ, zatim o međunarodnom položaju Jugoslavije i Francuske, i o aktivnosti Pokreta nesvrstanih u očuvanju mira u svetu.”¹⁰⁴

U rukovodstvu SFRJ i u vladajućoj SKJ svakako su pozdravili pobedu Miterana kao socijaliste i dolazak levice na vlast. U tom pravcu govori i poseta Francuskoj, jula te godine, Dušana Dragosavca, člana Predsedništva CK SKJ, gde je bio gost Ujedinjene socijalističke partije. „Osnovna tema razgovora bila je nacionalni i međunarodni značaj pobede levice u Francuskoj na predsedničkim i skupštinskim izborima i perspektive koje se ovim otvaraju. Izvršena je iscrpna razmena mišljenja o društveno-političkoj situaciji u dvema zemljama i o međunarodnoj političkoj i ekonomskoj situaciji.”¹⁰⁵ Francuska je u ovom periodu u više navrata odobravalala kredite Jugoslaviji. Tako je početkom septembra 1981. u Parizu završen razgovor između predstavnika Narodne banke Jugoslavije i vodećih komercijalnih banaka o dodeli kredita od 150 miliona dolara jugoslovenskoj strani. SFRJ je već bila dosta zadužena do 1980. godine, a i u ovom periodu je nastavljeno uzimanje novih kredita.

Tokom 1982. godine najveću pažnju u bilateralnim odnosima dve zemlje zauzela je poseta predsednika francuske Vlade Rejmonda Barea (Raymond Bare) novembra meseca. Tada je razgovarao sa predsednikom SIV Veselinom

---

¹⁰³ Ibid., op. cit., str. 5922.

¹⁰⁴ Ibid., op. cit., str. 5922.

¹⁰⁵ Ibid., op. cit., str. 5859.

Đuranovićem i predsednikom skupštine SFRJ Dražom Markovićem. Iz kominikea saznajemo da su dve zemlje ispoljile vrlo bliske stavove po više pitanja koja su razmatrana u međunarodnim odnosima.

Tokom 1983. godne najkrupniji događaj u bilateralnim odnosima dve zemlje je poseta Franosa Miterana Jugoslaviji od 15. do 18. decembra. U francuskoj delegaciji bili su i ministar spoljnih poslova Klod Šejson, ministar ekonomije Žak Delor (*Jacques Delors*), ministar saobraćaja Čarls Fiterman (*Charles Fiteman*) i ministar spoljne trgovine i turizma Edit Kreson (*Edith Cresson*). U toku boravka predsednik Miteran je vodio razgovore sa predsednikom Predsedništva SFRJ Mikom Špiljakom, predsednikom Predsedništva CK SKJ Dragoslavom Markovićem, predsednikom SIV-a Miikom Planinc i predsednikom Predsedništva Srbije Nikolom Ljubičićem. Iz kominikea sa skupa predsednik Miteran je u svom izlaganju „težište stavio na stanje odnosa između Istoka i Zapada i poziciju Francuske u Evropskoj zajednici. Objašnjavajući stav Francuske prema raketnom programu on je rekao da Francuska nije svoje rakete uključila u ‘prebrojavanje’, niti prihvata strana rešenja. Naglasio je samostalnost Francuske u odlučivanju o sopstvenoj sudbini i činjenicu da Francuska, iako član NATO-a, nije uključena u vojni program NATO-a, i da vodi samostalnu politiku i da je spremna da učestvuje u pregovorima o razoružanju. Istakao je, takođe, da Francuska podržava princip samoopredeljenja naroda i da se zalaže za primenu tih principa u Latinskoj Americi, Africi, na Bliskom istoku, u Nikaragvi, Palestini, Salvadoru i Namibiji, ali da te principe treba da podržavaju i sprovode međunarodne organizacije, a ne blokovi”.¹⁰⁶

Predsednik Predsedništva SFRJ Mika Špiljak naveo je zalaganje za razoružanje u svetu i miroljubivu koegzistenciju, dijalog Sever-Jug., kao i to Jugoslavija pozdravlja inicijative za stvaranje zona bez nuklearnog oružja u Evropi i na Balkanu.

Pored ovog susreta na vrhu, tokom ove godine došlo je do niza drugih susreta i saradnje političkih i društvenih rukovodilaca dve zemlje. Tako je još u januaru ministar spoljnih poslova Lazar Mojsov gostovao u Francuskoj, gde se susreo sa premijerom i ministrom spoljnih poslova, a bio i u audijenciji kod predsednika Miterana.¹⁰⁷

Posle razgovora u Beogradu, francuski predsednik je obišao Sloveniju, tu je razgovarao sa najvišim političkim rukovodiocima ove republike u Ljubljani.

---

¹⁰⁶ *Hronika međunarodnih događaja*, IMPP, Beograd, 1983, str. 6335.

¹⁰⁷ *Hronika međunarodnih događaja*, IMPP, Beograd, 1981, str. 6213.

Između ostalog posetio je Industriju motornih vozila u Novom Mestu. Predsednik Skupštine SFRJ Raif Dizdarević posetio je francusku Nacionalnu skupštinu, a sredinom godine je održano uobičajeno zasedanje mešovite srpsko-francuske komisije.

Od druge polovine osamdesetih godina SFRJ se našla u sve većim unutrašnjopolitičkim problemima, koji se istina nisu toliko reflektovali i na njenu spoljnopolitičku poziciju. Kriza socijalističkog sistema u Evropi i svetu, pogodovala je jačanju podrške francuskog javnog mnjenja ka različitim oblicima reformisanja postojećeg društva i poretka u samoj Jugoslaviji. Očekivalo se, shodno tradiciji, da će baš Srbija prednjačiti u tim pokušajima, posebno što u *titoizmu* Srbi nisu kao narod prolazili najbolje. S druge strane, veliki deo javnog mnjenja u Francuskoj je smatrao da je Titov koncept uređenja SFRJ pravedan i efikasan, uključujući i Ustav iz 1974. Otuda, unutarjugoslovenski sporovi i pokušaji menjanja tih ustavnih rešenja, posebno po pitanju položaja pokrajina i pitanja Kosova i Metohije, nisu bili u potpunosti razumevani u širim francuskim krugovima. Memorandum SANU je u početku dočekan sa nadom da može doneti određene reforme u unutrašnjopolitičkoj situaciji zemlje i čak biti put ka konsenzusu. Međutim, usledile su, posebno nakon Osme sednice, krupnije promene u srpskoj politici, a potom i u ukupnoj unutrašnjopolitičkoj sceni SFRJ.

Istoričar Stanislav Sretenović u svom radu ukazuje na izvesnu nezainteresovanost šireg francuskog javnog mnjenja na unutrašnjopolitička zbivanja u Srbiji i SFRJ tokom početka druge polovine osamdesetih godina, uključujući i Osmu sednicu. Iako su izveštaji sa Osme sednice bili uopšteni, Sretenović ukazuje da su francuski novinari uočili bar tri centra moći u tadašnjoj Srbiji: Miloševićevu grupu, Stambolićevu i vojni faktor kao posebno važan. Francusko javno mnjenje je svakako bilo pod snažnim uticajem afirmativnog posmatranja na Titoizam kao koncept, koji je utvrdio izvestan balans odnosa u federaciji. Ne upuštajući se u dublje analize strukture federativnog uređenja SFRJ po Ustavu iz 1974. ipak su zapažane izvesne anomalije u funkcionisanju federacije, i nezadovoljstvo svojim položajem koje je imala SR Srbija. Francuski mediji su pisali tokom osamdesetih godina o problemima koji su isplivali na površinu u SFRJ nakon Titove smrti. Ti problemi su pre svega ekonomski i socijalni, a potom od političkih važno je pitanje Kosova, ali i federacija iz više razloga nije tako uspešno funkcionisala. Iako su francuski mediji, po Sretenoviću, u početku pokazali posebnu udržanost u

oceni unutrašnjopolitičkih sukoba u okviru vrha SK Srbije, on tvrdi da su, makar kao prema gubitnicima, nešto veće simpatije pokzane prema Stamboliću i Dragiši Pavloviću. Čak i posle sukoba na saveznom nivou koji predstavlja Četrnaesta sednica SKJ, francusko javno mnjenje je izvesno manje zainteresovano za ove borbe u okviru jednopartijskog sistema Jugoslavije. Milošević vremenom gubi dotle relativno neutralnu poziciju u francuskim medijima, i počinje sve više da bude kritikovan.¹⁰⁸

Francuska diplomatija je u drugoj polovini osamdesetih imala dva važna susreta na vrhu sa jugoslovenskim političarima. Ministar spoljnih poslova Žan Bernar-Remon (*Jean Bernard-Ramon*) je posetio Beograd oktobra 1986. kada su ga primili predsednik Predsedništva Sinan Hasani i ministar spoljnih poslova Raif Dizdarević. Predsednik Vlade Mišel Rokar (*Michel Rocard*) posetio je Beograd decembra 1989. kada ga je primio predsednik SIV-a Ante Marković.¹⁰⁹

Funkcija predsednika republike u Francuskoj Petoj Republici je veoma velika, a funkcija premijera daleko manje značajna. U praksi predsednik Republike je imao posebno naglašenu ulogu u Francuskoj sve do 1986. godine, jer je on u isto vreme imao većinu i u parlamentu. Međutim, upravo te 1986. godine, kada je predsednik Republike bio Fransoa Miteran, većinu u parlamentu dobijaju degolisti, a mesto premijera Žak Širak. Tada dolazi do kohabitacije, odnosno podele vlasti između predsednika i premijera – Vlade. Socijalistički predsednik države je u takvoj novonastaloj konstelaciji na vrhu piramide vlasti, kada je ostao bez podrške većine poslanika u parlamentu, bio prinuđen da svoja, inače široka ustavna ovlašćenja, koristi samo u sferi spoljne politike i nacionalne odbrane, dok je unutrašnju politiku prepustio Širakovoj neodegolističkoj vladi. Na taj način je predsednik Republike izbegao stupanje u sukob sa vladajućom koalicijom, jer bi on mogao da dovede do političke krize usled blokade rada najznačajnijih političkih institucija u državi.¹¹⁰

---

¹⁰⁸ Stanislav Sretenović, „Francuski pogled na uspon Slobodana Miloševića 1987–1989”, u Slobodan Milošević: Put ka vlasti, Osmo sednica SK SKJ, Institut za savremenu istoriju, Centar za proučavanje evropskog susedstva, Univerziteta Stirling, Beograd–Stirling 2008. str. 262.

¹⁰⁹ Ibid., op. cit., str. 263.

¹¹⁰ Dragan Petrović, Goran Budžak, *Promene političkog sistema Srbije*, Hektorprint, Beograd, 2007, str. 214–215, deo II, Goran Budžak, „Horizontalna organizacija političkog sistema u Srbiji”. Krajem osamdesetih, socijalisti su na sledećim izborima ponovo dobili

U periodu osamdesetih dve zemlje imaju dobre odnose, ali SFRJ sve više zapada u krizu. Jednu od važnih spona u odnosima dve zemlje predstavlja jugoslovenska emigracija u Francuskoj, čemu treba dodati i održavanje tradicije vezane za manifestacije dva svetska rata i savezničke odnose. Najzad, Francuska i dalje predstavlja kulturno središte Evrope, pa i sveta, što je i važna destinacija i stecište jugoslovenskih poslenika nauke i kulture.

Izbor za predsednika Francuske Fransoa Miterana, predstavljalo je u isto vreme mogućnost za uzdizanje na viši stepen odnosa dve zemlje. U Srbiji se ponovo uzdiže tradicija sećanja i obeležavanja uspomena iz Prvog svetskog rata i velikog savezništva sa Francuskom. Francuska diplomatija, sa velikom zainteresovanošću, posmatra pokušaje Jugoslavije tokom druge polovine osamdesetih, da se reformiše i da izađe iz ekonomske, a potom i političke krize. Francuski mediji sa interesovanjem, ali u isto vreme i sa izvesnom dozom uzdržanosti, prate zaoštavanje odnosa unutar jugoslovenske federacije na samom kraju osamdesetih godina. Zaoštavanje unutrašnje političke situacije u SFRJ odražava se i na jugoslovensku dijasporu u Francuskoj, koja se i sama sve više deli po nacionalnom obrascu i političkom opredeljenju. U Francuskoj, za razliku od nekih drugih zapadnoevropskih zemalja poput recimo Nemačke, dijaspora srpskog etničkog porekla brojnija je od hrvatske. Emigraciju srpskog porekla čini nekoliko generacija, međusobno podeljenih po političkom opredeljenju. Politička emigracija koja se formirala u Francuskoj nakon Drugog svetskog rata, obuhvatala je mahom četnike, političare, inteligenciju građanske provincije. Njima treba dodati veliki broj emigranata iz ekonomskih razloga koji je tu bio na privremenom radu. Značajan deo emigranata koji su iz ekonomskih razloga došli u Francusku, a delom i iz kulturno-profesionalnih (umetnici, estradne ličnosti, sportisti i sl.), imao je određenu dozu simpatija prema političkoj emigraciji i održavao u većoj ili manjoj meri kontakte sa njima. Politička emigracija sa jugoslovenskog prostora je permanentno, sa pojačavanjem krize u SFRJ, dobijala i sve veći prostor u francuskim medijima. Francuska javnost nije bila posebno upućena dotle u jugoslovenske podele, naviknuta da još od 1918. godine posmatra južnoslovenski prostor kao jednu državnu i društvenu celinu, naravno čuvajući pri tome svoj politički i kulturni oslonac u zvaničnom Beogradu i po inerciji tradicije najviše u Srbiji i srpskom

---

većinu u parlamentu kada je premijer postao Lionel Žospen (*Lionel Jospin*), da bi od proleća 1993. desnica na čelu sa Širakom pobedila na parlamentarnim izborima.

etnosu u celini. S druge strane, zahvaljujući izvesnom uticaju katoličke crkve, postojale su i raširene simpatije prema Sloveniji i Hrvatskoj. To je u isto vreme bio i jedan od paradoksa francuske politike na južnoslovenskom prostoru – da ima najveći politički i kulturni oslonac u srpskim zemljama a da, s druge strane, preko katoličke crkve ima posebnu bliskost upravo sa Hrvatima i Slovencima. Iako su brojčano bili malobrojniji od srpske dijaspore u Francuskoj emigranti iz Hrvatske, pa i Slovenije, imali su izvestan uticaj u francuskom javnom životu.

Francuska spoljnopolitička koncepcija u vreme Miterana

U periodu dva predsednička mandata Fransoa Miterana Francuska je izvršila izvesne modifikacije svoje spoljnopolitičke koncepcije u odnosu na nasleđeno stanje. Naime, platformu spoljne politike Pete Republike postavio je faktički De Gol u periodu 1958–1969. U odnosu na taj spoljnopolitički obrazac njegovi naslednici na mestu predsednika države vršili su samo izvesne modifikacije. Tako je Žorž Pompidu (*Georges Pompidou*) u svom kratkom mandatu, pored toga što je u principu zadržao osnovne postulate degolizma, zauzeo nešto veći oprez u odnosu na SSSR, gde je ionako Brežnjević pokazivao nedovoljno spremnosti i razumevanja za pravljenje strateških dogovora sa Parizom (Moskva je ipak računala sa Francuskom kao sa važnim i samostalnim subjektom Zapada mimo Amerike).¹¹¹ U isto vreme Pompidu nastavlja stratešku

---

¹¹¹ Žorž-Anri Sutu, *Neizvestan savez*, istorija Evropske zajednice, Klio, Beograd, 2001, str. 271. „Strahovanja Žorža Pompidua zbog dugoročnih posledica Osterpolitik verovatno su u velikoj meri doprinela uobličavanju njegove nemačke, evropske i zapadne politike. U privatnim razgovorima sa novinarima septembra 1970. on je objasnio da strahuje od nove nezavisnosti Bona u odnosu na zapadne saveznike i sve jačih represivnih sredstava kojima je sad raspolagala Moskva u pogledu SR Nemačke. Strahovao je od odlaska američkih trupa iz Evrope (to je kod njega bila stalna opsesija), što bi moglo voditi nemačko-sovjetskom sporazumu. Nemačka bi tada mogla da bude ponovno ujedinjena, neutralizovana, ali sa nuklearnim oružjem. Najgora moguća situacija po Francusku! Jedina moguća odbrana bila je da se Nemačka ukotvi u solidnoj Zapadnoj Evropi, tako da više ne može da se odvoji od nje. U ovom kontekstu treba sagledavati evropsku politiku Žorža Pompidua: mudro stvoriti određenu solidarnost među Evropljanima radi razvoja evolucije nemačkog pitanja, tako da ono ne izađe iz evropskog okvira i ne dovede do nemačko-sovjetskog zajedništva.”

saradnju sa SR Nemačkom koja ima veoma složen karakter. Nemačka je potrebna kao strateški partner Parizu, gde bi se pozicija Francuske ocrtavala kao leaderska u ovoj kontinentalnoj osovini zapadne Evrope, a gde su još i druge članice Evropske ekonomske zajednice, a pre svega Italija i zemlje Beneluksa. To bi bila neka vrsta „trećeg pola” u odnosu na supersile ili, ipak preciznije rečeno, drugi pol Zapada, van anglosaksonske dominacije. Međutim, u odnosu na složenu igru, koju je sa samostalnom ulogom Francuske kao stožera posebnog „evropskog” pola u okviru Zapada uspostavio De Gol, Pompidu je pokazivao više interesovanja za saradnju sa SAD, iako do većih institucionalnih pomaka u tom pravcu nije bilo. Naime, Pompidu je strahovao od mogućnosti da se SAD potpuno povuku iz Evrope, čime bi složena jednačina Francuske bezbednosti bila ugrožena.¹¹² Za razliku od De Gola koji je smatrao saradnju sa SAD kao kratkoročnu i iznuđenu situaciju u složenoj jednačini odnosa sa ideološkim protivnikom u vidu SSSR-a, nadajući se da će vremenom doći do umanjenja razlika između Istoka i Zapada i postepene saradnje Evrope „od Atlantika do Urala”, Pompidu je smatrao da je Amerika onaj teg koji predstavlja element reosiguranja bezbedonosne pozicije Francuske u blokovski podeljenoj Evropi.¹¹³ U praksi nije došlo do vidnije promene pozicije Francuske u odnosu na blokove tokom nepotpunog predsedničkog mandata Pompidua, a približno slična situacija je ostala i posle punog sedmogodišnjeg predsedničkog mandata Žiskara Destena. Istina i Desten je izvršio izvesne korekcije spoljnopolitičke orijentacije zemlje, minimalnim ali ipak evidentnim povećanjem kooperacije sa NATO,¹¹⁴ i pojačanom saradnjom sa SR Nemačkom

---

¹¹² Ibid., op. cit., deo o Žoržu Pompiduu, str. 264–293.

¹¹³ Ibid., op. cit., str. 270. Citat: „Pompidu se, izgleda mi, bojao mogućih dalekosežnih posledica: ne toliko od lančane destabilizacije u Evropi koliko od pojavljivanja jednog suštinskog sporazuma, jednog oblika nemačko-sovjetskog dogovora. Kao što je rekao Barzelu, šefu Hrišćansko-demokratske unije, 5. marta 1970: Logika nemačke pozicije bila bi u suštini Evropa od Atlantika do Urala. Ovo je pravi način da Zapadna i Istočna Nemačka žive zajedno. – Zanimljivo, u svojim daljim predlozima Pompidu je formalno odgovarao Bon od ovog cilja. Evropa od Atlantika do Urala više nije bila na dnevnom redu u Parizu otkako je, po svemu sudeći, za SR Nemačku sada postalo moguće da je ozbiljno sagleda!”

¹¹⁴ Jean-Jacques Becker, avec la collaboration de Pascal Ory, *Crises et alternances 1974–2000, nouvel histoire de la France contemporaine*, éditions du Seuil, Paris 2002; Poglavlje „Les relations avec les Etats-Unis”, pp. 192–193. Navodi da je u odnosu na svoje prethodnike, a posebno Šarla de Gola, Desten učinio izvesno približavanje atlantizmu, p. 192.

i daljom dogradnjom EEZ.¹¹⁵ Saradnja sa Vilijem Brantom (*Willy Brandt*) nije dala spektakularne rezultate, ni kada je u pitanju Pompidu ni Desten, delom i zbog toga što je nemački kancelar pokazao spremnost većeg približavanja ka Rusiji radi rešavanja nemačkog pitanja, jer bez dogovora sa Moskvom nemačko ujedinjenje ne bi bilo moguće.¹¹⁶ S druge strane, Francuska i SR Nemačka i dalje po bezbedonosnom pitanju imaju bitnu razliku pošto je Bon potpuno u NATO savezu, ali ne i Pariz. Dakle, Francuska se uz uočene korekcije i pod Pompiduom i pod Destenom drži samostalne bezbedonosne politike van Atlantskog pakta, posebno u pitanju nuklearnog oružja, dok je u okviru konvencionalnog naoružanja imala vid saradnje sa NATO na prostoru SR Nemačke.

Miteran je zadržavši, kao i njegova dva prethodnika, osnovnu bazu degolističke koncepcije, za razliku od njih učinio veći otklon u odnosu na SAD i NATO, i čak se približio po mnogim pitanjima strateškoj saradnji sa Moskvom, u čemu je bio najbliži samom De Golu. Francuska u odnosu na Nemačku zadržava složenu igru iz prethodnog perioda, ali sa manje ostvarenog rezultata i sa i dalje evidentnim „skrivenim namerama” oba partnera. Nemačka teži svojoj što jačoj ulozi u Evropi, gde joj SAD daju veće mogućnosti ostvarenja strateških interesa od Francuske, uključujući i konvencionalno naoružanje i zadržavanje nade ka ujedinjenju u budućnosti sa Istočnom Nemačkom. SR Nemačka je tokom ovog perioda već sasvim pretekla Francusku po postignutim ekonomskim parametrima, što joj značajno povećava specifičnu težinu u međunarodnim odnosima. Vašington otškrinjuje vrata Bonu u evropskoj politici sa nagoveštajima i nadama Nemaca da bi mogli u budućnosti da postanu i svetski subjekt, dok je Moskva i dalje ostala presudno važna političarima SR Nemačke u planovima približavanja sa Istočnom Nemačkom.

---

¹¹⁵ Jean-Jacques Becker, avec la collaboration de Pascal Ory, *Crises et alternances 1974–2000, deo o Žiskaru Destenu, podnaslov „La politique européenne”, p. 191–192. Navod da je upravo u ovom periodu Desten pospešio izgradnju institucija pri EEZ.*

¹¹⁶ Ovde navodimo citat iz: Žorž-Anri Sutu, *Neizvestan savez, istorija Evropske zajednice*, Klio, Beograd, 2001, str. 268. „Ostpolitik, međutim, nije bila samo politika popuštanja. Bila je to u očima Bona dugoročna strategija za rešavanje nemačkog pitanja i ujedinjenja. U pogledu te strategije Pompidu je bio mnogo uzdržaniji. Bio je sasvim jasan kada je sreo Brežnjeva u oktobru 1970: Francuska je za priznavanje DR Nemačke, svakako, ne treba lišiti Bon nade u ujedinjenje, ali Parizu se žuri. Čak je upozorio Sovjete da će dve Nemačke od sada hteti da razvijaju sopstvene veze. Dokle, Sovjeti žele da se razvije ovaj proces? Očigledno da Pompidu nije želeo ujedinjenje Nemačke.” Slično o tome se navodi i u: Eric Roussel, *Georges Pompidou, 1911–1974*, Paris, 1974, p. 395.

Miteranova Francuska pojačava svoju saradnju sa Moskvom, posebno od dolaska na vlast Gorbačova. Geopolitička koncepcija Miterana je bila slična njegovim prethodnicima na mestu predsednika Francuske tokom Pete Republike, a to je strateška saradnja sa SR Nemačkom i drugim članicama EEZ kao poseban pol zapadne politike, ali na takav način da bude onemogućeno ujedinjenje dve Nemačke. SAD i NATO se drže na distanci, ali ipak toliko dovoljno blizu da Atlantski savez predstavlja dopunu (kako je govorio De Gol rezervu) bezbedonosnog sistema Francuske u potencijalnom sukobu sa ideološkim suprotstavljenim Istokom. Međutim, u ovom periodu otopljanja odnosa sa SSSR-om dolaskom Gorbačova, Miteran je sve više Rusiju video kao element protivteže svetskog sistema u odnosu na tada sve jači SAD. Žan-Žak Beker (*Jean-Jacques Becker*), francuski politikolog, smatra da je Miteran došavši na vlast postepeno evoluirao u sve naglašenijem strateškom otvaranju i produbljivanju saradnje sa SSSR-om, u čemu je bio presudan momenat dolaska Gorbačova na vlast.¹¹⁷ Tako je prva zvanična Miteranova poseta Moskvi, kao predsednika Francuske septembra 1984, imala skroman učinak, da bi jula 1986. njegova sledeća poseta, ovog puta Gorbačovu kao šefu sovjetske države, imala daleko bolju atmosferu i učinak.¹¹⁸ Tokom sledećih godina odnosi sa Moskvom su se produbili do strateške saradnje. O tome govori i Sutu. On citira Reži Debrea (*Régis Debray*), savetnika predsednika Miterana, koji preporučuje u tim godinama „da bi se očuvala ravnoteža, Francuska, jedina srednja sila koja poseduje svetski kapacitet, trebalo je da stane na čelo Evrope da bi afirmisala njenu nezavisnost, kako naspram Moskve tako i naspram Vašingtona.”¹¹⁹

---

¹¹⁷ Beker smatra da je Miteran u svom dugogodišnjem periodu opozicionog delovanja, iako socijalista, smatrao SSSR više protivnikom i da je uz svo balansiranje bio bliži atlantizmu, ili blaže rečeno da nije imao puno razumevanje za politiku De Gola. Međutim, tokom sledećih godina detanta njegov odnos prema SSSR-u se stalno poboljšavao, tako da je od osamdesetih godina zauzeo naklonjeniji stav prema Moskvi, što je kulminiralo od 1985. kada je na čelo sovjetske vlasti došao Gorbačov. Jean-Jacques Becker, avec la collaboration de Pascal Ory, *Crises et alternances 1974–2000*, pp. 607–608.

¹¹⁸ Jean-Jacques Becker, avec la collaboration de Pascal Ory, *Crises et alternances 1974–2000, nouvel histoire de la France contemporaine*, éditions du Seuil, Paris 2002, poglavlje „La politique étrangère de Francois Mitterrand”, str. 609.

¹¹⁹ Žorž-Anri Sutu, *Neizvestan savez*, istorija Evropske zajednice, Klio, Beograd, 2001, str. 324, citat. Sutu navodi ove stavove kao navod iz Režeove knjige *Imperija protiv Evrope*.

Miteran je došao na vlast u Francuskoj kao predsednik Republike 1981. godine, i vladao je sve do 1995, dakle u dva osvojena mandata po sedam godina. U tom periodu u Evropi su se dešavali višestruki procesi promena, a to se naglašeno odnosilo i na SFRJ Jugoslaviju. Te promene su se u okviru postitoističke SFRJ odigravale postepeno i nenametljivo tokom decenije osamdesetih, dok su se približno od 1990. godine, ili čak nešto pre toga, mogli sagledati procesi koji će, nažalost, od 1991. godine dovesti i do građanskog rata i raspada zemlje, zaključno sa prvim mesecima 1992. godine.

Ujedinjenje Nemačke i možda neočekivano brzo rušenje „berlinskog zida“, iznenadilo je i francusku politiku i poremetilo dotadašnji odnos snaga u kreiranju Evropske unije sa Zapadnom Nemačkom. Nemačka, sada ujedinjena, nije više bila „slabiji ravnopravni partner“ zvaničnom Parizu. Otuda se već od kraja 1989. godine, u Kej d’Orseju, sa većim oprezom ali i uzdržanošću posmatra odnos sa Nemačkom. U tom kontekstu, turbulencije i zatezanje opšte političke situacije u Jugoslaviji nije odgovaralo francuskoj politici, upravo u momentima kada su se odigrale tektonske promene u Evropi i ujedinjenje Nemačke. Naime, Francuska je želela svakako da nastavi evropske integracione procese, ali i da se bez većih turbulencija uspostavi novi balans snaga u Evropi posle ujedinjenja Nemačke, a potom i promene režima u istočnoj Evropi. Francuska je suptilno tražila svoje mesto u evropskoj i svetskoj politici u godinama uoči raspada SFRJ, odnosno 1989–1991.

Spoljnopolitička pozicija SFRJ nakon Titove smrti i tokom osamdesetih godina naizgled se nije bitno menjala. Zemlja je bila vanblokowska, i čak je igrala zapaženu ulogu u svetu nesvrstanih. Na unutrašnjem planu zemlja je zapadala u sve veće ekonomske i političke teškoće. Iako je zadržan osnovni postulat socijalističkog privrednog sistema sprovedene su stalne reforme ka tržišnom sistemu privređivanja. Spoljnopolitički procesi u istočnoevropskim zemljama, naročito Perestrojka u SSSR-u praćeni su i iz SFRJ, ali intenzitet nastalih promena u godinama 1989–1991. bio je toliko nagao i dramatičan da je svakako uticao i na stabilnost postitoističkog režima. Nagli nestanak bipolarizma u svetu, kao i socijalističkog uređenja u Istočnoj Evropi, direktno se odrazio i na spoljnopolitičku i unutrašnjopolitičku poziciju SFRJ.

Razvoj jugoslovenske krize i njena eskalacija vremenski se poklapala sa tektonskim promenama u Istočnoj Evropi, a potom i na prostoru SSSR-a. Iстина, kada je novo srpsko rukovodstvo tokom 1987. godine preuzelo vlast u Srbiji, a potom i tokom 1988. godine učvrstilo svoju poziciju i u Vojvodini i Kosovu,

da bi januara 1989. zahvaljujući „događanju naroda i antibirokratskoj revoluciji” dobilo institucionalnu podršku i u Crnoj Gori, međunarodna situacija nije bila još obuhvaćena velikim promenama. One su se desile upravo krajem 1989. godine (ujedinjenje Nemačke), a potom naročito 1990. godine (promene režima u istočnoj Evropi). Ukoliko je tokom 1987, pa sve do druge polovine 1989. godine, u razvoju jugoslovenske krize međunarodna konstelacija snaga, a to je još uvek postojeći bipolarizam, bila uglavnom neizmenjena, to se nikako nije moglo reći za period od kraja 1989. godine. Paralelno sa povećavanjem turbulencija u istočnoj Evropi, francuska politika je sve opreznije posmatrala povećavanje napetosti u SFRJ. Organizovanje prvih demokratskih izbora u jugoslovenskim republikama tokom 1990. kalendarske godine, ali ne i na saveznom nivou, ukazivalo je na mogućnost mirnog rešavanja jugoslovenske krize. Međutim, tokom 1991. godine dolazi do daljnjeg porasta suprotstavljenosti među rukovodstvima jugoslovenskih republika, što se dešavalo upravo u već bitno izmenjenoj konstelaciji odnosa u međunarodnom okruženju, gde je faktički postojao samo jedan blok i gde je i sam SSSR doživljavao svoju agoniju borbe za preživljavanje.

Francuska je u novoj konstelaciji snaga u Evropi i svetu pažljivo tražila svoje mesto, uzimajući u obzir da je dotadašnja arhitektura međunarodnog poretka bila izmenjena.

III

FRANCUSKA POLITIKA (PRE SVEGA FRANCUSKO-SRPSKI ODNOSI) U JUGOSLOVENSKOJ KRIZI 1991–1995

JFrancuska politika u jugoslovenskoj krizi, i pre svega francusko-srpski odnosi u okviru nje, obuhvataju deceniju devedesetih, što je i osnovna tema našeg rada. Ovaj deo je podeljen na dve tematsko-vremenske celine, a to su: period ratnih sukoba na području bivše SFRJ, 1991–1995, i period od 1996. do 2001. U ovom poglavlju biće tretiran burni, ratni period 1991–1995. Uzimajući u obzir da je ovo vremenski period za koji, zbog savremenosti teme, nismo mogli da koristimo kompletnu arhivsku građu, ostalo nam je da koristimo ona dokumenta koja su objavljena, potom celokupnu dostupnu periodiku i to na srpskom, a u manjoj meri i na francuskom jeziku, te opširnu literaturu na ovu temu pre svega na francuskom jeziku, potom na jugoslovenskom jezičkom području, i najzad i onu na engleskom i ruskom jeziku do koje smo na ovu temu mogli doći. Tokom ovog vremenskog perioda, presudni događaji na prostoru SFRJ su njen raspad usled daljeg razvoja secesionističkih procesa započetih u Hrvatskoj i Sloveniji. Otuda će ovaj deo rada biti podeljen na tri velike tematske i vremenske celine: Prva je kratkotrajni sukob u Sloveniji, potom sledi period ratnih zbivanja na tlu Hrvatske, vezano za francusku politiku i stav javnog mnjenja u Francuskoj, i potom ratna zbivanja na tlu Bosne i Hercegovine. Sve vreme se prate odnosi zvanične i nezvanične Francuske (odnosno francuskog javnog mnjenja) prema ovim događajima, pre svega prema srpskom faktoru, uključujući i Srbiju i Crnu Goru, odnosno od početka 1992. SR Jugoslaviju.

Francuska politika u periodu internacionalizacije jugoslovenske krize i diplomatskog predupređivanja destabilizacije posthladnoratovske Evrope

Tokom perioda koji je prethodio početku oružanih sukoba u Sloveniji juna 1991. godine, francuska politika u odnosu na SFRJ bila je koncentrisana na predupređenje oružanih sukoba i očuvanje zajedničke države.

Pre nego što su uopšte počeli sukobi u Sloveniji, a potom i Hrvatskoj, politika međunarodnog faktora, bar na javnoj sceni, podržavala je opstanak Jugoslavije kao celine, i bila protiv oružanih sukoba. Na čelu Evropske ekonomske zajednice nalazila su se tada dva Francuza, Žak Santer (*Jacques Santer*) predsedavajući zajedince i Žak Delor, predsednik Izvršne komisije. Oni su doputovali u Beograd 29. maja 1991. kada su razgovarali sa federalnim zvaničnicima, a sutradan su razgovarali sa republičkim liderima. Tom prilikom Alija Izetbegović i Kiro Gligorov su predali tekst svog predloga o preuređenju SFRJ po konceptu 2+2+2.¹²⁰

U francuskom javnom mnjenju utisak o Jugoslaviji i razvoju jugoslovenske krize, pre izbijanja oružanog konflikta, bio je prilično neodređen, u svakom slučaju se može reći sa često kontradiktornim informacijama i bez jasno definisanog stava. Po medijskim istraživanjima objavljivanja vesti i informacija vezano za Jugoslaviju, za dve francuske televizije, koje je uradila grupa francuskih autora, sve do otpočinjanja sukoba najpre u Sloveniji, ubrzo i u Hrvatskoj sredinom 1991, izveštavanje je bilo šturo i bez jasno definisanog stava. S jedne strane, poštovao se suverenitet SFRJ, naročito JNA, što se zadržalo u nešto manjoj meri i sledećih meseci, dok se nakon otepljenja Slovenije i razvoja sukoba u Hrvatskoj, predsedništvo zemlje predstavlja kao „krnje”, ali još uvek sa izvesnim legalitetom i legitimitetom. Logično, kadrovski sastav jugoslovenskih diplomatskih predstavništava u svetu, u tim kriznim vremenima unutrašnjih podela, dobrim delom su u praksi određivali i politiku i zalaganje jugoslovenskih poslanika da deluju javno (i iza javnosti) po pojedinim pitanjima. To je važno i za jugoslovenske diplomatske predstavnike i Kulturni centar u Parizu i Francuskoj. O tome Ana Vujović u svojoj knjizi „Srpsko-francuska susretanja”, kaže sledeće:

„...Koreni ovakvog stava (nedorečenog i bez pravih informacija u francuskoj javnosti o jugoslovenskoj krizi – primedba D. P.), mogu se, između

---

¹²⁰ Politika, 31. maj 1991, str. 3; Kosta Nikolić, Bosna i Hercegovina u vreme raspada SFRJ 1990–1992, tematska zbirka dokumenata, Institut za savremenu istoriju Srbije, Fond za humanitarno pravo, Beograd, 2011, str. 30. „Po ovom konceptu 2+2+2 asimetrične federacije Srbija i Crna Gora bi predstavljali tvrdo jezgro federativne (konfederativne) Jugoslavije, BiH i Makedonija polusamostalne, ali konstitutivne republike, onoliko suverene i autonomne unutar konfederacije koliko su smatrale potrebnim. Izetbegović i Gligorov su verovali da će na ovaj način i želja Srba za jedinstvenom državom i težnje Slovenaca i Hrvata za suverenitetom biti zadovoljene.” Op. cit., str. 30.

ostalog, naći i u slaboj ili pogrešnoj aktivnosti diplomatskih predstavnika SFR Jugoslavije u Parizu, a na koje je još krajem osamdesetih godina upozoravalo Društvo za negovanje francusko-srpskog prijateljstva iz Pariza. Po mišljenju članova tog Društva (tada u osnivanju), iako izaslati da u Francuskoj štite i zastupaju interese svih naroda republika tadašnje zajedničke države, predstavnici Jugoslavije nisu na pravi način uspostavljali veze sa novinskim, političkim i kulturnim krugovima, kako bi im davali potpunija i objektivnija obaveštenja o zbivanjima u našoj zemlji. Ugled Jugoslavije u svetu bivao je sve žalasniji, a glasno se čuo samo glas Albanaca sa Kosova koji su demonstrirali širom Evrope, iznoseći svoju verziju zbivanja u Srbiji...”.¹²¹

Međunarodni neuspeh predupređivanja eskalacije jugoslovenske krize i politika Francuske tokom prvog talasa oružanih sukoba 1991–1992

Prvi talas oružanih sukoba u jugoslovenskoj krizi nastao je tokom 1991–1992, preciznije od približno juna 1991. do kraja zime početkom 1992. godine. U ovom periodu prvo je sledio kratkotrajni sukob u Sloveniji, a paralelno s njim razvijao se ozbiljniji ratni sukob u Hrvatskoj, koji je potrajao sve do sklapanja primirja i prihvatanja Vensovog plana za raspoređivanje međunarodnih mirovnih snaga na području Krajine.

Francuska politika tokom kraćeg oružanog sukoba u Sloveniji

Francuska politika nije podržavala secesionističke procese u Sloveniji i Hrvatskoj, pogotovo ne u pravcu njihovog potencijalnog izlaska iz SFRJ i formiranja nezavisnih država, u periodu pre otpočinjanja oružanih sukoba sredinom 1991. godine. Kada su ti sukobi i otpočeli, prvo oni kratkotrajni u Sloveniji tokom juna meseca, francuska politika nije menjala bitno svoj početni stav, ali je pratila situaciju na terenu.

---

¹²¹ Ana Vujović, *Srpsko-francuska susretanja*, Učiteljski fakultet, Univerzitet u Beogradu, Beograd, 2011, str. 211–212.

Mond diplomatik, u svom julskom broju za 1992. godinu, objavljuje tekst stručnjaka za međunarodne odnose Pol-Mari de la Gorsa (*Paul-Marie de la Gorse*), koji daje analizu događaja tokom 1991. kalendarske godine vezano za jugoslovensku krizu. Gors navodi da su SAD, potom Francuska i Britanija, svake iz svojih razloga podržavale integritet SFRJ tokom prvih meseci 1991. godine. SAD su to činile u datom trenutku prateći pažljivo događaje u SSSR-u bez želje da bilo koja druga kriza, posebno ne na Balkanu i SFRJ, postane konfliktna i omete sovjetsko rukovodstvo sa Gorbačevom i Jeljcinom u Rusiji da dovrše nameravane reforme. U samoj Jugoslaviji Vašington je podržavao reforme premijera Ante Markovića. Za Fransa Miterana navodi da je on smatrao da su krize u istočnoj Evropi nepoželjne i da ih ne treba ničim podsticati i produbljivati. Takođe, Pariz je podržavao jugoslovenske federalne vlasti da održe zemlju u celini.¹²² Međutim, kada su izbili sukobi u Sloveniji krajem juna i početkom jula, Nemačka je pokazala simpatije za nezavisnost Slovenije i Hrvatske, što je dovelo u nezgodan položaj navedene sile, posebno Francusku, koja je u isto vreme imala tradicionalno prijateljsvo sa Srbima.

Novinar pariskog *Monda*, Daniel Verne (*Daniel Vernet*) je 24. maja objavio u ovom listu tekst u kojem smatra da se jugoslovenska kriza razvija – Slovenija je načelno proglasila svoju suverenost, ali još uvek je postojala nada da će se sve rešiti mirnim putem i bez oružanih sukoba. Čitava istočna Evropa je prošla put zbacivanja prokomunističkih režima, i ta vrsta tranzicije je zahvatila i SFRJ gde su održani i višestranački izbori u svim republikama. U suprotnom on navodi da okolne države, uključujući i Austriju i Italiju, strahuju da bi razvoj jugoslovenske krize ka većem konfliktu mogao da ima za posledicu veliki broj izbeglica ka njihovim zemljama.¹²³

Politikolog Žan Kristof Rufin (*Jean-Christophe Rufin*), ukazuje da su „federalnim snagama znatno sužen prostor za delovanje nakon unilateralne proklamacije nezavisnosti Hrvatske maja 1991, i sledećeg meseca odpočinjanja sukoba u Sloveniji“. On smatra da je tada došao trenutak da se možda napravi novi savezni dogovor, na funkcionisanju zajedničkog tržišta i nekih drugih svojstava federacije, ali na demokratiji. Zajednički život u Jugoslaviji je po njemu

---

¹²² *Le Monde Diplomatique*, Paul-Marie de la Gorse, Juillet 1992, u: Bernard Feron, *Yougoslavie origines dun conflit*, Le Monde editions, poche, Paris, 1994, pp. 117–118.

¹²³ *Le Mond*, Daniel Vernet, 24. mai, 1991, u: Bernard Feron *Yougoslavie origines dun conflit*, Le Monde editions, poche, Paris, 1994, p. 123.

dao prostor da se nastavi sa životom federacije, ali bez nametanja volje i unitarizma, sa poštovanjem prava svih manjina u federalnim jedinicama.¹²⁴

U pariskom *Mondu* je 1. jula 1991, objavljen na tu temu širi osvrt iz pera svog novinara izveštača Mari-Pier Subtila (*Marie-Pierre Subtil*), koji iz Zagreba piše o situaciji u SFRJ. U članku se navodi da sukobi u Sloveniji, a naročito u Hrvatskoj nisu sasvim okončani, ali se očekuje da će sporazum pod posredništvom dvanaestorice (EZ) biti stabilizovan i okrenuti se svom završetku. Amerika je po njemu okrenuta prema razvoju situacije u SSSR-u koji je u krizi, i ne očekuje se ozbiljnije mešanje u jugoslovenski konflikt. Evropske sile su takođe oprezne, da se nakon intervencije u Zalivu ne stvori novo intervencionističko područje i gledaju da se jugoslovenski konflikt diplomatskim sredstvima smiri. Novinar napominje da Francuska ima široku tradiciju prijateljstva sa Srbima, a da Nemačka favorizuje Sloveniju i Hrvatsku. Sporazum na Brionima o suspenziji na tri meseca jednostranih secesionističkih akcija Slovenije i Hrvatske, i sa druge strane dogovor da JNA ostane do daljnjeg u kasarnama, daje nadu u smirivanje i kanalsanje konflikta. Lord Karington kao međunarodni posrednik dobija šansu.¹²⁵ Takođe, na ovu temu u novom članku u *Mondu* novinar Alen Debov retrospektivno zaključuje da je tadašnji sporazum o prekidu vatre nakon kratkog sukoba u Sloveniji i sporazuma na Brionima od 8. jula 1991, bili prilično ograničenog dometa. Bivši ministar spoljnih poslova Velike Britanije lord Karington postao je posrednik što se u tekstu smatra „za ipak bio dobar bilans u postojećim okolnostima”.¹²⁶

Evropska ekonomska zajednica, gde je Francuska imala značajnu ulogu, izdaje saopštenje 2. jula 1991. u kojem je zabrinuta zbog kako se navodi nastavka sukoba u Sloveniji. Navodi se da je uprkos prethodno postignutim uspesima na pregovorima „ka rešenju koje bi bilo prihvatljivo za sve strane“ i gde je medijator „evropska ministarska trojka“ došlo do nastavka sukoba.¹²⁷

---

¹²⁴ Jean-Christophe Rufin, „Minorités, nationalités, Etats”, *Politique étrangère*, Le nouveau désordre international, Institut français des relations internationales, Paris, 3, 1991, pp. 634-635.

¹²⁵ *Le Monde*, Marie-Pierre Subtil, 1. juillet 1991, u: Bernard Feron *Yougoslavie origines du conflit*, Le Monde editions, poche, Paris, 1994, pp. 118–119.

¹²⁶ *Le Monde*, Alain Debove, 26. août 1992, u: Bernard Feron *Yougoslavie origines du conflit*, Le Monde editions, poche, Paris, 1994, p. 119.

¹²⁷ <https://www.vie-publique.fr/discours/129251-communique-des-pays-de-la-cee-en-date-du-2-juillet-1991-sur-la-reprise-d-Communique-des-pays-de-la-CEE-en-date-du-2-juillet-1991-sur-la-reprise-des-combats-en-Slovenie>.

Evropska ekonomska zajednica izdaje saopštenje 18 jula, u kojem pozdravlja prekid neprijateljstava u Sloveniji i „prima k znanju povlačenje jugoslovenske vojske iz Slovenije, u meri u kojoj će to doprineti smirivanju situacije“. Ukazuje se da se sa pažnjom prati nastavak političkih pregovora u Ohridu zakazanom za 22 juli, i nadu da će se postići sporazum u interesu svih strana za smirivanje situacije.¹²⁸

Pariski *Mond* je objavio članak – razgovor svog novinara Olivera Šmita (*Olivier Schmitt*) sa dvoje Slovenaca filozofom Stojanom Perkom i publicistkinjom Nadom Strančar, kao i „francuskim piscem srpskog porekla D. M. o situaciji u SFRJ tri dana nakon otpočinjanja sukoba u Sloveniji.“ Tekst je objavljen u *Mondu* četrdesetak dana potom (8. avgusta 1991) i zapravo pokazuje pomirljiv odnos dvoje Slovenaca i jednog Srbina kako prema zajedničkom životu u Jugoslaviji, istoriji i odsustvu suštinskih konflikta i sukoba interesa.¹²⁹ Perko i Strančar pokazuju odsustvo za motivima separacije, pomirljivost prema Jugoslaviji i nedostatak bilo kakve frustracije u istorijskoj analizi i savremenom odnosu prema Srbima i ostalim nacionalnostima u zajedničkoj državi. Ipak Nada Strančar spominje da već petnaestak godina sve značajniji deo Slovenaca „...ne spominje u svakodnevnoj komunikaciji za sebe da su Jugosloveni.“. Sagovornici su se složili da se ekonomska situacija u Jugoslaviji poslednjih godina pogoršava u odnosu na raniji period.

Početak septembra *Mond* objavljuje tekst o pokušaju međunarodne zajednice da reši jugoslovenski problem. Konstatuje se da je u Sloveniji mirno, ali da sukob u Hrvatskoj između Hrvata i Srba, gde posreduje JNA, zabrinjava i da je ključno pitanje granica, odnosno da međurepubličke granice teško da mogu da budu u isto vreme i granice između samoproglšenih republika Slovenije (manji problem) i posebno Hrvatske. U tekstu na tu temu objavljenom u novembru u *Mondu*, po pitanju granica, citira se Slobodan Milošević koji navodi da secesije ove dve republike otvaraju pitanje granica.

---

¹²⁸ <https://www.vie-publique.fr/discours/129038-communique-des-pays-de-la-cee-en-date-du-19-juillet-1991-sur-lannonce-Communique-des-pays-de-la-CEE-en-date-du-19-juillet-1991-sur-lannonce-du-retrait-des-troupes-yougoslaves-de-Slovenie>.

¹²⁹ *Le Mond*, Olivier Schmitt, 8. août 1991, u: Bernard Feron *Yougoslavie origines dun conflit*, Le Monde editions, poche, Paris, 1994, pp. 71–74.

Paralelno se daje izjava Tuđmana na tu temu da hrvatska borba predstavlja bitku za ljudska prava i odbranu od komunizma.¹³⁰

U francuskoj štampi u ovom periodu pa nadalje dominira sve više tekstova koji u prvi plan stavljaju zasebnu istoriju i kulturno-religijske razlike pojedinih jugoslovenskih naroda, pre ujedinjenja 1918. u zajedničku državu. Tako recimo istaknuti francuski sociolog Edgar Moren (*Edgar Morin*), naglašava u svom analitičko-istorijskom tekstu u *Mundu* da Slovenci, iako nisu imali praktično hiljadu godina zasebnu državu, preko katoličke crkve, a još više preko svog zasebnog jezika, imaju poseban i nesporan identitet u okviru jugoslovenskih naroda.¹³¹ Pol Gard (*Paul Garde*) u svojoj knjizi *Život i smrt Jugoslavije*, ističe da jugoslovenski narodi imaju tri jezičke celine, od kojih Slovenci čine jednu, na krajnjem zapadu jugoslovenskog prostora.¹³²

Francuska politika tokom dužeg oružanog sukoba u Hrvatskoj

Tokom prvih ratnih meseci francuska javnost i mediji su o događajima u SFRJ imali izvesno uzdržaniji stav i manje apriorno opredeljen u odnosu na recimo Nemačku, a potom i SAD. Iako je postojala izvesna podeljenost i u francuskoj javnosti i medijima, ukupna slika prema sukobu u SFRJ nije bila gotovo crno-bela kao u većem delu nemačke javnosti. Čak se može reći da je, ako je i bilo određenih simpatija za neku od strana, to pre moglo da se kaže za srpsku stranu, barem tokom 1991. godine. Ovde izdvajamo i prenosimo u celosti analitički članak u pariskom nedeljniku *Le Quotidien de Paris*, od 6. novembra, dakle posle već višemesečnog oružanog sukoba na prostoru Hrvatske, i prethodnom okončanju kratkotrajnih sukoba u Sloveniji.

„Višenacionalna zemlja Jugoslavija na putu je da se raspadne. Neki narodi koji je sačinjavaju već su u stanju rata, a sukob koji prethodi da se proširi odnosi sve više žrtava i u sebi nosi klicu drugih balkanskih ratova koji bi mogli da destabilizuju čitavu Evropu.

---

¹³⁰ Tekstovi o jugoslovenskoj krizi objavljeni u *Le Mond* od 10. IX i 27. XI 1991, prema: Bernard Feron *Yougoslavie origines dun conflit*, Le Monde editions, poche, Paris, 1994, pp. 120–121.

¹³¹ *Le Mond*, Edgar Morin, 6. fevrier 1992.

¹³² Paul Garde, *Vie et mort de la Yougoslavie*, Fayard, Paris, 1991; Bernard Feron *Yougoslavie origines dun conflit*, Le Monde editions, poche, Paris, 1994, p. 45.

Srbija se često – neopravdano ako ne čak i namerno – prikazuje kao glavni uzročnik drame. Elem, sukob koji je u toku u Hrvatskoj je sukob između Hrvata i Srba u Hrvatskoj sa jedne strane i između savezne armije i Hrvatske sa druge strane. Srbija nema teritorijalne pretenzije uperene protiv Hrvatske. Nedavno je u Hagu predsednik Srbije izjavio da neće osporiti pravo na nezavisnost hrvatskog naroda. U osnovi rata u Jugoslaviji je unilateralno otcepljenje Hrvatske, pošto je to otcepljenje odmah došlo u sukob sa pravom srpskog naroda u Hrvatskoj da sam odlučuje o svojoj sudbini.

Reč je o Srbima koji žive u srpskim enklavama u Hrvatskoj – Krajini, istočnoj Slavoniji, Baranji, zapadnom Sremu – koji su na referendumu 19. avgusta 1990. godine odlučno izrazili želju da ostanu u okviru jugoslovenske federacije. Ako Hrvatska ima pravo da se odvoji od Jugoslavije, očigledno je da i Srbi koji žive u Hrvatskoj imaju pravo da ostanu u okviru Jugoslavije. Oni ne žele da biraju samo između „kofera i mrtvačkog sanduka”. Njihovi najcrnji strahovi su opravdani zbog same prirode političkog režima koji je uspostavljen u Hrvatskoj i koji u njima budi previše „ružnih uspomena”.

Tuđman je bivši pripadnik pokreta otpora koji je učestvovao u komunističkoj revoluciji i koji je postao general savezne armije, Titov čovek od poverenja, odgovoran za političke i vojne kadrove, koji se preobratio u hrvatskog nacionalistu i vatrenog pobornika nezavisne hrvatske države. Režim koji je uspostavio u Hrvatskoj ima sve elemente populizma koji je u modi u bivšim komunističkim zemljama u kojima denacifikacija nikada nije zbilja izvršena.

Pošto je preuzeo simbol Nezavisne Države Hrvatske Ante Pavelića, dao mnoštvo antisrpskih i antisemitskih izjava, hrvatski predsednik je potpuno izgubio legitimitet kod srpskog stanovništva. Prema novom ustavu, Hrvatska je država hrvatskog naroda, dok je Srbima dodeljen status nacionalne manjine bez posebnih prava. Takav položaj Srbi nikada neće moći da prihvate. To je suština hrvatsko-srpskog sukoba koji sada potresa Jugoslaviju.

Moguće rešenje bi predstavljalo priznavanje slovenačke i hrvatske nezavisnosti sa jedne strane i opstanak u „jugoslovenskoj” federaciji ostalih republika koje su izrazile želju da ostanu u zajedničkom okviru, uključujući i – to je ključna tačka koja je takođe izvor sukoba – dve gore pomenute „srpske autonomne oblasti” u Hrvatskoj (300.000 stanovnika). Kritičari te

mini-federacije nazivaju je „velikom Srbijom” kao da neko treba da bude „veliki” da bi želeo da živi zajedno.

Ukoliko bi se Jugoslavija raspala na šest suverenih i nezavisnih država, čak i ako bi one bile povezane konfederalnim ugovorom – za to se zalaže EEZ – to bi samo raspirilo nacionalizme i izazvalo niz ratova. Makedonija, koja ima sporne granice sa Grčkom i Bugarskom, najviše je izložena spoljnoj pretnji. Crna Gora ima više ili manje jake manjine (Albanci, Muslimani i Hrvati, katolici). Albanci iz Crne Gore i sa Kosova žele da se pripoje svojoj matičnoj zemlji, Albaniji. Otuda mogućnost izbijanja rata ograničenih razmera između Srbije, Crne Gore i Albanije.

Kao i priroda, i politika se užasava praznine. Posle raspada Jugoslavije nastaje praznina koju će popuniti germanofilski kulturni i privredni blok koji se već stvara i koja okuplja Nemačku, Austriju, Mađarsku, Bugarsku, Rumuniju, Sloveniju i Hrvatsku koje su postale nezavisne i možda sutra i Slovačku koja želi da se odvoji od Češkoslovačke.

A ako bi se uz to na više država raspalo i ono što bude ostalo od Jugoslavije onda će Evropa od Severnog do Crnog mora biti pod germanskim uticajem. To je upravo ono protiv čega se francuska spoljna politika borila u XIX i XX veku! Uz to, pojavila bi se muslimanska država u Evropi koju bi sačinjavali Albanija, Kosovo i Bosna i Hercegovina, u kojoj 44% stanovništva čine Muslimani. Ta država bi mogla da bude prva integralistička muslimanska država, u srcu zapadnog Sredozemlja!

Kako se vidi, pravo Srba je povezano sa interesom Francuske.”¹³³

Nešto pre toga, ugledni pariski nedeljnik *L Poan (Le Point)* je sredinom oktobra doneo povećani analitički tekst o sukobima i njihovim korenima na prostoru SFRJ, odakle izdvajamo neke važnije akcente. U prvom delu teksta se govori o korenima sukoba na prostoru Hrvatske (naročito na genocidu nad Srbima za vreme ustaške vlasti u NDH za vreme Drugog svetskog rata). Potom se ukazuje da novoizabrana vlast na čelu sa Tuđmanom prema Srbima nastupa tako da im oduzima pravo konstitutivnog naroda, što izaziva otpor i nezadovoljstvo. Ističući da je glavni cilj HDZ-a na spoljnom planu stvaranje nezavisne države Hrvatske, a na unutrašnjem promena suvereniteta nacije „polazeći od kroatizacije javnog života”, autori objašnjavaju da je srpsko

---

¹³³ *Le Quotidien de Paris*, u autorskom radu Gerard Baudson, 6. XI 1991.

stanovništvo „u tome videlo ne samo negaciju svog identiteta i prava, već i opasnost od povratka na mračna vremena u kojima su hrvatski fašisti (ustaše) predstavljali zakon tokom Drugog svetskog rata, kada se nad Srbima primenjivalo ‘konačno rešenje’, koje su nacisti primenjivali nad Jevrejima”.

U tekstu je poseban odeljak posvećen unutrašnjim granicama, za koje kaže da su to „administrativne granice”, koje su „čist produkt komunističkog režima”, i dodaje:

„Ove demarkacione linije su utvrđivane tajno, na sastancima komisija visokih partijskih funkcionera, uz diskreciono pravo, a kriterijumi su varirali od slučaja i dobre volje. Tako se, da pomenemo samo jedan neobičan slučaj, granica koja razdvaja Hrvatsku od Bosne i Hercegovine, potpuno poklapa sa onim koja je postojala između Austrije i Otomanskog carstva, utvrđenom u Karlovcu 1699. godine. Ona ni na koji način ne vodi računa o etničkom sastavu ovog regiona, zbog toga što razdvaja snažnu koncentraciju srpskog stanovništva”.

U daljem toku teksta se ukazuje da se teško može prihvatiti teza da su rukovodstva i poredak u Hrvatskoj i Sloveniji daleko više demokratski od onog u Srbiji, i da je i srpsko rukovodstvo dobilo kredibilitet na višestranačkim izborima koji su održani kao i u svim ostalim republikama upravo 1990. godine.

Suštinu francuske politike prema jugoslovenskoj krizi u toku jeseni 1991. godine, mogli bismo sagledati u iznesenom stavu ministra spoljnih poslova Rolana Dime da „Jugoslavija u svom prvobitnom obliku više ne postoji”, ali ukazuje i da nije nemoguće da, kada Hrvatska i Slovenija budu otišle, ostali delovi Jugoslavije sastave celinu, koja bi okupila Srbiju, Crnu Goru, možda BiH i Makedoniju.

Na kraju list L poan (Le Point) daje zaključak da: „Ta celina, koja bi bila zamišljena kao prilično labava federacija, predstavljala bi zakonitog naslednika Jugoslavije. Taj projekat postoji. Ukoliko se ne ostvari, mogla bi se predvideti nova krvava kriza.”¹³⁴

Suzan Vudvord (*Susan Woodward*) na sledeći način, u svom delu *Balkanska tragedija*, opisuje francusku politiku početkom jeseni 1991, rastrzanu između početnog opredeljenja sačuvanja Jugoslavije, i novih

---

¹³⁴ Izvod i pregled članka iz pariskog nedeljnika L poan iznetog u članku „Srbija nije komunistička” u *Večernjim novostima* od 21. oktobra 1991, autora J. Đurića.

okolnosti razvoja secesionističkog sukoba nakon Slovenije i u Hrvatskoj, i s druge strane izazova Mاستrihtskog skupa. „...Pošto je Francuska postala manje zainteresovana za održavanje jedinstva Jugoslavije, a više za jedinstvo EZ u sferi bezbednosti, s obzirom na postojeći sastanak šefova država u Mاستrihtu i poboljšanja izgleda za intervenciju UN (gde je ona igrala ulogu velike sile), austrijske i nemačke pozicije postale su smelije...”.¹³⁵

Međutim, nastavak sukoba, nove žrtve, izbeglice, potresne slike koje su širene medijima u svetu, ostavljali su sve manje entuzijazma u viđenju jugoslovenske drame. Naročito je opsada Vukovara, gde se vodio pravi rat sa velikim žrtvama, ostavljala težak utisak na posmatrače iz ostalih krajeva Evrope. Tako u istom časopisu, samo četiri sedmice kasnije, u tekstu *Le Quotidien de Paris* „Na Drini nova ćuprija” akcenat je na pokušaju uspostavljanja mostova saradnje i prekidu neprijateljstva, ali i jasnom žaokom prema inicijatorima ratnih sukoba na obe zaraćena strane. Reč se daje i citiraju se izjave opozicionih delatnika, intelektualaca i pojedinaca iz svih jugoslovenskih zemalja (Ivan Čolović iz Beograda, Tibor Varadi iz Novog Sada, Žarko Puhovski iz Zagreba, Ratko Kolčnik iz Ljubljane, Svebor Dizdarević iz Sarajeva i dr.).¹³⁶ Na kraju teksta njegov autor (Žan de Keroržen) zamera francuskim medijima što najviše u svojim izveštajima iz zaraćenih delova SFRJ daju prostor političarima, vojnim stručnjacima, a malo ljudima koji nisu zahvaćeni ratobornim sloganima, kakvih u svakoj od ovih sredina svakako ima. „Paradoksalno, malo je televizija (misli se na francuske medije – primedba D. P.) koje pozivaju one koji su protiv pobornika zakona krvi, one koji predlažu analize i civilna rešenja. Ne, radije pozivaju istaknute predstavnike vlasti.... Sredstva javnog informisanja u Francuskoj su u najboljem slučaju spremna da prenesu humanitarni diskurs na planu materijalne i medicinske pomoći i da ukratko izveste o mirovnim pregovorima, pri čemu se nažalost ne shvata o kakvom je miru reč.” U istom tekstu sledi pohvala engleskim medijima što se direktnije i konkretnije i komentarima odnose prema jugoslovenskom sukobu, a zamerke francuskim na načelnoj neutralnosti i uzdražnosti u valorizaciji događaja na terenu. Međutim, znajući da se dobar deo medija u Zapadnoj

---

¹³⁵ Suzan Vudvord, *Balkanska tragedija*, Haos i raspad posle hladnog rata, Filip Višnjić, Beograd, str. 176.

¹³⁶ *Le Quotidien de Paris*, u autorskom radu Žan de Keroržen, 2. XII 1991, pod naslovom „Na Drini ćuprija”.

Evropi, naročito u Nemačkoj, jednostrano odnosio prema sukobima u SFRJ, možemo smatrati načelno pozitivnim uzdržanost francuskih medija u izveštavanju u tom periodu. To je verovatno bilo i u skladu sa opštom politikom Francuske prema jugoslovenskoj krizi iz tog perioda, a nju je zahvaljujući ustavu, najviše personalizovao predsednik Fransoa Miteran.

Tokom leta 1991. godine jugoslovenska kriza se rasplamsava sada i na delove Hrvatske gde izbijaju pojedine čarke, koje će se od početka jeseni razbuktati u pravi rat između hrvatskih snaga, srpskog stanovništva uz posredstvo JNA, koja se trudila da smiri sukobe. U tom pravcu su zemlje EEZ na predlog francuskog ministra inostranih poslova zakazale odžavanje arbitražne komisije, što će tokom jeseni usloviti skup u Hagu i formiranje paralelno s tim Badinterove komisije¹³⁷.

Devetnaestog septembra 1991. godine Miteran i Kol su izdali zajedničko saopštenje u kojem osuđuju nastavak sukoba u Jugoslaviji, i ističu da neće priznati nasilnu promenu granica.¹³⁸

Upravo je predsednik Republike Fransoa Miteran u svom dužem intervjuu na Petom kanalu francuske televizije od 1. novembra, pri samom njegovom kraju govorio i o događajima u SFRJ. „Spreman sam da zatražim da se između Srbije i Hrvatske, što će reći na borbenim položajima, uspostavi jedna vrsta linije razgraničenja, bezbednosti i mira, pomoću koje mogu prelaziti i spasavati se deca.” Miteran je u daljem izlaganju napomenuo da se Francuska odavno zalaže da se međunarodne trupe rasporede kao snage razdvajanja, odnosno što bi se moglo podvesti pod saglasnost zahtevu Predsedništva SFRJ (krunjeg, bez predstavnika Slovenije i Hrvatske) o dolasku „plavih šlemova”, tj. trupa OUN. Miteran je naveo i to da je „toliko mržnje i zlobe između naroda i grupa

---

¹³⁷ Балканы: между прошлым и будущим, Российская академия наук, Институт международных Экономических и политических исследований, Международный фонд социально-экономических и политологических исследований (Горбачев фонд), Москва 1995, стр. 93. Navodi se da je upravo francuski ministar spoljnih poslova dao inicijativu avgusta 1991. u Briselu da EEZ formira arbitražnu komisiju za pitanje SFRJ.

¹³⁸ Communiqué conjoint de M. François Mitterrand, Président de la République, et de M. Helmut Kohl, Chancelier de la République fédérale d'Allemagne, en date du 19. septembre 1991, sur la Yougoslavie.

<https://www.vie-publique.fr/discours/129717-communication-conjointe-de-m-francois-mitterrand-president-de-la-republique>

koje prete da se razmnože u čitavoj Evropi”. On dalje smatra da je potrebno ne samo tražiti rešenja kroz samoopredeljenje naroda, tj. kroz njihovo osamostaljivanje, nego kroz stvaranje odnosa koji će vezivati sve te zemlje. U isto vreme on je i načelno kritikovao evropsku politiku, da ne nudi konkretnija rešenja za prevazilaženje jugoslovenske krize, koja bi mogla da budu prihvatljiva različitim stranama u sukobu.¹³⁹

Miteran, koji je zajedno sa francuskom zvaničnom politikom, tokom jeseni 1991, po pitanju jugoslovenske krize zauzeo uzdržan i bitno drukčiji stav od Nemačke, dao je početkom decembra zapažen intervju nemačkom dnevniku *Frankfurter algemajne cajtung*, što je potom preneo i pariski *Mond*. *Mond* navodi da je „Miteran odbio da u jugoslovenskom sukobu imenuje agresora i onoga na koga je agresija izvršena. ‘Ono što znam, to je da je istorija Srbije i Hrvatske odavno puna takvih drama. Posebno u toku Drugog svetskog rata kada su mnogi Srbi izgubili život u hrvatskim logorima. Kao što znate, Hrvatska je pripadala nacističkom bloku, a ne Srbija. Posle Titove smrti, latentni sukob između Srba i Hrvata morao je da bukne. I evo dokle smo stigli. Ne verujem da Srbija hoće da vodi rat zato da bi se dočepala Hrvatske, već zato da bi dobila izmenu granica i neku vrstu direktne ili indirektno kontrole nad srpskim manjinama (u Hrvatskoj).

Francuska, kako podseća predsednik Republike, priznaje pravo na samoopredeljenje Srba i Hrvata. ‘Mi postavljamo sledeće pitanje: da li te dve buduće države mogu da postanu suverene na osnovu međunarodnog prava bez neke vrste međunarodne garancije? Da li unutrašnja granica koja razdvaja Srbiju i Hrvatsku automatski postaje međunarodna granica?’, upitao je on pre nego što je istakao da se moramo pozabaviti i sudbinom manjina, pri čemu je podsetio da se komisija na čijem je čelu Badinter bavi tim problemima.¹⁴⁰ Miteran ističe da je Francuska spremna da učestvuje u snagama za očuvanje

---

¹³⁹ Iz teksta „Linija mira”, objavljenom u *Večernjim novostima* od njegovog stalnog dopisnika Aleksandra Đukanovića iz Pariza, od 12. novembra 1991.

¹⁴⁰ Međutim, tadašnji ministar spoljnih poslova Srbije, Vladislav Jovanović, u svojim memoarima tvrdi da je francuski predsednik Miteran po pitanju Badinterove komisije bio neiskren i da je zloupotrebio srpsko poverenje u dobre namere Francuske, prilikom davanja poverenja i određivanja sastava arbitražne komisije, isticanjem da je sudija Badinter njegov lični prijatelj. „Pokazalo se da je odluka o razbijanju i poništavanju SFRJ kao međunarodno-pravnog subjekta bila unapred donesena“, citat sa strane 37. u Vladislav Jovanović, *Rat koji se mogao izbeći*, Nolit-Altera, Beograd, 2008. i u Mile Bjelajac, „Nova svedočenja o

mira Ujedinjenih nacija. ‘Verujem u nezavisnost tih zemalja,’ dodao je on. ‘Moje mišljenje je da ih treba međunarodno priznati čim se steknu uslovi. To ne može da bude unilateralan čin. Ne verujem da bi proglašenje nezavisnosti Hrvatske u ovom trenutku poboljšalo situaciju. Sve to mora da bude garantovano na međunarodnom planu.’

Predsednik Republike se nada da će to pitanje moći da se reši u okviru Evropske zajednice. ‘Nemačka insistira na priznanju. Francuska nije protiv. Ona samo smatra da to treba da bude odluka Zajednice, a ne odluka koju donosi svaka zemlja pojedinačno.’¹⁴¹

Tokom jeseni 1991. godine, Francuska se nalazila u veoma delikatnoj situaciji u formiranju svojih spoljnopolitičkih stavova. S jedne strane, ujedinjenje Nemačke bio je veliki izazov za Francusku u pravcu određenja (modifikovanja, a možda i revidiranja) njenih najvažnijih strateških političkih stavova u pitanju formiranja Evropske unije, sopstvene bezbednosti, svoje evropske, pa i svetske politike zvaničnog Pariza u celini. Tokom jeseni 1991. godine postepeno dolazi do unutrašnjeg obrta u SSSR-u, koji nagoveštava mogućnost da ova supersila doživi raspad, što bi izuzetno dramatično izmenilo ne samo stratešku situaciju u Evropi već i u svetu. Ovako vrtoglav stepen promena u okruženju postepeno prisiljava Francusku da vodi više računa i o stavu zvaničnog Bona (Berlina), a i da znatno više uvažava ionako snažan uticaj Vašingtona. Nemačka naglo dobija veći uticaj u Evropi (ujedinjenjem), a SAD, makar inidirektno (raspadom Varšavskog ugovora i nagoveštenim raspadom SSSR-a), i u svetu. Dakle, Francuska veoma brižno vodi računa o svom odnosu sa Nemačkom, a u isto vreme se suočava sa prekompozicijom granica u jugoistočnoj Evropi, odnosno razbijanjem SFRJ, gde upravo ujedinjena Nemačka igra veoma važnu ulogu. Za Francusku, koja ne podržava jednostrani pogled na jugoslovensku krizu kakav zauzima Nemačka (gde zvanični Bon proglašava istočni deo zemlje za krivca i agresora), u isto vreme pokazujući i tradicionalne simpatije prema Srbima, veoma je teško da se pri tome direktno sukobi sa nemačkom politikom povodom situacije u SFRJ. Otuda Francuska

---

razbijanju Jugoslavije u sukobima 90-ih”, Tokovi istorije, 1/2010, str. 160; Mile Bjelajac dodaje na to: „Tu ima prostora da se uporede svedočenja Ibera Vedrina o Miteranovoj politici 1991. i 1992. godine sa ovim Jovanovićevim”, u: Mile Bjelajac, *Ibid.*, op., cit., str. 160. Bjelajac se poziva na knjigu Hubert Vedrin, *Le mond du François Mitterand*, Paris, 1995.

¹⁴¹ Tekst iz *Le Monde*, 30. novembar 1991.

taktizira pokušavajući da umeri nemačku politiku prema SFRJ a, s druge strane, da je kanališe u pravcu zajedničke evropske politike koja se postepeno profilira. Na profilisanje te politike dodatno utiče kriza u SSSR-u i povećavanje uticaja zvaničnih SAD, istina u toj fazi jugoslovenske krize još ne dovoljno glasno i javno ispoljeno. Ovi procesi postepeno utiču da francuske suptilne simpatije prema Srbima postanu uzdržane i da se manifestuju zalaganjem za principijelnu politiku u jugoslovenskoj krizi, koja bi se vodila zajednički unutar Evropske zajednice, uvažavajući pri tome snagu i odlučnost nemačkog stava.

Međutim, pored zvanične Francuske koju oličavaju njen predsednik, te vlada i njen premijer, u samoj zemlji je postojala opozicija, koja je i sama jednim delom imala nešto drukčiji stav prema jugoslovenskoj krizi. Tako tradicionalno desničarski Figaro, koji podržava u zemlji ponajpre degoliste, 3. decembra daje na celoj poslednjoj stranici reportažu sa puta u Dubrovnik u kojem učestvuje akademik Žan Dermeson (*Jean Demerson*) koji je zajedno sa državnim sekretarom za humanitarna pitanja Bernarom Kušnerom (sa njima je bio u poluprivatnom aranžmanu i Andre Gliksmann (*André Glucksmann* – levičarski filozof) gliserom dospeo u kraću posetu iz italijanske luke Bari. Akademik Dormeson je bio u poseti Cavtatu koji, kao i širu okolinu Dubrovnika, drže snage JNA i srpski dobrovoljci. Od njih je, kako i sam ističe, naišao na aplauze i topao prijem. O ovome beogradska *Politika* iz pera Darka Ribnikara, dopisnika iz Pariza, kaže sledeće:

„...akademik Dormeson je ljut na Evropu i francusku vladu. Iz Dubrovnika u koji je stigao – zajedno sa državnim sekretarom za humanitarna pitanja Bernarom Kušnerom i kolegom Andre Gliksmannom – gliserom iz Barija, Dormeson prvo javlja da ‘stari grad stoji, skoro nedirnut’. Pristigavši s unapred čvrsto formiranim mišljenjem, Dormeson svuda vidi opasni uticaj ‘nacionalističko-komunističkog’ vođstva Srbije. Iako ga predstavnici federalne armije u Cavtatu dočekuju aplauzom a ‘komandanti lokalnih suvozemnih i mornaričkih snaga’ Sičević i Jeremić ‘veoma korektno’, Dormeson nije sklon da sluša njihove argumente. Više veruje grupi mladića koji su mu, dok je s Gliksmannom šetao Cavtatom, prišli i na engleskom saopštili ‘u poverenju’ da u blizini armija drži koncentracioni logor, da je 90 odsto žitelja ‘okupiranih delova Dalmacije protiv Srba’, da armija sistematski ruši crkve, da su oni bez posla i hrane...’. ‘Nesumnjivo oni malo preteruju’ konstatuje akademik, ali očigledno ne prihvata objašnjenja oficira da su mnoge crkve bile pretvorene u prave depoe

municije kao i da armija održava red i sigurnost. 'Jedna od tema koje forsira srpska propaganda je ona prema kojoj su granice Hrvatske veštački nategnute u federalnoj Jugoslaviji od Hrvata Tita', kaže Dormeson, opredeljujući se za priznavanje nezavisnosti Hrvatske. 'Jer, bilo je u proteklom ratu fašista među Hrvatima, bilo ih je i u Nemačkoj pa i u Francuskoj, ali se danas hrvatski narod zalaže za svoju nezavisnost i skoro bez oružja suprotstavlja bezobzirnoj ratnoj mašini'.

Demokratska Srbija je saveznik i prijatelj Francuske, Francuzi vole Srbe jer oni predstavljaju slobodu, nacionalnu nezavisnost, demokratiju. Ali ako oni okreću leđa da bi sačuvali nacionalističko-komunistički režim u raspadanju, treba se toga čuvati."¹⁴²

U istom članku u *Politici* prenosi se i istupanje Žaka Širaka, gradonačelnika Pariza i predsednika degolističke, inače opozicione stranke. Širak je nezadovoljan pasivnošću Evrope, po pitanju rata u SFRJ koju on naziva „bivšom” i u isto vreme, a u nešto blažem tonu, kritikuje i zvaničnu francusku politiku po ovom pitanju koju personalizuje Miteran. Širak priznaje da Nemačka podržava Hrvatsku, a Francuska Srbe, međutim on se zalaže da rat hitno mora stati, i u tom pravcu predlaže embargo celoj SFRJ za naftu, „jer će se samo tako zaustaviti tenkovi i ratni avioni”.¹⁴³ U tom pravcu on će poslati pismo liderima degolistima srodnih partija u Evropi, da pokušaju sličan napor u cilju zaustavljanja daljih ratnih sukoba na prostoru SFRJ.

Filip Moro Defarže (*Philippe Moreau Defagres*) francuski diplomata i profesor univerzitetski međunarodnih odnosa, konstatuje u naučnom časopisu *Politik etranže* da se Nemačka direktno opredelila da protežira pre svega Hrvatsku na jedan izuzetno angažovan i ogoljen način. On citira izjavu ministra spoljnih poslova Genšera, koji tvrdi da Hrvati prihvataju zapadne vrednosti, a „...Srbi su komunisti...” i čak da su „...kazna za Evropljane...” Obrazlagajući motive nemačkog jednostranog angažovanja u jugoslovenskoj krizi, Moro smatra da treba uzeti u obzir pre svega geopolitičke interese, istorijske, ali i činjenicu da od oko 700 000 Jugoslovena na radu u Nemačkoj, gotovo četiri petine čine Hrvati. Nemačka penetracija na Balkan, jednostrano

---

¹⁴² Citat iz članka „Stari Dubrovnik je netaknut”, Darka Ribnikara objavljen u *Politici* od 4. decembra 1991.

¹⁴³ Ibid.

angažovanje u jugoslovenskoj krizi po francuskom autoru, mora u perspektivi doći do izvesnog trenja sa interesima u okviru „dvanaestorice“ (EEZ).¹⁴⁴

Tokom poslednjih meseci kalendarske 1991. godine, dolazi do zahuktavanja rata u Hrvatskoj, čiji simbol je i opsada Vukovara. Padom ovog grada u srpske ruke na neki način malaksavaju ofanzivne akcije na prostoru Hrvatske. Upućuju se zahtevi za dolazak snaga OUN za razdvajanje. U Francuskoj, pored zvaničnih stavova koje manifestuje Vlada, njen premijer i iznad svega predsednik Republike oličen u liku Miterana, dolazi do artikulisanja stavova opozicije (inače šarolike, u kojoj glavno mesto zauzimaju degolisti), ali i niza istaknutih pojedinaca, gde važno mesto zauzimaju akademici i profesori univerziteta, istaknuti kulturni i javni delatnici. Među intelektualcima je izražena podela, pa recimo grupa levičara, neoliberalnog opredeljenja predvođena fiozofima Levijem, Gliksmanom kritikuje Srbe. S druge strane, brojni su intelektualci koji zauzimaju kritičan stav prema svakoj strani u sukobu, tražeći etičku ispravnost isključivo u prekidu sukoba, gde su krivci gotovo podjednako raspoređeni, i to ne samo među sukobljenim stranama, već i u Evropi i dr. U srpskoj štampi zapažen prostor dobijaju oni koji podržavaju Srbe, što je inače i to, naročito na početku sukoba na prostoru SFRJ, bila rasprostranjena pojava. U *Mundu* od 12. decembra, zapažen intervju daje profesor pariskog univerziteta Moris Pernjje (Maurice Pernier) On ukazuje da Srbi u Hrvatskoj tu žive deset vekova i nikada se pored toga nisu smatrali Hrvatima. Pernjje smatra da nije toliko sporno da Hrvatska može da traži nezavisnost, naročito ukoliko za to ima podršku većine svojih građana, već da Srbi u njoj to ne žele i da teže opstanku u zajedničkoj državi sa Srbijom, Crnom Gorom i drugim republikama. Profesor Pernjje traži da se ne određuje tako jednostavno ko je u jugoslovenskoj krizi agresor, a ko je žrtva, već da se problemu priđe na kompleksan način uvažavajući interese svih strana, naravno stremeći kao ključnoj odrednici ukupnom miru i prestanku sukoba.¹⁴⁵

U vreme najveće zahuktalosti rata u Hrvatskoj tokom pozne jeseni 1991. godine, evropske države, a sa njima i Francuska, imale su pred sobom za

---

¹⁴⁴ Philippe Moreau Defagres, “Allemagne, L, Avenir de l’unification Européenne”, Politique étrangère, L’Allemagne après l’unité, Institut français des relations internationales, 1991, 4, p. 855.

¹⁴⁵ *Politika* od 13. decembra 1991. koja prenosi intervju Morisa Pernjjea dat *Mundu* od 12. decembra.

rešavanje čitav set složenih problema u programu izgradnje Evropske zajednice, definisanja koncepta buduće zajedničke odbrane i drugih važnih pitanja. Pripremama usaglašavanja i konačnog usvajanja sporazuma u Mاستrihtu, koji je davao važne okvire izgradnji budućeg „zajedničkog evropskog doma“, tokom jeseni prethodio je niz pregovornih ciklusa evropskih zemalja, gde se u žiži našao odnos između Francuske i Nemačke. Ove dve zemlje bile su i nosioci evropskog ujedinjenja a, s druge strane, sa određenim nesuglasicama oko načina i koncepta izgradnje evropske budućnosti, dok je dodatan napor predstavljalo suštinsko razmimoilaženje Pariza i Bona po pitanju gledanja na jugoslovensku krizu. Nemačka je na svaki način podržavala secesiju Slovenije i Hrvatske, dok je Francuska, pored uzdržanih simpatija za srpsku stranu, u principu zadržala umeren i čak neutralan stav sile koja pokušava da posreduje radi omogućavanja mira na eksjugoslovenskom prostoru. Tako su, u stvari, događaji u Jugoslaviji otežavali usaglašavanje između Pariza i Bona oko suštinskih pitanja evropskog ujedinjenja. U principu, zahvaljujući činjenici da zaoštrenost interesa povodom spornih pitanja oko evropskog ujedinjenja nije bila posebno izražena, jer su obe sile imale zajednički cilj u formiranju opšteprihvatljivog koncepta „zajedničkog evropskog doma“ za sve države članice, do konsenzusa je naposle došlo i Mاستrihtski sporazum je prihvaćen. Kada je u pitanju usaglašavanje pitanja zajedničke odbrane, tu je situacija bila složenija. Francuska je još od svog izlaska iz zajedničke komande NATO šezdesetih godina imala faktički samostalnost u bezbedonosnoj sferi, pa je težila da zahvaljujući prerogativima svetske sile koje je zadržala, a od kojih je najvažnije samostalno nuklearno oružje, postigne formiranje evropskih zajedničkih odbrambenih snaga nezavisno od NATO pakta, čije bi jezgro činile francusko-nemačke trupe. Nemačka je, s druge strane, takođe težila određenom vidu samostalnih evropskih snaga, ali koje bi bile pod institucionalnim pokroviteljstvom NATO, ili čak njegov sastavni deo. Imajući u vidu da su se sovjetske snage obavezale da napuste teritoriju Istočne Nemačke do 1994. godine, Francuska je požurila da izdejstvuje takav sporazum i za Zapadnu Nemačku, a u svakom slučaju je nameravala da nezavisno od toga sama povuče svoje trupe sa nemačkog tla. Poruka Pariza je bila jasna – nestankom Varšavskog pakta težila je slabljenju i čak gašenju NATO pakta koji sada, na neki način, nestankom suparničkog vojnog bloka gubi smisao svog postojanja. Kako su SAD ključno pomogle kancelaru Kolu da se nemačko ujedinjenje sprovede naglo i što je veoma važno bez ikakvih ustupaka SSSR-u u pogledu bilo kakve neutralizacije buduće ujedinjene

Nemačke, bilo stvaranjem „velikog zajedničkog evropskog doma” u koji bi ušle sve evropske zemlje, računajući i SSSR, vladajuća struktura u Bonu je bila tih godina pod velikim uticajem američke politike. U novembru 1991. Atlantski savet, koji je održan u Rimu, utvrdio je kompromis, na kome je zvanični Bon mnogo radio, a to je da svi učesnici, uključujući SAD, priznaju evropski identitet odbrane kao stari francuski zahtev.¹⁴⁶ Međutim, prihvaćeno je da NATO ostaje najznačajnije mesto za pregovore i donošenje odluka evropskih članica. Iako je i ovde došlo do kompromisa između zvaničnih Pariza i Bona, ostalo je da se ovaj deklarativni dogovor u sledećim godinama razradi, pošto je bio veoma opšt i nedorađen.

U Francuskoj i među ostalim članovima EZ, početkom decembra, postojalo je uverenje da će doći do međusobnog usaglašavanja stavova po pitanju daljih poteza prema jugoslovenskoj krizi, konkretno sukobu u Hrvatskoj, i jednostranim aktima proglašavanja otopljenja od SFRJ Slovenije i Hrvatske.¹⁴⁷ Tako je ministar spoljnih poslova Francuske, Rolan Dima (*Roland Dumas*),

---

¹⁴⁶ Žorž-Anri Sutu, *Neizvestan savez*, Istorija evropske zajednice, Klio, Beograd, 2001, str. 341.

¹⁴⁷ Hrvatski autori Zdenko Radelić, Davor Marijan, Nikica Barić, Albert Bing, Dražen Živić, *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, Zagreb, 2006, navode da se u Evropskoj zajednici nakon raspada SSSR-a „...razmišljalo o definisanju sopstvene doktrine o priznavanju novih država. Ta ideja nastala je pod francuskim autorstvom i podrazumevala je donošenje jedne principijelne odluke kako bi se izbeglo da se o tim pitanjima opredeljuje od slučaja do slučaja. Francuski predlog počivao je na Povelji KEBS-a i prava naroda na samoopredeljenje, međunarodne garancijama granica i poštovanje prava manjina. Ali, već 15. novembra nemački kancelar Helmut Kol je obavestio predsednika Francuske Fransoa Miterana o nemačkoj nameri da prizna nezavisnost Hrvatske i Slovenije. Tu nameru objasnio je – raspoloženjem u nemačkoj javnosti, a francuski predsednik nije bio oduševljen nemačkom diplomatskom inicijativom i tražio je saglasnost svih članica Evropske zajednice. Ali, Kol je 27. novembra u Bundestagu objavio nemačku odluku o priznavanju dve jugoslovenske republike najkasnije do Božića. Usledila je Tuđmanova poseta Bonu 5. decembra kada su usaglašeni stavovi oko političkih pretpostavki priznanja.“, op. cit., str. 322. O istoj temi srpski istoričar Veselin Đuretić u svojoj knjizi objavljenoj u Moskvi *Развал Ягославиу*, navodi da je Fransoa Miteran posle otpora koji je davao nemačkoj politici prema jugoslovenskoj krizi, u pravcu priznavanja Hrvatske i Slovenije, „pod pretnjom Genšera vezanom za potencijalno odustajanje od koncepta EU, popustio...” (str. 427), a da je „francuski pravnik Badenter 7. decembra predao javnosti rad svoje komisije, gde se predlaže da titoističke međurepubličke eksjugoslovenske granice se priznaju za međunarodne državne...” (str. 425). Веселин Джуретич, *Развал Ягославиу*, основные течения 1918–2003 гг. Москва, 2003.

izjavio 8. decembra u Parizu da bi se bez EZ Evropa podelila kao što je to bio slučaj 1914. godine. „...Šematski gledano, dodao je Dima, Nemačka bi se svrstala uz Hrvatsku, Francuska uz Srbiju, uz brojne slobodne strelce u Evropi. Zajednica je to izbegla ali nije imala dovoljno jaku koheziju da bi delovala još efikasnije. Zbog toga joj u Mastrihtu treba dati ono što joj još nedostaje. Rolan Dima je pri tome naglasio da Francuska pokušava da uveri nemačke prijatelje da ništa za Zajednicu ne bi bilo lošije nego da – svako zasebno – počne da priznaje Hrvatsku i Sloveniju. Za Dimu, samoopredeljenje naroda je sveti princip. Međutim, treba ići napred u skladu sa normama i pravilima koja za to postoje. Pri tome dodaje: neophodno je pored ostalog, rešiti izvestan broj problema kao što su granice, zaštita nacionalnih manjina, podela federacije itd.”¹⁴⁸ Iz ovoga vidimo da je francuska politika, a sa njom i većina drugih članica EZ van Nemačke, težila da dođe do dogovora o ispunjenju elementarnih uslova Slovenije, i posebno je to bilo u pitanju slučaja Hrvatske, dakle da se reši pitanje statusa Srba u njoj, kao i ostalih važnih pitanja pre nego što bi usledilo priznanje.

Profesor međunarodnog prava Smilja Avramov navodi da je otpočinjanjem jugoslovenske krize u međunarodnim razmerama, a to je od kraja juna 1991. kada je došlo i do oružanih sukoba u Sloveniji sa JNA i mešanja EZ kao posrednika, najveća prepreka priznavanju secesionističkih republika, posebno Hrvatske, bila Francuska, pa je Nemačka kao predvodnik politike razbijanja SFRJ tu posvetila najviše pažnje. „Najtvrdi orah predstavljala je Francuska, pa je Bon odatle pošao u pridobijanje saveznika za planirani poduhvat. Prilikom posete Nemačkoj 23. jula 1991, predsednik Francuske Miteran, posle duge diskusije, prihvatio je sugestije Kola, a na narednom susretu dvojice državnika 20. septembra 1991, dao je uverenje svom nemačkom savezniku da će Francuska slediti zajedničku politiku u odnosu na razbijanje Jugoslavije. Kol je locirao problem u sistem Jalte, osteljivu tačku za sve Francuze, naglašavajući da Francuska nema za čim da žali jer joj velika trojica tada nisu dozvolili da učestvuje u preuređenju posleratnog sveta. Prema pisanju francuske štampe, Hans Ditrh Genšer (*Hans-Dietrich Genscher*) je uputio otvorene pretnje francuskom kolegi Rolanu Dimi o mogućnosti dezintegracije EZ – ukoliko se ne bi prihvatio nemački stav. Pretnje su

---

¹⁴⁸ „Bez EZ Evropa bi se podelila kao 1914.”, Rolan Dima o jugoslovenskoj krizi, *Politika*, 9. decembar 1991.

očigledno imale efekta. Dima je u Hagu 7. septembra, pre otvaranja Konferencije o Jugoslaviji, izjavio da je Slovenija već nezavisna, pa i Hrvatska – to je njihova volja, a što se tiče Hrvatske ta volja podržana je i oružjem...”.¹⁴⁹

Branko Ilinčić citira Milana Bulajića u vezi sednice ministara Evropske zajednice 9. i 16. decembra, gde navodi da su u prvom krugu izjašnjavanja u vezi potencijalnog priznavanja Slovenije i Hrvatske prvo četiri od dvanaest zemalja bile protiv (9. decembra), a potom, „...prema navodima grčkog ministra inostranih poslova protiv su bile Francuska i Grčka prilikom izjašnjavanja 16. decembra..”. Po ovim navodima, Genšer je izvršio pritisak pa je sednica produžena do četiri sata ujutro dok nisu sve zemlje prihvatile nakon ustupaka Nemačke u oblasti monetarizma Evropske unije.¹⁵⁰ Mišel Kolon je takođe naveo da je Kol izvršio pritisak po ovom pitanju na Miterana vezano za monetarna pitanja, čak da je navodno pretio da će destabilizovati francuski franak.¹⁵¹

Sredinom decembra 1991. godine Nemačka je nagovestila da će priznati Hrvatsku i Sloveniju za nove nezavisne države i *de jure* 15. januara 1992. godine, što bi sa sobom verovatno povuklo i niz drugih zemalja Evrope i sveta koje bi to priznanje mogle da podrže i taj put da slede. Na taj način se cepa jedinstvo tadašnje Evropske zajednice po ovom važnom pitanju, gde su Francuska i Britanija ostale po strani, zajedno sa nizom drugih država. Francuska se naročito protivi takvoj mogućnosti, ali s druge strane ima ograničene instrumente delovanja po tom pitanju, i ne baš snažno iskazanu volju da to protivljenje bude neupitno. Naprotiv, i u samoj Francuskoj se javno mnjenje sve više deli, ali je jasno da pristalice priznavanja nezavisnosti severozapadnih republika SFRJ nisu preterano brojne. U isto vreme u Francuskoj je sve jasnije da će Srbija i Crna Gora, a možda i Makedonija i Bosna i Hercegovina, verovatno u slučaju definitivnog nestanka SFRJ formirati krnju federaciju, koju bi svakako, kao demokratsku volju njenih građana, trebalo priznati kao realnost.

---

¹⁴⁹ Smilja Avramov, *Postherojski rat Zapada protiv Jugoslavije*, Veternik, 1997, str. 191.

¹⁵⁰ Branko Ilinčić, *Jugoslovenska kriza i rat 1991–1995*, III knjiga, Spoljašnji faktori rata, Miroslav, 2008, str. 874; Milan Bulajić, *Razbijanje jugoslovenske države 1991–92 – zločin protiv mira*, str. 280.

¹⁵¹ Branko Ilinčić, *Jugoslovenska kriza i rat 1991–1995*, III knjiga, Spoljašnji faktori rata, Miroslav, 2008, str. 874; Mišel Kolon, „Kako se manipuliše javnim medijima”, *Politika*, 3. juni 1998. str. 4.

Nepostojanje saglasnosti između Nemačke, s jedne strane, koja je u EZ jedina težila prevremenom priznavanju Hrvatske i Slovenije, i drugih članica predvođenih posebno Francuskom, koje su posebno u hrvatskom slučaju insistirale na rešavanju pitanja statusa i položaja manjina, odnosno pre svega krajiških Srba, bilo je manifestovano do samog sastanka EZ po ovom pitanju u Briselu 16. decembra. Tako je, nakon susreta Kola i Miterana 9. decembra 1991, na pitanje novinara o priznavanju Hrvatske, francuska ministarka za evropska pitanja Elizabet Gigo (*Élisabeth Guigou*) odgovarila:

„...Vi postavljate pitanje Hrvatske, a radi se o problemu Jugoslavije, na spornim pitanjima ne možemo počinjati obnavljanje Evrope”. Ona je u nastavku ukazala da Francuska ima ozbiljne primedbe prema priznavanju Hrvatske i Slovenije, jer se na taj način ne bi obustavio građanski rat u Jugoslaviji, već bi se naprotiv produbio.¹⁵² Međutim, na istoj konferenciji za štampu, Genšer je ukazao na neminovnost, po njemu, priznavanja Hrvatske i Slovenije i da je Berlin bio po više drugih pitanja zajedničkih EZ kooperativan, između ostalog i po pitanju odbrane kada je dao podršku Parizu u odnosu na SAD.¹⁵³ Bulajić i Ilinčić smatraju da je Francuska već tokom septembra shvatila da će ili ući u sukob sa Nemačkom oko ovog pitanja ili će napraviti kompromis radi zaokruživanja koncepta Unije, pa se postepeno opredelila za ovo drugo.

Generalni sekretar UN Perez de Kueljar (*Pérez de Cuéllar*) je osnažio svoje stanovište da je preuranjeno priznavati Sloveniju i Hrvatsku, te je 14. decembra poslao pismo Genšeru ministru spoljnih poslova Nemačke da upozori Berlin da ne preduzima takav čin. Kueljar se, između ostalog, u pismu pozvao i na zabrinutost rukovodstava Makedonije i Bosne i Hercegovine da bi takav čin jednostranog i preuranjenog priznavanja Slovenije, i posebno Hrvatske, mogao da pojača postojeću jugoslovensku krizu. Nemačka je među zemljama članicama EZ bila usamljena po svojoj spremnosti da se priznaju Slovenija i Hrvatska (posebno je bio problem Hrvatske) bez ispunjavanja sa njihove strane potrebnih standarda, i rešavanje pitanja Srba i njihovog statusa. Suzan Vudvord o samom

---

¹⁵² Milan Bulajić, *Razbijanje jugoslovenske države 1991–92, zločin protiv mira*, Srpska književna zadruga, Beograd, 1994, str. 292.

¹⁵³ Branko Ilinčić, *Jugoslovenska kriza i rat 1991–1995*, III knjiga, Spoljašnji faktori rata, Miroslav, 2008, str. 844.

glasanju na ovoj sednici EZ i držanju Francuske navodi sledeće: „...Uprkos svemu tome, na sastanku ministara spoljnih poslova EZ u Briselu koji je trajao 24 sata (15. i 16. XII), kancelar Kol je odbio da bilo šta promeni u svom stavu. Iako optužen za zatvaranje vrata i osionu taktiku Kol je, u samoj stvari, uspeo da izdejstvuje saglasnost Britanije, Francuske i Španije tako što je učinio dva ustupka. Prvi se odnosio na seriju kompromisa u vezi sa monetarnom unijom EZ, u čemu je izašao u susret zahtevima Britanije, što je uključivalo i opciju da ona istupi iz aranžmana u socijalnoj oblasti, predviđenom poveljom. Drugi se ticao kompromisa radi očuvanja jedinstva 12 članova EZ povodom Jugoslavije: predlog je glasio da svih šest republika Jugoslavije dobije mogućnost priznavanja...”.¹⁵⁴

Smilja Avramov o istom događaju i poziciji Francuske na toj sednici kaže sledeće: „...U prvom glasanju na sednici održanoj 15–16. decembra u Briselu, većina se izjasnila protiv ranog priznavanja Slovenije i Hrvatske. U drugom glasanju, nakon pretnji ali značajnih finansijskih koncesija koje je Nemačka učinila Velikoj Britaniji, svih 11 članova se priljučilo stavu Nemačke. Pred dilemom očuvanja kohezije dvanaestorice, ili priznanja Ujedinjenoj Nemačkoj da u jednom potpuno novom okruženju, posle raspuštanja Varšavskog pakta, sama slobodno korača. Francuska i Velika Britanija, a za njima i ostale članice, opredelile su se za prvu varijantu. Jugoslavija je prineta kao žrtva na oltar Evropske unije, pred ultimatumom ujedinjene Nemačke, koji je ispostavila najavom o jednostranom priznanju...”.¹⁵⁵

Ministri inostranih poslova EEZ, koji su se sastali u Briselu 16. decembra neposredno posle samita u Mastrihtu, načelno i samo uslovno su se složili. Nove republike koje se pomalaju na ruševinama Jugoslavije, ili eventualno na prosotru SSSR-a, moraće da ispune četiri uslova da bi ih dvanaestorica priznala za nezavisne države. Moraće da se pridržavaju pravne države i demokratije, u skladu sa principima Ujedinjenih nacija i Završnog akta iz Helsinkija. Garantovaće prava manjina i etničkih grupa, obavezaće se na poštovanje granica koje će moći da se menjaju samo putem pregovora i uz uzajamnu saglasnost. Najzad, pridržavaće se već preuzetih obaveza na planu razoružavanja i regionalne bezbednosti (ovo se prevashodno odnosi na prostor SSSR-a imajući u vidu snagu oružja koje ovaj prostor raspolaze,

---

¹⁵⁴ Susan Woodward, *Balkan tragedy*, The Brookings institution, Washington, 1995, p. 182.

¹⁵⁵ Smilja Avramov, *Postherojski rat Zapada protiv Jugoslavije*, Idi, Veternik 1997, str. 193.

uključujući i nuklearno). Povodom toga u *Mond diplomatiku* od januara 1992. kaže se da:

„Tačno je da je odluka dvanaestorice kompromis između Nemačke, koja je tražila hitno priznavanje Hrvatske i Slovenije, i Francuske, Španije i Velike Britanije koje su u većoj meri rezervisane. U izveštaju arbitražne komisije na čijem je čelu Robert Badinter i koja je formirana u okviru haške mirovne konferencije treba da se iznese mišljenje o spremnosti, ali i sposobnost jugoslovenskih republika da poštuju postavljene uslove. Posle te procedure dvanaestorica bi konačnu odluku donela 15. januara...”.

Međutim, već dan posle zasedanja u Briselu, ne čekajući više na ostale, Bon je najavio priznavanje Slovenije i Hrvatske. Suprotstavivši se svojim partnerima, ali i Sjedinjenim Državama i generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija, Nemačka je pokazala političku samouverenost bez presedana posle 1945. Čak je izdejstvovala da Savet bezbednosti OUN (Nemačka nije njegova članica) ublaži jednodušnu rezoluciju o Jugoslaviji donetu 15. decembra. Iako se u tekstu zaoštava embargo na prodaju oružja toj zemlji i iako se u njemu razmatra pitanje slanja ‘plavih šlemova’ – govori se o deset hiljada ljudi – suprotno prvobitnoj vezi, ne osuđuje se više svaka ‘politička akcija’ koja vodi unilateralnom priznavanju pojedinih republika. U trenutku kada raste ekonomski uticaj Nemačke na Istoku, njena užurbana aktivnost izaziva veliku zabrinutost među njenim partnerima. Kako ističe jedan posmatrač, London i Pariz se ‘pitaju gde će biti centar buduće Evrope: u Briselu ili Berlinu?’

Međutim ako se i zanemari novi poredak koji poprima obrise na našem kontinentu, ako se zanemari strahovanje Srbije zbog germanskog imperijalizma, postavlja se pitanje efikasnosti najavljenih mera. Nemački argumenti se oslanjaju na previše realnu nepopustljivost srpske vlasti i njeno masovno pribegavanje oružanoj sili, i to i u zonama u kojima Srbi čine neznatnu manjinu. Priznati Hrvatsku i Sloveniju, kažu u Bonu, znači obezbediti načine da se u potpunosti pomogne tim dvema napadnutim republikama. Po mišljenju Ujedinjenih nacija, Sjedinjenih Država i nekih evropskih zemalja, šteta je veća nego što to žele da priznaju: žurba će samo raspršiti strasti, u trenutku kada treba nastaviti sa naporima koji se ulažu radi pronalaženja političkog rešenja putem pregovora.”¹⁵⁶

---

¹⁵⁶ Citat iz *Le Monde Diplomatique*, za januar 1992, na osnovu prevoda objavljenom u *Tanjugu* od 15. januara 1992.

Presudan događaj u pravcu slamanja otpora u okviru zemalja EZ predstavljala je navedena odluka donesena u Briselu „u noći između ponedjeljka i utorka” da se omogući priznanje ne samo Hrvatske i Slovenije, već ako to hoće i ostalih jugoslovenskih republika kao samostalnih država, naravno ukoliko ispunjavaju propisane standarde.¹⁵⁷ Francuska se tada našla u ulozi da u nekom sledećem roku od nekoliko nedelja, do najviše par meseci, radi na doradi zajedničke platforme prema jugoslovenskom pitanju, gde se sve više nametala neumitnost priznavanja njenog nestanka, potom priznavanja nezavisnosti Slovenije i Hrvatske, kao i veliki znak pitanja prema međusobnom odnosu ostalih republika. Francuska je odmah nagovestila spremnost da prizna državu koju stvaraju zajedno Srbija i Crna Gora, kao i mogućnost da im se slobodnom voljom pridruži još neka od republika – Bosna i Hercegovina i Makedonija. Interesantno je da su u ovoj fazi ratnih sukoba Nemačkoj najbliži bili stavovi Italije, a Francuskoj SAD i Britanije. Međutim sledećih godina razvoja jugoslovenske krize, upravo će stav SAD početi da čak prednjači u lošem odnosu prema srpskom pitanju, dok će se Italija brzo korigovati i postati daleko naklonjenija Srbima nego u ovoj početnoj godini. Britanija će takođe evoluirati u svom stavu, ali vidljivije tek pri kraju sukoba u Bosni i Hercegovini, a drastično od dolaska na vlast premijera Blera i smenom Mejdžorove administracije.

Nije nebitno u ovim analizama faktora koji su uticali na politiku zemalja EZ, posebno Francuske, da se makar pasivno privoli pritisku Nemačke za

---

¹⁵⁷ Objavljeno u RFI u Parizu, 20. decembra 1991. Izdvajamo deo koji se odnosi na prihvatanje od strane zvanične Nemačke priznavanja Hrvatske u najskorijem vremenu, uprkos neispunjavanja ni osnovnih standarda za takav čin koji je propisao KEBS, ali i međunarodno pravo: „Prvo KEBS preko Pariske povelje, zatim Evropska zajednica konkretno, postavili su visoke demokratske zahteve za priznavanje novih država. S druge strane, ako zahtevi nisu ispunjeni ove države ne mogu ipak predugo da ostanu nepriznate, inače bi zavladao pravi haos – nekakvo međunarodno prirodno stanje. Nemci, u ovom pogledu, nisu baš bili pedantni, kao inače što jesu, kod poštvanja manjinskih prava u Hrvatskoj. Zadovoljili su se, naime, zakonom donetim u Zagrebu pre dve nedelje, a ne analizom onog što se stvarno zbiva, onoga što i nezavisni hrvatski izvori označavaju kao stanje velike represije.

Ako Evropa bude stalno tražila proveru manjinskih prava u novim državama to će već biti veliki napredak. Stvaranje što čistijih etničkih država na teritoriji bivše Jugoslavije biće nesumnjivo, veliko iskušenje za čitavu Evropu u narednim decenijama. Sada je ona pak angažovana samo na njihovom razgraničenju, znači na samom dnu procesa civilizacijskog organizovanja u dvadesetom veku.“

preuranjenim priznavanjem Slovenije i Hrvatske i uloga Vatikana. Smilja Avramov u tom pravcu se poziva na memoare Tomasa Patrika Meladija (*Thomas Patrick Melady*) tadašnjeg ambasadora SAD pri Vatikanu, koji ukazuje da je on (Vatikan) izrazito lobirao za priznavanje secesionističkih republika, uključujući i direktan poziv 26. novembra ambasadorima vodećih država EZ, uključujući i Francusku da prihvate takav čin.¹⁵⁸

Pariski *Mond* je 22. decembra u uvodničkom tekstu pod naslovom „Usamljeni jahač“, doneo suštinske poglede na nemačku, francusku, i pokušaj formiranja zajedničke evropske, politike prema Jugoslaviji.

„Uzaludno je čuvati se amalgama. Teško je oteti se utisku da se 19. decembra ponovo na evropskoj i međunarodnoj sceni pojavio nemački kadija koji radi samo po svojoj volji. Istog dana kada je vlada iz Bona, uprkos s mukom postignutom sporazumu dvanaestorice početkom nedelje, kao usamljeni jahač jednostrano odlučila da ne čekajući više prizna republike Sloveniju i Hrvatsku, Bundesbanka je najavila povećanje kamatnih stopa koje se, svakako, očekivalo, ali je ipak dovelo u nezgodan položaj većinu njenih partnera, počevši od Francuske.

Nemački rukovodioci, a naročito kancelar, dosta su mnogo tražili od svoje javnosti poslednjih meseci povodom Jugoslavije, pridruživši se evropskim stavovima koje je inspirisala Francuska, što su Nemci ocenili kao suviše oklevajuće i što nisu shvatali; povodom marke takođe – koja se više nego bilo koja druga moneta smatra konstitutivnim elementom nacionalnog identiteta – time što su u Mastrihtu krenuli putem ekonomske i monetarne unije.

---

¹⁵⁸ „Ambasador SAD pri Svetoj stolici Tomas Patrik Meladi navodi u svojim memoarima da je Vatikan sredinom 1991. preuzeo akciju bez presedana i stavio se na čelo procesa za priznavanje.... To je bilo po prvi put u modernoj istoriji da Sveta stolica razvija kampanju za priznavanje novih država. Vatikan je izvršio pritisak na mnoge zemlje da priznaju nezavisnost Hrvatske i Slovenije. Papa je uputio nadbiskupa Taurena u Jugoslaviju avgusta 1991, na osnovu čijeg izveštaja je, prema rečima Malodija, Sveta stolica zauzela stav da je Srbija neosporni agresor. Kardinal Sodano je pozvao 26. novembra ambasadore SAD, Velike Britanije, Francuske, Belgije, Italije, Nemačke i Austrije i upoznao ih sa Memorandumom Svete stolice, apelujući da njihove zemlje priznaju Sloveniju i Hrvatsku u roku od mesec dana...“. U nastavku se navodi da je politika Vatikana po ovom pitanju očito bila koordinisana sa politikama Nemačke, Austrije, Italije. Smilja Avramov, *Postherojski rat Zapada protiv Jugoslavije*, Veternik, 1997, str. 194–195.

Međutim, budući da su ova jemstva data Evropi, izgleda da u Bonu sada nema drugih briga osim da se neštedimice daju kompenzacije toj oštro pritisnutoj javnosti, uključujući i laskanje njenim najlošijim stranama. Genšer se ovoga prihvatio sa izuzetnim žarom, pri čemu je izgledalo da staje na čelo svih krstaških ratova u korist istočnih zemalja. Kada je reč o Jugoslaviji, takav stav izgleda u najvećoj meri kao demagogija: zato što se ne vidi jasno kakve pozitivne efekte može da ima na terenu; zato što ništa ne košta Nemačku, koja se vrlo verovatno neće niti angažovati niti vojno posredovati; zato što, konačno, izvrgava podsmehu sporazum koji su dvanaestorica zaključila 16. decembra o uslovnom priznavanju do 15. januara i zato što pomalo liči na „diktat“ koji je Nemačka nametnula svojim partnerima.

Sada bi najnelogičnije po Francusku bilo da Komisija na čijem je čelu Badinter dâ mišljenje koje ne ide u korist priznavanja Hrvatske. Pariz je morao da se odluči i izgleda da je sada spreman da sledi Bon po pitanju Hrvatske.

Budući da je priznala da je priznanje na kraju krajeva neizbežno, može li Francuska da se i dalje suprotstavlja Bonu kada je reč o uslovima i modalitetima tog priznanja, dok je za nju na prioritetnom mestu evropsko jedinstvo i da i ostale značajne teme čekaju francusko-nemački ‘par’?’¹⁵⁹

Prateći u svom naučnom članku u *Politik etranžer*, razvoj jugoslovenske krize, i držanje međunarodnih činioca prema njoj, pre svega EEZ, direktor pariskog instituta za međunarodne odnose (IFRI) iz Pariza, Filip Moro Defarže (*Philippe Moreau Defarges*), ukazuje na postojanje različitih faza. U prvim fazama jugoslovenske krize, koje nisu uključivale oružani sukob, „dvanaestorica“ su bila krajnje uzdržana u zvaničnom odnosu prema unutrašnjim protivrečnostima u SFRJ. Nakon otpočinjanja sukoba u Sloveniji, paralelno sa prvim čarkama u Hrvatskoj, Moro smatra da dolazi do prvog važnog skupa „dvanaestorice“, zapravo pod njihovim presudnim uticajem, oličenog u zasedanju KEBS krajem juna meseca 1991. godine. Po autoru, četiri faktora su uticala na stavove „dvanaestorice“ prema jugoslovenskoj krizi. Prvo da je nakon rata u Zalivu (prvi napad SAD na Irak), kada su Francuska i Velika Britanija još uvek „branile status velikih sila“ i stoga nastupale prilično samostalno u odnosu na EEZ, a Nemačka brojala prve dane nakon ujedinjenja,

---

¹⁵⁹ Citat: uvodnik *Monda* od 22. decembra 1991, prevod izdanja *Tanjuga*.

tek vezano za jugoslovensku krizu, Dvanaestorica dobila priliku da izađu sa svojom koliko-toliko usaglašenom, ili bar pokušajem usaglašavanja zajedničke politike. Drugo, da se jugoslovenska kriza, odnosno sukobi u 1991, poklapaju vremenski sa procesom pokušaja zaokruživanja Zajednice ka Uniji (skup u Mastrohtu 9-10 decembra 1991). Treće jugoslovenska kriza, je očigledno pokrenula i određene istorijske razlike i stare geopolitičke interese poput nemačko-francuskih različitih viđenja Balkana. Tako je za Nemačku kriza u Jugoslaviji zapravo prvo samostalno izlaženje na međunarodnu scenu, nakon ujedinjenja. Najzad, četvrto, za samu Zajednicu, jugoslovenska kriza, je naročito uoči formiranja Unije, i njen prvi test na međunarodnoj sceni, a sa druge strane zbog značaja koji ima, i test pokušaja usklađivanja individualnih interesa zemalja članica. U tom pravcu, Moro postavlja pitanje i budućih regionalnih prioriteta Unije, jer u vezi jugoslovenske krize, da li se osloniti na zemlje u regionu, poput Čehoslovačke, Rumunije, za pokušaj njenog saniranja, ali i naknadnog podizanja nivoa saradnje sa njima i čak potencijalnog proširenja Unije.¹⁶⁰

Takođe Hans Štark (*Hans Stark*) generalni sekretar u tom periodu Komiteta za izučavanje francusko-nemačkih odnosa u Parizu (Secrétaire général du Comité d'étude des relations franco-allemandes (CERFA), Paris), daje vrlo temelju analizu odnosa Francuske i Nemačke u vezi hrvatsko-srpskog sukoba. On ukazuje u analizi na različito istorijsko poimanje i nasleđe Nemačke i Francuske Balkana, posebno Srba i Hrvata. Dok se u nemačkom javnom mnjenju, kulturi, historiografiji, daje akcenat na prozapadno opredeljenje Hrvata, koji su uostalom u Habsburškoj monarhiji i Austro-Ugarskoj bili njen sastavni deo, prema Srbima se uglavnom zauzima stav da su oni deo Jugoistoka, pravoslavni, i uprkos činjenici da su u Novom veku imali svoju državu (Srbiju i Crnu Goru), da su vekovima bili pod otomanskim uticajem ili čak direktnim ropstvom. Napominje se da se u francuskom javnom mnjenju potencira u periodu 1990-1991, da su Hrvatska i Slovenija „secesionističke“, a sa druge strane u Nemačkoj da se lako prenebregava pronacistička prošlost NDH i dela Hrvata u Drugom svetskom ratu, kao i veliki broj žrtava na srpskoj strani tada. Važnu ulogu u francuskoj i nemačkoj politici prema Balkanu i

---

¹⁶⁰ Philippe Moreau Defarges “Les organisations internationales et la crise yougoslave”, *Politique étrangère, Vers un retour des guerres balkaniques?*, Institut français des relations internationales, 1992, 2, pp. 359-368. pozivanje na str. 360-361.

jugoslovenskom konfliktu ima faktor Evropske zajednice. Štark polazi od sukobljavanja interesa, zahlađivanja i otopljanja odnosa Berlina i Pariza po pitanju srpsko-hrvatskog konflikta. Nemačka je vukla jednostrane poteze, ali imala i niz kooperacija i taktiziranja sa ostalima u Zajednici po tom pitanju, posebno sa Francuskom. Krajem 1991, po pitanju Mاستrihta po Štarku, dolazi do izvesne „trgovine“ Pariza i Nemačke po pitanju jugoslovenske krize. Tako po pitanju organizacije buduće Unije, koja je čvršća na francuski zahtev, dolazi do kompromisa. Sa druge strane načelno se prihvata priznavanje nezavisnosti Slovenije i Hrvatske, ali, što je posebno važno, u slučaju Hrvatske sređivanje pitanja položaja Srba u okviru nje, odnosno rešavanje njihovog statusa u okviru dobijanja kolektivnih prava.¹⁶¹

Odavde vidimo da su povodom enormno ispoljenih razlika po pitanju sukoba na prostoru Jugoslavije, Nemačka i Francuska sve do druge polovine decembra žrtvovala po nešto u svojoj zvaničnoj politici. Nemačka je stalno odgađala da i *de jure* prizna Hrvatsku, a Francuska je protivno svojim interesima prihvatila takvu mogućnost, ali samo ako se ona postigne na nivou Evropske zajednice, i da ne bude ostvarena (makar ne pre 15. januara), računajući u međuvremenu da će Hrvatska postići neke standarde po tom pitanju. Kada je najzad na nivou dvanaestorice – EZ postignut načelan dogovor da se priznanje Hrvatske za nezavisnu državu ostvari na kolektivnoj ravni 15. januara, a da se dotle postigne niz konkretnih napredaka po pitanju standarda u toj republici, i to zajedničkim radom računajući i Nemačku, upravo je zvanični Bon jednostrano i iznenada priznao Hrvatsku 19. decembra. S druge strane, Nemačka je dala prethodno svoj veliki i grandiozni ustupak u procesu formiranja Evropske zajednice, pristavši da njenu novčanu jedinicu marku žrtvuje, poput ostalih članica dvanaestorice, za valutu u pripremi – evro. Nemačka žrtva je bila mnogo veća od ostalih članica EZ, pošto je marka ubedljivo najčvršća evropska valuta. Sporazum iz Mاستrihta o ekonomskoj i monetarnoj uniji, kojom Nemačka kao najjača evropska ekonomija daje ulog evropskom jedinstvu, kao da je dao široke mogućnosti spoljnopolitičkim interesima Bona da dobije kompenzacije u svojoj istočnoj politici – prema Jugoslaviji i prema SSSR-u. U nastavku istog teksta se govori da je nemački interes u SSSR-u da se produži do maksimuma šansa za miran razvoj procesa koji pokušavaju da zadrže na okupu ovu kolosalnu

---

¹⁶¹ Hans Štark, „Dissonances franco-allemandes sur fond de guerre serbo-croate“, Institut français des relations internationales, 1992, 2, pp. 339-347.

federaciju. Napominje se da čak 32 milijarde dolara, od ukupno 52 milijarde iz cele zapadne Evrope, finansijskih ulaganja u SSSR otpada na Nemačku.¹⁶² Dakle, dok na prostoru SSSR-a Nemačka nema, bar tada direktno izraženo, primaran interes u rasturanju ove zemlje – kolosa, u slučaju SFRJ ona jednostrano podržava osamostaljenje i Hrvatske pored relativno do tada uglavnom nesporne secesije Slovenije. Najzad, treba obratiti pažnju na tvrdnju na kraju citiranog teksta u *Monda*, da Badinterova komisija sada nema motiv da se suprotstavi priznavanju secesionističkih republika, u okviru širih kalkulacija, zašto je ona napokon i donela svoju odluku da daje preporuku da se bivše republičke granice, tada još uvek jedne *de jure* priznate zemlje, prihvate kao međunarodne.

Ministar spoljnih poslova Francuske Rolan Dima je godinama kasnije, dajući intervju za beogradske *Večernje novosti*, govorio o ovim prelomnim događajima oko preranog priznavanja od strane Nemačke, pa potom i zemalja EU Slovenije i Hrvatske: „*** Ne čini li vam se da su Nemci u ono vreme uradili mnogo više za Hrvate nego vi za Srbe?** – Imali smo izuzetno veliki pritisak od strane Nemaca. Neposredno pre Mاستrihta, krajem 1991, vodio se otvoren razgovor na radnoj večeri na evropskom sastanku o političkoj saradnji. Održao sam odlučan govor, pred svima. Situacija je bila napeta. Rekao sam da je, u trenutku kada želimo da stvorimo zajedničku evropsku spoljnu politiku, paradoksalno da, istovremeno, neki od nas donose jednostrane odluke. Kritikovao sam stav Nemaca koji su nameravali da prvi i sami priznaju Hrvatsku. Dogovor je bio da zemlje bivše Jugoslavije priznamo kasnije, zajedničkim odlukama. Genšer se sa tim saglasio. Ali, tokom večere, Kol ga je neprestano zvao telefonom. Genšer bi se svaki put vraćao za sto vrteći glavom. Kol je od njega tražio da odmah priznaju Hrvatsku. Tako je i bilo. **Bilo je i drugih pritisaka?** – Pre svega, od strane Vatikana. Bivši predstavnik Francuske pri Svetoj stolici, kardinal Toran, mi se se poverio da je sve oko priznavanja Hrvatske

---

¹⁶² Uvodnik *Monda* od 22. decembra 1991, napred necitirani deo u nastavku teksta.

* Šta ste tada uradili? – Otišao sam u Srbiju i sreo se s Miloševićem. Imao je jak karakter. Delovao je impresivno. Ostao sam s njim u veoma dobrim odnosima. *** Koje ste konkretne predloge imali u razgovorima s njim?** – Još kad su počeli prvi konflikti predlagao sam, na primer, da se pošalju evropske mirovne snage koje bi razdvojile zavađene. Otišao sam da o tome razgovaram s Miloševićem. Dugo je razmišljao i na kraju se složio. Ali, dodao je i svoj uslov: da u tim jedinicama ne bude Nemaca. Nije želeo da se ponovo vrate na srpsko tlo. Rekao sam to Miteranu. Preneli smo ovaj stav Nemcima. Branio sam ovaj projekat, savetovao da treba shvatiti mentalitet, ali nije vredelo. Nemci se nisu složili.

pripremila Katolička crkva. Incijativu su pokrenuli hrvatski biskupi. *** S ove tačke gledišta, jeste li u ono vreme mogli da uradite više za Srbe?** – Mogli smo, pre svega, da uradimo manje za ostale, kada se radilo o priznavanjima drugih zemalja. Trebalo je da unesemo više osećanja u odnose sa Srbima. To nam je tada nedostajalo. Nemci su nas pretekli. To je fakat, i to je istorija.”¹⁶³

Početak januara 1992. godine sve više je sazrevao stav u francuskoj politici da je neminovan i definitivni raspad postojeće SFRJ; odnosno da Slovenija i Hrvatska izlaze iz nje kao nezavisne države, s tim da status zona pod nadzorom OUN naseljenih srpskom etničkom većinom treba rešavati u mukotrpnom pregovaračkom, ali svakako internacionalizovanom procesu sledećih meseci pa, možda i godina. Neizvesna je dalja budućnost ostalih jugoslovenskih republika, pre svega Bosne i Hercegovine i Makedonije. O tome se u *Mond diplomatiku* od januara 1992. kaže sledeće:

„Najnoviji razvoj događaja ostavlja malo mesta za otimizam. Odluka Hrvata i Muslimana iz Bosne i Hercegovine da od EEZ zatraže da prizna njihovu republiku nailazi na odlučan otpor srpske manjine: čini se da je neizbežan vojni sukob. Sličan zatev Makedonije prethodi da uvuče Bugarsku i Grčku u

---

* ODAKLE dolazi ta vaša naklonost ka Srbima?

- Datira to još iz vremena dok sam bio dete. Otac mi je prepričavao događaje iz Prvog svetskog rata. Sakupljao sam tada figurice starih ratnika. Imao sam kolekciju srpskih vojnika. Obožavao sam njihovu uniformu. U mladosti sam se dosta interesovao za srpsku istoriju. Impresioniran sam hrabrošću i odvažnošću Srba. Velike ste patriote. Gajim snažna osećanja prema Srbima, čak i onda kada kažu da imate težak karakter.

¹⁶³ <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:467436-Dima-Prema-Srbima-nismo-imali-dovoljno-obzira>. Intervju koji je ministar spoljnih poslova Francuske Rolan Dima dao za beogradske *Večernje novosti* 7. decembra 2013. Srbi su, međutim, imali osećaj da im je zvanična Francuska tada okrenula leđa... – Jedan događaj, s tim u vezi, bio je naročito upečatljiv i mnogo toga je promenio. Sećam se, kao da je bilo juče. Sedeo sam u svom kabinetu, kada je u 11 sati, zazvonio telefon. Miteran me je pozvao da odmah dođem kod njega. Francuska štampa je pisala o tome kako su Spomenik zahvalnosti Francuskoj u Beogradu, ali i drugi spomenici u zemlji koji svedoče o francusko-srpskom prijateljstvu, prekriveni crnim zastorima. Bio je to impresivan gest, miran protest, direktna primedba Francuskoj da je zaboravila Srbe. Miteran je bio potresen. Nije bio ljut na Srbe, već na one koji su stvorili takvu situaciju da Srbi protestuju na ovaj način. Rekao mi je: „Snađite se, uradite šta je potrebno, ovo odmah treba da prestane.” Od tada smo počeli da malo drugačije razmišljamo o našim stavovima u razgovorima o budućnosti bivše Jugoslavije.

regionalni sukob: da bi umanjio opasnost, bugarski predsednik Želju Želev (*Zhelyu Zhelev*) predlaže – za sada bezuspešno – da se patrola vojnika EZ postave na granici njegove zemlje sa Srbijom i Makedonijom. Najzad, zaoštavanje represije koju Srbija sprovodi nad albanskom manjinom na Kosovu i mađarskom manjinom u Vojvodini takođe bi moglo da dovede do sukoba sa Albanijom i Mađarskom.”¹⁶⁴

Iz ovoga teksta u januarском broju *Mond diplomatika*, koji je svakako redigovan već krajem decembra, imamo okvirnu sliku da su se u maglovitim viđenjima daljeg razvoja jugoslovenske krize nazirali i veoma loši scenariji za neke druge delove zemlje. Na sreću nisu se svi obistinili, poput onog za mogućnost sukoba i u Makedoniji, i svakako predimenzionirana potencijalna opasnost od zahlađenja međunacionalnih odnosa i u Vojvodini. Međutim, kriza u Bosni i Hercegovini je nagoveštena. Već tada je došlo do eksplicitnijih izražavanja stavova većine muslimanskih i hrvatskih lidera da bi želeli da napuste ostatak Jugoslavije na nekom u skoroj budućnosti organizovanom referendumu, iako su Srbi u BiH jasno rekli da žele da ostanu u zajedničkoj državi sa Srbijom i Crnom Gorom. To sve je nagoveštavalo opasnost da rat u Hrvatskoj koji se upravo završava dolaskom međunarodnih „plavih šlemova” pod patronatom OUN, nije i kraj otvorenih sukoba na jugoslovenskom prostoru. To je sve veoma zabrinulo francusku politiku i diplomatiju, imajući u vidu da je zvanični Pariz sve teže izlazio na kraj sa ojačalom nemačkom politikom. Zvanični Bon je sve više vukao jednostrane poteze u evropskoj politici, pri tome se ne obazirući previše na interese ostalih partnera u EEZ.

Francuska je, s druge strane, prema Srbima pokazala svoju blagonaklonost podržavši inicijativu zvaničnog Beograda o dolasku plavih šlemova i razdvajanju zaraćenih strana. Ova inicijativa zvaničnog Beograda za prekidom oružanih sukoba u Hrvatskoj došla je u trenutku kada se pod srpskom kontrolom i kontrolom snaga JNA našao deo ove republike sa srpskim većinskim stanovništvom. Drugo, Francuska je u ovoj fazi razvoja jugoslovenske krize bila spremna da podrži raspoloženje u Srbiji i Crnoj Gori da se formira zajednička država, kao izraz težnji stanovništva dve srodne republike.

Nora Belof (*Nora Beloff*) u vezi ovoga govori o odnosima u trouglu Nemačka–Britanija–Francuska vezano za jugoslovensku krizu i pritisak Berlina

---

¹⁶⁴ Citat iz *Le Monde Diplomatique*, za januar 1992, na osnovu prevoda objavljenom u Tanjugu od 15. januara 1992.

još od jeseni 1991. da se prerano priznaju Slovenija i Hrvatska: „U novembru je Genšer objavio da će, bez obzira na svoje partnere, Nemačka priznati secesionističke države Sloveniju i Hrvatsku do kraja godine. Ovaj izazov je došao u trenutku kad Britanci nisu bili u poziciji da se protive. Njima je bila potrebna podrška Nemačke radi ustupaka po pitanju klauzula o isključenju, koje su omogućavale Britancima da odbiju da primene neke klauzule Mاستrihtskog sporazuma. Britanci su rekli Nemcima da zauzvrat za nemačku podršku u vezi sa željenom klauzulom o isključenju Nemci mogu da računaju s britanskom podrškom za svoju politiku u vezi sa Jugoslavijom.”

Nemci su mnogo teže zadovoljili francuskog predsednika Fransoa Miterana, koji je bio snažno privržen francuskoj prosrpskoj tradiciji. Tokom nekoliko meseci, kako se navodi u knjizi koju je napisao Danijel Verne, urednik za diplomatska pitanja lista *Le Monde*, odnosi između Pariza i Bona bili su neprijatno zategnuti. Međutim, početkom 1992. godine, Miteran je popustio. On je svoj koncept ujedinjene Evrope bazirao na solidarnosti francusko-nemačke osovine, i smatrao je da tome mora dati apsolutni prioritet.¹⁶⁵

Ruski akademik, stručnjak za međunarodne odnose, Markov smatra da je Francuska u godinama nakon pada Čaušeskua, mnogo uložila u jačanje i stabilizaciju pozicije Rumunije, smirivanje protivrečnosti sa Mađarskom oko Transilvanije i približavanje Bukurešta ka EEZ. U tom pravcu francuski uticaj u regionu je pojačan, pa je očekivano u jugoslovenskoj krizi da bi Francuska mogla da odigra izvesnu ulogu, imajući u vidu svoj tradicionalni uticaj kod Srba.¹⁶⁶

U pariskom *Mundu* od 16. januara objavljen je tekst novinara Iv Elera (*Yves Heller*), zapravo njegov razgovor sa ministrom spoljnih poslova Hrvatske Zvonimirom Šeparevićem.¹⁶⁷ Šeparević pohvaljuje državnog sekretara SAD Džejmsa Bejkera (*James Baker*), koji je pokazao spremnost da imenuje jugoslovensku armiju i srpsku stranu kao najodgovornije za sukob, i čak agresore, „koji se zalažu za veliku Srbiju ili malu Jugoslaviju”. Šeparević izražava

---

¹⁶⁵ Nora Belof, *Jedan rat koji se mogao izbeći*, Plato, Beograd, 1998, str. 65–66.

¹⁶⁶ Д. Марков, „Венгерская республика на периферии и в эпицентре Балканского кризиса”, стр. 190–205 у *Балканы: между прошлым и будущим*, Российская академия наук, Институт международных Экономических и политических исследований, Международный фонд социально-экономических и политологических исследований (Горбачев фонд), Москва 1995, стр. 200.

¹⁶⁷ Propos recueillis par Yves Heller, *Le Monde*, 16. janvier, 1992.

žaljenje što ovaj verbalni nastup Bejkera u septembru, na Savetu bezbednosti OUN, nije krunisan aktivnijom politikom SAD, ali još više evropskih sila koje takvu formulaciju nisu bile spremne da prihate. Šeparević pohvalno govori o Nemačkoj i izražava nadu da će i Francuska pokazati razumevanje za pravo na samoopredeljenje, i da neće podleći tradiciji prijateljstva sa Srbima koja je starog datuma. Govoreći o mogućnosti vojne pomoći Nemačke Zagrebu, on je naveo da Hrvatska nije tražila da se prekine embargo na uvoz naoružanja međunarodne zajednice zaraćenim stranama na jugoslovenskom prostoru.

U Londonu je januara 1992. održan sastanak predstavnika EU, a bilo je govora i o jugoslovenskoj krizi, o čemu svedoči lord Karington u svom intervjuu beogradskom *NIN*-u sredinom 1995. Karington tvrdi da se tada samo predstavnik Velike Britanije, Douglas Hog (*Douglas Hogg*), uz podršku Holanđanina Hansa Van den Bruka (*Hans van den Broek*) suprotstavio javno i direktno Genšeru preuranjenom priznavanju Slovenije i Hrvatske od strane Nemačke. „...Ostali su uglavnom ćutali”, kaže Karington.¹⁶⁸ Međutim, iz ostalih izvora koje imamo znamo da se Francuska protivila ovom činu Nemačke, pa je verovatno na ovom naknadnom sastanku predstavnika EU, kada je zvanični Bon već priznao Sloveniju i Hrvatsku, izostala nova rasprava po tom pitanju. Rasprava i istupanje i kritika predstavnika Britanije i Holandije više je delovalo, u ovom slučaju, kao prekor Nemačkoj za već počinjeni gest nego suštinska rasprava o tom činu, ali je takođe bila jedna vrsta opomene Nemcima da se u daljem vođenju zajedničke politike, po pitanju jugoslovenske krize, mora postići izvestan kompromis. Sigurno je da je na tim pozicijama, i čak prednjačila u tom pravcu, bila i zvanična Francuska.

O raspoloženju u francuskom javnom mnjenju i posebno u naučnim krugovima na početku 1992. godine, može nam poslužiti i 63. broj uglednog istorijskog naučnog časopisa *Herodot*, koji je sav posvećen jugoslovenskoj krizi. Analizu ovog časopisa, koji je delom prenela srpska štampa, uradio je istoričar Dušan Bataković. Iz ove Batakovićeve analize izdvajamo sledeće:

„Herodot, najugledniji francuski časopis za geopolitička pitanja i geografiju, posvetio je gotovo u celini svoj 63. broj problemima krize i građanskog rata u Jugoslaviji. Desetak vrsnih stručnjaka od Iva Lakosta i Stefana Jerasimosa do Mišela Korinmana i Mišela Rua, znalački su osvetlili sve

---

¹⁶⁸ Intervju lorda Karingtona beogradskom *NIN*-u, br. 24 za 1995, str. 16, „Karington, Evropa će se obavezno stideti”.

najbitnije geopolitičke i dugoročne strateške aspekte naših starih i novih deoba. (misli se na jugoslovenske deobe – primedba D. P.)

Tekstovi ovih znalaca i erudita urađeni analitički na dobroj literaturi i sa odmerenim zaključcima, lišeni su svake pristrasnosti i predstavljaju najbolji naučni zbornik o jugoslovenskom pitanju objavljen poslednjih godina na francuskom jeziku. Pojedini propusti mogu se pravdati nepoznavanjem svih nijansi naših teško razmrsivih isprepletenosti. U uvodnom tekstu glavni urednik Iv Lakost (*Yves Lacoste*) objašnjava genezu pojma balkanizacije napominjući da se posle gotovo sto godina, on ponovo javlja kao termin koji označava neiskorenjivo rivalstvo malih država preko kojih se lome interesi velikih sila u pozadini. Praveći paralelu s vremenom balkanskih ratova, Lakost upozorava da iza secesionističkih težnji Slovenije i Hrvatske možda stoje stari planovi nove Nemačke o srednjoj Evropi, pod njenom političkom i ekonomskom dominacijom, zatim austrijski snovi o obnovi Podunavske imperije i težnje Italije da ponovo uspostavi svoj prestiž u Jadranskom primorju.

Mišel Ru (*Michel Roux*) dao je solidnu hronologiju političkih zbivanja poslednjih godina, napominjući da su Srbi u administrativnim granicama Hrvatske pokušali zapravo da uspostave svoju vlast na područjima nekadašnje Vojne krajine iz austrijskog doba. Razmatrajući različite opcije rešenja razgraničenja između bivših jugoslovenskih republika, Mišel Ru u zaključku poveden tvrdnjama Ive Banca (hrvatski historičar, živi u Americi), kontroverznom u zaključku ističe da je Jugoslavija 1918. nastala prerano i da su težnje njenih naroda bile i političke i ideološki tako zasnovane da su se međusobno isključivale. Najagilniji saradnik ovog broja Mišel Korinman (*Michel Korinman*), koji je prošlog leta boravio u Jugoslaviji, inače, poznati stručnjak za nemačka pitanja, napisao je važan prikaz o stavovima nemačke i austrijske štampe oko rata u Jugoslaviji, pokazujući da je demonizacija Srba u germanskoj štampi počela znatno pre izbivanja ratnih sukoba. Po tvrđenju izvesnih nemačkih novinara ta kampanja bila je potka prodoru nemačkog uticaja u dubinu Balkana – upravo ono što se o toj kampanji i mislilo u Srbiji.“

U nastavku Bataković navodi da Revanšistički nastrojena austrijska štampa, uz rame nemačkoj, neumorno je demonizovala „vizantijsku terorističku i varvarsku“ Srbiju i njom federalnu armiju, naglašavajući da je dodatni podsticaj takvim tvrdnjama bila izjava uticajnog Ota Habsburškog da Srbi po onome što su učinili u Hrvatskoj sasvim zasluže naziv ‘barbari’ kojima nije mesto u krugu civilizovanih naroda Zapadne Evrope. U drugom članku Korinman je analizirao

istorijske korene suprotnosti u trouglu Italija–Albanija–Jugoslavija, dok je dodatni pregled pisanja nemačke štampe o Jugoslaviji uradio Etjen Sir.“

Bataković u zaključnom delu prikaza časopisa *Herodot* posvećenom jugoslovenskoj krizi, kaže da on predstavlja „krupan, ohrabrujući iskorak u stručnom i nepristrasnom predstavljanju naših složenih i često nerazumljivih problema sve zainteresovanijoj kulturnoj javnosti Francuske, zemlje u kojoj ponovo postoji veliko interesovanje za uspostavljanje bliskih, prijateljskih veza sa Srbijom.“¹⁶⁹

Da je sukob u Hrvatskoj, otcepljenje Slovenije, kriza i početak raspada SFRJ imalo negativne i velike posledice na ekonomiju praktično svih jugoslovenskih republika, pokazuje i tekst u *Mundu* od 3. marta 1992, „Rat i ekonomija“. U njemu se konstatuje ekonomska pogođenost i Hrvatske u kojoj su tek prekinuti sukobi i došle snage plavih šlemova, i u Sloveniji koja je imala samo kratkotrajna ratna dejstva. Ali, posledice trpe i ostale oblasti, uključujući i Srbiju i Crnu Goru, kao i Bosnu i Hercegovinu pa i Makedoniju. Za Srbiju i Crnu Goru se kaže da je došlo do pada proizvodnje, prekida kooperantske proizvodnje sa Slovenijom i Hrvatskom, ali da je ekonomija ipak još na nogama i samo uzdrmana. Slovenija će morati da nađe nova tržišta za svoje proizvode.¹⁷⁰

O ulozi Evropske ekonomske zajednice, koja upravo u periodu raspada SFRJ i oružanih sukoba u Sloveniji i Hrvatskoj prerasta u Evropsku uniju, paralelno sa drugim geopolitičkim promenama planetarnog značaja kao što je nestanak SSSR-a, govori članak objavljen u *Večernjim novostima* – izjava tadašnjeg predsednika Predsedništva Jugoslavije dr Branka Kostića: „Skoro svako od 14 primirja, koliko smo zaključili sa Slovencima i Hrvatima, zaključili smo u trenucima koji su bili kritični za protivničku stranu. Gotovo svakom zaključenom primirju prthodilo je gotovo izuzetno jak pritisak EZ na našu stranu.“¹⁷¹

Vladislav Jovanović, tada ministar spoljnih poslova Srbije, dao je 15. januara intervju za pariski *Mond*, novinarki Florens Artman. U antrfileu je

---

¹⁶⁹ Tekst Dušana Batakovića objavljen u *Večernjim novostima* od 20. februara 1992, „Francuski naučnici u časopisu Herodot o vrtlogu jugokrize – nemački ključ za balkansku bravu“.

¹⁷⁰ *Le Monde*, 3. marts, 1992, u: Bernard Feron *Yougoslavie origines dun conflit*, Le Monde editions, poche, Paris, 1994,

¹⁷¹ „Ko je srušio SFRJ“, *Novosti* od 27. septembra 1996, str. 27.

izvučena njegova izjava „...Evropa uopšte nije bila nepristrasna u jugoslovenskoj krizi..”. U nastavku navodi da je EEZ (EU nešto pre toga preimenovana), prihvatila posredovanje, i da je i na zalaganje predsednika Miterana, koji uživa poverenje svih strana u sukobu, formirana konferencija u Hagu i potom i Badinterova komisija, kao i posredovanje lorda Karingtona. Ukoliko se nije insistiralo sa te strane o opstanku SFRJ već priznanju prava na nezavisnost republika koje su tražile secesiju (Slovenija i Hrvatska), onda se moglo makar očekivati pravo da oni koji to hoće ostanu u Jugoslaviji. Umesto toga se izašlo sa spremnošću da se prizna pravo i potencijalna želja svih republika koje to hoće da se razdvoje i dobiju nezavisnost. Srbija i Crna Gora svakako žele da ostanu u zajedničkoj državi, a verovatno i druge republike Jugoslavije koje nisu izvršile secesiju. U ovom trenutku Unija postavlja otklon od punog članstva Jugoslavije od niza međunarodnih institucija na evropskom kontinentu. Srbiji i Crnoj Gori se uvodi embargo na uvoz petroleja. S druge strane, uz pomoć posredovanja međunarodne zajednice i Vensovog plana okončava se sukob u Hrvatskoj i očekuje se dolazak plavih šlemova. Svakako da Nemačka ima značajnu ulogu u držanju Unije prema jugoslovenskoj krizi.

Na pitanje Artmanove da li se slaže da se politika Francuske razlikuje od politike Nemačke u svemu tome, Jovanović odgovara: „Mi to želimo, ali ne vidimo sada supstancijalne razlike...”. U nastavku ministar Jovanović naveo je da je i Austrija uz Nemačku, pa delom i Italija, ta koja prednjači u toj politici koja je u krizi sa secesijom zapadnih republika jugoslovenskih imala negativnu ulogu i da pada u oči da su to manje-više sve zemlje koje su u Drugom svetskom ratu imale agresorsku ulogu prema Jugoslaviji. „...Francuska je posebno draga kod Srba i zauzela je svoje mesto u našim srcima, ali njena politika okleva da nas podupre. Ali, predsednik Miteran je izuzetak jer njegovo insistiranje na legalitetu u međunarodnim odnosima i pravdi je ono što nas ohrabruje i održava vrednosti mnogo.”¹⁷²

Francuski general Filip Morillon u svojoj knjizi „Verujemo i dalje”, Hronika Sarajeva, opisuje kako su plavi šlemovi raspoređivani na prostor Krajine u Hrvatskoj. On kaže da su se januara 1992, na osnovu Vensovog plana, snage Ujedinjenih nacija raspoređivale na granici razdvajanja u Hrvatskoj sa Krajinom.

---

¹⁷² *Le Monde*, Vladislav Jovanovic, ministre des Affaires étrangères de Serbia, propos recueillis par Florence Hartmann, 15. janvier, 1992, u: Bernard Feron *Yougoslavie origines dun conflit*, Le Monde editions, poche, Paris, 1994, pp. 129–132.

Posle pregovora dogovoreno je da u Istočnoj Slavoniji, baš kao i u Zapadnoj Slavoniji, rasporede trupe plavih šlemova iz Argentine, Kanade, Jordana i Nepala, na prostoru Banije i Korduna iz Danske, Nigerije i Poljske, a na jugu u samoj Kninskoj krajini i delu Like trupe iz Francuske, Kenije i Čehoslovačke. Morilon ukazuje da su prema Istočnoj Slavoniji trebalo da se rasporede francuske trupe, no kako on misli, zbog posebno dobrih tadašnjih odnosa Pariza sa Budimpeštom, srpska strana je radije rasporedila francuske trupe u Kninskoj krajini, smatrajući ih tu korisnijim, nego u ovoj zoni. Jer, kako navodi Morilon, dobri tadašnji odnosi Francuske i Mađarske nisu pogodovali da francuske trupe budu raspoređene na tom sektoru gde zajedno sa Vojvodinom ima dosta Mađara, nego na jugu, a pored toga veoma brojne francuske snage od čak 12 bataljona su locirane u sektor Banjaluke gde preteže srpsko stanovništvo, i što je izgleda srpskim stratezima ukupno najviše odgovaralo kada je u pitanju preraspodela francuskih snaga pri misiji OUN. Morilon navodi da su UN usvojile srpske sugestije oko rasporeda pojedinih bataljona mirovnih snaga, pa je ukupno posmatrano ovaj koncept usvojen i već početkom marta 4.500 plavih šlemova je stiglo na lice mesta.¹⁷³ Analizirajući dalje u navedenoj knjizi raspored trupa plavih šlemova na prostoru Hrvatske i Krajine, Morilon navodi nekoliko oficira Francuza koji su pored njega imali istaknutu ulogu u komandnom sastavu. Morilon, koji je tada bio podređen Nabijaru, indijskom generalu koji je bio glavnokomandujući svih trupa plavih šlemova u Hrvatskoj i Krajini, a potom i one računajući u BiH kada se tokom 1992. tamo razvije ratna kriza, imao je iza sebe kao trećeg u hijerarhiji Irca Sedrika Tornberija (*Cedrik Thornberry*), koji je bio zadužen za civilni deo administracije plavih šlemova. Zatim, tu je bio Kanađanin Luis Makenzi (*Lewis MacKenzie*), a potom komandanti sektora (Zapadna i Istočna Slavonija, potom Banija i Kordun i najzad sektor Jug koji je obuhvatao Kninsku krajinu i Liku). Francuski oficir pukovnik Pol Farbo (Paul Farbeau) je bio šef logistike za čitav kontigent plavih šlemova. Za njega Morilon navodi da je imao veliko ranije iskustvo u sličnim operacijama, pre svega u Libanu. Farbo je bio komandant u Banjaluci, koja tada nije bila zahvaćena, uostalom kao ni Bosna i Hercegovina, ratnom krizom i sukobima, no tu se nalazilo dvanaest bataljona francuskih plavih šlemova koji su sa te pozicije, kako navodi Morilon, imali odličnu stratešku poziciju ka Hrvatskoj,¹⁷⁴ u isturenom geografskom području zapadne Bosne, a što on ovde nije

---

¹⁷³ General Morillon, *Croire et oser*, Chronique de Sarajevo, Grasset, Paris, 1993, pp. 13–14.

¹⁷⁴ *Ibid.*, op. cit., p. 21.

napomenuo, to je prostor inače većinski nastanjen srpskim stanovništvom. Kada se posmatra komandant svih francuskih jedinica plavih šlemova, dakle na neki način njihov interni pretpostavljeni to je bio pukovnik Kristijan Xuereb (*Christian Xuereb*) za koga Morilon navodi da je bio „stari legionar padobranac”. Njegov ađutant kapetan Hose Fernandez (Hose Fernandes) (portugalskog porekla), artiljerac padobranske jedinice, a neka vrsta ađutanta samog generala Morilona i u isto vreme šef organizacije pozadine i administracije je takođe iz elitnih padobranskih jedinica Wangel Mihajlov, makedonskog porekla, sa devetnaest godina staža u Legiji stranaca.¹⁷⁵ U proleće 1992. godine konstituisala se zasebna jedinica francuske vojske pri plavim šlemovima, koja je pod komandom pukovnika Kristijana Xuereba brojala 3.000 ljudi. Pored toga bilo je u drugim grupacijama plavih šlemova još manjih jedinica Francuza, a sledećih meseci i godina njihov broj se povećavao, naročito u Bosni i Hercegovini.

Na osetljivom mestu komandanta sektora Istočne Slavonije za srpsku stranu postavljen je Rus Aleksandar Kromčenko (Александр Кромченко)-sektor Istok.¹⁷⁶

Prestanak ratnih sukoba u Hrvatskoj, te dolazak trupa OUN na liniju razdvajanja, kao i dogovor Srbije i Crne Gore o definitivnom opstanku (ili pak formiranju nove iz aspekta nekih pogleda u okviru međunarodnog prava) zajedničke države, predstavljali su nagoveštaj ostvarivanja mira i političkih rešavanja spornih pitanja na postjugoslovenskom prostoru. Ovome treba dodati međunarodno priznavanje Slovenije i Hrvatske od nekih država zapada, kao i očekivanje rešavanja daljeg statusa Makedonije i Bosne i Hercegovine mirnim putem. U tom pravcu, nagoveštaj spremnosti većinskog stanovništva Makedonije i predstavnika Muslimana i Hrvata u BiH da napusti zajedničku državu predstavljao je novi izazov za teškoće. Ipak, mirno rešavanje položaja Makedonije i izlazak vojske JNA sa njene teritorije, izuzetno je ohrabrivao međunarodno okruženje u prilogu otpočinjanja stvarnog mira na jugoslovenskom prostoru i političkim procesima definisanja njegove nove konstelacije. Francuska je sa povećanim optimizmom prišla novoj političkoj stvarnosti na jugoslovenskom (odnosno sada već postjugoslovenskom prostoru) tokom prvih meseci kalendarske 1992. godine. Razlozi za optimizam su ipak, uz svu udržanost, bili vidljivi, pošto je u tom trenutku gotovo svako

---

¹⁷⁵ Ibid., op. cit., pp. 43–44

¹⁷⁶ Ibid., op. cit., pp. 18–19.

od jugoslovenskih naroda, pa i velikih sila, makar donekle mogao da bude nečim zadovoljan od postignutih uslova i predloženih rešenja, tako da su razlozi za dalje sukobe izgledali minimalni.

Pažnja javnog mnjenja u Francuskoj je polako napuštala situaciju u Hrvatskoj nakon prekida vatre i dolaska na liniju razdvajanja plavih šlemova. Istina, kad god je dolazilo do incidenata povećavala se pažnja na hrvatsko-srpski konflikt, paralelno sa povremenim praćenjem pregovaračke pozicije dve strane u prilog pokušaja definitivnog rešavanja postojećih pitanja. Tako u *Mondu* od 3. jula 1992. izlazi članak upitnog naslova „Iluzorni prekid vatre u Hrvatskoj”. U njemu se daje kraći pregled sukoba na teritoriji bivše federalne jugoslovenske republike Hrvatske. Konstatuje se da Srbi, koji su činili oko 12% stanovništva bivše jugoslovenske republike, a sada međunarodno priznate države, kontrolišu više od jedne trećine njene teritorije, što je postignuto delom i uz pomoć savezne armije i vlasti iz Beograda.¹⁷⁷ Konstatuje se da je u kratkotrajnom, ali krvavom ratu tokom druge polovine 1991. godine, poginulo na obe strane oko 20.000 ljudi, a da je samo u Zagrebu stradalo 4.000 žrtava, od čega 1.773 civila. Na liniju razdvajanja je došlo 14.000 plavih šlemova i da je sadašnji mir varljiv, imajući u vidu relativnu nepopustljivost u pregovaračkom procesu dve strane, kao i povremene provokacije. I pored toga mir se do tog trenutka (3. jul 1992.) uglavnom održava bez većih pretnji, sa neizvesnom budućnošću pregovaračkog procesa.¹⁷⁸

General Morilon opisuje svoj dolazak na prostor Krajine, u sektor Jug, gde su bile stacionirane francuske snage plavih šlemova juna 1992. godine kada je već Vensov plan zaživeo. Francuski komandant u ovom sektoru je bio pukovnik Meil (Meile) (komandant francuskog kontigenta plavih šlemova na ovom sektoru, a ne komandant čitavog sektora Jug imajući u vidu da su i Čehoslovačka i Kenija ovde dali svoje trupe). Navodi da se koliko-toliko normalan život vraća u ove krajeve, i da se sa obe strane linije razgraničenja

---

¹⁷⁷ Zapravo, pravi broj Srba u Hrvatskoj je bio veći, pošto je najveći udeo stanovništva koji su se izjašnjavali kao Jugosloveni po poslednjem popisu zapravo pripadao srpskom etnosu. Jedan deo njih je to činio, mahom poreklom iz urbanih sredina, da u slučaju daljeg zaoštavanja situacije zadrži sopstvenu i bezbednost svojih porodica. Slična je bila situacija i u Bosni i Hercegovini, gde se jedan deo Srba izjašnjavao kao Jugosloveni, a neki i kao Crnogorci.

¹⁷⁸ *Mond*, članak na prvoj strani od 3. jula 1992. godine (dostupan u elektronskoj formi CD izdanja *L'histoire au jour le jour*, edition 1999, Nouvelle version).

seljani polako vraćaju obradi polja. Napominje da su sa obe strane linije postojala izbegla lica, brojnija sa srpske strane, dakle odbegli Hrvati. Opisuje svoj boravak u Gračacu, Kninu, kao i zajednički ručak utroje koji su on, Meil i ministar vojske Republike Srpske Krajine Stojan Španović imali. Po Morilonu, nakon dolaska plavih šlemova i operacionalizacije plana Vensa dolazi do povlačenja sa srpske strane ostataka trupa JNA, koja se zapravo transformiše u teritorijalnu odbranu i policiju, sastavljenu od mladića i ljudi koji su sa ovih (krajinskih i hrvatskih) prostora, dok je manji deo pripadnika JNA koji su učestvovali u prethodnim sukobima, a nisu poreklom odatle, otišao za Bosnu i Hercegovinu, odnosno SR Jugoslaviju (Srbiju i Crnu Goru). Prepričavajući istorijat događaja i stradanje srpskog naroda pod NDH u Drugom svetskom ratu, on u isto vreme pokušava da nađe neke zajedničke dodire za budući suživot Srba, Hrvata, Muslimana na eksjugoslovenskom prostoru, gde je po njemu glavni problem ako neka od nacija želi da dominira i da ostale drži podređenim. U praksi Morilon konstatuje primenu dogovora Vensa koje su opet, makar u nekim nijansama, obe strane gledale da izvrdaju, posebno što se tiče demobilizacije i smanjenja na minimum sopstvenih snaga bezbednosti u zonama oko razgraničenja. On navodi i smrtne slučajeve među plavim šlemovima, najčešće od zaostalih nagaznih mina, što predstavlja i slučaj pogibije francuskog kapetana Linara i njegovog ađutanta Kapoa blizu aerodroma Zemunik. Razmišlja da li je eksplozija mina bila možda i telekomandovana daljinski i da je bilo još sličnih situacija stradanja plavih šlemova te kalendarske godine u toj zoni? Obilazeći u sektoru Like i Korduna plave šlemove zapaža da je čehoslovački odred na visokom nivou obavljanja svojih zadataka, i da se njegovi pripadnici Česi i Slovaci uopšte ne obaziru na novonastalu situaciju, separacije u dve nove države njihove otadžbine koja je usledila, a njihova združenost i kompaktnost na terenu o tome govori. Ukupno posmatrajući situaciju na terenu, tokom proleća i leta 1992. godine, sa sprovođenjem Vensovog plana, on smatra da se to uz minimalna odstupanja odvija po predviđenom planu. U oblasti Dubrovnika konstatuje naknadni dogovor na terenu o postepenom povlačenju snaga SRJ, imajući u vidu specifičnost ove zone koja ne spada u Krajinu, ali gde trupe bivše JNA predvođene generalom Strugarom odugovlače sa povlačenjem. No, sporazum je ipak na vidiku od avgusta 1992, nakon pregovora na stranoj fregati nadomak Dubrovnika uz međunarodno posredovanje.¹⁷⁹

---

¹⁷⁹ General Morillon, *Croire et oser*, Chronique de Sarajevo, Grasset, Paris, 1993. pp. 65-90.

Profesor sa pravnog fakulteta u Splitu Vladimir-Đuro Degan, ukazuje da je u Francuskoj u periodu kraja osamdesetih i početkom devedesetih godina, bila znatno brojnija srpska dijaspora od hrvatske. Tradicionalna podrška Francuske Srbima, bila je kako zapaža vidljiva u značajnom delu francuskog javnog mnjenja. On konstatuje da je i srpska dijasporna elita bila izraženija u društvenom i javnom životu od hrvatske u Francuskoj, i odaje priznanje Danilu Kišu i brojnim drugima iz nje, koji kako navodi „nisu prihvatili nacionalistički talas u ovom periodu“. Međutim, po njemu je srpska dijaspora, naročito među njom „najagresivniji nacionalistički deo“ imala velikog uticaja u francuskom javnom mnjenju, tokom trajanja jugoslovenske krize. Tokom vremena stvari u francuskom javnom mnjenju su se počele po Deganu menjati u korist Hrvata. U tom pravcu on izdvaja nekoliko uticajnih intelektualaca hrvatskog porekla koji su organizovali demonstracije i slične javne manifestacije u Parizu, poput Marka Gjidara, Nevena Štimca, Tihomila Rađe (inače sa staništem pretežno u Švajcarskoj) i dr.¹⁸⁰

U stručno-naučnom elaboratu „Rat u Hrvatskoj 1991-1995“ istoričara na čelu sa Miletom Bjelajcem i Ozrenom Žunecom, navodi se da su tokom perioda 1991-1992, najviši nemački i francuski zvaničnici tog doba imali potpuno suprotne stavove oko priznavanja posebno Hrvatske. Nemačka je prednjačila u tom procesu, a zvanični Pariz, se nije slagao, ali ne i odlučno suprotstavljao.¹⁸¹ Oni se pozivaju na Miterana citirajući njegov stav od 29 februara 1993. da „Sve je to bilo niz grešaka: nemačka akcija, američka neupućenost, neodlučnost Italije zbog intervencije Vatikana koja ih je paralisala. U stvari Nemačka sebe smatra za legitimnog naslednika bivše Austrijske imperije, i zato na sebe preuzima sav taj stari austrijski osvetnički duh protiv Srba...“.¹⁸² Sa druge strane, Michael Libal, tadašnji šef departmana

---

¹⁸⁰ Vladimir-Đuro Degan: Marc Gjidara, Pogledi iz Francuske na socijalističku Jugoslaviju (1980-1991)... Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 54, 1/2017., str. 321.-325. Mark Gjidara je počevši od 2000. godine osnovao i postdiplomske studije na zagrebačkom pravnom fakultetu na francuskom jeziku, u saradnji sa pravnim fakultetom u Parizu (odakle je dolazilo nekoliko profesora da drži predavanja) i ovaj odsek je funkcionisao do 2007. godine i iznedrio je oko 150 pravnik specijalista.

¹⁸¹ Elaborat “Rat u Hrvatskoj 1991-1995”, Peščanik, 2016, vođe stručnog tima istoričara Mile Bjelajac i Ozren Žunec. (str. 1-56) str. 26.

¹⁸² Hubert Vadrine, Les mondes des Francoas Mitterrand, Paris, 1996, p. 625; Takođe Elaborat “Rat u Hrvatskoj 1991-1995”, Peščanik, 2016, vođe stručnog tima istoričara Mile Bjelajac i Ozren Žunec. str. 26.

za Jugoistočnu Evropu Nemačke, ima sasvim drugi stav koji iznosi u svom naknadnom delu Nemačka politika u jugoslovenskoj krizi, optužujući načelno srpsku stranu za zaoštavanje konflikta u jugoslovenskoj krizi.¹⁸³

Politika Francuske u drugom talasu oružanih sukoba i upravljanja krizom u Bosni i Hercegovini 1992–1995.

Pitanje budućnosti mira u Bosni i Hercegovini zabrinjavalo je francusku spoljnu politiku. Bosna i Hercegovina je imala veliku važnost u očuvanju mira na prostoru eks-Jugoslavije, imajući u vidu njen nacionalni sastav, geografski položaj. Još 30. decembra 1971. godine, tada disident u SFRJ, Milovan Đilas dao je intervju za pariski *Mond*. To je bilo u periodu kulminacije krize Maspok, kada je evropska i svetska javnost bila posebno zainteresovana za Jugoslaviju, naročito njenim unutrašnjim međunacionalnim odnosima i uređenjem. Đilas ističe da je ideologija KPJ još za vreme Drugog svetskog rata insistirala na autonomiji, i potom zasebnosti Bosne i Hercegovine kao federalne jedinice. Đilas kaže da je BiH obuhvatala pre svega srpsko stanovništvo kao većinsko, a potom i Muslimane i Hrvate (period uoči Drugog svetskog rata). Hrvatski nacionalizam je, po njegovom mišljenju, imao istorijski elemenat kao uporište za svojatanje makar značajnog dela BiH, a srpski pored toga i etnički elemenat. Nasuprot tome, partija je odlučila da se stvori zajednička republika sve tri veroispovesti. Đilas priznaje „da u poslednje vreme partija izlazi u susret partikularizmu Muslimana“, verovatno misleći da ih upravo u to vreme promoviše i kao naciju, pošto su u čitavom prethodnom posleratnom vremenu tretirani kao i ranije – kao veroispovest koja se može odrediti u nacionalnom smislu kao Srbin, Hrvat ili neopredeljen.¹⁸⁴

Sociolog Kristof Solioz (*Christophe Solioz*), u svojoj studiji analize jugoslovenskog društva, dolazi do zaključka da je u ovoj republici svaki

---

¹⁸³ Libal Michel, *Njemačka politika u jugoslovenskoj krizi*, Golden marketing- Tehnička knjiga, Zagreb, 2004; Takođe Elaborat “Rat u Hrvatskoj 1991-1995”, Peščanik, 2016, vođe stručnog tima istoričara Mile Bjelajac i Ozren Žunec. str. 26.

¹⁸⁴ Le Monde, 30 decembre, 1971, Entretien avec Milovan Djilas, u Bernard Feron *Yougoslavie origines dun conflit*, Le Monde editions, poche, Paris, 1994, p. 52.

ekonomsko-socijalni problem SFRJ ne samo bio posebno izražen već i sa izvesno lošijim pokazateljima za jugoslovenski prosek. To se odražavalo i u većoj procentualnoj nezaposlenosti nego što se to odnosi na jugoslovenski prosek (za oko 5%), manjoj stopi urbanizacije (za oko 10%), manjem udelu privredno aktivnog stanovništva (za oko 5%).¹⁸⁵

Smirivanje situacije na području Hrvatske početkom 1992. i dolazak međunarodnih plavih šlemova pod okriljem OUN na zonu razdvajanja ohrabrilo je sve pristalice mira. U isto vreme to je, bar za prostor predratne republike Hrvatske (a tada od više zemalja Evrope i sveta priznate nezavisne države), označilo i prelazak sa ratne na političku sferu rešavanja daljnjeg položaja zona sa većinskim stanovništvom Srba, koje su od tada uživale zaštitu trupa OUN, a same organizovale svoju, srpsku vlast na tim prostorima. Ovome treba dodati i mirno rešavanje budućnosti Makedonije, odakle su se sporazumno povukle trupe JNA i gde je ona faktički dobila nezavisnost. Istina, Makedonija nije i *de jure* priznata odmah od zemalja Evropske ekonomske zajednice, zbog spora oko njenog naziva koji je imala sa Grčkom, inače članicom EEZ, čemu se kratkoročno prilagodila i francuska diplomatija. Francuska je bila zainteresovana za mirno rešavanje situacije u Bosni i Hercegovini, imajući u vidu da su u prvim mesecima kalendarske 1992. godine trajali intenzivni pregovori, uz pomoć međunarodnih medijatora, o budućnosti ove republike. Posle održanih izbora u njoj 1990. godine pobedile su političke stranke sa nacionalnim predznakom, koje su dobile i najviše poslanika u parlamentu. Tačan procentualni udeo u stanovništvu Bosne i Hercegovine uoči početka ratnih sukoba svaka od tri konstitutivna naroda, bilo je precizno jako teško utvrditi pošto je u izvršenom popisu 1991. godine postojala rubrika izjašnjavanja Jugosloven, za koju se izjasnilo 5,5% građana, a još 2,1% se nisu opredelili. Od onih koji su se opredelili, Muslimana je bilo 43,7%, Srba 31,4% i Hrvata 17,3%. Ukoliko pođemo od toga da je verovatno više od polovine izjašnjenih Jugoslovena i neopredeljenih bilo zapravo Srba, ili delom iz mešovitih brakova koji su težili etničkim Srbima, uz oko pola procenta onih koji su se izjasnili kao Crnogorci, onda je jasno da je srpski korpus u BiH iznosio (čak i ako ne računamo brojne primedbe na regularnost popisa sprovedenog upravo 1991. godine), najmanje 35% populacije republike. Tome u prilog ide

---

¹⁸⁵ Christophe Solioz, *Retour aux Balkans*, essays d'engagement 1992-2010, L'Harmattan, Paris, 2010, pp. 74–80.

činjenica da su prethodna dva popisa, sprovedena u mirnijoj atmosferi, pokazala veći udeo srpske populacije. Tako je na popisu 1981. godine udeo Muslimana bio 39,5%, Srba 32%, a Hrvata 18,4%. Tada se čak 7,9% stanovništva izjasnilo kao Jugosloveni, uz još 2,2% neopredeljenih. Najzad, 1971. godine, kada se svega 1,2% stanovništva BiH izjasnilo kao Jugosloveni, a 1,4% bilo neopredeljenih, udeo Srba je bio čak 37,2%. Muslimana je po tom popisu bilo tek nešto više, ili 39,6%, a Hrvata 20,6%. Upoređujući odnos Srba i Muslimana iz 1971. godine po popisu – 37,2% prema 39,6%, dakle veoma izjednačen, pada u oči da je odnos iz 1991. godine od 31,4 prema 43,7 % posledica toga da je najveći, ili makar veći deo opredeljenih Jugoslovena i onih iz grupe neopredeljeni u stvari pripadao srpskoj populaciji. Ovome treba dodati činjenicu da su etnički Srbi, kao bivše potlačeno stanovništvo u periodu viševjekovne osmanske vladavine Bosnom i Hercegovinom, zauzimali kao seljaci kmetovi najveći deo ruralnog prostora i obradivih površina, dok su Muslimani, kao deo stanovništva koji je podržavao okupatorski upravni aparat, bili koncentrisani u varošicama, kasabama, sa manjom rasprostranjenošću na ruralnom području. Tako su etnički Srbi raspolagali velikom površinom zemljišta i manjim uporištem u zastupljenosti urbane populacije.¹⁸⁶

U svojoj knjizi o jugoslovenskoj krizi, objavljenoj 1993, Žerar Bodson (*Gerard Bodson*) navodi po njemu važne uzroke otpočinjanja sukoba i u Bosni i Hercegovini: „Bilo je očigledno da će nezavisnost postati prethodnica građanskog rata. Ta nezavisnost je priznata 6. aprila od strane EZ i 7. aprila od strane SAD. Na dan 8. aprila proglašeno je vanredno stanje i borbe su počele. U članku objavljenom 24. marta najavio sam građanski rat, stvaranje srpske republike i hrvatske države u BiH, i skrenuo sam pažnju javnog mnjenja na verski karakter režima koji Izetbegović želi da uspostavi.

Neusklađeno je želeći mir u Hrvatskoj, poslati tamo 14.000 plavih šlemova i istovremeno objaviti da će se priznati nezavisnost BiH i Makedonije početkom aprila. BiH je bure baruta, gde živi 44% Muslimana, 17% Hrvata, 32% Srba i 7% Jugoslovena.... U stvari, Muslimani nisu potomci Turaka nego Srbi ili Hrvati

---

¹⁸⁶ Ovi i drugi problemi i obeležja Bosne i Hercegovine, obrađeni su temeljno u knjizi Xavier Bougarela *Bosnie anatomie d'un conflit*, La decouverte, Paris, 1996, objavljenom odmah iza Dejtonskog sporazuma. Bila je jedna od onih publikacija koja je imala veliki uticaj u francuskim intelektualnim krugovima u formiranju predstave o situaciji u ovoj bivšoj jugoslovenskoj republici.

koji su islamizirani. Zaista, se radi se samo o jednom slovenskom narodu! To je prvi put da jedna religija postane narod. Nema etničkih razlika, nego samo religijskih. BiH će biti muslimanska država. To je slobodan izbor i slobodno pravo Muslimana. Ali, zar se zaista veruje da će katolički Hrvat ili pravoslavni Srbin hteti tamo da živi? Koji bi Francuz prihvatio takvu sudbinu, pogotovo ako bi imao mogućnost da se pipoji susednoj zemlji matici?”¹⁸⁷

U samoj Francuskoj se na jedan veoma suptilan način prišlo problemu Bosne i Hercegovine, pokušavajući na svaki način da se izbegne krvavi scenario ostvaren već u Hrvatskoj. U isto vreme se pokušalo prići problemu sa željom da se postigne zadovoljavajuće rešenje koliko je to moguće za sve strane, i da se izbegne nametanje rešenja, što bi dovelo do spirale nezadovoljstva i daljih sukoba.

Ovde bismo ponovo citirali Žerara Bodsona, francuskog politikologa, koji u svojoj knjizi *Evropa ludaka*, ukazuje na neoprostivu grešku zapadnih zemalja u jugoslovenskoj krizi, gde je Badinterova komisija proglasila unutrašnje republičke granice SFRJ 1991–92. za međunarodne, naročito po pitanju Bosne i Hercegovine, a u manjoj meri i Hrvatske. „Lord Karington, bivši evropski pregovarač, morao je da prizna da je bila velika greška EZ priznavanje Slovenije, Hrvatske i naročito Bosne i Hercegovine, koja je praktično gurnuta od strane Badinterove komisije na put secesije, uprkos protivljenja Srba i zadnjih misli Hrvata...”¹⁸⁸ Fransoa Miteran je nakon isteka svog predsedničkog mandata izjavio da duboko žali što Evropa „nije htela da brani postojeće pravne norme i što su secesionističke republike priznate pre nego što je rešeno pitanje granica...”¹⁸⁹

---

¹⁸⁷ Žerar Bodson, *Evropa ludaka*, Udruženje izdavača i književnika Jugoslavije, Beograd, 1993, str. 82. Bodson u istoj knjizi na strani 80 govori o promeni etničkog i religijskog sastava Bosne i Hercegovine tokom XX veka na štetu Srba, a u korist pre svega muslimana: „...U BiH najveću grupu čine Muslimani 44 %, zatim Srbi 35 %, pa Hrvati 17 %. Ali ovaj procenat je izrazito rastao u nepovoljnom smislu za Srbe (44,3 % u 1948. godini u odnosu na Muslimane 30,7 % u 1948). Ove brojke su bile još povoljnije za Srbe pre genocida 1941-1945...”. Međutim, ovde dajemo jednu primedbu: sve do popisa stanovništva 1971, Muslimani su se izjašnjavali delom kao Srbi ili Hrvati, a nakon toga su konstituisani kao nacija Muslimani. Istina i tada su popisni rezultati prilično zamagljeni, jer je uvedena kategorija Jugosloven kao nacionalna odrednica, gde su se uglavnom etnički Srbi pravoslavci izjašnjavali u tom pravcu, potom deo Muslimana, a najmanje Hrvata.

¹⁸⁸ Žerar Bodson, *Evropa ludaka*, Udruženje izdavača i književnika Jugoslavije, Beograd, 1993, str. 77.

¹⁸⁹ Smilja Avramov, *Postherojski rat Zapada protiv Jugoslavije*, Idi, Veternik, 1997, str. 200-201.

Dva dana nakon što je Nemačka jednostrano priznala Bosnu i Hercegovinu kao nezavisnu državu, 6. aprila 1992. (isti dan to je podržala načelno i EU), i Francuska se preko svog ministra spoljnih poslova odlučila da učini isto. Osmog aprila pozivajući se na odluku Evropske ekonomske zajednice o potrebi priznavanja nezavisnosti Bosne i Hercegovine, donete u Luksemburgu 6. aprila, francuski ministar spoljnih poslova je naveo da 8. aprila to čini i Francuska i da će uslediti uspostavljanje diplomatskih predstavništva sa novopriznatom državom.¹⁹⁰ Ovo je za Francusku dobrim delom bio iznuđen diplomatski čin, imajući u vidu da se EEZ već izjasnila u tom pravcu i da je Francuska, kao njena članica (vodeća uz Nemačku), pratila ovu politiku.

EEZ je već 16. aprila izdala komunique u vezi sa situacijom u Bosni i Hercegovini. U tom tekstu se pozivaju sve strane da se uzdrže od dalje eskalacije sukoba, a posebno se spominje Jugoslovenska narodna armija, a potom i srpska strana („srpske neregularne snage”). U daljem tekstu se daje podrška bosanskoj vladi da mirnim sredstvima dođe do opštenacionalnog sporazuma uvažavajući interese svih strana u BiH. Posebno se upozoravaju Srbija i Hrvatska da se uzdrže od slanja trupa u BiH. Daje se podrška međunarodnim posrednicima, pre svega Vensu, da se mirnim putem pronađe rešenje za novonastalu situaciju.¹⁹¹

Prilikom razvoja bosansko-hercegovačke krize, 24. aprila 1992. godine, ministri spoljnih poslova Francuske, Nemačke i Poljske su na zajedničkom skupu u jugoistočnoj Francuskoj (Tremola banja) izdali zajedničko saopštenje, koje se u svom drugom delu odnosi na krize u Avganistanu i na Zakavkazju (u vezi Nagorno Karabaha). Osuđene su sve strane u nastajućem sukobu u Bosni i Hercegovini i poziva se na posredovanje OUN za mir. Iako su osuđene sve strane u sukobu, kao i njihovi spoljni podržavaoci, spominje se na jednom mestu Jugoslovenska narodna armija, iako je ona jedina zvanična vojska na

---

¹⁹⁰ Communiqué du ministère des affaires étrangères, en date du 8 avril 1992, sur la reconnaissance diplomatique de la Bosnie-Herzégovine par la France.

<https://www.vie-publique.fr/discours/130722-communique-du-ministere-des-affaires-etrangees-en-date-du-8-avril-1992>

¹⁹¹ Communiqué des pays de la CEE, sur la situation en Bosnie-Herzégovine, Bruxelles le 16 avril 1992.

<https://www.vie-publique.fr/discours/130444-communique-des-pays-de-la-cee-sur-la-situation-en-bosnie-herzegovine>

terenu. Istina, priznavanje nezavisnosti Bosne i Hercegovine dovelo je do apsurdne situacije da se ta, do tada jedina zvanična, armija sada proglašava „da podržava spoljne snage”, verovatno misleći na podršku SR Jugoslavije, koja se doduše izričito ne spominje.¹⁹²

Bernar Kušner, ministar zdravlja i humanitarnih akcija Francuske, dao je intervju *Pari soir* (Paris soir) juna 1992. i ukazao da postoje značajne teškoće u isporuci humanitarne pomoći u Bosni i Hercegovini.¹⁹³

EEZ je 14. jula 1992. izdala kratko saopštenje u kojem se osuđuje srpska strana za bombardovanje Goražda i daje podrška međunarodnim posrednicima, spominje se lord Karington u traženju rešenja za prekid neprijateljstava.¹⁹⁴

U Parizu u Francuskoj nacionalnoj skupštini održan je 24. juna skup „Za mir i demokratiju u bivšoj Jugoslaviji”. Važnost skupu dali su organizatori – Francuski institut za međunarodne odnose i Evropska fondacija za slobodu izražavanja. Na skupu je, između ostalog, učestvovao i ministar spoljnih poslova SR Jugoslavije Vladislav Jovanović, predstavnici Slovenije, Hrvatske, muslimanske vlasti u Sarajevu. Pol Gard, francuski slavista koji je objavio u Francuskoj veoma zapaženu knjigu *Život i smrt Jugoslavije*, izašao je na skupu sa sličnom tezom, da je prva Jugoslavija – Kraljevina bila zapravo proširena Srbija, druga Titova komunistička tvorevina, a začetak treće kao konfederacije, faktički omeo pre svega srpski nacionalizam i Slobodan Milošević, koji je ponudio sasvim drugu opciju. Jovanović je replicirajući Gardu ukazao na to da Srbi nisu stvorili komunizam na ovim prostorima, da je u Srbiji na sceni sada reformisani socijalizam i da je status dve autnomne pokrajine samo korigovan u demokratskoj proceduri da bi se Srbija mogla izjednačiti sa drugim

---

¹⁹² Communiqué commun des ministres des affaires étrangères de France, de Pologne et d'Allemagne, sur la situation en Bosnie Herzégovine, dans le Haut Karabakh et en Afghanistan, Tremolat le 24 avril 1992.

<https://www.vie-publique.fr/discours/130533-communique-commun-des-ministres-des-affaires-etrangeres-de-france-de-po>

¹⁹³ <https://www.vie-publique.fr/discours/235347-interview-de-m-bernard-kouchner-ministre-de-la-sante-et-de-laction-hu>

¹⁹⁴ Communiqué de la CEE, sur les bombardements serbes en Bosnie Herzégovine, Bruxelles le 14 juillet 1992.

<https://www.vie-publique.fr/discours/130725-communique-de-la-cee-sur-les-bombardements-serbes-en-bosnie-herzegovine>

republikama.¹⁹⁵ Predstavnici Hrvatske i Slovenije imali su kraće izlaganje u kojem su uglavnom ukazali da je smanjenje nadležnosti pokrajina od strane Srbije, i pokušaj uzurpacije najvećeg dela vlasti u Federaciji od strane srpske strane, prouzrokovalo sa njihove strane ubrzavanje već započetog secesionističkog puta. Irfan Ajanović, portparol muslimanske Vlade, žestoko je optužio srpsku stranu u svom izlaganju. U publici među 365 posmatrača bio je veliki broj ljudi poreklom iz Jugoslavije, koji su, u zavisnosti od etničke pripadnosti, navijali kao na sportskoj priredbi. Na skupu je govorio i predstavnik srpske opozicije Živorad Stojković.¹⁹⁶ U Francuskoj je bilo više ovakvih skupova sa temom jugoslovenske drame u ovom periodu, a ovaj je privlačio pažnju zbog renomea učesnika i organizatora. Francusko javno mnjenje je bilo veoma podeljeno po pitanju događaja na prostoru bivše SFRJ. U periodu dok je trajao rat u Hrvatskoj činilo se da je pozicija srpske strane bar ravnopravna, međutim od kako je počeo sukob u Bosni i Hercegovini pritisak na Srbe je počinjao da biva sve veći i njihova pozicija u javnom mnjenju je nešto oslabila.¹⁹⁷

U analizi pisanja francuske štampe, koju je dao dopisnik *Politike* iz Pariza Darko Ribnikar 9. juna, ukazuje se na sve pristrasnije pisanje koje čak prerasta polako u „antisrpsku šemu“ dnevne štampe. Skreće se pažnja na dva teksta koja „zadržavaju objektivnost“ i to bivšeg ministra Žan-Fransoa Denija (Jean-François Denia) objavljen u pariskim „Nedeljnim novinama“ (navodi se da su to jedine dnevne novine koje izlaze i nedeljom u Parizu). Deni je u tom tekstu ukazivao francuskoj i široj javnosti da u aktuelnoj Srbiji postoji jak demokratski kapacitet. Deni istina daje dosta zamerki aktuelnom rukovodstvu u Beogradu, ali napominje da postoji jaka demokratija i da je dobar deo krivice za dosadašnje sukobe na rukovodstvu Hrvatske. Deni kritikuje i francusku politiku, ali i politiku zemalja EEZ da je neodlučna i da ne vlada dovoljno situacijom. On smatra da će sankcije dati neki rezultat, ohrabriti demokratske snage u Srbiji, a da zajedno sa Rumunijom i Grčkom treba te snage ohrabriti i podstaći da se

---

¹⁹⁵ „UN i Evropa nemoćni žandari?“, *Borba*, 25. jun, 1992, tekst Kike Ćurović-Anđelkić.

¹⁹⁶ Članak u *Politici* „Jovanović: SKJ bio secesionistička liga“, Darko Ribnikar 25. jun 1992.

¹⁹⁷ Pažnju je privukla TV emisija Direkt na drugom programu nacionalne televizije 11. juna, kada je Fransoa Leotar (*François Léotard*), jedan od vodećih političara francuske desnice, kritikovao srpsku stranu, a i drugi prilozi u emisiji nisu bili povoljni po Srbe. Ambasada SRJ uputila je povodom toga najoštrij protest direktoru „Antene dva“, kao i uticajnom savetu za audiovizuelne medije – iz *Politike* od 12. juna, članak „Manipulacije sa TV ekrana“, tekst Darka Ribnikara.

traži kompromisno rešenje za prekid sukoba. Drugi tekst koji Ribnikar preporučuje je članak jugoslovenskog generalnog konzula u Strazburu, Trajana Stankovića, objavljen u tiražnom regionalnom listu „Poslednje vesti Alzasa”. U tom tekstu Stanković ukazuje „da se Srbi u Bosni bore za svoj opstanak jer ne žele da žive po islamskim zakonima”. On u daljem tekstu ukazuje na jednostranu politiku Nemačke, ali sve više i SAD, koje podrškom bosanskim Muslimanima traže alibi i podršku arapskog i muslimanskog sveta a, s druge strane, da oslabe jedinstvo Evrope. Generalni konzul u nastavku ukazuje na istorijske okolnosti „da je Tito slabio Srbiju i Crnu Goru”, i da je srpsko rukovodstvo sve učinilo da zadrži SFRJ u celosti, ali da su „Slovenija i Hrvatska težili konfederaciji..”, i dalje iznosio genezu tadašnjih sukoba, upozoravajući „Srbi i Crnogorci nisu nikada u istoriji istakli belu zastavu”.¹⁹⁸

U *Politici* od 12. juna, Ribnikar predstavlja čitaocima tekst iz nedeljnika L Poan (9. jun), čiji je autor novinar srpskog porekla Kosta Hristić. Hristić je u tekstu kritikovao američku zvaničnu politiku, koja se sve više priklanja zaključku da su Srbi glavni krivci za sukobe u Bosni i Hercegovini. On ukazuje na nepravедnost sankcija prema SRJ, jer je nemoguće da se odbije podrška iz Beograda Srbima iz Bosne i Hercegovine, ali ukazuje i na kritiku pojedinih njihovih poteza od strane vlasti u SRJ. Hristić u *Poanu* kaže: „...Politička realnost je delovala na ponašanje Srba jer je Evropa odlučila da pri подели Jugoslavije zadrži međurepubličke granice kao trajne, ne razmatrajući njihovu legitimnost u etničkom ili istorijskom pogledu”. Hristić citira privatnu izjavu predsednika Konferencije o Jugoslaviji lorda Karingtona jednom sagovorniku – „Razmatrali smo kolika će biti šteta ako te granice zadržimo ili ako ih promenimo. Zaključili smo da će biti manja ako ih ne menjamo...”. U nastavku Hristić navodi „Takva koncepcija nije odgovarala Srbiji i njenom predsedniku Miloševiću od početka konferencije organizovane u Hagu. Tako je embargo OUN uveden ne samo da bi vratio mir u Bosni već da bi prisilio Srbiju da prekine svoju solidarnost sa Srbima u Bosni i Hrvatskoj kako bi pokazala da potpuno prihvata evropsko rešenje...”.¹⁹⁹ U nastavku teksta u *Politici* Ribnikar navodi prosrpske demonstracije koje su organizovane u Parizu sa deljenjem letaka od strane srpske i crnogorske dijasporе i francuskih prijatelja prethodnih dana.

---

¹⁹⁸ „Dva pogleda na Srbiju iz Francuske”, u ime zaštite demokratije, *Politika* 9. juni 1992, Darko Ribnikar.

¹⁹⁹ „Pakao na tlu Evrope”, komentari iz Pariza, *Politika*, 12. Juni 1992, tekst Darka Ribnikara.

Sankcije koje je Evropska zajednica uvela Srbiji i Crnoj Gori u vezi pomoći koje daje Srbima u BiH uvedene su dok je na njenom čelu formalno predsedavao francuski političar Žak Delor. Interesantno je da je on razgovarao sa predsednikom Rusije Jeljcinom krajem maja. Prethodno je državni vrh Rusije tvrdio da nije za uvođenje sankcija SRJ i da to neće podržati. Međutim, nakon ovih konsultacija sa Delorom, kao predsednikom Komisije EZ, zvanična Moskva je brzo promenila mišljenje i pasivno prihatala sankcije. O tome i *Nezavisnijoj gazeti* govori ruski opozicioni političar i intelektualac E. Matonin: „...Rusija nije podržala sankcije, a još 27. maja u Makedoniji Kozirjev je isticao da Rusija želi da izbegne jednostrani pristup u ovoj složenoj situaciji te da – još treba odrediti protiv koga i kakve sankcije će se morati zavesti. A posle razgovora s predsednikom Komisije Evropske zajednice Žakom Delorom, Boris Jeljcin 30. maja izjavljuje da će Rusija podržati sankcije. Nije poznato šta se desilo u ta dva dana na vrhu. Ali, nije se krilo da je rusko rukovodstvo molilo Delora da ubrza postupak za odobrenje zapadne pomoći, odnosno moratorijuma za otplatu kamata na dugove SSSR-a. Izgleda da je predsednik odluku da odobri sankcije doneo neposredno u toku ovih razgovora...“²⁰⁰ S druge strane, u tada posebno podeljenom ruskom društvu i politici, naročito iz redova projeljcinovskih vladajućih krugova, postojali su glasovi koji su tvrdili da Rusija nikako ne treba da se konfrontira sa zapadnim silama, posebno ne sa EZ zbog krize u Jugoslaviji. Tako P. Kandel tvrdi da je frankofilstvo Srba drugi pol kome se pored Rusije Srbi okreću, i da će nakon pada Miloševićeve vlasti preko EZ frankofilska orijentacija trenutno preovladati. „...Pored rusofilskih u Srbiji su jake i frankofilske tradicije. Ponekad se one poklapaju, a ponekad razilaze. Ne treba biti prorok da bi se predvidela pobeda frankofilske orijentacije u politici (koja je više primerena evrocentризму svih država Centralne i Istočne Evrope) nakon pada S. Miloševića i njegove nomenklature, koja je dovela zemlju do nacionalne katastrofe. Evropskoj zajednici, kao centru ekonomske i političke orijentacije, Rusija niti ima šta, niti ima rašta da se suprotstavlja...“²⁰¹

---

²⁰⁰ *Jugoslovenska kriza i Rusija*, urednik Jelena Guskova, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1996, str. 356. E. Мантонин, Санкции приняты, К чему они приведут, Независимая газета, 3. июня 1992.

²⁰¹ *Jugoslovenska kriza i Rusija*, urednik Jelena Guskova, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1996, str. 338, citiran P. Kandela tekst objavljen u novinama *Новое время* – „Что нам Балканзы 1992.

Na zasedanju Saveta Ruske Federacije, od 26. juna 1992, koji je bio posvećen jugoslovenskoj krizi a najviše sukobima u Bosni i Hercegovini, član Saveta Ambarcumov, na osnovu stenograma izjavio je da je Rusija protiv bilo kakve strane oružane intervencije u bosanskom sukobu (misleći na međunarodni faktor). Istakao je da je u vezi toga razgovarao sa francuskim ambasadorom, te da je Francuska na istim pozicijama kao i ruska strana po ovom pitanju.²⁰²

General Morilon u svojoj knjizi *Razumeti i smeti – hronika Sarajeva, Croire et oser*, Chronique de Sarajevo, opisuje mesece koje je proveo u eks-Jugoslaviji, pre svega Bosni i Hercegovini pre početka pravih ratnih sukoba, i kada su oni u prvim mesecima nastali. On govori o trupama JNA stacioniranim u Bosni i Hercegovini, o njenom komandnom kadru, mlađim oficirima, vojsci... Navodi da ga tu mnogo štošta podseća na njegova iskustva iz Alžirskog rata u kojem je učestvovao kao mladi oficir 1960. i 1961. Dok su visoki oficiri, komandni i administrativni kadar u Alžiru tada slušali naredbe zvaničnog Pariza i hijerarhije po vertikali, oficirski kadar, naročito mladi oficiri, pokazivali su velike simpatije prema francuskom domicilnom stanovništvu i otvoreno navijali za njega, uključujući i ekstremno desničarsku organizaciju OAS, koja je uskoro postala tajna i zabranjena, i uopšte zalagali su se za devizu „Alžir Francuski”. U tadašnjoj JNA Morilon prepoznaje u visokom komandnom kadru projugoslovenskom ideologijom opredeljene oficire, spominjući na neki način i samog generala Milutina Kukanjca, komandanta Sarajevske regije. No, kako se razvijao proces jugoslovenske krize, srpski oficiri, naročito mlađi, sve više su pokazivali simpatije prema lideru SDS-a, a potom i bosanskih Srba u celini – Radovanu Karadžiću.²⁰³ Analizirajući sliku koja se postepeno sticala u svetskom javnom mnjenju da plavi šlemovi, koji su se zatekli pod komandom indijskog generala Satiša Nambijara (*Satish Nambiar*) i njegovog tadašnjeg zamenika francuskog generala Morilona u Bosni i Hercegovini i predviđeni za Krajinu, dakle da te jedinice nisu imale adekvatnu ulogu pokušaja razdvajanja sukobljenih strana u prvim mesecima oružanih sukoba bosanskohercegovačke krize, Morilon odgovara da je njihova snaga i koncepcija tada bila sasvim slaba

---

²⁰² Югославский кризис и Россия, Документы, факты, комментарии 1990–1993, Фонд Югославских исследований и сотрудничества Славянская летопись, Москва 1993. стр. 94.

²⁰³ General Morillon, *Croire et oser*, Chronique de Sarajevo, Grasset, Paris, 1993, p. 36.

i neodgovarajuća. Naime, kada su u aprilu i maju 1992. godine krenuli sukobi, konkretno u Sarajevu i okolini, Morilon tvrdi da tu zapravo i nije bilo osetnih snaga plavih šlemova jer su oni dobili mandat za Krajinu i Hrvatsku, i tu se sticajem okolnosti nalazio trenutno njihov štab sa Nambijarom i Morilonom, i ispod pet stotina ukupnih vojnika, ali i službenika i administracije snaga OUN. Kako je od ranije bilo predviđeno da oni u najvećem krenu na svoje zadatke nadgledanja primirja u Hrvatskoj i Krajini, to je general Nambijar ubrzo otišao službeno za Beograd, a dobar deo jedinica, posebno francuskih, dislociran je ka Krajini i drugim područjima, pa je na licu mesta u Sarajevu ostalo ukupno samo do par stotina lica iz administracije i vojnika plavih šlemova. Dakle, Morilon negira zaključke dela tadašnjeg javnog mnjenja u Evropi i svetu da su se oni jednostavno sklonili u trenucima rasplamsavanja sukoba. Morilon navodi da su oni bili zatečeni tim prvim sukobima, i da je bilo neophodno poslati posebne jedinice za sukob na području BiH, a da je postojeći kontigent u Sarajevu i okolini imao svoje tekuće obaveze, pre svega u okviru mandata u Hrvatskoj i Krajini, a tek potom će uslediti postepeno formiranje jedinica plavih šlemova za Bosnu i Hercegovinu.²⁰⁴

Morilon govori o prvim sukobima na prostoru Sarajeva i okoline, gde je s jedne strane bila JNA, kao sila razdvajanja i još uvek sa sastavom u koji su bile uključene i jedinice neke druge nacionalnosti pored srpske,²⁰⁵ što se naročito odnosi na visoki komandni kadar. Morilon kaže da su policijske jedinice sa srpskom većinom i pozamašnim materijalnim i drugim sredstvima bile koncentrisane u pojedinim delovima grada, ali da su s druge strane policijske snage odane Izetbegoviću počele blokadu kasarni u Baštrik kampu gde je komandovao Kukanjac, i u kasarni Maršal Tito gde je i sedište kadetske škole JNA. Morilon potom opisuje poznate događaje kada su snage JNA i prosrpske policije uhvatili Aliju Izetbegovića nakon njegove posete Hrvatskoj i pokušale da ga zamene za oslobađanje blokirane kasarne sa vojnicima, pod komandom Kukanjca. Opisujući te događaje i pokušaj plavih šlemova pod komandom

---

²⁰⁴ General Morillon, *Croire et oser*, Chronique de Sarajevo, Grasset, Paris, 1993, pp. 40–45.

²⁰⁵ No ovde bi se moglo zapaziti da su svakako Hrvati iz Hrvatske i Slovenci prestali da popunjavaju jedinice JNA još tokom 1991. godine. Dakle, u proleće 1992. godine u jedinicama JNA je pored Srba, uključujući Crnogorce, moglo biti tek nešto Makedonaca i bosanskih Muslimana i Hrvata, da ne govorimo o kosovskim i drugim (makedonskim i crnogorskim) Albancima, Mađarima i drugim manjinama.

Mekenzija da spreče krvoproliće, koje je potom usledilo iznenadnim i mučkim napadom na kolonu vojnika u Dobrovoljačkj ulici, Morilon govori o nemoći snaga OUN da svojom malobrojnošću i pod pritiskom i senkom visoke politike, koju su u ovom slučaju vodile velike svetske sile (koje su bile popustljive prema Izetbegoviću), spreče ovakve strašne događaje koji će predstavljati zamajac za dalji sukob u BiH. O daljem zaoštavanju situacije nakon napada na kolonu vojnika u Dobrovoljačkoj ulici, o reakciji odmah potom snaga JNA on govori kao o iznuđenoj akciji.²⁰⁶

Pariski *Mond* prenosi i komentariše izjavu generalnog sekretara OUN-a Butrosa Butros Galija od 2. juna, koji samo dva dana nakon uvođenja sankcija prema SRJ zapaža da je veliko pitanje, i da inače nema sigurnih dokaza u tom pravcu, da zvanični Beograd ima istaknut uticaj na delovanje generala Mladića i vojske bosanskih Srba. *Mond* takođe postavlja upitnost u tom pravcu i da li su uvedene sankcije prema SRJ bile neophodne ili makar preuranjene.²⁰⁷

Da je na francuskoj političkoj sceni deo desne opozicije zauzimao sve odlučniji stav prema jugoslovenskoj krizi pokazuje i intervju poslanika Demohrišćanske unije Bernara Stasia (*Bernard Stasi*) za *L Katodien d Pari* (*Le Quotidien de Paris*) od 9. juna. On kritikuje i politiku EEZ da je nedefinisana i mlitava i zvaničnu politiku Francuske prema jugoslovenskoj krizi. Ukazuje da Miteran jeste u pravu kada gradi most prema Srbima, koji su tradicionalni saveznici Francuza, ali da u konkretnom slučaju srpska strana snosi veći deo krivice za razvoj konflikta, naročito u Bosni i Hercegovini, po njegovom mišljenju. „...Da li je dobar razlog bio želeti da se po svaku cenu kontrira nemačkom uticaju? Kao da francusko mrgođenje prema legitimnim težnjama

---

²⁰⁶ General Morillon, *Croire et oser*, Chronique de Sarajevo, Grasset, Paris, 1993, p. 41 između ostalog i ovo: „...Naturalement le JNA nous cosidère comme responsables de ce désastre. Mac Kenzie à son arrivée à laéroport se fait desarmer, instulter, malmener. Aujourd' hui encore, les Serbes continuent de nous reprocher notre action. En représailles, les bombardements aveugles sur la ville se poursuivent et s'intensifient, les snipers multiplient leurs exploits, ils tirent sur tout ce qui bouge. La peur s'installe dans la ville dont les habitants se terrent dans les abris. Tous nos efforts pour rapprocher les antagonistes, tenter de les faire s'asseoir à une table de négociation, calmer les esprits, sont vains. Nous assistons impuissants et la rage au coeur à cette inexorable décomposition...”, pp. 41–42.

²⁰⁷ *Le Mond*, 4. VI 1992 – prema Paul-Marie de la Gorce, Yougoslavie, La couteuse myopie de la communauté internationale, *Monde diplomatique*, juillet, 1992.

Slovenije i Hrvatske prema nezavisnosti nije bio najbolji način da se ove države gurnu u ruke Nemačke...

U svakom slučaju, već godinu dana Francuska se neprekidno drži kao objektivni saveznik ekspanzionističke politike Srbije koja je, nemojmo zaboraviti, ostala prilično komunistička. Ona je sebi prvo postavila zadatak da očuva status quo, tj. federalne strukture koje su bile samo instrumenti srpske diplomatije. Ona je kočila priznavanje nezavisnosti Hrvatske i Slovenije od strane Evropske zajednice, nezavisnosti za koju su se demokratski i masovno izjasnili građani ovih dveju republika. Ona se usprotivila slanju snaga za razdvajanje kada je još mogao da se spreči masakr. Francuska je poslednjih dana vodila pozadinsku borbu u Ujedinjenim nacijama nastojeći da ograniči mere embarga protiv Srbije.

Da, odgovornost naše zemlje je velika u tragičnom razvoju jugoslovenske krize. A iako su humanitarne snage Bernara Kušnera omogućile da se spasu neki ljudski životi, čemu se treba radovati, one nisu spasile čast Francuske".²⁰⁸

U zgradi Francuskog parlamenta održana je sesija različitih, sada već međusobno zaraćenih strana Jugoslavije, diplomata, intelektualaca, političara, uz posredstvo domaćina Francuske i učešće nekoliko francuskih intelektualaca 24. juna 1992, „Mir i demokratija u bivšoj Jugoslaviji”, na kojoj je učestvovao i ministar spoljnih poslova SR Jugoslavije Vladislav Jovanović, o čemu izveštava *Borba*, kao i *Ekspres politika* u svojim člancima od 25. juna.²⁰⁹ U nešto dužem tekstu u *Borbi* ukazuje se na raznovrsnost organizatora ovog skupa, od nevladinih francuskih organizacija, nekih intelektualnih foruma, do činjenice da je skup održan u sali francuskog parlamenta i da je njegov predsednik poslanik Žan Mari Daje (Jean-Marie Daé), učestvovao na skupu. Skup je vođen u okviru četiri tematske celine, odnosno četiri okrugla stola. Ukazuje da je knjiga Pola Garda „Život i smrt Jugoslavije”, inače slaviste, koja je izašla prethodno i postala „samo za neupućene bestseler u Francuskoj” bila u okviru samog uvodnog izlaganja Garda na tu temu, podloga žestoke rasprave na okruglom stolu u kojem je učestvovao i ministar SRJ Jovanović. Jovanović se suprotstavio nekim uvodnim načelima Garda koji su bazirani na navedenom njegovom delu, negirajući ispravnost tumačenja istorije, po kojoj je navodno

---

²⁰⁸ *Le Quotidien de Paris*, od 9. juna 1992, Bernard Suivi. „France est coupable”.

²⁰⁹ „UN i Evropa nemoćni žandari”, *Borba* od 25. juna 1992, tekst Kike Čurović-Andelkić i „Pogrešna adresa” tekst u *Večernjim novostima* od 25. juna 1992.

prva Jugoslavija (Kraljevina) bila proširena Srbija, druga propala kao komunistički projekat, i da je upravo njenu evoluciju u konfederaciju blokirao Milošević, što je po Gardu i bio glavni razlog sukobima. Jovanović je ukazao da Albanci na Kosovu i Metohiji imaju izuzetno velika prava i po novom ustavu Srbije iz 1988, te da srpska strana nije započela ni inicirala sukobe na prostoru dojučerašnje SFRJ. U nastavku izveštaja u ovom članku navodi se učešće na skupu i predstavnika hrvatske i muslimanske strane, ali i nekih srpskih intelektualaca i onih koji su naginjali politici SRJ poput psihijatra Aleksandra Minkovskog. U antrfileu se navodi da su na skupu bili i predstavnici DEPOS-a – režiser Aleksandar Popović, profesor Rade Stojanović i Milan Komnenić, ali da nisu dobili reč, te prenosi njihove impresije iz Pariza. Tako Petrović tvrdi da se stvara atmosfera podrške srpskoj opoziciji, odnosno DEPOS-u i drugim strankama, ali i da su organizatori ovog skupa pod uticajem hrvatskog lobija. I u tekstu u *Ekspresu* sa ovog skupa ukazuje se na pristrasnost na momente organizatora skupa, koji je u jednom trenutku pustio u salu „jak hrvatski navijački tabor” koji je „prekidao izlaganje srpskih predstavnika na momente”. U članku se ističe raznovrsnost učesnika ovog skupa, od nekih uglednih pojedinaca do direktnih lobista, atmosfere, koja je do ulaska spomenute grupe „hrvatskih navijača” imala bar donekle korektan izgled, apostrofirajući posebno izlaganje Vladislava Jovanovića. Ukazuje se da su poslanik Žan Mari Daje i organizatori pokušali da postignu da je samo okupljanje različitih strana i njihovih predstavnika i simpatizera na ovom okruglom stolu uspeh u vreme sukoba na tlu bivše SFRJ.

Francuski predsednik Francois Mitteran iznenada je posetio Sarajevo 28. juna 1992. godine, kada se sreo sa Alijom Izetbegovićem i posebno sa Radovanom Karadžićem. Tom prilikom je srpsko vođstvo sa Pala prihvatilo da povuče artiljeriju, a potom i pešadiju sa sarajevskog aerodroma. Iako posle Mitteranovog razgovora sa Karadžićem i Mladićem nije dato službeno saopštenje, Nikola Koljević je izjavio da „je srpsko predsedništvo zadovoljno dolaskom Miterana. Koljević je istakao da se pokazalo da je predsednik Francuske zagovornik humanitarne pomoći, a ne vojne intervencije koju zagovaraju neki drugi državnici”.²¹⁰ Pre Mitteranovog dolaska u Sarajevo od njega su posebnim pismom zatražili pomoć za prevazilaženje neprijateljstava

---

²¹⁰ Citat iz lista *Borba*, članak pod naslovom „Pomoć, a ne intervencija”, autorke Branke Mitrović, od 29. juna 1992.

i predsjednik SRJ Dobrica Ćosić i predsjednik BiH Alija Izetbegović. Iz ureda Izetbegovića posle Miteranove posete su izjavili da „je bosanska vlada obradovana ovom posetom”.²¹¹ Dan po povratku Miterana u Pariz, njegov predstavnik za štampu Žan Musitelli (*Jean Musitelli*) izjavio je da je suština iznenadne predsjednikove posete Sarajevu bila solidarnost sa građanima ovog grada koji su napaćeni i razbijanje blokade snabdevanja grada. U Miteranovoj pratnji prilikom posete Sarajevu, nalazio se i ministar zdravlja i humanitarnih akcija Bernar Kušner. Rolan Dima, ministar spoljnih poslova Francuske izjavio je: „Moramo da razbijemo začarani krug pucnjave i krvi koji je okruživao 350.000 ljudi i da pokažemo svetu da ukoliko želite da uspete onda to možete; dokaz toga je da je on (Miteran) jutros sleteo na aerodrom iako je on bio zatvoren više nedelja”.²¹²

U nizu tekstova u *Borbi* od 29. juna, koja je inače naklonjena opoziciji i pre svega DEPOS-u u Srbiji, ukazuje se na hronologiju posete Miterana Sarajevu. Miteran je došao u posetu za koju je istakao da nema političku već humanitarnu motivaciju i poruku. On je ipak, naglašavajući da će se uskoro sresti sa Miloševićem i sa Tuđmanom, naveo da nema strane u jugoslovenskom sukobu koja je neželjena i neprijateljska za njega, ali da ipak treba razlikovati one koji napadaju Bosnu i Hercegovinu od onih koji je brane, bar kada je reč o trenutnom sukobu u vezi nje. Takođe se ističe da je Miteran odbio ponudu Tuđmana da se sretnu u Splitu, i da je Miteran odgovorio da je on došao u posetu Sarajevu ovom prilikom da pošalje humanitarnu poruku, a ne političku. Miteran je u Lisabonu izjavio na skupu evropske dvanaestorice da „Niko ne pretenduje da oružjem reši jugoslovensku krizu, ali postoji minimum obaveze da se izdejstvuje poštovanje prava na život..”. U tekstu u *Borbi* „Zaustavite ovaj rat” prenosi se saopštenje DEPOS-a kojim se obraća Miteranu. Tu se ukazuje da je Miteran jedan od retkih savremenika i političara u svetu koga sa pažnjom slušaju predstavnici svih zaraćenih strana na tlu bivše SFRJ. Vidovdanski sabor poziva na mir i rešavanje pitanja i u skladu sa interesima Srba, očekujući od Miterana podršku u tom pravcu.²¹³

---

²¹¹ Iz lista *Politika* od 29. juna 1992, na osnovu članka „Najava otvaranja sarajevskog aerodroma”, autora S. R.

²¹² Ove reči je preneo AFP, a citirane su u *Politici* od 29. juna 1992, na osnovu članka „Najava otvaranja sarajevskog aerodroma”, autora S. R.

²¹³ Više tekstova u *Borbi* od 29. juna 1992, koji se bave posetom i odjecima senzacionalne posete Miterana Sarajevu – „Najcrnji prizor u životu”, potom „Poruka DEPOS-a francuskom

General Morillon u svojoj knjizi *Croire et oser*, Chronique de Sarajevo, koja je objavljena već novembra 1993. godine, navodi da je u okviru Sarajeva i okoline, te ukupno za Bosnu i Hercegovinu, u trenutku dolaska Miterana na Vidovdan nije bilo pravog ovlašćenja OUN za mandat plavih šlemova, niti je tu bilo ikakvih respektabilnih mirovnih snaga. Naime, sve snage plavih šlemova koje su postojale na području Bosne i Hercegovine u prvim mesecima rata su delovi još ne lociranih trupa i logistika vezano za mandat OUN u Krajini i Hrvatskoj. Tu je u sektoru Banjaluke važna francuska jedinica koja je tu zamišljena u okviru Vensovog plana sa oko dvanaest bataljona, kao i manje jedinice zatečene u transportu za Krajinu, potom logističke i snage za nadgledanje u raznim krajevima BiH ali vrlo malobrojne, i često samo sastavljene od posmatrača i stručnjaka za logistiku i pojedina pitanja administrativno-vojnog, a često i samo obaveštajnog karaktera. Morillon navodi da su u Sarajevu i okolini, „...l. nakon odlaska kanadskih trupa za Daruvar (sektor Zapadne Slavonije) u Sarajevu ostale samo francuske jedinice od nekoliko stotina ljudi. Njima se hitro pridruživalo tri mala bataljona od Francuza (Franšbat II), Ukrajinaca i Egipćana.” U nastavku navodi da je dolazak predsednika Miterana otvorio mogućnost korišćenja, u saradnji sa srpskim vođstvom, sarajevskog aerodroma za upotrebu, te su uskoro rezolucijom OUN ovlašćene snage plavih šlemova da nadgledaju aerodrom.²¹⁴ Po njemu uloga predsednika Miterana bila je u tome što je, s jedne strane, dobio saglasnost Izetbegovića da se angažuje da se oslobodi aerodrom za širu upotrebu (humanitarnu i drugu), a da u isto vreme muslimanska strana ne iskoristi dogovoreno sa Srbima njihovo (srpsko) povlačenje da se aerodrom preda snagama OUN nazavnim FORPRONI (Unprofor).²¹⁵

Miteranov spektakularni dolazak u Sarajevo, 28. juna 1992. godine, imao je širok odjek u Evropi i svetu. Tako pisanje nemačke štampe, naročito one bliske Vladi, uglavnom odišu nezadovoljstvom zbog njegovog jednostranog poteza „i to upravo na dan kada je u Sarajevu pre sedamdeset osam godina ubijen austrougarski prestolonaslednik Ferdinand”.²¹⁶ Deo namačkih

---

predsedniku – Zaustavite ovaj rat”, potom „Svetska štampa o boravku francuskog predsednika u Sarajevu – Smelo i riskantno”, a ispod ovih tekstova piše Priredila: S. Bogavac.

²¹⁴ General Morillon, *Croire et oser*, Chronique de Sarajevo, Grasset, Paris, 1993. pp. 93–96.

²¹⁵ General Morillon, *Croire et oser*, Chronique de Sarajevo, Grasset, Paris, 1993. pp. 94–95.

²¹⁶ Članak u *Politici* od 30. juna 1992. godine pod naslovom „Nemci ljuti na Miterana”, od stalnog dopisnika iz Bona Miroslava Stojanovića, gde se citira pisanje provladinog *Velta* od 29. juna i njegovog članka na naslovnoj strani „Pucnji na Miterana u Sarajevu”.

štampanih medija je konstatovao hrabrost Miterana što treba razdvojiti, kako kažu, od njegovih pravih namera, „pa čak i takvih, da je hteo da pomogne Srbima pokazujući spektakularnim dolaskom na sarajevski aerodrom da problema oko transporta humanitarne pomoći, kad je on sam mogao na njega da sleti, više i nema, pa ni razloga za međunarodnu vojnu intervenciju.

U tom kontekstu Miteranu se jetko zamera što se sastao sa generalom Mladićem (ako je ta vest uopšte tačna). *Frankfuter algemajne cajtung* smatra da je to ‘teška Miteranova greška’. Francuski predsednik je mogao, ako je već imao nameru da pošalje neku poruku Srbima, da se obrati direktno vladi u Beogradu. ‘Razgovor francuskog predsednika sa srpskim generalom u Sarajevu je udarac bosanskoj državi koja se bori za život.’

Da teza o Miteranovnoj ‘dvostrukoj igri’ nije samo usput sročena svedoči i priča o ovome šta se događalo iza kulisa lisabonskog samita, upravo kada je reč o nastavku rezolucije o Jugoslaviji, u kojoj su se Evropljani, kako se ovde naglašava, prvi put ohrabрили i složili da zaprete međunarodnom vojnom intervencijom. Do te saglasnosti se, kako danas otkrivaju nemački izveštači, došlo veoma teško i nakon gotovo sedmočasovnog rvanja u krugu visokih funkcionera ministarstava spoljnih poslova zemalja članica EZ i samih ministara.

Glavna srdžba za to svaljuje se upravo na francuskog predstavnika koji se suprotstavljao svakoj ‘jakoj optužbi na račun srpskog predsednika Miloševića’. Nemačkog ministra Klause Kinkela (*Klaus Kinkel*) i političkog direktora u Ministarstvu spoljnih poslova Kroborga, koji je godinama bio Genšerov šef za štampu, naljutili su najpre domaćini, koji su ponudili skandalozan tekst u kojem su za krvoprolivce u Bosni i Hercegovini optuživani Srbi, Muslimani i Hrvati i u kojem se, na nemačko zgražavanje, nije uopšte spominjala ideja o isključivanju Jugoslavije iz međunarodnih organizacija. Potom se pojavio eto Francuz koji nije dozvoljavao formulacije na štetu Srbije, iako je francuski predsednik, govoreći na plenarnoj sednici samita, rekao dramatično (navodno misleći na ‘srpsku agresiju u Bosni’) ‘nož nam je usmeren ka grudima, moramo delovati...’.

Komentatori koji se bave ovom temom isključuju svaku mogućnost da je između francuskog šefa države i visokih funkcionera Ministarstva spoljnih poslova došlo do ‘smetnje na vezama’ i da je od početka, to bila praktično Miteranova ‘dupla igra’.

Izveštači beleže kako se, ipak, Nemci nisu dali. Uzeli su stvari u svoje ruke i praktično počeli da diktiraju svoje oštre formulacije (uz naglašavanje da se s tim banditima Srbima ne može za isti sto) pribavili su pre toga i potporu

Belgijanaca, Danaca, pa i Holanđana (pošto novi ministar Kinkel ima sa Hans van den Brukom 'više sreće' nego njegov prethodnik Genšer).²¹⁷

Pariski *Mond* je u svom dvobroju za vikend 28–29. juna 1992, u članku posvećenom bosanskom konfliktu, ukazao da je na sarajevskom aerodromu svega jedan oficir plavih šlemova koji nadgleda održavanje mira. U članku novinar autor postavlja pitanje šta bi bilo i kako bi to izgledalo kada bi bilo hiljadu, ili čak deset hiljada, padobranaca iz sastava plavih šlemova, kako bi se poštovao mir i da li bi mogao raditi ovaj aerodrom. U nastavku se kaže da su Srbi narod velike ratničke tradicije i da je, recimo samo u Drugom svetskom ratu, Tito mogao pokrenuti uspešno partizanski pokret koji se prilično dobro borio sa Nemcima, jer su gro njegovog sastava činili etnički Srbi. Postavlja pitanje kako zaustaviti rat kada Srbi podržavaju većinom Miloševića? U srpskim očima borba protiv Hrvatske za Krajinu je revanš za masakre iz Drugog svetskog rata koju je počinila NDH, a kada je u pitanju Bosna to je za srpsku stvar borba protiv islamske države.²¹⁸

Francuska politika je na izvesno suptilniji način od Nemačke pristupila svom angažovanju oko jugoslovenske krize. Imajući u vidu da Nemačka nije slala svoje trupe u okviru mirovnih misija na jugoslovenskom prostoru, bar ne u prvoj fazi krize, najveći broj vojnika je davala Francuska, a potom Britanija.²¹⁹

Na unutrašnjoj političkoj sceni u Srbiji, upravo poslednjih dana juna, došlo je do prestrojavanja u opoziciji. Dolazi do podele u Demokratskoj stranci, pa novoformirana stranka Demokratska stranka Srbije zajedno sa Srpskim pokretom obnove, nekim manjim partijama i istaknutim vanstranačkim pojedincima čini Demokratski pokret Srbije – DEPOS. Izvan ove koalicije je ostala Demokratska stranka. DEPOS održava protestna okupljanja ispred Skupštine Jugoslavije, protiv vladajućeg režima na čijem se čelu nalazi lider SPS-a Slobodan Milošević. Sa velikog Vidovdanskog sabora predsedništvo DEPOS-a šalje pozdrav francuskom predsedniku Miteranu u kojem mu čestita na dosadašnjim mirovnim naporima sa porukom: „Vi ste jedan od retkih svetskih političara kojeg slušaju na svim stranama sukoba..., Mi smo se danas

---

²¹⁷ Citat iz članka objavljenog u *Politici* autora Miroslava Stojanovića, stalnog dopisnika iz Bona, pod naslovom „Nemci ljuti na Miterana” od 30. juna 1992.

²¹⁸ *Le Mond*, 28–29 juni, 1992, prema: Bernard Feron *Yougoslavie origines dun conflit*, Le Monde editions, poche, Paris, 1994, pp. 122–123.

²¹⁹ Tekst u *Politici*, „Francuzi stalno prvi”, autora Darka Ribnikara, objavljen 1. jula, 1992.

okupili u velikom broju da tražimo mir, ali i obnovu demokratije u Srbiji koja je ovde ključ za sva mirovna rešenja. Srbi danas očekuju od Vas, gospodine predsedniče, reči solidarnosti, nekoliko mudrih poruka jer vi ste mudar čovek. Manifestacija koja se održava u Beogradu i čitava Srbija, očekuju sa nestrpljenjem Vašu demokratsku poruku.”²²⁰

Politika donosi 30. juna tekst Darka Ribnikara o pisanju pariske štampe u vezi dolaska Miterana u Sarajevo. Najviše se citira *Liberasion*. Preovlađuju tumačenja da je zvanična Francuska do tada podržavala Beograd i srpsku stvar u jugoslovenskoj krizi, sve do prigušivanja nepovoljnih okolnosti za Srbe „...Do ove izjave sve informacije o pravom stanju na terenu razbijale su se o veliku branu Kej d’Orseja koji je uvek bio osetljiv na glasove podsećanja na istorijsko prijateljstvo srpskog i francuskog naroda iskovano u Prvom svetskom ratu..”, prenosi se pisanje *Liberasiona*. Međutim, u Lisabonu je Miteran i Francuska ukazala da je srpska strana najviše kriva za sadašnji sukob u Bosni i Hercegovini i blokadu Sarajeva. S druge strane, ukazuje se da je Miteran dobio podršku i aplauze za dolazak u Sarajevo s jedne strane od Izetbegovića, koji je preko pisca Levija pozvao Miterana i, s druge strane, Dobrice Ćosića koji mu je kao pisac i predsednik SRJ čestitao „na objektivnosti Francuske u jugoslovenskoj krizi”. Francuska sredstva informisanja, kako prenosi Ribnikar, govore da SAD koriste jugoslovensku krizu da pojačaju svoj pritisak i mešanje u evropske poslove, što je najzad pobudilo Miterana i zvaničnu Francusku da ofanzivnije reaguju na putu smirivanja stanja na Balkanu, a konkrentije da odluče da pritisnu pre svega srpsku stranu, ali i ostale učesnike sukoba, na određene ustupke u pravcu traženja rešenja. Dodaje se da Miteran ne zatvara nijedna vrata na Balkanu u pravcu traženja rešenja situacije i smanjenja tenzija, te da je sve vreme diplomatski kanal Pariz–Beograd (posebno Dima–Jovanović) bio otvoren tokom boravka francuskog predsednika u Sarajevu, pre i nakon toga. Francuska štampa, posebno levičarska na čelu sa *Liberasionom*, hvali hrabar potez Miterana, navodeći da su i ostali međunarodni političari govorili o potrebi da se ode u Sarajevo i razbije njegova izolacija i smire sukobi među zaraćenim stranama (De Mikelis, lord Karington, Daglas Herd..), ali da je samo francuski predsednik, iako u poodmaklim godinama, pokazao spremnost da to i realizuje u praksi.²²¹

---

²²⁰ Tekst u *Borbi* od 29. juna 1992, „Zaustavite ovaj rat”, priredila S. Bogavac.

²²¹ „Francuska je zadivljena hrabrošću šefa države”, u tekstu se analizira pisanje *Liberasiona* i drugih francuskih listova na ovu temu prethodnog dana, *Politika* od 30. juna 1992, autor Darko Ribnikar.

Borba od 30. juna prenosi pisanje pariske štampe, naročito *Liberasiona* koji je posvetio čak deset strana dolasku Miterana u Sarajevo. Međutim, dan posle prvih izveštaja o njegovom dolasku pokušavaju se sabrati i uspesi tog gesta i njegove politike u odnosu na međunarodno okruženje, pre svega SAD i druge članice EEZ i konstatuje se: „Pariska štampa naglašava hrabrost i sjajan nastup Miterana u Sarajevu, ali istovremeno postavlja pitanja o konkretnim posledicama tog čina za opkoljeno stanovništvo glavnog grada BiH. Levičarski *Liberasion* je u publicitetu otišao najdalje – posvećuje čak deset stranica putovanju šefa francuske države, ali i svi drugi listovi, uz obavezne napise na naslovnim stranama, obiliju prikazima svih aspekata te misije. Uvažavajući simboličku vrednost posete, komentatori razmatraju njenu političku pozadinu, ukazujući da Miteran može da iskoristi tu posetu da bi popravio svoju popularnost u proverama javnog mnjenja. Uvodničari naglašavaju, takođe, usamljenu igru francuskog lidera nakon samita u Lisabonu, čiji su rezultati u pogledu bosanskog pitanja ocenjeni kao slab, kao i rivalstvo između SAD, s jedne, i Evrope i posebno Francuske s druge strane.” „...Francuska opozicija je jednodušno pozdravila Miteranovu hrabrost, ali uz primedbu da je potez zakasneo, da nije zamena za političko rešenje, i da je trebalo da bude usklađen sa partnerima Francuske iz EZ...”. Kada je u pitanju protest opozicije DEPOS-a, odnosno Vidovdanski sabor, *Ekspres* prenosi pisanje pariskog *Kotidijena* „...koji ističe da je opozicija u Srbiji ostvarila prvu pobjedu jer se na njen poziv okupilo oko 150.000 ljudi”. *Liberasion* takođe ističe da je to najveća demonstracija od uvođenja sankcija protiv Srbije – mada se nije okupilo milion ljudi na koliko je računala opozicija. *Figaro* to objašnjava strahom od režima, koji još uvek onemogućuje stvarni vetar promene. Po njemu, mnogi se pribojavaju provokacija ekstremnih grupica teledirigovanih od strane sadašnjih vlasti. U ocenama i izveštajima iz drugih evropskih zemalja o potezu Miterana i francuskoj politici prema jugoslovenskoj krizi, konkretno konfliktu u Bosni ukazuje se na izvestan zaokret i pojačavanje pritiska Francuske prema ovom pitanju, koja je čak razmatrala mogućnost vojne intervencije, razdvajanja zaraćenih strana preko nekih evropskih snaga, ali da se za to smanjuju mogućnosti i da to ostaje kao opcija ali sa snagama UN. Dvanaestorica su na taj način, kako recimo navodi belgijska štampa, priznali nemoć da vojno intervenišu i da taj model ostaje u pravcu saradnje sa UN ili modelu pustinjaške oluje, a ne u vidu zajedničke operacije EZ.²²²

---

²²² „Put u tajnost”, *Ekspres*, 30. juni 1992.

U pisanju nemačke štampe sledećih nekoliko dana, o Miteranovoj iznenadnoj poseti Sarajevu, provejavali su različiti stavovi. Pragmatiski gledano, nije porican neposredan učinak njegove posete, pošto je sarajevski aerodrom Butmir predat plavim šlemovima, i iz toga se dodatno izvlači zaključak o velikom uticaju i ugledu koji francuski predsednik i sama Francuska ima na Srbe. S druge strane, na pitanje zbog čega Francuska do tada nije više koristila taj svoj uticaj na srpsku stranu, nemački mediji sami uglavnom daju odgovor – da je to verovatno zato, što se sama Nemačka navijački odnosila i to veoma direktno prema Hrvatskoj.²²³ Nemačka štampa smatra da je Miteranova akcija u poslednje vreme po pitanju sukoba u Bosni i jugoslovenskoj krizi u celini, najviše motivisana da se izbegne najavljeno mešanje Amerikanaca u čitavu problematiku, na jedan direktniji način, što je „Miteranu i njegovim prethodnicima (misli se pre svega na De Gola) američko angažovanje u Evropi uvek predstavljalo ‘trn u oku’.”²²⁴

Aleksandar Petrović, jedan od opozicionih prvaka i učesnik Vidovdansskog sabora, ukazuje da se primećuju neka nova strujanja u francuskoj političkoj sceni prema srpskom pitanju od kada srpska opozicija ofanzivnije nastupa. On navodi i sledeće: „Najpre jedna mala, improvizovana, politička analiza. Hrvatski lobi je sasvim pravilno ocenio da Francuska predstavlja neuralgičnu tačku u političkoj izolaciji Srbije i srpskog naroda. Mada je već više decenija prošlo od Solunskog fronta, jedna opšta simpatija prema Srbima još je živa i u francuskom narodu i kod velikog broja uticajnih političkih ličnosti. – Tako je na primer, u poslednjoj TV emisiji posvećenoj Jugoslaviji, pisac i akademik Žan D Omerson citirao reči na spomeniku Francuskoj u Beogradu – Volimo Francusku kao što je ona nas volela, i sa žaljenjem konstatovao da je spomenik nedavno pokriven crnim platnom. Svestan ove činjenice, hrvatski lobi je pokrenuo imponzantan aparat i, sigurno, znatna finansijska sredstva da preko javnih glasila utiče na javno mnjenje, a u prvom redu na francusku politiku”.²²⁵ Petrović navodi izvesnu konfuziju u francuskim medijima, gde su informacije

---

²²³ Tekst u *Politici* od 1. jula 1992. koji se bavi analizom pisanja nemačke štampe o poseti Miterana Sarajevu, „Bonske političke nedoumice, Miteran kao zaštitnik Srba”, članak stalnog dopisnika iz Bona Miroslava Stojanovića, gde se citira konkretno pisanje *Frankfurter algemajne cajtung*a od 30. juna.

²²⁴ Citat iz teksta u *Politici* od 1. jula, autora M. Stojanovića, „Bonske političke nedoumice, Miteran kao zaštitnik Srba”.

²²⁵ „Neki novi tonovi”, pismo iz Pariza, Aleksandar Petrović, *Borba*, od 7. jula 1992.

protivrečne kad izveštavaju sa prostora eks-Jugoslavije. Javnost i mediji su podeljeni, a Hrvati imaju podršku izvesnih krugova, uključujući i katoličku crkvu, dok je podrška Srbima veoma jaka iz praktično svih struktura društva. On navodi da je delegacija DEPOS-a obišla visoke francuske ličnosti između ostalih Morisa Šumana (*Maurice Schumann*), Žana Matijea (Jean Matthieu), za koga kaže da je četvrta po rangu ličnost u Francuskoj, Belona predsednika Komisije za spoljne poslove Narodne skupštine, savetnika Miterana Tieri de Bosea (Tieri de Bosee) i druge.

Za verovatno bolje sagledavanje ukupne pozicije vlasti i opozicije u Francuskoj, u odnosu na sukob u Jugoslaviji tokom druge polovine 1992. godine, može da nam posluži i nastup ministra spoljnih poslova Rolana Dime na sastanku parlamentarne Komisije za spoljnu politiku u francuskom parlamentu, sazvanom zbog jugoslovenske krize. Kako je sastanak bio zatvoren postojala su nagađanja njegovog toka i zaključaka. Sastanak je sazvan na zahtev više poslanika koji su izrazili želju da budu upoznati sa stavom i planovima francuske Vlade u vezi sa jugoslovenskom krizom. U *Politikinom* članku u vezi ovoga između ostalog kaže se i sledeće:

„Zvanično, kako je posle sednice potvrdio Dima, Francuska isključuje i dalje učešće u vojnoj intervenciji u našoj zemlji jer to, kako je rekao, ne bi bilo ‘odgovarajuće rešenje za krizu.’ Međutim opozicioni poslanici tvrde da su između redova razumeli da Dima ipak ne isključuje akciju vojne prirode, što je po njima hipoteza koju je do sada odbijao zvanični Pariz. Dima je međutim, kako se danas ocenjuje u Parizu, bio znatno neodređeniji u pogledu perspektive. ‘Neophodno je’, rekao je on, ‘pronaći političko rešenje i istovremeno nastaviti sa humanitarnom akcijom, kao i sa ispitivanjima o logorima za čije zatvaranje treba upotrebiti sve mere.’ Međutim, ostao je, kažu, dužan da odgovori ‘na koji način’, prebacivši sve na predstojeću londonsku konferenciju za koju je rekao: Francuska očekuje da se konferencija pozabavi suštinskim problemima kao što su svi koji se tiču granica i prava i poštovanja manjina da bi se našlo političko rešenje krize.

Opozicioni poslanici su, pak, ponovo izrazili mišljenja da je sve to nedovoljno i da je trebalo u svakom slučaju javno osuditi politiku srpske Vlade, posebno zbog politike ‘etničkog čišćenja’. Po njima, greška je bila i unapred javno odricanje od vojne intervencije u Jugoslaviji jer je to samo

moglo da ohrabri pojedine strane u sukobu, pri čemu nisu propustili da napomenu da i dalje smatraju da je to 'Srbija predsednika Miloševića'.²²⁶

Iako je u delu zapadne štampe ovog perioda započela priča o postojanju sabirnih logora širom zaraćene Bosne i Hercegovine, gde su neki od njih, posebno oni pod srpskom kontrolom, nazivani sličnim koncentracionim logorima neonacističkog tipa, to u ovom periodu nije imalo onaj zamah kao tokom, recimo, prve polovine 1993. godine. Ministar Francuske za socijalna i humanitarna pitanja Bernar Kušner, koji će se potom pokazati kao političar ekstremno nenaklonjen srpskoj strani, 16. avgusta 1992. nakon posete više sabirnih logora u regionu Banjaluke i Sarajeva, izjavio je da u Bosni nije video niti zna da postoje logori neonacističkog tipa.²²⁷

Odavde vidimo veoma izražene razlike u odnosu na stav prema jugoslovenskoj krizi između politike vladajuće leve u Francuskoj u odnosu na opoziciju, oličenu pre svega u degolističkoj stranci predvođenoj Žakom Širakom. Međutim, situacija nije bila do kraja tako jednostavna u ovom periodu i iščekivanja glasanja o Mastrihtu. Tako je francuski premijer Pjer Bregovoa (Pierre Bérégovoy) izjavio da se jugoslovenski slučaj ne može uporediti sa Kuvajtom, uzimajući u obzir da je u Jugoslaviji 'građanski rat između više nacionalnosti.' On na taj način dodatno odbija svaku paralelu sa Irakom i potencijalnu vojnu intervenciju. U isto vreme ističe da je dobro što su evropske sile ujedinjene oko EEZ jer ne deluju parcijalno, što bi u suprotnom dovelo do njihovog opredeljivanja prema jugoslovenskoj krizi 'na liniji faktora koje su prethodile Prvom svetskom ratu.' U Tanjugovoj analizi situacije na francuskoj unutrašnjoj političkoj sceni prema jugoslovenskoj krizi, navodi se da su i lider desnice Širak i lider leve Loren Fabijus (*Laurent Fabius*) sada pristalice vojne intervencije. S druge strane, uz predsednika Miterana je i bivši predsednik Žiskar d'Esten (*Giscard d'Estaing*), koji takođe podržava internacionalno ne mešanje u jugoslovenski sukob, a posebno ne vojnom intervencijom.²²⁸

---

²²⁶ Citat iz članka objavljenog u *Politici* od 20. avgusta 1992. pod naslovom – „Rolan Dima u francuskom parlamentu – Upotrebiti sve mere za zatvaranje logora u BiH”.

²²⁷ Brana Marković, *Yugoslav crisis and the world, chronology of events*, January 1990–December 1995, Institute of international politics and economics, Beograd, 2000, p. 60.

²²⁸ Citat iz članka objavljenog u *Politici* od 20. avgusta 1992, pod nazivom „Francuski premijer o situaciji u Jugoslaviji – Jugoslovenska kriza i Kuvajt nisu isto”.

Francuski politikolog jugoslovenskog (slovenačkog) porekla, Žak Rupnik (*Jacques Rupnik*), dao je intervju za *Le Quotidien de Paris* od 7. avgusta 1992, u vezi uticaja Turske u jugoslovenskoj krizi. On smatra da taj uticaj na islamske elemente, poput bosanskih muslimana, kosovskih i makedonskih Albanaca i uopšte Muslimana na prostoru bivše SFRJ može biti pozitivan, u svakom slučaju za interese zapadnih zemalja bolji od uticaja Irana. S druge strane, on smatra da Turska neće skoro, ili čak uopšte, ući u EU i da bi sa dosta opreza Unija morala da sarađuje sa njom vezano za bosansku i uopšte jugoslovensku krizu. Ukoliko, po njemu, Turska u isto vreme pokuša da poveća svoj uticaj na postsovjetskom prostoru gde je muslimansko stanovništvo, dakle Centralnoj Aziji, Zakavkazju i u isto vreme i u bivšoj Jugoslaviji, to bi sve moglo da bude predimenzioniranje njene uloge koja ni izbliza nije na tom nivou. Otuda i Francuska obazrivo može po pojedinim pitanjima u jugoslovenskoj krizi, posebno u Bosni i Hercegovini, da ima saradnju i dodir sa turskom politikom i uticajem.²²⁹

Interesantan je detaljan i dugačak analitički članak objavljen u francuskom nedeljniku *Minit* (Minute) o istorijskim uzrocima jugoslovenske krize i mogućim ishodima. U članku se daje vrlo detaljna istorijska analiza jugoslovenskog prostora, još od prve polovine XIX veka, gde se kaže da je hrvatska inteligencija u periodu Ilirskog pokreta, još u periodu sukoba sa Mađarima 1848, stvarala paralelno sa „romantičarskom revolucijom” začetak jugoslovenske ideje i kao kontratežu mađarskim i austro-ugarskim koncepcijama i aspiracijama. U dužoj analizi XX veka, opširno se daje pregled istorijskih zbivanja, koja su negde nedorečena, a negde samo delimično tačna, pružajući ipak uz sve nedostatke, imajući u vidu da je to ipak novinarsko štivo, jedan solidan istorijski presek savremene jugoslovenske istorije. Ne spominje se nigde NDH i Jasenovac, već samo masovni zločini koje su „činili Muslimani nad Srbima”. Konstatuje se da je Tito teško oštetio avnojevim granicama srpsku stranu koja je ostala razbijena na više republika, i da su samo u Srbiji formirane autonomne pokrajine, te podvlači nepravdičnost tih rešenja prema Srbima. Ukazuje da u trenutnom ratnom sukobu Srbi imaju inicijativu i ostvaruju više uspeha, ali im zamera da na izvesnim teritorijama proteruju nesrbe, pretežno Muslimane. Najveći problem po urednika *Minita* vidi u tome što SAD i zapadne zemlje nisu pokazale spremnost da prihvate promenu

---

²²⁹ *Le Quotidien de Paris*, 7. VIII 1992, Interview Jacques Rupnik.

Titovih granica, a s druge strane Srbi poseduju svoje teritorije u znatnim delovima Hrvatske (Krajina, delovi Slavonije i dr.) što je pod zaštitom snaga OUN, ali i velike delove Bosne i Hercegovine. Postavlja se pitanje šta dalje činiti. Ukazuje se na mogućnost širenja sukoba, zbog zainteresovanosti i nekih drugih zemalja iz regiona za te prostore, poput Turske, naročito ako bi se aktuelizovalo pitanje Kosova, Albanije, Bugarska je zainteresovana za sudbinu Makedonije, Mađari (dela ?) Vojvodine i dr. U antrfileu se daju tri moguća rešenja potencijalne strane intervencije. Prvo bi se odnosilo da se za cilj uzme restauracija SFRJ, što je po autoru teško realizovati jer dobar deo naroda i republika to više ne želi. Druga mogućnost je da se brane avnojevske granice, što znači da bi po pitanju Bosne i Hercegovine, a možda i Hrvatske (tamo su UN snage u Krajini i stanje je zamrznuto, ali se čeka političko rešenje u budućnosti), srpska strana doživljavana kao ona koja je za promenu tih granica, pa bi to dovelo do toga da je intervencija uperena protiv njihovih težnji. Ali, skreće se pažnja da to ne bi bilo pravedno, a i da Srbi nisu Iračani, odnosno da su tvrd orah u vojnom smislu, što govore i rezultati dotadašnjih sukoba. Najzad treća opcija je zamrzavanje dosadašnjih pozicija zaraćenih strana, za šta se kaže da je to i plan UN. Međutim, ovde se daje primedba da bi to u odnosu na avnojevske republičke granice bilo u prilog Srba i priznavanje tih promena ratnim dejstvima. U isto vreme bi u ovoj trećoj opciji međunarodna intervencija morala da deluje i na blokadu srpskih snaga da ne uzimaju nove teritorije, ali i na blokadu hrvatske strane da ne pokušava da ih povрати. Onda se konstatuje da je i ova opcija nerealna i da se ne vidi optimalno rešenje, šta bi to trebalo da brani i za šta se bori potencijalna strana vojna intervencija.²³⁰

Pariski *Mond* je dnevnik sa verovatno najvećim ugledom u zemlji, naročito među intelektualcima i političkim centrom, a njegovi stavovi su uglavnom prilično bliski, ili makar ne suviše udaljeni od stavova zvaničnih francuskih vlasti. Od polovine 1992. pa i tokom jeseni ovaj ugledni list je objavio više tekstova o srpskim etničkim čišćenjima, proterivanju Muslimana i pojedinim ubistvima, uključujući u nekoliko slučajeva i civile u Bosni i Hercegovini.

Tako je 19. juna objavljen članak, zapravo razgovor novinara *Monda* Iv Elera (*Yves Heller*) u Zagrebu u islamskom centru Marhamet sa starijom ženom Muslimankom od 65 godina (Aika Hodžić) iz istočne Bosne, koja mu je

---

²³⁰ O pisanju francuskog nedeljnika *Minit*, „Ključevi YU drame“, Francuski nedeljnik *Minit* o istorijskim uzrocima jugoslovenske krize i mogućim ishodima, *Ekspres politika*, 22. avgust 1992.

izjavila da su je srpski policajci proterali, kao i neke njene sugrađane iz i okoline Zvornika. Ona je izjavila da je njen muž i troje dece ubijeno od srpskih paravojnih snaga, a da je takođe i veći broj drugih sugrađana njihovih Muslimana ubijen tom prilikom (oko 500), a najveći deo proteran.²³¹

Novinar Bertran Puero Delpesch (*Bertrand Poirot-Delpech*), 27. avgusta izveštavao je iz Travnik. On je razgovarao sa nekim od muslimanskih izbeglica koje su tu dospeli iz drugih krajeva Bosne. Prenosi izjavu jednog od njih iz sela Kozarac (M. Behlil) koji mu je svedočio da su njega i jedan broj drugih Muslimana iz tog kraja srpske policije naterale da autobusom napusti tu oblast. Međutim, tvrdi „da je između 2.500 i 3.000 Muslimana tu ubijeno“. Pored toga, on tvrdi i da je formiran koncentracioni logor u tom kraju Omarska, i u još nekoliko mesta tvrdi da je ubijeno više ljudi (150, na drugom mestu pet i dr.).²³²

Poslednjeg dana avgusta, povodom daljeg razvijanja jugoslovenske krize, objavljen je analitički tekst koji se bavi fenomenom etničkog čišćenja, odnosno proterivanja pripadnika drugih nacionalnosti sa posjednutih teritorija. Tekst, u najvećem pisanje Florens Artman, sadrži uglavnom u antrfileima i izjave više stručnjaka sa prostora eks-Jugoslavije, istorijsku analizu i savremena zapažanja. Tako se daje prostor srpskom istoričaru Andreju Mitroviću, koji u objašnjenju ovog termina u istorijskom kontekstu na eksjugoslovenskom prostoru ukazuje na NDH i Pavelića, kao pronacističkim uperenim protiv srpskog naroda. Mitrović etničko čišćenje na Balkanu vidi u modernoj istoriji još od oko 1830. godine, kao prateći elemenat postepenog oslobađanja od Otomanske imperije naroda Balkana, koji su u tom pravcu konstituisanja svojih modernih nacionalnih država, potiskivali ne samo okupatorsku tursku vlast već i težili koliko-toliko homogenom stanovništvu, „kao revitalizaciju“ ranije strukture stanovništva pre turske okupacije. Međutim, Florens Artman prihvatajući istorijske korene etničkog čišćenja na Balkanu kao nesporne kategorije u kojima su najviše stradali Srbi, skreće pažnju da, po njoj, pre svega srpska strana to sada koristi u proterivanju Muslimana u Bosni i Hrvata u delu Krajine koji je posjednut u Hrvatskoj, ne negirajući da takve pojave postoje i kod drugih

---

²³¹ *Le Monde*, Yves Heller, 19. juin 1992. Prema: Bernard Feron, *Yougoslavie origines dun conflit*, Le Monde, poche, Paris, 1993, p. 113.

²³² *Le Monde*, Bertrand Poirot-Delpech, 27. août 1992. Prema: Bernard Feron, *Yougoslavie origines dun conflit*, Le Monde, poche, Paris, 1993, pp. 113–114.

strana u sukobu. U članku se Artmanova dalje poziva na pisanja Vladimira Dedijera i hrvatskog historičara Antuna Miletića da je i srpska strana imala u svojim doktrinama koncepcije etničkog čišćenja, ukazujući na pisanje Stevana Moljevića koji je bio jedan od ideologa pokreta Draže Mihajlovića, o stvaranju koncepta Velike Srbije za vreme Drugog svetskog rata. Artmanova u daljem tekstu optužuje SANU i njen Memorandum da su sasvim indirektno, ali ipak idejno, dali određenu podlogu srpskom nacionalizmu, koji sada u praksi i etničkim proterivanjem pripadnika drugih nacionalnosti ima po njoj odgovornost u savremenim sukobima na prostoru Bosne i Hercegovine i pre toga Hrvatske. U daljem tekstu ona razrađuje pojedinosti oko Memoranduma, njegovo iznošenje u javnost. Iako se originalni tekst zapravo ne može naći, ona se poziva na tekst u *Večernjim novostima* od 26. septembra 1986, gde novinar Aleksandar Đukanović iznosi pojedinosti u vezi pojavljivanja nacrtu Memoranduma. Ona spominje i akademika Dobricu Ćosića i njegovu ideologiju, da su Srbi neravnopravni u SFRJ i da je potrebna korekcija ili čak ozbiljnija promena uređenja zemlje po Ustavu iz 1974. S druge strane, autorka teksta priznaje da su Srbi i u SFRJ imali smanjenje svog procentualnog pa i nominalnog broja u SR Hrvatskoj, potom u pokrajini Kosovu i Metohiji. Pitanje identiteta Muslimana je naknadno rešavano. Konstatuje se da su od počinjanja oružanih sukoba u Jugoslaviji etnički Srbi proterivani iz delova Hrvatske, a samo iz Zagreba bar njih oko 100.000, kao i u drugim hrvatskim oblastima. Ona spominje i Vojvodinu gde su neki Hrvati uznemiravani, ali to ne može imati elemente etničkog čišćenja koje sprovode srpska, i u manjoj meri i druge strane u sukobu na prostoru Bosne i Hercegovine i Hrvatske.²³³

Međutim, *Mond* je objavio do kraja jeseni 1992. godine još dva članka vezana za etnička čišćenja na jugoslovenskom prostoru, od kojih jedan direktnije pogađa srpsku stranu prenoseći prevashodno stavove izvestioca za ljudska prava Tadeuša Mazovjeckog (*Tadeusz Mazowiecki*). U tekstu novinara Alena Frašona (*Alaine Franchon*) od 30. septembra kaže se da Mazovjecki u svom izveštaju spominje da je u Vojvodini oko 90.000 etničkih Hrvata i Mađara otišlo u inostranstvo, uključujući i susedne zemlje, iako se ne može reći da je to učinjeno pod direktnim pritiskom. S druge strane, u ove oblasti je došlo oko 150.000 srpskih izbeglica sa prekodrinskih područja. Međutim, novinar

---

²³³ *Le Mond*, 31. août 1992. Prema: Bernard Feron, *Yougoslavie origines dun conflit*, Le Monde, poche, Paris, 1993, pp. 93–97.

tvrdi da će Mazovjecki u izveštaju navesti da predsednik Srbije to koristi za promenu etničkog sastava oblasti i umanjenja autonomije Vojvodine. U isto vreme Mazovjecki izveštava da je iz oblasti Sandžaka oko 70.000 ljudi, poglavito Muslimana, napustilo region i da je tu zabeleženo i nekoliko međunacionalnih incidenata. Novinar Frašon spominje pisanje *Vašington posta* (*The Washington Post*) po kome je u severozapadnoj Bosni svoje domove napustilo i do 200.000 Muslimana.²³⁴ U *Mundu* od 30. oktobra u manjem članku se konstatuje samo da je Mazovjecki poslao dva izveštaja za OUN o kršenju ljudskih prava, i drugi nakon svog boravka u Bosni i Hercegovini u poslednjoj dekadi oktobra. Iako se ne znaju detalji iz izveštaja, smatra se da su ustanovljena masovna kršenja ljudskih prava praktično svih zaraćenih strana u sukobu.²³⁵

U *Mundu* je iz pera Žoze Maria Mendilusa (José Maria Mendilus) 6. oktobra 1992. objavljen tekst o humanitarnoj katastrofi koja prete pre svega muslimanskim izbeglicama u Bosni i Hercegovini, ali i čitavim delovima muslimanskog stanovništva, koje je potpuno Bihaćke krajine opkoljeno i bez dotura dovoljno namirnica i drugih potrebitina za normalan život. Za Sarajevo se kaže da je potrebno preko 200 tona namirnica i potrebitina, a da pristize svega četrdestak. Procenjuje se da i do 300.000 izbeglih iz različitih delova Bosne nema krova nad glavom niti skloništa. Ukazuje na podatak da je čak milion Muslimana izbeglo u susedne zemlje i inostranstvo. Novinar ukazuje na procenu da se ukupno oko dva miliona ljudi nalazi u Bihaćkom džepu, centralnoj i istočnoj Bosni bez dovoljno hrane i bez dovoljno grejanja.²³⁶ Ovo je dosta proizvoljno napisano. Prvo – u BiH je uoči rata bilo 4,4 miliona čitave populacije, a Muslimana je oko 42% što je manje od 1.900.000. Kada se tome doda da je navodno milion njih izbeglo u inostranstvo, računajući i susedne prostore eks-Jugoslavije, to ne bi moglo biti manje od milion preostalih (900.000?), a teško je reći da su svi baš doslovce bitno ugroženi, a da se pri tome ne spominje i srpsko i hrvatsko stanovništvo, koje se u zavisnosti od

---

²³⁴ *Le Monde*, Alain Franchon, 30. septembre 1992, u: Bernard Feron *Yougoslavie origines dun conflit*, Le Monde editions, poche, Paris, 1994, p. 92.

²³⁵ *Le Monde*, 30. octobre 1992, u: Bernard Feron *Yougoslavie origines dun conflit*, Le Monde editions, poche, Paris, 1994, p. 92.

²³⁶ *Le Monde*, Alain Franchon, 6. octobre 1992, u: Bernard Feron *Yougoslavie origines dun conflit*, Le Monde editions, poche, Paris, 1994, p. 111.

oblasti u kojoj se nalazi takođe nalazi u većoj ili manjoj ugroženosti. U ovom tekstu o izbeglicama i ugroženima, gde se poziva i na podatke Visokog komesara za izbeglice, novinar Mendilus ne spominje srpsko i hrvatsko stanovništvo u Bosni i Hercegovini.

Najzad, *Mond* objavljuje iz pera novinarkе Florens Artman i jedan tekst u kojem su opisane i srpske izbeglice, inače po broju znatno brojnije od muslimanskih i hrvatskih u Srbiji i Crnoj Gori (da ne računamo lica koja su morala da napuste svoje domove u Hrvatskoj pa su prešla u Krajinu, ili u Bosni i Hercegovini, pa su prešla na teritoriju pod kontrolom bosanskih Srba). Ona intervjuiše Milana Mihajlovića koji zajedno sa još četrdeset troje izbeglica živi privremeno u jednoj velikoj preuređenoj baraci nadomak Beograda, pošto je pobjegao zajedno sa svojom porodicom iz Zenice. Međutim, u ovom tekstu se daje akcenat na uslove života izbeglica i koliko dobijaju od srpske Vlade i Komesarijata za izbeglice (malo), a ne eventualno njihove izjave o torturama i eventualno ubijenim Srbima iz oblasti odakle su pobjegli.²³⁷

Primetna je, približno od polovine 1992. godine, promena u uređivačkoj politici *Monda* u odnosu na prethodni period kada je u pitanju jugoslovenska kriza. Tako se recimo o vrlo važnim stvarima kao što je referendum Muslimana i Hrvata organizovan po pitanju opredeljenja za nezavisnost BiH, što je vrlo delikatan momenat, u kome nisu učestvovali Srbi kao konstitutivan narod, u specijalnom izdanju *Monda* posvećenom jugoslovenskoj krizi samo konstatuje da se „63% glasača opredelilo za nezavisnu Bosnu i Hercegovinu”. Potom se za referendum u Crnoj Gori na kome je 96% izašlih građana (na referndum je izašlo 66% svih građana Crne Gore sa pravom glasa²³⁸), za zajedničku državu sa Srbijom,²³⁹ uopšte ne spominje ni broj izašlih na referendum ni procenat

---

²³⁷ *Le Mond*, Florence Hartman 21. octobre 1992. Prema: Bernard Feron, *Yougoslavie origines dun conflit*, Le Monde, poche, Paris, 1993,

²³⁸ Što je impresivan udeo, na primer na više referenduma u Srbiji, predsedničkih izbora nakon 2000. godine nije izašlo potrebnih 50% da bi se smatrali validni, a za promenu Ustava u jesen 2006. koji je trajao dva dana, iako su ga podržale sve tri najjače političke stranke usledio je poslednjeg dana glasanja i molba patrijarha Pavla da bi se jedva stiglo do te natpolovične izlaznosti.

²³⁹ https://sr.wikipedia.org/sr/%D0%A0%D0%B5%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D1%83%D0%BC_%D0%BE_%D0%BD%D0%B5%D0%B7%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%81%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8_%D0%A6%D1%80%D0%BD%D0%B5_%D0%93%D0%BE%D1%80%D0%B5_1992.

onih koji su podržali ideju zajednički države, već se samo navodi „da je opozicija u Crnoj Gori bojkotovala referendum za zajedničku državu sa Srbijom”, što nije tačno jer je od parlamentarnih stranaka najjača Narodna stranka, potom SRS u Crnoj Gori i mnoge druge manje, podržala referendum i zajedničku državu, a samo ga je bojkotovao Liberalni savez sa oko 10% biračkog tela koje ga podržava i manjinske liste Albanaca i deo Bošnjaka (Muslimana).²⁴⁰ Uopšte stiče se utisak da su povodom iznošenja u *Monda* vesti o srpskim zločinima, izvori isključivo bili neki Muslimani civili, međutim i da su tačni njihovi navodi i iskustva, da li bi se bez kritičke upitanosti mogli tek tako iznositi cifre, procene tih ljudi da su čuli da je „pobijeno na jednom mestu 2.500–3.000 Muslimana civila, na drugom mestu 500 itd.”. S druge strane, iako su srpske izbeglice faktički brojnije, samo smo pronašli u ovom periodu jedan članak Hartmanove koja ne spominje impresivne cifre izbeglica Srba sa zaraćenih krajeva koje su došle u Srbiju i Crnu Goru, već samo podatak da je kod intervjuisanog čoveka izbeglice iz Zenice u paviljonu još četrdesetak drugih u zgradi, što samo po sebi je podatak koji ništa ne predstavlja, posebno ne broj izbeglica uopšte ili makar iz jedne regije koji bi odražavao stanje stvari. S druge strane, pored prenošenja izjava od izbeglica Muslimana o navodnom broju ubijenih Muslimana na tom i tom mestu (što je krajnje subjektivno, jer čovek koji beži sa zaraćenog područja kao civil vrlo teško može imati validan i tačan uvid u žrtve pokolja, da ne govorimo da može na različite načine biti motivisan da kaže neistinu da su tu uopšte bili ti pokolji, a ako su i bili svakako da njegova procena ili glasine o broju ne mogu biti precizne, niti se smeju nekritički iznositi u tako uglednim provladinim dnevniku poput *Monda*. Iako su Srbi imali svoje žrtve, koje su nesporne u ovom periodu, one se faktički nigde ne spominju, niti se kod izgnanih Srba uopšte uzimaju takve vrste izjava. To, naravno, ne znači da se negira postojanje žrtava i to verovatno vrlo brojnih i na strani Muslimana i Hrvata, koje su moguće i bitno brojnije od srpskih žrtava, ali samo se ovde daje utisak o pisanju jednog tako prestižnog dnevnika kao što je *Mond* o civilnim žrtvama u Bosni i Hercegovini, i to u periodu kada

---

²⁴⁰ Prema: Bernard Feron, *Yougoslavie origines dun conflit*, Le Monde, poche, Paris, 1993, pp. 156–157.

²⁴¹ Ovakvo pitanje uostalom dosta govori o uređivačkoj koncepciji samog *Monda*, jer zapravo daje konstataciju da je navodno zvanična Francuska prihvatila da je Srbija agresor (Dima će poreći to da je navodno zvanična Francuska prihvatila da je Srbija agresor), plus da je to što je navodno prihvatila zapravo zakasnelo i traži se odgovor za to „kašnjenje”.

je francuska zvanična politika imala vrlo balansiran stav po pitanju odnosa prema zaraćenim stranama. Ovde se spominju preko izjava muslimanskih izbeglica i sabirni, koncentracioni logori koje drže Srbi, ali da li su postojali u isto vreme sabirni logori za Srbe na prostoru koji su kontrolisali Muslimani (i Hrvati). Ovo je bio prvi talas pisanja u francuskoj štampi o srpskim brojnim zločinima i kršenju ljudskih prava u sukobu u Bosni i Hercegovini, dakle tokom leta 1992. godine, u periodu kada su srpske snage vodile vrlo uspešno ratne sukobe na terenu, ovladale najvećim delom srpskih etničkih prostora, i čak zauzeli i oblasti sa mešovitim stanovništvom gde su Muslimani činili približan udeo populacije, a u par slučajeva i većinu. Optužbe za proterivanje i uznemiravanje civilnog stanovništva svakako su u tom slučaju bile opravdane, ali su pod sumnjom vesti o navodnim, posebno masovnim zločinima protiv civilnog stanovništva.

Spoljnu politiku Francuske prema jugoslovenskoj krizi u ovom periodu možemo pratiti i u vezi intervjua koji je za pariski *Mond* dao ministar spoljnih poslova Francuske Rolan Dima krajem avgusta. No, već prvo pitanje novinara Alena Debova i Žan-Pier Langiera dosta govori. Pitanje je zašto je zvanična Francuska toliko dugo izbegavala da Srbiju optuži za agresiju.²⁴¹ Dima je odgovorio da se Francuska i Srbija nalaze u jednom tesnom trenutku novije istorije. Takođe, Dima je naveo da Francuska nije ta koja je čak formulisala navedeno (da je Srbija agresor), i da nije usamljena po tom pitanju. Tako, te sentimente rezervisanosti da se Srbija označi kao agresor ima i generalni sekretar OUN Butros Gali, potom Sajrus Vens (*Cyrus Vance*) međunarodni posrednik i dr. U nastavku Dima je govorio da je zvanični Pariz spreman na saradnju sa svim republikama bivše Jugoslavije i da, s druge strane, njegovu funkciju treba posmatrati i kao diplomatsku, a tako i zvaničnike u Parizu. Na pitanje o razlikama uočljivim između Nemačke i Francuske po pitanju jugoslovenske krize, Dima je naveo da su te razlike posebno po pitanju preranog priznavanja Slovenije i Hrvatske, ali da te rezerve prema politici Bona imaju i druge zemlje, ne samo Francuska. Tako, na primer, Velika Britanija je poput Francuske vrlo rezervisana i puna zamerki na takvu politiku Nemačke.²⁴² U vezi OUN-a navodi da je u praksi teško postići dogovor oko nekog problema,

---

²⁴¹ *Le Monde*, Entretien Roland Dumas, ministre français des Affaires étrangères, propos recueillis par Alain Debove et Jean-Pierre Langelier, 17 août.1992, u: Bernard Feron *Yougoslavie origines dun conflit*, Le Monde editions, poche, Paris, 1994, pp. 129–132.

te da ima više kriznih tačaka u svetu, od Irske do Tibeta, Somalije i dr. Francuska je dala svoje snage za plave šlemove i dalje će imati otvorenost za doprinos u tom pravcu. U nastavku Dima se založio za prevazilaženje istorijskih razlika i problema, uzeo primer Francuske i Nemačke koje su partneri u EU, i da bi to trebalo da bude primer posvađanim i sukobljenim Srbima, Hrvatima, Muslimanima i dr. Svet se menja i to treba preneti i na jugoslovensku krizu, koja je i problem čitave Evrope.

General Morilon je u vezi optužbi srpskoj strani o kršenju brojnih primirja koje su u ovom periodu sklapana, naročito na sarajevskom ratištu, ukazivao na kompleksnost pozicije Izetbegovića i njegovog odnosa sa nizom polunezavisnih lokalnih komandanata koji često nisu imali motive, a nisu ni želeli da se uspostavi i održi primirje. On ukazuje da je Izetbegović uz sebe imao uticajne političare bosanske Vlade, zapravo Muslimane, koji su sa njim koliko-toliko uspešno sarađivali, kao što su ministar spoljnih poslova Haris Silajdžić, potom podpredsednik Ejup Ganić, ministar za pomoć i humanitarne akcije Zlatko Lagumdžija, ambasadoru pri OUN Muhamed Šaćirbej, i da to predstavlja esenciju *bosanske Vlade*.²⁴³ Nasuprot tome, niz lokalnih komandanata, administrativnih upravljača paravojnih jedinica nije imalo motive za održavanje niza dogovora-pravilnika postignutog od strane međunarodnog faktora, ili čak nametnutog zaraćenim stranama. Morilon smatra da nije srpska strana, koja je zapravo u ovom periodu rata pobednik na terenu, ta koja je imala motive za prekidima postignutih sporazuma, ili za spektakularnim masovnim ubistvima civila (kao što će to biti recimo potom Markale, ulica Vase Miskina i dr. zbog čega su uvođene i pooštravane sankcije i ka SRJ, i ka bosanskim Srbima, odnosno Republici Srpskoj), već je to pre bila muslimanska (bošnjačka) strana, koja je imala niz motiva, ali od strane međunarodnog faktora (imenovana od SAD pre svega) podršku da za to bude optužena srpska strana.²⁴⁴

General Morilon navodi da su francuski vojnici u okviru plavih šlemova ginuli i imali gubitke u Bosni i Hercegovini, navodeći između ostalog slučaj pogibije dvojice vojnika 8. septembra pored Sarajeva od unakrsne vatre muslimanske i srpske strane. U nastavku opisuje svoj prvi susret sa Karadžićem,

---

²⁴³ General Morillon, *Croire et oser*, Chronique de Sarajevo, Grasset, Paris, 1993. p. 95.

²⁴⁴ Ibid., op. cit., pp. 94–96.

gde su uz određene nesuglasice postigli dogovor koji je funkcionisao u vezi sa potrebom za prekidom vatre na delu sarajevskog ratišta.²⁴⁵

Interesantna je bila uloga Dobrice Ćosića, predsednika SRJ, koji je imao ogroman ugled kako na unutrašnjoj političkoj sceni Srbije i Crne Gore, kao i srpskih prostora u celini, tako i na međunarodnom planu. Mnogo je neobičnija pozicija bila predsednika Vlade SRJ kontroverznog biznismena iz SAD Milana Panića. On se sa nestandardnim ponašanjem za jednog političara i bez studioznog razumevanja kompleksnosti jugoslovenkse krize, nosio često mišlju da se složena problematika i protivrečnosti interesa mogu rešiti jednostavnim potezima. Tako je više puta ponavljao svoj predlog da bi međusobno priznavanje, posebno od strane SRJ, bivših jugoslovenskih republika bilo rešenje problema, zanemarujući da je pre toga trebalo da se reši dogovor oko granica, i uređenja budućih zemalja, gde je naročit problem bio po pitanju Bosne i Hercegovine, a i Hrvatske. On je tako posetio predsednika Francuske Miterana početkom avgusta 1992. u Parizu, u zvaničnom susretu. Razgovor koji je po protokolu trebalo da traje oko dvadeset minuta odužio se na više časova, jer je Panić izneo svoj predlog o neophodnosti održavanja velikog i sveobuhvatnog susreta na vrhu predstavnika svih bivših jugoslovenskih republika i predstavnika SRJ, gde bi bile uključene i velike sile, pa je Miteranu, koji se zainteresovao za ovaj predlog, predložio da to bude Pariz. Miteran je načelno izneo da je to dobra ideja, ali je umesto Pariza dao kontrapredlog da to bude London. Za Pariz je rekao da bi Amerikanci teže prihvatili, uzimajući u obzir njihovo rivalstvo sa Francuskom, ali da je London za njih prihvatljiviji. Kada je konferencija u Londonu održana došlo je do neobičnog incidenta, jer je Panić izjavljivao da on predstavlja SRJ i da je spreman da prihvati sve što je tražio deo međunarodne zajednice, uključujući i bezuslovno priznavanje ostalih bivših republika SFRJ kao suverenih država u njihovim punim granicama, što nije bio i stav ostalih članova delegacije SRJ, pre svega predsednika Srbije Miloševića.²⁴⁶ To je izazvalo zbunjenost generalnog sekretara OUN-a Butrosa Butrosa Galija i ostalih diplomata. Panić je posle smenjen, no po SRJ je daleko veći problem bio taj što je i predsednik Dobrica Ćosić otišao sa ove važne funkcije, što je sve ukupno otežalo međunarodnu

---

²⁴⁵ Ibid., op. cit., p. 107.

²⁴⁶ Сергей Грызун, Геннадий Сысоев, *Балканский пророк – Милан Панич*, Индиго, Москва, 2003, стр. 43–46.

poziciju zemlje, a dodatno je iskomplikovalo i unutrašnju, čime je posebno slabljena opozicija.

U velikom članku analizi uzroka nastanka i razvoja jugoslovenske krize u oružani sukob, francuski historičar Pol-Marie de la Gors (*Paul-Marie de la Gorce*)²⁴⁷ u julskom broju mesečnika *Mond diplomatik* analizira ulogu stranog faktora. On zaključuje da je najveća uloga tu Nemačke i sve više i SAD pre svega iz geopolitičkih, a kada je u pitanju Nemačka i istorijskih razloga. Autor pohvaljuje predsednika Francuske Miterana zbog ukazivanja da su promene u međunarodnom okruženju neki nespretni potezi međunarodne zajednice doprineli razvoju jugoslovenske krize, ili makar njenom neadekvatnom saniranju. On takođe navodi da smatra da je Francuska u predoružanim fazama razvoja jugoslovenske krize, stavila do znanja jugoslovenskoj vladi, da je za održavanje Jugoslavije.²⁴⁸

Veliki, i to izuzetno negativan, medijski udar na srpsku stranu predstavljalo je tokom avgusta izveštavanja dela zapadnih medija o postojanju niza logora na području srpske teritorije u BiH, gde su bili stacionirani muslimanski muškarci i u manjoj meri Hrvati, ratni zarobljenici, koji su po tim izveštavanjima „podsećali na koncentracione logore iz Drugog svetskog rata”. U svojoj knjizi Pier Pean (*Pierre Péan*) *Le Monde Selon K.* (Svet prema K(ušneru)), ukazuje se zapravo da su Bernar Kušner i organizacija „Lekari bez granica” odgovorni, bar kad je reč o francuskim medijima a delom i šire kada je u pitanju čitav Zapad, za pripisivanje različitih oblika etničkog čišćenja prevashodno srpskoj strani. Kušner koji je došao u Sarajevo 28. juna zajedno sa Miteranom, nastavio je svoje političko delovanje po pitanju sukoba u Bosni prevashodno na štetu srpske strane, u čemu se bitno razlikovao tada od većeg dela vladajućeg establišmenta u Francuskoj. Pean navodi da je Kušner, koji je predvodio grupu prestižnih francuskih novinara u poseti srpskom delu Bosne i Hercegovine (Benoa Gisemberg iz *Pari Mača*, Izabel Elsen iz *Žurnal di dimonša*, Didier Fransoa iz *Liberasiona* i Naida Nakad iz TF1), zajedno sa nekim visokim funkcionerima ministarstva informisanja, posetio sredinom avgusta 1992. logore o kojima se upravo tada pronela vest u nekim zapadnim medijima da

---

²⁴⁷ Paul-Marie de la Gorce, *Yougoslavie, La couteuse myopie de la communauté internationale*, Monde diplomatique, juillet, 1992.

²⁴⁸ Paul-Marie de la Gorce, *Yougoslavie, La couteuse myopie de la communauté internationale*, L'Age d'Homme, 1992, p. 10.

bi mogli da podsećaju na koncentracione logore iz Drugog svetskog rata.²⁴⁹ Upravo su Srbi, koji su se na ovim područjima i podigli na otpor nezavisnoj Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, imali užasna istorijska iskustva upravo iz Drugog svetskog rata (Jasenovac i druga stratišta koja po svom intenzitetu strahota prevazilaze nemačke logore smrti nad Jevrejima poput Aušvica), kada su doživeli genocid od nemačkog okupatora i hrvatskih i muslimanskih fašista.²⁵⁰ Iako u poseti Omarskoj, Manjači, Trnovu, i nekim drugim zatvorima i sabirnim logorima za ratne zarobljenike, nije bilo slika koje bi mogle da ukažu na sličnost sa logorima smrti iz Drugog svetskog rata, uz naravno konstataciju da su to ipak uglavnom nehumani uslovi smeštaja, Kušner je nastavio da širi sliku po Francuskoj i svetu o Srbima kao genocidnim zločincima. Po Kušneru, koji je tada bio ministar u francuskoj vladi, kako primećuje Pean, ne samo da su Srbi nesumnjivi inicijatori etničkog čišćenja i koncentracionih logora već je on samo srpsku stranu optuživao za ovakve zločine, iako je bilo jasno da to rade i druge dve zaraćene strane (Muslimani i Hrvati u obračunu sa Srbima, a od 1993. i u međusobnom ratu). Izveštaji ove grupe novinara i lobija koji je pomagala grupa „Lekara bez granica” na čelu sa Kušnerom zapalila je medijski Francusku i Zapad, od kada je pozicija Srba u javnom mnjenju postala neuporedivo gora nego dotle. O tome da su navedeni sabirni logori za zarobljenike imali bilo kakve veze sa masovnom egzekucijom nema dokaza, i Pean navodi da su čak i američke obaveštajne službe došle do takvog zaključka. Novinar *BBC*-ja Alen Litl (*Allan Little*) govorio je na ovoj stanici da logori koje je posetio nemaju nikakve veze sa nacističkim. Međutim, „Lekari bez granica”, za koje Pean tvrdi da su dobili dva miliona dolara samo za ovaj deo kampanje protiv Srba, nastavljaju da rade medijske spotove u Francuskoj, gde su čak angažovani i medijske zvezde poput Mišela Pikolia (*Michel Piccoli*) i Džejn Birkin (*Jane Birkin*), koji su ponavljali u kampanji tri sedmice da su Srbi agresori sa genocidnim i nacističkim poduhvatima protiv Muslimana i Hrvata. Čak su bili rađeni ogromni plakati četiri puta tri metra koji su asocijali da su Srbi nacisti, a Milošević Hitler. Ovu akciju je subvencionirala organizacija „Lekari bez granica” na čelu sa Kušnerom, a kao medij unajmljen je i čuveni komunistički list *Umanite* (*l’Humanité*) januara 1993.²⁵¹ Pean tvrdi da to nije slučajno i da

---

²⁴⁹ Pierre Péan, *Le mond selon K*, Fayard, Paris, p. 92.

²⁵⁰ *Ibid.*, op. cit., p. 70.

²⁵¹ *Ibid.*, op. cit., pp. 94–96.

se radi o dobro organizovanoj i subvencioniranoj akciji u Francuskoj kao deo opšte akcije na Zapadu, gde se Kušner i Lekari bez granica nalaze u izvršnoj poziciji. Slične tvrdnje o medijskim manipulacijama Kušnera i „Lekara bez granica” protiv Srba iznose i neki drugi francuski i zapadni autori.²⁵² Ova otežana medijska slika srpske strane značajno će uticati na dalji tok ponašanja zapadnih sila u jugoslovenskoj krizi. Kada je u pitanju Francuska, tu je srpska strana politički bolje stajala nego u odnosu na Nemačku i SAD, ali je dalji razvoj događaja umnogome bio otežan, naročito od aprila 1993. godine kada socijalističku vladu zamenjuje desnica. U vrhu francuske desnice, Širak i neki drugi političari su imali manje razumevanja za srpsku stvar, od nekih drugih političkih lidera u Francuskoj. Pozicija Miterana kao predsednika Republike i dalje je, međutim, bila dominantna u političkom sistemu Francuske, što se odražavalo i na ukupnu francusku politiku prema jugoslovenskoj krizi.

Uoči glasanja o Mاستrihtu u Francuskoj, u predizbornim kampanjama i pristalice za i pristalice protiv su kao argument koristili jugoslovensku krizu. „Jugoslovenska kriza, naime već danima ne silazi s francuske političke scene, sa sve izrazitijom tendencijom njenog korišćenja u propagandne svrhe pred referendum o Mاستrihtu. Protivnici ‘unija’ koje su dogovorene u ovom holandskom gradu ističu da se upravo na našem primeru ‘vide teškoće zajedničke akcije Evrope’ i traže od Francuza da glasaju protiv. Pristalice, pak smatraju da se upravo zbog toga treba izjasniti ‘za Mاستriht’, da bi Evropa dobila odgovarajuće instrumente za akcije i ove vrste.”

U vezi ekonomske situacije na prostoru eks-Jugoslavije *Mond* objavljuje 4. novembra analitički članak. Svi krajevi bivše SFRJ su pogođeni raspadom zemlje, a u nekim oblastima vladaju oružani sukobi (Bosna i Hercegovina), ekonomske sankcije (SRJ), ili na različite načine trpe posledice krize. Povećava se nezaposlenost, za Hrvatsku kaže da oko osmine industrije ne radi uopšte zbog različitih oštećenja ili osujećenja koncepta proizvodnje u prethodnim sukobima. Međutim, međunarodni kapital i faktor se angažuje u privatizaciji na jugoslovenskom prostoru, tako je u Hrvatskoj već privatizovano u neobičnim okolnostima oko trećine važnih preduzeća, citira se direktor sektora za privatizaciju Ivan Hren. U SRJ koje su pogođene sankcijama, citira se direktor ekonomskog instituta Toma Popović, da privreda teško trpi. Ipak, Florens

---

²⁵² Pre svega knjiga Michel Floquet, Bertrand Coq, *Les Tribulations de Bernard Kouchner en Yougoslavie*, Albin Michel, 2000; Rony Brauman, *Penser dans l'urgence*, Edition du Seuil.

Artman novinarka primećuje da se Srbija drži po važnim privrednim granama još uvek snažno, pa je čak proizvodnja nafte porasla u odnosu na 1991. za 10% od domaćih izvora NIS (1,2 miliona tona iznosi), a da proizvodnja prehrambenih proizvoda i poljoprivreda imaju snažne kapacitete da snabdevaju zemlju i pod sankcijama. Ipak, skočile su naglo cene benzina i derivata, pokušava se i uspeva na različite načine probiti embargo. Pored povećanja broja nezaposlenih jedan deo je na prinudnom odmoru i prima minimalce, no značajan deo industrije još radi. Makedonija dosta trpi zbog sankcija koje je morala da prihvati prema SRJ.²⁵³

Vesti u francuskoj štampi i medijima u celini, vezano za događaje u Hrvatskoj i Krajini, postali su retki nakon dolaska plavih šlemova u zonu razdvajanja i otpočinjanja potom sukoba u Bosni i Hercegovini. Ipak, 20. novembra 1992. pariski *Mond* posvećuje čitavu stranu sa nekoliko tekstova vezanih za tadašnje stanje u Vukovaru. Prenosi se izjava jednog od članova uprave grada, srpskog političara, koji nagoveštava tok njegove obnove od posledica sukoba. U pratećem članku pisac Milorad Pavić, čuveni autor Hazarskog rečnika, ukazuje da se grad obnovi u potpunosti, u posebnom srpsko-vizantijskom arhitektonskom stilu, u formi koja bi bila posebno prepoznatljiva po svojim idejnim rešenjima. Međutim, u stupcu niže daju se tvrdnje Vesne Bosanac, svojevremeno direktorke gradske bolnice, koja tvrdi da je nakon ulaska srpskih snaga u grad „nestalo možda i 3.000 ljudi”, misleći na etničke Hrvate.²⁵⁴

Početak 1993. godine u Francuskoj se javno mnjenje sve više određuje protiv nastavka rata na prostoru Bosne i Hercegovine. Grupa francuskih intelektualaca obilazi Srbiju pokušavajući da lobira za mir. Grupu predvode Žak Gijo (*Jacques Guillaume*), biskup katoličke crkve, Deni Lanžlua (*Danny Langeau*), advokat Pariskog suda i pisac, Bernar Lakomb (*Bernard Lacombe*), sindikalista i poslanik, Katrin Litan (*Catherine Litan*), sociolog.²⁵⁵ Oni kritikuju režime u Srbiji i Hrvatskoj, i apeluju na sve snage koje su za mir. Francuski

---

²⁵³ *Le Monde*, 4. novembre 1992, u: Bernard Feron, *Yougoslavie origines dun conflit*, Le Monde editions, poche, Paris, 1994, p. 107.

²⁵⁴ *Le Mond*, 20. XI 1992, prema Annie Le Brun, *Les assasins et leurs miroirs, Rflexion a propos de la catastrophe Yougoslave*, Jean-Jacques Pauvert au propos de la catastrophe Yougoslavie, Jean-Jacques Pauvert au Terrain vague, Paris, avril 1993, p. 60.

²⁵⁵ „Sudbina Balkana je u rukama njegovog naroda”, *Politika*, 25. februar, 1993.

političar, bivši premijer i jedan od najbližih De Golovih saradnika Mišel Debre (*Michel Debré*), nudi rešenje u izvesnim protektoratima nad prostorom Hrvatske i Bosne i Hercegovine koje bi držale Francuska, Španija, Kanada i OUN, a gde bi se poništila nezavisnost ovih republika i prekinuli sukobi.²⁵⁶

Da će predstojati medijska ofanziva do tada neviđenih razmera po pitanju jugoslovenske krize, posebno bosanskog rata i u Francuskoj tokom ove kalendarske godine, pokazuju i prenesene izjave Bernar-Anrija Levija (*Bernard-Henry Lévy*), personifikacije antisrpskih stavova u ovoj zemlji u pariskom *Mundu* od 5. januara. Levi izjavljuje da je srpska strana ta koja, i to dirigovana iz Beograda, napada, ubija, deportuje već blizu godinu dana u bosanskom sukobu.²⁵⁷

Lord Dejvid Oven (*David Owen*) navodi u svojoj knjizi o jugoslovenskoj krizi *Balkanska odiseja*, da su u Parizu 14. januara 1993. predsednik Miteran i on vodili važne pregovore oko traženja kompromisa o razgraničenju u Bosni i Hercegovini, i da je to bio veliki napredak jer je Tuđman prihvatio ponuđena rešenja, kao i srpska strana, ali da je Izetbegović odbio.²⁵⁸

Žerar Bodson tvrdi da su SAD u periodu kada je na vlasti bio Buš činile napore da uvere Francusku i Britaniju da je neophodna vojna intervencija u Bosni i Hercegovini protiv bosanskih Srba, međutim da se oba puta tim pokušajima suprotstavila Francuska. „Od kraja meseca februara 1992. i početkom marta, predsednik Izetbegović će biti uveren (da su mu data uverenja?) da može da primeni tvrdnu političku liniju, s obzirom na američku podršku. One će se nadati vojnoj intervenciji UN i to sve do dolaska Bila Klintona u Belu kuću. Do poslednjeg momenta, predsednik Buš će vršiti pritisak na Francusku i Britaniju da se te dve zemlje priključe principu vojne intervencije protiv srpske vojske u BiH. ...Predsednik Džordž Buš je učinio sve da omogući vojnu intervenciju, ali se toj volji dva puta suprotstavila Francuska. Američka politika je čak upotrebljavala sve da bi se odbacio Vens-Ovenov plan, zaključen u Ženevi, i to sve do dolaska Bila Klintona.”²⁵⁹ Bodson dalje navodi

---

²⁵⁶ „Rešenje u protektoratima”, *Politika* 17. februar, 1993.

²⁵⁷ *Le Monde*, 5. januar 1993, prema Annie Le Brun, *Les assassins et leurs miroirs, Rflexion a propos de la catastrophe Yougoslave*, Jean-Jacques Pauvert au propos de la catastrophe Yougoslavie, Jean-Jacques Pauvert au Terrain vague, Paris, avril 1993, p. 19.

²⁵⁸ Dejvid Oven, *Balkanska odiseja*, B 92, Beograd, 1996, str. 118–119.

²⁵⁹ Žerar Bodson, *Evropa ludaka*, Beograd, 1993, str. 87 i 90.

da i kada je Klinton preuzeo vlast u početku se insistiralo na vojnoj akciji, što je francuska strana odlučno odbijala, parafrazirajući i Miterana i Žipea (maj 1993).²⁶⁰ S druge strane, Smilja Avramov navodi da je francuska strana definisala koncept zona bezbednosti koje su izuzete, najčešće enklave u istočnoj Bosni, od mogućih zauzimanja srpske strane i da je predložila Savetu bezbednosti tri varijante, a Savet bezbednosti se 3. juna 1993. opredelio za najoštriju, čime je makar indirektno UNPROFOR prestao da bude neutralan u odnosu na zaraćene strane.²⁶¹

Lord Owen ukazuje da su na terenu komandanti i visoki oficiri UNPROFOR-a bili stalno u nekoj vrsti sukoba sa muslimanskom stranom, koja je u praksi najčešće blokirala prethodno postignute dogovore i prihvaćena pravila. S druge strane, „...U suštini UN i komandanti bosanskih muslimana su morali jedni drugima da idu na nerve i bilo je tužno slušati kako razni generali u Sarajevu – Kanađanin Mekenzi, Francuz Morilon, Belgijanac Brikmon, zatim britanski generali Rouz i Smit pre svega – bivaju lično kritikovani u Sarajevu i

---

²⁶⁰ Ibid., op. cit., str. 98–99.

²⁶¹ Smilja Avramov, *Postherojski rat Zapada protiv Jugoslavije*, 1997, str. 395. „U SB je pokrenuto pitanje redefinisanja ‘zona bezbednosti’. Koncept zona, kao taktički potez u borbi protiv vojske RS, razradila je Francuska vlada i u noti od 19. maja 1993. dostavila ga SB. Zaštićene zone definisane kao ‘opkoljena područja s precizno definisanim parametrima, stavljene su pod zaštitu UN, u kojima će biti osigurano doturanje humanitarne pomoći, a svi akti agresije na zone su zabranjeni’. Generalni cilj ovako shvaćenih zona jeste da se zaustavi teritorijalno napredovanje srpskih snaga. Francuska je predložila tri varijante, a SB se u Rezoluciji 836 od 3. juna opredelio za najoštriju, čime je UNPROFOR u BiH i formalno preoblikovan u ratujuću stranu, na strani separatističke muslimanske Vlade. Ovom Rezolucijom je proširen mandat UNPROFOR stavljenom mu je u zadatak:

- a) da odvrća napade na zone bezbednosti;
- b) da kontroliše povlačenje vojnih i paravojnih jedinica, ali isključivo srpskih snaga, jedinicama muslimanske vojske dozvoljen je oslonac u zonama.
- c) da zauzme ključne punktove na toj teritoriji.
- d) da kontroliše prekid vatre.

U realizaciji ovih zadataka UNPROFOR-u je dozvoljena upotreba sile ‘kao mere samoodbrane.’ Državama članicama je dato pravo na upotrebu vazdušnih snaga. Generalni sekretar je uputio poziv NATO-u da pruži vazdušnu podršku UNPROFOR-u, s tim da konačnu odluku o vazdušnim udarima po srpskim snagama donose naknadno. Rezolucijom 844 od 18. juna SB je podržao odluku o upotrebi vazdušnih snaga i povećao kontigent, kako bi se u potpunosti sprovela Rezolucija 836”.

Americi da su prosrpski nastrojeni, dok su nastojali da sprovedu i humanitarni i mirovni mandat koji zahteva nepristrasnost. Povodom mnogih od ovih spornih pitanja SB UN, pod pritiskom SAD, čak se nije ni trudio da se pretvara da je potpuno nepristrasan.”²⁶²

U dnevniku *Kotidijen* od 16. februara objavljen je tekst „jugoslovenskog” zapravo srpskog novinara Milana Ratkovića „Ko ubija vojnike mira”, u kojem on ukazuje da je od početka rata ubijeno samo dvanaest francuskih mirovnih vojnika u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Ubice su redovno hrvatske i muslimanske („bosanske” – pod komandom Izetbegovićevih vlasti u Sarajevu) snage. Ratković tvrdi da je strategija Izetbegovića da u nemoći da na ratnom polju nešto postigne, takođe suočen sa odbijanjem Srba u Bosni i Hercegovini da prihvate unitarnu koncepciju, što je i valorizovano Kutiljerovim i drugim mirovnim predlozima međunarodnih predstavnika koji predlažu složeno uređenje zemlje pod pritiskom činjenica, da muslimanska strana igra na stranu intervenciju. U praksi to dovodi do isceniranja različitih masakra iza koga stoji muslimanska strana, izgladnjivanje stanovništva u Sarajevu, produžavanje po svaku cenu ratnih sukoba, iako srpska strana pokazuje spremnost za sporazum i okončavanje rata. Kada je u pitanju Hrvatska, njena vojska je ubila tih dana prilikom pokušaja upada u Krajinu, vezano za Medački džep, dva francuska mirovna vojnika, a više njih otela, što je bio povod da francuski nosač aviona *Klemanso* uplovi u Jadran.

U francuskim dnevnim novinama *Internešenel herald tribjun* (*International Herald Tribune*) koji izlazi na engleskom jeziku, objavljen je tekst portugalskog diplomate Kutiljera, koji tvrdi da u Bosni i Hercegovini žive Muslimani, ali i značajni delovi srpskog i hrvatskog naroda, koji zapravo Bosnu ne doživljavaju primarno kao svoju državu i stoga manjak lojalnosti i spremnosti da se živi u nezavisnoj unitarnoj BiH. Odnosno „Srbin je Srbin, Hrvat – Hrvat, dok je Bosna rezultat administrativne podele Jugoslavije.” Kutiljero navodi da je on zajedno sa pregovaračkim timom sve tri strane sastavio plan o visokoj decentralizaciji Bosne i Hercegovine uoči samog sukoba, što je bila šansa za izbegavanje ratne opcije i da taj plan, nažalost, nije prihvaćen od svih strana. Ukazuje da Karington sada nudi sličan sporazum, i da bi strane trebalo da ga prihvate da ne bi više bilo sukoba, i da se u budućnosti svaka odluka u budućoj

---

²⁶² Dejvid Oven, *Balkanska odiseja*, B 92, Beograd, 1996, str. 395.

preuređenoj Bosni i Hercegovini mora donositi konsenzusom predstavnika sva tri naroda, inače ne može biti doneta, posebno ne preglasavanjem.²⁶³

Na prostoru Hrvatske, odnosno zone pod zaštitom snaga OUN Krajine, nalazili su se vojnici međunarodnih plavih šlemova još od početka 1992. godine. Francuski bataljon plavih šlemova nalazio se na području severne Dalmacije. Kada je hrvatska vojska izvršila atak na to područje 22. januara 1993, B. K. Rakitin (*Б. К. Ракитин*) ruski posmatrač u misiji OUN na tom području, u knjizi o iskustvima ruskih mirotvoraca na Balkanu u izdanju Ruske akademije nauka, navodi da su se trupe plavih šlemova našle kao živi štit izložene žestokom paljbom i prodorom hrvatske vojske u tom sektoru (Medački džep). Sem nekih pojedinačnih slučajeva sukoba vojnika plavih šlemova sa hrvatskim nastupajućim snagama, gde on navodi jedan kenijski odred, masovnijeg sukoba jedinica OUN, dakle otpora u odnosu na hrvatske nastupajuće snage, nije bilo. On navodi da su „francuski vojnici prilično mirno propustili prodor hrvatske vojske kroz ovaj sektor.“, uz napomenu da su kod aerodroma Zemunik ubijena dva francuska vojnika iz redova plavih šlemova. Nakon toga dolazi do dislokacije francuskog bataljona pa je on premešten u sektor „Sever“ a na njihovo mesto su došli kanadski vojnici.²⁶⁴ Srpske snage su kako navodi ruski predstavnik mirovnih snaga, zaustavile ozbiljniji prodor hrvatske vojske, pa je uz posredstvo

---

²⁶³ „Ko ubija vojnike mira“, francuska štampa odškrinula vrata istine o Jugoslaviji, u tekstu *Politike* Darka Ribnikara od 17. februara 1993, gde navodi da su inače izveštaji o zbivanjima u Bosni i Hercegovini u francuskoj javnosti u poslednje vreme sa manjkom predstavljanja i analize srpske strane.

²⁶⁴ *Наши миротворцы на Балканах*, Российская академия наук, Институт славяноведения, Центр по изучению современного балканского кризиса, Москва, Индрик, 2007, стр. 87. Rakitin navodi i zločine hrvatskih snaga nad civilnim stanovništvom srpskim prilikom ovog prodora, pri čemu se veliki broj izbeglica slegao u Benkovac i druga mesta. O tim događajima on nije mogao kao predstavnik OUN da javno govori, pa je dogovoreno sa švedskim komandantom plavih šlemova da se o tome izveste nadležni organi OUN i reklamira u Zagrebu. U nastavku ukazuje da je materijal u elektronskoj formi o tim hrvatskim zločinima od specijalnih službi Hrvatske otet u Zagrebu u civilnom predstavištvu OUN, te da je samo jedna italijanska novinarka došla do dela podataka, ali oni od strane redaktora su bili blokirani. On navodi u celini na pristrasnost najvećeg dela zapadne štampe koji su izveštavali iz Zagreba, dok je u Kninu stranih izveštača bilo vrlo malo. Navedeno delo str. 88. Rakitin spominje francusku mirotvornu jedinicu sastaljenu jednim delom i iz Legije stranaca koja je pre ovog sukoba imala jedan incident kada je utvrđeno da je u oklopnom transporteru prevozila nekoliko civila Hrvata da posećuju svoje napuštene domove u okolini Drniša, što je protivno pravilima plavih šlemova i jedinstvene komande. (str. 82).

plavih šlemova uspostavljeno primirje, uz gubitak manjeg dela teritorije koji su zauzeli Hrvati. Pri zaustavljanju hrvatskog prodora u zonu pod zaštitom OUN srpske snage su, između ostalog, raketirale Šibenik. I drugi ruski predstavnik u mirotvornim snagama OUN Vačeslav Anatolevič Vorobev (*Вачеслав Анатольевич Воробьев*) (potpukovnik milicijskih snaga) navodi da se francuski bataljon plavih šlemova na prostoru Masleničkog mosta sklonio u januaru 1993. pri napadu hrvatskih snaga, koje su na taj način na ovom prostoru prekršile mirovni sporazum i provalile na prostor zaštićen snagama OUN.²⁶⁵ Nakon toga došlo je do žestokog sukoba sa srpskim stanovništvom i vojnim snagama sa velikim gubicima.

Januara 1993. Evropska zajednica je objavila saopštenje u vezi nastavka sukoba u okolini Zadra koju je sprovedla hrvatska strana protiv Krajine. U naslovu saopštenja se to i navodi, međutim u samom saopštenju se spominje pored odgovornosti Hrvatske i napomena da „Srbija ne poštuje Vensojv plan...“ i da se opominje „vlada Hrvatske da prekine neprijateljstva u okolini Zadra.“ Ovo saopštenje je prenelo francusko ministarstvo spoljnih poslova u intergralnoj verziji, sa naslovom da hrvatska strana napada Krajinu.²⁶⁶

Francuska oficijelna politika, koju je kreirao pre svega Miteran, uz saglasnost Vlade i ministarstva spoljnih poslova, stajala je na stanovištu nemešanja u ratni sukob u Bosni i Hercegovini i poštovanje embarga na isporuku oružja. Eventualna vojna podrška pojedinim mirovnim akcijama nije po francuskim planovima podrazumevala i upotrebu sile, već samo zaštitu humanitarne pomoći. U tom pravcu u *Mundu* je početkom februara 1993. godine načelnik Generalštaba francuske armije admiral Žak Lanksad (*Jacques Lanxade*), američkom kolegi generalu Paelu (*Colin Luther Powell*), predložio koncept za razmatranje o vojnoj podršci doturanju humanitarne pomoći. Taj koncept je podrazumevao dve tačke. Prvu, o pooštavanju kontrole zabrane letova nad BiH, i drugu o stvaranju zaštitnog prstena oko Sarajeva multinacionalnim snagama.²⁶⁷ Međutim, ono što je posebno važno kod ovog

---

²⁶⁵ *Наши миротворцы на Балканах*, Российская академия наук, Институт славяноведения, Центр по изучению современного балканского кризиса, Москва, Индрик, 2007. O tome govori i Guskova. Isto delo, str. 159-160.

²⁶⁶ <https://www.vie-publique.fr/discours/131718-communique-des-pays-de-la-cee-sur-loffensive-croate-contre-la-krajina-d> Communiqué des pays de la CEE sur l'offensive croate contre la Krajina du sud en ex-Yougoslavie, Bruxelles le 25 janvier 1993.

²⁶⁷ Preneo RFI 3. februara 1993. izvorni tekst u *Mundu*, objavljen nekoliko dana ranije.

predloga, da bi se on uopšte razmatrao, trebalo je da se ispuni uslov da ga prihvate sve zaraćene strane, što se činilo u tom trenutku malo mogućim. Kako je u ovo vreme nemačka politika zahtevala ukidanje embarga na uvoz oružja zaraćenim stranama i čak vojno mešanje međunarodne zajednice,²⁶⁸ ovakav predlog se može posmatrati i kao rešenost francuske strane da ipak ponudi neko rešenje, ostajući i dalje protiv bilo kakve intervencije bez saglasnosti svih zaraćenih strana u BiH.

Ruska zvanična politika je podržavala u tom periodu prekid sukoba na prostoru Bosne i Hercegovine i to posredstvom od svih strana prihvaćenih snaga OUN. To izjavljuje 21. marta i predstavnik Rusije u Savetu bezbednosti OUN Vitalij Čurkin (*Виталий Чуркин*). On vidi francuske vojnike kao sigurne u tom pravcu, dopunjene i iz nekih drugih zemalja, uključujući i ruski kontigent, pa izuzetno i logističko NATO, ali da je suštinska uloga OUN i plavih šlemova.²⁶⁹ Ministar spoljnih poslova Rusije Andrej Kozirjev (*Андрей Козирев*) u intervjuu za francuski list *Krua* (Cruas) 3. februara naglasio je da ne bi smelo da dođe do strane vojne intervencije protiv SRJ u jugoslovenskoj krizi, mada je ostavio mogućnost u perspektivi ograničene vojne (vazdušne) intervencije u Bosni i Hercegovini, ako se situacija tamo bude pogoršavala i steknu se uslovi za to. Međutim, on navodi da u praksi daleko više Hrvati šalju vojnu pomoć u BiH od SRJ.²⁷⁰ Kozirjev u intervjuu moskovskoj *Nezavisimoj gazeti* (*Независимая газета*) od 27. februara, ukazuje da i Rusija i Francuska i niz drugih zemalja trpe materijalno-finansijsku štetu od nametnutih sankcija u slučaju jugoslovenske krize, i sankcija nametnutih prema SRJ i srpskoj strani u celini, a i slučajevima drugih sankcija na Bliskom i Srednjem istoku, Sredozemlju (Irak, Libija, i dr.).²⁷¹

Predsednik Miteran i predsednik SAD Klinton održali su zajedničku konferenciju za štampu prilikom zasedanja GAT-a (preteče Svetske trgovinske orgnaizacije) 9. marta 1993. Tom prilikom Miteran je u vezi jugoslovenske

---

²⁶⁸ O zahtevu nemačke politike da se ukine embargo za uvoz oružja zaraćenim stranama u BiH i da se otvori mogućnost vojne intervencije iz *The Times* 2. II 1993.

²⁶⁹ *Jugoslovenska kriza i Rusija*, urednik Jelena Guskova, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1996, str. 292, izjava Čurkina data Moskovskim novostima od 21. marta 1993.

²⁷⁰ *Ibid.*, op. cit., str. 285, Intervju Kozirjeva francuskom listu *Krua*, od 3. februara 1993.

²⁷¹ *Ibid.*, op. cit., str. 286, Intervju Kozirjeva *Nezavisimoj gazeti* od 27. februara 1993.

krize naveo da Francuska daje 5.000 pripadnika u okviru međunarodnih mirovnih snaga na tom prostoru i već je imala 12 mrtvih i više od 100 ranjenih. Rekao je i da treba uvažiti sve strane u jugoslovenskom sukobu, te da smatra da je predloženi Vens-Ovenov plan dobra početna osnova za razgovore i traženje sporazuma u Bosni i Hercegovini.²⁷²

Predsednik Srbije Slobodan Milošević došao je u posetu Parizu 11. marta 1993, gde ga je dočekaio predsednik Francois Miteran. Tada se Milošević sreo i sa Vensom i Ovenom, međunarodnim posrednicima koji su pripremali predlog mirovnog sporazuma u Bosni i Hercegovini. Milošević je vodio razgovore sa Miteranom i ministrom spoljnih poslova Dimom. Dima kasnijih godina ističe da su ti razgovori bili vrlo prijateljski i da su „i on i Miteran veoma voleli Srbe i da je to poznato i francuskoj javnosti.”²⁷³ O poseti Predsednika Srbije Miloševića Parizu 11. marta 1993 i pregovorima koji su tada vođeni navodi sledeće: „Pozvali smo Miloševića da dođe na razgovor u Pariz. Bio je to 11. mart 1993. Znao je naš stav, ali su postojale teškoće zbog pozicije Amerikanaca i Nemaca. Bio je to težak dijalog, jer smo bili vezani s Nalcima u evropskim okvirima. Nismo mogli da se izdvajamo. Činili smo tako da izgleda

---

²⁷² <https://www.vie-publique.fr/discours/136177-conference-de-presse-conjointe-de-mm-francois-mitterrand-president-de>

²⁷³ Dima je dve decenije nakon toga dao intervju u kojem je naveo da je „Impresioniran Srbima, Milošević je delovao fascinantno”, <http://www.kurir.rs/rolan-dima-fasciniran-sam-srbima-milosevic-je-delovao-impresivno-clanak-1124345>. „Tokom donošenja teških odluka u vreme stvaranja novih država na tlu bivše Jugoslavije, često sam bio u nezahvalnoj situaciji da zajednička politička rešenja suprotstavljam ličnim osećanjima”, ističe Rolan Dima (91), ministar spoljnih poslova Francuske u Miteranovo vreme, od 1988. do 1993. kada su se krojile nove granice na Balkanu! Dima, koji ističe svoju veliku naklonost prema Srbima, otkriva neke pojedinosti o tome kako su se odvijali pregovori, i na koji način je Berlin pretekao Pariz u ostvarivanju geopolitičkih ciljeva. – Tokom pregovora u kojima sam učestvovao, u veoma teškim vremenima, kada ste mnogo propatili, često sam bio suočen s mnogo teškim odlukama. Situacija nije bila laka. Evropski kontekst nije baš išao naruku Srbima, a treba priznati da ni Srbi baš nisu laki kad se pregovara. S predsednikom Miteranom činili smo velike napore da bismo mogli da branimo srpsku poziciju – kaže Dima. Na sugestiju da je „Miteran mnogo voleo Srbe” odgovara. – U to vreme su ga, čak, u francuskoj štampi kritikovali zbog toga. Kao neko ko ga je odlično poznavao mogu da posvedočim o potezima i zauzimanju stavova s kojima sam se slagao i koji govore o prosrpskim osećanjima – kaže Dima i dodaje da je tačno da je Miteran govorio da, dok je živ, neće dozvoliti da Francuska bombarduje Srbe. „Istina je. I nikada na to ne bi pristao. Hrabro je stajao iza te odluke. Znamo ko je to posle uradio”, dodaje.

kao da postoji jedinstvo pogleda. To jedinstvo sam, možda, uspeo da ostvarim s Genšerom, ali toga nije bilo u odnosima Miterana s Kolom kada je reč o Srbiji. Posle zvaničnih susreta s Miloševićem u Jelisejskoj palati kod Miterana, uveče sam u Kej d'Orseju organizovao večeru u Miloševićevu čast. Mimo običaja da ministar ne poziva predsednika, uputio sam poziv Miteranu da nas poseti na kraju večere. Protokol se nije saglasio, ali je Miteran, ipak, oko ponoći došao, sam s vozačem. Ostao je s Miloševićem u razgovoru do dva ujutro. Polako su došli do saglasnosti i odlučili smo da visoka srpska delegacija ode u Njujork. Činilo nam se da je rešenje blizu. Mislili smo da smo uspeli. Međutim, Amerikanci su ponovo ostali tvrdi.”²⁷⁴

Da su francuska i ruska politika u ovom vremenskom periodu po pitanju jugoslovenske krize bile međusobno prilično bliske, pokazuje i zajednička izjava predsednika Miterana i Jeljcina, prilikom posete francuskog predsednika Moskvi 16. marta 1993. godine. Tom prilikom je javnosti predočena sledeća rusko-francuska izjava o jugoslovenskoj krizi: „Zajednički ciljevi Rusije i Francuske su zaustavljanje krvoprolića u Bosni i Hercegovini i sprečavanje širenja oružanog sukoba na druge delove bivše Jugoslavije.

Rusija i Francuska smatraju da je sredstvo za ostvarivanje tih ciljeva Vens-Ovenov plan, njegova što skorija realizacija od strane bosanskih strana uz pomoć međunarodne zajednice, između ostalog i formiranjem snaga OUN za podršku miru u Bosni i Hercegovini u čiji sastav Francuska i Rusija nameravaju da upute odgovarajuće kontigente.

Izražavajući posebnu uznemirenost zbog situacije u istočnoj Bosni, Rusija i Francuska pozivaju sukobljene strane na momentalan prekid vatre. Oni očekuju od oružanih snaga srpske strane da u najskorije vreme omoguće nesmetan prolaz humanitarnim konvojima, između ostalog i u opkoljene rejone.

Rusija i Francuska pozivaju sve bosanske strane da u celini prihvate Vens-Ovenov plan i odmah pristupe njegovoj realizaciji. One očekuju da će SRJ (Srbija i Crna Gora) kao i Hrvatska i sve druge zainteresovane strane pružiti svestranu pomoć u prihvatanju i planskoj realizaciji navedenog paketa sporazuma.

---

²⁷⁴ <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:467436-Dima-Prema-Srbima-nismo-imali-dovoljno-obzira>. U Intervjuu za *Večernje novosti* koji je bivši minister spoljnih poslova Francuske Rolan Dima dao za broj od 7. decembra 2013.

Mere podrške na usvajanju i realizaciji ovog plana biće pozdravljene od strane Rusije i Francuske, koje su spremne da upotrebe svoj uticaj radi pružanja odgovarajućih podsticajnih koraka.

Rusija i Francuska zalažu se za produžetak i adaptaciju mandata snaga OUN u Hrvatskoj, kao i za što skorije sprovođenje ostalih odluka Saveta bezbednosti o Hrvatskoj.

Rusija i Francuska smatraju da je kompleksno regulisanje srpsko-hrvatskih odnosa prioritetan zadatak i spremne su da podrže uspešan dijalog između Srbije i Hrvatske.

Rusija i Francuska zalažu se za jačanje stabilnosti u južnom regionu bivše Jugoslavije, čemu bi doprinelo rešavanje problema priznavanja bivše jugoslovenske republike Makedonije, kao i osiguravanje posebnog statusa Kosova u sastavu Srbije.

Rusija i Francuska zahtevaju pojačavanje napora u pružanju pomoći stanovništvu bivše Jugoslavije, koja je žrtva vojnog sukoba. One će i dalje učestvovati u merama dostavljanja humanitarne pomoći postradalom stanovništvu i izbeglicama. Rusija i Francuska pozdravljaju napore drugih država koje pružaju ovu pomoć.”²⁷⁵

Ova zajednička izjava francuskog i ruskog predsednika o jugoslovenskoj krizi, data je u atmosferi iščekivanja i pritiska međunarodne zajednice da se potpiše Vens-Ovenov plan, da se očuva mir na teritoriji Hrvatske, vezano za Krajinu koja je bila pod zaštitom OUN snaga, da se nađe rešenje za priznavanje Makedonije koju je blokirala Grčka. U isto vreme na jedan suptilan način preporučuje se otpočinjanje pregovora između hrvatske i srpske strane o statusu Krajine, kao i spominjanje da se treba naći rešenje statusa Kosova u sastavu Srbije, odnosno da se, posebno u praksi, ali i ustavno realizuje i proširi njegova autonomija (imajući u obzir da albanska strana nije praktično učestvovala, sem malih izuzetaka, u političkoj i administrativnoj upravi u pokrajini, prihvativši blokadu i apstinenciju u tom pravcu sa svoje strane). Boris Jeljcin je negativno posmatrao jugoslovensku krizu, jer je ona delovala u

---

²⁷⁵ *Jugoslovenska kriza i Rusija*, urednik Jelena Guskova, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1996, str. 145–146, „Rusko-francuska izjava o jugoslovenskoj krizi”, 16, mart 1993; takođe *Югославский кризис и Россия*, Документы, факты, комментарии 1990–1993, Фонд Югославских исследований и сотрудничества Славянская летопись, Москва 1993. стр. 182–183.

pravcu podrške značajnog dela ruskog javnog mnjenja, i posebno opozicije srpskoj strani, i kritiku zvaničnom Kremlju da se aktivnije uključi u pravcu podrške Srbima, što vlast nije mogla da ignoriše u potpunosti. S druge strane, sve gore stanje u vođenju Rusije od strane Jeljcinove administracije, nezadovoljstvo u zemlji, prevaga opozicije u Dumi što će kulminirati sukobima oko Belog doma u jesen te godine, dodatno su predstavljali glavobolju za Jeljcina i vladajuće krugove. Rusija je imala unutrašnjih teškoća, a vladajuća struktura oličena u predsedniku Jeljcinu i ministru spoljnih poslova Kozirjevu izbegavala je sukobe sa SAD i zapadnim silama, ideološki bila okrenuta neoliberalizmu, pa je jugoslovenska kriza bila vrlo neprijatna za njih. Jeljcin je upravo početkom marta kritikovao, istina na jedan uzdržan način, srpsku stranu što je skupština Republike Srpske odbila Vens-Ovenov plan i zakazala referendum građana da odluče o njemu.²⁷⁶

General Morilon u svojoj već spomenutoj knjizi *Croire et oser*, govori o nizu pregovora kojim je i on posredovao između zaraćenih strana u bosanskom sukobu. Ukazuje na mudrost bosanske Vlade koja je za svog predstavnika u tim pregovorima prvo odredila etničkog Hrvata pukovnika Stjepana Šibera, školovanog u okviru vodećih vojnih škola SFRJ. On je na ovim pregovorima donekle zbunjivao hrvatsku stranu i njene predstavnike, a delom i same Srbe jer je zastupao upravo interese Vlade u Sarajevu, koja je realno promuslimanska. Hrvatsku stranu, odnosno stranu bosanskih Hrvata je „predstavljao izuzetno mladi pukovnik Blaškić, koji je došao u Kiseljak da

---

²⁷⁶ Ibid., op. cit., str. 145. Izjava Jeljcina povodom jugoslovenske krize 9. marta 1993. „...Ona strana koja ne prihvati principe Vens-Ovenovog plana kao osnovu preuzima na sebe veliku odgovornost. Danas, uprkos svim naporima, ovaj plan odbacila je Skupština bosanskih Srba. Stoga je nužno da njihov referendum o Vens-Ovenovom planu sredinom maja donese odmerenije rezultate. Ruska Federacija neće biti pokrovitelj onima koji sebe suprotstavljaju svetskoj zajednici. Na žestok otpor OU naiće će i srpski nacionalisti i bilo koji drugi učesnik sukoba koji bude igrao na kartu sile. U sadašnjim uslovima od posebnog je značaja jedinstvo stalnih članica Saveta bezbednosti, Evropske zajednice, svih miroljubivih država i međunarodnih organizacija. Upravo od ovoga i polaze neke varijante naših predloga, kao što je susret sukobljenih strana pod okriljem kopredsednika i ministara inostranih poslova država – stalnih članica Saveta bezbednosti OUN u oblasti sukoba, razmeštaj posmatrača na vruće tačke u Bosni i Hercegovini i na njene granice, sazivanje drugog zasedanja Londonske konferencije, ili pak specijalnog savetovanja o bivšoj Jugoslaviji u kontekstu opšteg balkanske bezbednosti. Došlo je vreme da se preduzmu odlučne mere kako bi se prekinuo sukob.” Vestnik ITAR-TASS.

predstavlja svog patrona generala Petkovića...”. Srpsku stranu u tim pregovorima opunomoćenih vojnih predstavnika sve tri zaraćene strane predstavljao je general Milan Gvero i pukovnik Zdravko Tolimir. Za Gvera Morilon kaže da ima svoje kvalitete, ali da ima neokomunistički nastup. Opisujući pregovore tri strane sledećih meseci, ukazuje da je muslimanska strana težila da razbije blokadu Sarajeva uspostavljanjem što čvršće veze preko sela Dobrinje i Butmira sa Igmanom, gde su se nalazile respektabilnije bosanske snage. S druge strane, srpska strana bi u vojnom smislu ovladavanjem totalno sarajevskog fronta neutralisala veliki vojni izazov i oslobodila značajne snage za druga ratišta, što u ukupnom smislu, zahvaljujući stanju na drugim frontovima, može značiti i gotovo ukupnu pobjedu. Međutim, eventualnim pojačavanjem pritiska na sarajevskom frontu srpska strana rizikuje, što se dešavalo za vreme trajanja sukoba, da izazove represiju i nezadovoljstvo svetskog javnog mnjenja zbog civilnih žrtava, i nespremnosti sveta da se toleriše opsada ili čak pad Sarajeva.

Govoreći o generalu Milivoju Petkoviću, komandantu HVO, Morilon napominje da je on, iako komandant hrvatskih snaga u Bosni i Hercegovini, rođen u Hrvatskoj, što simbolizuje upliv hrvatskih snaga u BiH. Opisuje udare autohtonih hrvatskih jedinica u bosanskom sukobu kako na Trebinjskom frontu (gde napominje da su u toj opštini većina Srbi) tako i u centralnoj Bosni na primeru Jajca, koji kontrolišu takođe Srbi. Morilon smatra da je za Srbe najvažniji koridor koji ide preko Brčkog i koji spaja zapadnu Bosnu i Krajinu sa istočnom Bosnom i Srbijom, odnosno SRJ. Opisujući generala Mladića Morilon podvlači njegovu harizmu, spremnost na šalu i dobro raspoloženje, antiislamske izjave, bliskost sa vojskom bosanskih Srba sa kojom ume da uspostavi neposredan kontakt, što ga čini nesumnjivim vojnim liderom u Republici Srpskoj. Za Mladića on kaže da je prihvatio i sanja doktrinu Velike Srbije.

Morilon je, s druge strane, izuzetno kritičan kada govori o mogućnostima Sefera Halilovića, jednog od komandanata vojske bosanske Vlade. Ukazuje da je on militantni Sandžaklija, za razliku recimo od Srbina pukovnika Jovana Divjaka i već spomenutog i posebno hvaljenog Hrvata pukovnika Šibera u trupama bosanske Vlade. Za Halilovića napominje da nije završio školu superior za oficire. Navodi da su sposobnosti Halilovića daleko manje nego ostalih vojnih komandanata i oficira u vrhu tri zaraćene vojske u BiH.²⁷⁷

---

²⁷⁷ General Morillon, *Croire et oser*, Chronique de Sarajevo, Grasset, Paris, 1993, pp. 120–125.

Morilon opisuje zaplet koji postoji u vezi snabdevanja Sarajeva, gde važan koridor ide preko Kiseljaka. Trupe plavih šlemova su postavljene na različitim punktovima, pa tako njihov Treći bataljon čine francuski vojnici stacionirani u Bihaću. Francuski general smatra da je dobra britanska ideja da se luka Split uzme kao logistička baza za snabdevanje centralne Bosne, s tim da su teškoće oko prolaska konvoja sa humanitarnim snabdevanjem ostale prisutne sve vreme sukoba i veliko iskušenje za sve strane u sukobu, a posebno za Srbe, pa i Hrvate. Morilon navodi da je hrvatsko-muslimanski sukob, koji se razvio tokom 1993. godine, veliki udar na imidž bosanske Vlade u svetu, kao i na samu poziciju zaraćenih strana u sukobu. U istočnoj Bosni su preostale muslimanske enklave koje su bile zaštićene od međunarodnog faktora, uključujući manje jedinice plavih šlemova za razdvajanje. Morilon navodi tešku stratešku poziciju ovih muslimanskih enklava u istočnoj Bosni, koje su proglašene zaštićenim zonama OUN i time izbegle sudbinu da budu zauzete od nadmoćnih srpskih snaga. Ipak, on spominje zločine koje je prethodnih godina počinila muslimanska strana nad civilnim srpskim življem u oblasti Zvornika i Bratunca. Prekid vatre uspostavljen dakle u istočnoj Bosni u oblasti Žepe, Srebrenice, Goražda delom je poštovan, ali za njegovo povremeno kršenje, po njemu, krive su obe zaraćene strane a ne samo jedna, kako su to često navodili u delu javnog mnjenja nekih zapadnih zemalja. Između Srba i Muslimana veliki udar na pokušaj uspostavljanja nekog poverenja predstavljalo je ubistvo bosanskog ministra i potpredsednika sarajevske Vlade Hakije Turajlića. Opisujući oklnosti kako je ubijen Turajlić, Morilon navodi da je 8. januara 1993. na sarajevski aerodrom prispeo je veliki turski avion koji je uspaničio Srbe, kako Morilon navodi, u vreme srpskog velikog praznika Božića. General Galić je podigao uzbunu pošto se verovalo da je avion transportovao mudžahedine. Prilikom prolaska preko jednog srpskog punkta, sintezom međusobnog nepoverenja ali i preterano neopreznog i ofanzivnog ponašanja Turajlića, dolazi do njegovog ubistva od strane srpskih stražara, što je svakako dosta negativno uticalo na tadašnje srpsko-muslimanske odnose.

Morilon, koji je obavljao izuzetno važnu funkciju prvo zamenika komandanta plavih šlemova pri misiji na prostoru eks-Jugoslavije a potom i njegovog samog komandanta, a u isto vreme kao francuski general bio pod uticajem politike Pariza na ovim prostorima, što se posebno očitava u činjenici da je francuski kontigent bio najbrojniji u mirovnim trupama OUN tada na jugoslovenskim prostorima, imao je prilično realan i izbalansiran stav o svakodnevicu na koju je nailazio u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj (Krajini) tog

vremena vršeci odgovornu dužnost.²⁷⁸ Tako Morilon vispreno primećuje da je na pravoslavni Božić 1993. godine, iz jedne od tzv. zaštićenih zone u istočnoj Bosni – Srebrenice, upravo na taj hrišćanski srpski praznik izvršen prodor ka Drini, strašni masakri nad nedužnim srpskim tamošnjim živiljem u okolini Bratunca i čak, kako sam navodi, artiljerijski napad i bombardovanje Republike Srbije, odnosno neposredih predela sa druge strane Drine.²⁷⁹ Morilon precizno navodi da je za to masakriranje brojnog srpskog civilnog živilja na pravoslavni Božić, najveći srpski praznik, odgovoran komandant muslimanskih snaga Naser Orić.²⁸⁰ O Oriću kaže da se radi o izuzetno mladom pukovniku koji je pripadao specijalnim vojnim jedinicama u SFRJ i čak jedno vreme bio u širem kontingentu obezbeđenja predsednika Srbije Miloševića. Za Nasera on govori kao o pronicljivom i lukavom, odlučnom i beskrupuloznom ratnom komandantu Muslimana u istočnoj Bosni tokom bosanskog sukoba.

U nastavku Morilon konstatuje da su vođstvo Republike Srpske i njen vojni štab prihvatili potom da nakon ofanzive, koju su kao odmazdu na ovaj čin sproveli u istočnoj Bosni, prihvate prekid vatre i smirivanje situacije, što opet s druge strane muslimanska strana samo delimično i parcijalno poštuje.²⁸¹ Ovo je period kada se u dobrom delu zapadne štampe podiže nivo jednostranog optuživanja srpske strane za najveću, a nekada i jedinu krivicu za zločine počinjene u bosanskom sukobu, i za nepoštovanja primirja i postignutih „pravila igre” i dogovora uz posredovanje međunarodne zajednice. Morilon koji je na terenu u samom središtu događanja, međutim, često ima potpuno drukčija saznanja o događajima koje opisuje najveći deo zapadne štampe. Slične stavove Morilonu imaju i ostali komandanti i visoki predstavnici snaga plavih šlemova i njihove administracije na prostoru bivše Bosne i Hercegovine, kao i Krajine, poput Nambijara, Mekenzija i drugih.

Predsednik Francuske Miteran dao je 9. februarara 1993. intervju pariskom *Mondu* u kome se osvrnuo i na jugoslovensku krizu. On je izrazio mišljenje da se ona nije mogla izbeći i da ima svoje duboke uzroke. Smatra da je neophodna pomoć međunarodnih institucija kao posrednika u pokušaju da se ona prevaziđe i dođe do izvesnog dogovora. On je naveo i da je bila greška

---

²⁷⁸ Ibid., op. cit., pp. 135–143.

²⁷⁹ Ibid., op. cit., pp. 149–150.

²⁸⁰ Ibid., op. cit., pp. 149.

²⁸¹ Ibid., op. cit., pp. 159–160.

što međunarodne institucije nisu pružile veću pomoć još dok nije nestala SFRJ, u pravcu umanjavanja razvoja konflikta i razbuktavanja ratnog požara.²⁸²

Miteran je 11. marta 1993. primio u Parizu predsednika Srbije Miloševića i kopredsednike mirovne konferencije za Jugoslaviju Sajrusa Vensa i Dejvida Ovena, koji su uz posredništvo francuskog predsednika razgovarali o mogućnostima i pravcima za saniranje sukoba u Bosni i Hercegovini.²⁸³

U vezi francuske politike prema jugoslovenskoj krizi važno razmeđe u ovom periodu predstavlja činjenica da se predsednik Miteran suočavao sa parlamentarnim izborima u Francuskoj, gde će upravo na martovskim izborima desna opozicija pobediti njegovu Partiju socijalista i preuzeti Vladu i većinu u parlamenta. Upravo je desna opozicija bila po pitanju jugoslovenske krize u kritičkom odnosu prema politici zvaničnog Pariza i konkretno Miterana, optužujući je da je suviše naklonjena srpskoj strani. Odbijanje Vens-Ovenovog plana od strane bosanskih Srba, prvo od strane skupštine u martu a potom i na referendumu u maju, potom izborna pobeda desne opozicije i preuzimanja vlasti u vladi i većine u parlamentu, te medijska satanizacija Srba koja se upravo tada zahuktavala na Zapadu i razvijala se u Francuskoj, sve je to uticalo da i Miteran modifikuje zvaničnu politiku Francuske u jugoslovenskoj krizi. To je bilo u toliko izraženije što je od tada predsednik Miteran makar delom usklađivao vođenje zemlje sa vladom, premijerom, a konkretno za vođenje spoljne politike sarađivao sa novim ministrom spoljnih poslova.

Predsednik odbora za spoljnu politiku ruske skupštine E. A. Ambarcumov je na konferenciji za štampu izjavio 23. aprila 1993. da su Rezolucije OUN uglavnom antisrpske, sem Rezolucije br. 802 koja je osudila hrvatski napad na deo zone zaštićene od snaga OUN, odnosno Krajinu u januaru. On navodi da su stavovi OUN jednostrani i spominje niz predstavnika međunarodnih snaga, posmatrača i međunarodnih aktivista koji sa terena osuđuju takvu jednostranu politiku, a među njima i generala Morilona. „...Dakle krivi su svi. U Kninu je poseban utisak na nas ostavio susret s predstavnicima Ujedinjenih nacija koji su, dakle i kenijski general i njegov zamenik, zaduženi za politička pitanja izjavili da su rezolucije Ujedinjenih nacija uglavnom jednostrane i da ne uzimaju u obzir odgovornosti druge strane. Osim Rezolucije broj 802 koja

---

²⁸² Brana Marković, *Yugoslav crisis and the world, chronology of events*, January 1990–December 1995, Institute of international politics and economics, Beograd, 2000, p. 60.

²⁸³ *Ibid.*, op. cit., p. 86.

je usmerena protiv Hrvatske jer je posle 22. januara hrvatska strana započela napad, a Rezolucija poziva na početne položaje – sve ostale rezolucije su uglavnom antisrpske. Eto i komanda snaga Ujedinjenih nacija kao i general Morilon, dovoljno poznati francuski general, koji sada, čini mi se, javno govori i smatra da Ujedinjene nacije imaju isuviše jednostran stav. To je potvrdio i Vrhovni komandant snaga Ujedinjenih nacija, švedski general Valdren. Drugim rečima četiri predstavnika Ujedinjenih nacija, smatraju da rezolucije i potezi Ujedinjenih nacija naginju jednoj strani, da su jednostrani. Time oni ne skidaju odgovornost sa srpske strane, sa Srba, ali na nas je dubok utisak ostavio stav Amerikanke koja (iako Amerikanka) smatra da su ti koraci jednostrani..”²⁸⁴ U nastavku izlaganja E. A. Ambarcumov spominje da su se u januarskom napadu hrvatskih snaga na Medačkom džepu, francuski plavi šlemovi iznenađujuće lako povukli i propustili bez ozbiljnijeg otpora hrvatske snage, i da se to u budućnosti ne bi smelo ponavljati jer se radi o zoni zaštićenoj od OUN i plavim šlemovima. „...Danas srpsko stanovništvo u Srpskoj Krajini ne veruje snagama OUN zato što su događaji u januaru mesecu pokazali da su, delimično, kroz francuski bataljon dosta slobodno prošle hrvatske oružane formacije, to jest armija uz korišćenje tenkova, artiljerije i otalog. I danas oni vide da se postavlja jedno pitanje: ili će oni živeti ili će biti uništeni. Evo tako ja postavljam osnovno pitanje i izvlačim osnovni zaključak: da se, ako se u najskorije vreme ne uspe, obraćajući se svetskoj zajednici, da se zaustavi ta strašna tendencija, kada u složenom, veoma zamršenom sukobu, gde učestvuje veliki broj država, strana, konfesija, etničkih grupa, sva odgovornost stavlja isključivo i samo na jednu stranu, na jednu partiju, oprostite, na jednu državu, na jedan narod. Ako mi ne prelomimo tu tendenciju, onda treba da zaboravimo reč civilizacija, treba da zaboravimo reč prava čoveka, treba da zaboravimo reč demokratija, mi treba da izbacimo kao strašan termin novi svetski poredak...”. U nastavku se Ambarcumov založio da nikako ne treba pooštavati sankcije Srbima i uvoditi blokadu.²⁸⁵

---

²⁸⁴ *Jugoslovenska kriza i Rusija*, urednik Jelena Guskova, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1996, str. 243, „Iz stenograma pres-konferencije predsednika Komiteta za međunarodne poslove i spoljnoekonomske veze, Vrhovnog Sovjeta Ruske Federacije E. A. Ambarcumova”, 23. april, 1993.

²⁸⁵ *Ibid.*, op. cit., str. 263.

Politika iz pera Darka Ribnikara, dopisnika iz Pariza, od 13. maja analizira pisanje francuske štampe o politici koju pokušava da usaglasi srpska strana predvođena Miloševićem u odnosu na strane pritiske i čak pretnje stranom intervencijom. Ukazuje se na pritisak koji Milošević vrši na prekodrinske Srbe, koji su opet sa svoje strane predvođeni Karadžićem najavili referendum, kojim će verovatno odbaciti predlog Vens-Ovenovog plana. S druge strane, saziva se zasedanje zajedničkog parlamenta, gde bi došli parlamentarci SR Jugoslavije, potom parlamenata Srbije, Crne Gore, Republike Srpske i Republike Srpske Krajine, koji bi zajedničkim zasedanjem i jednom vrstom pritiska načelno se pozitivno izjasnio o Vens-Ovenovom planu. Navodi se da će teško Karadžić moći da odbije dolazak na svesrpski parlamentarni skup, a da će tamo poslanici iz Republike Srpske biti manjina i čak da se usprotive biće preglašani po pitanju predloga Vens-Ovenovog plana. Utisak francuske štampe je da je došlo do izvesnog protivrečja između vlasti u Beogradu i SRJ, s jedne strane, i politike prekodrinskih Srba koji pokazuju veću nepopustljivost prema ponudama sporazuma od strane međunarodnih posrednika, s druge strane. To se sagledava i iz pisanja beogradske štampe, koja se sa više kritike odnosi prema liderima prekodrinskih Srba.²⁸⁶

U Vašingtonu, 22. maja 1993, susreli su se ministri spoljnih poslova Francuske, Britanije, SAD, Rusije i Španije i izdali zajedničko saopštenje u vezi sukoba u Bosni i Hercegovini. Navodi se podrška miru i okončavanju sukoba. Iako se osuđuju sve strane u sukobu za njegovo nastavljanje, podvlači se spremnost da se do daljnjeg zadrže postojeće sankcije prema Srbiji i Crnoj Gori i pritisak na „bosanske Srbe da se povuku sa nasilno zauzetih teritorija”. Primljeno je k znanju da je SRJ uvela sankcije protiv „bosanskih Srba”, i izražava se spremnost da se pošalju posmatrači da se uvere da te sankcije funkcionišu. Takođe se ukazuje na potrebu provere zatvorenosti granica Hrvatske prema Bosni i Hercegovini. Navodi se da Francuska i Britanija imaju mirovne snage na terenu, a da je Rusija spremna da pored mirovnjaka na prostoru Hrvatske pošalje dodatne i u Bosnu i Hercegovinu. Podržava se do daljnjeg ostanak odredbe o zabrani letenja iznad Bosne i Hercegovine. Daje se podrška postojanju zaštićenih enklava u Bosni, verovatno misleći na one u istočnoj Bosni (muslimanske). Osuđuju se sukobi između Hrvata i Muslimana u

---

²⁸⁶ „Milošević više nego jasan”, *Politika*, od 13. maja 1993, tekst Darka Ribnikara dopisnika iz Pariza, koji analizira pisanje francuske štampe

srednjoj Bosni i upozorava Hrvatska da ne daje pomoć bosanskim Hrvatima. Vens-Ovenov plan se preporučuje kao osnova za postizanje dogovora o prekidu sukoba. Daje se podrška produženju opstanka mirovnih trupa u Hrvatskoj. Podvlači se podrška integritetu Makedonije. Spominje se Kosovo gde se insistira na poštovanju ljudskih prava i davanju autonomije, ali se podvlači da se ne podržava njegova nezavisnost.²⁸⁷

Francuski magazin koji izlazi sedmično *L'Événement du jeudi*, doneo je 10. juna 1993. poduži analitički tekst Sebastijana Fontenela (*Sebastien Fontenelle*), o situaciji u BiH i francuskoj politici. On prenosi dokument koji je izdala komanda francuskih vojnika, plavih šlemova na ovom području svojoj komandi. U ovom tekstu se iznosi nezadovoljstvo francuskih komandanata stanjem u BiH, posebno francuskim interesima koji se nedovoljno uvažavaju. Govoreći o situaciji na terenu „informacije su loše...Trebalo prestati sa manihejstvom koje svu krivicu pripisuje samo jednom taboru.” Kao primeri se ističu da „se često pominje 14 srpskih logora u BiH, a ko govori o 10 muslimanskih i 8 hrvatskih logora koji takođe postoje?... Ko je pokušao da proveriti sumanute brojke, glasine po kojima se samo Srbima pripisuje 20.000–60.000 silovanja – glasine koje je u većini slučajeva lansirao i podgrejao Zagreb. Ozbiljna istraga je došla do užasne brojke – u Bosni je zabeleženo 10.000 slučajeva silovanja – ali i do uverenja da je ovakva praksa bila svojstvena svim stranama.” U izveštaju se kaže da su se Alija Izetbegović i deo Muslimana do pre neku godinu izjašnjavali po nacionalnosti da su Srbi islamske vere, i da je priznavanje nezavisne BiH pod pritiskom nemačke politike, veliki promašaj. „OUN će na kraju krajeva morati da uzme u obzir neke očigledne činjenice: Srbi predstavljaju snažan element u ovom regionu, Hrvati su ostvarili deo svojih ciljeva i spremni su na kompromis, a Bosna je mrtva. Pitanje glasi: Kako je sahraniti, a da ona ne postane grob za Muslimane. Najzad, treba imati na umu da su poginule francuske vojnike ubili bosanski (u Sarajevu) ili hrvatski meci (na Velebitu), da je bilo mnogo manipulacija i da je Francuska umešana u ono što je pre građanski, čak verski rat nego rat između država.”²⁸⁸

---

²⁸⁷ Programme commun d'action proposé par la France, l'Espagne, le Royaume-Uni, les Etats-Unis et la Russie, sur le conflit en Bosnie Herzégovine, Washington le 22. mai 1993.

<https://www.vie-publique.fr/discours/131559-programme-commun-daction-propose-par-la-france-lespagne-le-royaume-u>

²⁸⁸ L'Événement du jeudi, Sebastien Fontenelle, 10. VI 1993.

Jasno je da su mediji u Srbiji i SRJ poglavito bili pod uticajem, a često i kontrolom vlasti na čelu sa Slobodanom Miloševićem, i da su i tako ugledni listovi kao što su *Politika*, pa i *NIN*, da ne govorimo o drugim, bili pod snažnim uticajem te politike. U tom pravcu, zbog izazova trenutka i očuvanja vlasti, logično je da su u izveštajima iz sveta, uključujući Francusku, prednost imali oni tekstovi koji su se citirali i prenosili, koji su bili naklonjeniji srpskoj strani u sukobu, i nisu posebno kritikovali poziciju zvaničnog Beograda. Ipak, prenošenje u delu ili čak potpunosti ovih tekstova, konkretno iz francuske štampe, jeste važan reper i za šire javno mnjenje u Srbiji i srpskim prostorima, s jedne strane o odnosu pojedinih zemalja i njihovog dela javnog mnjenja prema jugoslovenskoj i bosanskoj krizi, ali i dodatna saznanja šta se zapravo u bosanskom sukobu zaista dešava. S druge strane, i opozicioni listovi u Srbiji, a pre svega *Borba*, *Vreme*, potom stranački *Demokratija*, *Srpska reč* i drugi, prenosili su delom pisanje stranih medija, uključujući i francuske. To se odnosi i na relativno neutralne časopise u relaciji vlast – opozicija, koji su imali izvesni širi ugled u intelektualnim ili omladinskim krugovima, poput *Duge*, kragujevačkih *Pogleda* i dr.

Da je, s druge strane, propaganda i u svakom slučaju nenaklonost i preterivanja u kritici srpskih krivica i odgovornosti, počinjenih zločina u bosanskom sukobu u većini zapadnih, pa od 1993. i francuskih medija, evidentna govori i sam general Morilon koji je obavljao najviše funkcije komande plavih šlemova na eksjugoslovenskom i posebno bosansko-hercegovačkom području u svojoj knjizi *Croire et oser*, *Chronique de Sarajevo*. U poglavlju Srebrenica on navodi iskustva sa terena u vezi ofanzive srpskih snaga na tom području u proleće 1993. godine, što je rezultiralo i zauzećem rejonu Cerske. Upravo u tom periodu došlo je do smene vrhovnog komandanta nad svim kontigentima mirovnih snaga na području eks-Jugoslavije indijskog generala Nambijara, i na njegovo mesto postavljanja švedskog generala Valgrena, dok je general Morilon i dalje ostao njegov zamenik, koji je zapravo bio prvi na području konkretno Bosne i Hercegovine. Morilon navodi da je „umornog Nambijara zamenio švedski general Lars Erik Valgren (*Lars Eric Wahlgren*), sa kojim nisam stigao još ni da se konsultujem, kad je izbila kriza oko Cerske..”. Ukratko, Morilon navodi da su lažne i neistinite vesti u velikom delu zapadne štampe (a naročito one anglosaksonske i nemačke) da je u Cerskoj i naseljima Koljević Polja na hiljade ranjenih i mrtvih, ugroženih i bespomoćnih među civilima, koji su svi žrtve vojske bosanskih Srba u ovoj akciji. On konstatuje da je hitno došao iz Zvornika na lice mesta da se

uveri o čemu se radi, i da se prethodno radio-vezom konsultovao sa generalom Mladićem. Ušavši u Cersku zatekao je ukupno oko 70 ranjenika u bolnici, a zapadne agencije, konkretno američke, prenele su da se radi o njih 700, ali i ovi koji su povređeni stradali su u borbi, i radi se pre svega o borcima i nešto civila stradalih u prethodnom sukobu.²⁸⁹ Konstatovao je da su neistine o hiljadama navodnih muslimanskih civila koji su privedeni od vojnika Republike Srpske, najveći deo stanovništva je tu u svojim domovima, a manji deo se bio privremeno sklonio u obližnju šumu, i vraća se nakon sagledavanja da nema direktne opasnosti za njihovu bezbednost. Morilon navodi nekorektan i neadekvatan izveštaj dela zapadnih medija sa njegove konferencije za štampu u vezi svega toga koja je potom organizovana. Smatra izuzetno nekorektnim izveštaj sa te konferencije francuskog novinara Luja Bajrua (*Louis Bayrou*), koji je netačno preneo njegovu izjavu napisavši da je Morilon navodno izjavio „Ne osećam zadah mrtvih”, pa je to kao bilo groteskno izveštavanje gde je francuski general kao komandant plavih šlemova ukazao da nisu tačni natpisi u delu zapadne štampe o masovnim masakrima civila Muslimana i da je on to mogao na terenu sam da uvidi. Nakon svega toga on kaže da su ga u Tuzli proglasili nepoželjnom personom, i stekao je imidž prosrpski orijentisanog komandanta plavih šlemova na bosansko-hercegovačkom prostoru. Morilon kaže i to da su srpske snage muslimanske ranjenike, dakle borce na koje su naišli, poslali u zborničku bolnicu na hospitalizaciju. On u nastavku ipak kritikuje i srpsku stranu za nastavak delimično ofanzive i nakon dogovora u primirju, mada konstatuje da je i muslimanska strana kršila primirje na tom području, gde je posle rasplamsavanja sukoba ipak došlo do smirivanja situacije, vezano za očekivanja postizanja sporazuma uz posredstvo međunarodne zajednice, a delom i zbog razbuktavanja muslimansko-hrvatskog sukoba u centralnoj Bosni.²⁹⁰

Najzad, Morilon opisuje veliku krizu u Srebrenici nastalu posle zauzeća Cerske. Hiljade izbeglica Muslimana uputilo se za Srebrenicu, gde u zimskom ambijentu nisu imali ni dovoljno hrane i skloništa u prvom trenutku. Morilon je stoga hitno otišao iz Zvornika u Bratunac, konstatujući da je razrušen most koji dalje vodi za Srebrenicu i uputivši se džipom zaobilaznim pravcem stiže na prilaze ovom gradu, gde konstatuje veliki broj muslimanskih izbeglica,

---

²⁸⁹ General Morillon, *Croire et oser*, Chronique de Sarajevo, Grasset, Paris, 1993. p. 163.

²⁹⁰ *Ibid.*, op. cit., pp. 164–166.

stacioniranih po obroncima šume i u predgrađima, kao i samom gradu. Konstatujući da ne raspolažu sa dovoljno kapaciteta za ishranu, zbrinjavanje i smeštaj, Morilon uspeva da izdejstvuje od srpskih snaga prekid vatre na ovom delu fronta, te prispeće konvoja sa humanitarnom misijom, kao i pristup „Lekarima bez granica”.²⁹¹ Sledećih dana on uspeva u razgovorima sa srpskim i muslimanskim vojnim vođstvom da izdejstvuje primirje na ovom ratištu, a potom odlazi kod Miloševića u Beograd na dvosatni razgovor vezano za zonu Srebrenice. U ovim razgovorima on ima stalnu vezu sa komandom plavih šlemova, kako sa generalom Valgrenom u Zagrebu tako i sa sedištem civilne i vojne komande pri OUN. Kada je uskoro Fransoa Leotar (*François Léotard*) došao u Sarajevo, Morilon je i sa njim kontaktirao. Izvesno zatišje koje je sledilo sledećih nedelja, pa i meseci, vezano za pokušaj međunarodnih posrednika da zaraćene strane u Bosni i Hercegovini prihvate ponuđena rešenja Vens-Ovena, pogodovala su uspostavljanju *status quo* na području Srebrenice.

O ulozi francuskog generala Filipa Morilona u slučaju Srebrenice aprila 1993, govori i Jelena Guskova u svom delu *Istorija jugoslovenske krize*. Ona kaže da su srpske strane praktično zauzele Srebrenicu u toj ofanzivi, ali da je pod pritiskom međunarodne zajednice ona morala biti vraćena, i da je tu general Mladić pokušao da uz pomoć međunarodnog faktora izdejstvuje zamenu i puštanje srpskih zatočenih civila iz Tuzle za vraćanje Srebrenice, no da je srpska strana u krajnjem bilansu prevarena. Guskova ovde daje svoje viđenje uloge generala Morilona u čitavom zapletu, koja je i po njoj u osnovi pozitivna i humana. Guskova navodi da su se vojni komandanti Republike Srpske general Ratko Mladić i muslimanski komandant Sefer Halilović, u prisustvu komandanta plavih šlemova generala Filipa Morilona „...dogovorili o prekidu vatre i svih borbenih dejstava u rejonu Srebrenice, razmeštanje čete UNPROFOR-a u gradu do 11 sati ujutro 18. aprila i otvaranje vazdušnog koridora između Tuzle i Srebrenice za evakuaciju ranjenih i bolesnih Srebreničana...”. Međutim, u nastavku Guskova navodi da je istog dana Savet bezbednosti OUN, ne znajući za sporazum koji je postignut, izdao Rezoluciju 819 koja je obavezivala srpsku stranu da obustave vojna dejstva i da se povuku iz zone Srebrenice. U vezi uloge generala Morilona, jer su u međuvremenu već plavi šlemovi zaposedali grad, Guskova navodi: „Aleksandar Kondrašov izvestio je u to vreme iz Bosne o delikatnoj situaciji, u kojoj se našao

---

²⁹¹ Ibid., op. cit., pp. 170–180.

komandant UNPROFOR-a general Filip Morilon. Morilon je stigao u Srebrenicu i nepristrasno izjavio da ovde nije bilo masovnih ubistava, demantovao izveštaje o gladi i nasilju u gradu. Međutim, pošto je opkoljen muslimanskim ženama koje su zahtevale prolazak humanitarne pomoći i evakuaciju iz grada, Morilon, je 'spasavajući čast uniforme, svoje prinudno zadržavanje pretvorio u dobrovoljno staranje za dostavljanje humanitarne pomoći u Srebrenicu.' U Srebrenici je ostao deset dana, tražio je razmeštanje vojnih posmatrača UN sa očiglednim ciljem da spreči pad Srebrenice u srpske ruke. Srpska vojna komanda odustala je od ulaska u Srebrenicu, prihvatila evakuaciju civilnog stanovništva iz tog grada i dostavljanje humanitarne pomoći, zahtevajući u zamenu saradnju UNPROFOR-a pri evakuaciji petnaest hiljada Srba iz Tuzle, koji su umirali usled užasnih uslova i progona od lokalnih vlasti. Kao rezultat svega toga, vozila UN iz Srebrenice izvezla su pet hiljada muslimana, a iz Tuzle je izašlo svega 80 Srba. General Mladić seća se kako je 'bila stvorena takva klima da smo bili prinuđeni da postupamo onako kako smo postupali. UNPROFOR je učinio sve da zaštiti muslimansko stanovništvo i pruži mu svestranu podršku. Ali ništa nisu učinili da bi izašli Srbi iz Tuzle, kao što su se zakletvom obavezali.' Kasnije su lokalne muslimanske vlasti sprečavale izlazak civila, obrazlažući da njihova evakuacija navodno predstavlja jednu od formi etničkog čišćenja."²⁹²

O navedenim događajima pišu i Lora Silber i Alan Litl (*Laura Silber and Alan Little*) u svojoj knjizi *Smrt Jugoslavije*, potom Smilja Avramov (*Postherojski rat Zapada protiv Jugoslavije*), Branko Ilinčić u *Jugoslovenska kriza i rat 1991–1995*. II knjiga *Unutrašnji faktori rata* i niz drugih autora. Ilinčić citira Loru Silber i Alana Litla (*Smrt Jugoslavije*), gde možemo da uporedimo navode aktera ovih događaja generala Morilona, kao vrlo slične. Pošto se konstatuje uspeh u borbama srpske armije predvođene Mladićem, faktički u okruživanju i dovođenju u mat situaciju muslimanske snage u Srebrenici, navode se zahtevi Mladića za predajom bošnjačke vojske uz puštanje civila i neboračkih lica: „...Dana 16. aprila general Mladić je, pošto je dobio šta je hteo, konačno dozvolio da kanadska četa dođe u Srebrenicu. Krenula je sledećeg dana i usput

---

²⁹² Jelena Guskova, *Istorija jugoslovenske krize 1990–2000*, I, Igam, Beograd, str. 418; takođe A. Кондрашов, Об обсановке в Сребренице и вокруг нее // ИТАР-ТАСС, Серија СЕ, Москва, 1993, 7. април, стр. 7–10. J. Janjić, *Srpski general Ratko Mladić*, Matica Srpska, Novi Sad, 1996, str. 243.

nije naišla ni na kakve teškoće. Tog istog dana, Sedrik Tornberi i general Morilon su sazvali razgovore na sarajevskom aerodromu. General Mladić i njegov bosanski pandan Sefer Halilović sastali su se licem u lice. Obojica su otvoreno govorili o onome što se desilo kao o predaji, kao što su to činile i zvanične radio stanice obe strane. Samo su UN i dalje istrajavale na priči da ovi razgovori predstavljaju nekakav prodor u pravcu razoružanja. Mladić je rekao Morilonu da nema razgovora ni o čemu drugom osim o uslovima predaje bosanske armije, koje je sad bio spreman da diktira, pošto je armija bosanskih Srba humana vojska. Rekao je civilima, tj. ženama, deci i starijima, dozvolice se da napuste Srebrenicu i da odu na muslimansku teritoriju. Takođe se saglasio da se oko 500 ranjenika evakuiše helikopterom. Vojno sposobni muškarci, međutim, jesu borci i smatraće se zarobljenicima. O njima će se voditi posebni razgovori.

Morilon je savetovao Halilovića da prihvati Mladićeve uslove „pošto je situacija bila beznadežna i bilo je potrebno hitno početi sa evakuacijama...”. U nastavku se navodi da je došlo do potpisivanja dogovora dve strane o razoružavanju muslimanske vojske i da će kanadski vojnici plavih šlemova prikupljati oružje, a to bi nadzirali oficiri za vezu vojske bosanskih Srba. Međutim, SB UN donosi tada rezoluciju gde se Srebrenica proglašava za „bezbednu zonu” UN. Nakon toga muslimanska strana odbija da prihvati u praksi razoružanje.²⁹³

Smilja Avramov piše na istu temu, navodeći i to da su se nakon odbijanja muslimanske strane da izvrši dogovoreno razoružanje na sarajevskom aerodromu sreli generali Mladić i Morilon. „...Primirje na području Srebrenice, koje je trebalo da stupi na snagu 18. aprila, prekršeno je. U regionu su se vodile intenzivne borbe između srpskih i muslimanskih snaga. Kada su se na sarajevskom aerodromu sastali generali Mladić i komandant UNPROFOR-a general Morilon, Mladić je postavio pitanje: ‘Kada će demilitarizacija biti realizovana’. Morilon je to prokomentarisao kao ultimatum srpske strane. Da bi se neutralisala ofanziva muslimana, dat je veliki publicitet masakru koji su navodno izvršili Srbi u Istočnoj Bosni – u Cerskoj. Kada je Morilon posetio Cersku, izjavio je novinarima: Ja ne mogu potvrditi, nisam video tragove masakra.’ Interesantno je povući paralelu između zaštićene zone u Hrvatskoj i

---

²⁹³ Ilinčić Branko, *Jugoslovenska kriza i rat 1991–1995*, II knjiga, Unutrašnji faktori rata, Miroslav, Beograd, 2008, str. 369; Lora Silber, Alan Litl, *Smrt Jugoslavije*, str. 296–300.

zone bezbednosti u BiH. U oba slučaja, stavljene su pod kontrolu UNPROFOR-a ali su različito koncipirane. Dok se u zaštićenim zonama u Hrvatskoj zahtevala kompletna demilitarizacija srpskih snaga, u BiH su postavljene kao strateška pomoć muslimanskoj vojsci.”²⁹⁴

Autori Branka Magaš i Ivo Žanić u svom delu *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991–1995*, navode svedočenje generala Morilona pred francuskim parlamentom u Parizu u vezi događaja u Srebrenici: „...U osvrtu na događaje u Srebrenici, general F. Morilon, pred misijom francuskog parlamenta kaže: SB je prema njegovim rečima, stvorio zaštićene zone, ali nije donio nikakve odluke o sredstvima kojima će biti branjene. Vladala je zabluda da je samo prisustvo međunarodnih snaga dovoljno da te zone ostanu netaknute. – Drama je započela tog trenutka, rekao je Morilon i obrazložio da međunarodne snage nisu mogle sprečiti ni bošnjačke snage da napadaju srpska sela izvan zaštićene zone, niti Mladićeve snage da napadnu Srebrenicu. – Znatno pre njenog pada, Naser Orić ju je napustio, rekao je Morilon i veoma kritično ocenio taj čin i celokupno držanje komandanta bošnjačkih snaga u Srebrenici. – U vreme moje intervencije u Srebrenici evakuisali smo ranjenike i između 2.000 i 3.000 žena i dece. Veliki broj njih je zahtevao evakuaciju u Tuzlu, ali tome su se usprotivile vlasti Alije Izetbegovića. Da smo evakuisali sve koji su to želeli, bilo bi manje srebreničkih žrtava... Ubeđen sam da su stanovnici Srebrenice žrtve viših državnih interesa, ali ti interesi su bili u Sarajevu i Njujorku, a sigurno ne u Parizu.

Ne plašim se da kažem da je Sarajevo doprinelo srebreničkoj drami. Tačnije, Predsedništvo u Sarajevu i Alija Izetbegović. Naser Orić je napustio Srebrenicu po naređenju iz Sarajeva. Mladić je zato ušao u Srebrenicu bez ispaljenog metka. A ona se mogla braniti. Mogle su je odbraniti same bošnjačke snage. Uz gubitke, istina, ali ti gubici ni izdaleka ne bi dostigli broju od 7–8.000 mrtvih, koliko ih je ostalo posle etničkog čišćenja.”²⁹⁵

General Morilon je inače kao komandant plavih šlemova za Bosnu i Hercegovinu, uspešno posredovao oko pregovora i dogovora generala Ratka Mladića, u ime oružanih snaga Republike Srpske, i generala Sefera Halilovića,

---

²⁹⁴ Smilja Avramov, *Postherojski rat Zapada protiv Jugoslavije*, Igam, str. 392.

²⁹⁵ Branka Magaš i Ivo Žanić, *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991–1995*, str. 225–226; Ilinčić Branko, *Jugoslovenska kriza i rat 1991–1995*, II knjiga, Unutrašnji faktori rata, Miroslav, Beograd, 2008, str. 373.

komandanta muslimanskih snaga Bosne i Hercegovine, za postizanje demarkacione linije između sukobljenih strana, gde je uspostavljeno primirje koje je proglašeno 9. maja.²⁹⁶ To je bilo povezano i sa pregovorima u pokušaju postizanja Vens-Ovenovog mirovnog plana koji je tada ponuđen zaraćenim stranama u Bosni i Hercegovini. Paralelno s tim, na osnovu rezolucije Saveta Bezbednosti OUN 824, uspostavljene su zaštićene zone u istočnoj Bosni – Srebrenica, Žepa i Goražde.²⁹⁷

Ralf Hartman (*Ralf Hartmann*) citira belgijskog generala (Francuza po nacionalnosti) komandanta plavih šlemova u Bosni i Hercegovini Frensis Brikmona (*Francis Briquemont*) (nasledio na toj funkciji Morilona) koji je ovako opisivao složenost situacije u vezi zaštićenih zona u istočnoj Bosni: „Bosanska armija napada Srbe izvan zaštićenih zona, Srbi odgovaraju na vatru duž linije fronta – na šta bosanska vlada prebacuje UNPROFOR-u da ih ne brani od srpskih napada, te zahteva vazdušne udare na srpske artiljerijske položaje... Tako je bosanska vlada pokušavala da NATO uvuče u rat.”²⁹⁸

---

²⁹⁶ O generalu Morilonu i uopšte ulozi francuskih vojnika u okviru plavih šlemova u BiH pozitivno se izjasnio u svom delu knjige i o mirovnom procesu na jugoslovenskom prostoru ruski diplomata Andrej Aleksandrovič, koji je u periodu od novembra 1992. do januara 1995. u Sarajevu bio specijalni predstavnik OUN (pre toga u Kninu). Međutim, on daje i jednu primedbu Morilonu, da je bio svedok da je u nekoliko slučajeva obećavao civilima, uglavnom ženama, koji su blokirali prolaz plavim šlemovima u zahtev da se izvrši pritisak na drugu zaraćenu stranu da se puste njihovi bližnji kao zatočeni civili, nakon toga nije preduzimao napore da se to i realizuje (primeri kada su srpske žene u okolini Blagaja to od njega zahtevale da bi se pustili zatočeni njihovi bližnji od snaga armije BiH, i u okolini Srebrenice kada su to tražile muslimanske žene). Dalje, opisuje Morilona kao nekog ko je izložen teškim pregovorima sa oficirima zaraćenih strana, koji uspeva i sam da lavira među njima služeći se i lukavstvima. Njegov kuvar je, između ostalog, pravio tako divna jela, da su većina uspehlih pregovora imala dopunu i u tom ambijentu. Ocenjuje ga kao taštog čoveka koji u međuljudskim odnosima nastupa sa vrlinama, ali i političara koji zna da manipuliše kad treba. Za francuske vojnike u okviru plavih šlemova ukazuje da imaju odličnu tehničku organizaciju kojom su se isticali u odnosu na druge zemlje u okviru mirnovnih trupa OUN. *Наши миротворцы на Балканах*, Российская академия наук, Институт славяноведения, Центр по изучению современного балканского кризиса, Москва, Индрик, 2007, стр. 14–15, 27 и 43.

²⁹⁷ Brana Marković, *Yugoslav crisis and the world, chronology of events*, January 1990–December 1995, Institute of international politics and economics, Beograd, 2000, p. 98.

²⁹⁸ Ralf Hartman, *Časni mešetari*, nemačka spoljna politika i građanski rat u Jugoslaviji, Prometej, Novi Sad, 1999, str. 150–151.

General Morilon je na suđenju Slobodanu Miloševiću u Hagu 2002. godine u vezi događaja oko Srebrenice proleća 1993. izjavio, između ostalog, da su sa strane Srbije doleteli u jedan mah avioni koji su bombardovali ovu enklavu. On daje akcenat na zločinima muslimanske strane na pravoslavni Božić 1993. i kasnije kada su masovno ubijani srpski civili u ovom području, što je po njemu bio i glavni razlog osvete Srba nakon pada Srebrenice jula 1995. Zločini su vršeni na svim zaraćenim stranama, a za streljanje muslimanskih zarobljenika, jula 1995, ističe da je bio zločin, ali da oni kao međunarodni predstavnici nisu u tome videli i genocid.²⁹⁹

Francuski vojnici u plavim šlemovima su u Bosni i Hercegovini imali, naročito u periodu do leta 1995, izuzetno korektan i blagonaklon odnos prema civilnom stanovništvu svih nacionalnosti. Imali su posredničku funkciju između zaraćenih strana, a može se reći da srpska strana u celini prema njima nije imala primedbi. Andrejev, predstavnik OUN u Sarajevu, navodi da su francuski vojnici prilikom obezbeđivanja prolaska katoličkih velikodostojanstvenika u centralnoj Bosni, u vreme sukoba muslimanskih i hrvatskih snaga, prolazeći kroz srpsku teritoriju bili blokirani jer je srpska strana tražila da se iz pratnje

---

²⁹⁹ http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2004&mm=02&dd=12&nav_category=64&nav_id=132602 Posmatrači UN-a registrovali su pet načina direktnog učešća Jugoslavije u događajima u Srebrenici, u proleće 1993. godine, od kojih jedan uključuje i bombardovanje te enklave iz aviona koji su doleteli sa srpske strane Drine, izjavio je na suđenju Slobodanu Miloševiću, bivši komandant snaga UN, francuski general Filip Morilon. On je rekao da je vojska RS nastala “preko noći” i da predstavnici međunarodne zajednice nisu bili toliko naivni da ne primete da je po povlačenju JNA iz Bosne sva njena mašinerija i naoružnje jednostavno prefarbano, a nekadašnji jugoslovenski vojnici promenom znamenja na uniformama postali vojnici RS. Jugoslovenska vojska je i posle povlačenja pružala podršku vojsci RS jer su, kako je ocenio Morilon, delile iste ciljeve.

General Morilon je izjavio da je Milošević kontrolisao generala Ratka Mladića, ali samo do maja 1993. godine. Naime, posle odbijanja Srba sa Pala da prihvate Vens-Ovenov mirovni sporazum, general Mladić se “oteo kontroli,” rekao je Morilon uz konstataciju da Mladića smatra odgovornim za odluku da se Sarajevo drži u opsadi. Francuski general rekao je da u Bosni nije bilo dobrih i loših momaka. On se složio sa ocenom nekadašnjeg komandanta svih mirovnih snaga u bivšoj Jugoslaviji, Satiša Nambijara, koji je rekao da su u sukobima počinjeni brojni zločini, ali da međunarodni posrednici nisu videli dokaze o izvršenom genocidu. General Morilon potvrdio je da je potpuno uveren da je ubistvo više hiljada Muslimana u Srebrenici, u julu 1995. godine, bilo osveta za masovno ubistvo Srba koje se dogodilo na pravoslavni Božić 1993. godine, u selima u okolini Srebrenice, za koje je okrivio jedinice pod komandom Nasera Orića.

biskupa zadrže dva oficira vojske BiH, za koja je imala podatke da su vršili zločine prilikom napada na kolonu vojnika u Sarajevu u Dobrovoljačkoj ulici. Posle dužeg natezanja francuski vojnici su predali dva spomenuta oficira vojske BiH. Međutim, u nastavku, uz posredovanje civilnih i vojnih predstavnika OUN dolazi do razmene ta dva oficira za srpske civile – žene u autobusu koji se nalazio u rukama vojske BiH. Iako su bila predata dva spomenuta oficira vojske BiH, muslimanska strana je otezala da preda civile, što se desilo tek naknadno. Andrejev opisuje njihovo teško stanje, gde poslednja dva dana čekanja u autobusu, nisu dobili ni da jedu ni piju i pohvaljuje francuske plave šlemove na istrajnosti u ovom zamršenom postupku.³⁰⁰

O postojanju izvesnih podela u francuskoj politici pokazuje i tekst Mišela Bulmera (*Michelle Bulmer*) bivšeg ambasadora u Tirani, objavljen u *Monde* 28. marta, pod naslovom „Greške francuske politike”. On kritikuje zvaničnu politiku Francuske, naročito predsednika Miterana, da su suviše naklonjeni srpskoj strani i da blokiraju bilo kakvu vojnu akciju i pritisak na Srbe u pravcu okončavanja sukoba na prostoru BiH. On žestokim tonom kritikuje zvanični Beograd da guši prava albanske manjine na Kosovu, koja je tu zapravo etnički većinski narod, potom „treba, naročito pokazati više razumevanja prema Hrvatskoj koju je od početka krize na distanci držao francuski predsednik..”. Bulmer koristi dosta oštar vokabular kada srpsku stranu jednostrano optužuje za „etničko čišćenje i sistematsko silovanje”.³⁰¹

U Vašingtonu je 22. maja 1993. nakon sedam dana pregovora postignut dogovor između ministara spoljnih poslova SAD, Rusije, Britanije, Francuske i Španije o pokušaju uspostavljanja mira u Bosni i Hercegovini. U tački 13 precizira se potreba uspostavljanja međusobnog priznanja, uključujući i granice između SR Jugoslavije i Bosne i Hercegovine, i Hrvatske i Bosne i Hercegovine.³⁰²

---

³⁰⁰ *Наши миротворцы на Балканах*, Российская академия наук, Институт славяноведения, Центр по изучению современного балканского кризиса, Москва, Индрик, 2007, стр. 40–43.

³⁰¹ *Le Monde*, 28. III 1993. *Michelle Bulmer*

³⁰² Takođe se nalaže UNPROFOR-u i međunarodnim posmatračima da se nadgleda sprovođenje sankcija prema SR Jugoslaviji. Zatim se ukazuje na potrebu za formiranje neke vrste međunarodnog pravnog tribunala za počinjene zločine na tlu bivše SFRJ. Upozorava se Hrvatska da će joj biti uvedene sankcije ako nastavi da poseduje vojne snage na teritoriji Bosne i Hercegovine. Potom spominje se potreba da postoji izvesna međunarodna misija

Sabrina Ramet (*Sabrine Ramet*) navodi u vezi situacije u Bosni i Hercegovini, sredinom 1993, da su SAD ozbiljno razmatrale i spremale vojnu intervenciju protiv bosanskih Srba.³⁰³ Međutim, po njoj su američku spremnost za napade na pozicije bosanskih Srba i nakon odbijanja Vens-Ovenovog plana od strane Pala, blokirali Velika Britanija i Francuska. „Pa ipak, krajem aprila 1993. godine, dok se jedno vreme činilo da će Zapad preduzeti vazdušne napade na srpske položaje, granatiranje gradova pod muslimanskom kontrolom od strane bosanskih Srba naprasno je popustilo, a lider bosanskih Srba Karadžić odustao je od svog pređašnjeg odbijanja Vens-Ovenovog mirovnog plana i stvarno ga potpisao. Nekoliko nedelja kasnije, pošto su London i Pariz blokirali Klintonov pokušaj stvaranja konsenzusa za intervenciju, bosanski Srbi će odbaciti Vens-Ovenov plan i nastaviti teško granatiranje gradova koje su držali Muslimani...SAD i Nemačka, u tom trenutku

---

na Kosovu i Metohiji i spomenuti su posmatrači u Makedoniji. Brana Marković, *Yugoslav crisis and the world, chronology of events*, January 1990–December 1995, Institute of international politics and economics, Beograd, 2000. p. 99.

³⁰³ Sabrina P. Ramet, *Jugoslovenska kriza i Zapad*, Izbegavajući Vijetnam zalutali u Abisiniju, 2009, „U međuvremenu, sredinom aprila 1993. godine, dvadeset i šestočlana ekipa američkih eksperata koja je, zaključno sa 10. martom, tri nedelje putovala po regionu, sačinila je “preliminarni” izveštaj, koji je preporučivao upotrebu vojne sile radi uništenja srpskih artiljerijskih baterija u Bosni. Džordž Mičel, vođa senatske većine, i Robert Dol, vođa senatske manjine, su apelovali da se bosanskim Muslimanima ukine embargo na oružje, kao i da se počne s vazdušnim napadima na Srbe.[ref]Star Tribune (Minneapolis), 16. april 1993, str. 18A; i The Independent (London), 20. april 1993, str. 1.[/ref] CIA je Beloj kući stavila do znanja da bi neuspeh u zaustavljanju Srba u ovom trenutku mogao ove ohrabriti da rat prošire i na južne frontove (Kosovo i Makedoniju), uvlačeći, konačno, Grčku i Tursku u konflikt, pa makar i na suprotnim stranama.[ref]New York Times (25. april 1993), str. 8.[/ref] Sa svoje strane, Pentagon je počeo da sakuplja detaljne obavestajne podatke o Bosni, kako bi identifikovao prikladne ciljeve (kao što je srpska radarska stanica u južnoj Bosni) i postavio ofanzivnu strategiju. Informacije puštene u medije otkrile su da je vojska bosanskih Srba, koja je brojala 40.000 vojnika, loše disciplinovana i da je bila relativno slabo naoružana i opremljena; stručnjaci su takođe sugerisali da bi se njene linije snabdevanja mogle lako preseći. [ref]Los Angeles Times (10. maj 1993), str. A18. [/ref] Klintonova ekipa postepeno je došla do dvodelne strategije koja je obuhvatala savezničke vazdušne napade na srpske položaje i ukidanje zabrane nabavke oružja bosanskoj vladi. Državni sekretar Voren Kristofer bio je zadužen da ubedi Veliku Britaniju i Francusku u ispravnost ove američke strategije. Nemačkoj nije bilo potrebno ubeđivanje, jer se ona već dugo zalagala za vojnu opciju, dok bi se Rusi mogli privoleti – verovalo se – uprkos različitim signalima koji su stizali iz Moskve.

već uveliko pristalice ukidanja embarga i vazdušnih napada na snage bosanskih Srba – nisu mogle da pridobiju za tu poziciju Veliku Britaniju i Francusku. Javno, britanski premijer Mejdžer čvrsto se držao svoje maksime da u regionu ima već dovoljno oružja; privatno, on je predsedniku Klintonu priznao da je pravi razlog što je on protiv ukidanja embarga i vazdušnih napada na bosanske Srbe njegov strah da britansko javno mnjenje ne bude nenaklonjeno takvim potezima...”.³⁰⁴

U Bonu je 2. juna 1993. donesena zajednička nemačko-francuska proklamacija u vezi sukoba u Bosni i Hercegovini. Data je puna podrška Vens-Ovenovom planu i međunarodnim kopredsednicima. Iako se navode osude svih strana u kršenju primirja i zločinima, spominje se potreba zaštite enklava misleći na muslimanske enklave u istočnoj Bosni, pre svega. Daje se podrška da se do

---

³⁰⁴ Sabrina P. Ramet, *Jugoslovenska kriza i Zapad*, Izbegavajući Vijetnam zalutali u Abisiniju, 2009, „Milošević i Karadžić pokazali su se doraslima ovoj situaciji. Prvo je usledila Karadžićeva upadljiva promena stava, kada je on konačno, 2. maja, pod vidljivim Miloševićevim pritiskom, potpisao Vens-Ovenov plan, uz opasku da njegovom potpisu još uvek treba odobrenje od skupštine bosanskih Srba. U kritičnom intervalu između Karadžićevog odbacivanja plana, 24. aprila, i glasanja srpske skupštine, zakazanog za 6. maj, Velika Britanija i Francuska kolebale su se i uzdržavale od davanja podrške američkoj inicijativi. Protiv zahteva laburističke opozicije da se podrži Klintonov stav, britanski ministar inostranih poslova Daglas Herd naveo je argument da se Bosna ne može upoređivati sa Kuvajtom ili Foklandskim ostrvima (na kojima su Britanci, 1982. godine, uspešno ratovali protiv Argentine), i ukazao na to da bi 2.400 britanskih vojnika, već poslatih u Bosnu u sastavu takozvanih “snaga za čuvanje mira”, bilo dovedeno u opasnost bilo kakvim vojnim merama, a kritikovao je i predlog da se Muslimani naoružaju, jer bi to samo “zaoštrilo konflikt”. [ref]Neue Züricher Zeitung (1. maj 1993), str. 2. Takođe, videti: Boston Globe (2. maj 1993), str. 1, 16. [ref] Sedrik Tornberi, civilni zapovednik UNPROFOR-a u Hrvatskoj, takođe je pokušao da podrije podršku intervenciji, izjavivši u intervjuu koji je dao Bi-Bi-Siju, da bi vojna intervencija u Bosni i Hercegovini iziskivala 250 hiljada vojnika, da bi trajala od pet do deset godina i da bi imala značajnu cenu u ljudskim životima i drugim žrtvama. [ref]Vjesnik (23. april 1993), str. 1. [ref] ..... Na kraju su Britanci i Francuzi ostali pri istoj onoj politici kakvu su svojevremeno vodili u Mađarskoj (1848. i 1956. godine), u Poljskoj (1863. godine), te u Abisiniji, Španskom građanskom ratu i u Minhenu. Posle nedelju dana intenzivnih diskusija u Londonu i Parizu, Voren Kristofer se vratio kući, ne samo praznih ruku, već naprotiv, s jasnim znacima potpunog pomanjkanja britanske i francuske podrške za američki plan. [ref]Financial Times (10. maj 1993), str. 2. [ref] Kako je među Srbima strah od zapadne vojne intervencije jenjavao, skupština bosanskih Srba je, 6. maja 1993. godine, odbacila Vens-Ovenov plan. [ref]Neue Züricher Zeitung (8. maj 1993), str. 1.”

daljnijeg zadrže postojeće sankcije SR Jugoslaviji. Podržava se francuska inicijativa o produženju trajanja mandata UNPROFOR-a. Podržava se i politika Evropske unije (kako se navodi „dvanaestorice“), prema području bivše Jugoslavije. Izražava se želja da se preduzmu naponi da se spreči širenje krize na Makedoniju, Kosovo, Sandžak, Vojvodinu i „druge oblasti bivše Jugoslavije”.³⁰⁵

Le Quotidien de Paris je objavio intervju sa Žerarom Bodsonom 30. jula, inače predsednikom Udruženja za solidarnost Francuske i Srbije, povodom njegove objavljene knjige o jugoslovenskoj krizi „Evropa ludih, ili razaranje Jugoslavije”. U dugačkom intervjuu Bodson ukazuje na neodmerenu politiku zemalja Evropske zajednice prema jugoslovenskoj krizi. Bodson kaže da je prava ludost tako se odnositi prema Jugoslaviji koja postoji bezmalo osam decenija i ima 24 miliona stanovnika, dok je recimo Francuska po pitanju Nove Kaledonije, koja je udaljena 18.000 km od metropole, i naseljena samo sa 400.000 stanovnika, odredila deset godina period dug za razmišljanje, nakon koga će se populacija ovog ostrva odrediti referendumom o svojoj daljoj sudbini. „...Pravo je ludilo na takav veštački način stvoriti islamsku fundamentalističku državu u srcu Evrope, u praskozorje 2000. godine, državu koja se zove Bosna. Ludost je pretvarati narode u nacionalne manjine kao što je to učinila Badinterova komisija. Ludost je želja da se izgradi jedna Evropa načinjena od različitih naroda, nacionalnosti i religija, od različitih jezika kultura i običaja i, istovremeno, uništiti Jugoslaviju koja je već bila ta Evropa u minijaturi, načinjena od više nacionalnosti, religija i običaja. Uništenje Jugoslavije predstavlja posmrtno zvono za Evropu otadžbina i nacionalnih država.” Na pitanje da on – Bodson optužuje Nemačku da je kriva za rat u Jugoslaviji, on odgovara „Ja to tvrdim i potpisujem. Vidite, iako sam jedan od prvih koji je to rekao, ja više nisam jedini! Tako je 18. juna 1993. godine američki državni sekretar Voren Kristofer ocenio – da Nemačka snosi posebnu odgovornost za izazivanje građanskog rata u Bosni. U toj oceni mu se pridružio i Rolan Dima koji je izjavio 21. juna 1993. godine – Odgovornost Nemačke i Vatikana u rasplamsavanju krize očigledno je ogromna.

---

³⁰⁵ Ova deklaracija Francuske i Nemačke u Bonu doneta 2. juna 1993. prilikom posete francuskih zvaničnika Nemačkoj. Déclaration commune de la France et de l'Allemagne à propos du conflit en Bosnie Herzégovine, Beaune le 2 juin 1993.

<https://www.vie-publique.fr/discours/131560-declaration-commune-de-la-france-et-de-lallemagne-propos-du-conflit-e>

Znači bile su potrebne dve godine bivšem ministru inostranih poslova da olakša svoju savest! Posle toga su to isto izjavili i De Mikelis, bivši italijanski ministar za inostrane poslove i lord Karington, bivši posrednik EZ i predsednik Konferencije u Hagu o Jugoslaviji. Pa i drugi isto tako.”

U nastavku Bodson pojašnjava tezu o odgovornosti Nemačke navodeći, između ostalog, da je suština problema oko priznavanja Hrvatske bila u tome da postoji deo srpskog naroda koji živi u njoj, i da je EZ tražila rešenje u tom pravcu kada je već Hrvatska zatražila nezavisnost. U tom pravcu, pokušavajući da nađe svoju zajedničku politiku, EZ je u Mاستrihtu 9. i 10. decembra odlučila da sačeka 15. januar 1992. da se nađe rešenje problema, da li sa proklamacijom Srbima za samoopredeljenje, da li sa veoma značajnom autonomijom i sl., a onda se Nemačka isprečila i jednostrano i bezuslovno priznala nezavisnost 23. decembra. Da bi se sačuvalo jedinstvo EZ, jer je ostalih 11 partnera u EZ stavljeno pred svršen čin, i da se ostali makar pasivno i indirektno s tim nisu složili, to bi dovelo u pitanje sam Mاستriht, koji još čak nije bio ni potpisan do tada. Razlažući dalje istorijske motive Nemačke, Bodson ukazuje da je nestanak Jugoslavije i Čehoslovačke u nemačkom istorijskom i geopolitičkom interesu, podsećajući i na seni Austrougarske i Hitlera, svetske ratove. To je sve i poraz Francuske. A na pitanje o rešenjima Badinterove komisije, Bodson ukazuje da je to novo pravilo koje dovodi u pitanje nacionalne države i da u budućnosti treba očekivati da separatistički pokreti širom Evrope mogu da ga primenjuju i da nemaju više potrebe da podmeću bombe i terorizam. Jer, Baski, Katalonci, Korzikanci, Lombardijci i drugi separatisti sada primenom ovih rešenja i parametara mogu doći do separatne države. Po pitanju bosanske krize, on govori da je početkom sedamdesetih davanje Muslimanima u Bosni i Hercegovini da postanu nacija od strane Tita, samo na bazi religije, stvorila novi presedan. Da ne postoji bosanska nacija, i da Srbi i Hrvati iz BiH ne žele da žive u unitarnoj nezavisnoj državi odeljeni od Srbije ili Hrvatske. Otuda je potrebno tražiti rešenje, i da je opet preranim priznanjem nezavisnosti BiH, pre svega od strane Nemačke, dodatno iskomplikovalo stvari. Spomenuo je i Islamsku deklaraciju Alije Izetbegovića. Naveo je da srpske trupe u Bosni i Hercegovini čine domicilni Srbi i da tu nema regularnih trupa iz SRJ, dok postoji i do 40.000 boraca Hrvata iz Hrvatske, te je stoga sankcije i embargo prema SRJ neutemeljen. U nastavku je tema bila i demonstracije opozije u Beogradu i hapšenje para Drašković, i apeli francuske javnosti i njihovo oslobađanje. Na kraju je Bodson podvukao da je po deset miliona Srba i isto toliko Grka uklješteno geopolitički između 80 miliona

Nemaca i 60 miliona Turaka, da postoji u budućnosti možda i pitanje Makedonije, zatezanje problema „zelene transversale” i pitanja Kosova, zapadne Makedonije, Sandžaka i da je prirodno da se posegne od strane Srba, Grka, a možda i Bugara za pomoći Rusije, i gde će se u svemu tome snaći Francuska, koja takođe bi morala na neki način da reaguje u budućnosti.³⁰⁶

U francuskom listu *Courrier International* je 11. juna objavljen tekst Pjera Greza (*Pierre Grez*), inženjera avionskih konstrukcija, pismo kojim se obratio redakciji u vezi jugoslovenske krize. On navodi da u Srbiji ima izvesnih medijskih sloboda po primeru lista *Vreme*, dok u Hrvatskoj je opozicioni časopis *Danas* odavno zabranjen od strane Tuđmanovog režima. On dalje govori o tradiciji prijateljstva Francuske sa Srbima i stao je u odbranu srpske strane postavljajući teze da su Tuđman i Izetbegović naslednici Titovog koncepta, jer se koriste administrativnim unutrašnjim granicama u SFRJ koje su realno oštetile srpsku stranu. Izetbegović se koristi proglašavanjem muslimanske nacije od strane Titovog režima 1974, i izvlače korist od Titovog koncepta prećutkivanja ustaških i muslimanskih pogroma u NDH u Drugom svetskom ratu. Otuda Grez protestuje da se imputira Srbiji, SRJ i Miloševiću da su sledbenici komunizma, Titoizma, naprotiv „Fenomen balkanskog nacionalizma nije delo Beograda, koji se optužuje za nacionalizam i veliku Srbiju. Može li se prebaciti vladi jednog naroda, koji broji deset miliona stanovnika, što se brine šta će se desiti sa tri miliona njenih državljana koji su odjednom preobraženi u nacionalne manjine u stranim zemljama?” Grez optužuje Genšera i nemačku politiku da su priznavanjem nezavisnosti bivših republika SFRJ, naročito Bosne i Hercegovine, pospešili sukobe na postjugoslovenskom prostoru.³⁰⁷

Podele u francuskoj politici i društvu su sledećih meseci bile sve vidljivije po pitanju politike prema jugoslovenskoj krizi. U stranačkom smislu, levica na vlasti je imala više razumevanja za srpsku stranu u odnosu na opozicionu desnicu (upravo nakon prolećnih parlamentarnih izbora levica silazi sa vlasti u Vladi i dolazi do kohabitacije predsednika Miterana i Vlade desnice na čelu sa Baladirom), mada su često individualni stavovi nadjačavali partijsku podelu. To se posebno odnosi na stručnjake, javne delatnike, intelektualce. Tako Frederik Bonar (*Frédéric Bonar*), urednik lista *Šesnaest nacija*, koji se bavi vojnim

---

³⁰⁶ *Le Quotidien de Paris*, intervju sa Žerarom Bodsonom 30. jula, 1993.

³⁰⁷ *Courrier International*, tekst Pjera Geza od 11. juna 1992. godine.

pitanjima i čiji je izdavač Atlantski pakt, u intervjuu *Internešenel Herald tribjunu* izričito se zalaže protiv ukidanja embarga na uvoz oružja i protiv vojne intervencije u BiH.³⁰⁸ U svojim izlaganjima izvesnu podršku Srbima dao je i bivši francuski premijer, jedan od najbližih De Golovih saradnika Mišel Debre.³⁰⁹

U poseti Beogradu kod predsednika SRJ Dobrice Ćosića bila je grupa francuskih senatora na čelu sa Žerarom Laršerom (*Gérard Larscher*), šefom poslaničke grupe Širakove partije (degolista) krajem maja 1993, upravo po njihovom preuzimanju većine u francuskom parlamentu, nakon parlamentarnih izbora. Tom prilikom je analizirana situacije u BiH i okruženju, podsetilo se na francusko-srpsko prijateljstvo i traženje optimalnog rešenja za izlazak iz sukoba. „Gospodin Laršer je rekao da je došlo vreme da se obnove prijateljske veze Francuske sa narodima SRJ, podvlačeći da ne sumnja da srpski narod u Bosni i Hercegovini brani svoje kuće i izražavajući uverenje da tamo nema jugoslovenske vojske (SRJ). Predsednik Ćosić je dugo govorio o situaciji koju su izazvale sankcije i pozvao Francusku da se ponovo vrati na Balkan, podsećajući da je srpska moderna kultura inspirisana francuskom kulturom i da Francuska nema razloga da zaboravi da je u prekompoziciji Balkana Srbija njen glavni oslonac.”³¹⁰

Francuska, Rusija, SAD, Britanija i Španija su izdale zajedničko saopštenje o jugoslovenskoj krizi, pre svega sukobu u Bosni i Hercegovini i objavile ga nakon skupa u Vašingtonu 22. maja 1993. Konstatuje se nastavak sukoba, uključujući i sukob između Hrvata i Muslimana u centralnoj Bosni. Insistira se na sprovođenju ekonomskih sankcija protiv SRJ, na nesmetanom dopremanju humanitarne pomoći u BiH, na poštovanju zabranjenih zona u istočnoj Bosni (što je predložila Francuska). Pominje se potreba za dogovorom Makedonije i Grčke oko imena bivše SR Makedonije. Apeluje se na *status quo* u Hrvatskoj, kao i potrebu razgovora o autonomiji Kosova u okviru Srbije.³¹¹

Ujedinjene nacije su odlukom, koju je potpisao njen predsednik Butros Butros Gali, od 24. juna izvršile formalno smenu glavnokomandujućih plavih

---

³⁰⁸ „Bosna kao arena”, *Politika*, 18 maj, 1993, tekst Darka Ribnikara.

³⁰⁹ *Globus* prenosi tekst Mišela Debre „Naša čast je u pitanju”, od 11. juna 1993.

³¹⁰ „EZ nije uvažila realnost i napravila je grešku”, *Politika*, 26. maj, 1993, tekst Branke Mikić.

³¹¹ *Югославский кризис и Россия, Документы, факты, комментарии 1990–1993*, Фонд Югославских исследований и сотрудничества Славянская летопись, Москва 1993. стр. 215–216.

šlemova na prostoru eks-Jugoslavije i posebno Bosne i Hercegovine. Tako je švedskog generala Lars Erika Valgrenna zamenio francuski general Žan Kot (*Jean Cot*) na mestu glavnokomandujućeg svih snaga OUN na prostoru bivše SFRJ (njegovo sedište je u Zagrebu). Takođe je došlo do zamene glavnokomandujućeg trupa plavih šlemova na prostoru Bosne i Hercegovine francuskog generala Filipa Morilona sa belgijskim generalom Frensisom Brikmonom.³¹² Kada je reč o dvojici francuskih generala –Morilonu, koji je u svom mandatu do 1. jula 1993. zauzimao uglavnom korektan stav prema srpskoj strani u Bosni i Hercegovini, to se ne može ni približno reći za generala Kota, koji je posle i zamenjen pre isteka mandata. Kot je davao par izjava u kojima je žestoko vređao srpsko vojno i političko vođstvo, pa ove razlike između Morilona pa i većine drugih francuskih visokih oficira u okviru plavih šlemova, i s druge strane pre svega Kota, možemo tumačiti delom njihovim individualnim odnosom i određenjem, a delom i postepene promene politike zvanične Francuske tokom bosanskog sukoba i ukupno posmatrano jugoslovenske krize, što je posebno vidljivo nakon smene predsednika Republike juna 1995. godine. Istina, ne bi se moglo reći za generala Kota, sem ovih par verbalnih situacija kritika srpske strane, da je za vreme vršenja svog skraćenog mandata imao i drugih „iskakanja” u vršenju svoje odgovorne dužnosti, bar na osnovu podataka do kojih smo došli.

Razvijanje sukoba između Hrvata i Muslimana, krajem proleća 1993, unelo je novi momenat u francuskom javnom mnjenju u vezi bosanskog sukoba. O tome govori tekst Darka Ribnikara (*Politika*) koji posebno citira pisanje *Liberasiona* u vezi etničkog čišćenja Hrvata u centralnoj Bosni i njihovom okretanju i traženju zaštite od Srba „Muslimani protiv hrišćana”. Mark Ksemo (*Marc Xemo*), novinar *Liberasiona*, u ovom tekstu govorio je da Hrvati masovno beže iz gradova koji su upravo zauzeti od strane Muslimana u centralnoj Bosni, posebno apostrofirajući Travnik, potom Novi Travnik, Guču Goru i dr., dok se za Vitez vode ogorčene borbe. Novinar opisuje mudžahedine sa Bliskog istoka koji se bore u bosanskoj vojsci (muslimanskoj) i koji prednjače u pogromu nad Hrvatima. U tom pravcu se zaključuje da je sve to zajedno uzdrimalo poslednjih meseci stvoren kliše u francuskim medijima – da Srbi

---

³¹² Brana Marković, *Yugoslav crisis and the world, chronology of events*, January 1990–December 1995, Institute of international politics and economics, Beograd, 2000, pp. 104–105.

predstavljaju najveće krivce i osvajače, da Hrvati gledaju svoja posla, a da su Muslimani najveće žrtve. Zapravo rat prerasta u verski sukob u kojem se Muslimani bore protiv hrišćana, u ovom slučaju Srba i Hrvata.³¹³

Međutim, nad srpskom stranom se nadvila nova pretnja u međunarodnim odnosima. To je, krajem marta, bila pobeda na parlamentarnim izborima desnice u Francuskoj. Degolisti tradicionalno imaju prema Srbima afirmativan stav, tako da njihova pobeda na parlamentarnim izborima sama po sebi ne bi imala negativnu konotaciju za kreiranje zvanične politike Kej d'Orseja, da određena personalna rešenja u njoj nisu značajno određivala novu spoljnopolitičku koncepciju Pariza. Tako je novi premijer Eduard Baladir (*Eduard Balladur*) pokazao manje spremnosti i razumevanja za srpske interese u odnosu na prethodnog premijera iz redova socijalista. Žak Širak, šef degolističke stranke, u odnosu na Miterana takođe za jedan stepenik ima manje razumevanja za srpsku stranu, a tome treba dodati i stav istakutog političara desnice Leotara. Francuski stav vetoa na potencijalnu vojnu intervenciju zapadne koalicije, sada više nije tako bezuslovno čvrst. Kohabitacija u vrhu francuske politike, gde predsedničku funkciju i dalje ima Miteran a premijersku Baladir, novi je momenat u određivanju spoljne politike Pariza. U tom pravcu treba pratiti i seriju medijskih izjava francuskih generala komandanata plavih šlemova u Bosni i Hercegovini, Morilona i Kota, kao i stavove proslavljenog generala Galoa, koji ukazuju da treba biti oprezan u potencijalnoj upotrebi sile na ovim prostorima kada se radi o zapadnim zemljama. „Ne priliči Francuskoj da se priključi eventualnoj akciji zemalja Atlantskog saveza protiv srpskih položaja u Bosni. Ne bombarduje se narod koji je u dva navrata izabrao stranu Francuske u ratu i platio svoju borbu gubitkom većim od dva miliona ljudi. Sem toga jedna zemlja koja je bila pod surovom okupacijom Turaka, zatim mučena od hrvatskih ustaša i muslimanske „es-es“ divizije i maltretirana trideset pet godina od maršala – predsednika Tita, takva država bar zaslužuje da se pregovara o njenoj budućnosti.” Ovakvim rečima započinje tekst generala Galoa u pariskom *Kotidieniu* od 14. avgusta.³¹⁴

Eduar Baladir, novi predsednik Vlade Francuske, dao je izjavu u vezi rata u Bosni na drugom kanalu državne televizije „Čas istine” 6. jula u kojem je

---

³¹³ „Muslimani protiv hrišćana”, *Politika*, 20. juni 1993, tekst Darka Ribnikara, u kojem se prenosi pisanje *Liberasiona*, tekst Marka Ksema od 19. juna.

³¹⁴ „Upozorenje generala Galoa”, *Politika* 14. avgust, 1993. tekst Darka Ribnikara.

naveo da bi Francuska razmotrila i vazdušne vojne intervencije u određenim slučajevima, na šta se on složio načelno. Međutim, u sutrašnjem tekstu u *Politici*, Darko Ribnikar daje tumačenje da je to samo zalaganje za već postojeću Rezoluciju 830 Saveta bezbednosti UN o mogućoj reakciji u slučaju napada na plave šlemove. Pored toga, u novom kontingentu plavih šlemova koji stižu u Bosnu značajan je udeo francuskih vonika. Baladir je ponovio da je izričito protiv ukidanja embarga na oružje zaraćenim stranama u Bosni i Hercegovini.³¹⁵

Krajem 1993. godine general Morilon objavio je u ediciji izdavačke kuće *Grase (Grasset)* knjigu svojih zapažanja i iskustava kao komandanta plavih šlemova u Bosni i Hercegovini, *Razumeti i smeti – hronika Sarajeva, Croire et oser, Chronique de Sarajevo*. U njoj francuski general pojašnjava širem javnom mnjenju situaciju u Bosni i Hercegovini, tokom prvih ratnih godina i ulogu mirovnih trupa u razdvajanju sukobljenih strana na terenu. Mnoge činjenice iznete u ovoj knjizi zapravo opovrgavaju znatan deo medijskih manipulacija u javnom mnjenju zapadnih zemalja, uključujući i Francusku. Između ostalog, on tvrdi da u podeljenom Sarajevu, gde su srpske snage držale i širu okolinu, uloga mirovnih trupa bila je presudna da centralni deo grada uopšte opstane u rukama Muslimana i samog Izetbegovića. S druge strane, jedna od ključnih „igara” muslimanskog rukovodstva bila je ta da se mnogobrojni dogovoreni prekidi vatre ne održe, i da za to bude optuživana srpska strana, što bi u krajnjem slučaju dovelo do priželjkivane (izgleda načelno i obećane) američke vojne intervencije u korist Muslimana kontra Srba.³¹⁶

Time bi se makar delom preokrenula situacija na terenu pošto je srpska strana, faktički u ratnim operacijama, još do sredine 1992. godine odnela pobedu i nastavak rata je u najvećem vođen u pokušaju muslimanske strane

---

³¹⁵ „Francuska ne menja politiku prema Bosni, posle izjave premijera Baladira”, *Politika*, 6, juli 1993.

³¹⁶ Général Philippe Morillon, *Croire et oser, Chronique de Sarajevo*, Grasset, Paris, novembre 1993, II édition février 1994. p. 95. Ovde Morilon navodi da je strategija muslimanskih političkih rukovodilaca, pre svega onih koji su studirali u SAD, poput Šaćirbeja, Silajdžića, Ganića i tamo učvrstili svoje veze, da zbog ne održavanja dogovoreni prekida vatre oko Sarajeva, pre svega u oblasti aerodroma, optuže srpsku stranu i izdejstvuju američku vojnu intervenciju. On navodi da muslimansko rukovodstvo nije imalo interesa za održavanje prekida vatre, i da tu igru nije dovoljno prozreo komandant svih mirovnih trupa na području BiH Mekenzi – Général Philippe Morillon, op. cit., p. 96.

da izvrši vojni preokret. Muslimansko rukovodstvo je očekivalo da nastavkom rata, iscrpljivanjem protivnika, računajući na svoju demografsku prednost, dobijajući pomoć u dobrovoljcima i ratnoj opremi sa strane (uglavnom iz islamskog sveta), provocirajući stranu intervenciju, te koristeći i sve jaču prednost u „medijskom ratu”, konačno napravi vojni preokret i posedne makar deo teritorija koje su kontrolisali bosanski Srbi.³¹⁷

U unutrašnjoj političkoj sceni u SRJ došlo je do pojačavanja sukoba na liniji opozicija (pre svega u pitanju je lider SPO Vuk Drašković) – vlast, kada je privremeno i zatvoren bračni par Drašković pod optužbama da su pozivali i propagirali nasilje u vezi incidenta u Skupštini. U tom pravcu, uz posredovanje francuske politike, Draškovići su oslobođeni a unutrašnje političke napetosti su se primirile. U pariskom nedeljniku *L Katodien d Pari*, objavljen je u dva nastavka stav uglednog francuskog javnog delatnika Lea Amona (*Léo Amon*) „Jugoslovenska kriza i francuska politika”.³¹⁸ On kritikuje francusku politiku da popušta pritiscima nemačke, a u poslednje vreme i američke politike koje su protiv esencijalnih interesa srpske strane na Balakanu, konkretno u Bosni i Hercegovini. Francuska pokušava da nađe konsenzus i zajedničku politiku EZ prema konfliktu na prostoru eks-Jugoslavije, dok Nemačka ima jasne geopolitičke interese koje uporno želi da nametne.

Komandant UNPROFOR-a, francuski general Žan Kot, 19. septembra 1993. bio je na području Medačkog džepa, koji su opustošile i zauzele hrvatske snage, iako je to deo OUN zaštićene zone pod upravom plavih šlemova. On je tada izjavio da nije našao znake života, ni ljude, ni životinje, jer su „hrvatski vojnici napuštajući okupirana krajinska sela, ubijali nedužne meštane i njihovu imovinu”, kako prenosi *Tanjug* i *Politika*.³¹⁹ Kada su hrvatske snage i u januaru 1993. provalile na sektoru Jug (Maslenica, „ružičaste zone”) francuski vojnici u okviru plavih šlemova na tom pravcu su im pružili otpor i imali mrtve i

---

³¹⁷ Sličnu politiku muslimansko rukovodstvo je vodilo i prema hrvatskoj strani, sve dok SAD nisu intervenisale 1994. u „mirenju” ove dve strane i forsirale pravljenje njihove koalicije sračunate da se srpskoj strani nanese ratni poraz. U tom pravcu je pridobijen zvanični Zagreb da ne pomaže više borbu Hrvata u Bosni i Hercegovini protiv Muslimana, pošto im je obećana pomoć u „reintegraciji” međunarodno zaštićenih zona u Hrvatskoj gde su bili plavi šlemovi i gde je većinsko srpsko stanovništvo – odnosno uništenje Republike Srpske Krajine.

³¹⁸ *Le Quotidien de Paris*, avgust 1993.

³¹⁹ *Tanjug, Politika*, od 14. jula 1997, takođe Branko Ilinčić, *Jugoslovenska kriza i rat 1991–1995*, II knjiga, Unutrašnji faktori rata, Miroslav, Beograd, 2008, str. 170.

ranjene u tom sukobu. „...kad su regularne hrvatske trupe 22. januara 1993. otpočele ofanzivu na širokom frontu Južnog sektora pod zaštitom OUN, Francuski bataljon (kao jedan od retkih izuzetaka), našao se pod žestokom vatrom hrvatskih snaga i tom prilikom poginula su dva njegova pripadnika, a četiri su teško ranjena..”³²⁰

Pariski *Figaro* je 13. jula 1993. objavio intervju sa kopredsednikom Konferencije za eks-Jugoslaviju lordom Karingtonom, koji je između ostalog naveo da je bila velika greška od strane međunarodne zajednice prerano priznavanje secesionističkih republika Slovenije, Hrvatske i posebno Bosne i Hercegovine. On kaže da su evropski lideri tada bili upozoravani od stručnjaka da će taj čin doprineti razbuktavanju i proširenju sukoba na prostoru bivše SFRJ.³²¹

Pariski *Liberasion*, prenosi 6. septembra 1993. izveštaj svog dopisnika iz Goražda, koji navodi da su Muslimani nakon povlačenja srpske vojske po londonskom dogovoru izvršili etničko čišćenje srpskih sela. Navodi u tekstu da Muslimani pljačkaju i pale po ovim srpski selima, a srpski živalj ubijaju.³²²

Krajem 1993. održani su parlamentarni izbori u Srbiji gde je vlast i dalje zadržala koalicija na čijem je čelu SPS. Istina, posle smene na vrhu DS, gde je Đinđić zamenio Mićunovića, demokrate su postigle znatno bolji rezultat nego na ranijim izborima i približili se broju mandata koje ima SPO u Narodnoj skupštini. Međutim, to je još uvek znatno manje od broja mandata SRS-a, i ubedljivo manje od broja mandata vladajućeg SPS-a. Krajem godine, francuska politika je i dalje ublažavala pritiske američke i nemačke strane da se izvrše dodatni pritisci na Srbe. Raskol između zvaničnog Beograda i Pala, po pitanju prihvatanja ponuđenih rešenja o prekidu sukoba zaraćenih strana, na izvestan način je ublažio pritiske prema SRJ.

---

³²⁰ Ilinčić Branko, *Jugoslovenska kriza i rat 1991–1995*, II knjiga, Unutrašnji faktori rata, Miroslav, Beograd, 2008, str. 322. No Ilinčić navodi da to sve nije bilo dovoljno da SB OUN izda čak i upozorenje ili kritiku Hrvatske zbog takvog ponašanja, pa je samo izdato bezlično saopštenje da obe strane prekinu vatru i sarađuju sa UNPROFOR-om.

³²¹ Brana Marković, *Yugoslav crisis and the world, chronology of events*, January 1990–December 1995, Institute of international politics and economics, Beograd, 2000, p. 108.

³²² Ilinčić Branko, *Jugoslovenska kriza i rat 1991–1995*, II knjiga, Unutrašnji faktori rata, Miroslav, Beograd, 2008, str. 362; Miroslav Toholj, *Crna knjiga II*, Svetigora, Cetinje, 2000, str. 167.

Važan faktor u popuštanju međunarodnog pritiska na Srbe bilo je otpočinjanje otvorenog sukoba između Hrvata i Muslimana u BiH. To je znatno popravilo poziciju srpske strane i otupelo oštricu onih snaga koje su se zalagale za vojnu akciju Zapada. Tako ugledni pariski levičarski list *Liberasion* donosi 19. juna 1993. članak svog izveštača iz Bosne Marka Ksema o žestokim sukobima u centralnom delu zemlje Muslimana sa Hrvatima, gde ovi drugi masovno traže zaštitu i utočište kod srpske strane.³²³ Sledećih godinu dana sukobi u Bosni su predstavljali zapravo rat svih protiv svih, ili preciznije rečeno Muslimana sa Srbima i Muslimana sa Hrvatima, pošto su sukobi između Srba i Hrvata gotovo u potpunosti utihnuli u ovom periodu.

U intervju u pariskom listu *Mond*, 21. juna 1993, Alija Izetbegović, predsednik BiH izjavio je u vezi sukoba koji postoje između Muslimana i Hrvata: „Naoružane formacije Hrvatskog vijeća obrane, koje su praktično izmakle kontroli svoje komande, narušavaju sporazum o prekidu vatre. One zadržavaju konvoje sa humanitarnom pomoći i zato im je naša armija, navodno, pružila otpor. HVO je stvorila alarmantnu atmosferu među muslimanskim stanovništvom koje je bježalo jer je bilo žrtva propagande u sredstvima informisanja. Nije riječ o sukobu između muslimana i Hrvata. Ponavljam, to nisu sukobi između bosanske armije i HVO, već je to većinom izazvano ličnim interesima. Zašto je Mate Boban poveo rat u Mostaru i u centralnoj Bosni? Da li zato što ne želi jedinstvenu Bosnu o kojoj se govori u Vens-Ovenovom planu? A obje te varijante nemoguće je istovremeno ostvariti. Vjerovatno, htio je da Herceg-Bosnu priključi susjednoj Hrvatskoj”.³²⁴

O izrazitom pogoršavanju medijske slike Srba u građanskom ratu u Bosni govori i pismo francuskog poslanika Iva Bonea (Yves Bone) upućeno javnosti. On u podužoj analizi ukazuje na nelogičnost uvođenja sankcija SR Jugoslaviji koja već više od godinu dana nema nikakvog dodira sa bosanskim sukobom. Navodi nelogičnost prava na samoopredeljenje svima na prostoru bivše SFRJ, sem Srbima, jer oni nemaju pravo po ovim rešenjima da se izjasne, a misli se na deo srpskog naroda kao konstitutivnog u bivšim jugoslovenskim republikama SR Hrvatskoj i SR Bosni i Hercegovini, da se opredeli gde želi da

---

³²³ Članak u *Politici* od 20. juna 1993, autora Darka Ribnikara, koji prepričava tekst Marka Ksene iz *Liberasiona* od 19. juna, pod naslovom „Muslimani protiv hrišćana”.

³²⁴ Интервью Алии Изетбеговича газете Монд, ИТАР-ТАСС, Серија, „СЕ” – Москва, 1993, стр. 18–20.

živi, odnosno da ostane u zajedničkoj državi sa svojim sunarodnicima. Ovo pismo nije želeo da objavi pariski *Figaro* kao autorski tekst Bonea, pa ga je ponudio široj javnosti na konferenciji za štampu. Bone je upravo došao iz posete SRJ gde se informisao neposredno o situaciji u regionu.³²⁵

Vremenom su u okviru francuske Vlade i zvanične vlasti u celini, sve više isplivali nesporedni i različita mišljenja po pitanju jugoslovenske krize. Tako ministar spoljnih poslova Alen Žipe početkom novembra ukazuje da Evropa sama treba da reši ove probleme, a da to nije prioritet SAD, odbijajući i dalje mogućnost vojne intervencije. S druge strane, ministar odbrane Fransoa Leotar, podržava stvaranje zajedničkog vojnog korpusa evropskih zemalja, koji bi bio pod vrhovnom vlašću NATO.³²⁶

U tom periodu se aktuelizuje dodatno stvaranje zajedničkih evropskih vojnih snaga, koje bi bile u nekom od oblika saradnje sa NATO. Nemački politikolog Matias Žop (*Mathias Jopp*) smatra da su, tokom hrvatske i bosanske krize, jedino Britanija i Francuska mogle da stvarno daju ključni doprinos za stvaranje zajedničkog korpusa evropskih zemalja. One, a posebno Francuska, dale su značajne snage za plave šlemove pri OUN koje su činile UNPROFOR, kako on navodi. Izvesni raskoraci, po Žopu, između napora Britanaca i posebno Francuza da se stvori izvesna strana podrška za posredovanje i logistiku nalaženja mira u Bosni i Hercegovini (i Hrvatskoj) i, s druge strane, često protivrečna i suviše robusna politika SAD i predsednika Klintonu, dala je nekonzistentnu međunarodnu politiku u jugoslovenskoj i posebno bosanskoj krizi. On navodi da je uloga Rusije dala dodatnu kompleksnost situaciji, jer smatra da je Moskva (previše) naklonjena srpskoj strani, što je opet predstavljalo kakav-takav balans međunarodne politike i uticaja u eksjugoslovenskoj krizi. Okosnicu međunarodne politike prema Bosni i Hercegovini on vidi u Vens-Ovenovom planu, zatim u Kinkel-Žipeovoj inicijativi od 8. novembra 1993, potom akcioni plan EU od 22. novembra 1993, i mirovni plan Kontakt grupe od 6. jula 1994, te potonje inicijative i delovanja Kontakt grupe, sve do Dejtonskog mira.³²⁷ Zaista, u ovom periodu Alen Žipe i Kinkel,

---

³²⁵ „Kazna bez osnova”, pismo francuskog poslanika Iva Bonea, *Politika*, 9. septembar, 1993.

³²⁶ „Amerika paralisala Evropu”, 7. novembar, 1993, *Politika*, tekst Darka Ribnikara.

³²⁷ Mathias Jopp, „The implications of the Yugoslav crisis for Western Europe’s foreign relations, Chaillot Papers”, *The implications of the Yugoslav crisis for Western Europe’s foreign relations*, Institute for security studies, Western European Union, Paris, October 1994. pp. 5–8.

ministri spoljnih poslova Francuske i Nemačke, dali su zajedničku inicijativu od 8. novembra 1993, ka traženju rešenja za bosanski sukob. To je bila još uvek prilično neprecizna i opšta platforma, ali je novina bila u tome da predstavlja napor dve zemlje da zajednički, i bez do tada prilično izraženih protivrečnosti i interesa, pokušaju da posreduju u traženju rešenja krize.

Dakle, iako je srpskoj strani pogodio sukob između Hrvata i Muslimana, čemu treba dodati da je zvanični Beograd pritiskom na bosanske Srbe dobijao izvesne poene ili, tačnije rečeno, smanjenje pritiska ili makar izvesno razumevanje zapadnih sila, u samoj Francuskoj je medijska situacija bivala sve manje povoljna za srpsku stranu. S jedne strane, priča koja je lansirana u medijima o sabirnim logorima, silovanim ženama muslimanske nacionalnosti, čemu treba dodati preuzimanje vlasti od strane desnice (vlada, premijer), dok je Miteran i dalje ostao predsednik Republike do isteka mandata polovinom 1995, uticali su značajno promeni odnosa snaga u medijima na srpsku štetu u Francuskoj. To možemo primetiti analizom pisanja francuske štampe već tokom druge polovine te kalendarske 1993. godine.

Smilja Avramov govori da je početkom avgusta 1993, na vanrednom sastanku NATO i zapadnih sila, od strane SAD tražena saglasnost za napad na bosanske Srbe, pre svega vazdušnom akcijom, te da je postojao jak otpor evropskih sila da se to prihvati. Najzad su pritisci SAD prihvaćeni, uz modifikaciju da će vazdušni udari biti mogući, ali ne i obavezni u skladu sa razvojem situacije. Oko 60 borbenih aviona je prebačeno iz SAD, Britanije, Francuske i Holandije u baze u Italiji, odakle će se preko sistema odlučivanja moći potencijalno upotrebiti u Bosni.³²⁸

Branko Ilinčić navodi da su se i francuski, baš kao i obaveštajci iz nekih drugih zemalja, krili u konvojima UNPROFOR-a, gde se nekad doturala i vojna oprema.³²⁹

U autorskom tekstu „Velike greške i iluzije”, koji je prenelo nekoliko štampanih medija u Francuskoj, bivši ministar spoljnih poslova iz druge polovine osamdesetih iz redova neodegolističke stranke, Žan Bernar Remon, izuzetno oštro kritikuje pre svega srpsku stranu za postojeće stanje u Bosni i Hercegovini. On istina priznaje da se zločini i nasilje čine na svim zaraćenim stranama. Međutim, on govori o zonama pod zaštitom OUN u Hrvatskoj kao

---

³²⁸ Smilja Avramov, *Postherojski rat Zapada protiv Jugoslavije*, 1997, str. 436.

³²⁹ Branko Ilinčić, *Jugoslovenska kriza i rat 1991–1995*, Miroslav, str. 925.

posledicama srpskih osvajanja, iako ne negira da su tamo Srbi većinsko stanovništvo. On optužuje Miloševića i vlasti u Srbiji da su nastavljači ideološkog komunizma-marksizma, koji su dugo još od kraja osamdesetih pripremali strategiju velike Srbije. Kritikuje međunarodnu zajednicu, francusku zvaničnu politiku da se nije najbolje snašla, da na kraju krajeva nema efikasna sredstva da se umeša i razdvoji sukob iako u Bosni i Hercegovini ima 25.000 plavih šlemova, uključujući i 4.000 francuskih vojnika. On priznaje da Maastricht još nije zaživeo potpuno u praksi, da EZ nema efikasne jedinstvene vojne snage, i da bi stoga Amerikanci, koji su se pokazali efikasnim u Zalivu, mogli sa svojim snagama da predstavljaju dopunu i pomoć da se situacija u Bosni i Hercegovini primiri. Ne možemo se oteti utisku da Remon, koji zbog starosti nije više angažovan u prvim redovima diplomatije, daje prilično pojednostavljenu sliku sukobljenih strana u Bosni, pa tako kaže: „Ipak Evropa i njeni diplomati, plavi šlemovi Ujedinjenih nacija, uz opasnost po život, uzalud nastoje da ponovo uspostave mir, međutim ti pregovori su najobičajniji pregovori nasuprot ljudima koji se tuku na bojnom polju od kojih su jedni (Srbi) nadahnuti ekspanzionističkim planom, drugi su (Muslimani) bez oružja i samo nastoje da se odbrane, i takođe neki drugi (Hrvati) relativno su veoma umereni, ali žele da zadrže, uprkos srpskoj okupaciji, teritorije koje su njihove.” Ovako pojednostavljeno gledište ostarelog, ali ipak do pre koju godinu ministra spoljnih poslova Francuske, o sukobu ne samo u Bosni i Hercegovini, već se osvrće i na primireni sukob u Hrvatskoj gde su zone sa srpskim većinskim stanovništvom i pokušaj da se pregovorima reši taj status, proglašava osvojenim i okupiranim, a Hrvatskoj daje legitimitet da ih „...zadrže uprkos srpskoj okupaciji”.

Ovo je prilično pojednostavljena slika o jugoslovenskoj krizi, koju nismo mogli da čujemo do sada od vodećih francuskih političara i diplomata, koja bez obzira koliko osobena bez sumnje predstavlja i pokazatelj pogoršavanja slike u francuskom društvu i političkom životu srpske strane u sukobima u jugoslovenskoj krizi. Videćemo da pojačani uticaj francuske desnice, koja je te godine preuzela Vladu i mesto premijera, svakako utiče na dodatan način o promeni medijske pozicije srpske strane u Francuskoj. S druge strane, produženje rata, odbijanje vođstva bosanskih Srba da se nađe kompromis u okviru postojećih predloga međunarodne zajednice, nespremnost čak i na prihatanje formule 49:51% vodiće novom produženju sukoba, sve većem uplitanju i pritiscima od strane međunarodnog faktora, i stvaranjem sve negativnije slike srpske strane i njenih interesa u medijima. No, najveći dobitak

za srpsku stranu u 1993. je svakako otpočinjanje sukoba između Hrvata i Muslimana, što višestruko olakšava medijsku poziciju srpske strane u međunarodnim razmerama. Ipak medijski pritisci, slike o stvarnim i pridodatim sabirnim logorima, etničkim proterivanjima i izbeglicama, teško pogađaju srpsku stranu u međunarodnom javnom mnjenju.

Još je kritičniji po srpsku stranu bio tekst objavljen u *Figarou* novinara Patrika Vajsmána (*Patrick Weisman*) „Poslednja bosanska zima”, u kojem on žestoko kritikuje i međunarodnu zajednicu i zvaničnu francusku politiku što ne reaguje odlučnije, pre svega, prema srpskoj strani koju smatra najodgovornijom za postojeće stanje u Bosni i Hercegovini, ali i u vezi jugoslovenske krize. On navodi da su politički lideri u Beogradu od 1988. težili konceptu velike Srbije i „da je Milošević od septembra 1991. direktno umešan u organizovanje srpskog ustanka u Hrvatskoj i u Bosni. Zašto smo zatvarali oči pred svim tim?..”. Nabrajajući cifre poginulih, ranjenih u Sarajevu i uopšte u ratu u BiH ukazuje da se „...ni Muslimani i Hrvati bosanski više ne ponašaju kao sveci”, međutim on smatra da su Srbi ti koji su agresori.

Dakle, sada se menja ton u većini francuskih medija, ne spominje se više toliko da je Nemačka preranim i безусловnim priznavanjem nezavisnosti Hrvatske, i posebno BiH dovela, ili makar veoma uticala na konflikte, ne spominje se više čak ni Islamska deklaracija Izetbegovića, njegovo odbijanje uz savet SAD Kutiljerovog plana koji je decentralizacijom trebalo da spreči sukobe pre priznavanja međunarodnog BiH, ne spominje se ni činjenica da su snage vojske Republike Srpske sastavljene od srpskog tamošnjeg stanovništva, i da je SRJ čak uvela embargo i blokadu na Drini, jednostavno se retorika podiže na Srbe kao prevashodne krivce i „agresore”. Ovakva promena retorike u većini pisanih medija u Francuskoj, od negde sredine 1993, najviše se može vezati za produbljivanje propagandnog rata u njoj, koji su posebno počeli da vode proglobalne snage, sa slikama ili samo neproverenim vestima o postojanju koncentracionih logora, masovnih silovanja i dr., čemu treba paralelno dodati da je desnica, na čijem čelu je nekoliko političara koji nemaju posebne simpatije prema srpskoj strani došla na vlast (Eduar Baladir premijer na primer, koji se seća alžirskog rata i antifrancuske uloge tadašnjeg zvaničnog Beograda, odnosno Tita, ne ulazeći u prirodu da srpski faktor tu nije imao gotovo nikakvu ulogu, ali se ipak brod koji je krijumčario oružje za pobunjene Arape i koji je uhvaćen zvao Srbija. Širak i drugi, a tadašnja neodegolistička stranka je bila pod daleko većim uticajem američke politike od partije

socijalista i samog Miterana kome je žestoko kontrirala po većini pitanja). U nastavku teksta u *Figarou* se kaže da je osnovan u Hagu sud za zločine na teritoriji bivše SFRJ, ali da je autor teksta skeptik da će on ikada zaista početi da radi (kakav promašaj u proceni) i osuditi bitno nekog od pravih krivaca. Ukazuje se da je Karadžić nagovestio izgradnju pruge koja će povezati severoistočnu Bosnu sa Srbijom, što Vajsmanu, autoru teksta, izgleda kao realizacija projekta velike Srbije. On kritikuje odbijanje EZ da se prihvati predlog nekih intelektualaca da Sarajevo na nekoliko meseci bude proglašeno kulturnom prestonicom Evrope. Govori da su Milošević, Karadžić, Mladić kao glavni lideri i pregovarači Srba neuhvatljivi za odgovornost jer su nosioci moći potencijalnog dogovora o razrešenju krize.³³⁰

Ministar spoljnih poslova Francuske, Alen Žipe, otvoreno je pretio Srbiji, kako u svom naslovu 14. decembra izveštava *Politika* iz pera dopisnika iz Pariza Darka Ribnikara. Naime, Žipe je u svom nastupu na televiziji Trećeg kanala francuske državne TV, u emisiji Reper 13. decembra, rekao da „se može postići mir u Bosni ukoliko se izvrši snažan pritisak na zaraćene strane. Žipe je parafrazirao zaključke prethodnog samita EZ, posebno naglasio „da Srbi moraju biti svesni odgovornosti koju preuzimaju ukoliko nastave sa svojim nefleksibilnim ponašanjem. Srbi će jedino, ukoliko načine prave teritorijalne koncesije ustupajući deo svoje teritorije u Bosni i prihvate *modus vivendi* u Hrvatskoj, navesti Evropsku uniju da sa založi, kao što je obećano u Ženevi, za progresivnu i uslovnu suspenziju sankcija”. Žipe je prethodno naveo da zna da su već podignute sankcije prema Srbiji i SRJ „...bolne za veliki deo stanovništva i da se radi o najrigoroznijem embargu koji je ikada uveden prema jednoj zemlji”, ali da će biti čak pojačane ako se ne pridržavaju obećanja koja su data 29. novembra. Žipe je spomenuo da se ne slaže sa izjavom predsednika Srbije Miloševića, iznetom upravo u Ženevi, da je međunarodna zajednica odgovorna prema srpskom narodu jer je nametnula nepravedne sankcije Srbiji i SR Jugoslaviji. Žipe je dodao da je za sankcije u najvećem odgovorno srpsko rukovodstvo i SRJ, i preporučio biračima u Srbiji da na predstojećim izborima glasa za opoziciju. U tekstu u *Politici* dalje se navodi da su Francuska i zemlje EU sprečile pritiske Nemačke i Kinkela da se pooštre postojeće sankcije, već su prihvatile da se postojeće striktno primenjuju, sve do spremnosti na ustupanje od strane rukovodstva bosanskih Srba 3–4 posto

---

³³⁰ *Figaro*, 23. novembar 1993, tekst Patrick Vajsman, „Poslednja bosanska zima”.

teritorije BiH. Kaže se i da je Hans Van den Bruk, komesar EU za spoljne poslove, upozorio lorda Ovena da se „ne daje povoda Miloševiću da poveruje kako će sačuvati više teritorija ako okonča rat”.

U antrfileu se prenosi izjava predsednika Republike Srpske, Radovana Karadžića, *Tanjugu* i *Srni* da obraćanje šefa francuske diplomatije Žipea srpskom narodu da podrži opoziciju na predstojećim izborima u Srbiji predstavlja medvedu uslugu opoziciji. U završnici jugoslovenske krize, samo jaka Srbija i pozicija predsednika Miloševića, kako je naveo Karadžić, može omogućiti realizaciju strateških srpskih interesa, koji su u dosadašnjem toku krize očuvani.³³¹

Na samom kraju 1993. godine pisanje francuskih medija o jugoslovenskoj krizi i dalje je sve nepovoljnije za srpsku stranu, pre svega zbog sukoba Muslimana i Hrvata, a nije posebno povoljno ni za njih, uključujući konstatacije da se zločini čine na sve tri sukobljene strane. Ipak, atmosfera spremnosti da se prihvati neki oblik strane intervencije je uspostavljena u većem delu francuskih medija, o čemu može govoriti i pregled njihovog pisanja o jugoslovenskoj krizi poslednjih dana uoči Nove 1994. godine.³³² Tako *Liberasion* od 29. decembra izveštava o evakuaciji iz Sarajeva civila sve tri nacionalnosti, navodeći da je oko 800 Hrvata i Muslimana prebačeno za Split, a 150 Srba se uputilo prema Beogradu. Ova akcija je već bila organizovana 26. novembra, ali je otkazana u poslednjem trenutku jer su snage HVO zabranile autobusima koji su trebali da prevezu izbeglice da napuste Kiseljak (zbog sukoba između Muslimana i Hrvata).³³³ I *Kotidijen de Pari*, koji je izašao istoga dana, govori da su snage bosanskih Hrvata, koje su dotle uglavnom

---

³³¹ „Žipe otvoreno preti Srbiji”, *Politika*, 14. decembar 1993, tekst dopisnika iz Pariza, Darka Ribnikara.

³³² Po svedočenju bivšeg ministra spoljnih poslova SRJ Vladislava Jovanovića, u tom periodu se postepeno razvija veoma negativan stav o Srbima kao preovlađujući u dobrom delu zapadnih medija, uključujući i vrhove moći. „...U vreme donošenja odluke o sankcijama – seća se B. Jovanović – Slobodan Milošević je pozvao jednog visokog funkcionera diplomatu Kej d’Orseja i predočio mu da se JNA povukla iz BiH, da zvanične hrvatske jedinice to nisu učinile i da je neopravdano optuživanje SFRJ, a ne Hrvatske. Ovaj mu je tada odgovorio: Mi znamo za to, čak i broj hrvatskih brigada, ali percepcija je da ste vi krivi i zato se glavni pritisak na vas i vrši.”, iz Branko Ivaničić, *Jugoslovenska kriza i rat 1991–1995*, knjiga III, Spoljašnji faktori rata, Miroslav, Beograd, 1999, str. 999.

³³³ *Liberasion*, 29. decembar 1993.

poštovale sporazume o nesmetanom dopremanju humanitarne pomoći juče počele da blokiraju konvoje.³³⁴ *Le Nouvel Observateur* u isto vreme, u tekstu „Godina bez ponosa”, daje širi pregled kalendarske 1993. godine. U nizu događaja, međutim, dotiče se jugoslovenske krize, rata u Bosni. Tu, iako je to samo uzgredna tema teksta, na izuzetno oštar način kritikuje srpsku stranu. On kritikuje zapadne sile kako ne mogu da neutrališu svega 250 artiljerijskih baterija koje opkoljavaju i bombarduju Sarajevo. Obraćajući se Žipeu, apeluje na njega da razmisli da li je predratni razgovor tadašnjeg francuskog ministra Žorža Bonea (*Georges Bonnet*) sa Hitlerom, ono što on ima danas sa sličnom osobom koja se zove Karadžić. U ostatku teksta autor priznaje krivicu Nemačke za preuranjeno priznavanje jugoslovenskih republika kao država, i da je saradnja dvanaestorice u odnosu na nametanje arogantne politike SAD bolja alternativa. Međutim u završnici teksta autor ponovo govori o opsadi Sarajeva i neofašizmu koji raste u vidu snaga koje ga opsedaju, ali i uopšte o sukobljenim stranama u Bosni, gde su Srbi jasno apostrofirani kao glavni krivci.³³⁵ Sličan je, a možda još i oštrij po srpsku stranu tekst u *Figarou*, koji se može smatrati čak i antologijskim. U tekstu Izabel Laser (*Isabelle Laserre*) daju se možda neverovatne hipoteze i optužbe protiv Srba u Bosni. Tu se istina, pre svega, citiraju neki srpski intelektualci iz Beograda koji daju interesantne, ali ne baš i lako prihvatljive teze. Naime, Milan Kundaković, tvrdi da je opsada Sarajeva i rat u Bosni zapravo rat sela protiv grada, jer navodno u Sarajevu većinski žive Muslimani, i „... muslimanske gradske lepote koje su pre rata odbijale srpske seljake iz okolnih ruralnih područja...”, sada im se ovi drugi kroz vojsku Republike Srpske navodno svete bombardovanje grada. Psiholog Ljiljana Oruč govori o Radovanu Karadžiću kao čoveku koji navodno mrzi grad jer ga, po njenim mišljenju, Sarajevo nikada nije prihvatilo. Bogdan Bogdanović takođe tvrdi da je to sukob urbanog i ruralnog. Međutim, veoma teško bi bilo prihvatiti da su Srbi iz BiH zapravo pripadnici neelite i ruralnog područja, a recimo Muslimani urbanog područja. Do koje mere se već u delu francuskih medija u ovoj fazi jugoslovenske, i pre svega bosanske, krize prelazi u propagandni rat, govori i navodno citiranje neimenovanog srpskog oficira iz vojske RS koji kaže „Sarajlije su u pravu. Oni su najpametniji, ali su u manjini. Gradovi u Bosni nemaju vlast. Selo odlučuje. Ja volim da budem na strani

---

³³⁴ *Le Quotidien de Paris*, 29 decembar 1993.

³³⁵ *Le Nouvel Observateur*, 29. decembar, 1993, Godina bez ponosa.

jačeg”. U nastavku teksta daju se nove teze, da je i Beograd taj odakle su već emigrirali intelektualci, profesori i studenti, a da je u njega došla palanka. Vrhunac ovog za mnoge teksta koji izaziva polemiku, daje se u njegovom finišu, u razgovoru sa Bogdanom Bogdanovićem. „Bogdan Bogdanović strahuje da će ovaj rat sela protiv gradova dovesti do konačnog sukoba između Srba iz Beograda i bosanskih Srba, između onih koji su navikli na izmešanost, na moderno i onih koji odbacuju ideje gradske civilizacije. Jednoga dana Beograd će biti očišćen od stranaca i loših Srba. Pokretač raspada civilizacija jeste sukob između onih koji vole gradove i onih koji ih mrze. Kada čovek ne može da se prilagodi urbanim pravilima najlakše mu je da ih poništi.”³³⁶

Američki politikolog Stefan Larabe (*Stephen Larrabee*), konstatuje da su tokom 1993. Amerikanci sve više prihvatili mogućnost otvorenijeg pritiska i svog mešanja u bosanski konflikt i to nenaklonjeni srpskoj strani. Oni su ubeđivali zapadnoevropljane, pre svega Britaniju i Francusku, da povećaju svoje snage u Bosni i Hercegovini, i čak da se nezavisno od plavih šlemova angažuju specijalne snage za brze intervencije. Međutim, kada je u pitanju Francuska, objašnjava da ona nije želela da se angažuje pod okriljem NATO, iako je bila spremna na izvesnu kooperaciju sa NATO, ali ne i na učešće u nekom mandatu pod njegovim pokroviteljstvom. Stoga je Francuska, bar u periodu dok je Miteran bio predsednik, želela da svaki oblik njenog angažovanja i njenih snaga bude pod mandatom i okriljem OUN.³³⁷

Američki stručnjak za međunarodne odnose Stiven Grinhaus (*Steven Greenhouse*), smatra da je Francuska pokušavala da balansira između pritiska SAD da srpska strana „ne dobije plodove etničkog čišćenja..” i da joj se nametne kao izvestan kompromis, usled odlične srpske vojne situacije na terenu, Vens-Ovenov plan, i takođe pritiska i posredovanja Pariza i na bosanske Muslimane da prihvate ovaj mirovni predlog i slična sledeća rešenja. Grenhaus ukazuje da je između američke i francuske politike u Bosni i Hercegovini u ovom periodu dolazilo do razlika, pa i sukoba interesa.³³⁸

---

³³⁶ *Le Figaro*, „Revanšistički rat”, 29. decembar 1993, Isabelle Laserre.

³³⁷ Stephen Larrabee, “Implications for transatlantic relations”, Chaillot Papers, *The implications of the Yugoslav crisis for Western Europe’s foreign relations*, Institute for security studies, Western European Union, Paris, October 1994, p. 24.

³³⁸ *New York Times*, Steven Greenhouse, “US Rejects French Proposal to Impose a Peace in Bosnia”, 12 May 1994.

Američki pravnik i politikolog Tomas Lipman (*Thomas Lippman*), smatra da je Francuska u ovom periodu bosanske krize, svojim kontigentima plavih šlemova, kao najbrojnijim na terenu, predstavljala važan oslonac OUN za održavanje kakvog-takvog uticaja na kontrolisanje intenziteta sukoba zaraćenih strana.³³⁹

Pored bosanske krize, francuska diplomatija je u ovom periodu vrlo malo poklanjala pažnje događajima na ostalim prostorima eks-Jugoslavije, što je i razumljivo imajući u vidu da je samo na prostoru Bosne i Hercegovine besneo ratni sukob. Sukobi u Hrvatskoj su od dolaska trupa plavih šlemova, početkom 1992, prestali sve do proleća, odnosno leta 1995. U međuvremenu su u par navrata hrvatske snage kršile mir, napadale rubna područja Krajine, kao što je napad na Medački džep, ali tada nije dolazilo do razvijanja šireg sukoba. Slovenija je postepeno izašla iz događanja vezana za jugoslovenski konflikt čak i iz aspekta neke ozbiljne zainteresovanosti. SRJ je bila izložena sankcijama, te pokušavala da posreduje i izvrši pritiske na Republiku Srpsku (i Krajinu) da se dođe do izvesnog kompromisa i prekine rat u Bosni i Hercegovini. Pitanje Kosova i Metohije je skinuto sa dnevnog reda, mada su povremeno zapadne sile, naročito SAD, postavljale pitanja albanske autonomije, koju doduše albanska strana nije ni koristila. Zapravo, radilo se o pritiscima na povraćaj na autonomni položaj po Ustavu iz 1974, koji je u praksi ozbiljno dovodio u pitanje funkcionisanje Srbije kao celovite i funkcionalne države. O kakvim se ambicijama od strane Vašingtona radi, najbolje će pokazati pritisak i politika u tom pravcu u periodu 1998, i posebno agresije na SRJ povodom Kosova 1999, te kasnija politika koja zapravo ukazuje na težnju SAD da odvoje južnu srpsku pokrajinu od matice. Kada je u pitanju Makedonija tu je nastao problem sa njenim imenom i odnosom sa Grčkom, pa možemo pratiti da je Francuska, zajedno sa Britanijom, Nemačkom, Danskom, Holandijom, Italijom, uspostavila pune diplomatske odnose sa Makedonijom 16. decembra 1993. To je usledilo nakon izjave predsednika Makedonije Kire Gligorova da ova zemlja nema teritorijalne aspiracije prema svojim susedima.³⁴⁰

---

³³⁹ *Washington Post*, Thomas W. Lippman, "US, France Continue Jousting on Bosnia Policy", 12 May, 1994.

³⁴⁰ Brana Marković, *Yugoslav crisis and the World*, chronology of events, January 1990–December 1995, Institute of international politics and economics, Belgrade, 2000, p. 125.

Početakom 1994. godine, u novonastaloj situaciji, raste pritisak zapadnih sila da se sprovede bilo kakav oblik vazdušne intervencije na one strane u sukobu koje ne poštuju proklamovane dogovore o doturanju humanitarne pomoći i selektivnog prekida vatre na pojedinim područjima. U vezi toga u časopisu *Politi (Politis)* 25. januara objavljen je tekst Bernarda Lanlua (*Bernard Lanlus*), politikologa bliskog vladajućoj strukturi, koji nagoveštava takvu mogućnost. Lanlua ukazuje na tešku poziciju plavih šlemova, gde su najbrojniji Francuzi sa 6.000 vojnika, koji svakodnevno plaćaju težak danak u žrtvama „...Još jedna otežavajuća okolnost: snage UNPROFOR-a, plavi šlemovi, vojnici i oficiri, na ivici su snaga. One više ne mogu da pružaju pomoć, što im je stavljeno u zadatak, bez mogućnosti da uzvrate na uznemiravanje i napade. Danak koji su platili ti ‘mirovni vojnici’ već je težak: samo francuski kontigent, najbrojniji sa šest hiljada ljudi, imao je 18 poginulih i 260 ranjenih za manje od dva meseca.” Lanlua navodi da će plavi šlemovi morati od sada da se brane kad su napadnuti i da čak treba sprovesti u izuzetnom slučaju vazdušne akcije prema onim stanama koje konkretno krše neki od postignutih sporazuma. Autor ukazuje da „ne dolazi u obzir opredeljivanje, stavljanje na jednu stranu protiv druge. U toj eventualnoj vojnoj operaciji trebalo bi reagovati samo da bi se spasili ljudski životi, životi civila, koje su u bolestan sukob uvukli bolesni rukovodioci. Najbolesniji nisu obavezno oni na koje neki naši intelektualci bolesno probosanski orijentisani, označili kao takve.”

Potom dodaje: „Vratimo se ponovo na uzroke rata. Treba neumorno podsećati na prave uzroke, na veliku grešku kakva je bilo priznavanje, bez garancija, nezavisnosti Slovenije i Hrvatske, država konstituisanih na etničkim i verskim osnovama (uloga Bona i Vatikana). Zakasnelo kajanje Jovana Pavla II u pismu Butros-Galiju (mart 1993): Bože, šta smo učinili? Ta priznavanja su dovela do automatskog priznavanja, isto tako skandaloznog Makedonije i Bosne.

Početna greška nije srpska. Iako su srpske trupe, bolje naoružane i bolje organizovane, odmah uzvratile na najbrutalniji način. Greška je što su podsticane separatističke težnje, a zatim nesmotreno, prihvaćena podela jedne laičke države sa više nacija, kultura i veroispovesti koja se zvala Jugoslavija. Ko ne može da shvati da je srpska manjina u Hrvatskoj – nekada žrtva masakra nacističkih ustaša – odbila da bude drugog reda u jednoj ekstremnonacionalističkoj hrvatskoj državi, pod fašistoidnim režimom jednog Tuđmana? Otuda pobuna u Krajini (Vukovar), bombardovanje na dalmatinskoj

obali (Dubrovnik), pokretanje rata bez milosti.”³⁴¹ U nastavku autor ukazuje na kompleksnost situacija u BiH gde srpsko i hrvatsko stanovništvo nije spremno da prihvati dominaciju muslimana i gde „...trebalo bi pre svega razmoriti šta predstavlja bosanski režim, čiji je šef Izetbegović pre nekoliko godina objavio knjigu-program u kojoj se zalaže za islamsku državu i organsko povezivanje muslimana od Rabata do Sarajeva..Postavite sebi pitanje: Srbin ste pravoslavne hrišćanske tradicije (i, kao vrhunac nevolja, žensko) da li vam se dopadaju izgledi da živite u islamskoj državi? Hrvat ste katolik (i žena); da li vas oduševljava moguća vlast islamskih bradonja?”

Borba 5. januara prenosi izjavu Alena Žipea, koji je rekao da podržava komandanta UNPROFOR-a u bivšoj Jugoslaviji generala Kota, da je vreme da se pritegnu bosanski Srbi jer je propala još jedna tura pregovora, jer strane u sukobu ne žele mir. Kot je izjavio da je vreme da međunarodna zajednica pooštri svoj stav prema bosanskim Srbima koji ometaju mirovne snage, a nije isključio ni mogućnost da se od strane NATO zatraži da se angažuje u napadima iz vazduha. Žipe se načelno saglasio sa izjavama Kota, ali je precizirao odgovornost svih zaraćenih strana: „Delim opštu ogorčenost zbog toga što zaraćene strane u Bosni ne drže reč i ne poštuju primirje. Svi su prekršili reč – Srbi bombarduju Sarajevo, bosanska vojska intenzivirala je operacije u centralnoj Bosni, a Hrvati prete intervencijom.”³⁴²

U tekstu u *Politici* od 11. januara Darka Ribnikara, dopisnika iz Pariza, govori se o ubrzavanju spremnosti na vojnu intervenciju vazdušnim napadima u Bosni od strane NATO protiv bosanskih Srba. U Parizu je 10. januara po Ribnikaru, u „Makijavelistički iskonstruisanom scenariju emitovana vrlo pristrasna televizijska emisija *Ko može da spase Sarajevo*, isti dan održan samit NATO u Briselu, i zajednička potom večera šesnaestorice lidera zemalja NATO posvećena Bosni, gde se očekuje dogovor o spremnosti na bombardovanje pozicija bosanskih Srba. Gosti na ovom skupu su takođe pažljivo odabrani, Bernar Kušner, Zlatko i Srđan Dizdarević, pa do navodno otegot muslimanskog dečaka, kome je preko TV bima omogućen kontakt sa roditeljima u Sarajevu. Međutim, što se tiče stručnih lica koja su podnela izveštaje o potencijalnom bombardovanju srpskih položaja, tu nije bilo za to saglasnosti, a reč je o

---

³⁴¹ *Polits*, tekst Bernarda Lanlua od 25. januara 1994, pod naslovom u prevodu „Sarajevo – do kada?”

³⁴² “Vreme je da se pritegnu Srbi”, *Borba*, 5. januar 1994.

Francuzima.” U nastavku teksta Ribnikar navodi sledeće „...General Brikmon je argumentovano govorio o muslimanskoj ofanzivi kao i vojnim akcijama druge dve zaraćene strane, ministar odbrane Fransoa Leotar je upozoravao na opasnost i manjkavost vojne intervencije iz vazduha u Bosni, a Alen Žipe, šef francuske diplomatije, je iz Brisela ponovio da su u završnu deklaraciju samita Atlantskog pakta ušli francuski predlozi, ističući da prednost valja i dalje davati pregovorima a ne vojnoj akciji. Srbi jesu agresori, ali sada sve tri strane snose odgovornost, rekao je Žipe. Pomenio je hrvatske napade u centralnoj Bosni i Mostaru i podvukao da ofanzivu u Sarajevu sprovode Muslimani. – Pitali smo Izetbegovića šta želi, rekao je 33,3 odsto teritorije. Sada je to dobio – ispričao je Žipe.”³⁴³

U tekstu Ribnikara u *Politici* od 19. januara „Mir je još daleko”, daju se odjeci sa velike tribine – sučeljavanja u Parizu, na temu „Razbijanje Jugoslavije – rekvijem za Evropu”, u kojoj su učestvovali između ostalih general Pjer-Mari Galoa, Danijel Šifer dok je voditelj bio Žak Rupnik, u neposrednoj organizaciji Belgije. U prepunoj sali, general Galoa je izneo viđenje jugoslovenske krize o velikoj ulozi Nemačke i preranog priznanja Hrvatske i posebno Bosne, što je sve adresirao i kao grešku EU. „...To je prvi diktat nove Nemačke dvanaestorici, konstatovao je general, da bi zatim, nepovoljno ocenio uloge SAD i Turske i detaljno analizirao primerima, načine širenja dezinformacija koje su prouzrokovale međunarodnu satanizaciju Srba i Srbije. Kao jednu od grešaka Evrope naveo je priznavanje muslimanske nacije – izmišljotine maršala Tita.” U jednom trenutku je voditelj Rupnik, za koga novinar Ribnikar navodi da je poznat po antisrpskim stavovima, iznerviran napustio prepunu salu i skup, pa ga je zamenio belgijski ambasador kao voditelja skupa. Šifer je govorio o kosmopolitizmu SFRJ i nelogičnosti njenog raspada, te asistencije u tom pravcu evropske politike. „Bosna je predstavljala Jugoslaviju u malom, pa ako se razbila federacija, bilo je nelogično zalaganje Evrope da se u okviru nezavisne države sačuva njen model u Bosni. U oba slučaja, i u Jugoslaviji i u Bosni, Evropa je priznala pravo na samoopredeljenje svim narodima sem srpskom, a u Bosni su žrtve i Hrvati jer je nametnu stav da su Bosanci muslimani, čime su oduzeti i prava stanovništvu pravoslavne i katoličke veropispovesti. Treći paradoks predstavlja takozvana muslimanska nacija (Titovo delo) koja je u

---

³⁴³ „Žipe: sve tri strane su odgovorne”, izjava šefa francuske diplomatije o bosanskom ratu, 11. januar 1994, *Politika*, tekst Darka Ribnikara, dopisnika iz Pariza.

Evropu uvela pojam religioznog nacionalizma suprotno univerzalno prihvaćenom principu razdvajanja države od crkve.” Na optužbe Rupnika da su Srbi agresori u Bosni, a potom je usled reakcija učesnika i publike napustio salu, general Galoa se suprotstavio tome. „General Galoa je objasnio da u građanskom ratu nema pravih agresora, a mir se može postići ako na njega pristanu sve zaraćene strane. U ovom času postoji takva saglasnost, smatra on, između Srba i Hrvata u Bosni, ali muslimanska strana na čelu sa Izetbegovićem odbija da potpiše ponuđene sporazume kako bi dobila vreme da se naoruža. Podstican od Amerike, pomagan od muslimanskih zemalja i suočen s podeljenom Evropom, Izetbegović procenjuje da mu ne odgovara miroljubivo rešenje, konstatuje Galoa.”³⁴⁴

Alen Žipe je na konferenciji za štampu u Parizu, 24. januara, govorio o potrebi promene ukupnog pristupa jugoslovenskoj krizi od strane međunarodne zajednice, pa se založio za hitne konsultacije sa francuskim saveznicima u Evropi, kao i sa SAD i Rusijom. Zbog neuspeha najnovije mirovne ture pregovora, Žipe je nagovestio potrebu promene pristupa, da bi se pariralo „tvrdočlavošću zaraćenih strana”.

U isto vreme, generalni sekretar OUN Butros Gali je zatražio od francuske Vlade da smeni generala Žana Kota sa pozicije komandanta mirovnih snaga UN u bivšoj Jugoslaviji zbog njegovih javnih prigovora. Francuska Vlada je prihvatila Galijev zahtev, ali nastoji da ublaži kontroverze.³⁴⁵

Razlike između Miterana i Baladira su delom prevaziđene, pa Francuska smanjuje svoj otpor prema potencijalnoj upotrebi sile u izuzetnim uslovima. Tokom proleća 1994. vazdušne snage, pre svega SAD, par puta su vojno intervenisale protiv srpskih snaga u okolini Sarajeva, što je dodatno podelilo francusku politiku i javno mnjenje. Francuski ambasador u Zagrebu Žorž-Mari Seni (*George-Marie Seni*) koji je potom u ime međunarodne zajednice obavljao nekoliko posredničkih uloga na prostoru Hrvatske i BiH (Mostar),³⁴⁶

---

³⁴⁴ „Mir je još daleko”, procena francuskog vojnog stratega o situaciji u Bosni, *Politika*, 19 januar, 1994.

³⁴⁵ Glas Amerike, preveo Tanjug, Alen Žipe, „Preispitati mirovne napore”, 24. januar, 1994.

³⁴⁶ Žorž-Mari Seni je bio ambasador Francuske u Zagrebu od sredine 1992. do kraja 1994, a zatim opunomoćenik francuskog predsednika u Mostaru tokom prve polovine 1995, da bi 1998. bio komesar EU u Bosni i Hercegovini. O ovome videti u radu Dragana Petrovića, „Osvrti i analize novih francuskih izdanja, *Politička revija* 2/2004, str. 415–422, podatak o Žorž-Mari Seni, biografski podaci na str. 420.

pokazao je manju naklonost prema srpskoj strani od većine drugih francuskih diplomata. On je čak i u kasnijim godinama u svojim stručnim radovima pokazao nepoznavanje nekih osnovnih istorijskih i društvenih okolnosti jugoslovenskog prostora, kada je recimo tvrdio „da suprotno saznanjima šireg mnjenja u Drugom svetskom ratu glavni antifašistički otpor čine pre svega Jugosloveni, Slovenci, Hrvati, Bosanci, Srbi (pre svega „hrvatski partizani“), a ne kao što se u francuskom javnom mnjenju misli da su to Srbi”.³⁴⁷ Neverovatno je da diplomata koji je deceniju proveo na eksjugoslovenskom prostoru ne zna činjenicu da su među tim bosanskim i hrvatskim partizanima iz vremena Drugog svetskog rata, posebno u prvim godinama sukoba, najveći deo činili etnički Srbi. Na osnovu analiziranih tekstova u francuskim medijima pada u oči pristrasnost i naklonost suprotnim stranama (albanskoj i hrvatskoj) francuskih diplomata koji su bili ambasadori u Albaniji i Hrvatskoj. Svakako da su u tom pravcu važnu ulogu odigrali lobiji i službe jugoslovenskih naroda i narodnosti koji su se našli u sukobu sa Srbima tih godina, a verovatno i velikih sila koji srpskoj strani nisu bili naklonjeni, poput Nemačke i potom SAD, kao i nekih islamskih zemalja.

Upravo je ambasador Francuske u Zagrebu Žorž-Mari Seni dao intervju zagrebačkom *Globusu*, koji je *Tanjug* preneo 10. februara. U tom intervjuu Seni govori o zajedničkoj izjavi predsednika Miterana i premijera Baladira o Bosni i

---

³⁴⁷ George-Marie Seni, *Balcans (1991–1995): une amère experience* u: Samy Cohen, *Les diplomates, Négociers dans un monde chaotique*, Editions Autrement, Paris, 2002, pp. 128–140; U vezi toga pogledati Dragan Petrović, „Osvrti i analize novih francuskih izdanja”, *Politička revija* 2/2004, str. 415–422, o tekstu Žorž-Mari Senia na stranama 420–422. Seni je svoj rad u naučnom zborniku iskoristio da teško optuži srpsku stranu da su – Srbi i Crnogorci bili agresori u ratovima na prostoru eks-Jugoslavije, a Hrvati, „Bosanci”, Slovenci njihove žrtve (str. 131). Za svoje velike zasluge ovaj diplomata ukazuje da je pritiskao svoju (francusku) vladu da odobri bombardovanje Srba na osnovu i njegovih izveštaja sa terena. Ukazujući na nepotrebno prosrpsko opredeljenje dobrog dela francuske javnosti delom i zbog uspomena iz Prvog i Drugog svetskog rata, Seni navodi da su antifašističku borbu protiv okupatora na tlu Jugoslavije u Drugom svetskom ratu vodili brojni „Jugosloveni, Slovenci, Hrvati, Bosanci, Srbi; krajem 1943. od 300.000 partizana otprilike trećinu od njih činili su hrvatski partizani” (str. 133). Autor pokazuje neverovatno nepoznavanje istorije zemlje gde je obavljao važnu diplomatsku dužnost i o čijoj je sudbini i sam odlučivao. Zapanjujuće je da je ovaj tekst uradio 2002. godine, kada je zaista morao da zna bar neke osnovne stvari iz ovog domena. Teško je reći koliko su ovakva nepoznavanja istorijskih činjenica posledica nedovoljne ili pogrešne edukacije francuskog diplomate, a koliko rezultat lobiranja, pre svega hrvatske strane gde je vršio funkciju ambasadora.

Hercegovini, gde se izražava uznemiravanje francuske javnosti zbog propasti hrvatsko-muslimanskih pregovora, kao i o pregovora sve tri strane u Ženevi, što dovodi do nastavka rata. Traže se novi pregovori i pronalaženje mira. Pored toga, bilo je nezadovoljstva zbog smene generala Kota, a naveo je i da deo francuske javnosti traži energičnije ponašanje Francuske u ovom problemu. Senu je odbio primedbu novinara da se Francuska sada saglašava sa upotrebom sile od strane međunarodne zajednice, a to dotle nije bio slučaj. On je naveo da se i ranije načelno dopuštala upotreba sile u zaštiti specijalnih zona (ima ih šest), i u nekim drugim specijalnim prilikama, ali da to moraju zatražiti visoki oficiri UNPROFOR-a i odobriti specijalni izaslanik OUN-a Akaši koji se nalazi u Zagrebu. U daljem izlaganju Seni je tumačio pitanje novinara o razlikama između Pariza i Vašingtona u operacionalizaciji pritiska na zaraćene strane, gde se iz njegovog odgovora jasno vidi da SAD ne žele pritiske i na muslimansku stranu, a Francuska smatra da se i ona mora pritisnuti u pregovorima za ustupke i poštovanje dogovora, kao što su pritisnuti Hrvati i posebno Srbi. On napominje da treba dati prednost pregovorima u odnosu na ratnu intervenciju međunarodne zajednice, konkretno NATO. Francuska inicijativa za Bosnu po njemu ne postoji, već postoji samo nekoliko francuskih predloga u okviru zajedničkog evropskog plana za mir koji podržava Britanija, pa i Nemačka, gotovo svih dvanaest zemalja EU. Po ovom planu treba pritisnuti sve tri strane da bi se došlo do rešenja, i to Srbe najviše po tome da daju određeni procenat teritorije Muslimanima; Hrvate pritisnuti da daju izlaz na more Muslimanima, s tim da se Seni lično zalaže da to ne bude nasilnim putem; Muslimane pritisnuti da budu kooperativniji i odustanu od ratne opcije.

O smenjivanju generala Kota on kaže da je smenjen načelno, a da je zapravo njegovo naglas traženje većih ovlašćenja međunarodnih snaga prihvaćeno, i one sada imaju direktnije pravo da intervenišu, na primer u vazдушnim akcijama, što govori i prisustvo specijalnog izaslanika generalnog sekretara OUN-a Akašija, koji to može da odobri.³⁴⁸

Ruski diplomata V. A. Andrejev, šef misije OUN u Sarajevu, ocenjuje Kota i njegovu kratkotrajnu misiju prilično sivim utiskom, dajući akcenat na njegovim individualnim odlikama, ne stavljajući akcenat na neku političku zaleđinu Parizu u ovom slučaju. Tako se prilično povoljno izjasnio o generalu

---

³⁴⁸ Druga strana, Francuski ambasador u Hrvatskoj ekskluzivno za *Globus* „ Zašto Francuska priziva silu”.

Filipu Morilonu kao komandantu trupa OUN u Bosni i Hercegovini, dok o francuskom generalu De Laprelu, koji je nasledio generala Kota na mestu komandanta svih mirovnih vojnih snaga na prostoru eks-Jugoslavije, i njegovoj misiji govori u superlativu. Odličnu saradnju Akašija kao civilnog komandanta OUN misije na prostoru eks-Jugoslavije, koji je i jedini u lancu komande imao ovlašćenja da predloži generalnom sekretaru OUN bombardovanje i intervenciju protiv neke od strana u Bosni i Hercegovini (Andrejev zapravo konstatuje da je zbog međunarodne situacije, medijske i političke satanizacije Srba to jedino protiv njih i bilo moguće u datim okolnostima) i koji je tu mogućnost vrlo retko koristio (kako ističe Andrejev na nezadovoljstvo i stalne proteste Silajdžića i bosanske Vlade) i francuskog generala De Laprela, rezultiralo je i time da je japanski diplomata nakon isteka svoje misije uvrstio francuskog oficira u vojni savet pri sedištu OUN.³⁴⁹ Inače pre nego što je šef civilnog dela mirovne misije OUN na prostoru eks-Jugoslavije dobio takva ovlašćenja o mogućnosti angažovanja međunarodnih snaga protiv označenih učesnika bosanskog sukoba, tu mogućnost su imali vojni komandanti. Tako se navodi da je tu mogućnost pozivanja međunarodnih vazdušnih snaga na jednokratnu vojnu intervenciju protiv srpske strane Morilon koristio dva puta, a njegov naslednik belgijski general Frensis Brikemon jedanput.

Predsednik Vlade Francuske Eduar Baladir je početkom 1994. godine posetio Bihać, enklavu u zapadnoj Bosni koju kontroliše Vlada u Sarajevu.³⁵⁰

---

³⁴⁹ *Наши миротворцы на Балканах*, Российская академия наук, Институт славяноведения, Центр по изучению современного балканского кризиса, Москва, Индрик, 2007, стр. 56.

³⁵⁰ Interesantan je članak-analiza portparola Vojske SRJ i vojnog stručnjaka pukovnika Svetozara Radišića o ulozi Francuske u bosanskoj krizi objavljene u *Reviji 92* br. 177, 26. jula 1996, pod naslovom „Francusko batrganje po srpskoj sudbini”. On tu navodi da je Francuska načelno do proleća 1993. pokazala gotovo savezničku naklonost prema srpskoj strani. Tokom 1993. dolazi prvo do blagih promena – Francuska, s jedne strane, vrši pritisak zajedno sa nizom drugih sila na Srbe oko prihvatanja Vens-Ovenovog plana, a s druge strane, po pitanju istočne Bosne i enklava, pre svega Srebrenice, podržava se akcija u OUN da se one postave kao zaštićene zone, posebno rezolucija 820 O. Radišić smatra da je francuska politika pokušavala da iskoristi bosansku krizu za podsticaj stvaranju evropskih snaga za intervencije, koristeći spemnost SAD za vojne pritiske Srbima. U tom pravcu on smatra da je zaoštravanje francuskog stava prema srpskoj strani od proleća 1993. kombinovano sa ovim motivima, čemu treba dodati i izvesno francusko zalaganje da muslimanska strana dobije u okviru mirovnog procesa teritoriju na kojoj bi mogla da razvije svoju egzistenciju u podeljenoj Bosni i Hercegovini, koja bi opet ostala ka spolja jedna celina. U tom viđenju, Radišić smatra da se francuska politika zalagala za opstanak u

Komandant plavih šlemova za Bosnu i Hercegovinu, belgijski general Frensis Brikemon dao je intervju za pariski *Ekspres* 3. februara. On je, između ostalog, izjavio da je stanje na terenu veoma teško, jer od tri zaraćene vojske – srpske, hrvatske i muslimanske – u različitim situacijama i čak regijama u dosadašnjem trajanju sukoba, često se udružuju dve protiv treće strane radi sopstvenih dobitaka. Smatra da je došao kraj antisrbizmu na terenu u sukobu, jer je već godinu dana dominantan sukob između muslimana i Hrvata (gde Srbi najčešće podržavaju Hrvate ili su u pojedinim regijama neutralni, odnosno tuku se svi protiv svih). Oko 30% međunarodne humanitarne pomoći dolazi preko Mostara kao važnog čvorišta tih puteva, međutim hrvatska strana je u poslednje vreme potpuno blokirala prohodnost te humanitarne pomoći, a ni Savet bezbednosti, niti EU nisu prilikom toga adekvatno reagovali. General napominje da na terenu nema dobre niti loše strane, i da se sve tri zaraćene strane odnose isključivo prema svojim interesima, te da je teško označiti neku od njih kao posebno značajnog krivca za dalje rasplamsavanje sukoba, ili prekoračivanje pravila ratovanja, aludirajući na izveštavanje dela zapadnih glasila o tome da su navodno Srbi najviše odgovorni za produžavanje sukoba ili kršenja pravila ratovanja.³⁵¹

Uticajni *Nuvel Observateur*, pariski časopis, doneo je povodom jugoslovenske krize 23. februara ekskluzivan intervju sa Iberom Vedrinom, diplomatom i generalnim sekretarom Jelisejske palate. Vedrin ukazuje na kompleksnost situacije, da je Tito u bivšoj SFRJ bio malo naklonjen Srbima, gde je jedna trećina tog naroda ostala da živi van Srbije, a u samoj Srbiji dao neproporcionalne autonomije, i to samo za tu republiku, manjinama Mađara u Vojvodini i Albancima na Kosovu. Vedrin ukazuje na komplikovanu situaciju

---

muslimanskim rukama neke od enklava u istočnoj Bosni, poput Srebrenice i (ili) Goražda, što on pretpostavlja čak i zalaganjem za ZETRU, ili transverzalu. Radišić smatra da je francuska politika u bosanskoj krizi kontradiktorna postala prema srpskoj strani od proleća ili sredine 1993, što se inače poklapa sa promenom u francuskoj vladi, i kohabitaciji koja je od tada na unutrašnjem planu nametnuta predsedniku Miteranu. Radišić navodi nakon toga niz primera uslovne naklonosti srpskoj strani francuske politike, ali i niz drugih u kontra smeru, uz pooštavanje na unutrašnjem planu, dakle upravo od negde sredine 1993, medijske slike u Francuskoj sve više kritične prema srpskoj strani. Konačna i krupna, do tada neviđena, promena francuske politike u jugoslovenskoj krizi je ona nastala nakon prestanka mandata predsednika Miterana i izbora Širaka juna 1995. godine.

³⁵¹ *L'Express*, 3. II 1994, Entretien avec général Francis Briquemont.

na prostoru bivše Jugoslavije, gde svaki od naroda pokušava da realizuje svoje nacionalne ciljeve.³⁵² Iako je Badinterova komisija došla do svojih zaključaka, ostaje utisak da manjine u proglašenim državama bivšim republikama nisu dobile dovoljno garancija za svoje položaje. Vedrin brani politiku Miterana, koji je odbijao da dâ saglasnost za oružanu intervenciju zapadnih snaga radi uspostavljanja mira i nije prihvatao pritiske nekih sila da se Srbi optuže kao glavni krivci.

Ocenjujući promene u francuskoj spoljnoj politici prema bosanskoj krizi od kako je došlo do formiranja Vlade desnice na čelu sa Baladirom, Žipe je rekao da „kada je Bosna u pitanju prešli smo sa pozicije koja je univerzalno smatrana prosrpskom na jedan uravnoteženi stav”.³⁵³ Žipe je, u svakom slučaju, okrenuo vidljivo spoljnu politiku Francuske ka većoj kritici srpske strane, i čak bio više puta inicijator rezolucija protiv njih. S druge strane, Francuska i dalje nije prihvatala inicijative SAD i Nemačke da se zapadne snage umešaju direktno u sukobe na prostoru Bosne i Hercegovine i potpuno ukine embargo za isporuku oružja, pre svega muslimanskoj strani.

U grčkom gradu Janjina zasedali su 26–27. marta ministri spoljnih poslova EU koji su, između ostalog, razmatrali francuski plan za stabilizaciju situacije u Evropi, pre svega krize na prostoru Jugoslavije, Bliskog istoka i Severne Afrike. Tom prilikom uputili su apele SAD i Rusiji za njihovo aktivnije uključivanje vezano za prostor Jugoslavije, prvenstveno Bosne i Hercegovine.³⁵⁴ Francuska je igrala sve aktivniju ulogu u pokušaju saniranja krize na prostoru bivše Jugoslavije.

Za *Ekspres politiku* 27. aprila intervju je dao francuski političar i intelektualac, poslanik nacionalne skupštine Iv Bone (*Yves Bonnet*), o francuskom odnosu prema Srbima u vezi aktuelne jugoslovenske krize. On je i predsednik nevladine organizacije „Srbija i Crna Gora – tlo Evrope”. „U Francuskoj ima mnogo više osećanja prema Srbima nego u drugim zemljama Evrope, a to znači i više prijateljstva koje je, pre svega, rođeno iz tradicije i

---

³⁵² *Le Nouvel Observateur*, intervju Vedrina od 23. februara 1994, „Francuska nema razloga da crveni”, preveo Tanjug.

³⁵³ *Ekspres Politika*, „Alen Žipe ministar spoljnih poslova Francuske – diplomatski uzlet na jugoslovenskoj krizi”, 11. februar 1995, tekst Dušana Radovanovića.

³⁵⁴ Brana Marković, *Yugoslav crisis and the World*, chronology of events, January 1990–December 1995, Institute of international politics and economics, Belgrade, 2000, p. 136.

zajedničkih interesa. Tome u prilog ide i zajednička borba u savezu koji je Francuska razvila sa nekoliko zemalja Evrope koji se u to doba zvao Mala Antanta, a koju je komunizam uništio. Sada bi taj savez trebalo ponovo oživeti.”

Bone pokušava da dá odgovor otkuda, naročito tokom poslednjih godinu dana, da je i u Francuskoj javno mnjenje i slika u većini medija sve manje naklonjena srpskoj strani. S jedne strane, on ukazuje da je prijateljstvo Srba i Francuza, koje se prostiralo u XIX veku i u prvoj polovini XX veka, ozbiljno okrnjeno u svesti prosečnog Francuza nakon egzistiranja socijalističke Titove Jugoslavije, gde je međunarodna javnost sve manje mogla da identifikuje srpski identitet. Tito se nije prijateljski ponašao prema Jugoslaviji, napominje Bone. Drugo, došlo je do velike pravne, političke i posebno medijske manipulacije prema Srbima u čitavom zapadnom svetu u poslednje vreme, navodi Bone, pa i u Francuskoj. Ključno je, po njemu, proglašavanje prava bivših socijalističkih republika od strane međunarodne zajednice, da u tim granicama i identitetu one automatski nakon krize SFRJ postaju punopravno priznate međunarodne države. Po primeru i Bosne i Hercegovine, te stoga srpski identitet i borba dolaze indirektno pod udar dela međunarodne zajednice, da se krše granice međunarodno priznatih zemalja, a BiH nijedan dan faktički nije funkcionisala kao država, zbog ogromnih strateških razlika opredeljenja njena tri naroda. Bone je, kao član francuskog parlamenta, formirao zajedno sa drugim poslanicima poslanički klub od preko dvadeset poslanika koji se izjašnjavaju protiv sankcija prema SRJ.³⁵⁵

Izveštač *Politike* iz Pariza Darko Ribnikar, 29. marta objavio je vrlo zanimljiv tekst u kojem govori o ekonomskim interesima Francuske na eksjugoslovenskom prostoru, odnosno da ona pored svih geopolitičkih i drugih interesa ima i taj, da nakon sukoba na razrušenom i prethodno ratom obuhvaćenom prostoru dobije određene ekonomske koncesije za izgradnju i obnovu zemlje. Navodi se da je admiral Lanksad dobio specijalnu misiju, da u Bosni formira tim francuskih vojnih i sve više i civilnih, prevasnodno u oblasti ekonomije, stručnjaka, koji bi imali ulogu sklapanja što vrednijih privrednih poslova za francuske firme. U Sarajevu je petnaest francuskih vojnih stručnjaka formiralo biro za civilne poslove UNPROFOR-a, gde se potom njima pridružilo još dvadesetak stručnjaka, pre svega za oblast privrede. „...Od ove povećane stručne ekipe se očekuje da veoma brzo predloži konkretne programe učešća

---

³⁵⁵ „Mrzim nepravdu”, *Ekspres politika*, tekst Jelene Jovović i Višnje Vukotić od 27. aprila 1994.

francuskih kompanija u obnovi bivše Bosne i Hercegovine u vrednosti od više desetina milijardi franaka. Stručnjaci Ujedinjenih nacija zaduženi za izgradnju porušenih objekata organizovaće trinaest komisija (za transport, avionski saobraćaj, obrazovanje, pravdu, policiju...) u kojima će raditi zajedno sa centralnim i lokalnim vlastima u Bosni. Predviđeno je da u devet od 13 komisija preduzetnici budu Francuzi. Uporedo s misijom admirala Lansada teče i inicijativa ministra odbrane Fransoa Leotara, u saradnji s Ministarstvom industrije organizovana je poseta grupe bosanskih političara i privrednika koji su juče prispeli u Francusku. Organizovana im je tokom ove nedelje poseta privrednim komorama, patronatima (udruženjima poslodavaca) i velikim preduzećima. Cilj posete: konkretni dogovori o obnovi raznih objekata infrastrukture i privrede u Bosni.” U nastavku teksta Ribnikar navodi i različite oblike kulturne saradnje koje Francuska uspostavlja sa Sarajevom, delom kao predstavnik UNESC-a, delom direktno kao francuska država. U kulturnoj obnovi važan elemenat predstavlja plan UNESC-a o obnovi nacionalne i univerzitetske biblioteke u Sarajevu, te pomoć, kako se kaže – nezavisnoj štampi.³⁵⁶

Da su i francuski mediji u ovom periodu postali makar jednim svojim delom nekorektni prema srpskom faktoru pokazuje i saopštenje saveznog ministra za informisanje SRJ, koji je 12. aprila 1994. upozorio francusku agenciju AFP i američku *CNN* da im se zbog nekorektnog izveštavanja u poslednje vreme može dovesti u pitanje dozvola za akreditaciju na teritoriji SRJ.³⁵⁷

U tekstu *Politike* od 22. maja „Miteran demantuje Izetbegovića”, navodi se da je kabinet Miterana, predsednika Francuske, demantovao istinitost izjave predsednika BiH Izetbegovića, datu u filmu „Bosna” Bernara-Anrija Levija. U toj izjavi Izetbegović je naveo da je još prilikom posete Miterana Sarajevu, upoznao francuskog predsednika o postojanju koncentracionih logora koji navodno drže Srbi. Potom je Izetbegović izrazio razočarenje što Miteran u međuvremenu to nigde nije spomenuo. U demantu kabineta francuskog predsednika se kaže da navodi Izetbegovića nisu tačni i da Miteran s tim nije bio upoznat, a da je bio upoznat svakako bi reagovao.³⁵⁸

---

³⁵⁶ „Misija admirala Lansada”, obnova Bosne iz pariskog ugla, Darko Ribnikar, *Politika*, 29. mart 1994.

³⁵⁷ Brana Marković, *Yugoslav crisis and the World*, chronology of events, January 1990–December 1995, Institute of international politics and economics, Belgrade, 2000, p. 140.

³⁵⁸ „Miteran demantuje Izetbegovića”, *Politika*, od 22. maja 1993.

Francuski general Bertrand d Laprel (Bertrand de Laprel) preuzeo je komandu nad svim snagama plavih šlemova na teritoriji eks-Jugoslavije i njegovo sedište je bilo u Zagrebu.³⁵⁹ On je 24. aprila upozorio vojsku Republike Srpske da se mora pomeriti na zonu od oko tri kilometra od Goražda, imajući u vidu da je i ovaj grad proglašen zaštićenom zonom u istočnoj Bosni. Istoga dana francuski ministar spoljnih poslova Žipe, zajedno sa svojim kolegama iz SAD, Rusije i Britanije u Londonu dogovario je formiranje kontakt grupe čiji bi zadatak bio traženje i koordiniranje mirovnih napora za postizanje mira na prostoru Bosne i Hercegovine. Tu bi najvažnija koordinacija bila između SAD, Rusije, EU i OUN.³⁶⁰

U francuskom parlamentu je 4. maja 1994. postavljeno poslaničko pitanje ministru spoljnih poslova Alenu Žipeu, u vezi hapšenja 11 građana Francuske na teritoriji Republike Srpske, odnosno na prostoru koji kontrolišu „bosanski Srbi”. U odgovoru ministar Žipe je naveo da su tokom aprila meseca u tom pravcu sa francuske strane kontaktirani predsednik SRJ Milošević, predstavnici Vlade i drugih institucija SRJ, kao i Republike Srpske. Inicijativu su pokrenuli opozicioni socijalisti u francuskom parlamentu. Na osnovu govora Žipea radi se o navodnim predstavnicima humanitarnih misija koji su se nalazili u konvojima i koji su uhapšeni pod sumnjom da su zloupotrebljavali tu misiju, odnosno da su učestvovali u trgovini oružjem. Žipe je u svom obraćanju francuskom parlamentu izrazio otvorenu sumnju da su ti francuski građani učestvovali u trgovini oružjem. Naveo je da je kontaktiran ministar spoljnih poslova Rusije Kozirjev, u pravcu da pomogne da se oslobode zatočeni francuski državljani. Žipe je spomenuo mogućnost koja je došla preko francuskog ambasadora u Sarajevu u komunikaciji sa predstavnicima Republike Srpske („bosanskih Srba”), da budu oslobođeni odmah oni iz ove grupe koji nisu direktno osumnjičeni za trgovinu oružjem kao inicijatori, a da se zadrže

---

³⁵⁹ U sarajevskom Oslobođenju od 4 marta 1995. Književnica Nurmina Kurspahić u tekstu „U zagrljaju ratnog zločinca” se suptilno izraženo, ali suštinski negativno izražava o ulozi po njenom viđenju generala Bertranda d Laprela, ocenjujući da on, kao i dobar deo drugih francuskih oficira u okviru plavih šlemova nije bio posebno naklonjen muslimanskoj strani. Ovo je napisano u periodu pre nego što će Širak preuzeti mesto predsednika Francuske u junu te godine, i kada će doći do uočljivog zaokreta u francuskoj politici prema jugoslovenskoj krizi.

³⁶⁰ Brana Marković, *Yugoslav crisis and the World*, chronology of events, January 1990–December 1995, Institute of international politics and economics, Belgrade, 2000, p. 143.

organizatori, i naveo da je to neprihvatljivo za Francusku. Francuski lekar iz ambasade u Sarajevu je u nekoliko navrata stupio u kontakt sa uhapšenima i oni su svi dobrog zdravlja i snabdeveni „velikim količinama hrane“.³⁶¹

Da se ukazuju obrisi budućeg mira u Bosni i Hercegovini pokazuje i skup ministara spoljnih poslova SAD, Rusije i nekoliko vodećih zemalja EU pored već angažovanih u okviru kontakt grupe Francuske i Britanije (Nemačka, Belgija, Grčka) u Ženevi 13. maja. Tu je prvi put u okviru ovako ozbiljnog sastanka navedeno da će se mir u Bosni i Hercegovini uspostaviti na osnovu formiranja dva entiteta od kojih bi hrvatsko-muslimanski bi zauzimaio 51% teritorije BiH, a srpski 49%. S druge strane, granice Bosne i Hercegovine, koja u svom sastavu ima dva entiteta, biće međunarodno priznate.³⁶²

Već 25–26. maja vođeni su preliminarni razgovori u francuskom gradu Toluar predstavnika Kontakt grupe i delegacije Hrvatsko-muslimanske federacije i Republike Srpske oko predloženog plana (51% i 49% teritorije). Rečeno je da su to preliminarni i za sada neobavezujući pregovori, koji pokušavaju da približe strane u sukobu ukupnom dogovoru.³⁶³ Usledili su aktivniji susreti Kontakt grupe, koja se učvrstila u svom stalnom sastavu na SAD, Rusiju, Britaniju, Francusku i Nemačku, dakle otpala je prvobitna mogućnost da pored sigurne Britanije i Francuske bude posebno predstavljena EU, koju bi od slučaja do slučaja reprezentovale neke od zemalja članica. Tako je 5. jula u Ženevi Kontakt grupa imala susret kojim je učvrstila svoj prethodni dogovor o razgraničenju dva entiteta Bosne i Hercegovine u parametru od 51% prema 49% poseda teritorije, i razmatrala neke od elemenata predloga razgraničenja, te ingerencija entiteta i centralnih vlasti.

---

³⁶¹ Obraćanje ministra spoljnih poslova Alena Žipea povodom poslaničkih pitanja iz redova Partije socijalista 4. maja 1994. povodom hapšenja od strane vojske Republike Srpske jedanaest francuskih državljana u aprilu mesecu, zbog sumnje da su u okviru humanitrane misije u kojoj su učestvovali švercovali oružje. Déclarations de M. Alain Juppé, ministre des affaires étrangères, en réponse à des questions sur la prise d’otages de onze membres de l’association “Première urgence” en Bosnie-Herzégovine et l’aide humanitaire au Rwanda, à l’Assemblée nationale le 4 mai 1994.

<https://www.vie-publique.fr/discours/215984-alain-juppe-04051994-prise-dotage-bosnie-herzegovine-aide-rwanda>

³⁶² Brana Marković, *Yugoslav crisis and the World*, chronology of events, January 1990–December 1995, Institute of international politics and economics, Belgrade, 2000, p. 144.

³⁶³ Ibid., op. cit., p. 146.

Kontakt grupa koju su ovom prilikom predstavljali ministri spoljnih poslova, dogovorila se da u budućnosti, radi postizanja mira na prostoru Bosne i Hercegovine ima susrete na dvonedeljnom periodu.³⁶⁴

Francuska i međunarodna zajednica, pre svega zapadnih zemalja, dosta je polagala na dogovor zaraćenih strana putem medijatora kao što su bili lord Owen, Stoltenberg, pre toga Karington, da se pronađe mirovni sporazum koji je u najvećem već bio postignut kao nesporan. On se sastojao u tome da će Bosna i Hercegovina, u nekom vrlo labavom obliku, postojati i dalje kao *de jure* jedinstvena država, ali iznutra podeljena na odvojene nacionalne jedinice, za koje se vremenom insistiralo da imaju kako-tako kompaktnu i povezanu teritoriju. Na tome je naročito insistirala srpska strana, koja je u praksi i držala najveći deo teritorije BiH, i preko 70% što je, s jedne strane, rezultat toga da su etnički Srbi držeci u najvećem ruralna područja (ranije je, do turskih osvajanja, postojao jedinstven hrišćanski narod u današnjoj Bosni, koji je nakon turske viševjekovne okupacije podeljen na onaj deo koji je primio islam, i koji je uglavnom koncentrisan u kasabama, odnosno gradskim centrima) a, s druge strane, da su uglavnom imali najviše uspeha u ratnom sukobu. Srpska strana je preko koridora držala povezanu kompaktnu teritoriju zapadne Bosne (koja je teritorijalno povezana sa Krajinom u Hrvatskoj), potom Semberije i istočne Bosne, te istočne Hercegovine sasvim na jugu. Nakon Vens-Ovenovog plana koji je odbijen, sledeće varijante mirovnih predloga su sadržavale preko koridora srpsku teritorijalnu celinu, kao jednu povezanu teritoriju, a slično je bilo i sa muslimanskim delom, koji je čak preko koridora do Goražda imao izlaz na Drinu (naravno zbog geografskog faktora, sasvim na zapadu muslimanska enklava oko Bihaća i Cazina je bila teritorijalno udaljena od središnje i istočne Bosne gde je bila centralna muslimanska teritorija sa centrima u Sarajevu, Zenici, Tuzli i vezom na jug prema Mostaru). Međutim, u potpisivanju samog finalnog sporazuma nije dolazilo do saglasnosti zbog više stvari koje nisu bile dogovorene, pa je tako zbog odbijanja srpske strane propao pokušaj dogovora zaključno sa sredinom 1994. U tekstu u *Politici* od 27. maja „Žipe: odluka do jula”, vidi se da je i Francuskoj i zapadnim silama strpljenje počelo da popušta zbog stalnog nastavka rata, iako je u najvećem sporazum već bio načelno postignut. *Politika* prenosi izjavu Žipea za francusku RFI gde on navodi da je period do jula odlučujući da se sagleda da li je sporazum na vidiku. Ukoliko se

---

³⁶⁴ Ibid., op. cit., p. 151.

sporazum do tada ne postigne Žipe je istakao da će izazvati „preispitivanje dosadašnje politike”. Žipe je podržao stav Klintona da ne bi trebalo ukidati embargo na trgovinu naoružanjem za zaraćene strane u Bosni i Hercegovini. U vezi francuskih snaga u Bosni i Hercegovini, Žipe je rekao da one su do sada bile prisutne i važne u održavanju mira, uz sve svakodnevne žrtve koje u tom pravcu imaju, a da bi se u daljem produžavanju rata, to moglo preispitati: „Mi ne možemo ostati beskonačno tamo gde se nalazimo već nekoliko godina”.³⁶⁵

Alen Žipe, zajedno sa ministrom spoljnih poslova Britanije Daglasom Herdom (*Douglas Hurd*) dolazi u posetu Zagrebu, Sarajevu, Palama i Beogradu (12. i 13. jula 1994), gde su razgovarali sa svojim domaćinima (Tuđmanom, Izetbegovićem, Karadžićem i Miloševićem) o predloženom nacrtu Mirovnog plana Kontakt grupe za Bosnu i Hercegovinu.³⁶⁶

Predsednik Vlade Francuske, Eduar Baladir, reagovao je na izjavu predsednika SAD Bila Klintona. Naime, Klinton je izrazivši svoje nezadovoljstvo nespremnošću bosanskih Srba da se prihvati predlog Kontakt grupe, nagovestio 11. avgusta mogućnost ukidanja embarga SAD na uvoz oružja muslimanskoj strani u Bosni i Hercegovini. Baladir je 14. avgusta ukazao da ako bi se ukinuo embargo na naoružanje muslimanskoj strani, da bi to dovelo do rasplamsavanja sukoba i verovatno i njegovog širenja van granica Bosne i Hercegovine. Sličnu izjavu je potom 27. avgusta dao i ministar odbrane Francuske Fransoa Leotar, koji je na nagoveštaj da bi SAD mogle jednostrano da ukinu embargo na naoružanje bosanskim Muslimanima, konstatovao da bi to moglo da dovede do rasplamsavanja i širenja sukoba.³⁶⁷ Najzad 1. septembra predsednik Francuske, Fransoa Miteran, obratio se preko svih francuskih ambasada u svetu, porukom da je za Francusku neprihvatljiva ideja da se ukine embargo na uvoz naoružanja bosanskim Muslimanima. To bi, po njemu, sigurno raširilo sukob i preko granica Bosne i Hercegovine.³⁶⁸

Tokom celokupnog perioda od dolaska kontigenta plavih šlemova na prostoru Hrvatske i Bosne i Hercegovine (od proleća 1992. godine), padale

---

³⁶⁵ „Žipe: Odluka do jula”, *Politika*, 27. maja, o intervjuu Žipea za RFI od 27. maja 1994.

³⁶⁶ Brana Marković, *Yugoslav crisis and the World*, chronology of events, January 1990–December 1995, Institute of international politics and economics, Belgrade, 2000, pp. 162–165.

³⁶⁷ *Ibid.*, op. cit., p. 163.

³⁶⁸ *Ibid.*, op. cit., p. 165.

su žrtve u njihovim redovima. Tako je samo do 19. avgusta 1994, dakle za nešto više od dve godine, poginulo 109 pripadnika plavih šlemova, od čega 24 Francuza.³⁶⁹

Kontakt grupa, čija je članica i Francuska, tokom leta i jeseni 1994, te početkom 1995, ukinula je deo sankcija SRJ, pre svega u kulturnom i sportskom domenu, kao i u oblasti saobraćaja. Kontakt grupa je do kraja 1994. razradila predlog mirovnog rešenja zaraćenih strana u Bosni i Hercegovini, a Francusku je u okviru ministara spoljnih poslova u njoj predstavljao Alen Žipe.³⁷⁰

Iako je pitanje Kosova i Metohije u vreme trajanja sukoba u Bosni i Hercegovini, i pre toga u Hrvatskoj, bilo potpuno potisnuto i na margini interesovanja međunarodne javnosti, interesantno je da je u maju 1994. godine delegacija sastavljena od članova iz Francuske, Britanije i Portugalije posetila južnu srpsku pokrajinu, uz saglasnost zvaničnog Beograda. Oni su, između ostalog, izvršili malu analizu javnog mnjenja pomoću uzorka gde su postavljena pitanja iz političke i društvene sfere. Najveći deo albanske populacije nije učestvovao u političkom životu pokrajine, pa je ovo bila prilika da se na osnovu uzorka makar indirektno utvrdi neki njihov odnos prema nizu pitanja.³⁷¹ Žak Delor, predsednik Evropske komisije, dao je izjavu na Prvom programu francuske televizije 5. juna da je „suštinski uzrok sukoba upravo ideologija nasilnog etničkog čišćenja koju je obnovio predsednik Ćosić, koji je već 1990. objavio memorandum”. U demantu koji je bivši predsednik SRJ Ćosić uputio Deloru i Francuskoj televiziji, izneo je niz argumenata kojima potpuno pobija tvrdnje Delora. „Nije mi poznato da je neko od savremenih francuskih i evropskih političara sa manje reči izgovorio više neistina”, navodi Ćosić, ukazujući potom

---

³⁶⁹ Dimitri T. Analis, *Chronique d'un peuple assiege, Yougoslavie 1993-1996, L'Age d'Homme, Lausanne, 1999, p. 196.*

³⁷⁰ Brana Marković, *Yugoslav crisis and the World, chronology of events, January 1990–December 1995, Institute of international politics and economics, Belgrade, 2000, p. 180.*

³⁷¹ Tako je po rezultatima ove ankete 38% anketiranih izrazilo uverenje da će se preko postojećih političara uspostaviti izvestan dogovor oko vitalnih pitanja u pokrajini. Čak 65% anketiranih Albanaca je izrazilo uverenje da će dobiti spoljnu podršku u borbi protiv Srbije za ostvarenje svojih političkih ciljeva. Ovaj put svega 20% je navelo da očekuje ključnu pomoć u tom pravcu od SAD (prethodna anketa rađena 1991. dala je u tom pravcu čak 64% anketiranih za tu opciju), a njih 11% od EU. Гускова Е. Ю., История Югославского кризиса (1990–2000), Русский Национальный Фонд, Москва, 2001, стр. 660.

sa vrlo detaljnom argumentacijom netačnost navedenih tvrdnji Delora.³⁷² Ćosić je pored toga skrenuo pažnju i na njegovu novu knjigu „Raspad Jugoslavije i srpsko pitanje” koja je upravo tih dana izlazila iz štampe na francuskom jeziku u Francuskoj i Švajcarskoj, a izdavačka kuća je „Laž d om”.

Francuska je i dalje na nivou zvanične politike odbijala da prihvati ukidanje embarga na isporuku oružja zaraćenim stranama. Tako Alen Žipe u intervjuu *Mondu*, 21. maja, ukazuje da bi ukidanje tog embarga dovelo do stogodišnjeg rata u Bosni, što Francuska ne želi. Žipe ukazuje da „Istorijom i geografijom ljudi u Bosni su osuđeni da žive zajedno. I ranije je dolazilo do sukoba među njima, zar nije i veliki pisac Ivo Andrić, mnogo pre ovog rata, nazvao Sarajevo gradom mržnje. Samo ideolozi mogu da misle da su ovakvi sukobi uvek između demokrata i fašista”. Žipe, dakle, za dostizanje mira vidi dva politička principa koja treba primeniti. Prvi je da BiH treba da ostane međunarodno priznata i nezavisna država. Drugi je da „zajednice u njoj poseduju samostalnu slobodnu administraciju u okviru jedne ‘gipke’ konfederacije”.³⁷³

Interesantno je da je zvanična Francuska među prvima uspostavila svoju ambasadu u Sarajevu i to 25. jula 1994, zajedno sa Iranom, Italijom, Hrvatskom i Turskom, da bi sledeći talas uspostavljanja ambasada činile Nemačka, Austrija, Velika Britanija, Švedska tokom sledećih par meseci.³⁷⁴

Američki politikolog Stefan Larabe, smatra da je Francuska tokom druge polovine 1994, sa smirivanjem sukoba između Muslimana i Hrvata u Bosni i Hercegovini, te odbijanjem srpske strane da prihvati ponuđenu mirovnu platformu, i paralelno s tim blokadu koju je SRJ sprovodila prema Republici Srpskoj, sve više pristajala na pretnje upućene Palama od strane dela međunarodne zajednice. Larabe smatra da iako su, naizgled, delovali iz vrlo udaljenih stanovišta prema bosanskom sukobu i jugoslovenskoj krizi, da je

---

³⁷² „Ćosić demantuje Delora”, *Tanjug* od 8. juna 1994.

³⁷³ Intervju Žipea *Mondu* prenela je delom *Politika* od 20. maja u članku „Žipe: Ukidanje embarga na oružje donelo bi stogodišnji rat”, tekst Darka Ribnikara.

³⁷⁴ Jelena Guskova, *Istorija jugoslovenske krize 1991–2000*, Dokument, Beograd, 2003, str. 351. Guskova u svom delu tvrdi da je bosanska vlada, iako faktički sastavljena od Muslimana i Hrvata, predstavljala uglavnom muslimanske interese, imala propagandu da je multikulturalna i multikonfesionalna „..što je privuklo pažnju demokratske javnosti Zapada, naročito Francuske. U praksi pak, u BiH stvaran je autoritarni jednopartijski sistem...”, u op. cit., str. 353.

ovaj konflikt na neki način čak i približio SAD i Francusku. Naime, po njemu Nemačka je zbog ranijih istorijskih hipoteka bila neutralizovana za ozbiljnu vojnu ulogu i posredovanje u mirovnim trupama, Britanija sa tadašnjom vladom nije bila spremna da po pitanju jugoslovenske krize produbljuje „strateško partnerstvo sa Vašingtonom”, tako da je Francuska bila jedina respektabilna evropska sila, koja je mogla da odigra ulogu angažovanja vojske. I to angažovanja vojske bilo u mirovnom poduhvatu kao plavi šlemovi, pod okriljem OUN, što su francuski kontigenti bez sumnje predstavljali i u pitanju snaga u Hrvatskoj (Krajina) i u Bosni i Hercegovini, odnosno ukupno posmatrano UNPROFOR-u. Po njemu, Francuzi su bili zainteresovani preko stvaranja specijalnih snaga za brze intervencije, zapravo začetak nekih zapadnoevropskih vojnih kontigenata, van ili makar paralelno sa NATO. Diferencijalna tačka francuske spremnosti za vojnu logistiku i angažman oko bosanske i uopšte jugoslovenske krize, po Larabeu, je NATO, koji Pariz nikako nije mogao da prihvati kao okvir i za svoj angažman. Francuska nije bila spremna, ukupno posmatrano, nikako da uđe u puno članstvo NATO, i to su bili obrisi njene politike dok je Miteran bio predsednik.³⁷⁵

Alen Žipe je imao gostovanje na drugom programu francuske nacionalne televizije 29. jula i govorio je o pritiscima na bosanske Srbe da prihvate predloženi plan. Ukoliko se taj plan predložen početkom jula ne prihvati, predlaže ojačavanje nadgledanja sankcija SRJ, za koje je rekao da je opštepoznato da se uveliko krše. Na pitanje da li bi Rusija to podržala, on nije imao siguran odgovor. Naveo je da bi onda postojala opasnost da se ukine embargo na uvoz naoružanja, što bi moglo da odblokira sve sukobe koji su za sada smanjeni ili primireni, uključujući i onaj između Hrvata i muslimana.³⁷⁶

Ruski predstavnik u okviru plavih šlemova, B. K. Rakitin, daje svoja zapažanja da su u sukobima tokom sredine avgusta 1994. na području Velike Kladuše i Cazinske krajine, između snaga lojalnih Fikretu Abdiću i Petog korpusa armije BiH, predstavnicima OUN uprava Kladuše (gde kaže da je bilo u široj zoni 500–600.000 stanovnika, ogromnom većinom lojalnih Abdiću),

---

³⁷⁵ Stephen Larrabee, “Implications for transatlantic relations”, Chaillot Papers, *The implications of the Yugoslav crisis for Western Europe’s foreign relations*, Institute for security studies, Western European Union, Paris, October 1994, pp. 30–33.

³⁷⁶ <https://www.vie-publique.fr/discours/216135-alain-juppe-29071994-conflit-yougoslavie-aide-francaise-rwanda>

tvrdila je da francuski mirovni bataljon na tom sektoru pomaže na različite načine Peti korpus armije BiH. Krajem meseca kada su snage Petog korpusa nadvladale Abdićeve pristalice, francuski bataljon je posredovao da dođe do nekog sporazuma o prekidu neprijateljstava. Rakitin, navodi, da je čuo da se šef policije iz Bihaća Bešić zahvalio navodno Francuzima na pomoći koju su im logistički pružili prilikom ovih događaja.³⁷⁷ Rakitin dalje govori o jednom incidentu u okolini Vogošće vezan sa francuskom lekarskom organizacijom „Farmaceuti bez granica”, koja je donosila kao humanitarnu pomoć stanovništvu BiH lekove i lekarsku ispomoć. On tvrdi da su srpske snage prilikom njihovog kretanja otkrile određene količine droge za koju smatraju da je prodavana po regionu zavisnicima i tako su pojedinci koji su u to bili uključeni zarađivali svote novca. Srpski pukovnik Lugonja, koji je komandovao tim srpskim snagama, preko UNPROFOR-a a potom i međunarodnih intervencija kod vođstva bosanskih Srba, bio je nateran da prihvati da oslobodi zadržane predstavnike „Farmaceuta bez granica”, ali se u isto vreme tražilo ubrzanje procesa puštanja grupe srpskih civila iz Sarajeva.³⁷⁸ Takođe je interesantna epizoda vezana za događaje u muslimanskom delu Sarajeva koji su kontrolisale muslimanske snage (Armija BiH). Naime lokalni komandant milicijskih snaga Ramiz Delalić – Čelo, koji je zapravo bio kriminalac, pravio je sve više problema bosanskoj vladi na čelu sa predsednikom Izetbegovićem. Bosanske vlasti su se po Rakitinu obratile francuskim mirovnim snagama u oblasti, da im pomognu da se obračunaju sa Čelom i njegovim snagama (bandama), što je jedna vrsta „noći dugih noževa”. Pri tome su snage Čela bile razbijene, a on ranjen i potom pobjegao iz Sarajeva.³⁷⁹ Ovo sve može govoriti o izvesnim vezama, pa i segmentnoj saradnji dela francuskih mirovnih snaga sa predstavnicima bosanske Vlade, makar po određenim pitanjima, što je opet delom povezano sa francuskom politikom u bosanskom konfliktu u celini.

---

³⁷⁷ *Наши миротворцы на Балканах*, Российская академия наук, Институт славяноведения, Центр по изучению современного балканского кризиса, Москва, Индрик, 2007, стр. 106. Ovdje čak navodi da je čuo da je navodno Bešić naveo i da je postojao plan za fizičko odstranjivanje Abdića, za koji su znali i davali mu indirektno podršku francuski bataljon plavih šlemova na ovom području.

³⁷⁸ *Ibid.*, op. cit., стр. 120.

³⁷⁹ *Ibid.*, op. cit., стр. 124.

Francuska parlamentarna delegacija posetila je krajem avgusta Beograd i razgovarala sa srpskim zvaničnicima, pre svega sa Borislavom Jovićem, predsednikom odbora za spoljnu politiku Skupštine Jugoslavije. On je u dužem izlaganju ukazao spremnost zvaničnog Beograda ka traženju rešenja za prekid sukoba na području Bosne i Hercegovine. Ukazao je na pritisak i nerazumevanje zvaničnog Beograda prema oklevanju vođstva bosanskih Srba ka prihvatanju ponuđenih verzija mirovnog sporazuma. S druge strane, francuski parlamentarci su naveli da međunarodna zajednica još u potpunosti ne veruje u odlučnost Srbije u pogledu odnosa sa Karadžićem. Takođe su naveli da bi bilo poželjno da se prime međunarodni kontrolori u pravcu praćenja realizacije embarga koju Srbija sprovodi prema Republici Srpskoj, osim kada su u pitanju humanitarna pomoć i neki drugi izuzeci. Jović je ukazao da tehnička sredstva sa kojima se raspolaže na zapadu mogu lako pratiti da li je blokada koju sprovodi Srbija prema prekodrinskim Srbima realna. Jović navodi da rukovodstvo u Beogradu ne može da utiče na prekodrinke Srbe, ali i Hrvate i Muslimane u kakvom obliku države oni žele da žive. Na pitanje Francuza da li bi SRJ prihvatila mogućnost nekog oblika konfederacije koji bi eventualno bio usaglašen međunarodnim sporazumom za Bosnu, po pitanju Republike Srpske, Jović je odgovorio da ako bi to bilo prihvaćeno međunarodnim sporazumom, i prihvate ga i u Republici Srpskoj, naveo je da je pravo bosanskih Srba da oni po tom pitanju odlučuju, ukoliko je to deo i međunarodno postignutog sporazuma. „Gosti iz Francuske su se složili s konstatacijom da je pravo naroda da sami odlučuju o svojoj sudbini jedno od osnovnih prava, ali i dodali da bi se prihvatanjem pregovora od strane Srba u BiH verovatno izašlo u susret nekim od zahteva Karadžića. Parlamentarci su ukazali na značajnu ulogu Amerike u rešavanju krize u bivšoj BiH, dodajući da su se Amerikanci posle referendumu raspametili. Oni vode politiku koja je u funkciji njihove unutrašnje politike, a njihov interes za Srednju Evropu je veliki, dodali su Francuzi. Ako bi bilo dozvoljeno prisustvo posmatrača, embargo bi odmah počeo postepeno da se diže, dodali su gosti. Želimo da vi napravite gest koji bi zauzvrat omogućio da mi povučemo potez, koji bi potom povukao i reagovanje Amerike i Nemačke, podvukli su francuski parlamentarci.”³⁸⁰

---

³⁸⁰ „Pronaći kompromis i sačuvati ponos, francuska parlamentarna delegacija u Beogradu”, *Politika*, 31. avgust 1994.

U svojoj knjizi *Istorija Jugoslovenske krize*, Jelena Guskova ukazuje na značaj formiranja Muslimansko-hrvatske federacije kao politički projekat koji nije doneo posebne rezultate, sem u vojnom domenu, što je uticalo na postepenu promenu odnosa zaraćenih snaga na štetu srpske strane. „...Stvaranje Federacije BiH znatno je promenilo stratešku situaciju. Zbog podrške HVO vladinim snagama u BiH – izveštavao je Jasuši Akaši zvaničnike u Njujorku – i zahvaljujući balansu snaga u rejonu najoštrijih sukoba, ratna situacija u Bosni i Hercegovini uglavnom se stabilizovala. U maju 1994. muslimansku vojsku činilo je šest korpusa sa oko 65.000 ljudi. HVO je brojala 45 hiljada vojnika, a Vojska Republike Srpske – 70.000. Sada je naspram dvesto srpskih stajalo 130 muslimanskih i hrvatskih tenkova. Muslimanska vojska pokazivala je nameru da iskoristi novonastalu situaciju za intenziviranje ofanzivnih dejstava. UNPROFOR je u martu 1994. izveštavao kako muslimanska vojska, učvrstivši primirje sa HVO, aktivira svoju ofanzivu prema Bugojno–Gornji Vakuf, Žepče–Zavidovići–Maglaj, Doboј–Gradačac. Zategnutost je rasla i na pravcu Goražde–Srebrenica, pa i u rejonu Olova.³⁸¹

Muslimansko političko vođstvo je postepeni rast snage svoje vojske, kao i njenu koordinaciju sa HVO, koristilo u pravcu dodatnog naoružavanja svoje vojske od strane SAD i islamskih zemalja. „Uprkos međunarodnom embargu na isporuku oružja, američki avioni tipa Herkules C–130 snabdevali su aerodrom u Tuzli najraznovrsnijim naoružanjem i borbenom tehnikom iz islamskih zemalja i zapadne Evrope.” Guskova tvrdi dalje da su politička vođstva Muslimansko-hrvatske federacije planirala kombinovani napad na Republiku Srpsku Krajinu i delove Republike Srpske, uključujući i koridor u Posavini. U tom pravcu i pored zabrane letova u vazdušnom prostoru iznad BiH muslimanski helikopteri su korišćeni u napadu na srpske položaje u rejonu Donjeg Vakufa. „...Radovan Karadžić 27. marta uputio je pisma generalnom sekretaru UN, predsednicima SAD, Francuske, Rusije i Velike Britanije, u kojima ih je molio da svojim autoritetom, zaustave muslimansku ofanzivu na Republiku Srpsku”.³⁸²

Kada je uspostavljeno izvesno primirje na prilazima Sarajeva između muslimanskih i srpskih jedinica, između njih su raspoređene ruske i francuske snage. Jelena Guskova navodi da su prema srpskim snagama bile raspoređene

---

³⁸¹ Jelena Guskova, *Istorija jugoslovenske krize*, Dokument, Beograd, 2003, str. 434.

³⁸² Ibid., op. cit., str. 447.

ruske mirovne trupe (Rusbat-2), a prema muslimanskim snagama – francuske. Prilikom svoje posete ovom rejonu, 20–21. septembra 1994, ona navodi da je primećeno određeno približavanje muslimanskih snaga, koje delom ulaze u tampon zonu koju kontrolišu Francuzi. Primirje na ovom delu fronta je ipak očuvano, a ona navodi da su ruski i francuski mirotvorci ipak imali izvesnu saradnju koja je mogla da očuva primirje do daljnjeg.³⁸³

Oko najzapadnijeg dela Bosne, sektora Bihaća i Cazinske krajine, situacija je bila vrlo komplikovana. S jedne strane, bio je zapadni deo Republike Srpske, veoma prostran sa centrom u Banjaluci, a nasuprot tome sa hrvatske strane je bila Krajina, takođe sa srpskim stanovništvom i vlašću, zona pod zaštitom plavih šlemova OUN. U središnjem delu, mala prostorom bila je oblast Bihaća gde je bio stacioniran Peti korpus armije BiH, odnosno muslimanske snage lojalne Izetbegoviću. Najzad, severozapadno od njih, u Cazinskoj krajini i Velikoj Kladaši su bile snage lojalne Fikretu Abdiću, koje su bile u sukobu sa muslimanskim snagama lojalnim Izetbegoviću, i u isto vreme u korektnim odnosima i sa Srbima i sa Hrvatima. Francuske mirovne snage su bile u sektoru Sever Krajine, a takođe i na prostoru Cazinske krajine, između dveju suprotstavljenih muslimanskih vojski. Dok su recimo u slučaju Masleničkog džepa, odnosno francuskih mirovnih snaga raspoređenih u severnoj Dalmaciji, dakle tzv. sektoru jug, preovlašivali legionari, odnosno iz francuske Legije stranaca, za koje smo već naveli da su se januara 1993. kao plavi šlemovi loše poneli jer su se uglavnom povukli usled napada hrvatskih snaga na zonu zaštićenu od OUN, na prostoru Cazinske krajine se radilo o vrlo kvalitetnim trupama, iz elitne brigade Šarl de Gol. Pored njih, na ovom sektoru se našao u okviru plavih šlemova i jedan vod ruskih mirovnih snaga. Međutim, iznenada septembra 1994. Francuska je insistirala da smanji svoje učešće u mirovnim trupama na području bivše Jugoslavije, konkretno Bosne i Hercegovine, što se posle izvesnog natezanja svelo da upravo povuče ove svoje elitne snage iz oblasti Cazinske krajine, vrlo osetljive zone u koje su OUN odmah uputile plave šlemove iz Bangladeša. Komandant ruskog voda plavih šlemova na ovom sektoru, potpukovnik V. I. Tarusin (*В. И. Тарусин*) ukazuje da je to bio veoma delikatan momenat, da se na ovu trusnu oblast šalju sada mirotvorne snage

---

³⁸³ *Наши миротворцы на Балканах*, Российская академия наук, Институт славяноведения, Центр по изучению современного балканского кризиса, Москва, Индрик, 2007, стр. 160–161.

iz Bangladeša, muslimanske zemlje, koje će se naći u dodiru sa različitim zaraćenim stranama, a svakako će biti naklonjeni bosanskim Muslimanima. Međutim, njihovo postavljanje prevashodno u zonu razdvajanja između muslimanskih snaga Petog kopusa Armije BiH i Abdićevih snaga s druge strane, zapravo je predstavljalo tampon zonu između dve suprotstavljene muslimanske vojske.³⁸⁴

U svom medijskom nastupu u francuskim medijima, 2. septembra 1994, ministar spoljnih poslova Francuske Žipe, govoreći o situaciji u svetu spomenuo je i podršku ublažavanju sankcija SRJ zbog njihove blokade prema Republici Srpskoj, i ukupnu nespremnost Pariza da se ukine embargo za naoružanje zaraćenih strana u Bosni i Hercegovini.³⁸⁵

U podužem članku u *Mond diplomatiku* „Još jedna ratna zima” Emanuela Valona (*Emmanuel Wallon*) (vanredni profesor političkih nauka na Univerzitetu Pari-X), od 17. oktobra, izlaže se njegovo viđenje situacije u bosanskoj krizi. Autor konstatuje da su bosanski Srbi odbacili plan Kontakt grupe, da su neki osnovni pravci budućeg sporazuma nesporni, ali da još ima više spornih i nedogovorenih elemenata. Muslimani su po njemu suviše osokoljeni izvesnim jačanjem njihove armije, ali ona je, kako navodi, preslaba da bi se „držao front čak 1.500 km dug, i da prelaze u ofanzivu pri tome braneći opkoljene gradove.” Valon potom govori o teškoćama da zaživi nametnuta hrvatsko-muslimanska federacija u praksi, naročito po pitanju Mostara i drugih neuralgičnih područja, za šta najviše optužuje Hrvate. S druge strane, kaže da general Jovan Divjak, čovek broj dva u bosanskoj vojsci, za koga navodi da je Srbin, nije spreman na ozbiljnu saradnju sa HVO. U okviru muslimanskog korpusa u Bosni autor analizira uticaj islamske ideologije, razdvajanja verskog i sekularnog, primećujući da je značajan deo vojnih snaga, naročito Treći korpus pod uticajem islamizma. Etnički Srbi bi po autoru trebalo da budu prihvaćeni i kao kolektivitet sa priznatim pravima u muslimansko-hrvatskoj budućoj federaciji, dok je već tada bilo jasno da će postojati poseban srpski entitet (Republika Srpska). Autor u daljem tekstu daje preporuku u pravcu pokušaja obnavljanja poverenja među narodima. Ukazuje da će se omogućiti verovatno i da buduća, složena zajednica BiH bude imala mogućnost konfederalne povezanosti (ili

---

³⁸⁴ Ibid., op. cit., стр. 183–184.

³⁸⁵ <https://www.vie-publique.fr/discours/217019-declarations-et-interviews-de-m-alain-juppe-ministre-des-affaires-etra>

njenih delova) s jedne strane sa SRJ, i s druge strane i sa Hrvatskom. On sam se više zalaže za opciju da BiH bude neki oblik federacije, a s druge strane da kao celina ima konfederalan odnos prema Hrvatskoj i prema SRJ. Jer, smatra ako bi recimo muslimansko-hrvatski deo buduće složene BiH imao zaseban konfederalan odnos prema Hrvatskoj, a Republika Srpska prema SRJ da će to biti začetak potpunog kraja BiH, čak i u tako razlabavljenom obliku kako se očekuje formiranje. Autor smatra da se Kosovu i Metohiji treba vratiti autonomija iz perioda pre 1988. godine, u okviru Srbije. On dodaje da je pritisak na Tuđmana i Miloševića od strane međunarodne zajednice po pitanju bosanskog sukoba već dao rezultate, posebno apostrofirajući Miloševića i njegove sankcije prema Palama. Međutim, on kaže da treba možda još povećati pritisak posebno na srpsku stranu da bi se dobili novi ustupci. Preporučuje Francuskoj da poveća svoje prisustvo i zalaganje za uspostavljanje mira na eksjugoslovenskom prostoru.³⁸⁶

Tokom proteklih godina rata u BiH u par navrata su nuđena rešenja zaraćenim stranama od strane posrednika u pregovorima, pre svega britanskog diplomate Dejvida Ovena i norveškog Jensa Stoltenberga (*Jens Stoltenberg*). Još uoči rata portugalski diplomata Kutiljero predložio je plan kantonizacije i etničke podele koji nije prihvatila muslimanska strana. Vens-Ovenov plan je bio ponuđen i aktuelan tokom 1993. i on je predviđao unutrašnju podelu Bosne i Hercegovine na kantone. Srpska strana nije prihvatila ovaj plan u potpunosti pošto tri velika srpska kantona nisu imala adekvatnu teritorijalnu povezanost. Ta primedba je prihvaćena, pa su potom sva sledeća ponuđena rešenja imala Republiku Srpsku kao celinu, a ona je predstavljala entitet u okviru labavo povezane, praktično konfederalne Bosne i Hercegovine. U jesen 1994. bio je aktuelan Oven-Stoltenbergov plan koji, međutim, nije htela da prihvati muslimanska strana. Alen Žipe, ministar inostranih poslova, je tom prilikom izjavio da Srbi imaju ista prava za konstituisanje svoje posebne državnosti u okviru zajedničke BiH kao i Muslimani i Hrvati u svojoj federaciji (taj plan zbližavanja Muslimana i Hrvata nakon njihovog krvavog sukoba je nametnuo Vašington njihovim liderima u BiH tokom 1994). Žipe je napomenuo da postoji pogrešno viđenje dela međunarodnog javnog mnjenja da su Srbi u Bosni došli istorijski tu – zapravo

---

³⁸⁶ „Još jedna ratna zima”, Emmanuel Wallon, *Le Monde Diplomatique*, 17. oktobar 1994.

oni su starosedeooci u Bosni i zaslužuju jednak tretman sa druga dva naroda u izražavanju svoje volje za daljim životom.³⁸⁷

Sutradan Žipe je u TV emisiji *Gran žiri RTL – I Mond*, rekao da srpski entitet mora da uživa jednakosti u tretmanu kao, s druge strane, hrvatsko-muslimanska federacija u budućem ustrojstvu Bosne. „Ta ideja je u prvo vreme bila ponekad šokantna, ali i nužna”, dodao je francuski ministar.³⁸⁸ Žipe je 17. oktobra obelodanio njegovo viđenje političkog rešenja za mir u BiH koji bi se najbolje u praksi realizovao samitom Izetbegović–Tuđman–Milošević. Pored ranije spomenutih okvira rešenja Žipe je izneo i pravo Srbima iz BiH da imaju posebne veze, odnosno konfederaciju sa Srbijom, odnosno SRJ. Ostavio je mogućnost i razmene pojedinih teritorija u okviru ponuđenog rešenja Kontakt grupe, gde i vlasti u Beogradu savetuju bosanskim Srbima da menjaju deo Sarajeva za muslimanske enklave u istočnoj Bosni. Francuski ministar spoljnih poslova ukazuje da međunarodna zajednica ne može da odlučuje u ime zaraćenih strana, ona može samo da im ponudi rešenja na razmatranje. Žipe podvlači da treba nagrađivati pristalice mira i kažnjavati zagovornike rata. Tako je SRJ nagrađena izvesnim smanjenjem nivoa sankcija za svoju konstruktivnost zvaničnog Beograda, a Republici Srpskoj su pojačane sankcije, jer su prethodno lideri bosanskih Srba odbili ponuđeni mirovni predlog.

On je na početku izlaganja autorskog teksta u *Figarou*, naveo da se na Balkanu i jugoslovenskim prostorima prelamaju neke istorijske determinante, poput pukotine koja je razdvajala vizantijsku i latinsku civilizaciju, ali i hrišćanstvo i islam. Te istorijske činjenice treba znati, a s druge strane ne treba prihvatati fatalizam, što je pokazala i Francuska kroz istoriju od kardinala Rišeljea, preko generala De Gola, rušila barijere i pokušavala da poveže kontinent. Ovde bismo preneli poslednji deo izlaganja Žipea koji se odnosi na mogućnost rešavanja Krajine, u viđenju *Politike*.

„...Posebno je značajno, po Žipeu, srpsko-hrvatsko približavanje. Podsećajući da je evropskim planom iz 1993, godine predviđeno nekoliko stepena tog zbližavanja, Žipe konstatuje da je zastoj nastao – jer Hrvatska strepi da se angažuje pre nego što joj Srbi ne garantuju da će sačuvati suverenitet nad teritorijom koji oni sad kontrolišu. Međunarodna

---

³⁸⁷ „Žipe: Jednak tretman za Srbe”, *Politika* od 11. oktobra. 1994, tekst Darka Ribnikara.

³⁸⁸ „Žipe: Srbi u Bosni na svome i moraju uživati sva prava”, *Politika*, 10. oktobar, 1994.

zajednica morala bi, u okvirima globalnog rešenja, da pomogne zainteresovanim stranama da izađu iz ćoroscaka. Međunarodna konferencija o bivšoj Jugoslaviji uz podršku Kontakt grupe mogla bi, po Žipeu, da bude tvorac projekta koji bi se zasnivao: prvo na uzajamnom priznavanju Hrvatske i Srbije (jer je to ključ buduće stabilnosti Balkana), drugo na obezbeđenju statusa velike političke autonomije zone sa srpskim življem uključujući pravo na odnose sa inostranstvom, i koje vode računa o posebnostima istočne Slavonije, i treće, dobrovoljne razmene teritorija, pošto su Žipeu neki od njegovih hrvatskih sagovornika nagovestili da su skloni, u okviru opšteg sporazuma, da Srbima obezbedi izlazak na more, ukoliko se proširi hrvatski region kod Dubrovnika. Da bi se obe strane navele na pregovore valja ih privući pozitivnim merama – ekonomskom podrškom Hrvatskoj i novim ublažavanjem sankcija Srbiji. Kao i u slučaju Bosne, međunarodna zajednica ne može da odluči umesto dve strane, već samo da im ponudi određene formule kao osnovu za sporazum.

Na kraju članka, francuski šef diplomatije ponavlja svoj predlog da se, uz pomoć Kontakt grupa, organizuje samit trojice lidera koji su prihvatili mirovni plan – Alije Izetbegovića, Franje Tuđmana i Slobodana Miloševića.”³⁸⁹

Odavde vidimo da je već u jesen 1994. sazreo polako budući okvir koji će imati Bosna i Hercegovina kakvu je poznajemo Dejtonskim mirovnim sporazumom. Kada je u pitanju status UN zaštićenih zona u Hrvatskoj – Krajina, ovde vidimo obrise ponude međunarodne zajednice i za ovo pitanje. U glavnim crtama, ta teritorija bi ostala u formalnim granicama Hrvatske, ali bi imala „pravo na obezbeđivanje statusa velike političke autonomije zone sa srpskim življem, uključujući i pravo na odnose sa inostranstvom, i koji vodi računa o posebnost i istočne Slavonije...”. Treće, navode se mogućnost razmene teritorije, prevashodno da Srbi dobiju izlaz na more ukoliko se doda Dubrovniku zaleđe, očigledno se misli na deo prostora Trebinjske opštine. U praksi međutim, Srbima je ponuđena samo ne velika autonomija preko Z 4, ali zanimljivo bez teritorije istočne Slavonije i Baranje, iako je to ovde izričito navedeno, a i pravo na specijalne odnose sa inostranstvom, odnosno pre

---

³⁸⁹ Intervju ministra spoljnih poslova Hrvatske Alena Žipea *Figarou* od 17. oktobra 1994, prenela *Politika* od 18. oktobra „Alen Žipe o budućnosti bivše Jugoslavije – Kažnjavati zagovornike rata, podržavati pristalice mira”.

svoga SRJ, a i Republikom Srpskom nije regulisano adekvatno, dok je spomenuti izlaz na more ostao samo u oblasti mogućnosti dogovora koji nije nikada realizovan.

Da je francuska strana, kao i najveći deo međunarodne zajednice praktično došao do vrlo ozbiljnog predloga rešenja za Hrvatsku kada je u pitanju status Krajine, odnosno zona pod zaštitom UN, govori i tekst u *Politici* nedelju dana kasnije. Najavljuje se poseta Žipea Zagrebu gde treba da razgovara sa Tuđmanom i hrvatskim političkim vrhom, kao i sa predstavnicima UNPROFOR-a Akašijem i generalom Laprelom. „U pariskim diplomatskim krugovima procenjuje se da će se tokom ove posete razmotriti novi plan članova Kontakt grupe prema kome bi se Srbima u Krajini garantovala izuzetno velika autonomija u okvirima hrvatske države ukoliko se povuku sa određenih teritorija. Prema nekim ovdašnjim saznanjima zvanični Zagreb sa skepsom i zabrinutošću očekuje razgovore o ovom planu jer procenjuje da se Srbima, kroz autonomiju, nudi mogućnost formiranja samostalne države. U Parizu smatraju da bi se rešavanjem pitanja Krajine – koja bi ostala u okvirima hrvatske države – podstakao mirovni proces u Bosni uz pojačane pritiske na sve zaraćene strane, a Srbe posebno.” U nastavku teksta se ukazuje na nezadovoljstvo i protivljenje Žipea i Miterana na bilo kakvo američko spominjanje mogućnosti da bi se, makar i za pola godine, Muslimanima u Bosni mogao ukinuti s njihove strane embargo na uvoz naoružanja, sa obrazloženjem Vašingtona da bi to po njima bio neki rok za usvajanje predloga Kontakt grupe. „...U Parizu se danas ponavlja: Francuska kao i ostale članice Evropske unije – plus Rusija – energično se protive takvom automatizmu. Dakle, posle šest meseci valja otvoriti novu debatu o situaciji u Bosni i doneti odgovarajuće zaključke koji se sada ne mogu prejudicirati...”. Na sastanku predsednika Miterana i Felipe Gonzalesa, na francusko-španskom susretu, navedena je saglasnost da se nikako ne treba ukidati embargo na naoružanje Muslimana u Bosni, što spominju uslovno i u futuru SAD. Kao i Francuska, koja u Bosni i Hercegovini drži najveći mirovni kontigent plavih šlemova, i Španija ima svoje vojnike (1.400 njih).³⁹⁰

Međutim, ono što je šokantno jeste da u ovom poslednjem periodu postojanja jugoslovenske ratne krize, tokom 1995, operacijama Bljesak i Oluja uništene su UN zaštićene zone koje su kontrolisali plavi šlemovi Krajine,

---

³⁹⁰ „Popraviti pogoršanu klimu”, *Politika*, 24. oktobar 1994.

odnosno Republike Srpske Krajine. Postavlja se pitanje da li je i to u međuvremenu negde dogovoreno, istina mora se priznati da je zvanični Beograd vršio velike pritiske na tamošnju vlast u Kninu da prihvati na vreme plan Z 4, što su ovi odbijali. Izvesne priče o dobijanju izlaska na more za Srbe u predelu Konavla, i spominjanje mogućnosti da Istočna Slavonija i Baranja budu predmet dogovora ili makar minimalne autonomije, dakle od čitavog velikog prostora RSK koja je egzistirala više godina, srpska strana nije dobila ni najmanju autonomiju makar za delić tog prostora, već je čitava populacija doživela etničko čišćenje, pa se rešenjem u Dejtonu, kojim načelno Srbi mogu biti zadovoljni, u kontekstu katastrofe RSK i čitave srpske populacije u Hrvatskoj, daje konačnim rešenjima jugoslovenskog ratnog konflikta 1991–1995, sasvim drugu dimenziju.

Tokom oktobra meseca 1994, u vezi velikih sukoba u bihaćkom rejonu između srpskih trupa i vojske lojalne Fikretu Abdiću s jedne strane, i muslimanskih snaga lojalnih Sarajevu s druge strane, dolazi do aktivizacije NATO i zahteva za bombardovanje srpskih položaja. Uz saglasnost komande UNPROFOR-a 39 teških bombardera SAD, Britanije, Francuske i Holandije bombardovalo je srpski aerodrom u Udbini i njegovu okolinu, što su bili do tada najmasovniji vazdušni napadi na srpske položaje od strane dela međunarodne zajednice.³⁹¹

U zagrebačkom Vjesniku je objavljen intervju sa francuskim ministrom za evropska pitanja Alenom Lamasurom 21 oktobra 1994. Akcenat je bio na kulturnoj saradnji PHARE programa EU sa Hrvatskom. Od političkih pitanja samo je spomenuta načelna spremnost Francuske da se traži rešenje i kompromis po pitanju jugoslovenske krize.³⁹²

Sredinom novembra Žipe i Kozirjev, ministar spoljnih poslova Rusije, na zajedničkom sastanku u Parizu, izrazili su bliskost pogleda dve zemlje na rešenje bosanske krize i zabrinutost povodom jednostranog prekida od strane

---

³⁹¹ Branko Ilinčić, *Jugoslovenska kriza i rat 1991–1995*, II knjiga, Unutrašnji faktori rata, Miroslav, 2003, str. 473.

³⁹² <https://www.vie-publique.fr/discours/219388-interview-de-m-alain-lamassoure-ministre-charge-des-affaires-europeenn> Interview de M. Alain Lamassoure, ministre chargé des affaires européennes au quotidien croate "Vjesnik" le 21 octobre 1994, sur le renforcement de la coopération culturelle et technique avec la Croatie dans le cadre du programme PHARE de l'Union européenne et sur le conflit yougoslave.

SAD embarga na uvoz oružja i to samo muslimanskoj strani u BiH.³⁹³ Obe strane su se složile da rešenje za prekid sukoba u BiH mora biti pravičan i prihvatljiv za sve strane u sukobu.

Ministar spoljnih poslova Francuske, Alen Žipe, zajedno sa britanskim kolegom Daglasom Herdom, posetio je 4. decembra Beograd, gde su razgovarali sa predsednikom Srbije Slobodanom Miloševićem. Tema je bila plan Kontakt grupe za mirovno rešenje u Bosni i Hercegovini, pošto je dva dana pre toga u Briselu pretresan ovaj plan. U Briselu je Kontakt grupa na nivou ministara spoljnih poslova razrađivala pojedine detalje za ovaj mirovni sporazum. Takođe, tada su treitrani i izvesni napreci u pregovorima između Hrvatske i Krajine, posebno po pitanju ekonomske saradnje i saobraćaja. Herd i Žipe su preneli Miloševiću prilično pozitivno viđenje napretka u pregovoru između Muslimansko-hrvatske federacije i Republike Srpske. Pored već ranije iznetih podataka o paritetu 51:49% podvučena je mogućnost da Bosna i Hercegovina sklopi konfederalne veze i sa Republikom Hrvatskom, i sa SR Jugoslavijom.³⁹⁴

Početak decembra američki *Tajms* (*The Times*) donosi natpis da je krizu u Bosni Francuska koristila radi razbijanja NATO pakta. Tih dana su nakon zasedanja Kontakt grupe u Beograd na razgovor sa predsednikom Srbije Miloševićem došli zajedno Žipe i Herd, ministri spoljnih poslova Francuske i Britanije. Ovaj odlazak Žipea *Figaro* je okarakterisao kao loš i ponižavajući gest za francusku diplomatiju. Ostali francuski mediji su bili podeljeni. Istina, i američki diplomata Čarls Ridman (*Charles Redman*) je takođe otišao, u odvojenoj poseti, tada na razgovor sa Miloševićem. Za Miloševića *Figaro* tvrdi, da iako se pretpostavlja da se nalazi na široj listi inkrimisanih srpskih lidera koje u tajnosti sastavlja Vašington, i dalje predstavlja nezaobilazan faktor u pokušajima postizanja mira na eksjugoslovenskom prostoru.³⁹⁵ Francuski general Žan Kot, komandant kontigenta pri plavim šlemovima, dao je intervju *Mundu* 19. decembra 1994. u kojem ističe da je UNPROFOR odigrao svoju časnu ulogu, uključujući francuski kontigent, a i on kao njegov komandant. Ukazuje na teškoće na terenu, odgovornost sve tri zaraćene strane, od čega

---

³⁹³ „Bliskost Pariza i Moskve”, tekst u *Politici* od 17. novembra 1994, autor Darko Ribnikar.

³⁹⁴ Brana Marković, *Yugoslav crisis and the World*, chronology of events, January 1990–December 1995, Institute of international politics and economics, Belgrade, 2000, p. 181.

³⁹⁵ Tekst Frane Cetinića objavljen na RFI, koji je preveo Tanjug od 7. decembra 1994.

je srpska nešto veća od ostalih, potom odgovornost velikih sila za jednostranu politiku i svoje interese, a najviše je optužio politiku SAD.³⁹⁶

Do kraja mandata predsednika Miterana, francuska politika prema Srbima bila je, u svakom slučaju, naklonjenija nego kada su u pitanju politike drugih zapadnih sila. Jelena Guskova navodi generale Žana Kota i Filipa Morilona, koji nisu ostali do kraja predviđenog mandata na svojim visokim dužnostima u Bosni i Hercegovini, jer su se njihovi pogledi i predlozi sa terena razlikovali od službenih, dvostrukih standarda zapadnih vlada ili Ujedinjenih nacija.³⁹⁷

Početak 1995. godine, u francuskoj štampi su učestali tekstovi o navodnim tajnim dogovorima između političkog vođstva Hrvatske i SR Jugoslavije (Srbije), oko budućnosti Krajine, ali i čitave jugoslovenske krize. Tako u *Mundu* od 28. januara objavljen je tekst „Zagreb računa na podršku Beograda kako bi izvršio pritisak na krajiške Srbe”. U tekstu se govori o spremnosti Hrvatske da ne produžava mandat snagama UN nakon 31. marta, i da su nakon toga mogući različiti scenariji. Kao mogućnost se navodi da Krajina dobije podršku Beograda i rasplamsa se širi sukob nakon što Hrvatska napadne Krajinu, i to ocenjuje kao pesimističku varijantu. Druga opcija, koja se ocenjuje i kao optimistična, ukazuje da bi nakon povlačenja UN snaga moglo doći do razvoja mirovnog procesa. *Mond* kalkuliše sa glasinama, da je navodno Tuđman obećao Miloševiću da će uskratiti pomoć muslimanskoj vladi u Sarajevu, zauzvrat za pomoć u uspostavljanju suvereniteta Hrvatske nad Krajinom. Navodi se da je Zagreb sklon novom mirovnom procesu za Krajinu, u čemu krajijski Srbi vide opasnost za kapitulaciju. Napominje se da su lideri Krajine bili u Republici Srpskoj na razgovoru sa njenim vođstvom i da im je obećana podrška u slučaju obnavljanja sukoba u Hrvatskoj. Ukazuje se da ako bi se obnovili sukobi u Hrvatskoj, da bi uticaj Slobodana Miloševića mogao biti odlučujući u razrešenju te krize.

Figaro istog dana donosi tekst o poseti Žipea Americi. Tamo se šef francuske diplomatije zauzeo kod Klinotna da se ne prekida embargo za uvoz naoružanja u Bosnu. Žipe je pozvao da se na sve strane u Bosni izvrši pritisak da bi se došlo do prihvatanja mirovnog plana. *Figaro* objavljuje i intervju sa

---

³⁹⁶ Tekst objavljen u *Mundu* 14. decembra „Zašto rat”, u prevodu objavljen od strane Tanjuga 19. decembra.

³⁹⁷ Jelena Guskova, *Istorija jugoslovenske krize 1990–2000*, IGAM, Beograd, 2003, tom 2, str. 97–100.

makedonskim predsednikom Gligorovim, koji govori o potrebi uspostavljanja mira, ali i o opasnosti da se prihvati čin etničkog čišćenja i nasilnog menjanja granica u regionu. Od francuskog predsedavanja EU Gligorov očekuje sređivanje grčko-makedonskog spora oko imena Makedonija.

Liberasion prenosi da je na komemoraciji u Aušvicu delegacija Grčke napustila skup zbog isticanja makedonske zastave, a da je delegacija bosanske Vlade iz Sarajeva to isto učinila zbog kada je reč uzeo predsednik SRJ Zoran Lilić.

U listu *Dernier Nuvel Dalzas*, (*Dernières Nouvelles Dalzas*) se piše o godišnjici opsade Sarajeva, odnosno o 1000 dana opsade, koja je stajala oko 10.000 žrtava. Poziva na religijsku i etničku toleranciju.³⁹⁸

U izveštaju *AFP-a*, autorke Viktorie Stegić dopisnika iz Zagreba, od 27. januara govori se o sve većoj spremnosti hrvatskog političkog vođstva, ali i raspoloženja u javnom mnjenju da se Krajina osvoji oružjem. Hrvatska je donela konačnu odluku da nakon 31. marta ne produžava plavim šlemovima novi period ostanka u zoni razdvajanja i Krajini. „...Oko 85% hrvatskog stanovništva veruje u vojno rešenje, tvrdi se u anketi koju je sproveo informativni servis američke Vlade (USIA), a koju je preneo veliki deo hrvatske štampe. U njoj se stavlja akcenat na podršci hrvatskom predsedniku Franji Tuđmanu (87%). Oko 94% Hrvata je neprijateljski nastrojeno prema Srbima iz Krajine. Hrvatska ispoljava nepokolebljivi optimizam u odnosu na strahovanje Zapada da će odlazak plavih šlemova dovesti do prekida ionako klimavih pregovora u Bosni i kolaps mira u Hrvatskoj. – Ubeđen sam da Milošević neće intervenisati (u slučaju hrvatskog napada na Krajinu), izjavio je Tuđman u intervjuu za nemački časopis *Špigl* (*Der Spiegel*) Hrvatska ne krije da u krajnjem slučaju ukoliko to bude neophodno kako kaže Tuđman, ona neće oklevati da plati visoku cenu kako bi povratila Krajinu silom oružja: više hrvatskih gradova, uključujući Zagreb, koji se nalazi u dometu srpskih topova, doživeo bi razaranja, opet bi bilo ubijanja, došlo bi do novog talasa izbeglica. Njena privreda, još pod šokom od rata 1991. godine, teško bi podnela napore koje bi izazvao neki novi sukob. Preko 9% bruto nacionalnog dohotka apsorbuje vojska. Eventualno učešće Srba iz Bosne i iz Srbije u odbrani Krajine dovelo bi Hrvatsku u inferioran položaj. Lider bosanskih Srba Radovan Karadžić tvrdi da bi njegove trupe pomogle Krajini.” U nastavku se daju kalkulacije oko

---

³⁹⁸ RFI, pregled pisanja francuske štampe, 28. januar 1995.

toga da li bi Milošević i SRJ reagovali na Tuđmanov napad na Krajinu. Iako je Milošević lično izrekao opomenu u tom pravcu, navodi se neimenovani izvor iz hrvatske diplomatije koji kaže da iz Beograda stižu „pozitivni signali“, gde je dokaz putovanje Granića u Beograd. Zaključuje se ova analiza da je moguće očekivati izvesne pregovore, pa čak i dogovore između Beograda i Zagreba u pravcu prevazilaženja daljih ratnih sukoba.³⁹⁹

Pariski *Mond* je 3. februara doneo tekst o islamizaciji u Bosni i Hercegovini, koje sprovodi i usmerava muslimansko vođstvo. Iako formalno bosanska vlada ima sedam članova, tri Muslimana, dva Srbina i dva Hrvata (jedan Musliman je zapravo predstavnik stavke neutralnih u predsedništvu, ali je zapravo Musliman), sve odluke su koncentrisane kod Izetbegovića i Ejupa Ganića, a čak i Nijaz Duraković, iako Musliman, lišen je stvarne vlasti. Određeni uticaj, ima takođe Musliman, političar Haris Silajdžić. U tekstu u *Mondu* se zapravo ukazuje na stvarnu islamizaciju i prevagu Muslimana u bosanskom rukovodstvu, celoj državi, posebno Armiji. Navodi se da su u Zenici prilikom smotre sedme muslimanske brigade, nošena islamska obeležja i zastave sa natpisima na arapskom jeziku. Alija Izetbegovića je ne samo predsednik republike, već i najuticajniji političar u bosanskoj vlasti, pisac Islamske deklaracije, dok je Ejup Ganić, iako se formalno ne izjašnjava po nacionalnosti kao Musliman, zapravo jedan od lidera, zajedno sa Izetbegovićem, Partije demokratske akcije. Ova partija je nedavno pokrenula kampanju protiv mešovitih brakova u Bosni i Hercegovini, što je dodatno izazvalo nezadovoljstvo preostalih pet formalnih članova predsedništva bosanske Vlade u Sarajevu. *Mond* navodi još primera prevage islamske ideologije u redovima bosanskih vlasti i da je multinacionalnost, i pripadnost Srba i Hrvata samo formalna i da bi njihov položaj trebalo popraviti ako se zaista želi multinacionalna zajednica. *Mond* postavlja pitanje stvarne pozicije i ideologije Harisa Silajdžića i ulazi u analizu koji od ova tri vodeća muslimanska političara ima najumerenije stavove, a ko prednjači u nacionalizmu i verskoj isključivosti.⁴⁰⁰

U okviru Kontakt grupe prihvaćen je predlog Francuske da se SR Jugoslaviji ukinu sankcije kada ona bude priznala Hrvatsku i Bosnu i

---

³⁹⁹ “Hrvatska ne isključuje rat”, AFP, 27. januar, izveštač iz Zagreba Viktoria Stegić.

⁴⁰⁰ “Opasna islamizacija armije”, pariski *Mond* o zbivanjima u Bosni, *Politika*, 4. februar 1995, Darko Ribnikar.

Hercegovinu u međunarodno priznatim granicama ovih zemalja.⁴⁰¹ Naravno da ovo nije sprečavalo mogućnost da se iznutra Hrvatska i Bosna i Hercegovina preurede recimo na federalnom principu (BiH), ili da se da autonomija srpskoj strani (Hrvatska).

U Parizu je 6. februara organizovan susret koji je priredio predsednik Miteran sa Slobodanom Miloševićem, Franjom Tuđmanom i Alijom Izetbegovićem. Na tom zajedničkom susretu razgovaralo se o jugoslovenskoj krizi i o neophodnosti da se organizuje jedna velika međunarodna konferencija koja će ponuditi rešenja za prestanak sukoba.⁴⁰²

Već 23. februara u Beogradu predsednik Srbije, Slobodan Milošević, susreo se sa političkim direktorima ministarstava inostranih poslova Francuske, Velike Britanije i Nemačke, gde se vodio razgovor o mogućnosti okončavanja jugoslovenske krize mirovnim sporazumom. Milošević je i 11. aprila u Beogradu primio na razgovor delegaciju Kontakt grupe u kojoj su bili predstavnici SAD, Rusije, Francuske, Britanije i Nemačke, vezano za mogućnosti postizanja mirovnog sporazuma za Bosnu i Hercegovinu.⁴⁰³

Tokom proleća 1995. godine situacija u Bosni i Hercegovini nije napredovala, ona je faktički i dalje bila zamrznuta. SAD su jednostrano podržavale muslimansku stranu, i za ovu priliku isforsiranu muslimansko-hrvatsku koaliciju usmeravajući ih protiv srpskih trupa u Bosni. U isto vreme SAD su, zajedno sa Nemačkom, pomagali režim Tuđmana i hrvatsku vojsku u agresivnim namerama da se obračunaju sa Republikom Srpskom Krajinom. Francuska je pooštrila svoj stav prema Srbima, ali i dalje je zajedno sa ruskom stranom kočila u okviru Kontakt grupe neumerena rešenja koja su predlagali Vašington i Bon. Britanska politika je bila negde na srednjem, gotovo neutralnom polu, ali i ona je imala u principu više razumevanja za srpske protivnike, naročito pod sugestijama svog tradicionalnog američkog saveznika. Alen Žipe je, krajem aprila, ukazao na konferenciji za štampu na razlike u okviru Kontakt grupe, napominjući da se Francuska nalazi u posebno teškoj situaciji,

---

⁴⁰¹ Brana Marković, *Yugoslav crisis and the World*, chronology of events, January 1990–December 1995, Institute of international politics and economics, Belgrade, 2000, p. 190.

⁴⁰² Ibid., op. cit., p. 189.

⁴⁰³ Ibid., op. cit., pp. 191–195.

pošto u Bosni ima najviše vojnika pri plavim šlemovima i odgovornost za njihove živote.⁴⁰⁴

Mond diplomatik u tekstu Antoana Sanjatia (*Antoine Sanjati*) od 18. januara 1995. analizira pat situaciju u Bosni na ratnom planu. Autor ukazuje na zaprepašujuću lakoću sa kojom su srpske trupe u zapadnoj Bosni u predelu Bihaća izbegle ultimatum međunarodnih snaga za povlačenje, a potom pretrpele zaista beznačajne materijalne gubitke usled kratke akcije zapadne koalicije. List ukazuje na neodlučnost francuske i britanske politike da se ozbiljnije pripreti srpskoj strani da prihvati prekid sukoba i ponuđenu teritorijalnu podelu od 51:49% teritorije, u odnosu na oko 70% koliko drže srpske snage na terenu.⁴⁰⁵ S druge strane, *L Nuvel Observer (Le Nouvel Observateur)* u tekstu od 7. aprila ukazuje da je muslimanska strana ta koja ne želi prekid vatre i započinjanje pregovora i koja prednjači u nepopustljivosti.⁴⁰⁶ List dosta polaže na napore Kontakt grupe, gde postoje posebno inicijative Francuske, SAD i Rusije u traženju rešenja. Međutim, ukazuje se na protivrečnosti koje postoje među članovima Kontakt grupe, tako da SAD, naročito imajući u obzir republikansku većinu u Senatu koju predvodi Bob Dol, razmatra mogućnost ukidanja zabrane prodaje naoružanja Muslimanima u Bosni, čemu se protive sve ostale njene članice (Kontakt grupe). Time se možda može protumačiti nastavak sukoba muslimanske strane u Bosni i prekid dogovorenog prekida vatre (trebalo je da važi do 1. maja). Razlika između francuske diplomatije i ruske je u tome što francuska smatra da za načelno međusobno priznanje, makar granica SR Jugoslavije i Bosne i Hercegovine, kao i Hrvatske, Beogradu treba postepeno ukinuti sankcije, a Moskva smatra da to treba učiniti odmah i definitivno. U tekstu se govori o tome da ni odnosi između Muslimana i Hrvata u Bosni nisu ni izbliza najbolji, i da tzv. Muslimansko-hrvatska federacija nije počela da funkcioniše, naprotiv. Sumnja se u efikasnost uspeha napada muslimanske vojske u Bosni, jer po rečima francuskog autora teksta ona i pored poboljšavanja svoje

---

⁴⁰⁴ *Borba*, 21. april 1995, „Alen Žipe francuski šef diplomatije – duboke razlike u Kontakt grupi”.

⁴⁰⁵ *Le monde diplomatique*, tekst prevod Tanjuga Antoana Sanjietia „Kad se zaboravi međunarodno pravo”, 18. januar 1995.

⁴⁰⁶ *Le Nouvel Observateur*, prevod Tanjuga na srpski, „Četvrto ratno proleće”, autor Anri Giršun, 7. april 1995.

opreme i naoružanja (navodi se lično naoružanje i protivavionske i protivtenkovske rakete), još ne obuhvata teško naoružanje (tenkove, topove) da bi mogla uspešno da se suprotstavi vojsci Republike Srpske. Muslimani su u bihačkoj enklavi izvršili otmicu i ubistvo hrvatskog generala Vlade Šantića, što dodatno remeti muslimansko-hrvatske odnose. Ukazuje se i na izvesne podele u američkoj administraciji, da njen značajan deo teži osudi i čak intervenciji protiv srpske strane, a drugi deo da se ostane poput neprijateljstva prema vlastima u Damasku, „...to jest sa protivnikom koga treba štedeti da bi se sačuvala budućnost”. Spominje se mogućnost da se u slučaju neuspeha pregovora čak sa američke strane ukine embargo na izvoz naoružanja Muslimanima, što bi prouzrokovalo povlačenje u tom slučaju plavih šlemova, pre svega iz Francuske i Britanije, što su hipotetički najavile njihove Vlade. Tada bi NATO verovatno intervenisao, a *L Nuvel Observer* proročki predviđa da bi se u procepu povlačenja plavih šlemova i NATO intervencije stvorila mogućnost da napadnuta strana (misli se uglavnom na srpsku) mogla da uzme plave šlemove kao taoce, ili ih napadne.

Francuska je imala učešće i u tzv. Mini-Kontakt grupi koja je uzela učešće u izradi mirovnog plana za Hrvatsku i Krajinu, poznatiji kao Z 4. U njemu su uzeli učešća SAD, Rusija, EU i predstavnici međunarodnih posrednika za eks-Jugoslaviju. Nacrt tog plana je 30. januara 1995. predstavio u Zagrebu predsedniku Tuđmanu ambasador Francuske Žak Gajar, a paralelno s tim i Milanu Martiću, predsedniku Republike Srpske Krajine. Martić je tom prilikom izrazio određene rezerve po pitanju tog plana. Hrvatska je već nagovestila da neće lako dati saglasnost za produženje mandata mirovnih trupa OUN na prostoru Krajine.⁴⁰⁷ Najzad će se sledećeg meseca postići dogovor da Hrvatska da pristanak na tako nešto ali je promenjen naziv plavih šlemova, sada samo za prostor Hrvatske (UNKROHOR), čime se priznaje od međunarodne zajednice da se dogovor između Zagreba i Krajine mora držati u okviru međunarodno priznatih granica Hrvatske.

U zanimljivom tekstu u *Borbi*, novinara Dušana Radovanovića od 11. februara, posvećenom diplomatskoj karijeri i trenutnoj političkoj poziciji ministra spoljnih poslova Francuske Alena Žipea, analizira se njegov odnos prema jugoslovenskoj krizi. Žipe je obavljao administrativne poslove u stranci

---

⁴⁰⁷ Brana Marković, *Yugoslav crisis and the World*, chronology of events, January 1990–December 1995, Institute of international politics and economics, Belgrade, 2000, p. 188.

RPR, postavši 1988. i njen generalni sekretar. Najzad, nakon parlamentarnih izbora 1993, gde je desna koalicija ubedljivo pobedila, postaje ministar spoljnih poslova. Više se vezao za predsednika stranke Žaka Širaka, kome je na početku svoje karijere pisao govore, nego aktuelnom premijeru Eduaru Baladiru. Zaključuje se da će nakon majskih predsedničkih izbora Žipe ostati na mestu ministra spoljnih poslova samo u slučaju pobede Širaka, što se iz tadašnje perspektive ocenjivalo kao manje verovatno u odnosu na mogućnost da na tim izborima pobede Baladir, ili čak levičar Žospen. Od promene u vrhu francuske politike nakon parlamentarnih izbora 1993, kada je došlo do kohabitacije Vlade desnice i predsednika Fransoa Miterana, zvanična politika Pariza prema jugoslovenskoj krizi postala je za osetan stepen manje naklonjena srpskoj strani. O tome Žipe kaže: „Kada je Bosna u pitanju prešli smo od pozicije koja je univerzalno smatrana prosrpskom na jedan uravnoteženi stav.” U tekstu u *Borbi* u nastavku se kaže „Novi patron Kej d’Orseja bio je kako je svojevremeno zapisao pariski *Figaro* – duša političkog zaokreta – Pariza u bosanskom sukobu. Od početka je on (Žipe) bio vrlo oštar. Osudio je srpske agresore i odbio je bilo kakvu popustljivost – kaže komentator tog desnici bliskog lista i zaključuje da šef francuske diplomatije nije mogao da se angažuje u tom pravcu bez saglasnosti predsednika republike Miterana.

Na praktičnom planu taj navodno uravnotežen stav Pariza u odnosu na sukob u Bosni doveo je do toga da je Francuska bila inicijator devedeset odsto rezolucija UN uperenih protiv Srbije i srpskog naroda u Bosni posebno, niti u jednom od svojih mnogobrojnih istupanja u protekle dve godine šef francuske diplomatije nije propustio priliku da nazove Srbe agresorima...”. Možda su ovo prejake reči novinara *Borbe* Radovanovića, ali svakako odslikavaju veliku promenu u francuskoj politici, od parlamentarnih izbora 1993. i dolaska desne koalicije na vlast u vladi. Međutim, više faktora je uticalo da možda negde upravo od sredine 1993. godine dođe do sve očiglednijeg zaokreta u francuskoj politici prema jugoslovenskoj krizi. Tu je vrlo važan momenat začetak totalne i do tada neviđene medijske promene slike srpske strane u francuskim medijima – optužbi koje dotle nisu postojale o navodnim koncentracionim logorima, masovnim silovanjima muslimanki i drugim elementima koje prerastaju u frontalni medijski rat, koji se poklapa sa već započetim još pre toga elementima medijske satanizacije u najvećem delu zapadnih medija. U tome su kolosalnu ulogu u Francuskoj odigrali Bernar Kušner, levičarski filozofi Levi, Gliksman i ostali, ali i globalni uticaj medija u ovoj zemlji. Drugo, same činjenice, produžetak ratnih sukoba u jugoslovenskoj

krizi, izvesno razumevanje francuske strane dok je postojala samo jugoslovenska kriza van ratnih sukoba sve do leta 1991, za srpsku stranu, pa u izvesnoj meri i tokom rata u Hrvatskoj. Već kada je eskalirala bosanska kriza, bilo je lakše antisrpskoj propagandi ukazivati da su Srbi ti koji su u središtu jugoslovenske krize i da su oni glavni, ili čak jedini pravi krivci bez obzira na činjenice o ponudama Beograda da Bosna i Hercegovina ostanu u krnjoj Jugoslaviji, potom odbijanju od strane Izetbegovića i Kutiljerovog plana, priznavanja od strane Nemačke i Bosne i Hercegovine 6. aprila (kao što su prerana i jednostrana priznavanja od strane Berlina Slovenije i Hrvatske takođe rasplamsavala jugoslovensku krizu), zatim neučestvovanja direktno SR Jugoslavije (Srbije i Crne Gore) u ratu u Bosni. Kada su najzad, od sredine 1993, učestali izveštaji o koncentracionim logorima, desetinama hiljada silovanih muslimanki i drugih elemenata propagande, koja je započeta i sa zastrašujućim razmerama vođena prvo u većini zapadnih sila van Francuske (u Nemačkoj, kao i SAD, potom Britaniji), i francusko javno mnjenje je počelo sve negativnije da zauzima stav prema srpskoj strani, i političari uključujući čak i poziciju predsednika Miterana koji je dotle pokazivao doslednost, pa čak i izvesne simpatije prema srpskoj strani, morala je u skladu s tim da se menja. U personalnom smislu lideri desnice, poput Baladira i Širaka, imali su izvesne rezerve prema Jugoslaviji još iz vremena alžirskog rata i ulozi Tita i tadašnjeg zvaničnog Beograda prema Francuskoj u toj krizi i sukobu, koji je za francusko javno mnjenje imao veliki značaj, svakako najveći nakon Drugog svetskog rata, i koji je trajao godinama.

O francuskoj politici u jugoslovenskoj krizi, naročito vezano za sukobe u Bosni i Hercegovini, govori Žerar Bodson u svojoj studiji iz 1993. godine. „Ona se sastojala iz dvosmislenosti i žaljenja. Iz istorijskih razloga, vezanih za dva svetska rata, Francuska je uvijek smatrala Srbiju, zatim Jugoslaviju za svog prirodnog saveznika. Ipak je bilo očigledno da bi nesporna podrška Srbiji dovela do napetosti s Nemačkom, koja bi se mogla pokazati, na duže vreme, opasnom za novu EZ, koja je još u stvaranju. Kako je nemačka volja u tom pitanju bila jača od francuske, a politika koju je vodio Beograd još nije bila najboljeg roda, politika Francuske se najprije sastojala u tome da se uspori tok stvari koliko se može, a zatim da se ili pridruže raznim antisrpskim merama, ali ublažujući ih, ili da ih preduprede i predlože blaže sankcije od onih za koje znaju da su u pripremi. Taktički, Francuska je postizala cilj zahvaljujući učešću 5.000 plavih francuskih šlemova. Našla je načina da blokira većinu američkih

odluka i da spreči svaku vojnu intervenciju koja bi neizbežno dovela do proširenja konflikta na susedne države.

Francuska politika može se, takođe, definisati i kao politika žaljenja. Žali se što je Jugoslavija nestala i što se nije učinilo dovoljno da se ona sačuva. Francuska se pridružila nemačkoj politici i žali što je to učinila. U dva navrata, u Helsinkiju i u Parizu, François Mitteran je rekao da se išlo suviše brzo i da je trebalo prvo definisati pravo itd. To je politika koja ide u opštem željenom smeru Nemačke i SAD ali s prohtevima za nezavisnošću, izbijanjem energije u suprotnom smeru, što je čini pomalo neskladnom. Francuska glasa za osudu Srbije kao agresora (Rezolucija 757 od 30. maja 1992) na početku svih daljih katastrofa. Time se Francuska lišava položaja pregovarača. Ona takođe glasa za sve tekstove o blokadi.

Politika Francuske je doprinela da se podrži teza o spoljnoj agresiji, i da je krivac Srbija. U to vreme francuske novine govore o srpskoj agresiji u BiH. Od jeseni 1992, oni radije navode građanski rat u bivšoj Jugoslaviji. Rezultat te politike je ponašanje koje je vrlo teško analizirati.

S jedne strane je stav Generalštaba u Sarajevu i Parizu. U Sarajevu general Morillon – šef francuskih plavih šlemova, insistira na podeli odgovornosti. On je svakodnevno nailazio na izvanredne teškoće sa Muslimanima. Pucali su na njegov glavni štab, ubijali francuske plave šlemove.⁴⁰⁸ On je uvek jasno govorio da je protiv jednostranog rata protiv Srba. Čak i u aprilu 1993, kada je lično intervenisao u muslimanskoj enklavi Srebrenici, nije promenio mišljenje.⁴⁰⁹

---

⁴⁰⁸ Jedan drugi francuski general slavni saradnik De Gola, P. M. Galoa, izjavio je u vezi ovoga: „Što se tiče snajpera, čak je admiral Leksand ukazao na Muslimane. O tome svedoči depeša AFP od 6. februara 1994, kojom se objašnjava šta je admiral time mislio – većina od 18 mrtvih i 300 ranjenih francuskih plavih šlemova delo je Muslimana...“, citirano u *Politika*, 26. maj 1999, str. 25, tekst Pjer Mari Galoa, „Stradanje naroda koji je uvek rekao ne“.

⁴⁰⁹ General Morillon u svojoj knjizi *Croire et oser* na osnovu svojih neposrednih kontakata sa rukovodstvom bosanskih Srba prenosi da je pokušao da im ukaže na kompleksnost odnosa u međunarodnom okruženju, gde su svakako neke sile prema Srbima bile prilično nenaklonjene i koristile svaku mogućnost da na osnovu izveštaja sa terena traže njihovo kažnjavanje. No, on je upravo u tom pravcu pokušavao srpskim liderima da ukaže na potrebu da izbegavaju, koliko je to bilo moguće u datim okolnostima, rizične situacije gde bi srpska strana bila okrivljena, i u krajnjoj meri bila izložena međunarodnoj vojnoj intervenciji. Od međunarodne vojne intervencije, on navodi, najviše su zazirali lideri bosanskih Srba, uključujući i samog Karadžića, za koga kaže da je bio vrlo oprezan

Prečutno, isto je bilo u Parizu. Ministar odbrane se veoma protivio politici koja se vodi i jasno je dovodio u pitanje niz koraka koji su doveli do toga da se srpska zajednica smatra za isključivog neprijatelja. To je tako bilo za vreme vladavine socijalista, a ostalo je i pod vladom Baladira. Novi ministar odbrane Fransoa Leotar, ubijedeni pristalica vojne intervencije, za koju se zalagao mnogo puta dok je bio u opoziciji, postao je mnogo obazriviji od kako ima ministarsku funkciju. Ova promena dolazi zbog jasnijeg shvatanja prave suštine problema, što je svakako posledica međunarodnog uticaja političara i predstavnika vojske.

Ipak, u dva navrata, francuska diplomatija – ili pre predsednik Miteran – morala je da spase Srbiju od vojne intervencije. Prvi put, ponovnim otvaranjem aerodroma u Sarajevu u toku posete koja je bila neočekivana koliko i hrabra. Drugi put, predlažući krajem juna međunarodnu konferenciju o Jugoslaviji, koja je održana u Londonu krajem avgusta 1992, i koja je činila preuranjenom vojnu akciju predviđenu za polovinu avgusta, izazvanu emocijama zbog otkrića o postojanju ‘koncentracionih logora’ u Bosni.”⁴¹⁰

O poziciji i politici zvanične Francuske u jugoslovenskoj krizi, ali i ostalih članica Kontakt grupe pojedinačno, dosta govori tekst u *Našoj Borbi* od 21. aprila „Duboke razlike u Kontakt grupi”. Žipe je nakon sastanka ministara spoljnih poslova Kontakt grupe u Njujorku, saopštio na francuskom radiju, neuobičajeno za ove prilike, da postoje razlike u Kontakt grupi, naročito između Amerikanaca i Rusa. Ovi prvi uglavnom optužuju Srbe, a ovi drugi Muslimane za propuste u uspostavljanju mira tada u Bosni i Hercegovini. Žipe akcentira da Rusi ohrabruju režim u Beogradu da postavlja svoje

---

po tom pitanju. Potencijalne nove civilne žrtve u Sarajevu, kako je Morilon upozoravao Karadžića, mogle bi dovesti i do strane vojne intervencije, to su bili sižeji njihovih kontakata krajem 1992. i početkom 1993. godine. On opisuje svoje susrete i sa Nikolom Koljevićem i sa Biljanom Plavšić, sa Momčilom Krajišnikom. O Karadžiću govori kao o nesumnjivom lideru SDS, ali i svih bosanskih Srba. Za Koljevića kaže da se radi o sofisticiranom intelektualcu koji govori engleski sa besprekornim akcentom, dok za Krajišnika kaže da je to čovek akcije, koji vrlo malo govori i gotovo se nikada ne smeje. Plavšićka je u kontaktu sa njim polazila od „velikih ideja” i ukazivala na teškoće u kojima se nalazi srpski narod, njegovo rukovodstvo. Général Philippe Morillon, *Croire et oser, Chronique de Sarajevo*, Grasset, Paris, novembre 1993, II edition fevrier 1994, pp. 113–115.

⁴¹⁰ Žerar Bodson, *Evropa ludaka*, Beograd, Udruženje izdavača i književnika Jugoslavije, Beograd, 1993, str. 103–106.

„maksimalističke zahteve, a Amerikanci u sličnom pravcu bosanske vlasti u Sarajevu“. Izveštač *Naše borbe* iz Njujorka, Mirko Klarin, autor ovog teksta, ističe da Žipe ukazuje da Amerikanci zameraju srpskoj strani odbijanje sporazuma, a Rusi okrivljuju Muslimane za ubijanje jednog francuskog vojnika.

Sledećih dana, kako se tvrdi u tekstu, pokušano je da se dođe do dogovora između članica Kontakt grupe, ali to nije dalo rezultata. Spominje se da je predsednik Srbije Milošević upravo tada predao Kontakt grupi njegov plan, koji je već bio odbijen, a to je da je zvanični Beograd spreman da prizna Bosnu i Hercegovinu kao državu sastavljenu od dve države: srpske i muslimansko-hrvatske, u zamenu za ukidanje ekonomskih sankcija. Klarin prenosi potom pisanje londonskog *Gardijana* koji, na jedan suptilan način, kritikuje Žipea da se u svom obraćanju i iskrenosti malo zaneo, pa je stavio u isti ravan krivicu muslimanske strane zbog ubistva jednog francuskog vojnika, i srpske strane, koja po ovom londonskom listu ima daleko veću odgovornost za nastavak krize i sukoba u Bosni.⁴¹¹ Odavde vidimo da je ruska strana ostala najnaklonjenija Srbima, nakon što se zvanični Pariz nešto odmakao od svoje blago izražene prosrpske pozicije nakon parlamentarnih izbora 1993. U isto vreme Britanija, koja je u početku jugoslovenske krize imala uzdržan stav, na momente i neutralan, vremenom se sve više svrstavala uz SAD i dobijala sve više, po srpske interese, lošiji ton.

Izvesnu krizu oko nespremnosti zvanične Hrvatske da se sagalasi sa daljom misijom UNPROFOR-a na području Krajine, razrešena je 24. marta. Tada je umesto dotadašnjeg jedinstvenog UNPROFOR-a dogovoreno zajedno sa glavnokomandujućim plavih šlemova francuskim generalom Bernar Žanvierom (*Bernard Janvier*), i saglasnošću generalnog sekretara OUN Butros Butros Galija, da se formiraju tri separata kontigenta plavih šlemova, posebno za Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu i Makedoniju.⁴¹² Ovim rešenjem su plavi šlemovi u okviru Hrvatske predstavljali jednu celinu, što je asociiralo da će se i budući dogovor oko budućnosti Krajine rešavati u okviru državno-pravnog okvira Hrvatske, pa su tu formirane snage nazvane UNKROFOR.

---

⁴¹¹ „Duboke razlike u Kontakt grupi“, Alen Žipe, francuski šef diplomatije, *Naša borba*, 21. april, 1995, tekst Mirka Klarina dopisnika iz Njujorka.

⁴¹² Brana Marković, *Yugoslav crisis and the World*, chronology of events, January 1990–December 1995, Institute of international politics and economics, Belgrade, 2000, p. 193–194.

Međunarodni posrednici nisu prejudicirali takvo rešenje, ali čak je i ono davalo mogućnost Srbima za vrlo širok oblik autonomije, što je delom i predviđeno budućim rešenjem plana Z 4. Dana 31. marta ovo preformiranje snaga UNPROFOR-a je prihvaćeno i u proceduri u OUN.

Tokom aprila i maja rasplamsala se predizborna kampanja u Francuskoj u borbi za novog predsednika Francuske. U autorskom tekstu dopisnika *Politike* iz Pariza Darko Ribnikar, od 8. aprila, analizira se potencijalna politika prema jugoslovenskoj krizi tri najozbiljnija predsednička kandidata – Baladira, Širaka i Žospena. Ribnikar se u tom pravcu, pored sopstvenih zapažanja i analiza, osvrće i na pisanje *Monda* prethodnog dana koji predstavlja spoljnopolitičke programe tri navedena predsednička kandidata. U podužem Ribnikarevom tekstu vidimo da, uz određene nijanse, sva tri najozbiljnija predsednička kandidata u Francuskoj prihvataju osnovnu činjenicu da su na osnovu pre svega Badinterove komisije, granice bivših socijalističkih republika, a potom međunarodno priznatih zemalja, uprkos krizama, UN zaštićenim zonama, potrebama federalizacije recimo Bosne i Hercegovine, davanja velike autonomije Srbima u Hrvatskoj, zapravo konačne i međunarodno priznate kategorije, te se insistira da i SR Jugoslavija to prizna. Sva tri navedena političara, međutim, po pitanju Bosne i Hercegovine polaze od toga da će ona biti po okončanju sukoba i mirovnog dogovora složena zemlja, gde je srpski deo nesporna celina. Po pitanju Hrvatske se insistira na njenoj celovitosti, iako se u pitanju i BiH i Hrvatske ostavlja mogućnost promene granica dogovorom. Teritorijalna autonomija za Srbe u Hrvatskoj ne bi trebalo da bude sporna za navedene predsedničke kandidate, iako se čini da Žospen više daje akcenat na decentralizaciji i etničkim i drugim pravima Srba kao kolektiviteta, a manje na ingerencijama njihove teritorijalne autonomije, odnosno pokušava se izbeći nacionalna podela u Hrvatskoj, iako je naklonjen maksimalnim kolektivnim pravima i decentralizaciji.⁴¹³ Jako je teško na osnovu iznesenog dati prednost bilo kome od tri predsednička kandidata u Francuskoj prema njihovom dotle izrečenom odnosu prema jugoslovenskoj krizi, i još konkretnije prema srpskom pitanju. U praksi je tih kriznih godina Partija socijalista dok je bila u apsolutnoj vlasti, dakle i predsednik Republike Mitteran, i premijer i vlada, pokazala više naklonosti prema srpskim interesima od desne koalicije,

---

⁴¹³ Širak, Baladir i Žospen o jugoslovenskoj krizi „Poštovanje granica i ljudskih prava”, *Politika*, 8. april 1995, Darko Ribnikar, na osnovu teksta u *Mondi* od 7. aprila.

i posebno je to očigledno bilo od kako je Miterana, kao predsednika republike, zamenio Širak sredinom 1995. Ipak, stiče se utisak da je to vezano i za imidž srpske strane koji je vremenom bivao sve gori u svetskim, pa i francuskim medijima, a mora se konstatovati da je Miteran (u nešto manjom meri i premijer i ministar spoljnih poslova Francuske iz leve koalicije dok su bili na vlasti do proleća 1993), ukupno posmatrano, imao osetno više razumevanja za srpsku stranu od potonjeg predsednika Širaka, ili premijera Baladira i ministra spoljnih poslova Žipea, u periodu nakon parlamentarnih izbora 1993. Stiče se utisak paralelno sa prilično mlakom pozicijom Rusije u međunarodnim odnosima tih godina, posebno dok je ministar spoljnih poslova bio Kozirjev, da je najviše muslimansko-hrvatski sukob od 1993. i odlična ratna pozicija srpske strane na terenu uticalo da srpska strana ne bude napadnuta i čak bombardovana velikim internizitetom od dela međunarodne zajednice, još u ranijim periodima od opšte ofanzive na nju započete leta 1995. koja je tada izvedena (kako u Hrvatskoj tako i u Bosni i Hercegovini).

Da sa odlaskom Miterana sa funkcije predsednika Francuske za srpske interese neće biti dobro, govori i tekst u *Borbi* od 14. aprila, koji prenosi reči u predizbornoj kampanji ministra spoljnih poslova, ali i stranačkog kolege Širaka, Alena Žipea u Renu. On je govoreći u predizbornoj kampanji Širaka, naveo da će njegovim izborom, zvanični Pariz dobiti odlučnog predsednika koji će moći adekvatno reagovati u različitim delovima sveta i po različitim pitanjima. Tako bi po njemu nakon 20. maja i stupanja na funkciju novog predsednika republike, u slučaju Turske novi predsednik morao reagovati i opomenuti je u vezi njene akcije u severnom Iraku, a takođe skrenuti pažnju i Rusiji da akcija njenih snaga bezbednosti u Čečeniji, iako je to deo njene teritorije, po svojoj formi je gaženje ljudskih prava. On je naveo i da Miteranov naslednik, mora biti u stanju da kaže Miloševiću da je dosta, i poruči mu da se „njegovo odbijanje svih planova za rešavanje krize u bivšoj Jugoslaviji ne može više tolerisati jer vi snosite odgovornost za produženje konflikta”.⁴¹⁴

U tekstu u *Borbi*, prenoseći Tanjug od 27. aprila, daje se saopštenje premijera Francuske Baladira u vezi apela njegove zemlje međunarodnoj

---

⁴¹⁴ „Mora se reći Miloševiću sad je dosta”, Alen Žipe upozorava da budući francuski predsednik Republike treba da bude odlučan, *Borba*, 14. april 1995. Mora se ipak napomenuti da je *Borba* opozicioni list i da akcentira nepovoljne forme izveštaja iz sveta po pitanju aktuelne vlasti u Srbiji.

javnosti i pre svega Kontakt grupi, o uslovima koje postavlja Pariz za produženje ostanka francuskog kontigenta plavih šlemova. Traže se dva uslova – i to prvi da se i nakon 1. maja produži sporazum o prekidu vatre zaraćenih strana u Bosni i Hercegovini. Drugi je potpunija bezbednost za mirovne snage UN, odnosno plave šlemove. U slučaju neispunjenja ovih uslova daje se mogućnost preispitivanja njihove pozicije, odnosno eventualnog povlačenja iz Bosne.⁴¹⁵

U vreme predsedničkih izbora u Francuskoj za francusko-srpske odnose važan je intervju prvog čoveka francuske ambasade u Beogradu, otpravnika poslova Gabriela Kelerera za Ekspres, sa novinarkom Simonidom Simonović 13. maja. U intervjuu novinarka navodi da je Keler novi otpravnik poslova francuske ambasade u Beogradu, prethodno je zauzimao u aktuelnoj Baladirovoj vladi mesto direktora u Ministarstvu za ljudska prava i da je na funkciju u SRJ došao pre nešto više od dva meseca: „...Razvoj događaja je hteo da baš u toku prva dva meseca njegovog naimenovanja u Jugoslaviji između Pariza i Beograda dođe do primetnog otopljanja ne samo na kulturnom već i na političkom planu, što je, kako i sam potvrđuje, doprinelo odlasku predsednika SRJ Zorana Lilića na proslavu Dana pobeđe u francusku prestonicu na poziv predsednika Fransoa Miterana. Keler kaže: „Pre samo godinu dana to ne bi bilo moguće. Ali, u poslednje vreme došlo je do upadljivog zaokreta u stavovima zvanične jugoslovenske politike i to ne može da prođe nezapaženo. Počev od pristanka gospodina Miloševića da se prošlog leta rasporede posmatrači na Drini i prihvatanje plana Kontakt grupe (što je za mene tada bila fantastična vest), stvari se ovde uočljivo menjaju. Kao da nastaje drugačiji duh ne samo u zvaničnoj politici, već u javnosti i štampi, gde su oštru i nepomirljivu retoriku smenili neki mirniji, strpljiviji i diplomatski tonovi...”. Na konstataciju novinarku Simonović da su u takvoj atmosferi usledili napadi Hrvatske na Zapadnu Slavoniju, Keler odgovara: „... Francuska je oštro osudila akcije Hrvatske u Slavoniji i zajedno sa predstavnicima EU i UN budno prati posledice i postupanje sa civilima i zarobljenim srpskim vojnicima. Uprkos tim lošim potezima i razumljivom ogorčenju, u pogledu rešenja problema ja nisam pesimista jer je ostvaren veliki napredak u pregovorima što se ne može tek tako anulirati. Iako je to bio veoma loš trenutak vremenski poklopljen sa istekom primirja u Bosni, dobro je što sukobi

---

⁴¹⁵ „Pariz traži odgovore na svoje predloge o Bosni”, *Borba* prenosi saopštenje Tanjuga, 27. april 1995.

nisu poprimili šire razmere. Paradokslano, u Bosni se sada manje puca nego u poslednjih mesec dana primirja, koje više niko nije poštovao...". Keler je u nastavku, na opasku novinarka da je opozicija sada radikalnija prema poziciji u pogledu viđenja jugoslovenske krize, odgovorio da misli da ima opozicije koja nije radikalna, ali da ovde nije dugo i da će još analizirati to pitanje. U vezi ukidanja sankcija SRJ u zamenu za tripartitni sastanak Milošević, Tuđman, Izetbegović, i međusobno načeno priznanje tih republika, on je naveo da je pravac i sporazum okvirno jasan, ali da ima dosta međusobnog otezanja po nekim pitanjima, i da očekuje da do zime verovatno stigne mir. Naveo je i da će verovatno Žipe nakon izbora u Francuskoj prestati da bude ministar spoljnih poslova. Keler smatra da Beograd i pored pritiska na Pale i prekodrinske Srbe koji evidentno vrši još uvek može da uradi po tom pitanju. U vezi odnosa Srba i Francuza kaže: „Odnosi Francuske i Srbije odnosno Jugoslavije veoma su dugog veka i neminovno su prolazili kroz različite faze i bivali zagušeni viškim principima. Od bratstva, savezništva u ratovima, solidarnosti....pa do otvorenog neslaganja i osude, kao što je to bio slučaj kada je krenulo nasilje i raspad Jugoslavije. Setite se na primer perioda rata u Alžiru kada je SFRJ bila jedan od lidera nesvrstanog pokreta. Tada je ona u UN bila inicijator nekoliko rezolucija koje su Francusku osuđivale kao kolonijalnu silu. Aplitude su deo istorije, ali prijateljstvo među narodima je nadživelo svu buru.”⁴¹⁶

Odlazak Miterana posle njegova dva mandata morao je da zabrine srpsku stranu, kojoj u praksi i nije bilo previše bitno da li će novi predsednik biti aktuelni premijer Baladir, ili njegov stranački kolega neodeglista Širak. Žipe je u predizbornoj kampanji podržao Širaka, koji je i trijumfovao zaključno sa 20. majem. Za srpsku stranu odlazak predsednika Miterana došao je u veoma nezgodan čas. Bez obzira na sve oscilacije bivšeg predsednika tokom njegovog mandata, i na najave novog predsednika da se temeljno neće menjati kurs, u Beogradu je bilo jasno da će se francuska politika prema srpskim interesima promeniti makar za jedan stepen na gore. Fransoa Miteran je za Dan pobeđe, 9. maja, pozvao predsednika SRJ Lilića u posetu Parizu, što je Beograd mogao da protumači kao posebnu naklonost. Novi otpravnik poslova francuske ambasade u Beogradu, Gabrijel Keler, dao je zapažen intervju po stupanju na dužnost 13. maja *Ekspres politici*. Nagovestio je rešavanje konflikta u Bosni i naveo da „Francuska oštro osuđuje akcije Hrvatske u Slavoniji.”, Keler je u

---

⁴¹⁶ *Ekspres politika*, „Zima donosi mir?”, 13. maj 1995. autor Simonida Simonović.

dužem razgovoru napomenuo da prijateljstvo Francuza i Srba nadživljava bure. Naveo je primer Alžirskog rata kada je zvanični Beograd predlagao u OUN rezolucije protiv Francuske, a posle su se odnosi vratili na bolje i starom prijateljstvu. Tako očekuje i dalji razvoj francusko-srpskih odnosa, uprkos kriznim momentima sadašnjih odnosa i neslaganja po pitanju načina rešavanja sukoba na prostoru bivše SFRJ.⁴¹⁷

Tanjug izveštava o jednom od prvih javnih nastupa Širaka pošto je postao predsednik Francuske, u kojem je govorio o ratu u Bosni. To je bilo na sahrani dva francuska vojnika, iz redova plavih šlemova u gradu Vanu. Vojnici su poginuli u Sarajevu i već je dugačak spisak (oko četrdeset poginulih i oko 250 teško ranjenih) francuskih gubitaka u okviru plavih šlemova u misiji na prostoru bivše SFRJ, najvećim delom u Bosni i Hercegovini. Širak je rekao da se „...više neće tolerisati poniženje vojnika, da oni budu ubijani ili ranjavani, na prostoru prethodne Jugoslavije od onih koji se suprotstavljaju njihovoj misiji mira i zaštiti stanovništva..”. Novi francuski predsednik je izjavio i da se prisustvo francuskih vojnika u mirovnoj misiji UN u Bosni može tumačiti željom za bezbednost Evrope u celini.⁴¹⁸

Širak potom preduzima inicijativu da se zaštićene zone u istočnoj Bosni, nakon pada Srebrenice, dodatno ojačaju trupama zapadnih sila i da se po potrebi preduzmu kazneni napadi na srpsku stranu u slučaju napada na Goražde, Bihać ili Sarajevo. „Za to bi trebalo da se dobije pristanak Rusa koji imaju pravo veta u Savetu bezbednosti OUN.”⁴¹⁹

Lord Owen napominje da je pri kraju njegovog mandata, početkom juna 1995, otpočinju masovniji napadi na srpsku stranu, što uzrokuje uzimanje talaca UNPROFOR-a od strane vojske Republike Srpske, među kojima su bili i francuski plavi šlemovi.⁴²⁰ S druge strane, tada Britanija i Francuska formiraju snage za brze intervencije, koje će u julu stići na planinu Igman.⁴²¹

---

⁴¹⁷ Ibid., op. cit.

⁴¹⁸ Tanjug, „Bitka za Evropu”, Žak Širak: Francuska više neće tolerisati poniženje vojnika, 2. juni 1995.

⁴¹⁹ Tekst iz *Pari mača*, koji je preveden u *Ekspres politici* od 1. avgusta 1995, pod naslovom „Širak i ostali”.

⁴²⁰ Robert Owen, *Balkanska odiseja*, str. 356–367.

⁴²¹ Lora Silber i Alan Litl, *Smrt Jugoslavije*, B 92, Beograd, 1996, str. 387.

Majkl Rouz (*Michael Rose*), britanski general komandant trupa plavih šlemova pri Bosni i Hercegovini, u to vreme napominje da su sa promenom francuske zvanične politike prema jugoslovenskoj krizi tokom 1995, naročito od kada je Širak postao predsednik Francuske juna 1995, britanska protivljenja masovnom bombardovanju srpske strane u BiH bila čak odlučnija i direktnija od zvaničnog Pariza.⁴²² To više govori o promeni politike zvaničnog Pariza nego o samoj britanskoj politici u periodu kada je na njenom čelu bio premijer Džon Mejdžor (*John Major*) (do izraženije promene britanske politike prema srpskom pitanju devedesetih dolazi od kako je na mesto premijera došao Toni Bler (*Tony Blair*) u drugoj polovini ove decenije).

U knjizi *Istorija jugoslovenske krize*, Jelena Guskova navodi pisanje pariskog *Monda* od 29. juna u vezi stanja muslimanske armije u BiH. „Krajem juna 1995, francuski list *Mond* objavio je prilog svog sarajevskog dopisnika o muslimanskoj armiji. Izveštač lista pisao je kako je bosanska vojska stasala i ojačala. Karakteristično je to što je do vojnog jačanja FBiH došlo baš u vreme dok je ona doživljavala svoj politički krah. Oraganizacionom podizanju muslimanske vojske doprineli su američki savetnici, penzionisani generali Džon Galvin 1994. i Džon Sjuel tokom 1995. godine, koji su zaslužni za stvaranje objedinjenog štaba. Muslimani su shvatili da je neophodno uskladiti rad štabova i učvrstiti saradnju sa HVO, kao i izvršiti obimnu profesionalnu pripremu ljudstva. Sada su sve ofanzive izvođene izuzetno vešto, a vojska je bila dovoljno pripremljena. Pomirenje sa Hrvatima omogućilo je novo dopremanje naoružanja preko Hrvatske, što je dovelo do potpunog snabdevanja armije svim što joj je potrebno.”⁴²³

U pariskom *Figarou* od 3. jula, govori se o opasnoj politici SAD prema jugoslovenskoj krizi. Amerikanci, koji sada potpuno podržavaju antisrpsku opciju na terenu, javno obučavaju snage bosanske Vlade sa svojim instruktorima i daju im pomoć u lakom naoružanju, vojnoj opremi, a ista situacija je i sa vojskom Hrvatske. Citira se general Džon Seval (*John Sevald*),

---

⁴²² Дмитрия Тренин Зкатерины Степановой, *Косово, международные аспекты кризиса*, Москва, 1999, део 5, „Политика западноевропейских держав в отношении косовского конфликта”, Юрий Рубинский стр. 212–246. У оквиру тога пододељак „Лондон между Парижем и Вашингтоном” стр. 238–241.

⁴²³ Jelena Guskova, *Istorija jugoslovenske krize 1990–2000, I*, Dokument, Igam, Beograd, 2003, str. 448.

rezervni general armije SAD koji javno učestvuje u obuci hrvatskih i muslimanskih boraca. On pri tome tvrdi da iako očigledno nadgleda, zajedno sa dvadesetak kolega, izuzetno visokih oficira SAD, obuku i naoružanje hrvatske vojske, da to navodno nije kršenje embarga za isporuku oružja stranama u sukobu, a takvih timova ima još i u Bosni i u Hrvatskoj. „...Pre dva dana je jedan visoki predstavnik francuskog Ministarstva odbrane ovlašćeno izjavio – SAD vojno podržavaju operacije muslimana. Mi nismo neutralni. Ukoliko se Evropljani nađu na jednom a Amerikanci na drugom kraju izbiće zemljotres u Atlantskom paktu...”. Darko Ribnikar u sutrašnjem izveštaju *Politici*, navodi isti članak, pisanje *Figaroa* „Isti visoki, ali anonimni, izvor, potvrđuje da Amerikanci snabdevaju muslimanske trupe najsavremenijim puškama i uniformama. Objasnjavajući politiku predsednika Klintona, komentator pariskog lista naglašava opredeljenje Vašingtona da ne šalje svoje trupe u bosansko grotlo, ali – Bela kuća smatra da će jedan ili više poraza naterati Srbe na veću pomirljivost.” Figaro tvrdi da američki oficiri nadgledaju oružanu saradnju muslimanskih i hrvatskih snaga u Bosni i Hercegovini. Takođe, veoma aktivno učestvuju u obuci i opremanju armije Hrvatske. Na kraju teksta u *Figarou* se ukazuje na opasnost u kojoj se nalaze francuske i britanske snage plavih šlemova u Bosni, zbog radikalizacije opšte situacije i to ne samo u Bosni i Hercegovini, nego potencijalno i u Hrvatskoj, u vezi Krajine. Darko Ribnikar u svom tekstu u *Politici* od 4. jula, citira „dobro obaveštenog Žaka Amarilika iz *Liberasiona*”, koji nagoveštava radikalizaciju situacije, i mogućnost povlačenja plavih šlemova, kao neželjeno, ali neminovno rešenje.⁴²⁴

U intervjuu koji je novinar Zoran Petrović-Piroćanac uradio sa geopolitičarem i direktorom francuskog vojnog mesečnika *Nacionalna odbrana*, Polom Marijem d La Rorsom 21. jula, za beogradski časopis *Intervju*, predstavljen je čitaocima kao jedan od retkih koji ima simpatije za srpsku stranu. Pol Mari je govorio o tome da je ujedinjenje Nemačke i njen specifičan odnos prema SAD dobrim delom uslovalo prilično nemoćnu politiku EU da parira Vašingtonu, bar kada su u pitanju odnosi u samoj Evropi, uključujući i krizu na prostoru bivše Jugoslavije. On kritikuje Nemačku da nije iskoristila nesumnjivu podršku Vašingtona za svoje ujedinjenje i jačanje, i u pravcu,

---

⁴²⁴ „Amerikanci u opasnoj igri”, Pariz o slabljenju zapadne solidarnosti u Bosni, *Politika*, 4. juli, 1995, tekst Darka Ribnikara, u kojem prepričava tekstove na ovu temu u *Figarou* i *Liberasionu* dan pre toga.

zajedno sa pre svega Francuskom, i drugim zemljama Unije, stvaranja jedinstvene evropske politike koja bi u praksi parirala Americi u Evropi. „...Nemci do sada nisu pokazali i nisu videli nužnost, poput Francuza, poput mene, da se odupru američkoj hegemoniji. Naprotiv Nemci smatraju, bar tako je do sada bilo, da im je u interesu da se nalepe na tu hegemoniju...“ Pol Mari smatra da je Hrvatska iz više razloga u orbiti interesa i podrške Nemačke. On sa druge strane ukazuje na ogroman zjapeći prostor koji je stvoren na istoku Evrope, naglim i iznenađujućim slabljenjem Rusije u poslednjih nekoliko godina, čime je prosto, zaprepašćen jer svake godine putuje tamo. Time je opasno ugrožena ravnoteža na evropskom kontinentu. Prodor neoliberalizma u Rusiju, nedostatak koncepcije kod Jeljcina i vladajućih struktura, nedostatak motivisanosti običnog ruskog čoveka za delanje, kao posedicu opšte krize upravljačkog sloja i vlasti, enormno slabljenje vojske, sve su to faktori koji za samo nekoliko godina od kolosalne sile, stvaraju jedan vakum, u koji se na kontinentu ubacuje ujedinjena Nemačka, a iznad svega na planetarnom nivou SAD. Spominje i izvesno jačanje Turske, koja još nije definisala svoju ulogu i snage, ali pretpostavlja da će važan pravac biti pokušaj povećavanja uticaja među islamskih elementima na Balkanu, uključujući i Bosnu. Poziciju Srba u Bosni smatra jakim i stabilnom, i sumnja da će se naći toliko snaga i spremnosti SAD i drugih moćnika da im se uzdrma koren, odnosno predviđa da će dobiti svoju državotvornost odnosno makar snažnu autonomiju u budućoj složenoj bosanskoj državi, pošto preovladava princip načelnog i formalnog nemenjanja granica. Govoreći i o istorijskim elementima on navodi da odnosi Srba i Hrvata kroz istoriju sve do Drugog svetskog rata nisu bili loši, dakle dotle ne idealni, ali bez sukoba i da po njemu nemačka geopolitika tradicionalno radi na sukobu ova dva bliska naroda. Kada je u pitanju tadašnja Hrvatska Pol Mari ukazuje da je Zagreb prihvatio pritiske SAD i nekih drugih zapadnih centara moći da pritisne Hrvate u Bosni i Hercegovini, da formalno prihvate nametnut kocept Muslimansko-Hrvatske federacije. Hrvatski deo Bosne i Hercegovine po njemu je tako uređen da je hrvatski identitet nespornan, od hrvatskog novca u upotrebi, uniformi hrvatske armije, čak i registrarskih tablica automobila. Zagreb je u toj igri žrtvovao personalno Mate Bobana. Na pitanje novinara Petrovića šta će dobiti i šta očekuje Zagreb za tu kooperativnost, on je odgovorio po pitanju Krajine. Smatra da su dobili garancije da će Krajina ostati u Hrvatskoj, naravno sa nekim oblikom autonomije, što sve zajedno neće doneti adekvatno pomirenje i situaciju kakva bi se mogla ostvariti da Hrvati žele pomirenje i suživot iskren sa Srbima na

tiim prostorima. Ovaj razgovor je vođen samo oko dve sedmice od početka napada na Krajinu od strane Hrvatske, i pokazuje duboko razumevanje problematike i informisanost Pol Marija.⁴²⁵

Britanski i francuski vojnici iz kontingenta za brzo reagovanje su 24 jula zauzeli pozicije na Igmanu, zapadno od Sarajeva, dobivši sugestije da pomognu potencijalno trupe plavih šlemova u sarajevskoj oblasti.⁴²⁶

U Pari Maču je prvog avgusta izašao tekst o pogledima novog predsednika Širaka i francuske politike na bosansku dramu, koji je u potpunosti prenela Ekspres politika. U ovom tekstu se daje analiza francuske politike pod Širakom, koja pokušava da od Amerikanaca i Britanaca dobije podršku za vazдушnu zaštitu, radi se pre svega o helikopterima, za plave šlemove na terenu. Dakle ili će poslati nekoliko stotina helikoptera i na taj način podržati opstanak plavih šlemova, ili će morati potom za izvlačenje i napuštanje iz Bosne da pošalju i do 30 000 vojnika koji bi pomogli evakuaciju plavih šlemova. Sa druge strane Širak se zalaže da se pojačaju plavi šlemovi u Goraždu, kako i ova enklava ne bi doživela sudbinu Srebrenice i Žepe. Razmatra se i mogućnost u slučaju sukoba sa srpskim snagama ofanzivnije korišćenje protiv njih NATO avijacije. Novniar Pari mača, autor teksta ukazuje da bi od Rusa koji se tome protive, trebalo dobiti saglasnost za kaznene mere protiv Srba u Bosni, ukoliko se usude da atakuju na Goražde, Bihać ili Sarajevo. Sa druge strane se slaže sa ruskom inicijativom da se koriguje plan Kontakt grupe u korist Srba, na taj način što bi se izbacile enklave u istočnoj Bosni, jer „Bosna nije Švajcarska i tu treba doći do zamene teritorija, odnosno ideja o brojnim muslimanskim kantonima izolovanim na teritorijama sa srpskim stanovništvom je nerealna. Pregrupisanja su neizbežna. Važno je da se ona ne obave silom i da se predvide materijalni doprinosi za obnovu zemlje. Sa tog stanovišta vrlo je značajno što UN još nisu glasale o kreditu za obnovu Bosne i saopštile da će biti na raspolaganju u trenutku kada dođe do mira. Bosna je mala zemlja (deseti deo površine Francuske) i dvadesetak milijardi bi moglo da bude dovoljno da se za dve godine obavi najveći deo posla. To je beznačajna suma imajući u vidu veličinu uloga. Obična računica kaže da bi francusko učešće bilo

---

⁴²⁵ „Srbi će opet pobediti“, Francuzi i Srbi, geopolitičar Pol Mari D La Gors, intervju radio Zoran Petrović-Piroćanac, Intervju, 21, juli 1995.

⁴²⁶ Brana Marković, *Yugoslav crisis and the World*, chronology of events, January 1990–December 1995, Institute of international politics and economics, Belgrade, 2000, p. 212.

jedva nešto veće od trenutnog napora na vojnom planu. Stanovnici Balkana uzalud imaju ratničku tradiciju, oni su, kao i ostali, zamoreni i radosti više vole od patnji. Ako se ispolje velikodušnost i neophodna odlučnost za koju se zalaže Širak, leto 1995, bi moglo da bude poslednje leto sukoba koji je već izazvao nebrojene nesreće.“⁴²⁷ Dakle ovaj tekst govori o promeni u francuskoj politici od dolaska Širaka na mesto predsednika republike, i spremnosti da se izvrši pritisak na srpsku stranu pre svega i izvojuje dogovor u Bosni i Hercegovini.⁴²⁸ Iako je jasno da je polako mirovni plan i dogovor za Bosnu i Hercegovinu već više od godinu dana približno uobličen, i da su ostala još neka sporna pitanja, čuđenje izaziva budući događaji u hrvatskom napadu i osvajanju Krajine, odnosno zar se tu nije mogao ispoštovati načelni plan i dogovor koji je kružio u pravcu postizanja mirovnog sporazuma. Naprotiv, ovde je usledila agresija Hrvatske ničim omeđena od strane međunarodnog faktora, i to je glavni udar za postizanje jednostranog rešenja. Došlo je do proterivanja srpskog većinskog stanovništva sa prostora Krajine praktično za sva vremena, bez ikakve i najmanje autonomije, što smo svedoci do današnjih dana. Izostala je autonomija makar za prostor istočne Slavonije i Baranje, koji se potom mirovnim sporazumom „mirno reintegrirao“ u Hrvatsku, a da se u isto vreme ništa bitno nije učinilo za povratak prognanih sa drugih prostora Krajine.

Sa druge strane iz ovog teksta vidimo, da francuska politika po pitanju Bosne i Hercegovine ostaje načelno na onim osnovnim postulatima, koji u pravcu mirovnog rešenja uvažavaju neke elementarne srpske interese, kao što je to pokušaj, da se u sklopu predviđenog dogovora 49% prema 51 % (Srbi su tada držali, kao i praktično čitavo vreme trajanja sukoba, oko 70 % teritorije BiH), da se neke muslimanske enklave u istočnoj Bosni trampe za druge

---

⁴²⁷ *Ekspres politika*, Drugi pišu, „Širak i ostali“, *Pari mač* o mogućim raspletima sukoba u BiH, 1. avgust 1995.

⁴²⁸ Zoran Petrović-Piroćanac navodi da je Žak Širak u jednom nastupu sa grčkim predsednikom Papandreuom dobio ovom vrlo neugodnu sugestiju na račun srpskog naroda, i da se to desilo sredinom juna 1995, dakle upravo po preuzimanju vlasti predsednika republike, tokom zvaničnog ručka. Međutim, Petrović-Piroćanac navodi i to da je prilikom bombardovanja SRJ Širak intervenisao kod Klinotna i na taj način spasio mostove u Beogradu od rušenja. U Zoran Petrović-Piroćanac, *Izbrisati srpski virus*, Jugoistok, Beograd, 1999, str. 86–87. Treba priznati da je bilo nekih stručnih osporavanja izvesnih natpisa u ovoj knjizi Petrovića-Piroćanca. <http://www.nspm.rs/crkva-i-politika/novinarski-ili-doktorski-falsifikat-dr-zorana-petrovica-pirocanca.html?alphabet=>

teritorije koje su srpske, ili je makar novinar Pari mača imao razumevanje za te zahteve srpske strane, koje podržava i Ruska Federacija.

Može se konstatovati da je nova atmosfera u Francuskoj svakako pomogla da se tokom sledećih meseci realizuju planovi o slamanju Republike Srpske Krajine od strane Hrvatske u poduhvatu Oluja, i da potom usledi hrvatsko-muslimanska ofanziva na srpske položaje u Republici Srpskoj. Teško je reći da li bi do ovakvog raspleta došlo i da je Miteran ostao na vlasti sticajem okolnosti još koji mesec, ili da su bila neka druga personalna rešenja u vrhu francuske politike, ali je svakako dodatni zaokret službenog Pariza pomogao da se ovakav scenario realizuje. Srpska strana je izgubila ne samo podršku Francuske, već se zvanična francuska politika u ovim završnim mesecima pokazala više naklonjena srpskim protivnicima. Uz poznate stavove SAD i Nemačke, te Britaniju koja se nije želela suprotstavljati Americi, i slabašnu podršku Jeljcinove Rusije, koja je zapravo bila u sveobuhvatnoj, društvenoj i političkoj krizi, srpska strana se našla u veoma delikatnoj poziciji. Zapravo, francuska strana je i dalje bila relativno umerena u svojoj politici prema eks-Jugoslaviji, samo što je u ovim presudnim mesecima, za razliku od prethodnih godina, prestala da daje podršku srpskoj strani.

U Parizu je 3. juna 1995. održano savetovanje 16 ministara odbrane zemalja EU (i SAD), u celini posvećeno situaciji u Bosni i Hercegovini. Odlučeno je da se formiraju Snage za brzo reagovanje od 10.000 vojnika. Zapravo, to su bile snage koje su „potrebne za sprečavanje, a ako zatreba i primenu sile u slučaju pokušaja ometanja plavih šlemova u izvršavanju zadataka OUN-a. Istovremeno se u štampi pojavljuju saznanja o tome da će glavna funkcija Snaga za brzo reagovanje ipak biti kažnjavanje krivaca. Nije potrebno objašnjavati ko je krivac...”⁴²⁹

Ključni događaj po pitanju daljeg odlučivanja o upotrebi međunarodnih snaga u Bosni i Hercegovini postignut je 2. avgusta, kada je na pritisak zapadnih sila Butros Gali dao saglasnost da faktički NATO može intervenirati na potencijalni zahtev komandanta UNPRFOR-a. Francuska sa novim predsednikom Širakom sasvim je aktivno učestvovala u ovim procesima.

Ruski istoričar i politikolog Jelena Guskova navodi da je nakon promena na kormilu francuske politike i zvanična Rusija počela da popušta pod sve

---

⁴²⁹ Jelena Guskova, *Balkanski putevi i sumanuto bespuće*, mišljenje ruskog istoričara, Katena mundi, Beograd, 2013, str. 334.

homogenijim blokom zapadnih sila da se izvrši napad međunarodne intervencije na bosanske Srbe, da ih tako nateraju da prihvate ponuđeni mirovni ugovor. „...Rusija je reda radi malo negodovala zbog najnovijeg bombardovanja srpskih položaja, da bi odmah potom pružila podršku evropskoj diplomatskoj strategiji, čiji je osnovni cilj bio – oslobađanje talaca. Novi predsednik Francuske Žak Širak izjavio je za vreme debate u Parlamentu da se ne treba previše osvrutati na poziciju Rusije, jer ona ionako neće uložiti veto u Savetu bezbednosti. Zapadna sredstva informisanja prenela su izjavu A. Kozirjeva da Rusija neće glasati protiv angažovanja Snaga za brzo delovanje u Bosni i Hercegovini...”.⁴³⁰

General Morilon će nakon završetka sukoba u Bosni i Hercegovini u intervjuu *NIN*-u izneti svoje mišljenje kako je zauzimanje Srebrenice u julu 1995. bila velika greška, pošto je nakon toga nastupio revolt međunarodnog javnog mnjenja koje će osuđivati Srbe i na taj način olakšati Hrvatskoj da realizuje napad na Krajinu, i potom ofanziva koju su združeno muslimanske i hrvatske snage preduzele na zapadne oblasti Republike Srpske.⁴³¹

Alen Žipe je, kao ministar spoljnih poslova, odgovarao u francuskom parlamentu 19. jula 1995. na poslanička pitanja koja su se ticala i rata na prostoru Bosne i Hercegovine. On je naveo da je Francuska mnogo učinila da se prethodnih godina održe zaštićene zone u istočnoj Bosni, poput Srebrenice, Goražda, Žepe i da se one sada ruše. Nakon pada Srebrenice on insistira da se pošalje pojačanje u vezi Goražda, čiji cilj ne bi bio napad na srpske snage već samo odbrana tamošnjih civila. Naveo je da u političkom smislu Širak razgovara sa Klintonom i britanskim premijerom da se odobri slanje pojačanja u Goražde, ili se čak formiraju snage za brze intervencije. Oko 2.500 francuskih vojnika u Sarajevu je po Žipeu garancija da se tamo neće ponoviti pad istočnih enklava.⁴³²

Uloga francuske politike u vezi Srebrenice se može posmatrati višestruko. Naime, u godinama kada se iz ove enklave, računajući i period od proleća

---

⁴³⁰ *Jugoslovenska kriza i Rusija*, urednik Jelena Guskova, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1996, str. 44, dr Jelena Guskova „Savremena Balkanska kriza i pozicija Rusije”.

⁴³¹ General Morilon, intervju, *NIN*, Beograd, 14 maj, 1998, broj 2482, str. 48–50.

⁴³² Interview de M. Alain Juppé, Premier ministre, à France 2 le 19 juillet 1995, sur les débats parlementaires au sujet du collectif budgétaire, le conflit en Yougoslavie et la réponse aux agressions des “Bosno-serbes”.

<https://www.vie-publique.fr/discours/152250-interview-de-m-alain-juppe-premier-ministre-france-2-le-19-juillet>

1993. gde je ona pod napred opisanim okolnostima postala i zaštićena zona UN u istočnoj Bosni, francuski uticaj je bio najviše izražen preko plavih šlemova i francuskih visokih komandanata na ovom sektoru i u okviru UNPROFOR-a u celini. Njihovo držanje je bilo prilično korektno, profesionalno i u praksi su se mnogi njihovi izveštaji sa terena razlikovali, protivrečili, pa čak i sukobljavali sa medijskom slikom, i čak izveštajima političkih i drugih međunarodnih predstavnika sa ovog područja. Odnosno, dok se u tim izveštajima komande plavih šlemova dolazilo do zaključka da su praktično sve tri zaraćene strane u jednom ratnom sukobu činile i prekršaje međunarodnih konvencija ratovanja, uključujući i same ratne zločine, često su politički i administrativni predstavnici dela stranih sila, da ne govorimo o medijima, davali takvu sliku o prevashodnoj krivici pre svega srpske strane. Ovo je bilo uslovljeno pre svega geopolitičkim interesima nekih zapadnih sila, u prvom redu SAD i Nemačke da se okrivu srpska strana, a njihovi štitićenici (kad su u pitanju SAD i muslimanske zemlje – bosanski Muslimani, a kad je u pitanju Nemačka – Hrvati) u ratnom sukobu, dobiju što veću podršku. Međutim, francuska zvanična politika se sve više menjala kako se razvijala jugoslovenska kriza, i pre svega bosanski sukob. Najveće promene su vezane za samu strukturu francuske vlasti, gde je važan momenat predstavljao novi sastav francuske Vlade proleća 1993, i naročito promene šefa države juna 1995. kada je umesto Miterana to postao Širak. U tom pravcu postoji više indicija da je francuska uloga u slučaju Srebrenice jula 1995. u odnosu na srpsku stranu bila manje časna i korektna nego recimo u opisanim događajima srebreničke krize zaključno sa aprilom 1993, padom Cerske i zapletima koji su sledili i napred opisani. Ovde ćemo izneti neke podatke u vezi toga koji podkrepljuju te indicije. Na suđenju u Hagu bivši predsednik SRJ i Srbije Slobodan Milošević je u vezi Srebrenice i uloge Francuske, jula 1995, izjavio sledeće: „U Zvorniku 1. jula 1995. u muslimanskoj kući, na sastanku dela srpskih snaga koje nisu bile pod komandom Mladića, nego pod uticajem francuske obaveštajne službe, uz prisustvo Žanvijea (francuski general komandant UNPROFOR-a za ovu regiju – primedba D. P.) i dva predstavnika muslimanske Vlade, dogovoreno je za napad i masakr u Srebrenici – da bi se optužili Srbi za opravdanje napada NATO, a prisustvo Mladića da se iskoristi kao argument za hašku optužnicu protiv njega.”⁴³³

---

⁴³³ Izneo Slobodan Milošević na suđenju u Hagu 27. septembra 2002, TV B 92; Branko Ilinčić, *Jugoslovenska kriza i rat 1991–1995*, II knjiga, Unutrašnji faktori rata, Miroslav, 2008, str. 374.

U vezi navedenog dnevne beogradske novine *Danas* su 30. avgusta 2003. objavile deo stenograma razgovora na Radiju Slobodna Evropa dr Milana Bulajića (preneo i B 92) „...Nije utvrđeno koliko je ljudi strijeljano i ko je izvršio strijeljanje. To je bitno. Ja bih želeo samo da kažem da je Slobodan Milošević pred Međunarodnim krivičnim tribunalom, na pitanje sudije Meja da objasni događaje u Srebrenici, odgovorio da od predsjednika Francuske Žaka Širaka treba tražiti informaciju o tome kako je genocid u Srebrenici planiran na sastanku 1. jula u Zvorniku, na kojem su učestvovali francuski general Žanvije i srpski plaćenici, za koje general Mladić nije znao. Ti plaćenici su primili dva miliona maraka. Iako je Milošević to izrekao na otvorenoj sjednici Tribunala, iako je njegova tvrdnja objavljena u medijima, francuska vlada je do danas nije demantovala, a tvrdi se da su ti isti srpski plaćenici viđeni na Kosovu i u Zairu.“ U nastavku Bulajić spominje pismo Nasera Orića Izetbegoviću u kome se kaže: „...Nisam se slagao sa vašom odlukom o predaji Srebrenice, koju ste dogovorili sa Francuzima, a pogotovo ne sa kasnijim događajima u noj, uz toliko žrtvovanih civila, bez obzira na efekat koji je postignut“.⁴³⁴

List *Danas* je pokrenuo čitavu rubriku vezano za svedočenja pred Misijom francuskog nacionalnog parlamenta visokih oficira Francuza iz sastava plavih šlemova u vezi događaja u Bosanskom sukobu, pa i čitavoj jugoslovenskoj krizi. Najveće interesovanje je bilo za slučaj Srebrenice. Tako se prenosi zapisnik izjave generala Erve Gobijara (*Herve Gobillard*) pred Misijom francuskog parlamenta 2001. godine. „Precizirao je sat za satom, opisivao šta je u Sarajevu čuo i učinio u vezi sa zbivanjima u Srebrenici između 8. i 12. jula 1995. Napomenuo je prethodno da on nije bio zamenik Rupreta Smita, nego komandant sarajevskog sektora, i da je samo formacijski bio dužan da ga zamenjuje u slučaju odsutnosti. Štaviše, obavešten je o toj obavezi tek nekoliko dana nakon što je Smit otišao iz Sarajeva na odmor ili na neke sastanke. Šef Smitovovg štaba holandski general Ces Nikolaj, sazvao je sastanak 8. jula kasno poslepodne i ja sam prvi put stekao uvid u situaciju u Srebrenici“, rekao je general Gobijar. Na tom brifingu osmog jula, saznao je da su Srbi napali jednu poziciju međunarodnih snaga, da se holandski bataljon povukao.. „Razgovarao sam telefonom sa generalom Žanvijeom oko 18.50. Poslije te konsultacije, naredio sam preko generala Nikolaja da holandski vojnici prepreče put srpskim

---

⁴³⁴ *Danas*, 30–31. avgust 2003, str. 5; Branko Ilinčić, *Jugoslovenska kriza i rat 1991–1995*, II knjiga, Unutrašnji faktori rata, Miroslav, 2008, str. 374.

snagama iz pravca juga i da upute zahtev da se povuku izvan linije zaštićene zone u roku od tri sata. U suprotnom, intervenisaće avioni NATO. Oko 19.15 časova toga dana, potpisao sam zahtev za vazдушnu podršku i on je proslijeđen u Zagreb u štab generala Žanvijeja. Tražio sam da avioni budu u pripravnosti od osvita.

Događaji su dinamično sledili jedan drugi: u 21.30 biro generala Žanvijeja u Zagrebu potvrdio je Gobijarovom štabu u Sarajevu da će avioni biti u vazduhu u 6 sati ujutro. Do toga, međutim, nije došlo. Ujutro 10. jula general Gobijar saznaje da je Srebrenica pod artiljerijskom vatrom, a da Srbi drže ne 15 nego 30 holandskih vojnika kao taoce. U 19.15 srpske snage su napale Srebrenicu i sa severa i približile se pozicijama holandskog bataljona. Istog dana ujutro, imao sam sastanak sa Hasanom Muratovićem, bosanskim ministrom za odnose sa UN. Razgovarali smo o raspoređivanju snaga za brze reakcije (FRR) i dopremi humanitarne pomoći. Ministar je tek pomenuo zbivanja u Srebrenici, a ostavljao je utisak da se time ne želi mnogo baviti. U 19.30 general Gobijar je ponovo zvao komandanta UNPROFOR-a generala Žanvijeja i zahtevao vazдушnu podršku. U 20.30 mu je rekao da je spreman da sa jednom jedinicom krene u Srebrenicu, ali naglasio je, da ne bilo zabune, da stekne uvid o tome šta se dešava, a ne da brani Srebrenicu jer za to nije imao vojnih sredstava. Sat kasnije Holanđani su zauzeli južni deo grada i ponovo zahtevali vazдушnu podršku. U trećem telefonskom razgovoru u 22.30 general Žanvije je rekao da će avioni biti nad Jadranom u šest ujutro. Sat kasnije, general Gobijar saznaje da je srpski general Tolimir izdao naređenje da se zaustavi napad na Srebrenicu, pošto mu je general Žanvije rekao da će u suprotnom doći do avionskog napada.

Ujutro 11. jula u 9 časova situacija u Srebrenici je mirna, pričao je general Žanvije. Holanđani drže pod blokadom južni deo grada. Bosanci su na položajima ispred njih i sukobili su se sa Srbima na brdu Kaf, na jugozapadu enklave. U 11.30 dve granate, ispaljene sa srpskih položaja na severu, pale su na grad i direktno ugrozile pozicije plavih šlemova. U 14.45 prvi avioni su bili u poziciji za napad, ali do njega nije došlo pošto kontolori na zemlji nisu bili u mogućnosti da ih navode na ciljeve. U 16.10 srpske snage su ušle u zonu koju su držali plavi šlemovi i oni su se potom uputili u Potočare. Ogromna većina naoružanih bosanskih snaga tog dana je napustila enklavu, a civili su se okupili oko holandske baze u Potočarima. U 22.45 obavešten je (Gobijer) da će se komandant holandskog bataljona, pukovnik Karemans, sastati sa Mladićem.

Sutradan 12. jula general R. Smit se vratio i general Gobijar je ponovo preuzeo svoju dužnost komandanta sektora Sarajevo.“

U drugom delu svedočenja, general Gobijar kaže: „Sve ostalo bilo bi pretpostavke i naknadne analize“, rekao je. Ipak, dao je spontano nekoliko komentara. Prvo je da je odlučna odbrana mogla spasiti Srebrenicu.⁴³⁵ Dakle, general Gobijar ukazuje da je prilično nespreman preuzeo privremeno komandu nad sektorom plavih šlemova u istočnoj Bosni koja obuhvata i Srebrenicu. Njegov utisak o prilično ležernom odnosu i ostalih komandnih struktura plavih šlemova, ali i o samom bosanskom ministru o situaciji u Srebrenici ovde je istaknut u svedočenju pred nadležnim organima francuske države, istina zatvorene za širu javnost. General Žanvije, koji se nalazio u Zagrebu, dao je pred istom Misijom francuskog parlamenta svedočenje u kojima je optužio Amerikance za odsustvo pravovremenih informacija i pokušao da obrazloži svoje odbijanje da se preduzmu vazdušni napadi na vojsku RS i čak tražio da se plavi šlemovi povuku i iz preostale tri zaštićene zone UN u istočnoj Bosni.⁴³⁶

Autori Lora Silber i Alan Litl takođe govore o ulozi francuskog generala Žanvijeja, koji je tada bio u komandi snaga UN u Zagrebu i odlučivao u lancu komande plavih šlemova o mogućnosti bombardovanja srpskih snaga oko Srebrenice: „Prvi Karamansov zahtev odbio je komandant snaga UN za bivšu Jugoslaviju general Bernar Žanvije. Na zaprepašćenje svojih kolega, Žanvije je govorio da bi vazdušni napadi bili previše opasni. Žanvije je, kao što je dobro poznato, bio ubeđen da nema mnogo svrhe pokušavati da se Srebrenica spasi, jer je smatrao da je enklava u osnovi neodbranljiva. Štaviše, Žanvije je 24. maja

---

⁴³⁵ Dževad Sabljaković, „Šta je Misiji francuskog parlamenta rekao general Gobijar, kome je Ministarstvo odbrane zabranilo svjedočenje o Srebrenici“, *Danas*, 18. decembar, 2001, str. 13.

⁴³⁶ *Ibid.*, op. cit., str. 15. „Padu Srebrenice, po Žanvijeovom mišljenju, najviše je doprinelo potpuno odsustvo obaveštajnih podataka. Za to je najviše optužio Amerikance koji su preko NATO dobijale iscrpne obaveštajne podatke ali ih nisu prosleđivali komandantu snaga UN“.

U istom listu, dakle *Danas*, od 24. maja 2002, „Masakr u Srebrenici“, Izveštaj Holandskog instituta za ratnu dokumentaciju o odgovornosti holandskog bataljona plavih šlemova, str. 10, navodi se i izjava francuskog generala Žanvijeja „Propuštene su prilike da se prikupe korisne obaveštajne informacije, naročito zbog ograničenja kretanja obaveštajaca, koje je nametnula BiH komanda u enklavi“.

uporno tražio da se UN izvuku iz tri istočne enklave. „Imamo malo vremena na raspolaganju. Moramo preduzeti mere koje će nam omogućiti da smanjimo rizik kojem se izalažu naše snage. Budimo pragmatični i pre svega iskreni, posebno prema onima čija je bezbednost u našim rukama: bez gromobrana, ostanite izvan oluje.”⁴³⁷

Beogradske *Novosti* prenose 13. februara 2004. sa suđenja Slobodanu Miloševiću (12. februar) izjavu koju je Haškom sudu dao francuski general Morilon, komandant plavih šlemova u Bosni i Hercegovini u vezi Srebrenice. „...Video sam da lokalni Srbi hoće da se osvete za masakr svojih na pravoslavni Božić... Takvu mržnju možete videti samo među braćom! –To je bila posledica onog što je uradio Naser Orić? Umešao se predsedavajući sudija Patrik Robinson. – Da – odgovorio je svedok. On je izveo napad na pravoslavni Božić, uništavao srpska sela i masakrirao stanovništvo, izazvavši strahovitu mržnju. Rekao je da ne može sebi da dozvoli držanje zarobljenika. Srbi su me odveli u jedno od tih sela, kod Bratunca i pokazali mi masovnu grobnicu. Zbog toga sam i očekivao da oni uđu u Srebrenicu.”⁴³⁸

U vezi Srebrenice i potencijalne francuske uloge u ovom slučaju, mogu da posluže i neke izjave na suđenju u Hagu. Tako je 24. avgusta 2005, na suđenju Miloševiću svedok Vojislav Šešelj izjavio sledeće: „Dražen Erdemović je bio pripadnik Desetog diverzantskog odreda VRS, u kojem su bili Srbi, Hrvati, Slovenci, čak i stranci, odgovorni za streljanje ratnih zarobljenika u Srebrenici. Njegov komandant je bio Milorad Pelemiš. Uhapšeni su zbog sumnje da su spremali atentat na Vas, gospodine Miloševiću. Čim je došla petooktobarska vlast, oni su oslobođeni. Prema našim operativnim saznanjima, iza njih je stajala francuska obaveštajna služba.”⁴³⁹

Branko Ilinčić citira u vezi toga tadašnjeg ministra informisanja SRJ od 2000. godine, Gorana Matića: „...Osim srpskog i muslimanskog, postojao je i treći faktor. U tom smislu, ministar za informisanje SRJ Goran Matić, 2000, kaže: – Događaji oko Srebrenice u julu 1995, koji su poslužili za velike medijske manipulacije i optuživanje srpske strane za zločine, osmislili su pripadnici francuske obaveštajne službe, muslimanska strana i jedan deo Desetog

---

⁴³⁷ Lora Silber i Alan Litl, *Smrt Jugoslavije*, str. 382.

⁴³⁸ *Novosti* od 13. februara 2004, tekst Miroslava Zarića, „Jedini kontrolisao Mladića”, str. 17.

⁴³⁹ *Novosti*, od 25. avgusta 2005, tekst B. Radosavljevića „Sve garde bile lažne”, str. 11.

diverzantskog odreda VRS. Ovo je juče rekao Goran Matić, savezni ministar za informisanje, koji je istakao da se do kompletne rekonstrukcije zločina u Srebrenici došlo tokom istrage grupe Pauk. Kako je naglasio ministar Matić, zločin se, nažalost, zaista dogodio, a reč je o ubistvu 1.200 ljudi, zarobljenih muslimana, odraslih muškaraca 17-60 godina starosti. Osmišljavanje zločina pokrenula je francuska obaveštajna služba uz pomoć J. P., A. D., N., O., a ideja je bila da se zauzme Srebrenica, počine zločini i to pripiše VRS. Po rečima ministra Matića, prvi sastanak o organizaciji ovog zločina održan je 1994. godine u Zvorniku, drugi pred kraj iste godine u Tuzli, i završni početkom jula 1995. godine. Na sastanku su učestvovali J. P. g. F. M. i N. O. O tome je, u svom dnevniku, pisao M. P., a sve karte operacije, rađene su na NATO papiru. Na tom sastanku je dogovoreno da se Srebrenica preda u ruke VRS bez borbe, da se međunarodne snage povuku i obezbede koridori za izlazak muslimanske vojske, da se počini masakr, za koji će biti optužena VRS, i da se za to grupa izvršilaca zločina, nagradi sa dva miliona maraka, koje je doneo predstavnik Vlade iz Sarajeva. Ovaj scenario je u potpunosti i realizovan, tako je Srebrenica zauzeta bez borbe, 12. jula 1995, a 20. jula na farmi Pilice, grupa iz Desetog diverzantskog korpusnog odreda je pobila 1.200 muslimana.

Da je sve teklo po osmišljenom scenariju, svedoči i to što su Muslimani iz Srebrenice tužili državu Holandiju jer su se njihovi vojnici povukli i ušli među srpske vojnike, umesto da krenu sa narodom da ga zaštite.

Dražen Erdemović, odveden je u Hag kao svedok protiv Ratka Mladića i Radovana Karadžića, ali kako nije imao šta da kaže, našao se među optuženima i za 120 ubijenih ljudi dobio je četiri godine robije. Potvrdu o osmišljenom zločinu u Srebrenici daje i pismo koje je Aliji Izetbegoviću uputio Naser Orić, koji je, između ostalog, napisao da je bio protiv predaje Srebrenice, ali je dogovor u potpunosti ispoštovao.

Milorad Pelemiš je za svoj trud dobio francusku vizu do 2000. godine i poseban status u Francuskoj, što je dokaz da Haški tribunal i zapadne zemlje drže pod kontrolom plaćene ubice i teroriste u našoj zemlji.⁴⁴⁰ S druge strane, muslimanska strana smatra vojsku Republike Srpske isključivo odgovornom

---

⁴⁴⁰ *Ekspres*, od 12. februara 2000, M. Čekerevac, „Masakr izvršili plaćenici po nalogu Francuza i muslimana”, str. 6; Branko Ilinčić, *Jugoslovenska kriza i rat 1991–1995, II knjiga, Unutrašnji faktori rata*, Miroslav, 2008, str. 389–391.

za zločin u Srebrenici, smatra da je ubijeno oko 8.000 Muslimana i tvrdi da to ima razmere ratnog genocida.

Četvrtog avgusta 1995. Francuska je izdala saopštenje u kojem izražava žaljenje zbog neuspeha pregovora Zagreba i Krajine, i osuđuje oružani napad Hrvatske na Krajinu i poziva je da smesta prekine svoje vojne operacije. Sa druge strane poziva vojsku Krajine da ne vrši vojne odmazde prema civilnim ciljevima, a takođe i poziva Beograd da ne interveniše. Upozorava Hrvatsku da je nastavak pregovora sa Evropskom unijom i postizanje trgovinskog dogovora uslovljen njenim držanjem. Najzad poziva sve strane na nastavak mirovnih pregovora i napuštanje oružanog sukoba.⁴⁴¹

Francuz Žak Santer je zauzimao u ovo vreme važnu funkciju predsednika Evropske komisije. Njemu je 8. avgusta, u vreme agresije Hrvatske na Krajinu, uputio pismo Mate Granić ministar spoljnih poslova. U tom pismu Granić se obratio Santeru, protestom na račun Karla Bilta zbog njegove kritike Tuđmana i hrvatske vojske da vrše kriminalan čin zločina nad srpskim stanovništvom Krajine.⁴⁴²

Francusko javno mnjenje je sa velikim uzbuđenjem pratilo napad Hrvatske na Krajinu i egzodus Srba iz nje. Ne preterano vidljivo, suptilno, ali ipak svrstavanje zvanične Francuske protiv srpske strane u završnici bosanskog rata i napada na Krajinu, nasuprot dotadašnjem držanju u čitavom toku jugoslovenske krize, izazvalo je podele u francuskom javnom mnjenju, dok je štampa i sredstva informisanja u celini tek nešto više bila kritički određena prema srpskoj strani.

Nakon pada Republike Srpske Krajine, usledio je novi šok za srpsku stranu, ali i za međunarodno javno mnjenje, vezano za bombardovanje i žrtve pijace Markale u Sarjevu 28. avgusta 1995. Suprotno tvrdnjama muslimanske strane, ali i američkog političkog vrha da su za to odgovorni Srbi, predstavnici plavih šlemova na terenu su smatrali da se ne može tvrditi da je srpska strana odgovorna za to, već da postoje indicije da su to počinile snage pod komandom bosanske Vlade (muslimanske snage). Francuski potpukovnik Šraj

---

⁴⁴¹ <https://www.vie-publique.fr/discours/131793-communique-du-ministere-des-affaires-etrangeres-en-date-du-4-aout-1995> Communiqué du ministère des affaires étrangères, en date du 4 août 1995, sur l'offensive croate en Krajina.

⁴⁴² Brana Marković, *Yugoslav crisis and the World*, chronology of events, January 1990–December 1995, Institute of international politics and economics, Belgrade, 2000, p. 220.

i drugi predstavnici francuskih i britanskih plavih šlemova sa lica mesta su govorili u tom pravcu, što je potvrdio i britanski *Sandi tajms* (*The Sunday Times*), 1. oktobra 1995, dakle oko mesec dana nakon krvoprolića na Markalama. Britanski i francuski eksperti su tvrdili na osnovu analiza da srpska strana nije imala takava artiljerijska oruđa, niti da su elementi sa lica mesta ukazivali da se odatle izvršilo ispaljivanje granata na sarajevsku pijacu. Uprkos tome komanda UNPROFOR-a je izrazila pretpostavku da je srpska strana izvršila zločin, i već sutra su počeli masovni napadi NATO avijacije na srpske položaje.⁴⁴³

Žak Širak je u širem intervjuu drugom programu nacionalne televizije 5. septembra 1995. spomenuo da su NATO trupe bombardovale ponovo položaje Republike Srpske („bosanskih Srba”) jer kako kaže, nisu dovoljno odmakli svoje teško naoružanje na poziciji Sarajeva.⁴⁴⁴ Širak je u sledećem intervjuu 10. septembra 1995. za prvi program nacionalne televizije naveo da je došlo do kratkog prestanka napada na bosanske Srbe da bi general Mladić pregovarao sa šefom međunarodnih snaga. Rekao je da postoje pregovori Miloševića sa Izetbegovićem i da se nazire mogućnost sporazuma i prekida sukoba, ali da su spremni, kao i međunaordna zajednica da nastave i vojne pretnje (misli se na bosanske Srbe) da se izbегnu dalji sukobi.⁴⁴⁵

U tekstu Žan Franasoe Kana (*Jean-François-Kahn*) objavljenom u *L'evemenen du ž'di* (*L'evemenen du j'di*), od 6. septembra, autor ukazuje na tragičan bilans hrvatske ofanzive Oluja, na radikalizaciju situacije u Bosni i na potrebu sklapanja mira što pre. On razotkriva prave namere takozvanih francuskih filozofa, navodnih multikulturalista poput Levija, koji su godinama tražili mnogonacionalnu jedinstvenu Bosnu, dok su srpske snage bile u dominantnom položaju na terenu. Sada kada je pod američkom palicom armija Hrvatske zajedno sa armijama bosanskih muslimana i bosanskih Hrvata, uz podršku zapadnih vazdušnih snaga krenula u ofanzivu, i kada su malobrojniji od njih vojnici Republike Srpske u uzroku, Levi i ostali „multikulturalisti”

---

⁴⁴³ Dragan Džamić, *Bosansko bojište sumraka*, Nikola Pašić, Beograd, 1997, str. 31; *Politika*, 26. septembar 1997, „Slučaj Markale u paučini laži”.

⁴⁴⁴ <https://www.vie-publique.fr/discours/193653-interview-de-m-jacques-chirac-president-de-la-republique-accordee-f>

⁴⁴⁵ <https://www.vie-publique.fr/discours/197632-interview-de-m-jacques-chirac-president-de-la-republique-tf1-le-10>

otkrivaju prave namere i zalažu se za muslimansku Bosnu, očišćenu od Srba. U jednoj dužoj analizi bilansa rata na eksjugoslovenskom prostoru, Kan pokazuje veliku objektivnost objašnjavajući da se egzodus Srba u Krajini zapravo pretvorio u masovni zločin hrvatske strane, iako sam ne dovodi u pitanje pravo Tuđmana da Krajina ostane u granicama Hrvatske, ali da se neki oblik autonomije morao izdejtovati za srpsku zajednicu. Zahteve i pretnje Tuđmana da će nakon zauzimanja i etničkog čišćenja Krajine slično postupiti i sa Istočnom Slavonijom i Baranjom ako se oni ne reintegriraju u Hrvatsku, a da nije rešeno ni pitanje njihove autonomije, on osuđuje i kritikuje deo međunarodne zajednice zbog dvostrukih aršina. U isto vreme kritikuje i srpsku stranu i Karadžića zbog zločina u Srebrenici i nepopustljivosti, da se uprkos prethodnim pritiscima Beograda nije prihvatio mir. Ukazuje da je Karadžić pokazao višestruko slab smisao za realnost i politiku, jer pošto je prethodno odbijao da prihvati sporazum 49:51% sada je suočen da bosanske i hrvatske snage u Bosni, pojačane sa hrvatskim trupama iz Hrvatske, imaju brojčano preimućstvo i preti gubitak čitave zapadne Republike Srpske. Time bi po njemu došlo do lošeg rešenja jer bi Hrvatska dobila još i veliki muslimansko-hrvatski deo Bosne i Hercegovine, a onda bi drugi deo, istočni, pripao Srbiji, odnosno SRJ. On navodi da u Zagrebu postoji antisrpska struja, koja bi podelila Bosnu sa Muslimanima, i antimuslimanska koja bi podelila Bosnu sa Srbima. Kan uviđa elementne razotkrivanja medijskog rata koji se vodi protiv Srba, a u kome je učestvovalo na ovaj ili onaj način kao objekat i francusko javno mnjenje na sledeći način: „...Gde je greška? U izveštaju agencije *Frans pres (Agence France-Presse)*, objavljenom 20. avgusta u 16 sati, koji je posvećen katastrofalnoj ekonomskoj situaciji u kojoj se nalazi nova Jugoslavija izložena embargu, pominje se da se 200.000 novih izbeglica iz Krajine i zapadne Slavonije priljučilo broju od 400.000 iseljenih Srba koji su već stigli na ovu teritoriju. – Posle etničkih čišćenja koja su sprovodili različiti protagonisti rata. Otkuda onda, tih 400.000? I koja su to druga etnička čišćenja koja mediji praktično nikada nisu pominjali. Treba li da nastavimo? Ponovno osvajanje Krajine od strane hrvatske armije, govorili su nam, dovelo je samo do nekih marginalnih mrlja i avaj, neizbežnih. A, dva istraživanja sprovedena na ovu temu od kojih je poslednje sprovela delegacija Helsišnske federacije za ljudska prava, otkrivaju, uz konkretne primere i svedočenja, da su konstatovane pljačke i sistematsko uništavanje srpskih sela, uz paljenje, likvidiranje pogubljenja i nestanak ljudi. Istražitelji i plavi šlemovi OUN su, sa svoje strane,

izjavili da je bilo ubijanja civila, zverstava, mučenja i da su, posebno u regionu Knina pronađene masovne grobnice.”

U nastavku Kan govori o propuštenim prilikama da se izbegne sukob u Bosni i Hercegovini, akcentujući kao krivce izrazite nacionaliste u sva tri naroda, ali i Nemačku i SAD. Ukazuje da međunarodna zajednica najviše kritikuje srpske i hrvatske nacionalne lidere u Bosni i Hercegovini za odgovornost u sukobu, ali on vidi i Izetbegovića kao sasvim adekvatno odgovornog. Podseća da je on napisao i Islamsku deklaraciju, i da su neosnovani zaključci u delu javnog mnjenja na Zapadu da je on to napisao pre dvadeset godina kao disident, ako se uzme u obzir da se on tih radova nije nikada odrekao javno i da je ta knjiga štampana 1992. godine u Bosni i Hercegovini. Kan hvali istinsku inteligenciju i liberalnu i socijalističku javnost među predstavnicima sva tri naroda, imenujući i Muhameda Filipovića kao antipoda Izetbegoviću, koji se zalažu za multinacionalnu Bosnu i Hercegovinu, gde bi se svakako morala sprečiti dominacija recimo Muslimana ili nekog drugog faktora. Kan smatra da teško može egzistirati unitarna Bosna i Hercegovina kada je već raspadnuta SFRJ, za koju su zapadne sile pokazale tako malo spremnosti da je zaštite od raspada. On optužuje deo, inače vrlo glasan u francuskoj javnosti, bivših levičara predvođenih Levijem, koji su nakon kraha komunizma izabrali za svoju novu metu ispoljavanja Miloševića i srpski nacionalizam. Kan pravi paralelu sa hrišćanima u Libanu, koji kada su se suočili kao manjina u odnosu na fanatizam većinskih muslimana, tražili su secesiju, i da se slično njima ponašaju bosanski Srbi koji da bi izbegli majorizaciju traže svoju omeđenost i čak separaciju u odnosu na priznavanje BiH kao rezultat muslimansko-hrvatskog referenduma za nezavisnost, koji oni (Srbi u BiH) ne prihvataju.

Dok je francuska javnost, uključujući i navedenu kliku levičara oko Levija, podržavala u istoj situaciji libanske hrišćane koji nastoje da se omeđe i separatišu u odnosu na muslimansku većinu u ovoj zemlji, u slučaju Bosne i Hercegovine nemaju razumevanja za slične pokušaje srpske zajednice. Kan kritikuje Levija, napada Finkelmana da je zaljubljen u Tuđmana i da vređa Kusturicu i Pola Garda koji brani hrvatsku politiku koja je očigledno agresivna, uključujući i njene aspiracije prema Bosni i Hercegovini, a i već spomenuti način obračuna sa Krajinom. Nakon brutalnog zauzeća Krajine od strane Hrvata, Pol Gard je u isto vreme objavio tekstove u *Figarou*, *Mondu* i *Ekspresu* u kojima ih brani, „da bi se opravdala ova operacija i njene posledice. Da li je to delo komentatora ili prenosnika uticaja?” On u nastavku nabraja mnogo

primera kada je francusko javno mnjenje prihvatilo, naročito u poslednjih par godina, jednostrano tumačenje situacije u jugoslovenskom sukobu i same medijske laži kojima je srpska strana bila izložena u najvećem delu zapadnog javnog mnjenja:

„...Nemojmo se zavaravati ovo zatvaranje u logiku isključivanja svake kontestacije, odbijanje debate, ekskomuniciranja kritičkog duha, išlo je na ruku nagomilavanju tako neobičnih laži da će nesumnjivo u budućnosti predstavljati pravi školski primer. Građanski rat, osim što raspaljuje strasti, stvara kod svih protagonista razuzdanu propagandu koja liči na psihološku akciju. Dominantni intelektualno-medijski krugovi su se zadovoljili time da preuzmu, bez preispitivanja, dve propagande od ukupno tri. Nacionalistička beogradska štampa piše o 150.00 civila koje su ubili Hrvati u Krajini. Ko bi poverovao u to? Međutim, uvek se verovalo kada su Muslimani ili Hrvati objavljivali takve vesti. Tako je Goražde prilikom prve opsade bilo preplavljeno leševima i ranjenicima. Međutim, kada su se plavi šlemovi vratili u grad, primetili su da su bolnice skoro prazne. Treba li osvežiti pamćenje? Srpski premijer Panić, predstavljen je kao okoreli nacional-komunista, pre nego što je kasnije, otkriveno da je reč o liberalnom demkrati; ekstremno nacionalistička opozicija Miloševiću opisivana je kao uzorna i pacifistička, dok je ona ta koja danas traži oružanu intervenciju da se povrati Krajina; čutke se prešlo preko 500 civila pogubljenih u zapadnoj Slavoniji; objavljene su potpuno pogrešne brojke o odnosu snaga, naoružanja, podele teritorije; akcenat je, opravdano, stavljen na prisustvo ekstremističkih, često fašisoidnih, plaćenika Jugoslavije, Rusije i Grčke na strani srpskih secesionista (kao uostalom i na hrvatskoj strani). Međutim, prikriven je priliv islamističkih elemenata, budućih Avganistanaca na suprotnoj strani. Sve to ne bi stalo ni u jednu knjigu.... ”⁴⁴⁶

U napetim mesecima dostizanja jugoslovenskog konflikta na vrhuncu, leta-jeseni 1995, kada je hrvatska vojska izvršila agresiju na Krajinu, a paralelno s tim i prodrla na prostor Bosne i Hercegovine, te angažovanje NATO takođe protiv srpskih snaga, francuski general Bernar Žanvier je vršio funkciju komandanta plavih šlemova. On je tako pregovarao krajem avgusta sa Ratkom

---

⁴⁴⁶ L'evenement du Jeudi, tekst Žan Fransoa-Kana „Bosna: istorija jedne manipulacije“ preveden od strane Tanjuga, 6 septembar 1995.

Mladićem na sarajevskom aerodromu. Potom je tražio od vojske Republike Srpske da odmakne svoje teško naoružanje na 20 km od Sarajeva, što je bio i zahtev NATO snaga koje su preduzele niz avionskih napada na srpske položaje u Bosni i Hercegovini.⁴⁴⁷

U levičarskom časopisu *Ekspres*, Dimitri Analis (Dimitri Analis) objavio je 27. septembra 1995. tekst „Jugoslovenska tragedija”, gde dovodi u sumnju zločin na sarajevskoj pijaci 28. avgusta kao autentičan, i koji je poslužio kao povod za bombardovanje položaja srpske strane u Bosni. On u isto vreme kritikuje deo francuske inteligencije i veći deo medija koji su se stavili kontra srpske strane poslednjih godina, jer su osetili da je to mogućnost da u savremenom svetu američke globalne dominacije dobiju nešto za sebe. „I pored toga što su upotrebljena ogromna propagandna sredstva, prvenstveno u Francuskoj, gde su štampa i jedan deo inteligencije spremni da podrže bilo koju stranu stvar ukoliko to donosi ‘slavu’, počasti i novac, istina počinje da izbija na videlo...”. Analis se pita kako je moguće da je uz svu tehničku moć kontrole Bosne i Hercegovine i čitavog eksjugoslovenskog prostora – odnosno embarga na naoružavanje, „promaklo” naoružavanje upravo hrvatske armije i muslimanske Izetbegovićeve armije. „...Jer, stvarnost je tu i građani sve manje dopuštaju da ih zavaravaju. Što se istine tiče, koja dolazi s vremenom – a koja nije u modi – ona se polako, ali sigurno razotkriva. To je taj neprikosnoveni embargo, pre svega na oružje, sa kojim su nam probijali uši, uz ogromna upotrebljena sredstva, te podmornice, nosače aviona, da ne zaboravimo osmatračke satelite, leteće radare i kontrolu sa zemlje koji je trebalo da ga primene u potpunosti i protiv svih. *Saveznici* su se kleli u sve živo da ga ništa ne može zaobići. Kako nam onda najavljuju ponovno naoružavanje (izuzetno smrtonosnim savremenim oružjem) ljudi Alije Izetbegovića proizvedeni u *vojsku Vlade bosanske ili muslimanske*, u zavisnosti od lista? Kako to da je Tuđmanova vojska izuzetno dobro opremljena i da može sebi da dozvoli munjevite ratove i etnička čišćenja bez presedana (preko 200.000 Srba), ubistva i pljačke, a da se pariski štabovi i humanitarci uopšte ne uzbude zbog toga? Izuzev Alena Fenkjelkreta, koji je branio Franju Tuđmana time što je pisao da srpsko stanovništvo beži...motorizovano, intelektualci u Izetbegovićevoj propagandnoj službi su ćutali. Takođe ne treba zaboraviti da

---

⁴⁴⁷ Brana Marković, *Yugoslav crisis and the World*, chronology of events, January 1990–December 1995, Institute of international politics and economics, Belgrade, 2000, p. 226.

je Papa blagosiljao *taj sveti rat...*”. Dalje navodi da je objektivnost NATO već diskreditovana agresijom Turske na severni Kipar, kada se 1974. stavio na stranu Ankare, ali da je sada jasno da se Atlantski savez otvoreno stavio protiv srpske strane i za najdirektnije američke interese, koje prate u Evropi, a sada i Nemačka, pa i neki francuski interesni krugovi. „...Diskreditacija zapadne civilizacije. Da li je u pitanju poslednji evropski građanski rat ili prvi post-moderni sukob u kome se isprobava oružje selektivnog humanitarizma i dezinformisanja? Jugoslovenski građanski rat predstavlja izazov onima koji su verovali da će posle smrti sovjetskog marksizma kapitalistička vladavina obavezno biti vladavina mira. Nova tržišta, neophodna za američki način života, toliko su privlačna da je Zapad spreman na sve. Međutim, u tom ratu protiv Jugoslavije diskreditovano je upravo humanitarno poverenje i zapadna civilizacija...”⁴⁴⁸

U pariskom *Mundu* od 1. oktobra 1995, u tekstu pod naslovom „Hrvati optuženi da su počinili strašne zločine protiv Srba u Krajini”, objavljeno je da je „vlada u Zagrebu sprovela svestranu operaciju etničkog čišćenja srpskog stanovništva u Krajini, gde Srbi žive već pet vekova”.⁴⁴⁹

Šestog oktobra 1995. u Rimu je zasedala Kontakt grupa gde je pored ministara spoljnih poslova njenih članica (SAD, Rusija, Britanija, Francuska, Nemačka), potom predstavnici Italije, Japana, Kanade, kao i ministri spoljnih poslova SR Jugoslavije (Milan Milutinović), Hrvatske (Ivo Sanader) i muslimanski predstavnik (Šaćirbej). Dogovoreno je da dođe do prestanka ratnih sukoba na čitavoj teritoriji Bosne i Hercegovine, te se pristupi pregovorima, kao i rekonstrukciji i obnovi čitavog prostora bivše SFRJ.⁴⁵⁰

Godine 2005. prilikom susreta sa zvaničnicima iz Bosne i Hercegovine, tadašnji predsednik Francuske Žak Širak osvrnuo se na događaje iz 1995. (tada je Širak inače i osvojio svoj prvi predsednički mandat). Naveo je da je Francuska položila i sama više od 80 života tokom sukoba u Bosni i Hercegovini, i da su 27. maja 1995. Francuske snage zaposlele most Vrbanja u pravcu okončanja

---

⁴⁴⁸ *L Express*, Paris, prevod Tanjuga teksta Dimitrija Analisa “Jugoslovenska tragedija”, 27. septembar 1995.

⁴⁴⁹ Ilinčić Branko, *Jugoslovenska kriza i rat 1991–1995*, II knjiga, Unutrašnji faktori rata, Miroslav, Beograd, 2008, str. 286.

⁴⁵⁰ Brana Marković, *Yugoslav crisis and the World*, chronology of events, January 1990–December 1995, Institute of international politics and economics, Belgrade, 2000, p. 237.

mira na tom području. Dejtonski mirovni sporazum je garant mira u Bosni i Hercegovini, ukazujući na ulogu i doprinos Francuske da se do njega dođe i poštujući sve strane u Bosni i Hercegovini.⁴⁵¹

U Dejtonu je Francuska bila predstavljena svojom delegacijom, dok je na poslednjem mirovnom skupu, koji je potpisan u Parizu 14. decembra, Francusku predstavljao njen predsednik Žak Širak. Mirovne trupe plavih šlemova koje su bile određene za prostor Bosne i Hercegovine činilo je 73.000 vojnika iz 12 NATO i još 15 drugih zemalja sveta. Najveći deo od toga otpadao je na SAD – 200.00, na Britaniju – 150.00, potom Francusku – 100.00, Nemačku – 4.000, Pakistan – 3.200, Rusiju – 2.000, Maleiziju – 1.600, Bangladeš – 1.200 itd.⁴⁵²

Dejtonski mirovni sporazum, koji je potom svečano potpisan i u Parizu, došao je kao kraj teške, poslednje ratne godine u Bosni i Hercegovini. Postignut je kompromis zaraćenih strana, gde je svoj doprinos u okviru Kontakt grupe dala i francuska politika.⁴⁵³ Kada je u pitanju srpska strana ona u principu može da bude delom zadovoljna francuskom politikom, sem u završnih nekoliko meseci ratnih sukoba. Do približno sredine 1993. francuska politika je bila blago naklonjena srpskoj strani, posebno do razvoja bosanskog rata proleća 1992. godine. Na goru poziciju srpske strane u francuskoj politici je uticalo i pogoršavanje medijske slike prema Srbima u francuskim medijima od sredine 1993. godine, paralelno sa pravom satanizacijom srpske strane u najvećem delu drugih zapadnih medija (naročito u nemačkim i američkim).

---

⁴⁵¹ Propos liminaires de M. M. Jacques Chirac, Président de la République, et Ivo Miro Jovic, Président de Présidence collégiale de Bosnie-Herzégovine, sur le rôle de la France dans le rétablissement de la paix en Bosnie-Herzégovine, à Paris le 12 décembre 2005.

<https://www.vie-publique.fr/discours/159722-propos-liminaires-de-mm-jacques-chirac-president-de-la-republique-et>

⁴⁵² Brana Marković, *Yugoslav crisis and the World*, chronology of events, January 1990–December 1995, Institute of international politics and economics, Belgrade, 2000, p. 255.

⁴⁵³ O dokumentima i pratećoj dokumentaciji vezano za Dejtonski mirovni sporazum, mape razgraničenja, (iz kojih se vidi da je oblast i grad Brčko u sastavu Republike Srpske), u zbirci dokumenata koje je objavljeno vezano za okončanje sukoba u Bosni i Hercegovini, ali i Erdutski sporazum, Francusko ministarstvo spoljnih poslova februara 1996, – Ministère des affaires étrangères, *Accords de paix concernant, l'ex-Yougoslavie*, Documents d'actualité international, février, 1996. Directeur de la publication François Renouard, p. 74.

Ovome reba dodati i promene sastava francuske Vlade nakon prolećnih izbora 1993, kada na vlast u Vladi dolazi desnica, manje personalno naklonjena srpskim interesima. Istina snažno držanje oružanih snaga Republike Srpske u bosanskom ratu i poštovanje statusa *modus vivendi* u Hrvatskoj (Krajina), paralelno sa razvojem muslimansko-hrvatskog sukoba u Bosni i Hercegovini koliko-toliko je doprinosilo ukupnoj poziciji stabilnosti srpske strane, uprkos njenom lošem bilansu kada je u pitanju međunarodno okruženje. Međutim, ključni zaokret u francuskoj politici prema jugoslovenskoj krizi dolazi istekom mandata predsednika Miterana i dolaska na kormilo zemlje Žaka Širaka, krajem maja 1995. godine.

Tada se zvanični Pariz stavio više na stranu srpskih protivnika i to u veoma važnim trenucima kada se odlučivalo o ishodu višegodišnjeg sukoba, ne samo u Bosni već i na području zaštićenih zona u Hrvatskoj. Sa tradicionalno naklonjenoj ruskoj politici prema Srbima, ali sa Jeljcinovom Rusijom koja je u dubokoj krizi i sopstvenim problemima, srpska strana se našla u veoma teškom međunarodnom okruženju tih godina. U intervjuu listu *Vreme* Gijoma Daskijea (*Guillaume Dasquié*), glavnog urednika francuskog stručnog časopisa *Obaveštajni svet*, on navodi sledeće o opštoj promeni zvanične politike Francuske nakon dolaska na njeno čelo predsednika Širaka umesto dotadašnjeg predsednika Fransoa Miterana od juna 1995. godine „...Francuske obavještajne službe se, naravno, zanimaju za to područje. Dugo već vremena, naime, Balkan je u krizi. Prije izbijanja krize na Kosovu, od početka rata između Srbije i Hrvatske, Francuska je bila suočena s jednim problemom: po prvi put od II svjetskog rata na evropskom je teritoriju, sat i pol leta avionom od Pariza, izbio rat. I stoga, bilo je očigledno da su obavještajne službe morale raditi na tom problemu. Ponajprije u misiji skupljanja informacija, da bi se na stalni način imao uvid u stvarne odnose snaga i u to što se zbiva na samom području. Dakle, od samog početka, naravno, to je bila prioritetna zadaća. Potom, došlo je do mnogih promjena nakon odlaska Fransoa Miterana i dolaskom Žaka Širaka 1995. godine, kad je francuska politika prema Balkanu uveliko evoluirala i postala kudikamo manje naklonjena Srbima. Moglo bi se reći oštija prema Srbiji. No, očigledno, to je pretpostavljalo uvijek, i od tada još više, značajnu prisutnost. Povrh toga, ova prisutnost imala je drugi razlog. Naravno, budući da se ti sukobi i te krize odvijaju veoma blizu, očigledno je da Francuska šalje znatne kontingente za održavanje mira. Ali, to su dvije različite stvari, kontingenti za održavanje mira koji djeluju pod zastavom UN-a i NATO-a mogu ponekad vršiti obavještajni rad, ali oni su tu ponajprije radi

misije mira i, povrh toga, postoje obavještajne djelatnosti za potrebe francuske Vlade. Ove obavještajne djelatnosti vrše se preko ili službenih ili tajnih ćelija koje se nalaze na terenu, u saradnji s dispozitivom za prisluškivanje koji omogućuje da se hvataju komunikacije na cijelom području kako bi se, bez prijekida, moglo procijeniti rizike izbijanja krize i sukoba na Balkanu...". U nastavku autor odbija mogućnost da su francuske snage plavih šlemova imale neku posebnu ulogu u slučaju Srebrenice i da je to navodno propaganda. Međutim, ovo je vrlo važna konstatacija vrsnog stručnjaka za geopolitička pitanja i za obaveštajni rad, da je bez sumnje, nakon Miterana, Širakova politika prema Srbima postala „kudikamo manje naklonjena Srbima. Moglo bi se reći oštija prema Srbiji.“⁴⁵⁴

Svetozar Radišić, tadašnji portparol Vojske SRJ i vojni stručnjak, u članku objavljenom jula 1996. u *Reviji 92*, konstatuje da je francuska politika prema srpskom faktoru od prosavezničke, kakvu je smatra do proleća 1993, u jugoslovenskoj krizi evoluirala u sledeće dve godine kao gotovo neutralna (što u periodu kada su SAD i Nemačka vodile praktično otvoreno antisrpsku politiku i nije bio preveliki problem, kada se sagledavaju zapadne sile), a od promene na mestu predsednika republike odlaskom Miterana i dolaskom Širaka, kao blago neprijateljska od kraja juna 1995, u poslednjih nekoliko meseci trajanja jugoslovenske krize.⁴⁵⁵ S druge strane Radišić, ukazuje na neke

---

⁴⁵⁴ http://www.vreme.co.rs/arhiva_html/465/02.html Vreme broj 465, 4. decembar 1999.

⁴⁵⁵ Svetozar Radišić, *Revija 92* br. 177, pod naslovom „Francusko batrganje po srpskoj sudbini“. Radišić navodi da je još aprila 1994. pronađeno „... u koloni francuske humanitarne organizacije „Hitna pomoć“ pronađeno pet sanduka municije za PAM-ove upućenih Muslimanima.“ Međutim, ovo je organizacija u kojoj je presudnu ulogu imao Kušner, pa se evolucija francuske politike ka antisrpskoj ipak može periodizirati pre svega za smenu na mestu predsednika Miteranovim odlaskom i dolaskom Širaka u junu 1995. O tome Radišić kaže: „Početkom juna Žak Širak je predložio da se formiraju snage za brze intervencije „namenjene za sprečavanje ponižavanja plavih beretki“, a već sredinom meseca formirane su trupe u čiji sastav su uz britanske i holandske ušli i francuski vojnici. Pri kraju istog meseca francuski kontingent je, prema podacima Vojske Republike Srpske, podržavao muslimanske napade na komunikaciju Sarajevo – Trnovo. U sledećoj akciji francuski „plavi šlemovi“ gađali su položaj Srba kod Sarajeva, jer je „na meti srpskog topa kalibra 30 mm bio, navodno, konvoj UNPROFOR-a. Usledile su aktivnosti francuskih diplomata koje su poslužile kao uvod u najveću posleratnu operaciju NATO-a, koju su naprosto isforsirali upravo Francuzi. Pokazali su se kao veoma efikasni inicijatori NATO angažovanja. Naime, od „raporta“ Alana Žipea u ulozi premijera Francuske 12. jula 1995. u kojem je izrazio spremnost Francuske da učestvuje u vojnim operacijama, do

u nizu francuskih poteza u zadnjim godinama jugoslovenske krize (uglavnom 1994–95) koji su bili naklonjeni srpskoj strani. „...Glas protiv sankcija koje su uvedene protiv SR Jugoslavije digao je jedan francuski poslanik – Iv Bone. Alan Žipe je prijatno iznenadio Srbe kada je 10. oktobra 1994. rekao da srpskoj zajednici u Bosni treba omogućiti da prilikom „institucionalne izgradnje” Bosne uživa jednak tretman kao i muslimansko-hrvatska federacija. Uzimajući u obzir to da su pozivi Hrvatskoj da se povuče posle svake od agresija bili pro forme može se smatrati da je Erve de Šaret bio korektan kada je izjavio posle progona Srba iz Krajine da su se Vašington i Bon zalagali za uspostavljanje prekida vatre, ali nisu izvršili pritisak na hrvatsku vladu da je odvrate od ofanzive na Krajinu. Ne treba zaboraviti da su Francuzi spremno poslali u Beograd jednu od prvih humanitarnih pomoći izbeglicama iz Krajine, nepunu nedelju dana posle najnovije „Velike seobe Srblija”, da je francuski predsednik Žak Širak prvi predložio da se garantuje bezbednost srpskom narodu u Sarajevu (oko 100.000 u sarajevskim kvartovima), jer „dejtonski sporazum ne daje dovoljne garancije” i ponudio da Francuska uputi svoje žandarme u sastav međunarodne policije. I što je najvažnije, francuska vlada je prva predložila da se SR Jugoslavija vrati u sve međunarodne organizacije i da na političkom planu treba da dobije status države kontinuiteta SFR Jugoslavije.”⁴⁵⁶

---

neposrednog učešća u odmazdi nije prošlo više od mesec i po dana. Efikasnosti je pomoglo uslovljavanje francuskog ministra odbrane, Šarla Mijona, međunarodnoj organizaciji da će ukoliko se UN u roku od 48 sati ne suprotstave Srbima u Bosni i ukoliko druge zemlje, pre svih SAD, Velika Britanija i Nemačka, ne odgovore na poziv Žaka Širaka na vojnu intervenciju radi ponovnog uspostavljanja zone bezbednosti u Srebrenici, Francuska povući svoje vojnike iz Bosne. U međuvremenu, 23. jula 1995. izvedena je posle Sueca najveća francusko-britanska vojna operacija: britanski bataljon od 1.200 vojnika ojačanih artiljerijom i bornim kolima krenuo na Igman sa zadatkom da obezbedi put prema Sarajevu. Oko 500 francuskih vojnika krenulo je za Sarajevo. U dejstvima UNPROFOR-a po srpskim položajima i naseljima na sarajevskom ratištu bilo je i civilnih žrtava. Posle septembarske NATO operacije, u kojoj je Zapadna alijansa na strani Hrvata i Muslimana uništila vojnu premoć Srba, dogodio se diplomatski presedan. Na srpskoj teritoriji, francuski diplomata Erve De Šeret je sredinom oktobra u ime Hrvatske garantovao da će Hrvati poštovati prekid vatre. Na taj način je ogolio do tada dobro skrivanu „francusku vezu” sa Zagrebom...”.

⁴⁵⁶ Svetozar Radišić, *Revija* 92 br. 177, pod naslovom „Francusko batrganje po srpskoj sudbini”. On dodaje da je „...Posle progona Srba iz Srpske Krajine, a pred bombardovanje Srba u Republici Srpskoj, Alen Žipe je nagovestio ublažavanje sankcija SRJ, koje je podsećalo na popuštanje omče: „prvo bi bili obnovljeni kulturni i sportski kontakti i

Radišić ističe da je ukupno posmatrano u medijskoj sceni Francuske, naročito od približno proleća 1993, preovladavala kritika srpske strane, ali da su kao ni u jednoj drugoj sili na Zapadu, postojali elementi objektivnosti.⁴⁵⁷ On tu posebno izdvaja kao medijsku zvezdu generala Galoa, jednog od najbližih saradnika generala De Gola.⁴⁵⁸ Uz njega ističe Žerara Bodsona, ali i niz drugih francuskih intelektualaca.

---

otvoren Beogradski aerodrom...". Radišić izdvaja slučaj generala Kota kada je kao komandant UNPROFOR-a prilikom povrede mira od strane Hrvatske, septembra 1993, i tada izjavio da su neka srpska sela u Krajini uništena namerno.

⁴⁵⁷ Svetozar Radišić, *Revija 92*, br. 177, pod naslovom „Francusko batrganje po srpskoj sudbini”, „...Pariski *Liberasion* je prvi počeo da objavljuje članke o muslimanskom ratu protiv hrišćana i istinu o ciljevima mudžahedina u Bosni i Hercegovini u leto 1993. godine. Zatim je pariski *Figaro* objavio izjavu Klauza Kinkela u kojoj nemački diplomata prvi put ne optužuje Srbe za agresiju, već tvrdi da su povredu prava čoveka i vojnu agresiju izvršile sve zaračene strane. Posle hrvatske agresije na Zapadnu Slavoniju, pariski *Kotidjen* je napisao: „Zašto se ćuti o patnjama naroda Krajine”. Posle bombardovanja Srba u Republici Srpskoj, u francuskoj štampi je objavljeno da su francuski eksperti upozorili da Srbi nisu krivi ni za drugi masakr na Markalama i da je minobacač iz koga je ispaljena granata „bio bosanski”. Tek prvog oktobra 1995. (što bi se reklo posle svega) pariski *Mond* je zabeležio da Hrvati u Krajini pljačkaju i ubijaju Srbe, a isti list početkom 1996. godine, u skladu sa nešto izmenjenom politikom francuskog vrha, piše da je Mostar „nova barutana” a Hrvatsko-muslimanska federacija „veštačka tvorevina” i „čist američki proizvod”, koji nije zaživeo. Možda o francuskoj štampi u službi politike, najbolje pokazuje slučaj francuskog novinara Ksavija Gotijea, koji je nekoliko godina revnosno pisao o kršenju embarga na uvoz oružja, a pronađen je obešen na jednom ostrvu u Balearskom arhipelagu. Na pariskoj TV, među retkima koji nisu bili protiv Srba, prvi se pojavio čuveni književnik Aleksandar Solženjicin, koji je govorio veoma afirmativno o Srbima i odnosima u Jugoslaviji. A praktično, jedina emisija koja je trebalo da bude u korist Srba i istine prikazana je 11. marta 1994. na TF-1 u kojoj je pročitana tekst: „Muslimani su ispalili minu na Markale”. Pri tome su prikazali fotokopiju Ovenovog pisma Butros Butros Galiju. Posle emisije grčki poslanici u Evropskom parlamentu postavili su zahtev Evropskoj uniji da od UN hitno zatraži obelodanjivanje izveštaja o masakru na sarajevskoj pijaci. To se, naravno, nije dogodilo.“

⁴⁵⁸ Ibid., op. cit., „Priznanje „Srpskog viteza” s ponosom nosi francuski general Pjer Mari Galoa, koji nijednog momenta nije sumnjao u Srbe. Od početka razbijanja SFRJ upozoravao je Francuze objašnjavajući zašto Francuska ne bi smela da se upušta u rat protiv Srba. Napisao je: „ne bombarduje se narod koji je u dva navrata izabrao stranu Francuske u ratu, zemlju koja je bila pod surovom okupacijom Turaka, zatim mučena od hrvatskih ustaša i muslimanske ‘es-es’ divizije i maltretirana trideset pet godina od maršala – predsednika Tita, takva država bar zaslužuje da se pregovara o njenoj budućnosti. Srbi nisu krivi za raspad Jugoslavije – Hrvati i Slovenci su odlučili da razbiju

Da je paralelno sa zvaničnom politikom Francuske u periodu prve polovine devedesetih, postojala i određena tajna, nedovoljno još razjašnjena dela, pokazuju i neke analize i svedočenja u francuskim medijima potonjih godina. Tako je novembra 2008. godine list *Liberasion* objavio razgovor sa Marinom Tomulićem građaninom Francuske, hrvatske nacionalnosti, koji ukazuje na svoje veze sa francuskom vojnom obaveštajnom službom, i posredništvu u dostavljanju oružja Hrvatskoj 1991-1995, i na taj način kršili embargo od strane OUN.⁴⁵⁹ Na francuskoj televiziji Kanal plus emitovan je u vezi toga dokumentarni film krajem 2009. godine.⁴⁶⁰ Prema ovim informacijama, nije poznato da li je, ako je ovo tačno, francuski politički vrh to znao, ili je vojna služba DST radila na svoju ruku. Iber Vedrin u naknadnim izjavama ukazuje na samostalnost ovih tela u sprovođenju određenih operacija, i da čak ni on ne zna da li je to rađeno ili ne, kao i sam predsednik Miteran.

Kada se sagledava uloga Francuske po Dejtonskom sporazumu, tu stručnjak za međunarodno pravo i međunarodne odnose Ljubivoje Aćimović navodi sledeće: „Potpisnici Dejtonskog sporazuma pojavljuju se u njemu u različitim svojstvima i to kao: saugovarači (Republika Bosna i Hercegovina,

---

zemlju koju su stvorili pobednici u dva svetska rata”... Kada je pariska štampa pisala da Srbi veruju u svetsku zaveru, bivši De Golov general je dokazivao da to ne misle samo Srbi, tvrdeći da su Srbi žrtve zavere i poručujući: „Ne može se slaviti pobeda nad Trećim rajhom bez Srba u prvim redovima”. Uz mišljenje francuskih akademika da odnos prema Srbima nije bio dovoljno korektan i da ga treba preispitati, može se reći da su Srbima svojim stavovima pokušali da pomognu Žerar Bodson, predsednik Asocijacije solidarnosti Francuska – Srbija, koji smatra da je Badinterova arbitražna komisija „podstakla ratni proces” i Žan Ditur, član francuske akademije nauka, koji je pokazao da politika ne može sve da pokvari. Izjavio je: „Volim Srbe danas onako kako su me učili kada sam imao 12 godina”. Dela političkog aparata nisu mnogo ublažili ni retki objektivni članci u francuskim listovima, niti nekolike TV emisije u kojima je rečena ili prikazana istina o ratu u kojem su Srbi medijski satanizovani, jer su očigledno bili dozirani radi zaštite minimuma demokratičnosti i humanosti zapadnih medija.”

⁴⁵⁹ https://blogavocat.fr/space/ivan.jurasinovic/content/liberation—le-croate-qui-en-savait-trop_01143ff8-d086-401e-b408-c49f2564d315; Tomanović u drugom intervjuu navodi da je samo posredovao između vrha Hrvatske i francuske kontraobaveštajne službe DST da se kršenje embarga u pravcu snabdevanja Hrvatske naoružanjem iz Francuske realizuje, bez papirologije. https://blogavocat.fr/space/ivan.jurasinovic/content/-intervju-s-marinom-tomulicem—zna-se—gotovina-ce-dobiti-5—a-markac-25-godina—_11666c77-8e05-4ae3-803a-44802153f76b ;

⁴⁶⁰ <https://www.politika.rs/sr/clanak/118745/Kako-su-Francuzi-naoruzavali-Hrvate>

Republika Hrvatska, SR Jugoslavija, Federacija BiH i Republika Srpska; garanti, za svoje klijente u Bosni i Hercegovini (Hrvatska i SR Jugoslavija) i svedoci (SAD, Rusija, Nemačka, Francuska, Britanija i Evropska unija). Neki od ovih aktera učestvuju u više svojstava. Osim toga, kao saugovarač se pojavljuje i NATO u vezi sa svojom vojnom misijom u Bosni i Hercegovini, a u jednom detalju i Ujedinjene nacije.”⁴⁶¹ Odatle vidimo da se Francuska, kao jedna od potpisnica Dejtonskog sporazuma, javlja pored pozicije kako to Aćimović naziva “svedoka”, zapravo dela međunarodne zajednice i velikih sila, i u razradi tačaka samog sporazuma, gde se u aneksu vezanom za bezbednost spominje IFOR, čiji su značajan deo činile francuske snage. Pored toga Francuska je i članica Kontakt grupe velikih sila, koje su se bavile pitanjem eksjugoslovenskog prostora. Kako je i NATO na neki način prisutan u sporazumima u vezi Dejtonskog sporazuma, tu vidimo da je upravo Francuska sa vrlo brojnim snagama u okviru plavih šlemova odnosno UNPROFOR-a, nastavila da prisustvuje na prostoru BiH i preko IFOR-a, što bi se moglo tumačiti uticajem u vojnom smislu paralelno sa NATO, i otuda se izvesno rivalstvo, a u svakom slučaju odsustvo potpune podudarnosti interesa Francuske i Amerike moglo i ovde preslikati. Izvesno je da je Žak Širak kao novi predsednik Francuske imao manje rivalsku koncepciju prema SAD od njegovog prethodnika Fransoa Miterana, ali protivrečnosti dve sile su nastavile da postoje i manifestovale su se povremeno i u jugoslovenskoj krizi i eksjugoslovenskom prostoru. Istina američka nadmoć je bila očiglednija nego ranije, i to zvanični Pariz nije dovodio javno u pitanje.

---

⁴⁶¹ Ljubivoje Aćimović, *Svet i jugoslovenska kriza*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2001, str. 204.

IV

POLITIKA FRANCUSKE REPUBLIKE U JUGOSLOVENSKOJ KRIZI 1996–2001

U ovom poglavlju biće predstavljena politika Francuske Republike u jugoslovenskoj krizi od početka 1996. do približno kraja 2001. godine. Prvo će slediti nešto mirniji period, bez oružanih sukoba tokom 1996, 1997. i prvog dela 1998. godine. Sledi zaplet i trajanje krize oko Kosova i Metohije, i agresije NATO 1998–1999. U periodu do oktobra 2000. godine francuska politika je imala gotovo prekid saradnje i čak komunikacije sa zvaničnim vlastima u Beogradu, a s druge strane pomagana je srpska opozicija i tadašnji režim u Crnoj Gori. Nakon oktobarskih promena 2000. godine, dolazi do otopljanja u zvaničnim odnosima između Pariza i Beograda. Najzad, makedonska kriza 2001. predstavlja posebnu celinu u ovom poglavlju.

Francuska politika u upravljanju jugoslovenskom krizom tokom oseke nasilja od 1996. do 1998. godine

Sukob na tlu eks-Jugoslavije uticao je na približavanje Francuske i NATO, odakle je zvanični Pariz izašao 1966. godine iz komandnih struktura, da bi dolaskom Širaka ponovo ušao u jedan vid dodatne vojne saradnje. Srpski politikolog Jasminka Simić navodi da je Francuska od decembra 1995. na sastanku u Briselu prihvatila integraciju francuskih snaga u Vojni komitet saveza „ali ne i njihovo učešće u integralnoj zapovednoj strukturi te organizacije”.⁴⁶² Francuskim trupama koje su u vreme ratnih sukoba predstavljali plave šlemove pridružili su se, a delom ih odmenili, francuski kontigenti u okviru međunarodnih snaga predviđenih za implementaciju mira na prostoru BiH.⁴⁶³

---

⁴⁶² Jasminka Simić, *U potrazi za novom misijom, NATO i jugoslovenska kriza 1990–2001*, Službeni glasnik, Beograd, 2010, str. 125.

⁴⁶³ O saradnji francuskih i američkih vojnih snaga pri mirovnim trupama u BiH nakon Dejtonskog sporazuma i o velikom rivalitetu i sukobu interesa, veoma upečatljivo je svedočenje francuskog obaveštajnog oficira Pjer-Anri-Binela. Pjer-Anri Binel, *Ratni zločini NATO-a*, Gutenbergova galaksija, Beograd, 2003.

U implementaciji mirovnog sporazuma iz Dejtona, prvi put od početka sukoba, pojavile su se i američke trupe. Francuski obavještajni oficir major Binel angažovan pri mirovnim trupama OUN ukazuje na veliki rivalitet na terenu između francuskih i američkih komandanata pri mirovnim kontigentima.

Kada je u oblasti Sarajeva prvih meseci nakon Dejtonskog sporazuma došlo do njegove implementacije u vidu predviđene korekcije granice, došlo je do egzodusa celokupnog srpskog stanovništva koje je živelo u delu grada i predgrađa koji je trebalo da pripadne muslimanskom entitetu (zapravo Muslimansko-hrvatskoj federaciji kao drugom entitetu pored Republike Srpske). Srbi su čak preseljavali i delove groblja gde su bili sahranjeni njihovi najbliži, što je dobilo veliku medijsku pažnju. U tom pravcu je 20. marta novi francuski šef diplomatije Erve de Šaret (*Hervé de Charet*) upozorio međunarodnu zajednicu da je zapravo izigran duh Dejtonskog sporazuma, pošto je to nastavak „nepoverenja i etničkog čišćenja”, a ne stvaranje poverenja i saradnje među narodima.⁴⁶⁴ Istoričar Veselin Đuretić u vezi toga navodi da je više desetina hiljada sarajevskih Srba nakon što je Dejtonskim sporazumom taj prostor koji je sve vreme ratnih sukoba bio u srpskim rukama, i koji je većinski naseljen srpskim stanovništvom, dodeljen bošnjačkoj strani, iseljen, gde su nošeni čak i grobovi predaka. Povodom te „tragdije sarajevskih Srba predsednik Francuske Žak Širak je napisao pismo protesta predsedniku SAD Klintonu...”⁴⁶⁵

Završetkom ratnih sukoba u Bosni i Hercegovini smanjilo se interesovanje francuskog javnog mnjenja prema prostoru bivše SFRJ. Predsednik Širak je u obraćanju juna 1996. armijskom vrhu Francuske najavio rešavanje probleme nakon rata u Bosni preko Kontakt grupe. Ukazao je na neefikasnost evropske politike u Bosni i potrebi za stvaranjem evropskih oružanih snaga, temeljnu reformu NATO u koji bi mogla da se vrati Francuska. „Sada treba graditi evropsku politiku zajedničke odbrane. Jer, Bosna je pokazala nesposobnost Evropljana da angažuju zamašnu političko-vojnu operaciju pod njihovom odgovornošću”, rekao je Širak obraćajući se proteklog vikenda komandantima francuske armije....Širak je precizirao stratešku vojnu orijentaciju Francuske, na međi između dva veka tvrdeći da će srž te politike biti kako je rekao:

---

⁴⁶⁴ „De Šaret: U Sarajevu izigran duh Dejtonskog sporazuma”, *Politika* od 21. marta 1996.

⁴⁶⁵ Веселин Джурић, *Развал Югославији, основные течения 1918–2003*, Москва 2003, стр. 501.

„stvaranje jake zajedničke evropske odbrane, temeljna reforma NATO u koji se vraća Francuska i konačno, novi sistem kontinentalne bezbednosti uz puno učešće Rusije.” U vezi zajedničke inicijative sa Kolom da se održi vanredni sastanak Kontakt grupe u Firenci, Širak je naveo „da nije reč o antiamerikanizmu, već o neophodnosti da se izvrši bolje podela odgovornosti između Amerike i Evrope.” Pariski mediji, kako se spominje u ovom tekstu u *Borbi*, smatraju da će se Amerikanci povući u najvećem iz Bosne kada Klinton obezbedi još jedan predsednički mandat. Takođe, Bosna je poligon za razjašnjavanje odnosa Evrope i SAD, i da se može očekivati nakon postepenog prepuštanja uloge Evropi od strane SAD u Bosni, da će propusti i odgovornosti u funkcionisanju Dejtonskog sporazuma biti prebačeni na Evropljane.⁴⁶⁶

Odnosi sa SR Jugoslavijom i Srbijom su se nešto popravili. Pariski *Mond* je 30. jula 1996. godine doneo veći članak o situaciji na prostoru BiH uoči parlamentarnih izbora. Konstatuje se potpuna podeljenost zemlje po nacionalnom opredeljenju. Spominje se Mostar kao podeljeni grad, na hrvatski i muslimanski deo, dok „treća, srpska zajednica, praktično više ne postoji.” Tekst koji je nepotpisan (možda rad uredništva?) kritikuje podeljenost i mržnju koja postoji i sada nakon rata, ali se stiče utisak da najviše optužuje srpsku stranu. Autori teksta nisu dodatno objasnili zašto srpske zajednice više nema u Mostaru, verovatno pretpostavljajući da će čitaoci i sami doći do adekvatnog zaključka. No zato, kada je u pitanju Srebrenica, kaže se „u gradu, gde je pokopano 8.000 muslimana, žive Srbi koji su izbegli iz drugih regiona, a koje je tu dovela Karadžićeva policija. Ti Srbi nemaju ni najmanju želju da u njoj žive, dok preživeli Muslimani čeznu da se u nju vrate.” Kada spominje Karadžića i Mladića, autori teksta redovno dodaju ratni zločinci, dok za Harisa Silajdžića, kaže da je „pristao na koaliciju sa SDA koja prvenstveno služi nacionalističkim interesima”. Autor teksta ipak ima svoje favorite „Jedini pripadnici opozicije koji su ostali na svojoj ranije utvrđenoj liniji jesu socijaldemokrate. Njihovim liderima, posebno Zlatku Lagumdžiji i Selimu Bešlagiću, ne nedostaje hrabrost. Međutim, opozicione stranke često obeshrabruje odsustvo zapadne podrške i njihovi lideri često popuštaju pred ponudama vlasti (ministarski resor, uprava nad preduzećima, ambasadorski položaj). Političke predstavnike srpskog i hrvatskog naroda, autor teksta naziva separatistima – srpskim i hrvatskim.

---

⁴⁶⁶ *Ekspres politika*, Širak: Kontakt grupa – evropska šansa, 11. juni 1996.

„Srpska televizija nastavlja sa emitovanjem svog morbidnog programa punog mržnje. Zemlja ima tri vojske, tri zastave, tri pasoša, tri valute, pa čak i tri zvanična jezika (bivši srpskohrvatski jezik je postao srpski, hrvatski i bošnjački). Dejtonski mirovni sporazum je definitivno zapao u teškoće, i opšti izbori neće biti slobodni ni demokratski, samo će učvrstiti kontrolu ekstremista nad Bosnom i Hercegovinom. Jedino haški tribunal nastavlja svoj dragoceni posao, a da pritom nije dirnuo u vlasti Srbije i Hrvatske, partnere Zapada. Jedno je sigurno sve dok se ratni zločinci, ne izvedu na optuženičku klupu, Bosna i Hercegovina će napredovati put podele. Nesreća je u tome što se Muslimani, Srbi ili Hrvati, kao zarobljenicima nacionalističkih stranaka i žrtvama ratnih muka, neće pružiti prilika da zaista biraju.⁴⁶⁷

Zaista kada uporedimo ovaj tekst sa drugim tekstovima u francuskim pisanim medijima proteklih godina vidimo značajnu promenu, i čak ostrašćen način izveštavanja na račun srpske strane. Iako predstavnici francuske zvanične politike ukazuju na činjenicu da srpska strana nije želela raspad SFRJ, da shodno tome BiH ne može da funkcioniše kao unitarna država mimo volje Srba i Hrvata, autor teksta polazi od toga da je vrhovna vrednost za koju se zalaže upravo unitarna jedinstvena i multikulturalna BiH. Ali zašto su onda ti isti Muslimani, koji se zalažu za suživot u multikulturalnoj i unitarnoj BiH, insistirali na otepljenju od federativne i multikulturalne SFRJ u kojoj su živeli decenijama. Ne može se tražiti od srpskog naroda u bivšoj BiH da prihvati razbijanje federativne SFRJ gde bi bio odvojen od ostatka srpskog naroda, i da kao manjina živi u nekoj unitarnoj BiH, gde bi dominirali Muslimani. Ovaj nepotpisani tekst u *Mondu* ilustruje promenu u pisanju dela francuske štampe u odnosu na prethodne godine.

Sledeći veliki tekst u *Mondu* na ovu temu je objavljen 11. februara 1997, sa naslovom „Francuzi koji drže srpsku stranu”, autora Remi Urdana (Rémi Urdan). U podugačkom tekstu navode se u javnosti ugledni Francuzi koji su sve vreme rata „držali srpsku stranu”. Dajući poduži spisak istaknutih javnih radnika Francuske u tom pravcu, gde posebno mesto imaju Patrik Beson (*Patrick Besson*), Gabrijel Macnev (*Gabriel Macnef*), Žan Ditur (*Jean Dutourd*), Žan-Edern Alije (*Jean Edern Hallier*), Žil Marten-Šofje (*Gilles Martin-Chauffier*) i drugi nabrojani u tekstu. Za Marten-Šofjea kaže „on je upravo okupio tridesetak književnika u knjizi *Srbi i mi*, objavljenog kod izdavača Laž d Om iz

---

⁴⁶⁷ *Mond*, „Predstoji podela”, 30. juli 1996.

Lozane, koji je bio frankofonski izlog jugoslovenske književnosti (i one iz istočne Evrope), pre nego što je prihvatio ultranacionalističke srpske teze.” Za francuske intelektualce naklonjene Srbima kaže da „su objavljivali tekstove i knjige iznenađujuće žestine, konstruisane na fascinaciji srpskim narodom, u kojima su se negirale sve činjenice koje su iznosili novinari i humanitarn organizacije”. Tekst navodi da je Fransoa Miteran rekao, po svedočenju Bernara Levia koji je to čuo tokom večere sa bivšim predsednikom „Dok sam ja živ, nikad, nikad Francuska neće voditi rat protiv Srbije! I održao je reč, protiveći se istovremeno vojnoj intervenciji i dizanju embarga na oružje. Žak Širak je prekinuo sa ovim francuskim govorom kritikujući srpsku agresiju i inicirajući, zajedno sa Bilom Klintonom, vazдушnu intervenciju, koja je zaustavila rat.”

U nastavku teksta se navodi da su francuski oficirski kor i vojska nastrojani prosrpski, i da je to deo tradicije. Navodi neimenovanog francuskog visokog oficira koji kaže „Uskoro ćemo postati bliski našim prijateljima Srbima, jer su se hrvatsko-bosanske koalicije već dokopali SAD i Nemačka”. „Srbi još pomalo mirišu na barut, ali mi Francuzi osuđeni smo da obnovimo naše veze sa ovim prijateljskim narodom.”⁴⁶⁸ Možemo doći do zaključka da je i ovaj tekst u uglednom *Mondu*, daleko od objektivnosti prema srpskoj strani i nenaklonjen delu francuske elite i javnog mnjenja koje nije kritičkog odnosa prema Srbima.

U vezi toga možemo posmatrati i pisanje francuskog mesečnika *Balkan Enfo* (Info des Balkans) od juna 1997. godine u kojem žestoko kritikuje sada već dominantno veći deo francuskih medija koji imaju apriorno negativan stav prema Srbima. Časopis žestoko kritikuje neobjavljivanje knjige Dejvida Ovena „Balkanska odiseja”. To „je sramota ne samo za izdavače, nego i za intelektualce u Francuskoj”, dodajući da se tu radi prevashodno o „strahu od istine”. *Balkan Enfo* smatra da bi najvećem delu francuskih medija koji su posebno u završnoj fazi bosanskog rata bili nenaklonjeni srpskoj strani, kao i grupi pariskih intelektualaca sa antisrpskim stavovima, moglo da smeta naročito onaj deo knjige koji razotkriva da je napad na sarajevskoj pijaci Markale, po rezultatima istrage došao od muslimanskih snaga. Potom, u knjizi se navodi da je taj događaj na Markalama, odmah i bez istrage, posebno kod većeg dela francuskih medija, nekritički glorifikovano kao krivica Srba, „te o zahtevima zvaničnog Pariza za hitnu intervenciju protiv Srba”. Navodi se „...

---

⁴⁶⁸ *Mond*, 11. februar 1997.

da je reč o široko uvažnoj knjizi i jednom od najiskrenijih svedočanstava o ratnoj drami na prostorima prethodne Jugoslavije, časopis podseća da je Ovenovo delo, pre dve godine objavljeno u Engleskoj, a zatim i u Americi, Nemačkoj i Grčkoj, pa i u Srbiji i Hrvatskoj. *Balkan Enfo*, francusku zadocnelost ili propust tumači kao strah pariske inteligencije da razotkrije svoje slepilo, kao što se francuski mediji boje da izlože svoje slabosti i svoje servilnosti i dodaje da su veću otvorenost duha od žalosne francuske inteligencije, pokazali i oni prema kojima Dejvid Oven nije bio nežan." Citirajući delove iz knjige list navodi da Oven u knjizi svedoči da su Srbi pokazali spremnost na demilitarizaciju oblasti Sarajeva pre otpočinjanja bombardovanja od strane NATO. List *Politika*, prenoseći pisanje ovog broja lista *Balkan Enfo*, ukazuje da njegov urednik Luj Dalmas (*Louis Dalmas*) i redakcija, nastoje u kontinuitetu da daju objektivnu sliku o jugoslovenskoj krizi i o događajima u vezi nje, što nailazi na prijem kod čitalaca i uznemirenost onog dela medija u Francuskoj koji o istim događajima imaju iz nekih razloga pristrasan pristup. S druge strane, Delmas odbija da se pisanje njegovog lista o događajima na postjugoslovenskom prostoru može smatrati prosrpskim, već pokušajem objektivnog sagledavanja stvarnosti na ovim prostorima.⁴⁶⁹

Smilja Avramov govoreći o francuskoj politici tih godina, konstatuje da „...Prevazilaženje države nigde u svetu, a ponajmanje u Evropi nije na pomolu. I pored NATO-a (gde nije punopravan član još od šezdesetih godina – primedba D. P.) i Mastrohta, Francuska je krajem 1995. izvršila seriju nuklearnih proba, nastojeći da zadrži kontrolu nad svojom sudbinom, uprkos protivljenju, svojih saveznika...”⁴⁷⁰

U analizi odnosa francuske politike prema jugoslovenskoj krizi ne smemo prenebregnuti činjenicu da u sastavu francuskog stanovništva postoji i jedan manji deo, koji je u stalnom demografskom porastu, muslimanski deo populacije, koji je imao daleko više simpatija za bosanske Muslimane i Albance, nego za ostale nacionalne grupe u bivšoj SFRJ, a posebno ne za Srbe. Pored toga, neki od njih su učestvovali kao dobrovoljci u borbama devedesetih, kako u Bosni i Hercegovini tako čak i kada su u pitanju borbe albanskih terorističkih grupacija protiv države Srbije, naročito od 1998. kada

---

⁴⁶⁹ Tekst u *Politici* od 10. juna 1997. koji preporučava tekst pariskog mesečnika *Balkan Efo* za juni mesec, pod naslovom „Strah intelektualaca od istine o Srbima”.

⁴⁷⁰ Smilja Avramov, *Postherojski rat Zapada protiv Jugoslavije*, str. 449.

se situacija na Kosovu i Metohiji radikalizuje. Tako beogradska *Politika* od 8. novembra 1998, piše da je u avgustu te godine u Tirani uhapšen francuski državljanin alžirskog porekla Klod Šenk ben Abdeel Kader, star 27 godina. On je ubio svog prevodioca Leonarda Vandelija i na saslušanju izjavio: „Ja sam čovek Bin Ladena i došao sam u Albaniju da organizujem grupu od 300 ljudi da se bore na Kosovu protiv Srba. Smatramo da je to rat protiv islama“.⁴⁷¹

U ediciji prestižne izdavačke kuće *Fayard* objavljena je početkom 2002. knjiga Žan Mari Kolombanija (*Jean Marie-Colombani*) bivšeg urednika *Monda* devedesetih, gde se delom govori i o francusko-srpskim odnosima u ovom periodu, odnosno na medijskoj slici u Francuskoj zbivanja na prostoru bivše SFRJ devedesetih. Tako on navodi da su tokom rata devedesetih, solidan deo francuskih intelektualaca i javnosti stao na stranu Srba, aludirajući da su mnogi Nemci podržali Hrvate. S druge strane, više istaknutih francuskih intelektualaca bili su kritični prema Srbima, naročito filozofi Levi, Gliksman, Filkerkrot.⁴⁷² Kao istaknute intelektualce koji su sve vreme devedesetih ostali prijatelji Srba Kolombani navodi pre svega Žan-Pier Ševenemana (Jean-Pierre Chevènementfr) i Filipa Seguina (Philippe Séguin). Uopšte autor spominje francusku umerenu desnicu, koju najviše sećanje na zajedničku prošlost i savezništvo sa Srbima motiviše na podršku prema njima, u tom pravcu smešta i deo levice, dok se ekstremna čak maoistička leвица i neosoroševski krugovi i neoliberali pokazuju kao srpski najveći protivnik u francuskoj javnosti.

Tokom perioda nakon Dejtona, politička i društvena javnost Francuske više pažnje pokazivala je prema SRJ, kada je u pitanju srpski faktor u celini. Protesti opozicije u Srbiji nakon lokalnih izbora u zimu 1996–97, pokazali su da zvanični Pariz svoje simpatije pokazuje opozicionim strankama.

Tridesetog decembra 1996. predsednik Francuske Širak je poslao pismo predsedniku međunarodnog komiteta za ljudska prava Patriku Bodvenu (Patrick Bodvens) u kome navodi da njegova zemlja, koristeći veliki međunarodni ugled koji ima u demokratiji i poštovanju ljudskih prava ukazuje

---

⁴⁷¹ *Politika*, 8. novembar 1998, str. 3.

⁴⁷² Kolombani spominje i geografa i diplomatu Mišela Fušea (*Michel Foucher*) koji je replicirao Miteranu vezano za Srbe, za koga autor kaže „da nije mnogo voleo divlji nacionalizam Srba“ (misli na Fušea) u: Jean-Marie Colombani, *Tous Américains? Le monde apres le 11 septembre 2001*, Fayard, Paris, 2002, p. 124. Deo knjige koji se odnosi na francusko-srpske odnose devedesetih su stranice 123–127.

SR Jugoslaviji i Srbiji na potrebu poštovanja demokratskih principa, verovatno misleći na proteste opozicije oko lokalnih izbora.⁴⁷³

Evr d Šaret, ministar spoljnih poslova Francuske, primio je u Parizu 13. januara 1997. Vesnu Pešić u ime srpske opozicije i dao podršku demonstracijama koje opozicija sprovodi oko krize u vezi priznavanja dela lokalnih izbora u Srbiji.⁴⁷⁴

Žan Ditur je poznati francuske akademik, koji je na raspravi u francuskoj akademiji nauka 5. decembra 1996, otvoreno podržao srpsku stranu po pitanju jugoslovenske krize, što je imalo odjeka u javnom mnjenju. On je dao intervju za list Građanin 14 jula 1997. U tom intervjuu ukazuje da je u poslednjih, najmanje godinu dana, srpska strana lošije predstavljena u francuskoj javnosti nego ranije. Pod udarom globalizacije i zaokruženih stavova u medijima, smatra da je srpska strana sve više žrtva i da je on kao intelektualac, tradicionalno naklonjen Srbima. Podvlači tradicionalno prijateljstvo francusko-srpsko i nadu da će ono opstati i u budućnosti.⁴⁷⁵

Jelena Guskova u svom delu Jugoslovenska kriza 1991–2000, navodi da su Francuska i Nemačka tokom 1997. godine, istupile sa inicijativom da se Kosovu i Metohiji da specijalni status u okviru Srbije, ali izuzetno velike autonomije, koja je nadmašivala i status KIM po Ustavu iz 1974. Albanski političari sa Kosova i Metohije su pokazali interes za tako nešto, ali ne i zvanični Beograd. Guskova navodi da i opozicija u Srbiji nije pokazivala raspoloženje u tom pravcu, jer bi se time faktički internacionalizovala pozicija Kosova i Metohije, bio mu dat izuzetno povlašćen ustavni status, te su skrenuli pažnju

---

⁴⁷³ Lettre de remerciements de M. Jacques Chirac, Président de la République, adressée à M. Patrick Baudouin, Président de la Fédération internationale des droits de l’Homme, en réponse à sa lettre du 6 sur la situation en Serbie et sur les atteintes à la démocratie, Paris le 30 décembre 1996.

<https://www.vie-publique.fr/discours/134726-lettre-de-remerciements-de-m-jacques-chirac-president-de-la-republique>

⁴⁷⁴ Déclaration de M. Hervé de Charette, ministre des affaires étrangères, sur la position de la France sur la situation en Serbie et notamment la reconnaissance des élections municipales remportées par l’opposition, Paris le 13 janvier 1997.

<https://www.vie-publique.fr/discours/133642-declaration-de-m-herve-de-charette-ministre-des-affaires-etrangees-s>

⁴⁷⁵ Intervju akademika Žana Ditura za “Građanin”, 14. jula 1997.

da kosovski Albanci odbijaju od 1990. da učestvuju u političkom životu zemlje, gde bi zajedno sa opozicijom mogli da promene režim i dobiju daleko bolji status nego što ga imaju.⁴⁷⁶

Srpski istoričar Dušan Bataković u svom autorskom radu vezano za problematiku Kosova i Metohije u francuskom tematskom zborniku *Dialog*, navodi da je zvanična vlast Srbije i SRJ, na čelu sa Slobodanom Miloševićem, imala lepu priliku da nakon Dejtonskog mirovnog sporazuma, čiji su važan stub bili u očima zapadnih sila, pokuša da reši problem u južnoj srpskoj pokrajini. U tom pravcu, Bataković navodi, „...da je zvanični Beograd, na čelu sa Miloševićem, koristio kao posrednike rimokatoličku organizaciju Sent Edžidio iz Rima, nemačku fondaciju Bertelsmana, a takođe i američke i francuske nevladine organizacije, sve u pravcu pokušaja rešavanja albanskog pitanja na Kosovu i Metohiji, ali bez željenog rezultata...“.⁴⁷⁷

Početak Februara 1998. u Parizu su se susreli ministar spoljnih poslova Francuske Iv Vedrin i ministar spoljnih poslova Hrvatske Mate Granić. Tom prilikom je Vedrin naveo da Francuska načelno podržava put Hrvatske ka EU. On navodi da je bilo reči o Istočnoj Slavoniji, pitanje izbeglica (misli se na srpske), implementaciji Dejtona.⁴⁷⁸

Marta 1998. ministri spoljnih poslova Francuske i Nemačke Vedrin i Kinkel su uputili demarš hrvatskoj vladi zbog zabrinutosti oko nekih pitanja koje Zagreb sporo ili nedovoljno ispunjava. U vezi toga je Vedrin na konferenciji za štampu u Parizu 18 marta naveo da Zagreb treba da pritisne bosanske Hrvate na punu implementaciju Dejtonskog mirovnog sporazuma, gde je spomenut Mate Boban.⁴⁷⁹ Tog osamnaestog marta 1998, ministar spoljnih poslova Francuske

---

⁴⁷⁶ Гускова Е. Ю, История Югославского кризиса (1990–2000), Русский Национальный Фонд, Москва, 2001, стр. 664.

⁴⁷⁷ Bataković Dušan, Kosovo i Metohija Question of a Conflict and Possible Solutions, Dialogue, Vol. 7, N 25. Paris, 1998. pp. 41–56.

⁴⁷⁸ <https://www.vie-publique.fr/discours/131799-declaration-de-m-hubert-vedrine-ministre-des-affaires-etrangees-sur-Declaration-de-M.-Hubert-Vedrine,-ministre-des-affaires-etrangees,-sur-les-relations-franco-croates-et-sur-le-souhait-de-la-Croatie-d-un-rapprochement-avec-l-Europe,-Paris-le-5-fevrier-1998>.

⁴⁷⁹ <https://www.vie-publique.fr/discours/133176-hubert-vedrine-18031998-cooperation-croatie-accords-dayton-et-tpi-Declarations-de-M.-Hubert-Vedrine,-ministre-des-affaires-etrangees,-sur-la-demarche-franco-allemande-aupres-de-la-Croatie-pour-l-application-des-accords-de-Dayton-et-la-cooperation-avec-le-Tribunal-penal-international,-Zagreb-le-18-mars-1998>.

Vedrin, posetio je Zagreb zajedno sa nemačkim kolegom Kinkelom. Vedrin je prethodnih par meseci posetio Sarajevo, pa Beograd i istakao je živu aktivnost u regionu. Po pitanju Hrvatske on je naveo da Pariz očekuje izvršavanje Dejtonskog mirovnog ugovora, dakle poštovanje integriteta BiH i uticaja po tom pitanju na tamošnje Hrvate. Drugo, očekuje se od Hrvatske povratak srpskih izbeglica, i da po pitanju Istočne Slavonije srpsko stanovništvo bude ispoštovano u svojim interesima. S druge strane, naveo je da i Francuska, a i Nemačka podržavaju ambicije Hrvatske da ide ka EU. Na pitanje hrvatskih novinara vezano za Kosovo, Vedrin je naveo da je tema razgovora sa hrvatskim političarima bila vezana za Hrvatsku, a da je ova tema spomenuta i da je приметно izvestan strah u Hrvatskoj od eskalacije sukoba. Na pitanje u vezi sutrašnje posete Beogradu i susretu sa Miloševićem, Vedrin je odgovorio da su oni već bili (Kinkel i on) u Beogradu u novembru 1997, i da je ovo od ranije planiran susret, a da se situacija sada pogoršava u vezi Kosova. Ponovio je da je stav Francuske kao i Nemačke da Kosovo treba da dobije autonomiju i da se pokuša da se izbegne dalje razvijanje krize.⁴⁸⁰

Žak Širak je kao predsednik Francuske posetio Sarajevo 7. aprila 1998. godine i na konferenciji za štampu govorio o situaciji na Balkanu. Rekao je da je zadovoljan započetom ekonomskom saradnjom Francuske sa Bosnom i Hercegovinom, da je došao na poziv kolektivnog predsedništva BiH. Odgovarajući na pitanja rekao je da Francuska načelno podržava otvaranje međunarodnog sudskog tribunala za zločine protiv čovečnosti koji su počinjeni u prethodnom sukobu. U vezi Kosova i Metohije, ukazao je na podršku njegove zemlje i spomenuo nedavnu posetu ministara spoljnih poslova Francuske i Nemačke SR Jugoslaviji. Ukazao je da smatra da bi autonomno Kosovo unutar postojećih granica (Srbije i SRJ) bilo načelno prihvatljivo rešenje. Pozvao je na poštovanje Dejtona kao osnove za razvoj Bosne i Hercegovine.⁴⁸¹ Istog dana

---

⁴⁸⁰ <https://www.vie-publique.fr/discours/133176-hubert-vedrine-18031998-cooperation-croatie-accords-dayton-et-tpi>

⁴⁸¹ Déclaration à la presse de M. Jacques Chirac, Président de la République, sur l'aide de la France à la Bosnie-Herzégovine, l'engagement de coopérer avec le Tribunal pénal international pour la recherche des criminels de guerre, la crise au Kosovo et le respect des accords de Dayton, Sarajevo le 7. avril 1998,

<https://www.vie-publique.fr/discours/133805-declaration-la-presse-de-m-jacques-chirac-president-de-la-republique>

Širak je posetio i Mostar. Naveo je da je Francuska izgubila 71 pojedinca u okviru međunarodnih snaga na tlu Jugoslavije, a još preko 700 je ranjeno.⁴⁸² Tokom februara 1998. predsednica Republike Srpske Biljana Plavšić posetila je Pariz gde se, između ostalog, sreća i sa predsednikom Širakom. On je tom prilikom pozdravio njene demokratske napore.⁴⁸³

Ministar za evropska pitanja Francuske Pier Moskvic (Pierre Moscovici) je 26 maja 1998. izdao saopštenje u vezi razgovora sa slovenačkim ministrom za evrointegracije Igorom Bavčarom. Spomenuto je i prethodno gostovanje u Sloveniji ministra spoljnih poslova Iber Vedrina. U saopštenju se kaže da je Moskvic ukazao Bavčaru na neophodnost institucionalnog ispunjavanja brojnih uslova na putu ka Evropskoj uniji, ali da je Slovenija u dobroj poziciji. Ukazao je na nedovoljnost ekonomske saradnje dve zemlje, što bi se trebalo poboljšati u budućnosti.⁴⁸⁴

Brižit Bardo slavna francuska glumica, je nakon povlačenja iz sveta filma i glume, živela povučeno, baveći se brigom o životinjama i humanitarnim radom. Javnost je bila iznenađena njenim pojavljivanjem više puta u vezi jugoslovenske krize devedesetih, gde je pored humanitarnog rada, zapravo nedvosmisleno dala podršku srpskoj strani. U francuskoj javnosti više poznatih ličnosti su iskazivali svoje simpatije za jednu od zaraćenih strana u jugoslovenskoj krizi. Utisak je da je uz sve promene zvanične politike Pariza, srpska strana dobijala značajnu, možda najveću podršku javnog mnjenja poznatih ličnosti Francuske, naročito u periodu prvih godina jugoslovenske krize. Tako je Brižit Bardo, između ostalog dala dva zapažena intervjua beogradskom intelektualnom nedeljniku NIN i to 30 aprila 1998, i potom 5 novembra 1999. godine. U prvom intervjuu u NIN od 30 aprila pod naslovom „Ja sam na strani Srba“, između ostalog podvukla je svoju privrženost politici

---

⁴⁸² <https://www.vie-publique.fr/discours/133382-allocation-de-m-jacques-chirac-president-de-la-republique-francaise-e>

⁴⁸³ <https://www.vie-publique.fr/discours/136083-message-de-m-jacques-chirac-president-de-la-republique-adresse-mme>

⁴⁸⁴ <https://www.vie-publique.fr/discours/141145-pierre-moscovici-26051998-sur-les-relations-franco-slovenes-adhesion-ue> Déclaration de M. Pierre Moscovici, ministre délégué aux affaires européennes, sur les relations franco-slovenes et sur la future adhésion de la Sloveenie à l'Union européenne, Paris le 26 mai 1998.

De Gola i otvoreno stala na srpsku stranu. Kritikovala je posebno muslimansku stranu u jugoslovenskoj krizi.⁴⁸⁵

General francuske vojske Filip Morijon je obavljao funkciju zamenika glavnog komandanta snaga Unprofor u Bosni i Hercegovini od marta 1992. do jula 1993, u vezi čega je napisao i dve potonje knjige „Verovati i smeti“ (1993) i „Vojnička reč“ (1996). On je 14 maja 1998. dao intervju za beogradski NIN. U tom intervjuu je naveo da je od 72 francuska vojnika koja su poginula u Bosni i Hercegovini, najveći deo je poginuo nesretnim slučajem, a da nikada srpsku stranu nije smatrao protivnikom i da je saradnja sa nima u principu bila dobra. Smatra da je Naser Orić počinio više zločina nad srpskom stranom i izrazio nadu da će vremenom biti procesuiran. Zamera Ratku Mladiću što nije prihvatio Vens-Ovenov plan 1993, koji su već prihvatili pre toga Milošević i Karadžić. Takođe smatra da je Mladić ulaskom u Srebrenicu ostvario vojni cilj, ali da je to u svetskom javnom mnjenju proizvelo negativan medijski odjek. Kada su srpske snage ušle u Cersku, tamo nije bilo stranih novinara, koji su sedeli u Sarajevu, a on kao očevidac zna da nije bilo tada srpskih zločina tu. Sa druge strane propaganda u delu zapadnih zemalja, po njemu je to iskoristila da piše o navodnim srpskim zločinima tu, gde on kao očevidac tvrdi da toga nije bilo. Na pitanje u vezi sudbine francuskog oficira Gurmelona, koji je bio oficir za vez na Palama, on je povučen zbog optužbe u delu zapadne štampe da je sprečio hapšenje Radovana Karadžića. General Morion, je izrazio nadu da Gurmelson neće biti procesuiran.⁴⁸⁶

General francuske vojske De La Prel je od marta 1994. do marta 1995. bio komandant vojnih snaga UN u Bosni i Hercegovini, a potom još blizu dve godine imenovan za pomoćnika Karla Bilta u Sarajevu. On je novembra 1998. dao intervju za NIN. Komentarisao je tv duel na francuskoj televiziji Ismaila Kadarea poznatog albanskog pisca koji živi u Francuskoj i istoričara Durnea koji je podržao srpsku stranu, po pitanju jugoslovenske krize. General De La Prel je naveo da su mu bliži izneti stavovi u emisiji Durnea, i ukazao da treba respektovati činjenicu da je početkom XX veka etničkih Srba bilo blizu 60% u sastavu ukupne populacije na Kosovu i Metohiji, i da je taj udeo sada spao na oko 10 %. De La Prel smatra da je pored ekstremnog demografskog rasta

---

⁴⁸⁵ NIN br. 2470, 30. april 1998, „Ja sam na strani Srba“ intervju sa Brižit Bardo.

⁴⁸⁶ NIN, 14. maj 1998, intervju sa generalom Filipom Morijonom.

albanske populacije, paralelno išao egzodus Srba pod pritiskom, i da se to mora uzeti u obzir prilikom određivanja budućnosti ove pokrajine. De La Prel smatra da režim Slobodana Miloševića nije uspeo da lobira u dovoljnoj meri za srpsku stranu u javnosti zapadnih zemalja, jer nisu dovoljno iskorišćeni kapaciteti srpske elite na srpskim prostorima i dijaspori u tom pravcu. On polaže nadu u mlade srpske generacije da mogu iznedriti novi ambijent u zemlji gde bi se maksimalno iskoristile snage za srpske interese i da bi Kosovo i Metohija trebalo da ostanu u sastavu Srbije sa određenom autonomijom. Ukazuje na ostavku šefa srpskih službi Stanišića, i da su možda neke represivne mere u suzbijanju albanskog nezadovoljstva radikalizovale situaciju na Kosovu i Metohiji, što po njemu treba smiriti i naći rešenja.⁴⁸⁷

Politika Francuske od 1998. do 2001. godine tokom trećeg oružanog talasa jugoslovenske krize vezane za Kosovo i Metohiju i destabilizovanje Makedonije

Tokom 1998. godine postepeno se zasniva Kosovska kriza, u početku kao unutrašnjopolitički problem Srbije i SR Jugoslavije, a od jeseni te godine dobija i međunarodni karakter, čije je glavno obeležje sporazum Milošević–Holbruk u oktobru mesecu. Tokom proleća 1999, nakon neuspeha pregovora u Rambujeu, sledi oružani napad NATO na SR Jugoslaviju, okončan Kumanovskim sporazumom. U periodu do oktobra 2000. godine odnosi zvaničnog Pariza i Beograda su bili na najnižem nivou. Nakon smene vlasti u Beogradu, dolazi do vidnog otopljavanja zvaničnih odnosa Francuske i SR Jugoslavije (Srbije). Kriza u Makedoniji 2001. ovde se posmatra kao zasebna celina.

Francuska politika i kriza u vezi Kosova i Metohije

Tokom perioda razvoja kosovskog problema 1998. godine francuska politika je bila prilično uzdržana. Širak se postepeno priključio pritiscima Zapada prema SRJ, ali je sve vreme Pariz imao umerenije stavove prema srpskoj strani od SAD, Britanije i Nemačke. Pregovori u Rambujeu su takođe potvrdili ta zapažanja. Tako istoričar Bjelajac primećuje da su Francuska i Rusija

---

⁴⁸⁷ Intervju generala De La Prele, NIN, novembar 1998. dat novinarki Dragoslavi Gogi Koprivica.

u okviru Kontakt grupe 20. januara 1999. godine pokušali da izdejtvuju da ne dođe do napada na SRJ od strane NATO.⁴⁸⁸ O situaciji u javnom mnjenju Francuske kao izvesno uzdržanom, govori i major Binel koji kaže da su „15. i 16. oktobra 1998. godine na kanalu televizije Frans pres 2 prikazali jednog pukovnika američke mornaričke avijacije koji je tvrdio pred svima da njegovi ‘momci’ jedva čekaju da odu i ‘razbiju Srbe’, te za njih to predstavlja isto što i učešće u ‘finalu kuglaškog takmičenja.’”⁴⁸⁹ Binel navodi i da su Amerikanci tako vodili pregovore i posredovanje sa srpskom stranom, da su bili motivisani da do dogovora ne dođe i da „utroše svoje zalihe oružja tomahavk” bombardujući Srbiju i Crnu Goru.⁴⁹⁰ Francusko rukovodstvo je sve više pokazivalo spremnost da na neki način učestvuje u potencijalnoj oružanoj intervenciji prema SRJ, ako do toga uopšte dođe na kolektivnom nivou Zapada, ali je u isto vreme u praksi pokazivalo nespemnost da se saglasi da uopšte dođe do intervencije.⁴⁹¹

Francuska je preko Kontakt grupe, ali i nastupima svog tadašnjeg ministra spoljnih poslova Ibera Vedrina, imala određenu ulogu u međunarodnoj javnosti vezano za zaoštavanje pitanja Kosova i Metohije, naročito od proleća 1998. godine. Kada se srušila u Albaniji vlast Salija Beriše (*Sali Berisha*) izbili prethodno sukobi oko piramidalnih banaka, te u zemlju stigao kontingent od 6.000 vojnika da održava red u ime međunarodnog poretka, među pristiglim vojnicima bili su i oni iz Francuske (ostali iz Austrije, Italije, Grčke, Danske, Španije, Rumunije i Turske).⁴⁹² Novi predsednik Vlade Fatos Nano (*Fatos Nano*) iz redova socijalističke partije počeo je svoju politiku miroljubivije od prethodnika, a kao hrišćanin češće se okretao zapadnim zemljama, uključujući i Francusku. Upravo za vreme njegove posete Parizu, prilikom posete Francuskoj aprila 1998, iskoristio je da ukaže na stav da bi po njemu Kosovo trebalo da dobije status daleko veće autonomije, odnosno čak federalne

---

⁴⁸⁸ Bjelajac Mile, *Diplomatija i vojska*, 2010, str. 303.

⁴⁸⁹ Pjer-Anri Binel, *Ratni zločini NATO-a*, 2003, str. 218–219.

⁴⁹⁰ Pjer-Anri Binel, *Ratni zločini NATO-a*, 2003, str. 223 i 235.

⁴⁹¹ O Kosovskoj krizi i pregovorima u Rambujeu, držanju francuske diplomatije pogledati između ostalog Predrag Simić, *Put u Rambuje – Kosovska kriza 1995–2000*, Nea, Beograd, 2000.

⁴⁹² Milan Mijalkovski, *Zločini i zablude albanskih separatista*, Novinsko informativni centar Vojska, Posebna izdanja, Beograd, 1999, str. 169–170.

jedinice zajedno sa Srbijom i Crnom Gorom (iako je deo Srbije), što nije naišlo na razumevanje u Beogradu.⁴⁹³ Prethodnog meseca je ministar spoljnih poslova Paskal Miljo (*Paskal Milo*) pozvao Francusku, SAD i Evropu „...da intervenišu u kosovskoj krizi kako bi se izbegao novi rat u Evropi”.⁴⁹⁴ Francuska se u ovom periodu nije na zvaničnom nivou obraćala SRJ ili međunarodnoj javnosti direktnom kritikom vlasti u Beogradu zbog postepenog rasta nemira na Kosovu i Metohiji tokom proleća 1998. godine, kao što je to recimo bio slučaj sa SAD i u manjoj meri sa Nemačkom i Britanijom. Ipak, francuska sredstva informisanja su davala povremeno prostor kosovskom pitanju u ovom periodu, uključujući nekad i intervju e i sa albanskim zvaničnicima, kao i liderima kosovskih Albanaca. Tako je *Frans pres* preneo intervju sa Fehmijem Aganijem (*Fehmi Agani*) marta meseca, gde on na najavu vlasti u Beogradu da će poslati svoju delegaciju na KIM, odgovara da će „Albanci kosovski svoje eventualne pregovore sa jugoslovenskom stranom voditi uz prisustvo treće strane”.⁴⁹⁵

Politiku zvanične Francuske po pitanju Kosova i Metohije, možemo pratiti i preko stavova po ovom problemu Evropske unije. U tom pravcu važan je Strategijski dokument o ispunjavanju preduslova razvoja odnosa EU između ostalog i sa SRJ. U tom dokumentu se kaže da „stav o davanju širokog stepena autonomije Kosovu i Metohiji unutar granica SRJ treba da bude preveden u operativne korake, čije se izvršenje može dokazati.” U aneksu 1 tog dokumenta, tačka 2 pojašnjava šta znači veći stepen autonomije za KIM: „Veći stepen autonomije Kosova podrazumeva nešto više od zaštite manjine, jer obuhvata političku dimenziju koja se odnosi na organizaciju političkih i administrativnih struktura. U svetlu statusa Kosova po Ustavu SRJ iz 1974. godine i drugih odredaba nacrtu Konvencije od 4. novembra 1991, u okviru Konferencije EU o Jugoslaviji, indikativni minimum kriterija da bi se govorilo o većem stepenu autonomije unutar granice SRJ jeste: 1. Pravo Kosova da ima sopstveni ustav (ali da nije predmet međunarodnog prava), sa svojim vlastitim parlamentom, vladom i pravnim sistemom, uključujući i ustavni sud koji

---

⁴⁹³ Ibid., op. cit., str. 145.

⁴⁹⁴ Ibid., op. cit., str. 170. I Paskal Miljo je kao i Fatos Nano hrišćanin katolik, dok je velika većina Albanaca u Albaniji, i gotovo svi Albanci na Kosovu i Metohiji su Muslimani. Majko Pandelji, šef poslaničke grupe socijalista u parlamentu Albanije, takođe je katolik i on je imao u ovom periodu dosta međunarodnih nastupa po pitanju kosovskog problema. Op. cit., str. 145.

⁴⁹⁵ *Frans pres*, 11. mart 1998.

odražava sastav stanovništva u području i deluje u okviru relevantnih odredbi ustanova i zakona SRJ i Srbije. 2. Pravo Kosova kao jasno definisanog entiteta unutar Srbije da kontroliše svoje unutrašnje stvari, kao što su obrazovanje, zdravstvo i socijalno osiguranje, policijski poslovi, religiozne i kulturne delatnosti; 3. Proporcionalno predstavljanje Kosova u odgovarajućim organima na republičkom nivou". Dakle, iz ovoga vidimo da se tražilo takvo rešenje koje bi značilo povratak na Ustav iz 1974, uz eventualno još neke modifikacije tog položaja, ali ipak sa *de jure* činjenicom da je KiM deo države Srbije, i da preko nje čini federaciju sa Crnom Gorom, a ne da bude posebna federalna jedinica što su bili neki od zahteva zvaničnika Albanije, i ekstremnijih političkih predstavnika albanskih političara sa Kosova i Metohije. Suština problematike je bila u tome što Srbija i realno nije mogla da funkcioniše kao država, uostalom ni kao SFRJ na osnovu rešenja Ustava iz 1974. Postojeća ustavna rešenja za KiM iz 1988, ukoliko bi ih albanska strana koristila u praksi, davala su široka ovlašćenja autonomije i predstavljanja u Narodnoj skupštini i Srbije, ali i parlamentu SRJ. Problem je bio što Albanci to uopšte nisu želeli, praktično nikakvu saradnju sa državom Srbijom, stvorili su paralelni sistem vlasti i života. Srbija je u okviru svega toga morala verovatno da da dodatna proširenja autonomije KiM u odnosu na Ustav iz 1988, ali za to je bio potreban dijalog a ne oružana pobuna i terorizam, pomagan politički iz inostranstva, uključujući i susednu Albaniju. Nakon izvesnog olakšavanja situacije u SRJ i Srbiji, kao i čitavom regionu, nakon Dejtona, upravo su unutrašnji nemiri vezano za problem priznavanja rezultata lokalnih izbora 1996–97. u Srbiji, kao i podele u DPS-u i realno nova politika Mila Đukanovića u odnosu na Beograd i pitanje SRJ, dodatno otežavali položaj zemlje u odnosu na kosovsko pitanje.

Profesor Predrag Simić u svom delu *Put u Rambuje*, navodi inicijativu ministara spoljnih poslova Nemačke i Francuske, Kinkela i Vedrina, novembra 1997. zvaničnom Beogradu i kosovskim Albancima da ostvare makar minimalan početak otopljanja i začetak pregovora, u čemu se vidi velika razlika u odnosu prema politici SAD koja je daleko nenaklonjenija srpskom interesu: „Već početkom novembra meseca predlog identične sadržine Beogradu su uputili nemački ministar inostranih poslova, Klaus Kinkel, i njegov francuski kolega Iber Vedrin što je nagoveštavalo suštinske razlike u pristupu Evropljana i Amerikanaca kosovskoj krizi koje će postati očigledne naredne godine kao i na konferenciji u Rambujeu u februaru 1999.

Klaus Kinkel i Iber Vedrin su u proleće naredne godine došli i lično u Beograd u pratnji veće grupe nemačkih i francuskih spoljnopolitičkih stručnjaka, uključujući predstavnike Bertelsmanove radne grupe kao i francuskih stručnjaka koji će te godine preuzeti inicijativu kao domaćini srpsko-albanskog dijaloga na nevladinom nivou. Pošto, zbog statusnih promena, više nije bilo moguće organizovati susret sa evropskim stručnjacima u IMPP-u, sastanak sam organizovao u Forumu za međunarodne odnose Evropskog pokreta u Beogradu gde je vođena veoma podsticajna diskusije posle koje su mi i Jozef Janing i Mišel Fuše predložili da dijalog nastavimo, ali za to ni u zvaničnom ni u nezvaničnom Beogradu više nije bilo raspoloženja. Zvanični Pariz, međutim, nije odustao od ove namere i u leto i jesen 1998. godine u organizaciji Fondacije Danijel Miteran (udovice bivšeg predsednika Fransoa Miterana) i Međunarodne federacije za ljudska prava održane su u francuskom parlamentu tri runde srpsko-albanskih razgovora na kome su i jedna i druga strana učestvovala s dosta jakim delegacijama. Tako su, na primer, s albanske strane učestvovali Fehmi Agani, Mahmut Bakali, Veton Suroi i drugi poznati albanski političari i intelektualci s Kosova i Metohije, dok su srpsku stranu predstavljale vodeće ličnosti opozicione scene, uključujući lidera Demokratske stranke Zorana Đinđića, Vesnu Pešić, kao i jedan broj beogradskih intelektualaca srednje generacije. Iako je rasprava umnogome sledila liniju ranih rasprava u radnoj grupi Bertelsmanove fondacije, politička zbivanja na srpskoj i albanskoj političkoj sceni u prvi plan su izbacili pitanje da li postoje zajednički interesi i da li je moguća politička saradnja demokratske opozicije u Srbiji i albanskih političkih partija na Kosovu i Metohiji. U Srbiji se, naime, posle stvaranja nove vladajuće koalicije početkom 1998. godine političko stanje naglo pogoršavalo dok su nove vlasti zaoštravale represiju ne samo na Kosovu i Metohiji nego i unutar same Srbije. Opozicija je posle uspeha u jesen/zimu 1997. godine izgubila inicijativu a njen veliki deo je posle bojkota izbora krajem iste godine ostao izvan parlamenta. Slično se događalo i s Demokratskim savezom Kosova koji je naglo gubio podršku kosovskih Albanaca prepuštajući inicijativu ekstremistima koji su svoje mesto sve više tražili u „Oslobodilačkoj vojsci Kosova”. Stoga je ponuda srpske opozicije Albancima glasila da bi prestankom njihovog političkog bojkota srpskih državnih institucija i izlaskom na izbore ovakva politička situacija mogla biti suštinski promenjena, da bi kosovski Albanci mogli doprineti demokratiji u Srbiji a da bi, zauzvrat, demokratska Srbija bila partner za politički dijalog i rešenje srpsko-albanskih odnosa. Nažalost, i ovog puta je Fehmi Agani, „čovek

dijaloga ali ne i kompromisa”, bio je taj koji je ponudu odbio stavljajući u prvi plan zahteve kosovskih Albanaca za povratkom na stanje pre 1989. godine i nezavisnošću. Posle toga, Zoranu Đinđiću je samo preostalo da rezignirano konstatuje da „srpska opozicija može ponuditi samo ono što ima – strpljivu i istrajnu borbu za demokratsku Srbiju – ali ne ono što nema – odluke koje su u rukama vlasti – i da o zahtevima za nezavisnošću ne može razgovarati s opozicijom nego samo s vlastima”.⁴⁹⁶

O uticaju EU na kosovsko pitanje, i posebno o obraćanju Kinkela i Vedrina govori i profesor bezbednosti Mijalkovski u svojoj knjizi. On spominje Rezoluciju o Kosovu Evropskog parlamenta od 23. oktobra 1997, u kojoj se ukazuje potreba za otvaranjem kanclarije u Prištini, koja je već prethodno doneta na sastanku šefova diplomatije zemalja EU u Luksemburgu 5. oktobra. Pored toga u Rezoluciji o Kosovu se osuđuje „nasilna akcija srpske policije protiv mirnih demonstracija u oblasti Kosova i pozivaju srpske vlasti da se uzdrže od nasilja”. „...Šefovi diplomatije EU su 10. novembra 1997. u Briselu usvojili specijalnu deklaraciju kojom su se, umesto zvaničnicima, obratili direktno građanima SRJ. U njoj su, između ostalog, istakli da EU očekuje od njih da imaju konstruktivan pristup rešavanju etničkih i manjinskih problema u regionu, a posebno na Kosovu i Metohiji. Ubrzo potom ministri inostranih poslova SRN (Kinkel) i Francuske (Vedrin) uputili su 20. novembra pismo predsedniku SRJ Miloševiću, u kojem su mu izneli poteze za rešavanje kosovskog problema na sledeći način: – ‘Ni nezavisnost Kosova, ni *status quo*, ne mogu da posluže kao osnova za mirno rešavanje situacije na duge staze. Trajno rešenje na evropskom nivou mora predviđati specijalni statuts za Kosovo.’ Oni su se založili za brzo otpočinjanje pregovora uz posredništvo treće strane: ‘Jedino rešenje postignuto u pregovorima između predstavnika SRJ, Srbije i albanske zajednice na Kosovu može da stvori osnove za trajni i stabilni mir u regionu. U tim pregovorima trebalo bi da učestvuje i treća strana, koja bi bila prihvatljiva za pregovarače.’”⁴⁹⁷ Interesantno je da je Mijalkovski u svojoj navedenoj studiji o internacionalizaciji kosovskog problema konstatovao da su samo tokom meseca marta i aprila 1998, iz međunarodnog okruženja čak 58 puta sledile različite reakcije kritike i osude državnog rukovodstva SRJ i Srbije povodom razvoja problema na Kosovu i Metohiji, gde su se paralelno povećavali nemiri, izgredi, incidenti, pa čak i pravi oružani napadi,

---

⁴⁹⁶ Predrag Simić, *Put u Rambuje*, Glava Sedam „Bertelsmanova komisija”, Nea, Beograd, 2000.

kidnapovanja i ubijanja Srba i državi Srbiji lojalnih Albanaca (istina u ovom periodu više kao pojedinačni, ali sve češći i češći i na kraju gotovo svakodnevni slučajevi). Od tih 58 međunarodnih reakcija osude vlasti SRJ i Srbije u navedenom dvomesečnom periodu (praktično svaki dan u proseku po jedno međunarodno reagovanje, prilično grubog mešanja u unutrašnje stvari i osude aktuelnih vlasti i države SRJ i Srbije po pitanju Kosova i Metohije) na reakcije SAD se odnosi čak 14 puta, Albanija 13, Nemačka šest, Velika Britanija dva puta, a šest puta od strane NATO, četiri puta od strane EU, pet puta od strane OEBS-a, pet puta od strane OUN-a, i tri puta od strane Kontakt grupe.⁴⁹⁸ Iz ovoga vidimo da od strane zvanične Francuske nije bilo nijedne ovakve reakcije. Istina Francuska je članica EU i Kontakt grupe, ali je iz ovoga jasno da su predvodnici međunarodnog pritiska prema zvaničnom Beogradu po pitanju naglog razvoja kosovskog problema, prerastanjem upravo u ovim mesecima u jednu vrstu pobune sa elementima prvo pojedinačnih, a potom i organizovanih oružanih akcija albanskih pobunjenika i terorista, upravo SAD i u manjoj meri Nemačka i Britanija, naravno uz susednu državu Albaniju.

Jurij Rubinski, vodeći ruski stručnjak za Francusku devedesetih godina, ukazuje da su Iber Vedrin i Klaus Kinkel postigavši međusobnu saradnju upravo po pitanju Kosova i Metohije, imali po tom pitanju manje-više konsenzus oko glavnih mogućih pravaca njegovog rešavanja.⁴⁹⁹ Tako je Iber Vedrin izjavio novembra 1997. da je između njega i Kinkela postignut načelan sporazum i nema raznoglasja kada je u pitanju strateški pristup problemu Kosova i Metohije, tako da se nada da se neće ponoviti početak devedesetih kada su između Nemačke i Francuske po pitanju Hrvatske i potom Bosne i Hercegovine bila ozbiljna neslaganja.⁵⁰⁰

Ekaterina Stepanova ruski stručnjak za međunarodne odnose ukazuje da je Francuska bila ta koja je izvesno kočila i usporavala namere SAD ka oružanoj

---

⁴⁹⁷ Milan Mijalkovski, *Zločini i zablude albanskih separatista*, Novinsko informativni centar Vojska, Posebna izdanja, Beograd, 1999, str. 193.

⁴⁹⁸ *Ibid.*, op. cit., str.195–196, prezentirana Tabela na str. 197–210.

⁴⁹⁹ Дмитрия Тренин Зкатерины Степановой, *Косово, международные аспекты кризиса*, Москва, 1999, део 5, „Политика западноевропейских держав в отношении косовского конфликта”, Юрий Рубинский стр. 212–246. У оквиру тога пододелъак „Особенности балканской политики Германии” стр. 231–238.

⁵⁰⁰ PIC Déclarations – Documents: Bulletin d’information N 165/98 de 27 août 1998 – P 23.

akciji prema SRJ po pitanju Kosova i Metohije. Insistiranje zvaničnog Pariza na neophodnosti dobijanja saglasnosti Saveta bezbednosti OUN, i u isto vreme po tom pitanju dobijanje kakvog takvog konsenzusa u okviru Kontakt grupe za eks-Jugoslaviju išlo je na ruke i ruskoj politici da makar delom prikoči pritiske SAD. U tom pravcu je Vašington kada je postao svestan da zbog protivljenja pre svega Rusije, a i Kine po pitanju dobijanja eventualne saglasnosti u okviru Saveta bezbednosti OUN za bilo kakvu oružanu agresiju na SRJ u kontekstu kosovskog problema, pribegava devizi „intervencije NATO sa ciljevima OUN..“, što je zapravo bila parola lišena suštine. S druge strane, autorka smatra da je Francuska bila ta, koja je zajedno sa Britanijom i uz saglasnost drugih važnijih članica EU, stremila ubrzano u tom prperiodu, pokušaju formiranja nekakvih zasebnih evropskih oružanih snaga, kako se to može posmatrati njihov sporazum u Sen-Malou decembra 1998. Taj britansko-francuski sporazum o začetku evropskih bezbednosnih snaga je kao svoje obrazloženje uzeo neophodnost formiranja evropskih vojnih snaga za delovanje u „kriznim regionima“, što se u datim okolnostima moglo tumačiti potencijalno i kosovskom krizom.⁵⁰¹

Francuska nije bila članica NATO u punom smislu, ona je to prestala da bude još 1966. godine kada ju je iz punog sastava Alijanse izvukao Šarl de Gol. Naime, ona je delom preko svojih snaga na području SR Nemačke i dalje ostala vezana sa NATO, ali nije spadala pod tzv. njegovu integrisanu komandu, niti su njene nuklearne snage bile povezane sa Alijansom. Kako je svet nakon „rušenja Berlinskog zida“ postao (makar privremeno) monopolaran, sa izrazitom dominacijom SAD i NATO, Francuska je u vreme Miterana zadržala i u novonastalim okolnostima svoju izdvojenu poziciju u međunarodnim odnosima. No upravo je Širak zastupao još dok je bio u opoziciji, stavove da je neophodno nešto se više približiti SAD. U tom pravcu kada je došao na vlast (istina u vreme kosovske krize, u Francuskoj je bila kohabitacija, pošto je levica imala vladu i većinu u parlamentu), Širak je tretirao čak i mogućnost povratka Francuske nakon više od tri decenije u puno članstvo NATO. Na tom potencijalnom putu, kako iznosi Jurij Rubinski, vodeći ruski stručnjak za Francusku, težilo se obavezno dobijanju za početak statusa zasebnih evropskih

---

⁵⁰¹ Дмитрия Тренин Зкатерины Степановой, *Косово, международные аспекты кризиса*, Москва, 1999, део 4 „Политика США в отношении косовского конфликта“, Екатерина Степанова овде се позива на стр. 196–197.

oružanih snaga, koje su povezane i u sporazumu sa NATO. On smatra da je sporazum sa Blerom krajem 1998, i sporazum u Sen Malou operacionalizacija tog pravca, ali da se tu otišlo predaleko, što nije izazvalo simpatije Vašingtona. Jedno od opravdanja sporazuma u Sen Malou jeste da što pre treba stvoriti zasebne evropske oružane snage da bi one bile na raspolaganju kao mirovni kontingent u slučaju kriza na evropskom kontinentu, gde prirodno Amerikanci ne bi smeli da budu u centru pažnje.⁵⁰²

Nakon sporazuma Milošević–Holbruk funkcioner ministarstva spoljnih poslova Francuske Lang dao je intervju *Frans-interu* (france-inter), u kojem je spomenuo da iako postoji rezervisanost Rusije u pogledu pritisaka i pretnji STJ oko Kosova, da ona ima svojih problema i da ne veruje da to može, kao što je spomenuo voditelj „ići ka novom hladnom ratu“. Lang upozorava na opasnost izbeglica sa Kosova ako se nastave sukobi, a to bi dovelo do situacije kada bi postojala opasnost da NATO i SAD vazдушnim napadima priprete SRJ.⁵⁰³

Alen Rišar (*Alain Richard*), ministar vojni Francuske, dao je intervju drugom programu nacionalne Televizije 4 novembra 1998. u vezi slučaja majora Binela, predstavnika Francuske za saradnju sa NATO. Za majora Binela se saznalo da je dokumente o pripremi vojnog napada na SRJ predao jugoslovenskom diplomati Milanoviću. Međutim, francuska vojna obaveštajna služba je preko svojih izvora u organima SRJ saznala za ovo „curenje podataka“ i priveden je Binel. To je ukratko rezime nastupa ministra vojnog Rišara u vezi ovog slučaja pred francuskim medijima.⁵⁰⁴

Ministar spoljnih poslova Francuske Iber Vederin se na sastanku Saveta NATO u Briselu, decembra 1998, pobunio protiv predloga nove koncepcije Alijanse, skrojene pre svega za intervencije na prostoru trećih zemalja, poput

---

⁵⁰² Дмитрия Тренин Зкатерины Степановой, *Косово, международные аспекты кризиса*, Москва, 1999, део 5, „Политика западноевропейских держав в отношении косовского конфликта“, Юрий Рубинский б стр. 212–246. У оквиру тога пододелъак „Нова стратегическая концепция НАТО или европейская оборонная индивидуальность“, стр. 219–226.

⁵⁰³ <https://www.vie-publique.fr/discours/219972-jack-lang-12101998-pacs-kosovo>

⁵⁰⁴ Interview de M. Alain Richard, ministre de la défense, à France 2 le 4 novembre 1998, sur la transmission de documents aux forces serbes, par un officier français.

<https://www.vie-publique.fr/discours/151479-interview-de-m-alain-richard-ministre-de-la-defense-france-2-le-4-n>

SR Jugoslavije i slučaja Kosova i Metohije. On se tom prilikom direktno suprotstavio baš državnom sekretaru SAD za spoljne poslove Medlin Olbrajt (*Madeleine Albright*), ukazujući da je nedopustivo da NATO sebi uzima slobodu delovanja na teritoriji trećih zemalja i izvan svoje zone odgovornosti, a posebno ne van dozvole Saveta bezbednosti OUN. Figaro napominje, da je Iber izjavio i da „je NATO savez Severnoatlantskog dogovora, a ne severnog dela Tihog okeana.“, govoreći u nastavku da je mogućnost širenja oružja za masovno uništenje realan izazov koji treba suzbijati, no da mogućnost intervencija na teritoriji trećih zemalja, ne može biti način delovanja Alijanse. U ovome ga je podržao i predstavnik Nemačke.⁵⁰⁵ Nakon toga dolazi do sporazuma između Britanije i Francuske u Sen Malou, čime je London najzad učinio ustupak Parizu, po pitanju konkretnog koraka u dizajniranju evropskih bezbednosnih snaga. Iako je Toni Bler, više nego njegov prethodnik na čelu britanske Vlade Džon Mejdžor (*John Major*), vezao Veliku Britaniju za politiku Vašingtona i Brisela (NATO), ovo je bio jedan konkretan korak približavanja francuskim, a u manjoj meri i nemačkim težnjama za formiranje osnova evropskih oružanih snaga.⁵⁰⁶

Međutim, sva ta previranja i protivrečnosti u politici evropskih sila, uključujući pre svega Francusku, u odnosima sa Vašingtonom, gde je vrlo važno pitanje bilo ingerencija NATO da uopšte može da razmatra mogućnost napada na neku treću zemlju, nije preterano mnogo značilo u slučaju SRJ i problema Kosova i Metohije. Međunarodni odnosi su u odnosu na prethodnu vruću fazu jugoslovenske krize (do Dejtona), ostali gotovo nepromenjeni, odnosno Amerika je imala neupitnu onipotenciju, Rusija je sa Jeljcinom vodila jednu spolja defanzivnu politiku, a na unutrašnjem planu neoliberalizam je dao katastrofalne rezultate. Krupna promena je bila po pitanju Francuske, jer nije više bilo Miterana, dok je Širak, uz sve dodatne međunarodne i unutrašnje promene, bio daleko manje naklonjen srpskom faktoru, a i imidž Miloševića i srpske vlasti je u ovom periodu bio prilično devastiran i u međunarodnom javnom mnjenju izrazito rđavo kotiran. Najzad, u Britaniji umesto Mejdžora na mestu premijera i ministra spoljnih poslova Herda stajao

---

⁵⁰⁵ *Le Figaro*, „OTAN: frictions franco-américaines. Hubert Vedrine s’est opposé à Madeleine Albright sur les nouvelles missions de L’Alliance“, 9. XII 1998.

⁵⁰⁶ *Le Monde* 5. XII 1998, H. De Breson, „Paris et Londres posent les bases d’une politique de défense commune“.

je premijer Toni Bler i ministar spoljnih poslova Kuk, koji su daleko manje imali razumevanja od prethodne garniture britanskih političara (uključujući i ranije posrednike za eks-Jugoslaviju lordove Karingtona i Ovena).

U tom kontekstu je čak došlo do promene u samoj francuskoj politici, koja je pod Širakom, kao predsednikom, zauzela bitno drukčiju postavku Francuske u novouspostavljenom monopolarnom svetskom poretku sa samo jednom supersilom Amerikom. Naime, kao što to smatra Bžežinski, Francuska i pored svog daljnjeg suprotstavljanja Vašingtonu po nizu pitanja u praksi, nema taj gabarit i snagu u novim međunarodnim okolnostima da može uticati na izmenu glavnih planova Vašingtona u Evropi. Prilikom promocije svoje kulture knjige „Velika šahovska tabla” u Parizu 1998, Bžežinski objašnjava prilično lakonski svoju evoluciju od promotera zaštite ljudskih prava krajem sedamdesetih godina, kada je bio savetnik za nacionalnu bezbednost predsednika Kartera, do real političara u potonjim periodima. U izveštaju sa tog skupa pariskog *Levenmen d Ždi* od 14. januara 1998. on je tom prilikom izjavio: „Ja sam razradio doktrinu ljudskih prava kao najbolji način da se destabilizuje Sovjetski Savez. I to je uspelo.”⁵⁰⁷ Bžežinski u izjavi za nedeljnik *Le Nouvel Observateur* tom prilikom potvrđuje da su ljudska prava zapravo samo paravan u američkoj politici prema pojedinim regionima u svetu, što je korišćeno i po pitanju propagande i delovanja po pitanju bivšeg SSSR, ali i u savremenosti. Ovde možemo primetiti sličnost ove doktrine u odnosu prema srpskoj strani u jugoslovenskoj krizi, posebno kada je u pitanju predstojeća intervencija SAD – agresija NATO na SRJ proleća 1999. godine.⁵⁰⁸

Pariski *Mond* je 5. novembra 1998. objavio tekst u kojem govori o francuskom majoru Binelu, koga američka strana okrivljuje da je predao jugoslovenskom diplomati u Briselu spisak objekata SR Jugoslavije na koje se, prema preliminarnom planu, u slučaju napada na SRJ sprema da udari NATO vazдушnim udarima.⁵⁰⁹

---

⁵⁰⁷ *L’Evenement de Jeudi*, 14. Janvier 1998.

⁵⁰⁸ *Le Nouvel Observateur*, 14. Janvier 1998, navedeno prema agenciji AFP.

⁵⁰⁹ Major Binel je nakon toga saslušavan od francuske vojne službe DST, a diplomata SRJ kojem je predao dokumenta u Briselu se zvao Jovan Milanović. Jordan R. “Le récit du Commandant Pierre-Henri Bunel a la DST de ses contacts avec l’espion Serbe Jovan Milanović”, *Le Monde*, 5. XI 1998.

Profesor Predrag Simić u delu *Put u Rambuje*, opisuje sumarno američku politiku prema kosovskom pitanju i Srbiji, odnosno SRJ, spominjući pri tome i francuski odnos: „Naime, naporedo s pomenutim političkim događajima u Srbiji u Sjedinjenim Državama i Zapadnoj Evropi naglo je jačala srbofobija koja krivca za stanje na Balkanu više nije tražila samo u režimu nego u čitavom narodu, na osnovu čega će harvardski profesor Daniel Džonah Goldhagen maja 1999. godine razviti doktrinu o „kolektivnoj krivici Srba” i „benigno okupaciji” Srbije kao jedinom rešenju za probleme Balkana. Američki Pentagon je planove za intervenciju NATO-a protiv Srbije pripremio već u leto 1998. godine, dok je stav da je „vlast u Srbiji problem a ne deo rešenja problema” u američkoj administraciji zauzet u novembru 1998. godine posle neuspeha posredničke misije Ričarda Holbruka u Beogradu. Od tog trenutka nadalje preovlađuje stav da cilj američke politike prema Beogradu više ne treba da bude da vlast privoli da prihvati određeno rešenje već da je sruši. Francuska, Rusija i zapadnoevropske zemlje u Rambujeu pokušale su da daju poslednju šansu diplomatiji i spreče rat i posledice koje bi on izazvao na Balkanu, u Evropi, transatlantskim odnosima i odnosima između Zapada i Rusije. Za ekstremiste u „Oslobodilačkoj vojsci Kosova”, međutim, to je bila prilika da za svoje ciljeve mobilišu ne samo zapadno javno mnjenje nego i najmoćniji vojni savez na svetu.”⁵¹⁰

U Rambujeu je očigledno bio veliki pritisak na vlasti SRJ, Srbiju i čitav srpski narod u pravcu nametanja rešenja koja su svakako značila gubitak značajnog dela suvereniteta zemlje nad Kosovom i Metohijom. Dok je politički deo predloženog sporazuma i mogao da bude predmet pregovora, dotle je upravo pokušaj nametanja vojnog dela sporazuma izazivao najveće nedoumice i otpore srpske strane. Iako se i tu ponavljala teza da su Kosovo i Metohija deo teritorije SRJ i Srbije, insistiralo se na dolasku stranih trupa, uključujući i sam NATO, sa posebnim ekskluzivitetom u odnosu na zakone Srbije i SRJ za njegove pripadnike. Predstavnici SRJ i Srbije su otuda u Rambujeu i prihvatili pregovore o političkoj dimenziji ponuđenog sporazuma, ali ne i o vojnoj. Iber Vedrin, francuski ministar spoljnih poslova, u vezi pregovora u Rambujeu dao je izjavu koja je bila u pravcu toga da je ponuđena platforma političkog sporazuma isključivala mogućnost da albanska zajednica po tom planu može nakon tri godine da sprovede referendum koji bi na bilo koji način ugrožavao status

---

⁵¹⁰ Predrag Simić, *Put u Rambuje*, Glava Četiri „Srpska strana rata”, Nea, Beograd, 2000.

pokrajine u okviru Srbije i SRJ. „...Francuski ministar inostranih poslova Iber Vedrin je ovaj stav ponovio. Na pitanje o tome da li još nepotpisani Nacrt sporazuma sadrži bilo kakvu mogućnost održavanja referenduma koji bi sam po sebi na obavezujući način odlučio o budućnosti Kosova, Vedrin je odgovorio: ‘To nije nacrt prelaznog sporazuma. Postoji klauzula o konsultacijama na kraju prelaznog perioda od tri godine, ali se taj termin u njoj ne koristi. Svi mi znamo da je to jedan od aspekata ovog problema, to da kosovski Albanci nastavljaju svoje aspiracije ka referendumu. Štaviše, oni su to ponovili. To je jedan od aspekata problema, ali rešenje koje je predložila Kontakt grupa, to jeste dokument o prelaznom sporazumu, taj aspekt ne uključuje.’”⁵¹¹

Konferencija u Rambujeu počela je 6. februara 1999, kada je u 18 časova otvorio predsednik Francuske Žak Širak. On je tom prilikom izrazio nadu da će se konferencija uspešno okončati. Milan Mijalkovski navodi da su šefovi Francuske i Velike Britanije Iber Vederin i Robin Kuk, posle razgovora sa obema delegacijama u Rambujeu, poručili 17. februara da su „mirovne snage na Kosovu neophodne, a savet NATO usvojio je operativni plan za implementaciju mirovnog sporazuma o Kosovu, kojim su predvideli razmeštanje 28.000 svojih vojnika na Kosmetu, navodno, namenjenih da razoružaju OVK”.⁵¹² Po tom okvirnom planu Jurij Rubinski tvrdi da je od 28.000 predviđenih vojnika 8.000 britanskih, 6.000 francuskih, između 3.000–3.500 nemačkih, a jedan deo bi bio holandskih, norveških, eventualno poljskih i dr. U ovoj varijanti ne bi bilo američkih vojnika uopšte ili makar ne u većem broju, što je bilo samo okvirno da bi se lakše ubedio Beograd.⁵¹³

---

⁵¹¹ Karl Kaser, Pregovori u Rambujeu i Parizu: „Pitanja o suverenitetu Jugoslavije i nezavisnosti Kosova”, u: Problemi srpske politike, Centar za menadžment, Beograd, 2000, str. 39–56, konkretno citat sa strane 48, a izvor za ovaj govor Vedrina: Zajednička konferencija za medije dvojice kopredsedavajućih pregovora u Rambujeu, 23. februara 1999, godine, u Internet izdanju Ministarstva inostranih poslova Francuske, <http://www.france.diplomatie.fr/actual/evernements/ramb.41.gb.html>.

⁵¹² Milan Mijalkovski, *Zločini i zablude albanskih separatista*, Novinsko informativni centar Vojska, Posebno izdanje, Beograd, 1999, str. 269.

⁵¹³ Дмитрия Тренин Зкатерины Степановой, *Косово, международные аспекты кризиса*, Москва, 1999, део 5, „Политика западноевропейских держав в отношении косовского конфликта”, Юрий Рубинский стр. 212–246. У оквиру тога пододељак „Нова стратегическая концепция НАТО или европейская оборонная индивидуальность”, стр. 219–226. Овде цитат са стр. 221.

Nakon što su posrednici Hil, Petrič i Majorski predali obema delegacijama predloženi tekst sporazuma, Vedrin i Kuk su poručili narodu SRJ da u sledećem danu donesu veoma ozbiljnu odluku. Pritisci oko pregovora u Rambujeu su dobili prizvuk ultimatumu po svojoj suštini, a po formi manipulacije, jer su prvobitne verzije predloga sporazuma menjane. Nakon nastavka pregovora u Rambujeu takođe nije došlo do sporazuma, i za to se uglavnom krivila strana SRJ, iako ni Albanci nisu u potpunosti prihvatili ponuđena rešenja pošto, između ostalog, nisu potpisali prvobitnih deset principa Kontakt grupe.

Žak Širak, predsednik Francuske, 28. februara 1999. posetio je Skoplje, gde je sa Kirom Gligorovim, predsednikom Makedonije održao konferenciju za štampu. Širak je umerenim rečima ukazao na mogućnosti Makedonije da dobije podršku EU i da je obavešten da je u dobroj saradnji i sa NATO, zatim o povelju bilateralnih odnosa sa Francuskom (izložba o Makedoniji u Parizu), spremnost da se pomogne da Makedonija uđe u Svetsku trgovinsku organizaciju i dr. Širak je govorio i o potrebi postizanja dogovora u Rambujeu po pitanju Kosova, i da očekuje da će se dve strane dogovoriti. Na pitanje novinara o novim incidentima na Kosovu, Širak je rekao da ga to naravno brine, ali očekuje da će srpska strana prihvatiti autonomiju za Kosovo, ali i međunarodne mirovne snage koje bi tu bile prisutne, dok albanska strana treba da se zadovolji dobijanjem autonomije. Interesantno je da Kiro Gligorov, iako je Širak naveo da je razgovarao sa njim i na temu Kosova, nijednom rečju se nije dotakao ove teme, već je govorio o željama i naporima Makedonije da dobije podršku međunarodne zajednice na svom putu ka Svetskoj trgovinskoj organizaciji, EU, NATO i drugim institucijama i organizacijama.⁵¹⁴

Interesantna je izjava francuskog predsednika Žaka Širaka od 4. marta kada je postalo prilično jasno da će se teško postići sporazum u Rambujeu. On spominje da evropske sile nisu uspele da nađu rešenje na početku jugoslovenske krize početkom devedesetih godina, i da su posle SAD nastupile sa silom u

---

⁵¹⁴ Point de presse conjoint de M. Jacques Chirac, Président de la République, et de M. Kiro Gligorov, Président de la République de Macédoine, sur le soutien de la France aux efforts de la Macédoine pour s'intégrer dans la communauté internationale, l'Union européenne et l'OTAN, sur le regain des tensions au Kosovo et sur la nécessité d'une acceptation par les belligérants Serbes et Kosovars de l'accord politique conclu à Rambouillet, Skopje le 28 février 1999.

<https://www.vie-publique.fr/discours/169137-point-de-presse-conjoint-de-m-jacques-chirac-president-de-la-republiqu>

Evropi. On je utiska da bi SAD ponovo primenile silu vazдушnim udarima protiv Miloševića, ako on ne pokaže spremnost za dogovor, ali da to može dovesti na različite načine do veoma lošeg, katastrofalnog ishoda. S druge strane, evropske sile bi trebalo da pokažu spremnost da pošalju svoje oružane snage za „...kontrolu nad realizacijom mogućeg dogovora, ukoliko SAD ne pokažu spremnost za to.“⁵¹⁵ (Ovde je nejasno da li ako SAD ne pokažu spremnost da upotrebe silu vazдушnih udara protiv SRJ, ili pak ne pokažu spremnost da pošalju mirovne trupe za nadgledanje potencijalno postignutog dogovora).

Dobrica Ćosić u svom intervjuu navodi da je pokušavao uoči bombardovanja na SRJ da posreduje i pronađe formulu podele Kosova i Metohije, čime bi se izbegao američki scenario da se čitava pokrajina otrgne od Srbije kroz neka prelazna rešenja. On u tom pravcu spominje svoj kontakt sa predsednikom Vlade Francuske, socijalistom Lionelom Žospenom, u periodu kada je Žak Širak imao svoj predsednički mandat. Ćosić kaže da je predlog koji je izneo Žospenu bio od njega prihvaćen sa simpatijama, kao mogućnost da se nađe kompromis i da se u to uključio i ministar inostranih poslova Italije Lamberto Dini (*Lamberto Dini*). Ćosić je u tom pravcu sastavio memorandum koji je pojašnjavao taj projekat, a koji je potom predao francuskoj Vladi. Žospen se po njegovoj tvrdnji saglasio s tim dokumentom. Kada je Medlin Olbrajt to saznala, ona se obratila predsedniku Francuske Širaku. On je rekao da je potrebno izvršiti pritisak na Rugovu, ali se uskoro došlo do stopiranja ove solucije, i Ćosić navodi da je sa svih strana u međunarodnoj javnosti krenula beskrupulozna propaganda protiv njegovog koncepta podele Kosova i Metohije. On navodi da su SAD taj krivac koji je čvrsto zalagao za koncept koji bi u krajnjoj liniji odvojio Kosovo od Srbije.⁵¹⁶

U februarskom broju mesečnika *Mond diplomatika*, u tekstu posvećenom kosovskom problemu, ukazuje se da EU daje podršku pregovorima koji bi dali

---

⁵¹⁵ *Le Monde*, 5. III 1999, Vernet D. “Sursaut européen au Kosovo”.

⁵¹⁶ Сергей Грызун, Геннадий Сысоев, *Балканский пророк – Милан Панич*, Индиго, Москва, 2003, стр. 121. U ovoj knjizi dva bliska saradnika Kozirjeva, dva ruska neoliberala navode i to da je delegacija SRJ pred put u Rambujeu htela da otkaže svoje učešće kada su saznali da su u okviru albanske delegacije predviđena i dva člana, inače članovi UČK, za koje je francuski predsednik Žak Širak poslao avion da ih dovede u Pariz. Međutim, i na pritisak zvanične Rusije, delegacija SRJ je morala prihvatiti učešće ova dvojice kosovskih Albanaca u albanskoj delegaciji u Rambujeu. Op. cit., str. 95.

Kosovu i Metohiji široku autonomiju u okviru Srbije. Ukoliko se ne nađe sporazumno rešenje, to bi moglo eskalirati u širu regionalnu pa i kontinentalnu krizu. Ukazuje na albanski faktor u Makedoniji, problem severnog Epira i konflikta sa Grčkom, te niza drugih teritorijalnih pitanja na Balkanu. U zaključku opominje da je Evropa dozvolila 1991. da eksplodira nacionalistički kod bivše Jugoslavije što je dovelo do velikih sukoba, i da se tada zapadne zemlje nisu najbolje snašle, uključujući i prerano priznavanje nekih jugoslovenskih republika kao nezavisnih država.⁵¹⁷

Ministar spoljnih poslova Vedrin je za *Frans-inter* dao intervju 19. marta 1999. vezano za propadanje pregovora u Rambujeu. Vedrin je zajedno sa britanskim ministrom spoljnih poslova Kukom, bio koordinator u okviru pregovora u Rambujeu. Pošto je tog dana konstatovano da je delegacija kosovskih Albanaca prihvatila okvirni predlog sporazuma, a srpska ne, da ne smatra da su pregovori propali i da ih treba nastaviti, ali pod uslovom da pre svega srpska strana prihvati ponuđenu platformu. Kako do toga još nije došlo nisu isključeni pritisci, pa čak i NATO akcija. Konstatovao je da ipak Rusija ima nešto izdvojeno mišljenje da pregovori nisu propali. Vedrin je naveo da postoje konstultacije u okviru NATO, od predstavnika više zemalja šta bi moglo da se preduzme u novonastaloj situaciji.⁵¹⁸

Vedrin je tri dana kasnije, 22. marta, gostovao na trećem kanalu nacionalne televizije. On je naveo da međunarodna zajednica osuđuje i napade na srpsku stranu i napade na Albance. Voditelj je naveo da je upravo nedavno napadnuta srpska policijska stanica na Kosovu, što je Vedrin osudio i naveo da je sada Holbruk preuzeo da kontaktira Miloševića i da će se videti da li će se postići sporazum. Dakle, dva dana uoči napada na SRJ Vedrin je govorio da obe strane imaju kršenje sporazuma iz oktobra koji je postigao Holbruk i ne vidi se iz navedenog da postoji neposredna opasnost napada na SRJ.⁵¹⁹

---

⁵¹⁷ *Le Monde diplomatique*, Ignacio Ramone, "Kosovo", februar 1999.

⁵¹⁸ Interview de M. Hubert Védrine, ministre des affaires étrangères, à France-Info, Europe 1 et Arte le 19 mars 1999, sur la rupture des négociations entre Serbes et Kosovars et sur l'éventualité de frappes aériennes de l'OTAN sur la Serbie.

<https://www.vie-publique.fr/discours/178161-interview-de-m-hubert-vedrine-ministre-des-affaires-etrangees-fran>

⁵¹⁹ Déclaration de M. Hubert Védrine, ministre des affaires étrangères, et interview à France 3, sur la poursuite de la mission de M. Holbrooke à Belgrade, la responsabilité

Francuska javnost nije ostala u potpunom uverenju i za osnovanost i istinitost samog povoda za napad na SRJ, koji predstavlja incident u selu Račak. Tako Jasminka Simić u vezi toga navodi sledeće: „Reporter francuskih novina Figaro i Mond, objavili su krajem januara 1999. da su srpske snage tog dana u akciju u Račak krenule sa dvočlanom televizijskom ekipom AP (Asošijeted pres – američka nacionalna medijska kuća – primedba D. P.) i posmatračima OEBS-a u vozilima sa američkim tablicama. Oni su sa brda mogli da gledaju ceo okršaj, a TV ekipa je sa policijom ušla u selo. Sat i po posle prvog policijskog izveštaja videlo se da je ubijeno 15 pripadnika OVK. Francuski novinari su u Račku naišli na posmatrače OEBS-a koji su bezuspešno tražili civilne žrtve. Tek sledećeg jutra u devet sati, kada su pripadnici OVK ponovo preuzeli selo, 'otkriveni' su leševi, navodno masakriranih civila.”⁵²⁰

O istom događaju dakle francuski vodeći pisani mediji *Mond* i *Figaro* dali su sasvim drukčije izveštaje i analize od angloameričkih medija.⁵²¹ Francuski mediji su dali akcenat na oružanoj akciji srpske policije protiv albanskih gerilaca i zauzimanju mesta u oružanom sukobu, bez ubijanja civila i počinjenih zločina,⁵²² što je upravo tema angloameričkih medija. Ovde je očigledan

---

de M. Milosevic dans son refus d'un accord sur le Kosovo et sur un attentat contre des policiers serbes, Bruxelles le 22. mars 1999.

<https://www.vie-publique.fr/discours/170711-declaration-de-m-hubert-vedrine-ministre-des-affaires-etrangeres-et-i>

⁵²⁰ Jasminka Simić, *U potrazi za novom misijom, NATO i jugoslovenska kriza 1990–2001*, Službeni glasnik, Beograd, 2010, str. 142, citat.

⁵²¹ https://sr.wikipedia.org/sr/%D0%A1%D0%BB%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%98_%D0%A0%D0%B0%D1%87%D0%B0%D0%BA Ovde se navode tekstovi *Bi-Bi-Sija*, *ITN*, *Njujork Tajmsa*, *Vašington posta* u kojem se srpska strana okrivljuje za navodni zločin protiv civila u Račku.

⁵²² https://sr.wikipedia.org/sr/%D0%A1%D0%BB%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%98_%D0%A0%D0%B0%D1%87%D0%B0%D0%BA Jugoslovenska i srpska vlast je odbacila ovu verziju događaja. Dan nakon ubistava, MUP Srbije je izneo saopštenje u kojem je tvrdio da su se njegove policijske jedinice našle pod vatrom/paljebom „albanskih terorističkih jedinica ... na putevima ka selu Račak u opštini Štimlje”. U protivnapadu koji je sledio „u sukobima sa policijom je ubijeno nekoliko desetina terorista. Većina njih su bili u uniformama i nosili su obeležja albanske terorističke organizacije, koja sebe naziva Oslobođilačka vojska Kosova (OVK).” Ovi navodi su podržani u tekstovima objavljenim u francuskim novinama *Le Figaro* i *Le Mond*, koji su sugerisali da je OVK mogla lažirati dokaze. Filmske ekipe koje su radile za Asošijeted Pres su ušle u Račak 15. januara u

drukčiji stav u pisanju vodećih francuskih medija o događajima u Račku i drugim okolnostima koje su, s druge strane, poslužile SAD, Britaniji i NATO kao povod za ultimatum u Rambujeu i potonji napad na SRJ.⁵²³

---

pratnji jugoslovenskih snaga. Dva francuska novinara, *Frans Presa* i *Figaroa* su intervjuisala snimatelja i videli su deo materijala, na osnovu kojeg su zaključili da je moguće da je OVK inscenirao masakr i da bi „jedini bitan međunarodni zahtev bio da se, ako je moguće, razreši ova sumnja”. Prema novinama *Figaro*, novinara Rene Žirara od 20. januara 1999, kaže se sledeće: „To je u stvari prazno selo u koje je policija ušla rano ujutru, držeći se uz zidove. Pucnjava je bila intenzivna, kao što su pucani na OVK rovove na padini brda. Borbe su se oštro intenzivirale na brdu iznad sela. Gledanjem odozdo, pored džamije, AP novinari shvatili su da je OVK gerila okružena i da očajnički pokušavaju da se probiju. Dobar deo njih je u tome uspeo, kao što je policija priznala.”

Drugi francuski novinar pišući za *Le Mond*, Kristof Šatlo od 21. januara 1999. dao je perspektivu AP novinara: „Kada su u 10 časova ujutru ušli u selo u policijskim oklopnim vozilima, selo je bilo gotovo napušteno. Napredovali su ulicama pod vatrom Oslobođilačke vojske Kosova (OVK), koja je bila stacionirana u zasedi u šumi iznad sela. Razmena vatre se nastavila tokom operacije, sa manje ili više intenziteta, a glavna borba se odigrala u šumi. Albanci koji su u zoru, nakon prvih ispaljenih granata od strane Srba pobjegli iz sela, pokušali su da pobjegnu. Pri izvlačenju su naišli na srpsku policiju, koja je opkolila selo. OVK je bio zarobljen. Cilj nasilnog napada policije u petak je bilo uporište OVK albanskih boraca za nezavisnost. Praktično svi stanovnici su pobjegli iz Račka nakon strahovite srpske ofanzive u leto 1998. Oni se nisu vratili, sem nekoliko izuzetaka. U selu su se dimila samo dva dimnjaka, od kojih je jedan bio od izveštača AP TV (Asošijeted presa).”

⁵²³ O pisanju *Monda* i *Figaroa* o tim događajima na Kosovu i Metohiji, pre svega o slučaju Račak govori i Milan Mijalkovski: „Francuski dnevni listovi *Mond* i *Figaro* izrazili su sumnju u tvrdnje Viliijama Vokera. Izveštač *Monda* sa Kosmeta zapitao se nije li masakr u Račku 'previše savršen' i pozivajući se na iskaze očevidaca (18. januar 1999) o 'užasnom spektaklu' sa 'unakaženim telima na desetine Albanaca', koje su navodno, ubile srpske snage bezbednosti, svoju analizu otpočeo je bitnim detaljem problematičnog izveštaja verifikatorske misije OEBS-a na Kosmetu. U njemu se zaključuje da je masakr počinjen 15. januara posle podne, kada su 'maskirani srpski policajci' ušli u selo, upadali u kuće iz kojih su odvodili muškarce, da bi ih kasnije mirno ubili metkom u potiljak, a policija je Račak napustila oko 15 sati i 30 minuta tog dana. Sutradan ujutro u Račak je stigao šef misije OEBS-a Viliijam Voker i odmah izrazio gnušanje onim što su, kako je rekao, 'počinile srpska policija i jugoslovenska vojska', preneo je *Mond*.” U nastavku Mijalkovski navodi i pisanje *Monda* od 20. januara „...Dvojica izveštača televizije Asošijeted pres, koja su snimila policijsku protivterorističku akciju ušla su u Račak oko 10 sati 15. januara, zajedno sa blindiranim policijskim vozilom, i ustanovili da je selo u tom trenutku bilo gotovo pusto, te da su borbe vođene u šumi gde je bilo uporište terorista”, u Milan Mijalkovski, *Zločini i zablude albanskih separatista*, Novinsko informativni centar Vojska, Posebna izdanja, Beograd, str. 262.

Gabriel Keler, francuski ambasador u SRJ i diplomata, bio je zamenik Vokera, šefa verifikacioni misije OEBS-a na Kosovu. Keler se suprotstavio Vokeru, optuživši ga da je navijač OVK i potonjem NATO bombardovanju.⁵²⁴

Francuska zvanična politika u ovom periodu međutim bila je oštrija prema srpskoj strani i od javnog mnjenja, računajući i veći deo političke i društvene elite u zemlji. Tako je nakon Londonskog sastanka, ministar spoljnih poslova Iber Vedrin naveo da su pretnje NATO neophodne u ovoj strategiji i da će NATO ponoviti upozorenja koje je uputio sukobljenim stranama.⁵²⁵

Iako je SRJ učestvovala u pregovorima u Rambujeu i Parizu, te izrazila spremnost da se do sporazuma dođe nastavkom pregovora, kopredsednici razgovora u Parizu Iber Vedrin i Robin Kuk saopštili su 19. marta nakon konsultacije sa predstavnicima Kontakt grupe da nema svrhe da se razgovori dalje produžavaju, odnosno da se pregovori odlažu.⁵²⁶ Međutim, najveći

---

⁵²⁴ Žak Ogar, *Evropa je skončala u Prištini*, Xenia-Metella, 2014. Ogar kaže da se Keler sukobio sa Vokerom i „da (Voker) u svakoj prilici podržava interese OVK. Keler je znao bolje od svijui da misija OEBS na Kosovu nije imala drugog cilja do da pripremi rat koji su želeli NATO, SAD i Evropska unija”, citat str. 46; Gabriel Keller, *Vers la guerre au Kosovo octobre 1998–mai 1999*. Fov edition (Fauves editions), Paris, 2021. U svojoj knjizi o događajima vezanim za Kosovo i Metohiju gde je bio na poziciji zamenika predsednika verifikacione misije OEBS-a, Keler ukazuje da je tadašnja politika po ovom pitanju i prema SRJ i Srbiji bila „greška” i neadekvatna po srpske interese.

⁵²⁵ Milan Mijalkovski, *Zločini i zablude albanskih separatista*, Novinsko informativni centar Vojska, Posebna izdanja, Beograd, str. 266.

⁵²⁶ Tekst saopštenja Vedrina i Kuka kao kopredsednika razgovora u Parizu glasi: 1. Sporazum iz Rambujea predstavlja jedino mirno rešenje za problem Kosova. 2. Kosovska delegacija je u Parizu iskoristila tu priliku i svojim potpisom se obavezala na sporazume u celini: 3. Jugoslovenska delegacija ne samo da nije iskoristila priliku, već je pokušala da ponovo ospori Sporazum iz Rambujea. 4. Zato smo nakon konsultacija sa našim partnerima u Kontakt grupi (Nemačkom, Italijom, RF, SAD, EU, predsedavajućim OEBS), došli do zaključka da nema svrhe da se razgovori dalje produžavaju. Pregovori se odlažu. Razgovori se neće nastaviti, osim ako se Srbi ne izjasne da prihvataju sporazume. 5. Odmah ćemo započeti konsultacije sa našim partnerima i saveznicima kako bismo bili spremni da delujemo. Bićemo u kontaktu sa generalnim sekretarom NATO. Od predsedavajućeg OEBS tražimo da preduzme sve odgovarajuće mere za bezbednost posmatrača na Kosovu. Kontakt grupa će se i dalje baviti ovim pitanjem. 6. Ozbiljno upozoravamo vlasti u Beogradu, da ne preduzimaju nikakvu vojnu ofanzivu na terenu, da ni na koji način ne sprečavaju kretanje posmatrača, što bi predstavljalo kršenje preuzetih obaveza. Takvo kršenje bi izazvalo najozbiljnije posledice. Milan Mijalkovski, *Zločini i zablude albanskih separatista*, Novinsko informativni centar Vojska, Posebna izdanja, Beograd, str. 279–280.

problem u pregovorima je zapravo bilo traženje od strane dela međunarodne zajednice, odnosno od NATO da se u slučaju prihvatanja sporazuma razmeste trupe Alijanse po teritoriji SRJ i faktički dovođenje u pitanje opstanka KiM u sastavu Srbije. U saopštenju Vedrina i Kuka optužuje se SRJ za neuspeh pregovora, i navodi da će se u kontaktu sa NATO dalje pratiti situacija i biti spremni za delovanje.⁵²⁷

Nažalost, kada je došlo do agresije NATO, na osnovu veoma sumnjivog povoda u selu Račak, u njemu su učestvovali i pridruženi francuski avioni. O držanju francuskih pilota za vreme NATO agresije postoji više priča, od kojih bismo izneli svedočenje Binela da im je Širak više puta govorio da su evropski piloti u okviru koalicije pucali samo na sigurne vojne mete, kada nije bilo šansi da se pogode civilni i drugi nevojni ciljevi. „Samo na sigurno i samo na ciljeve savršeno identifikovane osmatranjem. Američki piloti nisu imali istovetan nalog, kao što se videlo.”⁵²⁸ Francuski političari i vojni predstavnici odbili su da daju saglasnost da snage NATO napadnu mostove na Dunavu i Beogradu.

Predrag Simić govori o nespremnosti politika zapadnoevropskih država da podrže američke (i britanske) agresivne planove za napad na SRJ. Za Nemačku navodi njenu nespremnost da se NATO legitimise kao jedina vojna sila u Evropi, a u isto vreme je Berlin strahovao i za zaoštavanje odnosa sa Rusijom (izazvane agresijom na SRJ), što svakako nije podržavao. „...Slična Nemačkoj bila je i situacija u Italiji i, donekle, Francuskoj, čije koalicione Vlade su pod velikim pritiskom komunista da se intervencija NATO-a protiv Jugoslavije zaustavi i koje ni u kom slučaju nisu bile spremne na širenje operacija s vazduhoplovne kampanje na kopnenu invaziju. U ovim zemljama, kao i u Grčkoj i nekim drugim članicama NATO-a i Evropske unije prisutan je pritisak istaknutih intelektualaca i drugih javnih ličnosti koji ovu intervenciju nisu smatrali samo ratom protiv Jugoslavije nego i protiv Evrope. Tako, na primer, francuski sociolog Gij Deklos smatra da „neobjavljeni rat na Balkanu nije rat

---

⁵²⁷ *Politika* od 20. marta donosi saopštenje Vlade Republike Srbije povodom saopštenja kopredsednika razgovora u Parizu Ibera Vedrina i Robina Kuka: „Albansko-američki pokušaj odvajanja dela naše teritorije predstavlja nezabeleženo kršenje svih važećih međunarodnih normi i morala. Jasna je i otvorena namera, da se uz pomoć stranih trupa stvaranjem države u državi stvore uslovi za otepljenje južne srpske pokrajine i rasparčavanja Srbije i Jugoslavije”.

⁵²⁸ Pjer-Anri Binel, *Ratni zločini NATO-a*, 2003, str. 251.

protiv Srba nego rat protiv Evrope”. „Zaodenut u ruho borbe za određeni moral to je, u stvarnosti, rat koji bi trebalo da stavi tačku na svaku dalju nadu u multipolarnu planetu”, smatra on. U Francuskoj, Nemačkoj, Italiji i mnogim evropskim zemljama rat na Balkanu obnovio je antiameričku atmosferu iz vremena Vijetnamskog rata a, prema rečima uglednog grčkog diplomate, višegodišnji naponi na obnovi grčko-američkih veza posle pada diktature pali su u vodu posle svega nekoliko dana bombardovanja Jugoslavije. Italijanski ministar Lamberto Dini stoga je u nekoliko navrata upozorio da posledice vojne operacije NATO-a na Balkanu u Evropi moraju biti protumačene kao upozorenje da se pitanje evropske bezbednosti ponovo stavi na dnevni red i da se Evropska i Zapadnoevropska unija moraju ozbiljnije pozabaviti ovim pitanjem. „Posle totalnog poraza Evrope u Bosni, u ratu koji je Evropska unija na početku dobrovoljno pokušala da spreči i koji je kasnije okončan s ‘Pax Americana’, želja (Evropljana, prim. P. S.) da se politički i vojno identifikuju s uspehom na Kosovu veoma je snažna”, primetio je komentator „Njujork tajmsa” Rodžer Koen...”.

Nakon otpočinjanja bombardovanja 24. marta francuski zvaničnici, ali i lideri i visoki funkcioneri parlamentarnih i drugih uticajnih stranaka su se oglašavali u javnosti povodom napada na SR Jugoslaviju. Francuska komunistička partija, koja je u aktuelnoj vladi imala i svoje ministre, osudila je bombardovanje i posebno SAD i NATO, kao militaristički čin koji sprečava političke napore za rešenje krize. To je medijima putem deklaracije saopštio generalni sekretar te stranke Robert Hue (*Robert Hue*) u svojim nastupima u ime stranke 25, 26. i 29. marta, što je prenelo više medija u Francuskoj i svetu. Hue je podvukao i odgovornost Beograda i predstavnika kosovskih Albanaca i dela međunarodne zajednice koji su posredovali, ali je istakao da je jedini put za pronalaženje kompromisa pregovori, i da bombardovanje daje negativan element svim mirnim naporima.⁵²⁹

Fransoa Oland (*François Hollande*), kao funkcioner Partije socijalista, 26. marta je za prvi program nacionalne televizije naveo da je Vlada očuvana iako

---

⁵²⁹ Déclaration de M. Robert Hue, secrétaire national du PCF, parue dans “L’Humanité” le 25, et interviews à RTL le 26, France 2 et France info le 29. mars 1999, sur l’intervention militaire de l’OTAN contre la Serbie.

<https://www.vie-publique.fr/discours/236481-robert-hue-25031999-intervention-militaire-de-l-otan-contre-la-serbie>

se ministri iz redova komunista protive učešću Francuske u zapadnoj Alijansi koja je napala SRJ. Istakao je da su ciljevi napada ograničeni da se „Milošević vrati za pregovarački sto” i „spreče masakri stanovništva Kosova”.⁵³⁰

Žan Luj Debre (*Jean-Louis Debré*) lider parlamentarne frakcije RPR je u intervjuu za RTL podržao napad na SRJ kao iznuđeno rešenje. On je kritikovao komunističku partiju Francuske, čiji su ministri u postojećoj vladi i koji su protiv napada na SRJ a nisu izašli iz Vlade. Ukazao je da je Milošević propustio diplomatske prilike poput posredništva i posebno Rambujea da se nađe kompromis. Podvukao je da je iako u opoziciji, da podržava odluku Vlade i predsednika da se Francuska pridruži međunarodnim snagama za napad na SRJ.⁵³¹

Erve d Šaret (*Hervé de Charette*), francuski političar blizak desnom centru, koji je u ranijim periodima bio i ministar spoljnih poslova u tesnoj saradnji sa vladajućom neodegolističkom strankom Širaka (1995–1997), podržao je 25. marta u intervjuu za RTL bombardovanje SRJ kao iznuđen čin. On je izrazio žaljenje što Evropa nema svoje snage i vojni uticaj, već mora da se oslanja u ovom slučaju na SAD i NATO. On je čak otišao toliko daleko da je naveo da smatra da vazdušni udari imaju ograničena dejstva i da bi se možda moralo pribeći i kopnenoj akciji.⁵³²

Centrista francuske političke scene već duže od četvrt veka (tada u mlađim godinama, a već lider centrističke partije) Fransoa Bajru (*François Bayrou*),

---

⁵³⁰ <https://www.vie-publique.fr/discours/235152-francois-hollande-26031999-conflit-kosovo-debat-intervention-militaire>

⁵³¹ Interview de M. Jean-Louis Debré, président du groupe parlementaire RPR à l'Assemblée nationale, à RTL le 31 mars 1999, sur l'intervention de la France aux côtés des Alliés de l'OTAN au Kosovo, le soutien du RPR aux frappes contre les forces serbes, sa critique de l'attitude des ministres communistes appelant à manifester contre les bombardements aériens.

<https://www.vie-publique.fr/discours/236502-j-l-debre-31031999-soutien-du-rpr-aux-frappes-contre-les-forces-serbes>

⁵³² Interview de M. Hervé de Charette, président du PPDF et ancien ministre des affaires étrangères, à RTL le 25 mars 1999, sur ses réflexions concernant la participation de la France aux frappes aériennes de l'OTAN sur la Serbie notamment le constat d'absence d'une force militaire européenne, la perte d'influence de la Russie en Europe et le rôle des Etats-Unis dans l'OTAN.

<https://www.vie-publique.fr/discours/234011-herve-de-charette-25031999-frappes-aeriennes-en-serbie-otan>

25. marta 1999. godine dao je intervju za drugi program nacionalne televizije. On je na jedan krajnje uzdržan i uslovan način dao podršku napadu na SRJ tumačeći da to nije prihvatljivo da se na evropskom tlu obračunava na autoritaran način jedna zemlja sa svojom nacionalnom manjinom. On je spomenuo 250.000 izbeglica i oko 2.000 poginulih, a to su informacije sa kojima se operisalo u zapadnim medijima tih dana vođenja informativnog rata. Bajru se, s druge strane, založio za davanje autonomije Kosovu kakvo je imalo (verovatno se misli po Ustavu iz 1974) u sastavu Srbije i izrazio žaljenje što francuski parlament sledi američku politiku u ovom slučaju umesto toga da ima sopstvene evropske snage i svoju inicijativu za rešavanje problema na evropskom tlu.⁵³³

Dvadeset sedmog marta 1999. godine, ministar vojni Rišar, u intervjuu *Figarou* naveo je da Francuska učestvuje u vojnoj kampanji protiv SRJ „da bi se Milošević naterao da prihvati osnove iz Rambujea, vraćanjem na pregovarački sto..”. Na pitanje novinara da li je učešće samo četiri francuska aviona u početnom bombardovanju jedan vid distance od kampanje, kakve su mogle da se vide u pogledu Italije i Nemačke, Rišar je naveo da je od 400 aviona koalicije, oko 40 francuskih i da oni stoje na raspolaganju na dalje. Rišar je odbacio da se razmišlja i o kopnenom napadu, ako bombardovanje ne da rezultate.⁵³⁴

Iber Vedrin je 28. marta 1999. godine u novom intervjuu osvrnuo na pitanje ponuđene tačke političkog sporazuma u Rambujeu: „Ovaj sporazum je prvo napravila Kontakt Grupa (Sjedinjene Države, Francuska, Britanija, Nemačka, Rusija i Italija), a zatim je predstavljen dvema stranama u Rambujeu. On uključuje politički aspekt, koji je zasnovan na ideji o značajnoj autonomiji Kosova u prelaznom periodu od tri godine. Na kraju tog perioda ćemo ponovo razmotriti situaciju i videti kako da organizujemo ono što dalje treba da se dogodi. To je fer sporazum, jer on miri potrebu za održavanjem suvereniteta Jugoslavije i legitimnu aspiraciju Kosovara na sigurnost i značajnu autonomiju”.⁵³⁵

---

⁵³³ <https://www.vie-publique.fr/discours/234007-f-bayrou-25031999-conflit-kosovo-otan-reforme-enseignement-europe>

⁵³⁴ <https://www.vie-publique.fr/discours/173987-interview-de-m-alain-richard-ministre-de-la-defense-dans-le-figaro>

⁵³⁵ Karl Kaser, *Pregovori u Rambujeu i Parizu: „Pitanja o suverenitetu Jugoslavije i nezavisnosti Kosova”*, u: *Problemi srpske politike*, Centar za menadžment, Beograd, 2000, str. 39–56, konkretno citat sa strane 48, a izvor za ovaj govor: Intervju sa Iberom Vedrinom za *Le Journal du dimanche*, 28 marta 1999. Pariz, Internet izdanje:

Nikola Sarkozy je 31. marta, tada samo kao visoki funkcioner (generalni sekretar) vladajuće neodegolističke stranke, dao intervju povodom bombardovanja SRJ televiziji RTL. Nakon konstatacije voditelja, da mnogi francuski političari, poslanici i društveni delatnici, sumnjaju u ispravnost NATO bombardovanja, Sarkozy je istakao da on podržava takvu intervenciju. Voditelj ukazuje da neki francuski političari poput Leotara daju predloge o humanitarnim koridorima pod kontrolom OUN i pokušajima da se još uvek nađe neka mogućnost dogovora o ograničenim akcijama, što nije naišlo na podršku Sarkozija, koji je podvukao neophodnost NATO agresije po njemu i pozdravio stav u tom pravcu francuskog premijera.⁵³⁶

Žan Lang (Jean Lang), funkcioner iz Partije socijalista, zadužen za humanitarna pitanja dao je intervju 1. i 12. aprila francuskim medijima. U intervjuu od 1. aprila je govorio o tri američka vojnika koja su uhvaćena od srpskih snaga na Kosovu, te o obaranju američkog nevidljivog aviona, i spašavanju njegovog pilota. Uzdržao se da odgovori na pitanja da li će biti akcija komandosa u pravcu pokušaja oslobađanja od srpskih snaga zarobljenih američkih vojnika i pilota. U intervjuu od 12. aprila izvestio je o svom boravku u Makedoniji gde je posetio albanske izbeglice na par mesta i govorio o 130.000 izbeglica na tom području.⁵³⁷

Alen Rišar, ministar odbrane, 5. aprila dao je intervju za drugi program nacionalne televizije, a sutradan 6. aprila za RTL. U tim medijskim nastupima on je opravdavao napad na SRJ navodnom opasnošću od masovnih pokreta izbeglica, pre svega albanske nacionalnosti sa Kosova i Metohije. Ukazao je da će serijsko bombardovanje naterati Miloševića da traži „kompromis”.⁵³⁸

Ministarstva inostranih poslova Francuske, <http://www.france.diplomatie.fr/actual/dossiers/kosovo/kosovo19.gb..html>.

⁵³⁶ Interview de M. Nicolas Sarkozy, secrétaire général du RPR, à RTL le 31 mars 1999, sur la situation au Kosovo, l'intervention militaire de l'OTAN en Serbie, les réfugiés kosovars et la position de la France en faveur de la création de zones humanitaires sous contrôle de l'ONU.

<https://www.vie-publique.fr/discours/231721-nicolas-sarkozy-31031999-conflit-kosovo-serbie>

⁵³⁷ <https://www.vie-publique.fr/discours/231809-jack-lang-01041999-conflit-kosovo-otan-refugies>

⁵³⁸ <https://www.vie-publique.fr/discours/183810-interview-de-m-alain-richard-ministre-de-la-defense-france-2-le-5>

Petnaest dana od početka NATO bombardovanja, francuski ministar odbrane Rišar dao je intervju za televiziju Frans-inter. Rišar je ukazivao na spremnost savezničke koalicije da se nametne dolazak međunarodnih snaga i odbacio je u par slučajeva kao neosnovane glasine koje je plasirao voditelj da je navodno masa od 80.000 albanskih izbeglica nestala pošto je prelazila granicu prema Makedoniji. Rišar je ukazao na to da su jugoslovenske (srpske) snage dobro raspoređene i da još nisu imale velikih gubitaka, ali da je materijalna šteta vojnim objektima koju je nanelo bombardovanje značajna.⁵³⁹

Istoga dana, dakle 8. aprila, ili petanestog dana od početka bombardovanja, predsednik Vlade Lionel Žospin (*Lionel Jospin*), dao je intervju na konferenciji za štampu francuskim medijima. On je govorio o velikom broju albanskih izbeglica koje sa Kosova idu u Makedoniju, pa i Albaniju. Naveo je da francuska država daje humanitarnu pomoć zbeglicama, ali da je politički cilj da se oni vrate svojim kućama, a ne da se rasprše po svetu. Naveo je da postoji spremnost u francuskom javnom mnjenju da se pomogne tim ljudima, da se prime i kao izbeglice u Francuskoj, ali da je cilj političko rešenje da bi mogli da se vrate svojim kućama. Voditelj je u emisiji pitao premijera da li se jedan broj izbeglica koristi kao živi zid od strane jugoslovenskih trupa, na šta ga je Žospin opomenuo, da se mora čuvati glasina i da za to nema nikakvih dokaza. Potom je ukazao da je srpski narod prilično ujedinjen u podršci svom rukovodstvu, u najvećem jer je neinformisan. Francusko rukovodstvo je odlučilo da se umeša u proces pritisaka na albansko stanovništvo na Kosovu, ali nema za cilj, niti u tome sledi bilo čiju politiku (pa ni američku) da se rasparčava Srbija i SR Jugoslavija, već samo „da se uspostavi multietničnost”. Cilj je „represivni režim Miloševića i vojni punktovi, a ne srpsko stanovništvo”. Ukazao je da Rusija ima slovenski sentiment prema Srbima, ali da ne podržava zvanična Moskva zvanični Beograd, i da je Srbija izolovana trenutno. U tom pravcu on veruje da će se Miloševićev režim promeniti u nekom periodu, ali da to samo po sebi nije cilj

---

⁵³⁹ Interview de M. Alain Richard, ministre de la défense, à France-inter le 8. avril 1999, sur la destruction des forces serbes et sur le risque de voir utiliser les Kosovars comme “boucliers humains”.

<https://www.vie-publique.fr/discours/174486-interview-de-m-alain-richard-ministre-de-la-defense-france-inter-le>

u ovoj kampanji. Naveo je da Francuska smatra da ruska strana može da odigra važnu ulogu u pokušaju nalaženja dogovora o političkom okončanju sukoba.⁵⁴⁰

Rišar je u intervjuu za više francuskih medija 12. aprila izvestio o izvesnim uspesima NATO bombardovanja vojnih ciljeva, i navodnom izbegavanju civilnih žrtava. S druge strane, optužio je jugoslovensku (srpsku) vojsku da pritiska kosovske Albance ka izbeglištvu. Da bi se agresija NATO zaustavila podsetio je na pet zahteva Beogradu, koji uključuju i dolazak stranih mirovnih trupa na KiM, povlačenje vojske iz pokrajine i priznavanje „autonomije” za Kosovo. Novinari drugog kanala i *La kroua*, su pitali Rišara da li će biti kopnena akcija, zašto se ne naoružaju borci UČK i sl., pa je Rišar delovao umerenije u odnosu na pitanja (uočljiv ekstremizam dela novinara u periodu NATO agresije, da li je to postavljeno da bi francuski političari delovali umereno ili je zaista situacija u medijskom prostoru dostigla takav nivo?!). Rišar je naveo da nije cilj masovni sukob već prekid neprijateljstava nakon prihvatanja osnovnih principa i da se rat ne vodi protiv srpskog naroda.⁵⁴¹

Vedrin je gostovao 14. aprila na televiziji Frans-inter i govorio o problemima koji postoje u bombardovanju ciljeva, zbog meteoroloških uslova. Takođe, pokušao je da pravda akciju da je navodno iznuđena, da nije diplomatija dala rezultate u Rambujeu i pre toga. Naveo je i to da Klinton traži od kongresa nova sredstva i pojačanja za vazdušne trupe, uključujući i rezerviste vazduhoplovstva. S druge strane, Vedrin navodi da je život u Srbiji i SRJ prilično organizovan i da se „ne vide tragovi Miloševićeve slabosti”. On tvrdi da su srpske trupe jake na Kosovu i da po njegovim rečima teče proces povlačenja albanskih izbeglica u okolne oblasti. Voditelj ove televizije je postavljao pitanja Vedrinu da se pojača „napad na ovog čoveka” (misleći na Miloševića) u smislu pojačavanja intenziteta napada. Teško je oteti se utisku o odsustvu etike u delu medija i novinara, da se bombardovanje jedne zemlje i naroda poistovećuje „sa napadom na

---

⁵⁴⁰ Interview de M. Lionel Jospin, Premier ministre à France 2, le 8. avril 1999, sur la situation au Kosovo, les frappes aériennes de l’OTAN en Serbie, les réfugiés kosovars, l’aide alimentaire internationale, l’accueil et le statut des réfugiés en France et la possibilité d’une mise en place de la force d’interposition au Kosovo.

<https://www.vie-publique.fr/discours/177373-interview-de-m-lionel-jospin-premier-ministre-france-2-le-8-avril-1>

⁵⁴¹ <https://www.vie-publique.fr/discours/180475-interview-de-m-alain-richard-ministre-de-la-defense-dans-la-croix-e>

Miloševića”, dok se u isto vreme odbrambene akcije Vojske SRJ protiv daleko jačeg NATO agresora proglašavaju agresivnim.

Vedrin je govorio o nastojanjima Francuske da se političko rešenje za prekid sukoba postigne u Savetu bezbednosti OUN. Naglasio je da među zapadnim zemljama postoji saglasnost da Kosovo dobije široku autonomiju i jedno vreme da strane mirovne trupe to nadgledaju, a da Rusija nije saglasna sa tim (dolazak stranih trupa). Vedrin je voditelju rekao da mora se biti vrlo oprezan sa rečima kada je ovaj spomenuo međunarodni protektorat za Kosovo.⁵⁴²

Predsednik Pokreta za Francusku, poslanik Filip d Vilier (Philippe de Villiers) apelovao je za prestanak bombardovanja i traženje političkog rešenja, koje se bazira na spremnosti srpske strane da Kosovo bude autonomno, bez nezavisnosti, ali i bez prisustva stranih trupa. On je ukazao na svom gostovanju na RTL-u, 14. aprila, i u autorskom tekstu u *Figarou* dva dana kasnije, da su Srbi ozbiljan narod koji je stradao proterivanjem iz Krajine i da nije tačno da su oni negativci u proteklim godinama, već delom i žrtve. Ukoliko bi se sprovedla kopnena intervencija protiv Srba oni bi se žestoko branili, i iako misli da je Milošević autokrata, napadom NATO-a čitav srpski narod bi se zbio da pruži otpor. Vilier je rekao da je Amerika uvukla i Francusku i evropske zemlje u stranputicu jer bombardovanje ne vodi nikakvom cilju, ili je to zapravo i bio cilj. D Vilier je dao predlog programa rešenja krize, prekidom bombardovanja i prihvatanjem od strane Beograda autonomije za Kosovo, ali sa naglaskom da nema nezavisnosti. „Ono što izaziva podozrenje Srba jeste to da li je autonomija koja se traži od NATO i SAD konačna, ili samo uvod u nezavisnost, pa stoga NATO i SAD moraju da odmah daju garancije da neće biti nezavisnosti”.⁵⁴³ Očigledno je da je Vilier prozreo čitavu igru SAD i NATO i

---

⁵⁴² Interview de M. Hubert Védrine, ministre des affaires étrangères, à France-Inter le 14 avril 1999, sur l’action militaire en Serbie, la recherche d’une solution diplomatique, le déplacement de populations à l’intérieur du Kosovo et l’aide à leur apporter et sur la question des visas donnés aux réfugiés

<https://www.vie-publique.fr/discours/183479-interview-de-m-hubert-vedrine-ministre-des-affaires-etrangees-fran>

⁵⁴³ Interview de M. Philippe de Villiers, président du Mouvement pour la France à RTL le 14. avril 1999 et article dans “Le Figaro” du 16, sur le conflit au Kosovo, et la solution diplomatique nécessitant l’arrêt simultané de la répression et des bombardements de l’OTAN sur la Serbie.

<https://www.vie-publique.fr/discours/233361-philippe-de-villiers-14041999-conflit-au-kosovo>

postavio jednostavno stvari koje tu igru demontiraju, ali nažalost u tadašnjoj atmosferi, niti je u Francuskoj državni vrh i kadrovska rešenja koja su postojala imao sluha za ovakvu postavku stvari, inače logičnu, a s druge strane SAD i NATO su bili dominantni.

Širak je 23. aprila posetio Vašington i u kraćem pismenom obraćanju američkoj i svetskoj javnosti podvukao zaslugu SAD za okončavanje Drugog svetskog rata i da one imaju glavnu ulogu u NATO. S druge strane, spomenuvši napad na SRJ zbog Kosova, ukazuje na potrebu da Evropa u saradnji sa NATO i SAD ima zajedničku ulogu u uspostavljanju mira na evropskom kontinentu.⁵⁴⁴ Ovim je Širak nagovestio potrebu jačanja evropskih snaga, koje bi isprva delovale zajedno sa NATO u Evropi, a zapravo imajući ambiciju da vremenom postanu glavni vojni faktor na evropskom tlu.

Trećeg maja Vedrin je gostovao na Radio Francuska, i komentarisao smenu u srpskoj Vladi jednog od potpredsednika Vuka Draškovića, navodeći da je on par dana govorio o potrebi da se prihvati deo uslova koalicije oko NATO koja sprovodi bombardovanje, ali da je sada jasno da on nije govorio u ime čitave Vlade. Podvukao je da pet zahteva za prekid bombardovanja ostaju i da će se pratiti situacija, a da Drašković može biti koristan u opoziciji. Na sledeće pitanje voditelja oko Crne Gore zašto se ona bombarduje sve vreme, Vedrin je naveo da je reč o vojnim ciljevima tamo i da je cilj NATO bombardovanja vojni i komandni ciljevi bilo gde da se nalaze, a da činjenica da crnogorsko postojeće rukovodstvo ima izvesne razlike u odnosu na zvanični Beograd po nizu pitanja, nisu dovoljni da se crnogorski prostor izuzme iz napada. Po pitanju suseda, poput Makedonije i Albanije, gde rukovodstvo podržava načelno bombardovanje, ali postoji jaka opozicija tome iznutra (verovatno se misli na Makedoniju) da treba dati određene benefite, uključujući finansijske jer i oni trpe zbog čitave akcije višestruko. Pomenuto je da Viktor Černomirdin (*Виктор Степанович Черномырдин*) kreće na turneju prvo u Bon i da bi mogao imati određenu diplomatsku ulogu, u odnosu na konflikt. Sa druge strane, Alijansa koja učestvuje u bombardovanju insistira na pet zahteva koji bi trebalo da Beograd ispuni da se prekine bombardovanje.⁵⁴⁵

---

⁵⁴⁴ <https://www.vie-publique.fr/discours/178967-allocation-de-m-jacques-chirac-president-de-la-republique-sur-le-role>

⁵⁴⁵ Interview de M. Hubert Védrine, ministre des affaires étrangères, à Radio France internationale, sur les bombardements de l'OTAN sur des cibles militaires au Monténégro, les modalités de l'embargo pétrolier, la poursuite de l'activité diplomatique, l'aide à l'Albanie et à la Macédoine et sur l'information du peuple serbe.

Desetog maja Pjer Moskovic (*Pierre Moskovic*) je u intervjuu za *Frans-inter* kritikovao američko bombardovanje kineske ambasade kao veliku grešku i previd, i to povezao sa željom da Francuska ojača svoju zasebnu poziciju iako je načelno saveznik SAD i delom član NATO (sa posebnim izdvojenim statusom). Voditelj je napomenuo da su Amerikanci doživeli više blamova i promašaja u napadu na SRJ, kao što je obaranje F-17 aviona, bombardovanje više puta greškom izbegličkih kolona, sada kineske ambasade. Moskovic je odgovorio da li bi i evropske snage da su u sličnoj ulozi bolje prošle. Moskovic ukazuje da Francuska ima politiku da se vremenom formiraju zasebne evropske snage, ali da veliki broj zemalja u EU u ovom trenutku smatra da je NATO i u nekoj budućnosti rešenje za pitanje odbrane. Na konstataciju voditelja da je predsednik Milošević započeo deo povlačenja trupa sa Kosova, Moskovic je naveo da je zaista u Rim pušten Rugova i da oni prate te poteze, ali da se zapadna koalicija neće zadovoljiti samo nekim od pet zahteva za prekid bombardovanja već se moraju ispuniti načelno i ostali. Moskovic je komentarisao položaj Rugove kao blizak francuskim a, s druge strane, u okviru UČK postoje stavovi koji insistiraju na nezavisnosti, što je za Pariz i međunarodnu zajednicu neprihvatljivo, i da se čvrsto stoji na poziciji autonomije za Kosovo.⁵⁴⁶

Jedanaestog maja funkcioner ministarstva inostranih poslova Pjer Moskovic je dao izjavu dubokog žaljenja zbog bombardovanja kineske ambasade i da su to pre njega izjavili predsednik i premijer Francuske. On je ponovio da postoji pet principa za prestanak bombardovanja, i da se izvesni nagoveštaji spremnosti Miloševića za kompromis analiziraju, ali da je presudno da se srpske trupe povuku sa Kosova. U pravcu traženja diplomatskog i političkog rešenja u Moskvu će ići i predsednik, kao i premijer Francuske.⁵⁴⁷

<https://www.vie-publique.fr/discours/185829-interview-de-m-hubert-vedrine-ministre-des-affaires-etrangeres-radi>

⁵⁴⁶ Interviews de M. Pierre Moscovici, ministre délégué aux affaires européennes à France-Inter le 10. mai 1999 et à LCI le 11, sur les conséquences diplomatiques du bombardement accidentel de l'ambassade de Chine à Belgrade, la réaction des Alliés à l'annonce d'un retrait des troupes serbes du Kosovo, les conditions posées par l'ONU à l'arrêt des frappes aériennes, le retour de la Russie dans le jeu diplomatique, l'administration provisoire du Kosovo, la défense européenne.

<https://www.vie-publique.fr/discours/192305-interviews-de-m-pierre-moscovici-ministre-delegue-aux-affaires-europee>

⁵⁴⁷ <https://www.vie-publique.fr/discours/187742-declarations-de-m-pierre-moscovici-ministre-delegue-aux-affaires-europ>

Pjer Moskvic je 25. maja u intervjuu TV kanalu RTL govorio o izvesnoj nemoći Evrope da zasebnim snagama brine o svom prostoru, već je sada to urađeno uz pomoć NATO i SAD, misleći na napad na SRJ.

Za drugi kanal nacionalne televizije Rišar je dao intervju 12. maja. Na pitanja voditelja da su uočeni navodni pomoci u pomeranju srpskih i jugoslovenskih snaga sa KiM, Rišar je rekao da o tome nema saznanja, a da ako do toga dođe to mora biti praćeno političkim sporazumom. U vezi bombardovanja kineske ambasade, izrazio je žaljenje i izjavio da je to greška. Primetno je da u ovakvim emisijama tokom trajanja sukoba, ima malo reči uopšte o žrtvama srpskih civila u NATO bombardovanju, i da se novinari služe ubacivanju dezinformacija. Tako je i ovom prilikom novinar konstatovao izvesne suprotnosti i javno opoziciono delovanje protiv vlasti u Beogradu tih dana, što je i Rišar ukazao da ako postoji, nije posebno izraženo.⁵⁴⁸

Francuska, iako nije punopravan član NATO, političkom odlukom svog vrha učestvuje u NATO bombardovanju SRJ. Osnov vazdušnih snaga su činile SAD, a potom Britanija, Francuska, Nemačka i neke druge zemlje. Ruski vojni stručnjak Manačinski navodi da su prema podacima NATO borbeni avioni napadača izvršili 35.000 poletanja, a prema ruskim oko 25.000. Na početku agresije učestvovalo je 430 aviona, da bi se taj broj povećavao i krajem maja dostigao 1.260 aviona. Po podacima koje je izneo o vazdušnim napadima „...na američki kontigent otpadalo je 75% svih operacija snaga Alijanse protiv SRJ. Udeo Francuske iznosio je 11%, Italije – 5,3%, Velike Britanije – 4,8% i Nemačke – 2,1%.“⁵⁴⁹

U Albaniji, Makedoniji i Sredozemnom moru bile su koncentrisane izvesne snage NATO i zapadnih zemalja, među kojima i neke francuske snage. Ratni reporter RTS-a i publicista Milovan Drecun, navodi da su u Albaniji bile američke snage sa oko 5.300 ljudi, a da su tu još bile britanske, italijanske, francuske, holandske, nemačke i danske snage, sa ukupno oko 2.700 ljudi. Ovih 8.000 ljudi je pred sam početak napada na SRJ naraslo na 12.000, čemu treba dodati 20.000 ljudi NATO u Makedoniji, te još 14.000 ljudi na brodovima u Jadranskom

---

⁵⁴⁸ Interview de M. Alain Richard, ministre de la défense, à France 2 le 12. mai 1999, sur l'éventualité d'un retrait des forces serbes au Kosovo et sur le bombardement de l'ambassade de Chine à Belgrade.

<https://www.vie-publique.fr/discours/189432-interview-de-m-alain-richard-ministre-de-la-defense-france-2-le-12>

⁵⁴⁹ Маначинский А. *Югославия: приговор вынесен*, Изд. Дом Румб, Москва, 2005, стр. 160.

moru. U Makedoniji su se po Drecunovom navodu, francuske snage grupisale oko Kumanova, a nemačke oko Tetova, britanske oko Velesa, italijanske u rejonu Katlanova, a američke oko Skoplja i u pozadini u bazi Krivolak.⁵⁵⁰

O samoj situaciji na unutrašnjoj političkoj sceni u Francuskoj, za vreme NATO agresije na SRJ, profesor Simić kaže: “Francuska politika tokom intervencije NATO-a bila je složena i, u određenoj meri, protivrečna. Dok su francuski politički establišment i zvanični mediji zauzeli oštar stav prema politici Srbije na Kosovu i Metohiji i podržali vazduhoplovni rat protiv Jugoslavije, pojedine političke grupacije (naročito „Građanski pokret” Žan-Pjer Ševenmana i komunisti) suprotstavili su se politici Vlade osuđujući intervenciju NATO-a. Članak Režisa Debrea ‘Pismo jednog putnika predsedniku republike’, obavljen posle posete Srbiji maja 1999, osporio je neke zvanične stavove francuske politike i izazvao žestoku i dugotrajnu polemiku na stranicama dnevnika *Le Monde* i *Liberation* u kojoj su na površinu izbili oprečni pogledi francuskih političkih i intelektualnih krugova povodom ovog sukoba. Francuska diplomatija je sazivanjem konferencije u Rambujeu učinila poslednji pokušaj da se kosovski sukob reši diplomatskim sredstvima i spreči intervencija NATO-a protiv Jugoslavije koja je bila nagoveštena već novembra 1998. godine, posle neuspeha poslednje inicijative Ričarda Holbruka. Kada u tome nije uspela, uz određeno oklevanje se pridružila intervenciji NATO-a ali je, prema izjavi francuskog predsednika Žaka Širaka, pokušala da ograniči njene ciljeve (Pariz je, navodno, sprečio bombardovanje beogradskih mostova) istovremeno jačajući savezničke veze sa Vašingtonom. U završnici krize Francuska je, međutim, imala relativno skromnu ulogu u odnosu na Nemačku koja je, u saradnji s Rusijom, bila inicijator dokumenta koji je zvanično predložila Grupa-8. U celini posmatrano, interes Nemačke i ostalih zapadnoevropskih zemalja bio je da dobiju aktivnu ulogu u konačnom rešenju krize kao i da spreče marginalizaciju Rusije na evropskoj političkoj sceni.”⁵⁵¹

Režis Debre (*Regis Debray*) i njegove polemike u vodećim francuskim dnevnicima i javnom mnjenju tokom trajanja NATO agresije na SRJ, pa i posle toga, postali su sinonim neslaganja dobrog dela francuskog javnog mnjenja i dela elite protiv ovakvog čina i posebno učešća u tome i same Francuske.⁵⁵²

---

⁵⁵⁰ Milovan Drecun, *Rat za Kosovo*, Drašlar partner, Beograd, 2007, str. 110–111.

⁵⁵¹ Predrag Simić, *Put u Rambuje*, Glava Devet „Jedan nezavršeni rat”, Nea, Beograd, 2000.

⁵⁵² Regis Debray, *Lettre d'un Voyageur au président de la République*, *Le Monde*, 13 May 1999.

U vezi toga je došlo do diskusije u nacionalnom parlamentu Francuske, a prema Debreu i istomišljenicima, je od strane promondijalnih pariskih filozofa dolazilo povodom toga do vrlo direktnih osporavanja pa i uvreda.⁵⁵³

Veselin Đuretić spominje između ostalih Žan Pol Bleda (*Jean-Paul Bled*) i Žaka Merlinoa (*Jacques Merlino*) koji su se istakli negodovanjem u francuskom javnom mnjenju povodom agresije od strane NATO na SR Jugoslaviju. „...Bivši načelnik generalštaba Francuske Pjer Mari Galoa sa žaljenjem je konstatovao da mu starost ne dozvoljava da pomogne direktnije Srbima..”⁵⁵⁴

Đuretić ukazuje u svojoj knjizi *Razval Jugoslavije* da je francuski predsjednik Širak, iako je njegova zemlja formalno učestvovala u zapadnoj Alijansi prilikom napada na SR Jugoslaviju proleća 1999, u nekoliko mahova pokazivao korektnost i čak naklonost prema srpskoj strani. Nakon krize u Račku Vašington je želeo što pre da sprovede napad na SRJ zaobilazeći Savet bezbednosti OUN, jer je očekivao veto Rusije (uz nesaglasnost svakako i Kine). No takvom činu se protivila, u svakom slučaju nije bila za, kako navodi i Francuska, pa se pokušavalo pregovorima nešto postići.⁵⁵⁵

Đuretić navodi da je prilikom samog bombardovanja SRJ zauzimanjem Širaka izbegnuto rušenje mostova na Savi i Dunavu. No kako je srpski otpor bio postojan, Amerikanci su razrušili mostove na Dunavu u Novom Sadu, a Klinton je odbijao da prihvati predloge Miloševića o mirotvornoj ulozi snaga OUN na Kosovu i Metohiji, što je produžavalo dalji sukob.⁵⁵⁶ Đuretić govori o složenosti situacije tokom bombardovanja SRJ, jer NATO i pored danonoćnih napada nije uspeo da bitnije uzdrma jugoslovenske oružane snage, pa je u tom pravcu u Moskvu 22. aprila došao Toni Bler, a 13. maja Žak Širak na razgovore sa Jeljcinom. Tema razgovora sa ruskim predsednikom je pokušaj posredovanja

⁵⁵³ Reagujući na napade protiv Debrea, jedan od vodećih francuskih novinara je primetio: „Kako je moguće da se u Francuskoj, poznatoj po svojoj intelektualnoj toleranciji, disonantna mišljenja osuđuju kao otpadništvo i odakle potiče mržnja koju pojedini naši intelektualci ispoljavaju prema pogledima Režisa Debrea”. Izlaganje na konferenciji o krizi na Kosovu u francuskom parlamentu maja 1999. Predrag Simić, *Put u Rambuje*, Nea, Beograd, 2000, fusnota 370.

⁵⁵⁴ Веселин Джуретич, *Развал Югославији, основные течения 1918–2003*, Москва 2003, стр. 544–545.

⁵⁵⁵ Ibid., op. cit., стр. 535.

⁵⁵⁶ Ibid., op. cit., стр. 543.

Moskve, kako bi se došlo do izvesnog dogovora sa Beogradom, o prekidu bombardovanja i političkom dogovoru.⁵⁵⁷ U kasnijim fazama doći će zaista do posredovanja Rusije i uključivanja Viktora Černomirdina u taj proces. No pritisci NATO, neiskren odnos Černomirdina, izjalovljivanje početne namere premijera Primakova da se nađe korektno rešenje za pitanje Kosova i Metohije u okviru Srbije, i dovođenje u južnu srpsku pokrajinu trupa OUN, doveli su do daleko manje povoljnog rešenja u okviru Kumanovskog sporazuma.

Tanjug je prvog aprila preneo pisanje *Frans presa* od prethodnog dana, gde se opovrgava propaganda NATO da je navodno na fudbalskom stadionu u Prištini koncentracioni logor na kome se nalazi više hiljada vojno sposobnih Albanaca. Izveštač francuske agencije *Frans pres* pošto je lično obišao 31. marta stadion, zaključio: „Ima već poprilično vremena kako niko nije ušao na stadion, jer tu nema šta da se vidi.”⁵⁵⁸ Inače agenciji *Frans pres*, Ibrahim Rugova je izvestio istog dana, 31. marta da treba prekinuti NATO bombardovanje SRJ.⁵⁵⁹

Deni Diklo (*Denis Duclos*), sociolog i istraživač u Nacionalnom centru za naučna istraživanja u Parizu (CNRS), pisao je u *Mondu* od 22. aprila, o tome „...kako je prvi i glavni motiv agresije NATO-a na Jugoslaviju direktna objava američkog neprijateljstva prema Evropi, i to sa namerom da se ponovo nametne i ojača dolar i da svi priznaju dominaciju brutalnog svetskog policajca. On podseća na još neugasle nekadašnje imperijalističke pretenzije Turske, Austrije, Mađarske, Rusije i zapadnih sila prema srpskim zemljama i ukazuje na interes koji SAD imaju na destabilizaciju čitavog seta, pa i Evrope.”⁵⁶⁰

U majskom broju mesečnika *Mond diplomatik*, objavljen je tekst novinara Šiklelea koji je predstavio strukturu albanskih gerilskih organizacija i njihovu ideologiju. Pored albanskog ekstremnog nacionalizma, i sklonosti ka nepoštovanju ratnih pravila uključujući terorizam, dobar deo tih organizacija

---

⁵⁵⁷ Ibid., op. cit., стр. 548. Đuretić navodi da je Žak Širak tokom bombardovanja, očekivao krajem aprila da bi se mogao naći kompromis Miloševićevom ostavkom, dakle njegovim političkim povlačenjem, i izdejstvovanjem mira koji ne bi bio izrazito nepovoljan po interese SRJ i Srbije, str. 550.

⁵⁵⁸ Tanjug, od 1. aprila 1999, prema Milan Mijalkovski, Zločini i zablude albanskih separatista, Novinsko izdavački centar Vojska, Posebna izdanja, Beograd, 1999, str. 284.

⁵⁵⁹ *Politika*, 1. april 1999.

⁵⁶⁰ *Le Mond*, Denis Duclos, 22. IV 1999; Ana Vujović, *Srpsko-francuska susretanja*, Učiteljski fakultet, Univerzitet u Beogradu, 2011, str. 220–221.

se, kako navodi autor, bazira na ideologiji Envera Hodže, nacionalističko-šovnističkog tumačenja marksizma-lenjinizma, povezanost i čak pripadnost narko mafiji.⁵⁶¹

U sledećem broju Mond diplomatika glavni urednik Ignacio Ramone u svom koautorskom tekstu sa A. Grešom, ukazali su na protivrečnosti napada NATO na SRJ, ali i opasnost da se nakon strane, međunarodne akcije, poput iskustava na ostatku prostora bivše SFRJ, i ovde traži presedan u pitanju daljeg statusa Kosova i Metohije.⁵⁶²

Milan Mijalkovski citira pariski list La Kroa (*La Croix*), od 30. marta, kao i londonski Skaj (*Sky*)(31. mart), koji navode da je NATO ubacio na Kosovo i Metohiju „timove jačine 4-5 komandosa iz sastava Specijalne vazduhoplovne službe (SAS) Velike Britanije, Ratne mornarice SAD i Komande za specijalne operacije (SOS) Francuske...“.⁵⁶³ Ovi timovi su davali logistiku NATO snagama i pomoć albanskim gerilcima na Kosovu i Metohiji.

Mijalkovski navodi pisanje pariskog *Monda* od 2. maja 1999, gde ovaj pariski list „...objavljuje delove vojnog aneksa tzv. Sporazuma iz Rambujea, ističući da se radilo o tajnom planu NATO-a iza kojeg se krio pokušaj o pravoj pravcatoj okupaciji Jugoslavije, naglašavajući da su delovi tog dokumenta iz Rambujea dosad čuvani podalje od očiju javnosti, kao i da se o njima na sastanku o političkom rešenju za Kosmet ni u Rambujeu, ni u Parizu, nije razgovaralo...“.⁵⁶⁴

Aleksandar Mitić je tokom čitavog trajanja NATO bombardovanja proveo na Kosovu i Metohiji, uglavnom u Prištini, kao izveštač Frans presa. Kao dvadeset petogodišnjak koji se školovao u Angloamerici i Francuskoj, on je tokom ovog perioda poslao niz vesti koje su demantovale netačna izveštavanja dela zapadnih izveštača. Najupečatljiviji primeri su demanti pisanja da je Ibrahim Rugova povređen. To su potom Mitić zajedno sa još nekim prisutnim zapadnim

---

⁵⁶¹ *Monde Diplomatique*, Chiclet C, “Aux ortigines de l’Armée de libération du Kosovo”, Paris, mai 1999, pp. 6–7.

⁵⁶² *Monde Diplomatique*, Ramone I, Gresh A. La nouvelle guerre des Balkans, Maniere de voir 45, Mai–juin, 1999.

⁵⁶³ *La Croix*, Pariz, 30. III 1999, i TV SKY London, 31. mart 1999, prema Milan Mijalkovski, *Zločini i zablude albanskih separatista*, Novinsko izdavački centar Vojska, Posebna izdanja, Beograd, 1999, str. 283.

⁵⁶⁴ Milan Mijalkovski, *Zločini i zablude albanskih separatista*, Novinsko izdavački centar Vojska, Posebna izdanja, Beograd, 1999, str. 292.

novinarima (poput Pola Votsona dopisnika Los Angeles Tajmsa), posetivši Rugovu u njegovoj kući potpuno zdravog, demantovali. Slična situacija je bila vezana za lažne vesti o nestanku Adema Demaćija, koga su Mitić i drugi zapadni novinari posetili na prištinskoj pijaci i sa nim uradili intervju.⁵⁶⁵ Takođe vest koju je lansirao Hašim Tači, preneo portparol NATO Džejms Rubin da se na stadionu Prištine nalazi logor sa 100 000 Albanaca je demantovana u roku od pola sata.⁵⁶⁶

Mitić je bio prisutan tokom jednonedeljne posete Kosovu i Metohiji poznatog francuskog intelektualca Režis Debrea koji je tu stigao početkom maja. Potom je Debre u Mondu napisao tekst o stanju na Kosovu i Metohiji obrativši se predsedniku Žaku Širaku, da smatra da je zvanična politika Pariza po tom pitanju pogrešna. Međutim, već sutradan je sledila salva medijskih napada na Debrea, uključujući tekst Levija u Mondu pod naslovom Zbogom Debre.⁵⁶⁷

U tekstu u pariskom *Mondu* od 4. juna 1999, Kosta Kristić, pod naslovom „Srpski otpor” ukazuje na opravdanost otpora SRJ višestruko jačoj NATO agresiji, nepravедnost ovog napada, i prezentovao je argumente za pokušaj rešavanja kosovske krize na po njemu pravedan način.⁵⁶⁸

Profesor francuskog jezika na beogradskom univerzitetu, Ana Vujović, u svojoj knjizi *Srpsko-francuska susretanja*, ovako opisuje odnose dve zemlje i naroda prilikom bombardovanja SRJ proleća 1999. godine. „Sve one divne reči izgovorene o snazi i večnosti srpsko-francuskog prijateljstva povodom podizanja Spomenika zahvalnosti Francuskoj 1930. godine, ozbiljno su dovedene u pitanje posle početka NATO bombardovanja 1999. godine, kada je taj spomenik prekriven ogromnim crnim velom, u znak žalosti za umrlim

---

⁵⁶⁵ Barry Turner (Editor), Daniel Barredo Ibáñez (Editor), Steven James Grattan (Editor) “Reporting from the Wars 1850–2015: The Origins and Evolution of the War Correspondent”, 2018, pp. 235–236.

⁵⁶⁶ Barry Turner (Editor), Daniel Barredo Ibáñez (Editor), Steven James Grattan (Editor) “Reporting from the Wars 1850–2015: The Origins and Evolution of the War Correspondent”, 2018, p. 234.

⁵⁶⁷ Barry Turner (Editor), Daniel Barredo Ibáñez (Editor), Steven James Grattan (Editor) “Reporting from the Wars 1850–2015: The Origins and Evolution of the War Correspondent”, 2018, pp. 242–243

⁵⁶⁸ Kosta Christitch, *La résistance Serbe, Le Monde*, 4. VI 1999. Kristić živi i radi više decenija u Francuskoj, imao je ulogu u njenoj diplomatiji, novinarstvu i publicistici, istakao se u reviji *Balkan info* i izdavačkoj kući L’Age d’Homme, te je pisao za više francuskih i švajcarskih časopisa.

prijateljstvom između dve zemlje i dva naroda, a na njemu je postavljen natpis: – Neka je večna slava Francuskoj koje više nema. Prvi put od 1930. je ozbiljno dovedeno u pitanje poštovanje amaneta iz govora Bogdana Popovića povodom otkrivanja Spomenika zahvalnosti Francuskoj – Volite Francusku kao što smo je mi voleli i kao što je ona nas volela. Najpre silno razočarana naša javnost (i to ne samo frankofilska i frankofonska) sa zadovoljstvom je primila vesti da je francuski predsednik Žak Širak odvrtao SAD od bombardovanja Beograda i njegovih mostova. Radovala se i poseti grupe francuskih pisaca (među njima bili su i neki koji su i ranije pružili podršku Srbima), koji su u Beograd došli da bi pomogli širenju istine o Srbiji i Srbima i da bi rekli da Francuze ne treba poistovećivati sa njihovom vladom. Vladimir Dimitrijević, direktor izdavačke kuće *L'Age d'Homme*, rekao je da su pariski studenti u centru Latinskog kvarta, čim je počelo bombardovanje 24. marta 1999, počeli da prave liste ljudi koji su protiv bombardovanja. Na ovoj listi je već početkom aprila bilo preko 30.000 potpisa. Sve ovo predstavljalo je, na neki način, novi dokaz da se ne mogu lako prekinuti veze između dva prijateljska naroda koje su decenijama, čak i vekovima, razvijane na kulturnom i opšteljudskom planu.”⁵⁶⁹

Francuski ministar odbrane Alen Rišar je 4. juna, dakle dan uoči postizanja zvaničnog Kumanovskog sporazuma, dao intervju drugom programu nacionalne televizije. Naveo je da će se trupe jugoslovenske armije, koje broje do 40.000 ljudi, na prostoru Kosova povući u približno sledećih osam dana, s tim da će se taj rok možda u nekim slučajevima prolongirati, i da će doći međunarodne snage. U ostatku intervjua Rišar je govorio o dinamici prispeća međunarodnih snaga, uključujući i ruske trupe, kao i same francuske jedinice.

Istoga dana, 4. juna, Vedrin je pozdravio najavljeno primirje ukazujući da je do njega došlo zajedničkim diplomatskim radom Evropljana, SAD i Rusije. Na Kosovu će biti privremena međunarodna uprava. Na pitanje o eventualnoj opasnosti za region ukoliko Kosovo dobije nezavisnost, Vedrin je ukazao da je u Rambujeu bilo reči o autonomiji za Kosovo a ne nezavisnosti niti referendumu, da se situacija sada izmenila, ali da je i dalje predviđeno za Kosovo da bude deo Jugoslavije i da je to prihvatio načelno i Tači, iako su UČK skočile ambicije.⁵⁷⁰ Iber

---

⁵⁶⁹ Ana Vujović, *Srpsko-francuska susretanja*, Učiteljski fakultet, Univerzitet u Beogradu, 2011, str. 219–220.

⁵⁷⁰ Interview de M. Hubert Védrine, ministre des affaires étrangères, à France-Inter et dans “Le Parisien” le 4. juin 1999, sur l’acceptation par la Serbie du plan de paix élaboré par les Occidentaux et sur la future administration du Kosovo.

Vedrin je kao ministar spoljnih poslova dva puta gostovao na drugom kanalu nacionalne televizije na temu agresije na SRJ i to 2. i 7. juna. Drugog juna je nagovestio da će doći do sporazuma preko pregovora čiji je posrednik Ahtisari i kako bi taj dogovor mogao da izgleda. Sedmog juna Vedrin je komentarisao Kumanovski sporazum ukazujući da su na tom putu učestvovali predstavnici zapadnih zemalja, ali i saradnja Rusije. Ukazao je da su Francuska i Nemačka optimistične u pravcu realizacije sporazuma, dok su SAD i Britanija nešto rezervisanije. Priprema se rezolucija u Savetu bezbednosti.⁵⁷¹

Četvrtog juna je Fransoa Oland, sekretar Partije socijalista, u izjavi za *Liberasion*, pozdravio primirje u nagoveštaju i rekao da je to uspeh, i da se ne bi smeli postavljati novi dodatni uslovi Srbiji, pošto je nacionalni parlament na predlog Miloševića prihvatio sve uslove za primirje. Dva dana kasnije, on je za iste novine izjavio da treba prekinuti bombardovanje i pratiti povlačenje srpskih (jugoslovenskih) trupa sa Kosova. O sudbini Miloševića treba da odluči srpski narod, a ne da se velike sile u to mešaju, smatrajući da je njegov režim ozbiljno uzdrman. S druge strane, Oland ukazuje da ovo nije vojna pobeda Evrope, već se moralo osloniti na NATO i SAD, a cilj je stvoriti evropske snage.⁵⁷²

Francuski ministar odbrane Alen Rišar je 7 juna 1999. dao intervju za francuske medije (*Franse info*) vezano za postignuto Kumanovsko primirje. Po pitanju traženja SRJ da se glasa u savetu bezbednosti OUN u vezi daljih poteza nakon postignutog primirja, Rišard je izjavio da je nužno da se nađe politička formula i da misli da je neophodno da se srpske trupe povlače sa Kosova i da dolaze međunarodne da bi se uspostavio mir. On je odbacio mogućnost da Rusija ili neka druga sila da veto jer smatra da se saraduje na međunarodnom planu u pravcu postizanja prihvatljive forme implementacije mira. On je naveo da veruje da je većina Francuza podržala ovu međunarodnu vojnu intervenciju. Na pitanje novinara da li su srpski generali, koji su postigli primirje u Kumanovu, potencijalni ratni zločinci, Rišard je odgovorio da je za to potrebna presuda nekog međunarodnog tela ako je bude, i da do daljnjeg

---

<https://www.vie-publique.fr/discours/201959-interview-de-m-hubert-vedrine-ministre-des-affaires-etrangees-fran>

⁵⁷¹ <https://www.vie-publique.fr/discours/192896-interview-de-m-hubert-vedrine-ministre-des-affaires-etrangees-fran>

⁵⁷² <https://www.vie-publique.fr/discours/239063-f-hollande-04061999-conflit-kosovo-elections-europeennes-bilan-jospin>

komunikacija sa vojnim i političkim predstavnicima SR Jugoslavije ne nosi mogućnost lišavanja slobode bilo kog od njih. Rišar je naveo da je francuski mirovni kontigent dobio sektor Sever, sa centrom u Mitrovici, gde je većinsko srpsko stanovništvo, koje s nestrpljenjem očekuje dolazak francuske vojske. Ukazao je da svim stanovnicima Kosova treba sigurnost i da francuski kontigent napušta Gnjilane i ide ka Mitrovici. Novinar je konstatovao da UČK deluje posebno u nemačkoj zoni, na šta je Rišar ukazao da oni moraju načelno da budu neutralizovani i uglavnom razoružani, i da KFOR preuzima bezbednost. Pohvalio je jugoslovenske trupe koje se po dogovoru organizovano povlače. U vezi ruskih snaga u okviru mirovnog kontigenta, naveo je da su i one deo tog međunarodnog poduhvata i da su tu snage iz više zemalja.⁵⁷³

Osmog juna 1999. premijer Francuske, Lionel Žospen, dao je intervju za medije, u kojem je naveo da je predsednik Milošević prihvatio da povuče snage sa Kosova, i da će ova pokrajina dobiti značajnu autonomiju u okviru SRJ.⁵⁷⁴

Vedrin se 8. juna pojavio na prvom programu nacionalne televizije, a dva dana kasnije na drugom programu, objašnjavajući modalitete sporazuma koji će biti provučen kroz Savet bezbednosti OUN. Prethodno je usaglašavan i na G8. Podvukao je uporan rad Francuske i Rusije da se dođe do sporazuma. Naveo je da je rusko javno mnjenje naklonjeno Srbima i da nije posebno zadovoljno razvojem situacije. S druge strane, ukazao je da rusko rukovodstvo nema tako krupnih razlika u komunikaciji i dogovoru sa Francuzima, pa i sa drugim evropskim silama, uključujući najzad i SAD. Rusko rukovodstvo se po njemu nalazi u procepu između prilično teškog opšteg stanja u svojoj zemlji i, s druge strane, emotivnom naklonošću ruskog javnog mnjenja prema Srbima. Vedrin je napomenuo da će snage KFOR-a održavati poredak na Kosovu.

---

⁵⁷³ Interviews de M. Alain Richard, ministre de la défense, à France-Info le 7 juin 1999 et France 2 le 16, sur l'organisation du retrait des troupes serbes du Kosovo en vertu de l'accord militaire conclu à Kumanovo, le déploiement du contingent français de la KFOR, la participation de la Russie à la sécurisation du Kosovo, les conditions de retour des réfugiés.

<https://www.vie-publique.fr/discours/237690-alain-richard-07061999-retrait-des-troupes-serbes-du-kosovo-kfor>

⁵⁷⁴ <https://www.vie-publique.fr/discours/200916-declaration-de-m-lionel-jospin-premier-ministre-sur-la-strategie-pour>

Nagovestio je i Pakt za stabilizaciju za Jugoistočnu Evropu.⁵⁷⁵ Vedrin je 10. juna uveče dao intervju i za *Frans-info*. Posebno interesantno je bilo pitanje novinara da li je u Rambujeu spominjana navodna aktuelna spremnost SAD da se Albancima udovolji i nakon tri godine sprovede referendum o statusu Kosova. Vedrin je odgovorio da su poznata stremljenja i želje kosovskih Albanaca, ali da to nije realno i da od toga nema ništa. Na spominjanje novinara da su u Beogradu bili neki protesti mladih, Vedrin je rekao da srpski narod ima svoje mesto u demokratskom svetu, ako se promeni vlast i krene demokratskim putem.⁵⁷⁶

Žak Širak je gostovao na prvom programu nacionalne televizije 10. juna, upravo pošto se u Savetu bezbednosti donela odluka o rešenju za krizu, prekidu bombardovanja i usvajanju Kumanovskog sporazuma, donošenje Rezolucije 1244. Širak je u ovom nastupu govorio kao političar koji želi da ostavi utisak da je sve što se dešavalo bilo pod uticajem Francuske i njega lično, što je nailazilo povremeno na zbunjenost i protivpitanja voditelja. Najsporniji je bio početni deo gde je Širak govorio da je do bombardovanja SRJ došlo, ne kao što je javnost u svetu uverena američkom akcijom i pasivnošću Francuza i Evropljana (obratiti pažnju na intervju Vedrina 22. marta, dva dana pre bombardovanja gde optužuje i albansku i srpsku stranu za kršenje primirja i izražava nadu i ženju za dogovorom), već je Širak ispričao da je on sa Blerom prelomio 28. januara da se saglase sa Amerikancima i čak ih podstaknu na vojnu akciju ukoliko se ne nađe političko rešenje. Ovo je sporan deo, jer Širak ima problem pred javnim mnjenjem u Francuskoj i za

---

⁵⁷⁵ Interviews de M. Hubert Védrine, ministre des affaires étrangères, à TF1 le 8. juin 1999 et France 2 le 10, sur l'accord entre les Occidentaux sur le texte du projet de résolution du Conseil de sécurité de l'ONU relatif au retrait des troupes serbes du Kosovo, l'entrée de la Kfor, la suspension des frappes aériennes et la préparation du pacte de stabilité dans les Balkans.

<https://www.vie-publique.fr/discours/204308-interviews-de-m-hubert-vedrine-ministre-des-affaires-etrangeres-tf1>

⁵⁷⁶ Interviews de M. Hubert Védrine, ministre des affaires étrangères à Europe 1 et RMC et France-Info le 10. juin 1999, sur l'accord militaire sur le retrait des forces serbes du Kosovo, l'ordre de l'Otan de cessation des frappes aériennes, la coopération des forces militaires et civiles au Kosovo et le pacte de stabilité dans les Balkans.

<https://www.vie-publique.fr/discours/204866-interviews-de-m-hubert-vedrine-ministre-des-affaires-etrangeres-euro>

učešće u bombardovanju, pošto ta zemlja nije punopravan član NATO (što je podvukao i Širak te večeri), već i da je na taj način prihvatila podređenu ulogu i vođstvo i jednostrane poteze SAD. Međutim, te večeri Širak je kazao najpre i nešto drugo vrlo sporno – da je ovo kapitulacija Miloševića i da je prihvatio sve uslove, prećutkujući ono što je i voditelj nagoveštavao, da ipak neće NATO doći na Kosovo, već UNMIK i KFOR, te da je mandat pod OUN i da Kosovo ostaje u okviru SRJ, dakle bez nezavisnosti. U sledećem delu intervjua Širak ponovo izvrće pitanja i konstatacije, neslaganje voditelja koji jasno ukazuje da je tek sada ovaj prekid vatre donet u Savetu bezbednosti OUN, ali da nije postojala tamo odluka za napad na SRR. Širak to izvrće vrlo nategnuto, on uzima saglasnost u OUN od jeseni 1998. da se dovedu posmatrači u SRJ i Kosovo, ali pokušava da izvrda činjenicu da sam napad 24. marta nije dobio saglasnost Saveta bezbednosti OUN, što je voditelj napominjao u više navrata tokom intervjua. Voditelj navodi reči predsednika SRJ Miloševića da je vojska i policija imala oko 600 žrtava, ali da je među civilima bilo više od 2.000 mrtvih i više od 6.000 ranjenih, aludirajući na odgovornost onih koji su bombardovali, i da je otpor dao rezultat te da narod i zemlja nisu poraženi zbog rešenja Rezolucije 1244 i dolaska OUN snaga, a ne NATO. Razbešnjen Širak odgovara da je Milošević tiranin i da će snositi konsekvence, izbegavajući da komentariše pitanja voditelja o daleko većem broju žrtava civila SRJ nego vojnika i policijaca od NATO bombardovanja.

Međutim, ovaj intervju je važan u otkrivanju sledećih činjenica koje je naveo Širak, a to je da je francuska strana blokirala, tačnije francuski predstavnik u štabu napadača general Kelče, uz saglasnost državnog vrha Pariza, veliki broj planiranih bombardovanja, uključujući i blokadu rušenja beogradskih mostova, sistematske napade na crnogorsku obalu i mnoge druge destinacije u Srbiji i Crnoj Gori. Na čuđenje voditelja „pa zar je 22.000 letova napada na SRJ bilo malo...“, Širak otkriva da je pre svega Francuska blokirala još mnogo veći broj i da je to njena uloga u umanjenju razaranja SRJ. Tu zaključujemo kakva je bila svest zapravo vođstva NATO i SAD pre svega, jer ako znamo pogubne posledice i zločinački karakter bombardovanja i između ostalog i civilne žrtve brojne, onda bi svega toga bilo daleko više da nije bilo uloge Francuske. Drugo, što je Širak naveo veoma važno u ovom intervjuu, koji je u svom prvom delu svakako imao političku nameru bojenja čitave situacije kao takve, gde je Francuska maksimalno uvažena i sve se dešavalo po njenim željama uključujući i završni čin Rezoluciju 1244 i prekid bombardovanja. Ta druga važna stvar je njegovo insistiranje da je Pariz, očigledno svestan kriminalnog čina iz aspekta

međunarodnog prava napada na jednu suverenu zemlju bez ikakve odluke u Savetu bezbednosti OUN, težio po svaku cenu da se na kraju postigne dogovor odobren upravo u Savetu bezbednosti OUN. Da bi se do toga došlo i da bi se postigao bilo kakav konsenzus među tada vodećim svetskim silama, a sam Širak je naveo da je Rusija podržavala SRJ, bilo je potrebno imati saradnju sa Mosvkom, a u manjoj meri i sa Kinom. I upravo je uloga Pariza bila uvlačenje Rusije u rešavanje konflikta, što je Širak podvukao u ovom intervjuu. Voditelj je postavljao Širaku dosta nezgodnih pitanja, pa je tako jedno od njih bilo kako to da je napad na SRJ motivisan time da je predsednik tiranin (a izabran na izborima), a u slučaju Ruande i nekih drugih nije intervenisano a više je nego očigledno da je tamo bilo mnoštvo zločina. Širak je insistirao da nema ništa protiv Srbije i SRJ, ali da je Milošević nedemokrata. Voditelj je spomenuo da Haški tribunal već potražuje nekoliko optuženih srpskih lidera iz Republike Srpske, i da li bi to možda moglo ubuduće da se odnosi i na ovaj sukob oko Kosova. Na to je Širak odgovorio da će verovatno biti moguće, i da je suština promena vlasti demokratskim putem u Beogradu, što bi automatski značilo podršku Srbima sa Zapada, ukidanje sankcija i integraciju u međunarodni poredak u punom smislu.⁵⁷⁷

Nakon potpisivanja Kumanovskog sporazuma na Kosovo i Metohiju je došao i francuski kontigent mirovnih snaga. Prvi međunarodni visoki predstavnik na KiM je bio, Bernar Kušner, koji je već na srpsku stranu ostavio veoma loš utisak tokom protekle decenije. Vladislav Jovanović u svojoj knjizi *Rat koji se mogao izbeći*, navodi sledeće: „Posle ulaska snaga NATO na Kosovo i uspostavljanja UNMIK administracije juna 1999, u medijima, pa i na međunarodnim forumima došlo je do sistematske i orkestrirane medijske blokade. Mogla je proći samo poželjna slika jer je valjalo opravdati ceo poduhvat – rat.

Ilustrovano rečima Jiržija Dinsbira, dok je portparol Stejt Departmenta Džejms Rubin podjednako optuživao i Srbe i Albance za posledice marša više

---

⁵⁷⁷ Interview de M. Jacques Chirac, Président de la République, à TF1 le 10. juin 1999, sur la capitulation de M. Milosevic, la suspension des bombardements, l'aide internationale à la reconstruction du Kosovo et le rôle militaire et diplomatique de la France dans les opérations de l'OTAN contre la Serbie.

<https://www.vie-publique.fr/discours/199317-interview-de-m-jacques-chirac-president-de-la-republique-tf1-le-10>

desetina hiljada Albanaca na severnu Kosovsku Mitrovicu sa ciljem nasilnog zauzimanja tog dela, Kušner je optuživao samo Srbe. Dakle Srbi su bili krivi za žrtve i na strani KFOR (16), koji je pokušao da zaustavi Albance, među samim Albancima (5) i među Srbima (17).⁵⁷⁸ Sam Dinsbir o tim potezima Kušnera kaže: „Mitrovica mu je kvarila sliku misije, jer je onemogućavala ispunjenje njegovog plana koji je on nazvao Mitrovica – strategija koegzistencije.”⁵⁷⁹

Prema pisanju *Figaroa* početkom maja 1999, francuska policija u Monpeljeu otkrila je mrežu trgovaca heroinom koji su snabdevali čitavu regiju Langedok–Rusijon i uhapsila dvadeset osumnjičenih. Na čelu ove mreže nalazio se Albanac kod koga je prilikom hapšenja u Istanbulu pronađeno 200 kg čistog heroina.⁵⁸⁰

Ukoliko posmatramo ulogu drugih velikih sila prilikom agresije na SRJ 1999. godine i uopšte kosovskom pitanju interesantno je zapažanje u vezi nemačke oficijelne politike. Naime, Nemačka nije sa takvom predanošću vršila pritisak prema Srbima u ovom periodu, tačnije nije prednjačila u tome kao što je to bio slučaj posebno u prvim godinama jugoslovenske krize 1991–92, kada je najviše podržavala otcepljenje Hrvatske i Slovenije. Međutim, iako je taj pritisak samo delom i na prvi pogled opao 1999, kada taj primat potpuno preuzimaju (i još ranije u bosanskom sukobu) SAD, već je odlika zvaničnog Bona u tom periodu bila „nepokolebljiva podređenost i odanost prvenstvu SAD i NATO”, dakle mnogo veća recimo od odnosa po tom pitanju jedne Francuske.⁵⁸¹ Slično tome Vatikan, za koga se kaže da je „tokom sukoba

---

⁵⁷⁸ Mile Bjelajac, „Nova svedočenja o razbijanju Jugoslavije i sukobima 90-ih”, Tokovi istorije, 1/2010, str. 176, prema Vladislav Jovanović, *Rat koji se mogao izbeći*, Nolit – Altera, Beograd, 2008. str. 60–62.

⁵⁷⁹ Mile Bjelajac, „Nova svedočenja o razbijanju Jugoslavije i sukobima 90-ih”, Tokovi istorije, 1/2010, str. 176, prema Jirži Dinsbir, *Moj izveštaj, (1998–2001)*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2007, str. 196.

⁵⁸⁰ *Blic*, 28. avgust 1999, str. 8. o pisanju *Figaroa* prema istom članku u *Blicu*, sredinom jula 1999. češka policija je razbila mrežu krijumčara narkotika koju je vodio „tridesettrogodišnji kosovski Albanac, nastanjen u Plzenu” i tom prilikom zaplenila 35 kilograma heroina. Ibid.

⁵⁸¹ Дмитрия Тренин Зкатерины Степановой, *Косово, международные аспекты кризиса*, Москва, 1999, део 5, „Политика западноевропейских держав в отношении косовского конфликта”, Юрий Рубинский стр. 212–246. U okviru toga pododeljak „Особенности балканской политики Германии”, стр. 230–238. Konkretno na str. 237.

početkom devedesetih, što se prenelo manjim delom i na bosansku krizu, zbog učešća katoličkih naroda bivše SFRJ u sukobu imao neposrednije interesovanje za događaje, to u vezi kosovske krize 1999. nije bio slučaj ...” i dolazi do smanjenja aktivnosti. Jednom rečju, Vatikan nije imao istaknutu ulogu u pritisku na srpsku stranu 1999. godine.⁵⁸² Albanska strana kao da je prepoznala, uz svu proalbansku propagandu u delu zapadnih zemalja, neprivačnost kulturološkog obrasca činjenice da većinski pripada islamskoj religiji, pa je u pregovorima i medijskom aspektu dat akcenat na Albance katolike. Uostalom, premijer, ministar spoljnih poslova i niz istaknutih funkcionera Albanije su tada bili katolici. Sam Ibrahim Rugova je iz islama prešao u katoličanstvo.

Ana Vujović ovako opisuje stav oficijelne Francuske i njen uticaj na javno mnjenje u njoj u proleće 1999. godine. „Posle svih problema i nesporazuma nastalih u vreme ratova na teritoriji nekadašnje Jugoslavije, još jedno veliko iskušenje očekivalo je francusko-srpske veze. Bilo je to povlačenje diplomatskih predstavnika i lektora iz Srbije i početak bombardovanja NATO-a u proleće 1999. godine. Ponovo su bili brojni natpisi protiv Srba, jer se nastojalo, kod većinom zgroženog francuskog stanovništva, opravdati besomučno bombardovanje jedne države zbog neslaganja sa politikom njenog rukovodstva (a zapravo zbog tada već i sasvim ogoljenih interesa nekih drugih država).” Ana Vujović potom ukazuje da javno mnjenje, uključujući i ono blisko vlastima, nije bilo unisono po pitanju kosovske, baš kao uostalom i ukupne jugoslovenske krize, i tu se poziva na autora ovoga rada (Dragana Petrovića): „...Zanimljivo je da su nam devedesetih godina XX veka naklonjenija bila zvanična glasila, kao što su Monde i Monde diplomatique, kao i ona koja malo više naginju desnici, poput lista Figaro, a najmanje, recimo, list francuske levice Liberation.”⁵⁸³

Iber Vedrin je dao intervju za francuske medije i CNN 30. juna. Govorio je o implementaciji Rezolucije 1244, civilnoj upravi na Kosovu, međunarodnim

---

⁵⁸² Ibid., op. cit., str. 212–246. U okviru toga pododeljak „Позиция Италии по косовскому вопросу” стр. 241–245, Konkretno str. 243.

⁵⁸³ Ana Vujović, *Srpsko-francuska susretanja*, Učiteljski fakultet, Univerzitet u Beogradu, 2011, str. 218. Poziva se na Dragan Petrović, „Srpsko (jugoslovensko) – francuski odnosi, prijateljstvo u tradiciji, sadašnjost i budućnost”, *Naš trag*, 4-2, 2005, str. 288-306, citat za str. 304.

mirovnim snagama, gde su i francuske. Rusija i Kina, po njegovim rečima, smatraju da za čitavu SRJ treba dati pomoć da se oporavi od bombardovanja i krize izazvane sankcijama. S druge strane, zapadne zemlje su podeljene, Francuska smatra da treba dati maksimalnu humanitarnu pomoć, a verovatno i pomoć oko strateških stvari kao što je obnova plovidbom Dunavom, sektori od šireg civilnog značaja i drugo. S druge strane, deo zapadnih zemalja nije spreman ni to, osim delom humanitarne pomoći.⁵⁸⁴

Vedrin je govorio na drugom programu nacionalne televizije Francuske 26. jula, i sutradan na prvom programu TV Evropa, o stanju u međunarodnim odnosima, pa je između ostalog tema bila i Kosovo. Prethodnog dana Savet bezbednosti OUN osudio je ubistvo 14 Srba na Kosovu i Metohiji, a upravo je od Kofi Anana (*Koufi 'ænæn*) imenovan predsednik međunarodne uprave Kušner. Vedrin i voditelji televizija su se složili da je u pitanju proces sistematskog nasilja nad Srbima od strane albanskih ekstremista i da se mora preduzeti mnogo toga da se taj talas nasilja zaustavi. Vedrin je pored osude ovih zločina upotrebljavao i termin osveta, polazeći od toga da je nad albanskom populacijom prethodnih meseci upotrebljavana represija, pa i zločini⁵⁸⁵ i, s druge strane, da to ima svoje uporište i u istoriji balkanskih prostora i neprijateljstvima tokom dužeg perioda.

Ministar Rišar je 12. avgusta 1999. godine, dao intervju francuskim medijima. Naveo je da francuska vojska i žandarmerija u svom sektoru Sever održava mir i sprečava u konkretnom slučaju grupe Albanaca da prodru u severnu Mitrovicu. Rekao je da nije bilo više od 200 militantnih Albanaca kod mosta na Ibru i da se tenzije trebaju spustiti. Rišar je ponovo, kao i u par slučajeva ranije, u ovom intervjuu ukazao da i pored istorijske saradnje i ranijeg prijateljstva sa Srbima da je Francuska smogla snage da u Rambujeu i pristupu bombardovanju pokaže svoj stav. Spomenuo je, s druge strane, suprotan slučaj

---

⁵⁸⁴ <https://www.vie-publique.fr/discours/208429-interviews-de-m-hubert-vedrine-ministre-des-affaires-etrangees-rad>

⁵⁸⁵ Interviews de M. Hubert Védrine, ministre des affaires étrangères, à France 2 le 26 et Europe 1 le 27, sur le décès de Sa Majesté Hassan II, roi du Maroc, les relations franco-algériennes et la reprise des vols d'Air France, les violences contre la minorité serbe au Kosovo.

<https://www.vie-publique.fr/discours/130076-interviews-de-m-hubert-vedrine-ministre-des-affaires-etrangees-fra>

istorijskog sukoba sa Nemačkom, a potom Alijanse u EU. Govorio je o porastu nezadovoljstva i opozicije u srpskom narodu prema Miloševiću u poslednje vreme, spominjući i nezadovoljstvo pravoslavne crkve.⁵⁸⁶

Vedrin je o situaciji na Kosovu dao intervju *Figarou* 28. avgusta. Priznao je da je približno tačan podatak novinara *Figaroa*, da je oko 200.000 Srba već proterano sa Kosova, i da ih u jednom trenutku nije bilo više od 30.000. Vedrin je rekao da se situacija nešto popravlja i da je masa srpskog stanovništva otišla nakon povlačenja jugoslovenske vojske i da očekuje ciklus povratka. U Prištini je ostalo svega 1.200 do 1.500 starijih Srba, a mnogi Srbi su ubijeni, kako je naveo. Ukazao je da se teško izlazi na kraj sa krajnostima, da se Albanci svete srpskom stanovništvu iako je navodno „Kušner učinio dosta” da se smire strasti. Novinar *Figaroa* pitao je da li bi rešenje moglo da bude formiranje zaštićenih srpskih kantona. Vedrin je odbio to kao realnu mogućnost, pozivajući se da je to već odbio Kušner kao visoki predstavnik. S druge strane, podvukao je da je rezolucijom 1244 Kosovo deo SR Jugoslavije, i da se u prelaznom periodu tamo može organizovati prelazna autonomija pod pokroviteljstvom međunarodnog faktora. Podvukao je da potencijalnu nezavisnost Kosova ne podržava nijedna sila, uključujući SAD, a to se odnosi i na Francusku. Ukoliko ostane postojeći režim u Beogradu, to će u perspektivi otežavati srpsku poziciju, a ako dođe do promena to će poboljšavati. Vedrin je ukazao da svi treba da se ponašaju odgovorno, pa je opomenuo Albaniju,⁵⁸⁷ a 24. avgusta na istu temu dao intervju za RTL televiziju. Naveo je da postoji pritisak na Srbe i spomenuo cifru od oko 200.000 koji su već napustili pokrajinu. Rekao je da se čine naponi da se stvori policija i žandarmerija, gde se već nalazi 80 francuskih žandarma i 40 policajaca, pored kontigenta vojnika.⁵⁸⁸

---

⁵⁸⁶ <https://www.vie-publique.fr/discours/128069-interview-de-m-alain-richard-ministre-de-la-defense-rtl-et-europe-1>

⁵⁸⁷ <https://www.vie-publique.fr/discours/130570-interview-de-m-hubert-vedrine-ministre-des-affaires-etrangeres-au-fi>

⁵⁸⁸ Interview de M. Hubert Védrine, ministre des affaires étrangères, à RTL le 24. août 1999, sur la cohésion des positions française et allemande sur le Kosovo, la protection des minorités serbes et tziganes du Kosovo et la sécurité et le maintien de l'ordre et la situation politique en Serbie.

<https://www.vie-publique.fr/discours/130698-interview-de-m-hubert-vedrine-ministre-des-affaires-etrangeres-rtl>

Žak Širak je dao intervju 30. jula 1999. Radio televiziji Sarajevo o situaciji u regionu. Pozdravio je Pakt za stabilnost Jugoistočne Evrope. Govoreći o Srbiji, ukazao je da je aktuelni režim u Beogradu autoritaran i bez potrebnih moralnih vrlina, o čemu govori i sukob na Kosovu. S druge strane, ukazao je da francuska politika nije protiv srpskog naroda, za koga planira dugoročnu saradnju, već protiv postojećeg režima.⁵⁸⁹

Ministar za evropska pitanja Francuske Pier Moskovic, je posetio Ljubljanu 28 juna 1999. godine, gde je razgovarao sa ministrom za evropske integracije Slovenije, Igorom Bavčarom. U intervjuu za slovenačko Delo Moskovic ukazuje da je Slovenija stupila nedavno u proces pregovora za pridruživanje sa Evropskom Unijom i da je to jedan duži proces i niz neophodnih reformi. Takođe je podvukao da s obzirom na iskustvo niza kriza zaključno sa Kosovskom na postjugoslovenskom prostoru, da se i Slovenija tretira u tom ambijentu, kao zemlja reformi, ali koja pripada geografski tom delu Evrope. Za čitav postjugoslovenski prostor se predviđa mogućnost da uđe u EU, ali da je to jedan put reformi i da je Slovenija već zakoračila u tom pravcu.⁵⁹⁰

Bernar Kušner je postavljen za šefa civilne međunarodne misije na Kosovu i Metohiji na predlog predsednika OUN Kofi Anana, i on je tu funkciju vršio od 1999. do januara 2001. godine. Srpska strana ne može biti zadovoljna kako je Kušner vodio ovu funkciju, pa se može citirati njegova izjava tom prilikom koju je saopštio „da Srbije na Kosovu bude što manje”. U tom mandatu je veliki broj ovlašćenja u praksi prenet na kosovske (arbanaške) institucije.⁵⁹¹

---

⁵⁸⁹ Interview de M. Jacques Chirac, Président de la République, à la radio et télévision de Bosnie et Herzégovine le 30. juillet 1999, sur le Pacte de stabilité pour les Balkans, les conditions de l'intégration de la Serbie dans ce pacte et la présence de la France en Bosnie Herzégovine

<https://www.vie-publique.fr/discours/208061-interview-de-m-jacques-chirac-president-de-la-republique-la-radio-e>

⁵⁹⁰ <https://www.vie-publique.fr/discours/129759-interview-de-m-pierre-moscovici-ministre-delegue-aux-affaires-europeen> Interview de M. Pierre Moscovici, ministre délégué aux affaires européennes, avec le quotidien slovène "Delo", sur les relations franco-slovènes, la situation économique et politique slovène, le prochain élargissement de l'Union européenne à la Slovénie, Ljubljana le 28 juin 1999.

⁵⁹¹ Milomir Stepić, *Kosovo i Metohija*, Postmoderni geopolitički eksperiment, Institut za političke studije, Beograd, 2012, str. 85.

Iber Vedrin je 1. oktobra 1999. godine dao intervju francuskim medijima u vezi pitanja Kosova i Metohije. Podvukao je da ne može biti govora o davanju nezavisnosti jer bi to, između ostalog, destabilizovalo region, jer se onda postavlja pitanje položaja Republike Srpske u okviru BiH, položaj Albanaca u Makedoniji i Crnoj Gori itd. Na pitanje novinara o predlogu francuskog delatnika Besona da je moguća podela Kosova, on je podvukao da ostaje međunarodna zajednica pri autonomiji, ali ne i nezavisnosti. Vedrin je priznao da je i do sto hiljada Srba već napustilo Kosovo i Metohiju (kalkulisali su u međunarodnoj zajednici da će to biti zbog osвете Albanaca 20.000 do 30.000), a da ih je još toliko približno ostalo. Srbi i Albanci treba da kohabituju jedni pored drugih i ponovio je da Beson ima pravo da govori o podeli možda u nekom od oblika uređenja zemlje i da je to legitimno, a da se on usprotivio onim drugim glasovima nekih delatnika koji su spominjali nezavisnost kao jedno od rešenja. UNMIK treba da pomogne da se organizuju lokalni izbori na Kosovu. Vedrin podvlači da nažalost postoje napadi u više slučajeva na Srbe na Kosovu i da je međunarodna zajednica tu da to spreči i da se izgradi multietničko društvo. Najzad, rekao je, da međunarodna zapadna zajednica podržava protivnike i opoziciju Miloševića da dođe do promene na vlasti u Beogradu. Vedrin je odgovarao i na nekoliko pitanja i davanja protivargumenata voditelja *LCI* medija, koji je postavljao pitanja opravdanosti napada na SRJ. Voditelj je ukazao da je jugoslovenska delegacija prihvatila i da je to javno objavljeno u vreme pregovora u Rambujeu dobar deo zateva, na šta je Vedrin naveo da je to tačno ali da nije prihvaćen dokument u celini. Voditelj je postavljao pitanja opravdanosti nametnute, a od jugoslovenske delegacije tada neprihvaćene klauzule da međunarodne snage koje su trebale da se instaliraju na Kosovu mogu bez ikakvih ometanja da krstare čitavom SRJ i regionom, jer to narušava legitimitet SRJ. Vedrin je naveo da je tako bilo i u slučaju međunarodnih snaga u ratom zahvaćenoj Bosni.⁵⁹² Ono što je ovde nelogično od strane Vedrina i zahteva međunarodnog faktora u Rambujeu, da se od SRJ kao jedne suverene države tražilo da primi i omogući nesmetano kretanje strane vojske po svojoj

---

⁵⁹² Interview de M. Hubert Védrine, ministre des affaires étrangères, à LCI le 1er octobre 1999, sur le bilan de l'intervention au Kosovo, la coexistence des minorités, l'opposition démocratique au régime de Slobodan Milosevic, la proposition d'adaptation de la politique de sanctions contre la Serbie pour permettre une aide d'urgence avant l'hiver, et sur l'urgence de rétablir la liberté de circulation sur le fleuve Danube.

<https://www.vie-publique.fr/discours/134608-interview-de-m-hubert-vedrine-ministre-des-affaires-etrangeres-lci>

teritoriji, i da je opravdanje da je to tako bilo i u Bosni. S druge strane, primer Bosne i Hercegovine koja je priznata kao nezavisna u trenutku kada za to njeni narodi, oblik i način uređenja nisu imali dogovor i koja je bila ratom zahvaćena, i da se jedan takav protektoratski model naturaao sada 1999. godine jednoj suverenoj zemlji, koja kontroliše svoju teritoriju i nema unutrašnji rat, izuzev pobune na Kosovu koja je bila kontrolisana od snaga bezbednosti. Očigledno je da se nakon Kumanovskog sporazuma, i pravog pogroma kojim je bila izložena srpska i nealbanska zajednica na KiM u međunarodnim krugovima, uključujući Francusku, pojačala kritika napada na SRJ i diktirani uslovi u Rambujeu (koji su se i menjali u praksi pregovora tih dana).

Desetog oktobra 1999. godine Vedrin je u dužem intervjuu o situaciji u svetu, francuskim medijima, spomenuo i Srbiju. Ukazao je da se Francuska zalaže da se humanitarna pomoć, posebno preko srpske opozicije plasira u zemlju, a da u isto vreme neke druge zemlje nisu saglasne u tom pravcu. Na pitanje novinara kako je na konferenciji za štampu prethodnih dana sa grčkim kolegom, spomenuo potrebu pomoći da se na Dunavu, gde su od strane NATO-a porušeni mostovi, uspostavi pun saobraćaj, a Srbija bi to mogla postići ukoliko bi dobila pomoć, Vedrin je odgovorio da je prioritet podržati političke promene u Beogradu, a da humanitarna pomoć nije sporna.⁵⁹³

Vedrin je o situaciji u SR Jugoslaviji govorio 6. oktobra 1999. na skupu u Solunu. Ukazao je na želju da dođe do demokratskih promena u Beogradu i na podršku srpskoj opoziciji. U tom pravcu bi se srpska opozicija pomogla gorivom u mestima gde drži vlast kao i na drugi način. Govorio je i o Paktu za stabilizaciju u Jugoistočnoj Evropi, prava svih zajednica na Kosovu i dr.⁵⁹⁴

Petnaestog novembra 1999. godine u Parizu Vedrin je u mnoštvu međunarodnih pitanja spomenuo i SRJ i pitanje Kosova. Naveo je da Francuska i pored napora još nije poslala dovoljno policajaca na Kosovo, koji pored francuskog znaju srpski, albanski, engleski ili nemački jezik. Ukazao je na problem ruske intervencije u Čečeniji, koji je unutrašnje pitanje Moskve, ali da se ne može dati adekvatna paralela sa napadom međunarodnih snaga za Kosovo jer su navodno u tom pravcu bile iscrpljene diplomatske mere. S druge

---

⁵⁹³ <https://www.vie-publique.fr/discours/134440-interview-de-m-hubert-vedrine-ministre-des-affaires-etrangees-sur-la>

⁵⁹⁴ <https://www.vie-publique.fr/discours/132331-declarations-et-conference-de-presse-de-m-hubert-vedrine-ministre-des>

strane, on spominje da razume probleme sa kojim se Rusija susreće. Po pitanju Crne Gore daje se podrška njenom zasebnom i opozicionom delovanju postojećeg rukovodstva u odnosu na Miloševića, a da je svakako iz međunarodnog aspekta ona deo SRJ, jer se ne može davati podrška daljoj fragmentaciji regiona. Takođe se daje podrška opoziciji u Srbiji.⁵⁹⁵

Dvadeset četvrtog novembra 1999. godine, Loren Fabius (*Laurent Fabius*) predsednik nacionalne skupštine Francuske (parlamenta) pročitao je izjavu posvećenosti ljudskim i manjinskim pravima na Balkanu, i da postojeće granice ne bi trebalo da sprečavaju Albance sa Kosova da posećuju svoje sunarodnike u Makedoniji, Srbi druge srpske oblasti u regionu i dr.⁵⁹⁶

Kada je preminuo Franjo Tuđman predsednik Širak je 11. decembra 1999. poslao telegram Vlatku Pavletiću predsedniku Hrvatske gde je između ostalog naveo da je Tuđman bio posvećen borbi za nezavisnost svoje zemlje i njenom mestu u Evropi. Odao mu je priznanje da je doprineo potpisivanju Dejtonskog mirovnog sporazuma.⁵⁹⁷

Brižit Brdo je u teškim trenucima za tada izolovanu SRJ i Srbiju ponovo u svom novom intervjuu za beogradski NIN od 5 novembra 1999. „I dalje volim Srbe“ navela je da se protivi čak i francuskom predsedniku Širaku, sa kojim se smatra prijateljem, zbog toga što je zvanični Pariz učestvovao u bombardovanju SR Jugoslavije. Na pitanje vezano za pariski Mond koji ju je kritikovao zbog podrške Srbima, odgovorila je da ne čita taj list i da je navikla u svom životu na različite napade u delu medija još kao mlada glumica. Izrazila je želju da poseti Srbiju i SR Jugoslaviju.⁵⁹⁸ Pariski Mond je 20 aprila 1998. godine, na svojoj naslovnoj strani objavio naslov „Prosrpski intelektualci osnaženi podrškom Brižit Bardo“. U tom tekstu se kritikuju francuske javne ličnosti koje su u knjizi *L'Age d'Homme*, Saveznici Srba podržali srpsku stranu

---

⁵⁹⁵ <https://www.vie-publique.fr/discours/132392-conference-de-presse-de-m-hubert-vedrine-sur-latitude-russe-dans-le>

⁵⁹⁶ <https://www.vie-publique.fr/discours/132928-laurent-fabius-24111999-kosovo-sfor-kfor-europeanisation-balkans-dayton>

⁵⁹⁷ <https://www.vie-publique.fr/discours/137950-message-de-condoleances-de-m-jacques-chirac-president-de-la-republique> Message de condoléances de M. Jacques Chirac, Président de la République, adressé au Président de la République de Croatie par intérim, M. Vlatko Pavletic, à l'occasion de la disparition de M. Franjo Tuđman, ancien chef d'Etat croate, Paris le 11 décembre 1999.

⁵⁹⁸ NIN, br. 2497, 5. novembar 1999, “I dalje volim Srbe”, intervju sa Brižit Bardo.

u jugoslovenskoj krizi. Ovaj provokativan tekst je napisao novinar Remi Urdan, koji se posebno okomio na Brižit Bardo. Dva dana kasnije u pariskom Figarou odgovara Patrik Beson kritikujući napade Remi Urdana.⁵⁹⁹

Tokom jeseni 1999. godine, Brižit Bardo je učestvovala i dala zamajac akciji pomoći Francuske za srpsku decu, posebno na Kosovu i Metohiji. Veći broj javnih ličnosti u ovim veoma teškim trenucima za Srbiju, SRJ, i srpski narod u celini, dali su između ostalih i general Mari Pjer Galoa, Alan Malro, Žan Ditur, Alen Pokar, Fransoa Darken, slikar Katlan, Peter Handke i drugi. Brižit Bardo je tom prilikom dala intervju za Frankfurtske Vesti na srpskom jeziku.⁶⁰⁰

Uoči Nove 2000. godine, predsednik Francuske Širak i kancelar Nemačke Gerhard Šreder (*Gerhard Schröder*), zajedničkim dopisom obratili su se stanovništvu SR Jugoslavije. Oni su napomenuli da Pakt za stabilnost Jugoistočne Evrope podrazumeva i mogućnost za Srbiju i Crnu Goru. S druge strane, založili su se za promenu postojećeg režima, navodeći da su poželjne demokratske promene. Ovaj tekst je u Srbiji objavio *Nedeljni telegraf*, a preneli su i strani mediji.⁶⁰¹

Deo francuskih medija je naročito nakon napada na SRJ, od druge polovine 1999. godine, imao prilično realističan stav o bombrdovanju SRJ, ali i kritičan odnos prema propagandi koja je u delu zapadnih javnih mnjenja prethodno vođena po tom pitanju. Tako Radio Frans internacional donosi seriju emisija o medijskoj satanizaciji srpske strane u prethodnim događajima u delu zapadnih medija. Posebno interesovanje su izazivale navodne masovne grobnice albanskih žrtava koje zapravo u praksi nisu pronađene, posebno ni izbliza u onom obimu kako je to prethodno objavljivano u delu zapadnih medija, izveštava u seriji svojih emisija Radio Frans internacional tokom jeseni 1999. i početkom 2000. godine.⁶⁰²

---

⁵⁹⁹ Dragoslava Goga Koprivica, *Ja sam na strani Srba*, Pešić i sinovi, Beograd, 2019, str. 16.

⁶⁰⁰ Dragoslava Goga Koprivica, *Ja sam na strani Srba*, Pešić i sinovi, Beograd, 2019, str. 19-21.

⁶⁰¹ Message conjoint de MM. Gerhard Schröder, Chancelier fédéral d'Allemagne, et Jacques Chirac, Président de la République, adressé au peuple serbe et paru dans le journal yougoslave "Nedeljni Telegraf", le mercredi 29. décembre 1999.

<https://www.vie-publique.fr/discours/136764-message-conjoint-de-mm-gerhard-schroder-chancelier-federal-dallemagne>

⁶⁰² Tanjug Radio-France international, izveštaji tokom novembra 1999, takođe *Politika* od 17. novembra 1999, str. 1 i 3. Potom *Politika* od 11. januara 2000, str. 2, tekst Tanjug: Francuski radio RFI prikazuje knjigu Noma Čomskog.

Tanjug i beogradska *Politika* prenose pisanje *Mond diplomatika*, u martovskom broju 2000. godine, članak Pol-Mari de la Gorsa koji se odnosi na geopolitičku zaleđinu napada na SRJ 1999. godine od strane NATO. Autor ukazuje da je glavni motiv Amerikanaca za ovaj napad i instaliranje na Kosovu i Metohiji borba protiv Rusije, koja predstavlja potencijalno glavnu pretnju američkoj svetskoj hegemoniji. Opisujući momente kao što je oduševljen doček ruskih vojnika na prištinskom aerodromu od strane srpskog stanovništva Prištine, potom „se američka diplomatija mobilisala kod rumunske i bugarske Vlade i isposlovala zabranu Rusiji da upotrebljava njihov vazdušni prostor i da nadleće njihove teritorije...“.⁶⁰³

Jedan od važnih elemenata prihvatanja zvaničnog Beograda pod pritiskom NATO agresije i dolaska međunarodnih snaga na Kosovo i Metohiju je taj, da to nisu zvanično NATO snage već trupe pod okriljem OUN, iako su ih zapravo u praksi činile pretežno snage Alijanse. U okviru teritorijalne preraspodele međunarodnih snaga na prostoru Kosova i Metohije, francuskim trupama je pripao sektor Sever.⁶⁰⁴

Trideset prvog januara 2000. godine, u Parizu su zajedno održali konferenciju za štampu Iber Vedrin i ministar pri evropskim pitanjima Moskovic, gde je spomenuta i SRJ, odnosno Srbija. Naveli su da Francuska podržava ublažavanje sankcija prema SRJ i Srbiji imajući u vidu interese stanovništva i potrebu da se podrži opozicija.⁶⁰⁵

Iber Vedrin, kao ministar spoljnih poslova, dao je intervju za beogradski opozicioni list *Danas* 12. februara 2000. godine. Suština njegovog izlaganja je da smatra da je prepreka za saradnju sa SR Jugoslavijom režim na čelu sa Slobodanom Miloševićem, te da su potrebne promene u tom pravcu.

---

⁶⁰³ Tanjug, *Politika*, 7. mart 2000, strana prva, „Agresija NATO – kraj posthladnoratovskog perioda“. „...Autor teksta u *Mond diplomatiku* identifikuje Rusiju kao predmet glavne preokupacije Amerikanaca da spreče ponovno pojavljivanje jedne svetske sile sposobne da ospori jedinstvenu supremaciju SAD, kao što je to bio slučaj sa Sovjetskim Savezom.“

⁶⁰⁴ Trupe KFOR-a, Sektor Istok, pod komandom i koncentracijom trupa SAD, sektor Centar – Velike Britanije, sektor Jug Nemačke i sektor Zapad Italije. Pored toga postojali su i manji kontigenti snaga drugih zemalja raspoređeni na prostoru Kosova i Metohije. Milomir Stepić, *Kosovo i Metohija, postmoderni geopolitički eksperiment*, Institut za političke studije, Beograd, str. 184.

⁶⁰⁵ <https://www.vie-publique.fr/discours/146239-point-de-presse-conjoint-de-mm-hubert-vedrine-ministre-des-affaires-et>

Francuska, SAD i neke druge zemlje su došle do prekida diplomatskih odnosa sa Beogradom, za šta Vedrin optužuje Miloševićevu vlast. Naveo je da u okviru ambasade Švajcarske u Beogradu postoji sekcija za održavanje odnosa u ime Francuske sa SR Jugoslavijom. Francuska po njegovim rečima, nije protiv srpskog naroda već protiv režima. U tom pravcu se razmatra ublažavanje sankcija u domenu vazdušnog saobraćaja i energenata. Takođe se onim gradovima i opštinama gde je na vlasti opozicija daju izvesne povlastice. Podržava formiranje DOS-a i nabraja skupove u Istanbulu, Budvi i Berlinu poslednjih meseci. Takođe, navodi da je u Parizu primio na sastanku Đinđića, Dinkića i Draškovića. Po pitanju Kosova i Metohije navodi da je UČK razoružana i da su neki rezultati postignuti, ali da je pozicija tamošnjih Srba nezavidna. Ukazuje na neophodnost da se oni vraćaju nazad i da su početni potezi u mestu Pečuj kraj Gnjilana, i da to mora da se nastavi. Napominje da Srbi za sada odbijaju da uzimaju učešća sem nekoliko izuzetaka u novoformiranim organima vlasti, te da politika „praznih stolica“ ne može biti rešenje.⁶⁰⁶

U intervjuu za *Frans-inter* Vedrin je 20. marta 2000. naveo da su ukinute sankcije na vazdušni saobraćaj SRJ i da je to učinjeno zbog srpskog naroda i nagovora opozicije. S druge strane, uvedene su dodatne finansijske sankcije za nosioce režima u Beogradu.⁶⁰⁷

Ministar odbrane Rišar je 23. marta 2000. dao intervju francuskim medijima. On je pojasnio da po rezoluciji 1244 Kosovo nije nezavisno, već će imati značajnu autonomiju, a s druge strane neće se bukvalno integrisati pod srpskom upravom. Rišar je podvukao da se ne ide ka nezavisnosti Kosova. Međutim, novinar je pitao da li je Kušner proalbanski nastrojen, pa je tako došlo do sukoba njega sa francuskim oficirima u okviru mirovnih snaga na Kosovu. Potom je spomenut slučaj povučenog francuskog pukovnika sa Kosova Žan Mišel Mešana, za koga je Rišar dodao da je povredio zakon i da će odgovarati.⁶⁰⁸

---

⁶⁰⁶ Interview de M. Hubert Védrine, ministre des affaires étrangères, au quotidien serbe "Danas" le 12. février 2000, sur les relations entre la France et la République fédérale de Yougoslavie, le dialogue avec l'opposition démocrate serbe et l'avenir du Kosovo.

<https://www.vie-publique.fr/discours/145166-interview-de-m-hubert-vedrine-ministre-des-affaires-etrangees-au-quo>

⁶⁰⁷ <https://www.vie-publique.fr/discours/148543-interview-de-m-hubert-vedrine-ministre-des-affaires-etrangees-fran>

⁶⁰⁸ <https://www.vie-publique.fr/discours/157305-interview-de-m-alain-richard-ministre-de-la-defense-lci-le-23-mars>

Tokom juna meseca, dok su shodno Kumanovskom sporazumu trupe vojske SRJ, MUP-a napuštale pokrajinu, albanska OVK, kao i naoružani albanski civili, napadali su srpsko i drugo nealbansko stanovništvo, posebno koristeći vreme do dolaska trupa KFOR-a. Iako je teror nad nealbanskim stanovništvom nastavljen u nešto manjom meri i nakon dolaska jedinica KFOR-a, dosta toga je zavisilo i od lokalnih okolnosti, ali posebno i od porekla međunarodnih snaga. Čini se da su francuske snage znatno odgovornije vršile svoju funkciju od recimo američkih, britanskih i nemačkih vojnika u okviru plavih šlemova. Tako su pripadnici OVK upali u manastir Devič 10. juna i odatle su se morali povući dva dana kasnije kada su tu prispeli francuski vojnici iz sastava KFOR-a.⁶⁰⁹

A. L. Zeličenko (А. Л. Зеличенко), pukovnik policije iz kirgiskog sastava plavih šlemova na Kosovu i Metohiji od 1999. godine, po nacionalnosti Rus, opisuje svoje utiske iz službovanja u okviru trupa KFOR-a na severu Kosova i Metohije, gde je bio zajedno sa francuskim kontigentom. Francuski kontigent plavih šlemova ovde je činio ogromnu većinu mirovnih trupa OUN u sektoru Sever, sa centrom u Kosovskoj Mitrovici. Zeličenko napominje korektan odnos francuskog kontigenta sastavljenog ovde dobrim delom od vojnika iz Legije stranaca, i to njenog elitnog dela. Za severni deo Kosovske Mitrovice kaže da je imao za njega evropski izgled i da je to čist i lep grad. S druge strane, njegovi utisci nakon obilaska Prištine i drugih kosovskih gradova od druge polovine 1999. kada je ovde službovao, više ga podsećaju na orijent. I pored korektnog odnosa koji je konstatovao u relaciji srpsko stanovništvo severnog dela Kosova i francuskog kontigenta, on navodi i nekoliko situacija opšteg nezadovoljstva pojedinim odlukama vrha KFOR-a. Tada je dolazilo do demonstracija, blokade rada strane uprave i čak prevrtanja vojnih vozila i napada na njegove pojedine predstavnike od strane Srba kada su oni smatrali da se međunarodne snage ponašaju kao okupatori. Konstatuje da su neki od francuskih žandarma koristili priliku za šverc i ličnu zaradu, što je inače pojava koja se u ovim prilikama, izgleda teško zaobilazi.⁶¹⁰ Osamnaestog jula 1999. godine Zaličenko je bio svedok hapšenja jednog Srbina iz Severne Mitrovice pod optužbom koja je stigla iz Prištine da je navodno ranije ranio jednog Albanca. Srpsko

---

⁶⁰⁹ Milovan Drecun, *Rat za Kosovo*, Draslar partner, Beograd, 2007, str. 141.

⁶¹⁰ *Наши миротворцы на Балканах*, Российская академия наук, Институт славяноведения, Центр по изучению современного балканского кризиса, Москва, Индрик, 2007, стр. 218-219.

stanovništvo je opkolilo automobilima i blokiralo centar grada i policijsku stanicu. „...Prevrnulo je nekoliko policijskih automobila, i prebilo francuskog legionara..”. U nastavku kaže da to nije retkost i da se te scene ponavljaju u ovom trusnom periodu.⁶¹¹ U ovom periodu, inače, Albanci su proterali nekoliko stotina hiljada Srba sa svojih ognjišta širom Kosova i Metohije, prilično nesmetano iako su tu prispele za održavanje reda upravo međunarodne snage. S jedne strane, izvršen je pritisak na SRJ i Srbiju da potpišu u Rambujeu praktično amputaciju dela svoje teritorije zbog navodnog kršenja prava i prekoračivanja sile organa bezbednosti jedne suverene države protiv pobunjenika, gde su prednjačili teroristi. Nakon toga što se na tako nešto nije moglo pristati, izvršena je agresija na jednu suverenu zemlju, i dovedene međunarodne trupe da „uspostave red”. No, upravo u tom periodu izvršno je etničko čišćenje srpskog i drugog nealbanskog stanovništva na Kosovu i Metohiji. Jedini prostor gde to nije urađeno u potpunosti, ili makar u najvećem delu, je upravo najseverniji deo Kosova, gde Srbi su oduvek činili gotovo stopostotnu većinu. Međutim, upravo je njihovo samoorganizovanje i građanski otpor označen od dela međunarodnog faktora, pre svega američke politke, kao „destabilizacija prilika” na Kosovu. Prisustvo francuskih trupa u

---

⁶¹¹ Ibid., op. cit., стр. 222. Sličan incident sa još težim posledicama bio je 10. decembra 2000. gde su noću nakon napete situacije u Severnoj Kosovskoj Mitrovici Srbi prebili nekoliko UNMIK policajaca, a dvojica francuskih žandarma su zbog toga odvedena u bolnicu. Op. cit., str. 259. Međutim, najteži incidenti su bili 2. februara 2001. godine oko mosta na Ibru koji deli Mitrovicu na severni i južni deo. Tom prilikom je došlo do pucanja iz vatrenog oružja iz mase Srba sa severa i Albanaca sa juga okupljenih oko mosta, a između su bili francuski vojnici. Zeličenko smatra da su nakon više incidenata ograničenih na bacanje kamenja i hladno oružje prvo pucali sa severa, dakle Srbi i da je povređeno više Albanaca, što je izazvalo masu sa juga da nasrne na francuske vojnike, koje već u kontinuitetu optužuju da su „prosrpski” ,gde je čak 16 vojnika Francuza povređeno, kao i četiri međunarodna policajaca iz sastava drugih zemalja. Na francuske vojnike i međunarodne policajce bacano je kamenje, molotovljevi kokteli i čak par granata, zapaljeno je više njihovih vozila, transportera i automobila. Ovi incidenti su trajali naročito u periodu 28. januar – 3. februar. U Leposaviću je, kako navodi srpska organizacija Crna ruka ubila šefa stanice policije za koga se ne navodi koje je nacionalnosti i da li je stranac. Do tada je, kako konstatuje Zeličenko, situacija na severu Kosova bila daleko bolja i sem sporadičnih incidenata nije bilo ovako otvorenih sukoba. Op. cit., str. 269–270. S druge strane, širom Kosova i Metohije sledi proces progona Srba i nealbanskog stanovništva nesputanim intenzitetom i pored prisustva međunarodnih snaga, što Zaharičenko navodi, naročito na stranama 271–273.

ovom sektoru je mnogo značilo za opstanak srpske zajednice jer su za razliku od većine drugih mirovnih snaga, iz SAD, Nemačke, Britanije, doživljavani koliko-toliko kao neutralni.

Ministar odbrane Rišar je komentarisao nemire u podeljenoj Mitrovici, ukazujući da se srpsko stanovništvo izuzetno smanjilo (misleći na period nakon 5. juna 1999. godine) i da Srba na području Kosova trenutno nema više od 6%. Ono je većinsko upravo na području severnog Kosova i ne sme se dozvoliti dalje etničko čišćenje (on je nazvao napad na Srbe i nealbance „manjim etničkim čišćenjem” u odnosu na „veliko etničko čišćenje”, kako naziva navodno proterivanje Albanaca tokom prvog dela 1999. godine, za vreme NATO napada na SRJ. U isto vreme on se obraća zapadnim saveznicima da „Francuska sada nema posebne veze sa Srbima”, komentarišući istovremeno da su u dva svetska rata i ranije postojale istorijske povezanosti. Stiče se utisak i iz ovog nastupa Rišara gde se stalno spominje Milošević, da i dalje traje borba protiv njega na vlasti u Beogradu, i da se on smatra neprijateljem. U tom pravcu se spominje preostalo srpsko stanovništvo na Kosovu kao da je delom pod uticajem Miloševićeve vlasti. S druge strane, francuski oficiri i žandarmerija koja je štitila sektor sever u praksi je pokazala ne samo profesionalizam u zaštiti stanovništva severa od pogroma kojim su Srbi i nealbanci bili izloženi južno od Ibra, već i izvesnu naklonost srpskoj strani.⁶¹² Iz ovog nastupa ministra Rišara kao da postoji želja da se zapadnim saveznicima i javnosti umanjeno bilo kakva mogućnost da su francuske mirovne snage posebno naklonjene srpskoj strani

Iber Vedrin se susreo sa predsednikom Crne Gore Đukanovićem u Parizu 25. jula 2000. godine. Imajući u vidu da je francuska politika tada već uveliko otpisala Slobodana Miloševića, ovom prilikom se kontaktiralo sa Đukanovićem u pravcu realizacije te politike, odnosno usmeravanja ka koordinaciji srpske opozicije sa njim. Pored načelne podrške Đukanoviću, Vedrin je na pitanja novinara odgovorio da ne podržava bojkot predstojećih saveznih izbora od strane DPS-a i Đukanovića. Verovatno je napor francuske politike bila smena Miloševića na saveznim i predsedničkim izborima, a ne apstinencija i na taj način i slabljenje savezne države.⁶¹³

---

⁶¹² <https://www.vie-publique.fr/discours/146821-extraits-dune-interview-de-m-alain-richard-ministre-de-la-defense>

⁶¹³ <https://www.vie-publique.fr/discours/263198-point-de-presse-de-m-hubert-vedrine-ministre-des-affaires-etrangeres>

U septembru 2000. godine uoči parlamentarnih i predsjedničkih izbora u Srbiji i SR Jugoslaviji, Zeličenko navodi da su na severu Kosova i Metohije, a u manjoj meri i drugim delovima pokrajine, učestvovali u njima politički subjekti, stranke iz Srbije i Crne Gore. Međutim, tadašnji šef administracije OUN-a na KiM, francuski lekar i političar Bernar Kušner, zabranio je dolazak liderke JUL-a Mirjane Marković u Kosovsku Mitrovicu (severnu) uoči samog planiranog skupa 16. septembra. Ulogu Kušnera, kao civilnog šefa misije OUN, Zeličenko u šturim opaskama negativnije i pristrasnije ocenjuje nego ulogu samih francuskih mirovnih snaga koncentrisanih u sektoru Sever.⁶¹⁴

U okviru mirovnih trupa na Kosovu i Metohiji francuski kontigent je pokrivaio zonu na severu Kosova, koja je većinski nastanjena srpskim stanovništvom. O tome Bjelajac kaže: „Svoju službu na Kosovu, po hitnom postupku morali su napustiti general Luj le Mier i žandarmerijski pukovnik Žan Mišel Mešan. Oni su se sukobili sa Bernarom Kušnerom, civilnim upravnikom, zbog dvostrukih merila. Političari su štitili politički proklamovane stavove nasuprot stvarnosti i nesmetanom delovanju albanske mafije. Oficiri su povučeni kada su njihove izjave počele da izlaze u francuskoj štampi.⁶¹⁵ Francuski kontigent je uglavnom uspešno obavio svoju misiju razdvajanja dve etničke zajednice na severu Kosova⁶¹⁶ i biće zamenjen proleća 2011. i to upravo američkim trupama. Svedočanstva francuskih oficira i vojnih komandanata o događajima na eksjugoslovenskom prostoru dostupna su javnosti u vidu njihovih objavljenih kniga,⁶¹⁷ kao još jedno svedočanstvo o

---

⁶¹⁴ *Наши миротворцы на Балканах*, Россиская академия наук, Институт славяноведения, Центр по изучению современного балканского кризиса, Москва, Индрик, 2007, стр. 232–233.

⁶¹⁵ Mile Bjelajac, 2004, str. 311 (prema Pierre-Henri Bunel, *Crimes de guerre a l'OTAN*, Carnot editions, Chatou 2002. pp. 270–274.

⁶¹⁶ Dragan Petrović, „Analiza pisanja francuske štampe o događajima na Kosovu i Metohiji od 17. do 19. marta 2004“, Politička revija, IPS, str. 121–132. O držanju francuskog kontigenta i žrtvama koje je pretrpeo od napada albanskih terorista na str. 124–125, prema pisanju *Monda* od 19. i 20. marta 2004. i *Liberasiona* od 19. marta 2004.

⁶¹⁷ Od više literature na tu temu izdvajamo Général Philippe Morillon, *Croire et oser, Chronique de Sarajevo*, Grasset, Paris, novembre 1993, II edition fevrier 1994; Pjer-Anri Binet, *Ratni zločini NATO-a*, Gutenbergova galaksija, Beograd, 2003. u originalu Pierre-Henri Bunel, *Crimes de guerre a l'OTAN*, Carnot editions, Chatou 2002; Žak Ogar, *Evropa je umrla u Prištini*, Xsenija-Metella, Beograd, 2014.

korektnom i profesionalnom držanju predstavnika francuske vojske prema srpskom narodu tokom teških godina decenije devedesetih.⁶¹⁸

O držanju visokih oficira i komandanata francuskog kontigenta plavih šlemova u okviru trupa OUN-a, posebno na Kosovu i Metohiji, piše Ana Vujović sledeće: „Od rušenja SFRJ do protektorata UN nad Kosovom i Metohijom, francuski politički i vojni predstavnici bili su aktivno uključeni u novu balkansku krizu na različite načine, a rezultate njihovog rada tek treba analizirati. Nekoliko francuskih generala bilo je na visokim dužnostima na prostoru bivše Jugoslavije, ali oni često nisu ostajali do kraja predviđenog mandata jer su se njihovi pogledi i predlozi zasnovani na onome što se na terenu zaista zbivalo znatno razlikovali od službenih, dovstrukih standarda zapadnih vlada ili Ujedinjenih nacija. Političari su štitili politički proklamovane stavove svojih vlada nasuprot stvarnosti i nesmetanom delovanju albanskih kriminalaca, pa su oficiri povlačeni kada bi njihove istinite izjave, ali za njihove Vlade nepovoljne, počele da izlaze u francuskoj štampi. Tako su sa Kosova morali otići visoki francuski oficiri koji su se sukobili sa tadašnjim civilnim upravnikom (a kasnije ministrom inostranih poslova Francuske) Bernarom Kušnerom (Bernard Kouchner), jer su mu zamerili zbog njegovih dvostrukih merila. Na opšte zgražavanje međunarodne zajednice, kasnije će se utvrditi da se ovaj nekadašnji prvi čovek humanitarne organizacije – Lekari bez granica, tokom svog mandata na mestu civilnog upravnika na Kosovu ponašao krajnje neobjektivno i antisrpski, što je razočaralo mnoge frankofile u našoj sredini (osobito kada je bilo reči o trgovini ljudskim organima pred kojom su međunarodne snage zatvarale oči), ne toliko zbog toga što je takav bio njegov lični stav, koliko zbog činjenice da je francuska zvanična državna politika

---

⁶¹⁸ „Tada je bilo mnogo zločina, svakako veoma groznih i sa srpske strane, u čemu se kritika i njihovo rasvetljavanje mora postići, pre svega u samoj srpskoj sredini. Međutim, veoma je važno da se ukaže da su zločine, verovatno i u ne manjoj meri, činile i druge zaraćene strane i da je nepravedan pokušaj izvesnih političkih krugova na Zapadu i delom u islamskom svetu, da srpska strana bude glavna optužena, a nekada čak i jedino optužena i obeležena u tom pravcu. Otuda je presudno važno rasvetljavanje činjenica, u čemu je već sada jasno da nije dovoljan i objektivan Haški sud stvoren *ad hoc* za suđenje ratnim zločinima na prostoru bivše SFRJ. O tome svedoči i otkriće o monstuoznom čerečenju nevinih srpskih žrtava sa Kosova i Metohije i prodaji njihovih organa od strane OVK, i to nakon prestanka ratnih dejstava u periodu 1999–2000. Otkriće da su dokaze u tom pravcu uništili predstavnici tog istog Haškog suda 2004. predstavlja uz sve ostale afere, konačnu diskreditaciju tog suda sa političkim motivima.” Mile Bjelajac, op. cit.

najverovatnije takvo ponašanje podržavala ili, bar prećutno, prihvatala. Godine 2010. oko 2000 Francuza nalazilo se među pripadnicima KFOR-a na Kosovu, a 50 ih je bilo u redovima policije UNMIK.”⁶¹⁹

List *Danas* doneo je tekst-intervju sa komandantom francuskih trupa plavih šlemova u Bosni i Hercegovini Žanom Kotom, koji je komandovao trupama OUN od 1. jula 1993. do 15. marta 1994. Govoreći o bitkama u vezi Srebrenice on spominje komandanta muslimanskih snaga u njoj Nasera Orića. „...Nikako ne mogu da shvatim zašto je taj ključni čovek odbrane enklave povučen. Razlozi za to su potpuno mutni, rekao je Kot, a zatim skrenuo pažnju da nema jasnog odgovora ni na pitanje zašto britanski general, koji je komandovao snagama UNPROFOR-a za BiH (reč je o Rupertu Smitu), u to vreme pada Srebrenice, nije bio na svojoj dužnosti. Bio je na odmoru i vratio se tek 13. jula... Kot zatim navodi da je odbijen njegov zahtev za pojačanje Nordjicima srebreničke enklave (veličine petnastak kilometara i dužine i širine), koja je imala samo 200 Kanađana.

Osnovno pitanje pada Srebrenice nisu ovakve ili onakve procene namera srpskih snaga, ni odluke generala Bernara Žanvijeja. Istinsko pitanje je šta su velike sile, među njima i Francuska, htele da učine sa ovim enklavama u trenutku kad se proizvodila dejtonska karta... rekao je general Kot.”⁶²⁰

Kada je u pitanju Bosna i Hercegovina, uključujući položaj Republike Srpske, nakon Dejtonskog sporazuma postojala je dugi niz godina, praktično sa izvesnim modifikacijama, sve do današnjih dana tendencija stalnog pritiska od strane dela međunarodne zajednice ka centralizaciji zemlje, smanjenju i čak oduzimanju pojedinih ingerencija RS. Francuski politikolog Stefan Rosier (*Stéphane Rosiere*), ukazuje da je u deceniji nakon Dejtona došlo do samo delimičnog povratka izbeglih lica, jer su mnoga od njih voljno ili nevoljno promenila mesto svog stanovanja. Tako se u Muslimansko-hrvatsku federaciju vratilo preko 265.000 raseljenih lica, a u Republiku Srpsku oko 151.000. Autor

---

⁶¹⁹ Ana Vujović, *Srpsko-francuska susretanja*, Učiteljski fakultet, Univerzitet u Beogradu, Beograd, 2011, str. 221–222.

⁶²⁰ Tekst Dževada Sabljakovića „Šta su u misiji francuskog parlamenta rekla četiri generala kojima je Ministarstvo odbrane zabranilo javno svedočenje o srebreničkoj drami”, *Danas*, 14. decembar, 2001.

smatra da su posebno lokalne hrvatske i srpske vlasti bile malo zainteresovane za povratak izbeglih lica.⁶²¹

Govoreći o povratku izbeglica u Hrvatsku u ovom decenijskom periodu od 1995, autor napominje da su tu postignuti izuzetni rezultati posmatrano u brojkama. Naročito je po njemu uočljiv napor hrvatske države da nakon Erdutskog sporazuma koji na kraju, uz sva obećanja srpskoj populaciji koja je tu većinska, nije doneo nikakvu autonomiju, a broj povratnika Hrvata je maksimalan upravo u toj oblasti. Međutim, on smatra da je veliki i suštinski problem što najveći deo Srba, posmatrajući čak i samo one koji su napustili Krajinu, a navodi preko 300.000, uopšte se ne vraća na svoje kućne pragove niti, što je još važnije navesti, Hrvatska čini vidljive napore da do toga i dođe. Međunarodni faktor po njemu, nije u tom pravcu vršio dovoljno pritiska na vlasti Hrvatske, i zaključuje da je povratak stanovništva deceniju nakon prestanka oružanih sukoba u Hrvatskoj obojen političkim motivima, i u ovom slučaju segregisan prema Srbima.⁶²²

Kada je u pitanju Kosovo i Metohija, Rosier navodi krah međunarodne zajednice po pitanju izbeglih lica i ljudskih prava, pre svega Srba i drugih nealbana. U svakom slučaju on smatra navodne masovne migracije i bežanje albanskog dela populacije za vreme sukoba i NATO bombardovanja proleća 1999, potom proces gde su se oni u punom broju vratili nazad (bez obzira o kojem broju njih se radilo u periodu proleća 1999). I ne samo to. Stiče se utisak i da se deo Albanaca koji nisu ranije živeli na Kosovu i Metohiji od dolaska međunarodnih snaga, sredinom 1999, nastanio na prostoru pokrajine. Međutim, ako više nema problema sa albanskim delom populacije što se tiče izbeglih lica, nastaje veliki problem što upravo od dolaska međunarodnih snaga, pre svega srpski deo populacije, a šire posmatrano i drugi nealbanci, masovno napušta Kosovo. Smatra da je samo do sredine 2004. reč o preko 250.000 Srba.⁶²³ U isto vreme autor navodi sukobe u Makedoniji između Albanaca i Makedonaca okončane Ohridskim sporazumom, te nemire i u prostoru tzv. centralne Srbije, njenom krajnjem južnom delu (misli se na

---

⁶²¹ Stéphane Rosiere, "La communauté internationale face au nettoyage ethnique: Dayton dans une perspective historique", *L'ex-Yougoslavie dix ans après Dayton*, L'Harmattan, Paris, 2005, p. 35.

⁶²² *Ibid.*, op. cit., pp. 40–41.

⁶²³ *Ibid.*, op. cit., pp. 43–45.

Preševsku dolinu u širem smislu), pa zaključuje da je nestabilnost na Balkanu, prevashodno zbog albanskog faktora i dalje evidentna.

Do sličnih zaključaka kada je u pitanju situacija na Kosovu i Metohiji dolazi i profesor Sorbone-IV iz Pariza Andre-Luj Sanguin (*Andre-Louis Sanguin*). On konstatuje da je srpsko i nealbansko stanovništvo već od dolaska međunarodnih snaga, juna 1999, izloženo strašnom pritisku i da je preostalo približno još oko 120.000 Srba, a da ih je proterano po njegovim podacima možda i 100.000 samo u periodu prvih meseci od Kumanovskog sporazuma.⁶²⁴ Iako se cifre proteranog srpskog stanovništva razlikuju kod navedenih francuskih autora, jasno je da se oni slažu da se radi o pravom pogromu i egzodusu i to upravo od kako se pokrajina našla pod upravom međunarodnih snaga.

Profesor Predrag Simić ovako sumarno vidi francusko-srpske odnose tokom devedesetih godina u vreme jugoslovenske krize: „Produblјivanje političke krize u Jugoslaviji, dovešće do krvavog raspleta i građanskog rata koji je počeo 1991. godine koji će izazvati najtežu posthladnoratovsku krizu u Evropi i dovesti i do kratkotrajne polarizacije između vodećih zemalja Evropske zajednice u trenutku prerastanja ove organizacije iz ekonomske u političku zajednicu. Vođena svojom jakobinskom tradicijom ali i tradicionalnom politikom na Balkanu, Miteranova Francuska je uzaludno nastojala da spreči raspad Jugoslavije, i kada u tome nije uspela pokušala je da ublaži njene posledice upućivanjem najpre humanitarne pomoći a potom i francuskih vojnika u mnogobrojne mirovne misije na tlu bivše Jugoslavije, počev od FORORONU-a do KFOR-a.

Francuska javnost je burno reagovala na zločine i masovna kršenja ljudskih prava tokom građanskog rata u bivšoj Jugoslaviji i to će, između ostalog, dovesti i do podela između francuskih tradicionalista, koji su za Srbiju i Jugoslaviju, gledali iz ugla istorijske bliskosti, i mondijalista koji, poput Alena Minka, smatraju da je Francuska početkom devedesetih, svrstajući se na stranu Rusije i Srbije – izabrala pogrešnu stranu istorije. To će biti povod jednom broju tvorca francuskog javnog mnjenja da zakluče da je sa Miteranom i zločinima počinjenim u građanskom ratu – nestala i tradicija francusko-srpskog prijateljstva, a da će budući odnosi dva naroda biti uslovljeni

---

⁶²⁴ Andre-Louis Sanguin, “L’ex-yougoslavie sans la Slovénie: gommer le Trou Blanc sur la carte politique de l’Union Européenne?”, *L’ex-Yougoslavie dix ans après Dayton*, L’Harmattan, Paris, 2005, pp. 261.

– spremnošću Srbije da se suoči s nedavnom prošlošću, i ispuni kriterijume koji važe i za sve druge narode istočne Evrope na njihovom putu ka Evropskoj uniji. Ma koliko šematizovani, ovakvi pogledi su snažno prisutni među francuskim intelektualcima (naročito među novim filozofima) i političarima srednje i mlađe generacije, i u određenoj meri podržavaju i francusko preispitivanje vlastitih opredeljenja u procesu mondijalizacije. Širakova Francuska je ipak spremno reagovala na pad režima Slobodana Miloševića u Srbiji oktobra 2000. godine i ubrzo posle demokratskih promena novim vlastima otvorila vrata evropskog samita u Bijaricu. Oduševljenje koje su izazvale ove promene, međutim, suočiće se se ubrzo s izazovima demokratske tranzicije u Srbiji, naročito posle ubistva novog srpskog premijera Zorana Đinđića u martu 2003. godine i rešavanja kosovske krize.

Na srpskoj strani, savremeni pogledi na Francusku čine mešavinu tradicionalnog prijateljstva, političkog realizma i prikivenog očekivanja da bi ova zemlja i na početku XXI veka ipak mogla odigrati ulogu sličnu onoj kakvu je imala na južnoslovenskim prostorima početkom XIX i XX veka (u određenoj meri, takva očekivanja su imala određenog uticaja i na poteze vlasti u Beogradu, na samom početku jugoslovenske krize). Prijateljska osećanja prema Francuskoj danas su naročito živa među pripadnicima srpske srednje klase, koja ne zaboravlja uticaj koji je Francuska imala u prvoj polovini XX veka na stvaranje građanskog društva u Srbiji, formiranje srpske inteligencije i kulturnih uticaja koji su i danas veoma snažni, uprkos svim promenama u Evropi i svetu posle Drugog svetskog rata i naročito, po završetku hladnog rata.⁶²⁵

Uoči izbora u SR Jugoslaviji Vedrin je 18. i 20. septembra dao intervju francuskim medijima u kojima je spomenuo i izbore u Srbiji i Crnoj Gori. On je apelovao na srpski narod da podrži opoziciju, koja bi u slučaju pobede dovela do ukidanja sankcija i međunarodne podrške.⁶²⁶

Odmah nakon održanih predsedničkih i parlamentarnih saveznih izbora 26. i 27. septembra Vedrin je, obraćajući se francuskim medijima, pozdravio odlične rezultate Koštunice i ukazao da je za očekivati da Milošević izgubi

---

⁶²⁵ Mladen Radonjić, *Priče o prijateljstvu Srba i Francuza, Savez potomaka ratnika Srbije 1912–1920*, Beograd, 2009, str. 218–219.

⁶²⁶ <https://www.vie-publique.fr/discours/142409-interviews-de-m-hubert-vedrine-ministre-des-affaires-etrangees-rad>

predsedničke izbore. Naveo je da je početkom tog meseca poslata poruka biračima u SRJ da se podrži Koštunica i opozicija.⁶²⁷

Žak Širak je pozdravio petog i šestog oktobra demonstracije u Beogradu, i promene vlasti obraćanjem francuskim medijima posebnom deklaracijom. Naveo je da se čuo sa Koštunicom u telefonskom razgovoru 6. oktobra i da mu je čestitao u ime Francuske, ali i u ime EU kojom predsedava. Pozvao ga je da dođe u Biaric za nekoliko dana na Evropski savet. Poručio je Koštunici da će SR Jugoslaviji biti ukinute sankcije Evropske unije. Francuskim medijima Širak je poručio da će Milošević odgovarati za svoje propuste i „kriminalne” radnje.⁶²⁸

Već šestog oktobra 2000. predsednik SRJ Koštunica je dobio čestitke od premijera i cele francuske Vlade, te nagoveštaj da ministar spoljnih poslova doputuje u posetu Beogradu.⁶²⁹ Predsednik Vlade Francuske Lionel Žospen, je poslao pismo čestitke Koštunici „na istorijskom događaju”, i ukazao na podršku SR Jugoslaviji od strane EU koja će slediti i da će Francuska na tome predano raditi.⁶³⁰

Žak Širak, predsednik Francuske, posetio je Zagreb 22. novembra 2000. godine, i susreo se sa predsednikom Hrvatske Stipe Mesićem. Tom prilikom dao je intervju televiziji Hrvatske, gde se na pitanje o promenama u Srbiji izrazilo povoljno izjasnio u tom pravcu. Širak smatra da su to demokratske promene, koje će poštovati ljudska prava i demokratiju, i da je to veliki iskorak napred za ceo Balkan. Širak je takođe odgovorio na pitanje njegove predstojeće posete Kosovu, gde je napomenuo da je to prevashodno poseta francuskom kontingentu pri OUN mirovnih trupa i da će se, između ostalog,

---

⁶²⁷ <https://www.vie-publique.fr/discours/142787-interviews-de-m-hubert-vedrine-ministre-des-affaires-etrangeres-aux-r>

⁶²⁸ Déclarations à la presse de M. Jacques Chirac, Président de la République, sur l’annulation des résultats des élections présidentielles en Yougoslavie par Slobodan Milosevic et le soulèvement des Serbes pour le chasser du pouvoir, Enrichemont, Cher, le 5 et Paris le 6. octobre 2000.

<https://www.vie-publique.fr/discours/148762-declarations-la-presse-de-m-jacques-chirac-president-de-la-republiqu>

⁶²⁹ <https://www.vie-publique.fr/discours/147296-communique-des-services-du-premier-ministre-sur-la-victoire-de-m-kostun>

⁶³⁰ Message de félicitations de M. Lionel Jospin, Premier ministre, adressé à M. Vojislav Kostunica pour son élection à la présidence de la République de Serbie, Paris le 6. octobre 2000.

sresti i sa Kušnerom, koji je u sličnom mandatu. Na kritičko pitanje o odnosu novih srpskih, vlasti, konkretno predsednika SRJ Koštunice, prema Haškom tribunalu (izjavio je da je to politički sud), Širak je odgovorio da poštuje Koštunicu i da je on demokrata.⁶³¹

Vedrin je u širem intervjuu koji je francuskim medijima dao o situaciji u zemlji i svetu 18. aprila 2001, spomenuo i SRJ, odnosno Srbiju. Naveo je da su došle demokratske promene i da je Koštunica kao novi predsednik SRJ dobio podršku naroda, a da Zoran Đinđić kao predsednik Vlade Srbije takođe ima važnu ulogu. Koštunica koji je pravnik smatra da se Miloševiću treba suditi u Srbiji za propuste u svojoj politici, a ne isporučiti međunarodnom tribunalu, što je po Vedrinu međunarodna obaveza Beograda da isporuči osumnjičene, pa i bivšeg predsednika SRJ. On je naveo da ne treba trošiti snagu novih vlasti u Beogradu od strane međunarodnog faktora za svaku obavezu, ali da je, s druge strane, logično da protokom vremena nove vlasti pokazuju sve više i u odnosu na međunarodne obaveze i očekivanja.⁶³²

U Francuskoj nevezano od dnevno-političkih, pa delom čak i geopolitičkih opredeljenja, tradicionalisti, imajući u vidu istorijsku povezanost sa Srbima, svakako predstavljaju onaj deo stanovništva koji prema srpskom pitanju imaju izesne simpatije. To je došlo makar delom do izražaja i u jugoslovenskoj krizi. Tako Bernar Leroy (Bernard Leroy), predsednik jednog udruženja francuskih starih ratnika, govoreći o tradiciji i francusko-srpskom prijateljstvu, te obnovi spomenika Zahvalnosti Francuskoj u Beogradu, između ostalog, vezano za francusku politiku u jugoslovenskoj krizi kaže: „...Obnova ovog spomenika, sa francuskim učešćem, je simbol produbljivanja veza između naše dve zemlje i prijateljstva. Ta geopolitička uloga Srbije je ponovo uzeta u obzir u Francuskoj početkom 90-ih godina, posle objave nezavisnosti Slovenije, zatim Hrvatske. Ujedinjena Nemačka je priznala nove balkanske republike, iznenadivši Evropljane, na prvom mestu Francusku. Strah od ponovnog germanskog uticaja u Evropi koja se tek oslobodila sovjetskog tutorstva, naterao je Francusku da se založi za Srbe, znači i za Jugoslovene. Odugovlačenje

---

<https://www.vie-publique.fr/discours/150226-message-de-felicitations-de-m-lionel-jospin-premier-ministre-adresse>

⁶³¹ <https://www.vie-publique.fr/discours/150083-interview-de-m-jacques-chirac-president-de-la-republique-la-televis>

⁶³² <https://www.vie-publique.fr/discours/180003-interview-de-m-hubert-vedrine-ministre-des-affaires-etrangeres-fran>

bosanskog konflikta i promene u Predsedništvu Republike su, nažalost, modifikovali francuske stavove. Patnja, koju je izazvalo naše učešće u sastavu NATO-a, u bombardovanjima 1999. godine, je prošlost, koja će biti izbrisana.”

U vezi otvaranja Haškog tribunala specijalno za prostor bivše SFR Jugoslavije, istaknuti francuski advokat Žak Veržes (Jacques Vergès) dao je intervju dnevnom listu *Danas* 27. decembra 2001. On je žestoko kritikovao manjak pravnog osnova, ali i minimum političke objektivnosti prilikom odluke o formiranju ovog suda i načina njegovog delovanja. „...Pravosuđe je oduvek bilo osetljivo na pritiske političkih centara moći. Novost jeste da je ono postalo osetljivo na pritiske javnog mnjenja, a javno mnjenje je sve više izmanipulisano zahvaljujući medijima, iza kojih stoje jaki centri finansijske moći. Međunarodni krivični sud u Hagu za bivšu Jugoslaviju je osnovan odlukom SB suprotno Povelji UN. Povelja ne daje to pravo SB. Određena ovlašćenja koja daje SB su vrlo fluidna i neodređena. Kofi Anan je to nedavno priznao diplomatskim rečnikom, govoreći o uobičajenom, normalnom postupku osnivanja takvih institucija.

Osnivanje suda u normalnoj proceduri podrazumeva najpre raspravu u Generalnoj skupštini, ili sazivanje međunarodne konferencije, kao što je nedavno bio slučaj u Rimu, gde je održana Međunarodna konferencija o osnivanju međunarodnog krivičnog suda. U slučaju Haškog suda za bivšu Jugoslaviju, nekima se veoma žurilo. Kad kažem neki, to sigurno nije bila Vlada Tajlanda, Vijetnama ili Perua. Neki su NATO. Ne mislim da UN postoje zbog obavljanja kućnih poslova u NATO. Već po tom prvom osnovu, načina osnivanja, sud je neligitiman. U svim demokratskim društvima sud primenjuje zakone, a zakone donose parlamenti. Haški tribunal sam određuje proceduru koja je od njegovog osnivanja do danas promenjena najmanje deset puta i to bez ikakve kontrole. To je nasilje nad principom podele vlasti na zakonodavnu i izvršnu. Gore od toga je princip po kojem ovaj sud funkcioniše – retroaktivna primena krivičnog zakona. Pri tome se poziva na Ženevsku konvenciju, kojom kazna uopšte nije precizirana, jer je određuje svaka konkretna zemlja. Uostalom skala kazni ovog suda nije skala kazni jugoslovenske države. Nema zločina bez zakona koji ga definiše, nema kazne dok zakonom nije precizirana. Teško je ovaj sud ne osporiti i kada se zna način njegovog finansiranja. Finansira se iz privatnih fondacija poput Soroševe i dr., ili iz nekih azijskih zemalja, kao što je Saudijska Arabija, Pakistan, ili Indonezija. Već u startu takvo finansiranje čini sud selektivnim, pravda postaje privatna.

Statut dozvoljava, čak i tužiocu, da zabrani odbrani uvid u dokumenta, pa svedoci bivaju maske bez lica i glasa. Takav skandal se dogodio u slučaju afere

Drajfus, kad je ovaj francuski oficir optužen za špijunažu na osnovu dokumenata dostavljenih sudu, za koje je osporeno odbrani pravo na uvid. Ova afera je uzdrmala celokupan politički život Francuske. Spomenuću i proces Dimitrovu pred nacističkim sudom u Lajpcigu 1933. U ovom procesu, bilo je montiranih svedoka, ali ne maskiranih. Konfrontacija je bila moguća. Svi sudovi su inače bazirani na principu suprotnosti: optuženi nasuprot onoga ko optužuje.

Tribunal je instrumenat rata. On je isto što i Mek Daglasov bombarder. Ili vojni radar – upotrebljen u vojnim operacijama. U trenutku kad javno mnjenje Britanije postaje uznemireno zbog bombardovanja civilnog stanovništva u Srbiji, Luiz Arbur, tadašnji tužilac ovog suda podiže optužnicu protiv Miloševića. Zašto baš u tom trenutku? Zbog toga što na taj način optužnica opravdava bombardovanje. Očigledno je, po mnogo čemu, da je svrha ovog suda amnestiranje NATO agresije. Sud je osnovan 1993, a smatra se nadležnim za događaje iz 1991. godine! Ovaj rat je vođen po principu: nula žrtava na jednoj strani, uz bombardovanje populacije dok ne popusti. Isti princip je primenjen u toku Drugog svetskog rata u nemačkom bombardovanju Konventrija ili engleskog bombardovanja Drezdena. Šta je tu zločin, ko čini zločin.”⁶³³

Francuski filozof Bernar Levi zauzeo je izuzetno negativan stav prema srpskoj strani u francuskoj javnosti tokom događaja devedesetih. Istina, on je recimo prilikom svog dolaska u Beograd 1993. i podržavanja tadašnjeg studentskog štrajka i opozicije isticao da je jedino protiv režima i vlasti SRJ i srpskih, a ne i protiv srpskog naroda. Međutim, naročito po pitanju jugoslovenske krize, dakle sukoba u BiH i Hrvatskoj, imao je veoma istaknutu javnu ulogu veoma oštire kritike srpske strane. Kada je došao u Beograd decembra 2001, dao je u vezi svega toga intervju listu *Danas* i novinaru Zoranu M. Cvijiću, a posebno kako on vidi srpsku opoziciju i uloge samog Levija u javnom mnjenju Francuske vezano za jugoslovensku krizu. „Prvo sam pozdravio srpske demokrate koji se bore protiv Miloševića, a potom sam se zabrinuto zapitao u ime čega su opozicija. Da li zameraju Miloševiću što je izgubio, ili što je započeo rat, da li mu prebacuju što ih je odvojio od Zapada, izazvavši sankcije, ili što je izvršio masakr nad civilnim stanovništvom Sarajeva? To su zaista bila prava pitanja. Među prisutnim su bile pristalice obe grupe.

---

⁶³³ *Danas*, 27. decembar 2001, str. 14, „Intervju sa Žakom Veržesom”, U ime ‘ideala’ krše se prava pojedinaca, intervju vodio Dragoslav Koprivica.

Jedni koji su mislili da je on zao duh koji ih odvaja od Evrope i drugi, koji su bili ubeđeni da je on istinski fašista koji ubija druge Jugoslovene.

Novinar: U grehe Vam se ubraja i stavljanje potpisa na apel za bombardovanje Srbije.

Levi: Potpisao sam mnogo tekstova koji su pozivali na obaranje Miloševića.

Novinar: Pitam Vas za poziv na bombardovanje, a taj tekst su potpisali, ako se dobro sećam i Bernar Kušer, Kadare...

Levi: Nisam imao cilj da se Beograd bombarduje, već da se sruši Milošević, da bi bila zadovoljena pravda prema bosanskim žrtvama, takođe, da bi se zaustavio rat na Kosovu i napokon da bi se oslobodio srpski narod. Zato, kad se i ispostavilo da nema drugog načina da se ukloni Milošević, pomirio sam se s neophodnošću da bude bombardovana pančevačka rafinerija, vojni ciljevi, centri komandovanja.

Novinar: Mislite da je bombardovanje uzrok njegovog pada?

Levi: Smatram da je ono umnogome doprinelo da on bude oslabljen i da je ono sa sankcijama, javnim mnjenjem, naporima demokrata, sabralo; nikad ne odlučuje samo jedan element, i napokon uticalo da mu dođe kraj. Uz sve to, uticaj je imala i činjenica da je izgubio rat. Milošević je obećao srpskom narodu srećnu budućnost, a uistinu doneo mu je bedu, smrt, razočarenje, sve to treba dodati razlozima njegovog pada.

Novinar: Zašto ste se kandidovali 1994. na listi 'Za Sarajevo' za Evropski parlament?

Levi: Hteli smo da primoramo Zapad i kandidate za parlament da se okanu Miloševića i da dignu glas protiv zločina srpske vojske i paravojnih grupa. Sa još nekima, povukao sam se pre izbora sa liste, jer na nisam političar."⁶³⁴

Na suđenju Slobodanu Miloševiću u Hagu, početkom 2005, francuski pukovnik Patrik Bario (Patrick Barrieau) koji je u ratu u BiH bio član UNPROFOR-a izjavio je da su pritisci na oficire i vojnike plavih šlemova bili veliki od strane administracije, a nekada i vojne komande plavih šlemova, naročito u završnoj godini sukoba.⁶³⁵

---

⁶³⁴ *Danas*, 22–23 decembar 2001, Zoran M. Cvijić: intervju sa francuskim piscem i filozofom Bernar-Anri Levijem, str. 23.

⁶³⁵ „Svi koji bi pokušali da iznesu nešto suprotno onome što se pojavljivalo u štampi i na TV, i kad god bi pokušali neki tešnji kontakt sa Srbima, bili bi u tome osujećeni.

Francuski književnik i bivši ministar Maks Galo kritikovao je medijsku sliku srpske strane tokom zahuktavanja medijskog rata u delu francuskih medija tokom bosanskog sukoba. On se ne slaže sa takvim jednostranim i na momente potpuno neargumentovanim kritikama, ne samo tadašnjeg srpskog političkog vođstva već nekada i čitavog srpskog naroda. On se pita da li se na takav način naivno uleće u ćorsokak čitavog istorijskog revizionizma, jer očigledno da postoje snage u tadašnjem svetu kojima jedan takav koncept odgovara.⁶³⁶

„Francusko-srpska saradnja je u ponovnom usponu, a završetak demokratske i ekonomske tranzicije u Srbiji se nazire. Osim toga, Srbija je ponovo prevazišla svoju nedaleku prošlost i želi da se, s punim pravom, uključi u novu evropsku zajednicu...”⁶³⁷

Predsednik Narodnog veća Časti, Republikanske asocijacije Starih ratnika Žorž Dusan (*Georges Dusan*), je u vezi jugoslovenske krize i međunarodne situacije, ali i mogućnosti saradnje srpskih i francuskih organizacija ratnika izjavio: „...Poznavanje naše zajedničke prošlosti, može pomoći da sadašnje i buduće generacije izgrade svesno i hrabro svoju egzistenciju, danas i ubuduće. Može im poznavanje prošlosti pomoći da se odupru svim finansijskim i političkim silama koje imaju samo jedan veliki cilj: vladati svetom pokoravajući narode svojim kapitalom i oružjem. Protiv nehumanosti ratova bilo koje prirode, suprotstavimo se našom voljom za mirom i solidarnošću. Prijateljstvo naša dva naroda i solidarnost naših asocijacija su faktori koji će, udvostručeni, omogućiti da izgradimo svet mira i sreće, vođen humanizmom ljudi dobre volje.”⁶³⁸

Svim vojnicima koji bi pokušali da stanu na stranu Srba, lepljena je etiketa da se svrstavaju uz ekstremiste i prečeno im je ‘rancem ili sandukom’, ako se drznu da govore istinu. Isto se odnosilo na diplomate, dodao je svedok, ilustrujući to primerom Karla Bilta, kome je preporučeno iz Zagreba i Vašingtona da čuti, kada je izjavio da bi, za ono što se dešavalo u Kninu, trebalo da odgovara i Franjo Tuđman”, u *Večernjim novostima* od 12. januara 2005, članak Miroslava Zarića „I general Rouz morao da čuti”.

⁶³⁶ Branko Ilinčić, *Jugoslovenska kriza i rat 1991–1995*, III Knjiga, Spoljašnji faktori rata, Miroslav str. 1124, poziva se na: Smilja Avramov, *Posherojski rat Zapada protiv Jugoslavije*, str. 10.

⁶³⁷ Mladen Radonjić, *Priče o prijateljstvu Srba i Francuza, Savez potomaka ratnika Srbije 1912–1920*, Beograd, 2009, str. 222.

⁶³⁸ Mladen Radonjić, *Priče o prijateljstvu Srba i Francuza, Savez potomaka ratnika Srbije 1912–1920*, Beograd, 2009, str. 221.

* * *

Smena političke vlasti u Srbiji, oktobra 2000. godine, naišla je na simpatije zvanične francuske politike i samog predsednika Širaka. Novi predsednik SR Jugoslavije Vojislav Koštunica uživao je posebne simpatije francuskih vladajućih političara, pa je i njegova prva spoljnopolitička poseta bila upravo u Francuskoj. Francuska je imala i određenu ulogu na srpskom etničkom prostoru tokom ovog perioda na više načina. Njene mirovne snage su se nalazile u okviru međunarodnih snaga pod platformom UN i u Bosni i Hercegovini (Republici Srpskoj) i na prostoru južne srpske pokrajine Kosovu i Metohiji, saglasno Kumanovskom sporazumu i rezoluciji 1244. Na Kosovu i Metohiji francuske snage iz sastava međunarodnih trupa za održavanje mira raspoređene su na severnom delu pokrajine, gde je brojno dominantan srpski živalj koji se samoorganizovao u cilju svog daljeg opstanka pred naletima Albanaca (Šiptara). Francuske jedinice su se pokazale uglavnom korektne i uspešno su obavljale svoj posao. To je posebno došlo do izražaja u vreme naleta albanskih huligana od 14. do 17. marta 2004. godine, kada je profesionalno delovanje francuskog kontigenta umanjilo posledice nasrtaja na živote Srba i drugih nealbanaca, kao i na srpska materijalna i kulturna dobra na KiM. U tom pravcu i francusko javno mnjenje nešto popravlja svoju sliku prema srpskim interesima u odnosu na prethodne godine.⁶³⁹

Imenovanje za prvog šefa UNMIK-a na Kosovu i Metohiji, Bernara Kušnera, Francuska dobija direktniju ulogu na ovom prostoru. Kušner se istakao kao najnenaklonjeniji političar iz Francuske prema srpskom pitanju još devedesetih godina. Kao šef UNMIK-a on se pokazao izuzetno nenaklonjen Srbiji, udario je temelje budućem izdvajanju južne srpske pokrajine iz nadležstva Beograda. Milovan Drecun navodi kao važan elemenat i to što je Kušner telefoniju Kosova poverio francuskom Alkatelu, što je donelo određenu finansijsku dobit Francuskoj kao i neke druge privredne beneficije. On navodi i da je na Kosovu i Metohiji pored daleko najuticajnije američke i nemačke obaveštajne službe, nakon 1999. delovala, između ostalog, i francuska.⁶⁴⁰

Prvu spoljnopolitičku posetu predsednik Savezne Republike Jugoslavije dr Vojislav Koštunica imao je 21. decembra 2000. godine, kada ga je, između

---

⁶³⁹ Dragan Petrović, „Analiza pisanja francuske i ruske štampe o događajima na Kosovu od 17–19. marta 2004. godine”, *Politička revija*, 2004, br. 2, str. 121–132.

⁶⁴⁰ Milovan Drecun, *Rat za Kosovo*, Draslar partner, Beograd, 2007, str. 145.

ostalog, primio i predsednik Francuske Žak Širak. Već sledeće 2001. godine, Širak je posetio SRJ 7. avgusta, kada je razgovarao sa predsednikom SRJ Koštunicom, ministrom spoljnih poslova SRJ Svilanovićem i premijerom Srbije Đinđićem.

Kada je novi predsednik savezne države Svetozar Marović, stupio na dužnost posetio je službeno Francusku od 16. do 18. juna 2003. godine.⁶⁴¹

Potpisivanjem Sporazuma o sukcesiji međudržavnih ugovora 26. marta 2003. godine u Parizu, okončan je postupak konsolidacije ugovornog stanja između dve zemlje (Francuske i SR Jugoslavije). Od najznačajnijih ugovora preuzeti su Sporazum o zaštiti investicija (1974), Sporazum o izbegavanju dvostrukog oporezivanja (1974), Konvencija o socijalnom osiguranju (1950), Sporazum o kulturnoj saradnji (1964) i Sporazum o drumskom saobraćaju (1964).

Kada su u pitanju ekonomski odnosi francuski kapital je u Srbiji kupio nekoliko važnih privrednih objekata i više francuskih banaka deluje na tlu Srbije. Francuska je posle Nemačke i Italije treći po veličini ulagač na prostoru Srbije. Najvažnije francuske firme su banka Societ ženeral (*Societe Generale*), kao veliki finansijski ulagač na ovim prostorima. U periodu posle 2000. godine počeli su ozbiljnije da ulažu Reno (*Renault*), Sent-Goben (*Saint-Gobain*), Societe ženeral (*Societe Generale*), Alkatel (*Alcatel*). Alkatel je progresivno povećavao svoja ulaganja u modernizaciju i proširenje telefonije i mobilnu telefoniju. Sent Goben i Reno ulažu finansijska sredstva u hemijsku industriju i mehaniku. Izvesna ulaganja su imali Šnajder (*Schneider*) i Loreal (*L'Oréal*), mahom regionalnih privrednih objekata. Pežo (*Peugeot*) je imao manja ulaganja, ali i interesovanje za otkup u fabričkom gigantu Zastava. Od 2002. godine, firma Mišelin (*Michelin*) ulaže u fabriku Tigar u Pirotu, u okviru industrije proizvodnje gume i sličnih proizvoda. Firma Lafarž (*Lafarge*) kupuje cementaru u Beočinu. Firma Intermarš (*Intermarché*) je imala više svojih ulaganja u prehrambenu i neke druge grane srpske industrije.⁶⁴²

Poznati francuski general i geopolitičar Pjer Mali Galoa, dao je intervju beogradskom časopisu Svedok aprila 2001. U tom intervjuu, ukazao je na opasnost od potencijalne secesije Crne Gore, iza kog poduhvata stoje atlantistički centri moći, dakle SAD, a u manjoj meri i Nemačka. Američki cilj u Evropi, po njemu je mrvljenje suverenih zemalja, što je potencijalno

---

⁶⁴¹ Izvor: sajt Ministarstva inostranih poslova Republike Srbije u Beogradu.

⁶⁴² Alexis Troude, *Geopolitique de la Serbie*, Ellipses, Paris, 2006, p. 161.

opasnost i za tako krupne države kao što je Francuska, a to posebno dolazi do izražaja na Balkanu, gde je naročito na udaru srpski faktor. Nemačka iz svojih geopolitičkih razloga podržava slične procese, pod velom regionalizacije.⁶⁴³

Francuska politika i kriza u Makedoniji 2001. godine

Tokom 2001. godine razvila se kriza u Makedoniji. Ova kriza je dobrim delom iznenadila međunarodno javno mnjenje.⁶⁴⁴ Makedonski politikolog Dane Taleski, smatra da je situacija u Makedoniji u tom periodu bila specifična. Dobivši nezavisnost, bez ratnih sukoba i otvorenih konflikata kakve su zahvatile neke druge oblasti bivše Jugoslavije, Makedonija se našla u situaciji tokom devedesetih godina da kroz reforme izgradi jedno društvo sa perspektivom i da ima izvesnih rezultata u tranziciji. Međutim, veliki problem je predstavljala podeljenost društva po etničkom principu, faktor koji je bio veoma važan za sukobe u drugim delovima bivše Jugoslavije. Makedonska nacionalna renesansa je tada imala oslonac i u mitovima, uključujući i taj da potiče iz antičkog perioda i da ima Aleksandra Makedonskog za istorijsku figuru. To je povlačilo sa sobom i ubeđenje da je značajan deo nacionalne teritorije Makedonaca još u susjednim državama, uključujući pre svega Grčku, potom Bugarsku i dr.⁶⁴⁵ S druge strane, Albanci su bili zahvaćeni nacionalističkom propagandom i relativnim uspehom svog nacionalnog programa koristeći mešanje stranog faktora po pitanju Kosova i Metohije, zaključno sa NATO intervencijom 1999. godine. Politikolog iz Skoplja, Nenad Marković, smatra da su dva ključna razloga uticala na konflikt u Makedoniji proleća 2001. i da su oba proizvod albanske agresije. Prvi povod je da su vlasti u Makedoniji vršile demarkaciju svoje severne granice u dogovoru sa Beogradom, uključujući i pokrajinu Kosovo i Metohiju, koja se od 1999. godine našla u posebnom

---

⁶⁴³ Intervju generala Pjer Mari Galoa časopisu Svedok, april 2001. "Odvajanje Crne Gore u funkciji slabljenja Srbije i stvaranja Velike Albanije".

⁶⁴⁴ <https://www.robert-schuman.eu/fr/syntheses/0004-la-crise-en-macedoine-une-cinquieme-guerre-balkanique>

⁶⁴⁵ Dane Taleski, „Politički mitovi i stvaranje stavova za socialno-ekonomsku situaciju i etno nacionalni identitet Republike Makedonije”, Politička i konstitucionalna integracija duboko podeljenih društava, Fondacija Heincrich Boll, regionalni ured za Jugoistočnu Evropu, Beograd, 2007, str. 40–48.

statusu nadgledanja stranog faktora. Drugi razlog je direktna oružana pobuna Albanaca iz severozapadne Makedonije.⁶⁴⁶

Politiku Francuske Republike u makedonskoj krizi, možemo posmatrati kroz stavove francuskih zvaničnika, dakle državnog vrha, potom francuskih eksperata koji su se uključivali zvanično i putem medija u rešavanje makedonske krize, kao i kroz vojno-policijske snage koje su potom slate za implementaciju mira u sastavu mirovnih snaga. Francuska je i stalna članica Saveta bezbednosti OUN, pa ovde možemo pratiti reakcije njenih predstavnika u makedonskoj krizi. Drugo, francuska politika se može sagledati i preko njenog članstva i uticaja u okviru EU, OEBS-a i u manjoj meri saradnji u NATO, gde nije bila punopravan član.

Francuska je učestvovala u misiji OUN na Kosovu i Metohiji sa svojim snagama već počevši od 1999. godine, s tim da je dobila na upravu sektor Sever, sa akcentom na Kosovskoj Mitrovici i severnom delu Kosova. To se pokazalo veoma povoljno za srpsku zajednicu koja je tu posebno dominantna, i koja je uglavnom izbegla etnička čišćenja i sudbinu Srba i drugih nealbana u ostalim oblastima Kosova i Metohije. S druge strane, upravo sektor Jug, uključujući od većih gradova Prizren, pripao je nemačkim snagama za održavanje mira. I upravo odatle se deo albanskih snaga premeštao u severozapadnu Makedoniju, gde će u prvoj polovini 2001. doći do sukoba. S druge strane, nemački mirotvorci su dolazili i do izvesnih sukoba sa albanskim gerilcima, pa je to bilo predskazanje ozbiljnih sukoba koji će slediti u susednom delu Makedonije.⁶⁴⁷

NATO i EU su i u periodu pre krize u Makedoniji imali svoje predstavnike u toj zemlji. Postojalo je i savetodavno vojno telo NAT, gde je bio imenovan u jednom trenutku i predstavnik Francuske na dve godine (za pitanja upravljanja ljudskim resursima).⁶⁴⁸

---

⁶⁴⁶ Marković Nenad, „Ohridski okvirni sporazum – novi društveni dogovor podeljenog društva”, Politička i konstitucionalna integracija duboko podeljenih društava, Fondacija Heinrich Boll, regionalni ured za Jugoistočnu Evropu, Beograd, 2007, str. 123 (122–137).

⁶⁴⁷ <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/11/region/4313414/makedonija-ovk-kosovo-pobuna-nato-kfor-rat.html>

⁶⁴⁸ Tobias Pietz i Marc Remillard, Reforma i konverzija obrane u Albaniji, Makedoniji i Hrvatskoj, Centar za demokratsku kontrolu oružanih snaga, Ženeva, 2007. str. 51, https://dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/brief34_hr.pdf

Francuska politika u Makedoniji se delom može sagledati i kroz politiku Evropske unije. Republika Makedonija je 9. aprila 2001. potpisala Saglasnost o saradnji i pridruživanju (ratifikovano aprila 2004. u makedonskom parlamentu).⁶⁴⁹

Nova vlada u Makedoniji je formirana u periodu rasplamsavanja sukoba, 13. maja, a činili su je VMRO DPMNE uz pomoć manjih koalicionih partnera. Predsednik Republike Boris Trajkovski, zajedno sa predstavnicima međunarodne zajednice (EU, NATO, OEBS), pokušao je da nađe mirno rešenje za okončavanje sukoba.⁶⁵⁰ Francuska je imala pored EU značajnog uticaja i na OEBS. Po pitanju NATO ona nije bila punopravan član, ali je imala izvesne oblike saradnje. Suština francuske politike prema NATO u ovom periodu je ipak u pokušaju stvaranja nekih zasebnih evropskih snaga, koje bi preuzimale sve veću ulogu u kriznim situacijama na evropskom tlu, uključujući jugoslovenski prostor, gde spada i kriza u Makedoniji.

Francuska se preko svojih zvaničnika, kao što su ministar spoljnih poslova, predsednik republike i u manjoj meri neki drugi čelnici vlasti, prilikom trajanja krize u Makedoniji oglašavala. Predsednici Širak i Trajkovski imali su susret u Parizu 1. marta 2001. kada je održana i zajednička konferencija za štampu. Tom prilikom Širak je pored načelne podrške Makedoniji i sprečavanju razvoja sukoba odgovorio i na pitanje novinara o konkretnoj ulozi Francuske u zaštiti preliivanja oružanih incidenata i zaštiti granica Makedonije. Širak je naveo da je tu KFOR, ali da je činjenica i da postoje američke mirovne snage u regionu, verovatno misleći da na njih nema uticaja, kao i što nema na njih ni EU. Trajkovski, predsednik Makedonije, na toj konferenciji sa Širakom, između ostalog, istakao je da se kroz granice sa SRJ, odnosno Srbijom, u pitanju je Kosovo i Metohija, probijaju oružane grupe Albanaca ka jugu (Makedoniji)⁶⁵¹

Iber Vedrin je kao ministar spoljnih poslova posetio Skoplje i održao konferenciju za štampu, zajedno sa Kerimom, ministrom spoljnih poslova

---

⁶⁴⁹ <https://www.cairn.info/revue-critique-internationale-2004-3-page-9.htm> Nadege Ragaru „Macédoine: le bilan en demi-teinte de la politique européenne“, s Critique internationale 2004/3 (n° 24), pages 9 à 20

⁶⁵⁰ Mitrevska Marina, Grizold Anton, Bučkovski Vlado, Vanis Entoni, *Prevenција i menadžiranje konflikta – slučaj Makedonija*, Bomat grafiks, Skopje, 2009, str. 132–133. <https://www.american.edu/sis/faculty/upload/wanis-russian-conflict-prevention-and-management.pdf>

⁶⁵¹ <https://www.vie-publique.fr/discours/161167-point-de-presse-conjoint-de-m-jacques-chirac-president-de-la-republiqu>

Makedonije, 10. marta 2001. na početku oružanih sukoba. Ovom prilikom Vedrin je snažno podvukao podršku Francuske, kao i EU, teritorijalnom integritetu Makedonije. Takođe je ukazao da treba očekivati podršku EU i međunarodne zajednice, sprečavanju terorističkih grupa sa Kosova i iz Preševa da rasplamsavaju sukob u regionu, računajući i prostor Makedonije.⁶⁵² Dan pre posete Skoplju Vedrin se, dakle 9. marta, našao u Sarajevu na konferenciji za štampu sa ministrom Lagumdžijom. Tom prilikom je podvukao podršku rukovodstvu Makedonije u borbi protiv ekstremnih albanskih terorista. On je istakao da je smenom Miloševića i u Srbiji i SRJ povoljna klima, i da se neće imati razumevanja prema nekoliko ekstremnih albanskih grupa koje ugrožavaju region. Vojska i snage SRJ su stoga dobile dozvolu da uđu u „mali deo tampon zone” kao povratak poverenja. Na pitanja novinara da li Francuska podržava da NATO trupe dođu na granicu Makedonije, što navodno traže vlasti u Skoplju, on je istakao da postoji KFOR i da je to preuranjeno pitanje.⁶⁵³

U Stokholmu, na zasedanju Saveta Evrope, Vedrin se u drugoj polovini marta susreo sa predsednikom Makedonije Borisom Trajkovskim. U intervjuu za RTL, 23. marta, Vedrin je govorio o politici prema Makedoniji, kao i o svom susretu sa Trajkovskim. Naveo je da je Francuska dala Makedoniji bespilotne letelice za nadgledanje granice prema Srbiji, odnosno onim delovima nastanjenim Albancima, uključujući Kosovo i Metohiju, te Preševsku oblast. Podvukao je podršku Makedoniji protiv „albanskih terorista”, kojima „neće poći za rukom da realizuju svoje ciljeve”, misleći na oružane akcije.⁶⁵⁴

Iber Vedrin, kao ministar spoljnih poslova, izjavio je u intervjuu za štampu 12. aprila prilikom posete Beogradu da je svestan teškoća u Makedoniji gde su otpočeli sukobi. Takođe, da se ohrabruje od strane EU da vlast u Makedoniji započne dijalog, i da se razdvoje teroristi sa albanske strane i one snage koje bi učestvovala u dijalogu. Svestan je da je sa političkim predstavnicima Albanaca, koji nisu teroristi, teško voditi dijalog, i da stoga čestita zvaničnim vlastima u Makedoniji da se odlučuju na dijalog. Havijer Solana (*Javier Solana*) je određen u ime EU da posreduje u tom dijalogu, i Vedrin smatra da nema

---

⁶⁵² <http://www.diplomatie.gouv.fr>, le 14 mars 2001.

⁶⁵³ <https://www.vie-publique.fr/discours/169288-conference-de-presse-conjointe-de-m-hubert-vedrine-ministre-des-affair>

⁶⁵⁴ <https://www.vie-publique.fr/discours/176809-entretien-de-m-hubert-vedrine-ministre-des-affaires-etrangees-avec>

ništa protiv da i neko drugi od evropskih subjekata takođe i pokrene neki dijalog, ali da ipak prednost treba dati ovome što čini Solana, da se energija ne bi razvlačila. Takođe, smatra da i SAD, pa i Rusija, nemaju ništa protiv da Solana u ime EU započne taj dijalog.

Iv Vedrin je potom u dužem izlaganju ukazao da Francuska ne podržava nikakvu federalizaciju Makedonije i da je protiv toga, kao i EU u celini. S druge strane, van albanskih ekstremnih terorističkih grupa treba imati razumevanje za kulturnu poziciju i neku eventualno autonomnu poziciju albanske nacionalne manjine u Makedoniji.

Vedrin je u nastavku govorio da treba podržati dijalog u okviru SRJ, ali da vlasti u Crnoj Gori moraju znati da se ne podržava nezavisnost već neki oblik autonomije i dogovora u okviru zajedničke države i da nema prostora za jednostrane odluke.⁶⁵⁵

Početak septembra, kada je bio postignut sporazum o prekidu vatre, Vedrin je došao kako je naveo, „po četvrti put kao ministar spoljnih poslova u Skoplje”. On je održao konferenciju za štampu sa ministarkom spoljnih poslova Makedonije Ilinkom Mitrevom. Vedrin je pozdravio postizanje sporazuma, da Francuska podržava mirovni sporazum i da će, kao i EU sve učiniti da se dogovoreni principi podrže i da će međunarodne mirovne snage ispuniti svoju misiju.⁶⁵⁶ U januaru 2002. Vedrin je u Ohridu, na kratkoj konferenciji za štampu, potvrdio da Francuska podržava Ohridski mirovni sporazum i Makedoniju kao državu, te njeno približavanje Evropskoj uniji.⁶⁵⁷ Nakon Vedrina novi ministar spoljnih poslova Francuske je tokom proleća 2002. postao Domenik de Vilpen (*Dominique de Villepin*), koji će kasnije postati i predsednik Vlade. Domenik de Vilpen se prvi put susreo sa novim ministrom spoljnih poslova Makedonije Slobodanom Kazulom, u Parizu 1. avgusta 2002, i tada je istakao da Francuska podržava mir i integritet Makedonije, kao i njenu saradnju sa Evropskom unijom.⁶⁵⁸

---

⁶⁵⁵ <https://www.vie-publique.fr/discours/184856-interview-de-m-hubert-vedrine-ministre-des-affaires-etrangees-accord>

⁶⁵⁶ <https://www.vie-publique.fr/discours/194475-conference-de-presse-conjointe-de-m-hubert-vedrine-ministre-des-affair>

⁶⁵⁷ <http://www.diplomatie.gouv.fr>, od 14 januara 2002.

⁶⁵⁸ <https://www.vie-publique.fr/discours/130923-point-de-presse-conjoint-de-mm-dominique-galouzeau-de-villepin-ministr>

Na samom početku oružanih sukoba u Makedoniji, održana je 7. marta sednica Saveta bezbednosti OUN, gde je Francuska stalni član. Savet bezbednosti je usvojenim zajedničkim zaključkom osudio sukobe i podržao makedonsku državu. Predstavnik Francuske pri Savetu bezbednosti OUN Žan-David Levit (*Jean-David Levitte*) dao je punu podršku makedonskoj državi od strane Francuske, osudio je grupe naoružanih albanskih ekstremista koje izazivaju sukobe. Pohvalio je državno rukovodstvo Makedonije u čitavoj njenoj politici poslednjih godina, za koju je rekao da je „mudra”. Jasno je stavio do znanja da su izazivači sukoba ne samo albanski ekstremisti, već da su oni pretežno došli sa Kosova i Metohije, odakle deluje KFOR. Za KFOR, u čijem sastavu su i francuske snage, rekao je da čini napore sa svoje strane.⁶⁵⁹

Kada je u pitanju politika Evropske unije i kriza u Makedoniji 2001. godine, važno je napomenuti da Unija u ovom periodu još nije u potpunosti razvila svoju zajedničku spoljnu i bezbednosnu politiku, telo na čijem čelu je bio Havijer Solana. Nakon potpisivanja Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju sa Makedonijom 9. aprila (Makedonija je prva zemlja Jugoistočne Evrope koja je potpisala SSO), Unija je prihvatila ulogu posrednika u zaustavljanju oružanog sukoba.⁶⁶⁰ Havijer Solana je od tog trenutka posredovao i vršio pritisak na obe zaraćene strane za prekid sukoba. U makedonskoj krizi se angažovala i Evropska komisija, koja je izdvojila sredstava za ulaganje u Makedoniju, uključujući Fondove za brze intervencije. Tako je još 19. marta ministar spoljnih poslova Makedonije Kerim imao susret sa ministrima spoljnih poslova zemalja Unije. Predstavnici EU su odobrili pomoć Makedoniji u vidu logistike za kontrolu granica i unapređenje međuetničkih odnosa. Makedonija je prethodno dobila 36 miliona dolara, da bi u septembru bio potpisan novi sporazum sa EU o dobijanju 39 miliona dolara. Taj sporazum je sa vlastima u Skoplju potpisao komesar EU Kris Paten (*Chris Patten*). EU je 13. avgusta pozdravila okvirni sporazum koje su zaraćene strane potpisale, i obećala da će organizovati donatorsku konferenciju za obnovu Makedonije. EU je nekoliko puta odlagala održavanje te konferencije, koristeći pritisak na strane da

---

⁶⁵⁹ <https://www.un.org/press/fr/2001/CS2118.doc.htm>

⁶⁶⁰ Mitrevska Marina, Grizold Anton, Bučkovski Vlado, Vanis Entoni, *Prevenција i menadžiranje konflikta – slučaj Makedonija*, Bomat grafiks, Skopje, 2009, str. 116. <https://www.american.edu/sis/faculty/upload/wanis-russian-conflict-prevention-and-management.pdf>

prihvate uslove implementacije sporazuma. Donatorska konferencija je predviđena najzad za mart 2002. godine, i operisalo se sa sumom od oko pola milijarde dolara za tu kalendarsku godinu, što je premašilo očekivanja.

Svoju ulogu u makedonskoj krizi je imala i misija OEBS-a u Makedoniji. Ona je još od ranije imala ulogu da nadgleda severnu granicu Makedonije prema Srbiji (SRJ), pre svega Kosovo i Metohiju. Nakon otpočinjanja sukoba u Makedoniji uloga misije OEBS-a u njoj nije bila odmah definisana ni potpuno jasna. Misija OEBS-a u Makedoniji je saradivala u ovom periodu sa misijama OEBS-a u Beogradu, i na samom Kosovu i Metohiji. Ona je osuđivala incidente i nasilje koje se javljalo i tokom 2001. godine, na području prelaza između Kosova i Metohije i Makedonije, o čemu govore i saopštenja tadašnjeg predsedavajućeg OEBS-a rumunskog ministra Mirčea Džoana (*Mircea Geoană*). Visoki komesar za pitanja nacionalnih manjina pri OEBS-u, Holanđanin Maks der Štul (Max Van der Stul ime), početkom marta posetio je Skoplje i takođe osudio nasilje (koje iako nije imenovano odnosilo se prevashodno na incidente albanskih grupacija) i uputio na saradnju sa državnim organima Makedonije u prevenciji sukoba.⁶⁶¹ Sukobi u ovom periodu proleća 2001. su se već razvili u severnoj Makedoniji. Tokom oružanih sukoba koji su usledili, OEBS je insistirao na posredništvu i prekidu neprijateljstava, ali je jasno znao da odredi albanske ekstremiste kao remetilački faktor, poput apela od 25. maja.⁶⁶² OEBS je takođe potvrdio kada je primirje stupilo na snagu da je u nekim oblastima, poput kraja oko Tetova, bilo etničkog čišćenja i proterivanja etničkih Makedonaca od strane albanskih naoružanih grupacija.⁶⁶³

Francuski političar i bivši ministar odbrane Fransoa Leotar angažovan je u ime Evropske unije za situaciju u Makedoniji 2001. Evropska unija i SAD su u makedonskoj krizi delovali po pojedinim pitanjima u kooperaciji. Tako su određeni u ime Unije Fransoa Leotar, a u ime SAD američki diplomata Džems Perdju (*James Purdue*) za koordinaciju između makedonskih političkih

---

⁶⁶¹ Ibid., op. cit., str. 135. i 136. <https://www.american.edu/sis/faculty/upload/wanis-russian-conflict-prevention-and-management.pdf>

⁶⁶² Ibid., op. cit., str. 141 <https://www.american.edu/sis/faculty/upload/wanis-russian-conflict-prevention-and-management.pdf>

Ovde se govori o obavezi „etničkih albanskih ekstremista da polože oružje i da prestane svaka pomoć njima.”

⁶⁶³ *Nova Makedonija*, 27. jul 2001, „OBSE go potvrdi etničkoto čistenje na Makedoncite”.

stranaka od juna meseca, u pravcu traženja kompromisnih rešenja za politički dogovor oko okončanja krize.⁶⁶⁴ Za samo delovanje na terenu najveću ulogu je dobio američki diplomata Piter Fejt (*Piter Faith*).⁶⁶⁵ U vreme oružane krize, obe strane su razmatrale okvirni predlog ustavnih promena koje je razradio francuski pravnik i politikolog Badinter, a potom su Leotar i Perdju dali sličan okvirni plan ustavnih promena za koji su predložili da bude osnova za pregovore. Leotara će na mestu izaslanika EU za krizu u Makedoniji znameniti francuski diplomata Alen L Rua (*Alen Le Ruah*).⁶⁶⁶

U okviru 280 posmatrača iz EU i OEBS-a za nadgledanje primirja bilo je predstavnika iz Francuske. Uticajni francuski pravnik i politikolog Badinter bio je angažovan za savetodavnu ulogu u vezi izrade mirovnih rešenja u makedonskoj krizi. Badinter je, u vezi svog boravka u Makedoniji, dao intervju *Mondu* 29. juna. Ukazao je da je sugerisao makedonskim vlastima, kao i albanskoj strani da se u ustavne promene ugradi ozbiljnija decentralizacija zemlje i poštujju prava svakog građanina.⁶⁶⁷

U sami Ohridski sporazum ugrađen je, između ostalog, princip „Badinterove većine”.⁶⁶⁸ U nekim pitanjima dakle nije dovoljna prosta većina u Narodnom sobranju Makedonije, već je potrebno da tome daju podršku i većina manjih etničkih grupa, poput Albanaca, Srba, Turaka, Roma, Bošnjaka, Vlaha. Politikolog Marković navodi da je u praksi, tokom prvih nekoliko godina nakon Ohridskog sporazuma, dolazilo do izigravanja ovog pravila, jer su se neki poslanici makedonske nacionalnosti predstavljali drugim identitetom da bi glasali u pravcu interesa makedonske većine. S druge strane, u dobrom delu

---

⁶⁶⁴ <https://club.bruxelles2.eu/2008/08/la-crise-evitee-de-2001-en-macedoine/>

⁶⁶⁵ Mitrevska Marina, Grizold Anton, Bučkovski Vlado, Vanis Entoni, *Prevenција i menadžiranje konflikta – slučaj Makedonija*, Bomat grafiks, Skopje, 2009, str. 141 <https://www.american.edu/sis/faculty/upload/wanis-russian-conflict-prevention-and-management.pdf>

⁶⁶⁶ Macedonia: Country Background and Recent Conflict, Every CRSReport.com, mart 2002. <https://www.everycrsreport.com/reports/RL30900.html>

⁶⁶⁷ *Le Monde*, Paris, 29. juine 2001, “Une approche trop ethnique risquerait d’aggraver le mal actuel”.

⁶⁶⁸ Mitko Arnaudov, „Ohridski sporazum – instrument za kreiranje binacionalne države umesto integrisanog demokratskog društva”, Dvadeset godina od Dejtonskog mirovnog sporazuma – trajni mir ili trajni izazovi?, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2016, str. 151. (143–158).

makedonske nacionalne populacije po Markoviću, dolazi brzo do nezadovoljstva u praksi sa funkcionisanjem Ohridskog sporazuma, koji favorizuje više Albance nego Makedonce, i shodno tome do porasta popularnosti ovog sporazuma kod etničkih Albanaca.⁶⁶⁹ Austrijski politikolog Florian Bieber (*Florian Bieber*) u svojim brojnim radovima o jugoslovenskoj krizi, uključujući krizu u Makedoniji, smatra da je etnički princip bio dominantan u svim sukobima ovog perioda. U tom pravcu politika EU i njenih vodećih sila, poput Nemačke i Francuske, nije mogla da ignoriše u predlozima svojih rešenja etničku kategoriju kao primarnu, od Dejtona do Ohridskog sporazuma. S druge strane, u svim tim konfliktima koji imaju istorijsku, religijsku, etničku podlogu, EU se trudila, posebno u slučaju Makedonije, da ohrabri decentralizaciju zemlje, koja ne bi išla ka daljoj secesiji već pomagala u funkcionisanju države i društva.⁶⁷⁰

Misiju za održavanje mira na terenu u Makedoniji 2001. godine u ime EU i NATO su praktično dobile NATO snage. Najvažnije snage za održavanje mira bile su sastavljene na osnovu dogovora EU i NATO od 4.500 pripadnika, od kojih 550 iz Francuske. Naknadno je osnovana i grupa Foks koja je imala 1.000 pripadnika, od kojih je 700 davao NATO. U okviru grupe Foks bio je i manji broj francuskih pripadnika. Pored toga, trupe KFOR-a sa Kosova i Metohije dobile su 2001. zadatak da pomažu mirovne snage u Makedoniji. Tim trupama na Kosovu je tada komandovao francuski general Valentin i KFOR je tada brojao čak 37.000 pripadnika, a kontigent od 2.200 pripadnika je poslat privremeno u Makedoniju da podrži snage za održavanje mira.

Francuska je, s druge strane, težila da NATO trupe, imajući u vidu političku podršku i EU ovim procesima i snagama, trebaju ubrzo da zamene evropske trupe u formiranju. Naime, nakon Sent Maloa 1998. kada su prvi put formirane zasebne evropske trupe van NATO, postojao je interes Francuske da se u Makedoniji te trupe („snage za brzo reagovanje” kako su ih nazivali) postave kao garant mira. Međutim, na savetovanju NATO u Pragu, novembra 2002, Francuska je ostala relativno usamljena u svom zahtevu da evropske

---

⁶⁶⁹ Marković Nenad, „Ohridski okvirni sporazum – novi društveni dogovor podeljenog društva”, Politička i konstitucionalna integracija duboko podeljenih društava, Fondacija Heinrich Boll, regionalni ured za Jugoistočnu Evropu, Beograd, 2007, str. 135.

⁶⁷⁰ Od više radova Floriana Biebera na ovu temu izdvojili bi Florian Bieber, „Institucioanizing Ethnicity in the Western Balkans”, European center for minority issues, 2004, p. 13.

snage zamene snage NATO na terenu u okviru prethodnog sporazuma EU–NATO o održavanju mira u Makedoniji. Pored Francuske tu inicijativu je najviše podržavala Španija.⁶⁷¹ Inicijativa Francuske ipak nije ostala bez rezultata, i od 31. decembra 2002. stupa na snagu dolazak 500 evropskih policajaca u Bosnu i Hercegovinu za održavanje mira, umesto SFOR trupa. Makedonija će, dakle, biti prvi veliki test za sprovođenje francuskog koncepta evropskih snaga, što je prethodno prošlo u vezi Konga. Takođe, u Bosni i Hercegovini je bilo izvesnog uspeha tog francuskog koncepta. Međutim, suštinski je postojalo nerazumevanje i nesaglasnost između Pariza i Britanije, odnosno Nemačke po ovim pitanjima. Dok je Britanija po iskustvu iz Sent Maloa imala u prioritetu vojni aspekt formiranja nekih zasebnih evropskih manjih snaga (paralelno i van NATO) isključivo po konkretnim pitanjima, a ne želi da im dâ širi politički značaj, Francuskoj je upravo bitan i politički aspekt takvih zasebnih evropskih snaga, paralelno, ili van NATO. S druge strane, kako se to navodi i u *Mundu* od 20. juna 2003, Nemačka ima ambicije u ovom periodu prevashodno iz civilnog aspekta delovanja nekih zasebnih evropskih snaga. SAD su se načelno usprotivile konceptu zamene snaga NATO na Balkanu nekim zasebnim evropskim snagama.⁶⁷² Podsticaj za francusku politiku u ovom pravcu je dao i Pakt za stabilnost za Jugoistočnu Evropu iz 1999. godine. Međutim, u Viljnusu kao i povodom Jadranske inicijative, sastali su se sa funkcionerima NATO predstavnici Hrvatske, Albanije i Makedonije, što je tada izazvalo i razmišljanja da su to potencijalno najbliže zemlje daljem širenju Alijanse.⁶⁷³ Konkretno u Makedoniji SAD (konkretno USAID) Evropska unija, podržale su 2000. i organizovale osnivanje 2001. godine Univerziteta za Jugoistočnu Evropu sa sedištem u Tetovu, gde se nastava odvija dvojezično, ali najviše na albanskom (kao i na makedonskom) jeziku.⁶⁷⁴

U okviru različitih kontingenata mirovnih snaga u Makedoniji, počevši od 2001, bili su i izvesni francuski odredi. Red Foks i Allied Harmoni su poglavito

---

⁶⁷¹ Patrice Neau, „Bruxelles en Macédoine”, *Outre-Terre* 2004/2 (n 7), pages 133 à 140. <https://www.cairn.info/revue-outre-terre1-2004-2-page-133.htm>. Velika Britanija i Nemačka nisu podržali inicijativu Francuske da evropske snage zamene NATO snage na terenu u Makedoniji.

⁶⁷² „Les nouveaux habits de L OTAN”, *Le Monde* du 20. juin 2003.

⁶⁷³ U tekstu profesora Predraga Simića u *Vremenu* od 27. marta 2003. <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=336455&print=yes>

⁶⁷⁴ <https://www.seeu.edu.mk/mk/about/history>

pod NATO komandom, a Konkordia pod EU organizacijom. Kada je u pitanju Konkordia, ona je trebala tokom 2002. da bude raspoređena, ali je došlo do grčko-turskog spora, pa su ove snage raspoređene tek marta 2003. godine. Konkordia je brojala 350 ljudi, i na njenom čelu je bio francuski general Pjer Maral (*Pierre Maral*). Misija je prvobitno trebalo da bude okončana već krajem jula 2003. godine, ali je produžena do decembra meseca. Tada je Francuska presekla i povukla generala Marala i svoje ljude iz kontingenta. Makedonske vlasti su imale daleko manje entuzijazma i želje za ostanak stranih trupa kao implementaciju mira, od Albanaca. Etnički Makedonci su to doživljavali kao osporavanje integriteta Makedonije i insistirali su da međunarodne trupe što pre odu. Nakon kontingenata međunarodne vojske, međunarodna misija za nadgledanje sporazuma, sve više se koncentrisala na manje policijske snage i na posmatrače. Takvu politiku, povlačenja međunarodnih vojnih snaga podržavala je načelno i Francuska.⁶⁷⁵

* * *

Francuska politika u makedonskoj krizi 2001. opredelila se za načelnu podršku celovitosti Makedonije i njenim vlastima. S druge strane, iako su osuđeni albanski ekstremisti, ohrabrivane su vlasti u Skoplju da se preko dijaloga sa onim predstavnicima Albanaca u Makedoniji koji nisu podsticali oružane sukobe nađe kompromis i mirovni sporazum. Francuska je kako individualno, a još više preko EU i OEBS-a, uticajem u Savetu bezbednosti OUN i uopšte na međunarodno javno mnjenje delovala da se pomogne vladi u Makedoniji na različite načine: od finansijske, preko pomoći u kontroli granice dok se sukobi nisu razvili. U samom mirovnom sporazumu značajnu ulogu su imali Francuzi Badinter i Fransoa Leotar, a Francuska je dala ponovo zapažen broj vojnika i policajaca u mirovnim sastavima. Francuska je podržavala oročavanje roka mirovnih snaga a, s druge strane, težila da one dobiju mandat u ime EU i nekih evropskih snaga paralelno, ili čak van NATO, u čemu je postigla tek manji uspeh. Dakle, Francuska je pored naizgled altruističkog i humanitarnog odnosa prema krizi u Makedoniji 2001, imala i svoj interes

---

⁶⁷⁵ Nadege Ragaru Aseen Slim, "Macédoine 2002-2003, Entre semi-protectorat et espoirs d'intégration euro-atlantique", *Le Courrier des pays de l'Est* 2003/6-7 (n 1036/1037), p 121-138 <https://www.cairn.info/revue-le-courrier-des-pays-de-l-est-2003-6-page-121.htm#no14>

velike sile, da se emancipuje od dominacije SAD i NATO upravo preko razvoja uticaja EU i posebno formiranja u praksi zasebnih evropskih oružanih snaga.

Makedonska kriza 2001. bila je novi izazov za velike sile i međunarodno javno mnjenje, vezano za jugoslovenski prostor. Ovo je bila prilično neobična kriza, različita donekle od ranijih sukoba. Kratkotrajni sukob u Sloveniji predstavljao je početak razbijanja SFR Jugoslavije, nakon čega je postalo izvesno da njena celovitost neće biti očuvana i da će se kriza verovatno produbiti. U tom pravcu je bilo i očekivano da će doći do secesije Hrvatske i verovatno i do oružanih sukoba. Međutim, sukob u Bosni i Hercegovini se možda mogao izbeći i on je dao konačno obeležje jugoslovenskoj krizi. Najzad, nakon Dejtona, računalo se da se možda jugoslovenska kriza okončava u njenom oružanom smislu. Produbljivanje od strane velikih sila kosovskog pitanja komplikovalo je krajem devedesetih situaciju u samoj SR Jugoslaviji. To je već bio i očigledan kontinuitet geopolitičke nenaklonosti nekih zapadnih centara moći prema Srbima, kombinovano sa prilično lošim imidžom koje je u zapadnim javnim mnjenjima srpska strana već stekla, uslovili su rasplamsavanje kosovske krize, zaključno sa ultimatumom u Rambujeu. U svim tim sukobima generisalo se u dobrom delu zapadnih javnih mnjenja utisak da je srpska strana u epicentru sukoba na eksjugoslovenskom prostoru, a Albancima je čak dat oreol žrtava. Otuda je tim centrima moći bilo teško da prihvate činjenice da upravo Albanci, u celini, sprovode destabilizaciju Makedonije. Za razliku od Nemačke, pa i SAD, Francuska u prethodnim sukobima nije imala jasno generisan stav protiv srpske strane. Istina, i francusko javno mnjenje i dobar deo političke i društvene elite, koje je čak većinski simpatisalo srpsku stranu zaključno sa okončanjem sukoba u Hrvatskoj do početka 1992, mnogo teže je prihvatilo rat u Bosni i Hercegovini. Sukob u Bosni i Hercegovini nije imao ravnomernost progresije simpatija (nesimpatija) prema srpskoj strani, tokom više godina svog trajanja. Istina je da su naročito od 1993. vesti iz globalnih medija, koje su zapljusnule i francusko govorno područje, davale akcenat na negativnom viđenju srpske strane, naročito senzacionalno izveštavanje o navodnim masovnim silovanjima muslimanki i koncentracionim logorima. S druge strane, francuski kontigenti plavih šlemova su imali korektna iskustva sa srpskom stranom tokom većeg dela trajanja sukoba u Bosni i Hercegovini, a sukobi između hrvatske i muslimanske strane, kao i između samih Muslimana, u najzapadnijem delu Bosne široko su odjeknuli. Najzad, smena na vrhu vlasti u Francuskoj sredinom 1995. i dolazak Širaka na mesto predsednika, umesto

Srbima naklonjenijeg Mitterana, zaoštrilo je srpsku poziciju u francuskom javnom mnjenju. Nakon napada NATO na SRJ 1999. godine srpska pozicija se još pogoršala. Promene na vrhu vlasti u Srbiji 2000. donele su poboljšanja u francuskoj politici i javnom mnjenju, dok su sukobi u Makedoniji, gde je očigledno albanska strana bila označena kao vinovnik ratnih dejstava, bila na neki način omekšavanje srpske pozicije u međunarodnom, i posebno francuskom javnom mnjenju. Iv Vedin je imao određene simpatije prema srpskoj strani, a to se još više može reći za tada mladog Domenika de Vilpena, koji će ga naslediti 2002. na mestu ministra spoljnih poslova. Domenik de Vilpen je u uticajnoj neodegolističkoj stranci UMP bio pretendent da nasledi Širaka i on će uskoro postati i predsednik Vlade. U tim godinama (sve do izbora za predsednika Francuske 2007), naročito do 2006. kada je De Vilpen bio dominantniji u svojoj stranci od Sarkozijeve struje, odnosi sa Srbijom i Crnom Gorom, posebno predsednikom, a potom premijerom Koštunicom bili su na visokom nivou.

Makedonska kriza je uzdrmala u evropskom i svetskom javnom mnjenju stvorenu sliku prethodnih godina o trpeljivim Albancima koji su žrtve, pre svega srpske dominacije. Makedonska kriza je pokazala da je eksjugoslovenski prostor bremenit etničkom raznolikošću, istorijskim naslagama različitih iskustava i potrebom balansiranja između naroda na ovom prostoru. Da nije problem navodna „velika Srbija” ili „velika Hrvatska”, već da praktično gotovo sve nacionalne zajednice imaju ambicije koje se moraju kontrolisati.

ZAKLJUČNO POGLAVLJE

Zaključno poglavlje rada obuhvata nekoliko podcelina. To su: *Posmatranje francuske politike prema jugoslovenskoj krizi 1990–2000 u kontekstu velikih geopolitičkih paradigmi dužeg trajanja*, zatim *Analiza glavnih faktora, pravaca i periodizacija jugoslovenske krize*, a sledi predviđanje daljih strateških pravaca francuske politike prema postjugoslovenskom prostoru.

Posmatranje francuske politike prema jugoslovenskoj krizi 1990–2000 u kontekstu velikih geopolitičkih paradigmi dužeg trajanja

Tokom posmatranog perioda, francuska politika prema jugoslovenskoj krizi imala je veliko nasleđe svojih odnosa prema ovom delu Balkana i Evrope, naročito u odnosu na srpski faktor, na osnovu nekoliko važnih geopolitičkih paradigmi dužeg trajanja nasleđenih još iz prethodnih epoha. Iako je najveći deo ovih geopolitičkih paradigmi, kao elemenat šireg konteksta novovekovne i savremene evropske (pa i svetske) istorije bio u posmatranoj deceniji devedesetih na zalasku, a neke poput nemačko-francuskog sukoba, ili ideološke suprotnosti Zapad–Istok padom Berlinskog zida (da ne govorimo o geopolitičkoj paradigmi Istočnog pitanja) faktički suštinski okončane ili na kraju svoje epohe, one su makar delimično, i makar indirektno, naročito u početnom periodu jugoslovenske krize imale izvestan svoj uticaj i refleksiju na politiku Francuske prema krizi na području (eks) SFRJ. U svojoj knjizi *Francusko-srpski odnosi 1800–2010*,⁶⁷⁶ ustanovljavam četiri geopolitičke paradigme dužeg trajanja i šireg značaja za evropski kontinent u celini (pa i za svetsku savremenu istoriju), kroz koje su se prelamali i francusko-srpski odnosi. To su: Francusko-srpski odnosi u sklopu Istočnog pitanja, Francusko-srpski

---

⁶⁷⁶ Dragan Petrović, *Francusko-srpski odnosi 1800–2010*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2009.

odnosi u okviru velikog francusko-nemačkog sukoba 1870–1945, Francusko-srpski odnosi u kontekstu ideološkog sukoba Zapad–Istok u XX veku, Francusko-srpski odnosi u sklopu geopolitičkih suprotnosti anglosaksonske sile – Rusija. Na prvi pogled neke od ovih geopolitičkih paradigmi su okončane već kada je počela jugoslovenska kriza, kao što je to recimo Istočno pitanje, koje se u istorijskoj nauci, (kako su ga vremenski definisali istoričari Fjodor Uspenski, Vasilj Popović i dr.) okončava dvadesetih godina XX veka, dok je početak vezan za XVII vek. Međutim, Istočno pitanje, u kojem je uloga Francuske bila evidentna a jugoslovenski narodi bili u njegovom središtu (sem Slovenaca), razmatra opadanje i propast Otomanske imperije, dakle evropskog dela Turske u periodu od druge opsade Beča 1683. do perioda koji je sledio nakon Prvog svetskog rata (grčko-turski rat okončan mirom u Lozani 1922–1923, kojim se poništava deo odredbi mirovnog ugovora u Sevru, koji je ogranak Versajskog mirovnog ugovora), sa svim njegovim posledicama, a ove su se osećale i u sledećim decenijama, praktično do danas. Naime, uloga Turske nije time potpuno okončana u Evropi, naročito na Balkanskom poluostrvu i jugoslovenskim zemljama. Nastavak, ili bolje rečeno odjek Istočnog pitanja, su ostaci i posledice viševjekovne turske vlasti na Balkanu, uključujući i jugoslovenske zemlje. Bosanski Muslimani su produkt turske vladavine ovim prostorima, njihovo (muslimansko, odnosno bošnjačko) određenje prema Turskoj, uloga Turske i istorijsko-kulturološke veze i sa Albancima, takođe je važan faktor i posledica Istočnog pitanja. Tome treba dodati i nezadovoljstvo albanske strane rešenjima i rezultatima pre svega Prvog balkanskog rata, kao jednog od najvažnijih elemenata rešavanja Istočnog pitanja početkom XX veka, i kakva je u okviru svega toga bila francuska politika, francusko-srpski odnosi, koji su se opet prenosili i na drugu Jugoslaviju (SFRJ), a potom delom i u izmenjenoj formi na početak jugoslovenske krize. Jer Francuska je u Istočnom pitanju, a to je poznato u istorijskoj nauci, imala u početku delom refleksiju očuvanja *statusa quo* Otomanskog carstva, jer je silu koja mu je bila dugo direktno na udaru, a to je pre svega Habsburška monarhija, smatrale svojim najvećim protivnikom u Evropi u većem delu novovekovne istorije. Uostalom kardinal Rišelje, tadašnji kancelar Francuske, je upravo iz suštinskog rivalstva Pariza prema Habsburškoj monarhiji i Habsburškoj kruni u celini, uvukao zemlju, kao katoličku, u završnici velikog protestantsko-katoličkog Tridesetogodišnjeg rata na strani protestanata, poštujući princip *rezon deta* (rezon državnog razloga). To je bio i jedan od glavnih razloga ukupne pobede protestantskih snaga u

Tridesetogodišnjem ratu i kreiranjem rezultata Vestfalskog mira. U toj koncepciji Francuska je gledala na Otomansku imperiju u Evropi kao na prećutnog saveznika, koji se nalazi u klinču sa Habsburškom monarhijom, sve do završnice XVII veka. Međutim, kako je čitava Evropa, uključujući papu, gledala negativno na Tursku, to je Francuska vremenom modifikovala svoje stavove, delom tokom XVIII veka, da bi već u XIX veku zauzimala otvoreno prijateljski stav prema većini pravoslavnih naroda Balkana, koji su se borili za svoje potpuno oslobođenje i ujedinjenje u sukobu sa ostacima Otomanske imperije. Viševjekovni animozitet prema Habsburškoj monarhiji, zamenjuje od početka velikog sukoba sa Nemačkom 1870. ukupan antigermanski stav Francuza, sve lošiji odnos Pariza prema Turskoj, te sve afirmativnije gledanje na Srbe, a rezervu prema katoličkim narodima Austrougarske, koji su u isto vreme bili pretežno germanofili (poput Hrvata recimo).

Taj obrazac favorizovanja Srba na jugoslovenskom prostoru Francuska je još pojačala tokom i nakon Prvog svetskog rata. Takav joj je bio odnos prema Kraljevini Jugoslaviji, a refleksija toga, istina u znatno manjoj meri i u izmenjenim okolnostima međunarodnim i ideološkim, te uređenjem i prema drugoj, socijalističkoj Jugoslaviji. Odnos prema bosanskim Muslimanima, prema kosovskim i Albancima u celini, bio je dakle i dalje pod refleksijom Istočnog pitanja, u okviru koga su se formirali francusko-srpski odnosi, kao što je odnos Francuske prema Hrvatima i u manjoj meri Slovincima, poglavito definisan geopolitičkom paradigmom francusko-nemačkog velikog sukoba. U tim paradigrama Srbi su bliži Francuskoj, ali iz tih razloga dužeg trajanja Hrvati su bliži Nemačkoj, a Muslimani i Albanci Turskoj. Dakle, geopolitička paradigma Istočnog pitanja u okviru francuske politike prema jugoslovenskom prostoru, kao i prema Balkanu u celini, nije potpuno nestala – njena refleksija je vidljiva i početkom jugoslovenske krize.

Druga ovde spomenuta geopolitička paradigma istorijskog trajanja je francusko-nemački sukob, u okviru koga su formirani delom francusko-srpski i francuski odnosi prema čitavom jugoslovenskom prostoru. Ovaj sukob je bio aktuelan u periodu 1870–1945, gde je uzrokovao francusko-pruski (nemački) rat 1870–1871, ali bio i jedan od najvažnijih potpaljivača oba svetska rata. Posledice ovog neprijateljstva bile su vidljive i u posleratnim godinama, dakle nakon Drugog svetskog rata. Rimski sporazum 1957, odnosno formiranje Zajednice za ugalj i čelik, potom Evropske ekonomske zajednice, čija je osovina bila Pariz–Bon postepeno je činilo začetke istorijskog pomirenja dve sile i sve

snažnijeg međusobnog približavanja i čak partnerstva. Ono je bilo moguće jer su i jedna i druga zemlja tražile „treći put”, dakle alternativu Hladnom ratu i blokovskoj podeli sveta. U toj blokovskoj podeli sveta i bipolarizmu, Nemicima se pojačavala podela Nemačke, a na njihovoj teritoriji su bile stacionirane nuklearne glave dva suprotstavljena bloka. Francuskoj nije takođe odgovaralo da, kada su već iznutra politički podeljeni na socijaliste i komuniste i, s druge strane, desnicu (gotovo pola-pola, s tim da su KPF bili prosovjetski orijentisani), da se hladnoratovska zaoštrenost prenosi na unutrašnju političku i društvenu scenu zemlje. Takođe, Francuzi bi se učešćem u NATO iznutra dodatno delili. Pored toga, u okviru Zapadnog vojnog i ideološkog pakta, Pariz bi bio podređen superiornosti ne samo SAD, već i međusobnom lojalnošću anglosaksonaca, pa bi i Britanija bila uvek ispred. U tom pravcu su i Zapadna Nemačka i Francuska imali svoje motive da razvijaju Evropsku zajednicu kao „treći put” i stavljaju u drugi plan svoje istorijske suprotnosti. Međutim, ujedinjenje Nemačke dovelo je upravo tih godina, kada nastaje jugoslovenska kriza, izvestan porast rezerve kod Francuza u pravcu Nemačke. Do ujedinjenja Nemačke, dakle pre pada Berlinskog zida, Francuskoj je otopljanje odnosa i partnerstvo sa Bonom odgovaralo, između ostalog ona se nije plašila Zapadne Nemačke, od koje je višestruko teritorijalno veća, vojno neuporedivo jača. Pored toga, Pariz je za razliku od svog suseda imao i tri elementa svetske sile, što Nemci nisu mogli imati. Prvo – to je samostalno stečeno nuklearno oružje koje Nemačka nije imala pravo da razvija. Drugo – to je stalno mesto u Savetu bezbednosti OUN sa pravom veta. Treće – to su preostali i reformisani oblici bivšeg francuskog kolonijalnog carstva, u obliku Francuske zajednice (departmani prekomorski i nesamostalne teritorije) i posebno Frankofonije (koja ima prevashodno kulturni karakter i gde su praktično sve bivše francuske kolonije).

Dakle, to su sve razlozi, zašto je Francuska u razvijanju partnerskog odnosa dvojca na čelu EEZ, i njenog planiranog prerastanja u Evropsku uniju, doživljavala Zapadnu Republiku Nemačku kao inferiornijeg partnera. Međutim, upravo ujedinjenjem Nemačke, Pariz počinje da zazire od Nemačke, koja se sada nameće kao jači partner. Upravo u to vreme dolazi do nastanka i razvoja jugoslovenske krize, gde je Nemačka vodila od početka samostalnu politiku, sasvim drukčiju od interesa Francuske, što je sve zajedno povećavalo zazor Pariza. To je i razlog izvesnog približavanja stavova Francuske i Britanije na samom početku jugoslovenske krize, što će potrajati sve do dubokog trajanja bosanskog sukoba kada se London se sve više bude približavao stavovima SAD, a samim tim i Nemačke. Dakle, francusko-srpski odnosi, i

takođe francuska politika prema ostalim jugoslovenskim narodima, vezana za geopolitičku paradigmu francusko-nemačkog sukoba, delom je i te kako bila aktuelna od početka jugoslovenske krize. To je značilo veće simpatije Pariza prema srpskoj strani, a naročitu rezervisanost prema onim narodima bliskim i favorizovanim od Nemačke, a to su na samom početku ratnog rasplesa jugoslovenske krize, Hrvatska i Slovenija, a u nešto manjoj meri i Muslimani i Hrvati u Bosni i Hercegovini, sa otpočinjanjem bosanskog sukoba.

Sa razvojem jugoslovenske krize, naročito od početka sukoba u Bosni i Hercegovini, smanjuje se nešto značaj geopolitičke paradigme francusko-nemačkog sukoba, jer su bosanski Muslimani bili manje značajni za nemačku politiku, koja je u najvećem zadovoljila svoje strateške interese priznavanjem nezavisnosti Hrvatske i Slovenije. Opet, Hrvatska je imala problem Krajine, gde su došli plavi šlemovi pod zaštitom OUN, a i u Bosni i Hercegovini nemačka strana je bila protiv Srba. Nakon Dejtona, u drugoj polovini devedesetih, geopolitička paradigma istorijskog francusko-nemačkog sukoba značajno gubi na značaju, jer je i Nemačka imala manje interesa i inicijativu u kosovskom problemu, a i tada je zbog niza faktora, promena na unutrašnjoj sceni u Francuskoj, došlo do velikog približavanja, i čak često zajedničkog nastupa diplomatija Pariza i Berlina po pitanju Kosova i Metohije. U tom pravcu dolazi do stalnog smanjivanja značaja geopolitičke paradigme istorijskog francusko-nemačkog sukoba sve do kraja posmatranog perioda našeg rada.

Geopolitička paradigma sukobljavanja na ideološkoj osnovi Zapada i Istoka (kapitalizma i socijalizma-komunizma), tokom nastanka jugoslovenske krize, bila je aktuelna jer je neposredno pre toga došlo do pada Berlinskog zida, odnosno do nestanka Istočnog bloka i do urušavanja SSSR-a. Tada je čitavu Istočnu Evropu preplavio (nekritički?) talas anti(komunizma) i čak na momente antisocijalizma, kao refleksija rušenju jednopartijskog sistema i stege koja je na ovim prostorima trajala četiri i po decenije. Francuska, jedna zemlja široke tradicije pluralizma, zemlja u kojoj je socijalistički pokret i levica gotovo egalitarna u biračkom telu sa strankama desnice i centra, nije bila usmerena politički na zatiranje levice u zemljama istočne i jugoistočne Evrope koje su upravo napustili jednopartijski sistem i težile tranziciji. To posebno, jer je u samoj Francuskoj, u periodu od jedne decenije, već bio na mestu predsednika socijalista Fransoa Miteran, a socijalisti su imali i većinu u parlamentu, držali vladu i premijera.

Fransoa Miteran je kao predsednik Francuske lepo sarađivao sa Mihajlom Gorbačovim i SSSR-om u periodu koji je prethodio padu Berlinskog zida i nestanku Istočnog bloka. Kako su socijalisti na vlasti u Francuskoj pripadali levisci oni su dočekali kao dobru vest, kao i uostalom zemlje Zapada u celini, nestanak Istočnog bloka, ali kao sami pripadnici levice nisu to izdizali kao „kraj istorije“, dok su na unutrašnjoj političkoj sceni zemlje bili izloženi dodatnom pritisku desnice. S druge strane, socijalisti na vlasti u Srbiji i Crnoj Gori su se od ogranaka SKJ, uz izvesne promene, transformisali u socijaliste pluralističkog sistema, zadržavajući pri tome važne poluge uticaja i moći. Opozicija u Srbiji i Crnoj Gori nije bila u situaciji da poput dobrog dela bivših socijalističkih zemalja Istočnog bloka preuzme vlast na prvim parlamentarnim izborima. Bez obzira na uvedeni i zaživljeni višepartizam i pluralizam u SRJ tokom sledećih godina, devedesetih, ne smenjivanje na vlasti režima Slobodana Miloševića koji se nije u očima opozicije dovoljno distancirao od prošlosti SKJ, nije predstavljalo pozitivan faktor iz aspekta međunarodnog okruženja. Kada je u pitanju sama Crna Gora, zbog interesa SAD koji su delom sprovedeni preko Mila Đukanovića, naročito od 1997. kada se suprotstavlja Beogradu i postepeno zalaže za separatizam, anglosaksonske sile nisu tako kritički posmatrale DPS, vladajuće strukture i njihov autoritaran odnos prema opoziciji.

Kiro Glogorov i vlasti u Makedoniji su gotovo jednako tretirani kao makedonska opozicija poput VMRO, odnosno nije im se preterano uzimalo u obzir, kad je u pitanju strani, pre svega zapadni faktor, dojučerašnje socijalističko-komunističko iskustvo. Slično su tretirani bivši socijalisti-komunisti u Sloveniji, pa i Hrvatskoj. U Bosni i Hercegovini su kod sva tri konstitutivna naroda na vlast i u prvi plan došli ljudi koji nisu imali veliko političko iskustvo, a često i potpuno novi političari, bez neokomunističke zaostavštine. Tuđman, koji je imao veliko iskustvo u rukovodećim pozicijama u raznim oblastima socijalističke Jugoslavije za vreme Titovog života, zbog svog disidenstva i smene tretiran je uglavnom kao protivnik bivšeg neokomunističkog sistema.

Francuska politika prema srpskom faktoru, i uopšte jugoslovenskom, nije preterano stavljala u prvi plan geopolitičku paradigmu ideološkog sukoba Istok–Zapad u trenutku kada se razvijala jugoslovenska kriza. Ipak, francuska opozicija, poglavito desnica, sa većom naglašenošću isticala je da su „preobučeni komunisti“ zadržali vlast u SRJ, posebno Srbiji, pa će to biti dodatan razlog uvažavanja opozicije u Srbiji.

Geopolitička paradigma francuske politike prema Srbima i jugoslovenskom prostoru u celini vezana za viševjekovne protivrečnosti katoličanstva i pravoslavlja, i linije raseda koje u vezi toga prolaze i Balkanom, u ovom periodu su imale izvesnu, ali ne preterano bitnu ulogu. Naime, Francuska je u okviru francusko-srpskih odnosa, tokom kraja XIX veka i u periodu do Drugog svetskog rata, bila poznata po tome što je posredovala, pa čak na momente i pokušavala da neutrališe pritisak Vatikana na srpski faktor, odnosno pravoslavlje na Zapadnom Balkanu. To je istorijski posmatrano potpuno suprotna uloga koju je francuska politika, kao sila čije je stanovništvo katoličke veroispovesti, vodila u tom pravcu, nasuprot Austrougarskoj i nakon njenog kraja srednjoevropski uticaj katoličanstva na pravoslavlje i srpski faktor na Balkanu. To je povezano i sa ukupnom politikom Francuske prema Rusiji i nasuprot tome uglavnom rivalskoj politici samog Vatikana i srednjoevropskog katoličanstva prema ruskom faktoru.

Međutim, uprkos ovim opštim crtama istorijske uloge francuske politike na srpskom i jugoslovenskom prostoru vezane za katoličanstvo, u posmatranom periodu jugoslovenske krize delovali su i neki drugi faktori. Prvo, padom Berlinskog zida i nestajanjem socijalističko-komunističkog uređenja na širokom prostoru istočne i jugoistočne Evrope dolazi do velikog talasa renesanse religije, gde je katoličanstvo imalo i te kako snažnu ulogu. Naime, zemlje „Višegradske grupe” su pretežno katoličke, katoličanstvo ima svoje uporište i u Baltiku nakon raspada SSSR-a, dok su Hrvatska i Slovenija to na Balkanu od bivših socijalističkih zemalja. Francuska politika je morala da respektuje osetan skok uloge Vatikana, pape Jovana Pavla II i uticaj vatikanske politike u jugoslovenskoj krizi, odnosno njegovu (in)direktnu podršku Hrvatima i Slovencima. Uloga Vatikana je nakon Dejtona bila daleko manje uperena protiv srpskih interesa, recimo po pitanju kosovske krize, na momente čak i dobronamerna.

U Francuskoj i drugim evropskim zemljama uticaj vere je iz decenije u deceniju sve manji, a među Francuzima čak posebno slab. U tom pravcu istorijski kontekst uloge katoličanstva sigurno je, recimo, krajem XX veka daleko manji nego što je to bio pre pola veka, vek, i posebno ranije. Ipak, u posleratnom uređenju i unutrašnjoj politici Francuske veliku ulogu, naročito njeni čelni političari koji su dali ideju stvaranja Evropske zajednice, imala je neokatolička stranka MRP. Najzad u krugovima diplomata uvek je nesrazmerno više bilo potomaka plemstva i uopšte neopapista, pa je i to važan

elemenat za razumevanje uticaja katoličanstva na politiku Francuske. Uopšteno govoreći, ovaj uticaj u jugoslovenskoj krizi na politiku Francuske nije bio posebno bitan, ali ipak je evidentan, i tada nešto veći u amplitudi nego u nešto ranijem periodu, a posebno u budućim godinama iz već navedenih razloga (nakon kraha Istočnog bloka renesansa religije na ovim prostorima, posebno katoličanstva, te posebna uloga i uticaj samog pape Jovana Pavla II). U tom kontekstu paralelno sa vremenskom erozijom srpske tradicionalne pozicije u francuskoj politici i eliti, zbog medijskog pritiska i u širem društvu, dolazi do konsolidacije pa i jačanja pozicije Hrvatske (i Slovenije) zbog njihovog geografskog položaja ka središnjoj Evropi, katoličanstva i izvesnih krugova prokatoličkog posebnog uticaja u Francuskoj koji su to posebno podsticali.

Geopolitička istorijska paradigma dugog trajanja francusko-srpskih odnosa, u okviru protivrečnosti između anglosaksonskih sila i Rusije, čini se najotpornijom na vreme, i ona je i te kako imala značaja i u periodu razvoja jugoslovenske krize. Tim više jer su ovu paradigmu u svom odnosu prema Balkanu i jugoslovenskoj krizi imali na umu, čak verovatno i kao najvažniju upravo same anglosaksonske sile, a delom i Nemačka. Prilikom postojanja SFRJ i u Hladnom ratu, Jugoslavija je kao celina bila van Istočnog bloka, pa je tretirana kao zemlja van blokovske podele, predvodnik nesvrstanosti. Međutim, i tada je u krugovima velikih sila u geopolitičkim analizama tretirano da je srpski faktor elementima dugog trajanja (slovenstvo, pravoslavlje, istorijsko savezništvo sa Rusima) kao najbliži ruskom faktoru, što nije slučaj sa katoličkim i muslimanskim narodima Jugoslavije. Pad Berlinskog zida i nestanak Istočnog bloka odvijao se paralelno sa razvojem mirnodopskog dela jugoslovenske krize, a tada je još uvek postojao SSSR. Oružani sukobi u Sloveniji i Hrvatskoj odvijali su se u poslednjoj godini postojanja SSSR-a. Sukob u Bosni i Hercegovini je već počeo kada se upravo raspao SSSR. S jedne strane, postojanje SSSR-a, čak i u njegovim poslednjim danima, davalo je makar privid bipolarizma u međunarodnim odnosima, dok je njegov nestanak na velika vrata uveo monopolarni svetski poredak sa isključivom dominacijom SAD i NATO. Možda bi se moglo tvrditi da je nestankom snažnog SSSR-a srpski faktor makar delimično izgubio stigmatu miljenika druge supersile u očima anglosaksonske geopolitike. Zapravo, stvari se mogu obrnuto posmatrati jer je nestankom SSSR-a i uspostavljanjem Rusije, taj tradicionalni odnos možda pocrtan, a Ruska Federacija je daleko od moći bivše sovjetske supersile. Jeljcinova Rusija je zaista bila vrlo daleko, ne samo od moći dojučerašnjeg SSSR-a već i realnih mogućnosti, koje će potom pokazati Putinova vlast u

periodu od 2000. godine. Stiče se utisak da je možda pravilnija odrednica da je Ruska Federacija pod Jeljcinom bila i manje naklonjena i manje moćna da pomogne Srbima u jugoslovenskoj krizi, a s druge strane geopolitička paradigma je u očima anglosaksonskih sila, poglavito SAD, bila dovoljno jaka da ih tretira kao dugoročno produžetak ruske geopolitike na Balkanu, i bude izuzetno nenaklonjena i nepravedna prema egzistencijalnim srpskim interesima prilikom rešavanja jugoslovenskog čvora.

U istorijskoj analizi se može konstatovati da iz svojih geopolitičkih interesa Francuska tretira Rusiju uglavnom kao poželjan protivteg Nemačkoj, a u novijoj istoriji anglosaksonskoj geopolitičkoj osi. U tom kontekstu se srpski elemenat kao blizak Rusima ne tretira negativno (uz sve fluktuacije dnevne politike tokom novovekovne i savremene istorije). Nakon 1871. godine zaista se u francuskoj geopolitici može ustanoviti određena pravilnost odnosa prema Rusiji, počevši od francusko-ruskog saveza, Antante, preko potpisanog vojnog pakta iz 1934. (uprkos ideološkim razlikama), do degolovske koncepcije Pete Republike posmatranja SSSR-a kao sile, ne prevashodno kao supersile nosioca suprotnog vojno-ideološkog bloka, već kao Rusije, geopolitički bliske sile, potencijalnog partnera ili čak u budućnosti i saveznice. Shodno tome, u vreme Gorbačova i otopljanja, Miteran vodi izuzetno blisku politiku sa Moskvom.

Međutim, ne samo rušenje Berlinskog zida, nestanak Istočnog bloka, već i iznenadno i senzacionalno raspadanje SSSR-a na razmeđu 1991–92. dovelo je u šokantnu poziciju svetsku politiku, uključujući i Pariz. Francuskim vlastima, posebno Miteranu, sam raspad SSSR-a i odlazak Gorbačova nije bio previše priželjkivan ishod. Paralelno sa već ranije ostvarenim šokantnim promenama u evropskoj i svetskoj politici, kao što je ujedinjenje Nemačke, te nestanak Istočnog bloka, to je sve zajedno predstavljalo sasvim novo evropsko i svetsko međunarodno okruženje, u političkom i društvenom smislu.

U tom pravcu možemo reći da Francuska kao evropska sila koja je imala izvesnu distancu u odnosu na blokove, koja je predvodnik EEZ, koja upravo tada treba da preraste u homogeniju Evropsku uniju, ulazi u praćenje razvoja jugoslovenske krize, sa neverovatnim tektonskim promenama u evropskim i svetskim odnosima koje smo naveli. Pariz, dakle, nije imao u geopolitičkoj matrici odnosa prema Srbima – geopolitičkoj paradigmi istorijskog rivaliteta Rusija–anglosaksonske sile, ni negativan stav prema Rusiji, niti iz te matrice negativan odnos prema Srbima, dapače, čak blago naklonjen. No, ovako stresni i nagli događaji u međunarodnom okruženju iziskivali su izvesne

promene odnosa prema jugoslovenskoj krizi, već možda trenutkom nestanka SSSR-a početkom 1992, za šta vladajuća socijalistička partija Francuske, i njen lider i predsednik Miteran, niti su bili dovoljno spremni niti su imali dovoljno manevara, a što je sve i idejno i u dužem roku pokazivala više spremnosti desna opozicija, predvođena Širakom i Baladirom. Naime, iako francuska geopolitika uglavnom umereno pozitivno tretira ruski faktor tokom novovekovne i savremene istorije (gde su zahlađenja bila vezana prevashodno za ideološke razlike, a ne geopolitičke), a iz toga i prema srpskom faktoru su zauzimani korektni a nekad i vrlo prijateljski odnosi, umerena desnica u Francuskoj, koja je bila u parlamentarnoj opoziciji prema socijalistima i predsedniku Miteranu, čini se da koristi jugoslovensku krizu da na unutrašnjoj sceni u zemlji dodatno pocrta svoj opozicioni stav. Širakova koncepcija je bila i to da je u kratkom roku svet radikalno promenjen, da je trenutno a i u izvesnoj perspektivi Rusija u dubokoj krizi, i svakako bitno smanjene moći u odnosu na nestali SSSR i carsku i istorijsku Rusiju. Stoga desnica smatra da bez obzira na brojne razlike koje Pariz ima u odnosu na anglosaksonske sile, one u novonastalim okolnostima treba da se stave u dugi plan, i da Francuska nađe svoje mesto u tom (makar kratkoročno posmatrano) monopolarnom poretku i zadovolji svoje neposredne interese. Kako je u isto vreme srpska strana doživlala snažnu medijsku stigmatizaciju u zapadnom svetu, delom i u samoj Francuskoj, a nespripremanost lidera prekodrinskih Srba da prihvate ponuđena mirovna rešenja, naposle čak i samu formulu u jednom trenutku 49:51% teritorijalne podele, to se promena politike zvaničnog Pariza (u manjoj meri nakon formiranja nove Vlade proleća 1993, a u daleko većoj meri ustoličenjem Širaka za novog predsednika Republike juna 1995) mogla ostvariti prevashodno na štetu srpskog faktora.

Nakon Dejtona su sazreli uslovi za izbalansiraniji odnos između zvaničnog Pariza i SRJ, no nova zatezanja odnosa na unutrašnjoj političkoj sceni u jugoslovenskim i srpskim prilikama (protesti opozicije nakon krađe lokalnih izbora 1996–97, potom opoziciona postavka Đukanovića od 1997. prema Beogradu, najzad rasplamsavanje oružane pobune na Kosovu i Metohiji od 1998), uticali su da do toga ne dođe. Radikalna internacionalizacija pitanja Kosova i Metohije, paralelno sa daljim tonjenjem Rusije u do tada svoju neviđenu istorijsku, ekonomsku, unutrašnjopolitičku i sveopštu društvenu krizu, izvesni izolacionizam Kine i onipotencija na vrhuncu monopolarnog poretka Vašingtona, uz apsolutnu dominaciju neoliberalizma u globalnom ekonomsko-društvenom poretku, uslovlili su da i zvanični Pariz, pritisnut

odjecima svih ovih kretanja i na unutrašnjem planu, gde je veoma važan medijski i prevlast uticaja domaće neoliberalne i neomondijalne elite nad još uvek snažnim nacionalnim snagama, dovode do pasivnog svrstavanja zvanične Francuske u praćenju zapadnih pritisaka na Beograd i SRJ. Čak i u takvim okolnostima, slično najvećem delu trajanja jugoslovenske krize do Dejtona, zvanična Francuska je koristila mogućnosti tešnje saradnje sa Moskvom po nizu pitanja, mada u ovom kosovskom čvoru ona često deluje i zajedno sa Nemačkom, što je obrnut slučaj ako posmatramo period do 1995. godine. Zvanični Pariz je i u kosovskom slučaju, imao izražene razlike u odnosu na politiku Vašingtona (koga sada sa Blerom i Kukom na svom vrhu u stopu prati i London, što obrnuto nije uvek bio slučaj u periodu do 1995. kada su se na čelu britanske politike nalazili Mejdžor i Daglas Herd, ili posrednici Britanci Dejvid Oven i Karington). Međutim, u kosovskoj krizi Pariz je i u tim situacijama ispoljenih razlika u odnosu na politiku SAD uglavnom pristupao pokušaju zaobljavanja te politike i pritisaka prema Srbima, nego što je to bio slučaj ranije tokom bosanskog sukoba i naročito rata u Hrvatskoj, kada se Pariz zajedno sa Moskvom u više navrata direktnije suprotstavljao politici SAD i Nemačke po pitanjima jugoslovenske krize.

Kada je u pitanju mesto i uloga francuske politike u jugoslovenskoj krizi, a šire posmatrano i u novouspostavljenom novom poretku na čijem je čelu SAD u periodu približno vezanom za kosovsku krizu, mogli bismo da obratimo pažnju na mišljenje po tom pitanju gurua američke geopolitike Zbignjeva Bžežinskog. Profesor Predrag Simić u svom delu *Put u Rambuje* analizira ovaj fenomen, koristeći pored radova Bžežinskog paralelno i razmišljanja Dajane Džonston. Po konceptu Bžežinskog koji analizira Dajana Džonston, a sumira prof. Simić, u novonastalim okolnostima krajem devedesetih, kada vladajuća elita u Parizu prihvata načelno svoje novo, nešto modifikovanije mesto u međunarodnim odnosima sa hegemonijom SAD, gde će se Francuska i dalje suprotstavljati američkoj omnipotenciji, ali na jedan suptilniji način, koji neće dovoditi u pitanje sam sistem (jer kako to tvrdi Bžežinski za to nema snage) po pitanju jugoslovenske krize se zauzima otvorenije gori odnos prema srpskoj strani, nego što je to bio slučaj u periodu Miterana i krize u Bosni i Hrvatskoj.⁶⁷⁷

---

⁶⁷⁷ Predrag Simić, *Put u Rambuje*, Nea, Beograd, 2000. „Bžežinski je s pravom smatrao da može biti otvoren u stvarima kao što su humanitarne zamke u Parizu, gde politička elita ništa ne voli više kod američkih lidera od neskrivene cinične politike sile”, primećuje

Po Bžežinskom Francuska nema kapacitete i snagu, u novonastalim okolnostima monopolarizma koji je tada vladao, da ugrozi američku geopolitičku osu u Evropi, već je cilj Vašingtona da preko sve homogenije i razvijenije Evropske unije veže sa Francuskom Nemačku, i time spreči približavanje Nemaca i Rusije. U isto vreme pokušava se odvojiti Ukrajina od Rusije i time izvršiti definitivno ovladavanje ne samo jugoistočnom Evropom, uključujući Balkan, već učiniti odskočna daska za prodor ka prostoru crnomorskog basena, prodiranje ka Kaspijskom basenu i čak učiniti logistiku za približavanje Centralnoj Aziji.⁶⁷⁸

Dajana Džonston i dodaje: „Ovo oduševljenje je najveće kada se Francuzima ponudi da u njoj učestvuju kao što je slučaj s Bžežinskim i njegovom knjigom. Francuska, piše Bžežinski, 'je bitan partner u važnom poslu trajnog vezivanja demokratske Nemačke u Evropi' što u praksi znači odvratanje Nemačke od pokušaja da izgradi svoju posebnu sferu uticaja na Istoku, verovatno uz učešće Rusije – veze koju političke preporuke Bžežinskog nastoje da osujete po svaku cenu'. Ovakvu ocenu u svojoj knjizi potvrđuje i sam Zbignjev Bžežinski koji u pomenutoj knjizi u tome vidi istorijsku ulogu francusko-nemačkog prijateljstva koje širenje Evropske unije i Severnoatlantskog pakta na Istok treba da učvrsti kao „unutrašnje jezgro Evrope“. „Konačno, Francuska nije dovoljno snažna ni da ometa Ameriku u osnovnim geopolitičkim pitanjima američke politike u Evropi ni da postane vođa Evrope kao takve. Stoga se njene specifičnosti, pa čak i greške mogu tolerisati“, primećuje glavni arhitekta „novog atlantizma“. Ovim motivima se, verovatno, može objasniti i snažna podrška Francuske intervenciji NATO-a protiv Jugoslavije koja je bila slična britanskoj i u raskoraku s oprečnim reakcijama u Nemačkoj i Italiji. „Praktično, francuskoj eliti je pružena prilika da ovaj rat shvati kao deo plana Bžežinskog o transatlantskoj Evropi koji daje Francuskoj ulogu vojnopoličkog lidera uprkos ekonomskoj prevazi Nemačke“, primećuje Dajana Džonston.“

⁶⁷⁸ Predrag Simić, *Put u Rambuje*, Nea, Beograd, 2000. Ovde Simić citira Dajanu Džonston, Diana Johnstone, *Adaptant le crime au châtime*, u: Samir Amin et. al., *Maîtres du monde? ou les dessous de la guerre des Balkans*, Les Temps des Cerises, Paris 1999; Osnovni cilj Zbignjeva Bžežinskog bio je da očuva dominantnu američku poziciju u međunarodnim odnosima najmanje za jednu generaciju, a možda i duže, što u praksi znači stvaranje geopolitičkog okvira oko Severnoatlantskog pakta koji će uključiti Ukrajinu i isključiti Rusiju. Time će se stvoriti geopolitička baza za kontrolu sukoba u onome što ovaj američki autor naziva „evroazijskim Balkanom“, tj. ogromnom prostoru od istočnih obala Crnog mora do zapadnih granica Kine, uključujući Kaspijsko more s njegovim ogromnim rezervama nafte koja predstavlja glavni prioritet američke spoljne politike. Za Francusku i Britaniju, međutim, to je prilika da produže transatlantske veze kao način da se spreči približavanje Nemačke i Rusije koje bi, kao u prošlosti, mogle nametnuti Evropi svoj kondominijum. U geopolitičkoj šemi koju sugerise „Velika šahovska tabla“ Zbignjeva Bžežinskog, Jugoslaviji je namenjena uloga opitnog poligona

Analiza glavnih faktora i pravaca francuske politike u jugoslovenskoj krizi

Francuska politika tokom jugoslovenske krize u deceniji devedesetih prolazila je kroz svoje različite mene i faze, uslovljene kako promenama u samoj francuskoj politici, potom promenama u međunarodnim odnosima u Evropi i svetu, i najzad promenama u razvoju situacije u samoj jugoslovenskoj krizi.

Promene u međunarodnim odnosima u svetu su tokom ove decenije bile posebno izražene u prvih par godina perioda koji je označio završetak procesa nestanka Istočnog bloka i socijalizma uopšte u dojučerašnjim socijalističkim zemljama Evrope i napose samog SSSR-a, te najzad nestanak same Sovjetske unije i njena transformacija u Zajednicu nezavisnih država. Sledećih godina tokom ovog perioda nije dolazilo do vidljivih promena u međunarodnom odnosu snaga, osim možda samo u naznakama u periodu 1999. i posebno 2000. godine kada je monopolizam bio na vrhuncu svoje moći, i kada su možda samo neki veoma pronicljivi analitičari i stručnjaci mogli primetiti predznake buduće stagnacije i čak opadanja američke onipotencije i stabilizaciju divova Evroazije – Rusije i nastavak rasta Kine. Upravo je možda procena američkih stratega začetka ovih poslednjih procesa i njihov dalji razvoj u godinama i deceniji koja sledi, uslovlila da se požuri sa realizacijom agresije NATO na SR Jugoslaviju 1999. godine. Francuskoj su upravo promene na početku ovog perioda, definitivnog ustoličavanja u narednim godinama monopolarnog svetskog poretka sa predominacijom SAD i NATO, značajno uticale ne samo na njenu politiku prema jugoslovenskoj krizi već, pre svega, i na izvesne promene spoljne politike Pariza, i svakako ubrzale promene na

---

i metafore Sovjetskog Saveza: „Prema ovoj metafori, ‘Srbija’ je Rusija a Hrvatska, Bosna, Kosovo i dr., su Ukrajina, baltičke države, Gruzija i bivše sovjetske republike ‘Evroazijskog Balkana’. U takvom sklopu, uspešna secesija Hrvatske i društva od Jugoslavije je pozitivan presedan za očuvanje nezavisnosti Ukrajine i njeno progresivno uključivanje u Evropsku uniju i NATO, za koje je (prema Bžežinskom, prim. P. S.) decenija između 2005. i 2015. ‘razumni vremenski okvir’”. U brutalno otvorenoj geopolitičkoj perspektivi Zbignjeva Bžežinskog, Sjedinjene Države imaju dominantni interes za zemlje kao što su Mađarska, Rumunija, Bugarska i Turska, delimični interes za Slovačku, Moldaviju, Ukrajinu, Gruziju i najveći deo „evroazijskog Balkana” dok je interes minimalan za zemlje poput Rusije, Jugoslavije i Grčke: „Beograd je potencijalni relej Moskve. Srbi toga možda nisu svesni, ali u geostrateškoj perspektivi, oni su samo surogat Rusije.”

unutrašnjoj političkoj sceni, te paralelno s tim izmene bitnih koncepcija političkih stranaka u samoj francuskoj političkoj i društvenoj sceni. Paralelno sa promenama u svetskom poretku koji u ovom periodu prerasta naglo u monopolarni tzv. „rušenjem Berlinskog zida“, u društvenoj ravni on označava i nesputanu ekspanziju, dominaciju, pa i onipotenciju neoliberalnog ekonomsko-društvenog modela privređivanja i uređenja socijalnih odnosa.

Iako postoji u praksi više opcija, sa više nijansiranih međufaza, u ukupnoj geopolitičkoj poziciji Francuske od uspostavljanja Pete Republike do danas, možemo posmatrati dve međusobno sasvim udaljene i čak suprotstavljene planetarne pozicije ove važne evropske, pa još uvek i svetske sile. Jedna bi bila prilično samostalna pozicija Francuske, koja bi u isto vreme imala značajnu povezanost u svojoj evropskoj, pa i svetskoj poziciji sa kontinentalnim silama Evroazije, Nemačkom i Rusijom. Naravno da ova opcija ima više varijeteta, poput one primarne povezanosti recimo sa Nemačkom, ili primarno povezane sa Rusijom i postsovjetskim prostorom, a preko nje i sa Kinom i drugim silama BRIKS i ŠOS. U geopolitičkoj teoriji takva opcija bi se mogla prepoznati i u paroli Pariz–Berlin–Moskva.⁶⁷⁹

---

⁶⁷⁹ U teorijskom smislu ove opcije u francuskoj i svetskoj literaturi su, između ostalih, razvili: Henri de Grossouvre, *Paris-Berlin-Moscou, la voie de l'indépendance et la paix, L'Age d'Homme*, Paris, 2002; Henri de Grossouvre, "Paris, Berlin, Moscow, prospects for Euroasian cooperation", *World Affairs*, Vol, 8, N 1, Jan-Mar./2004, American Peace Society, Washington, D.C.; Dragan Petrović, *Ka multipolarnom svetskom poretku*, Centar za razvoj međunarodne saradnje, Pešić i sinovi, Beograd, 2010; Milomir Stepić srpski geopolitičar, ukazuje da i Francuska, baš kao i Nemačka, ima svoju kontinentalnu geopolitičku osu koja je postojala i ranije, bila teško pogođena promenama nakon pada Berlinskog zida, i revitalizovana i sve jača od početka 2000. do danas: „...Snažni impulsi novog evroazijskog integrisanja i oslobađanja od čvrstog američkog zagrljaja dolaze upravo iz evropskih intelektualnih krugova, a zasnivaju se na uspostavljanju evro-ruske osovine kao embriona mnogo šire integracije. Da li će (neo)evroazijska koncepcija da se ostvari zavisice najviše od sposobnosti njenih država stubova (Rusija, Kina, Indija, Iran, Nemačka, Francuska...) da u svojim zonama odgovornosti, probiju američko okruženje koje, u odnosu na hladnoratovski Rimland, jeste sada dodatno prošireno, ali je postalo poroznije, ranjivije i suočeno sa snažnijim i mnogobrojnijim suparnicima. U kontekstu ove multipolarne alternative postojećem mondijalističkom unipolarizmu, srpske zemlje bi mogle da postanu pouzdano uporište (neo)evroazijstva na Balkanu; Milomir Stepić, *Kosovo i Metohija, postmoderni geopolitički eksperiment*, Instiut za političke studije, Beograd, 2012, str. 134; takođe od istog autora „Geopolitička orijentacija Srbije: evroatlantizam i – ili evroazijstvo“, *Megatrend revija*, vol. 2 (2) 2005, Megatrend Univerzitet, Beograd, 2005, str. 19–20.

Druga, sasvim udaljena od prethodno navedene, geopolitička osa Francuske, naravno sa više nijansiranih mogućnosti, uključujući i prelazne oblike i specifične pozicije između, jeste proatlantistička pozicija. Ona podrazumeva oslonac na Veliku Britaniju i SAD.⁶⁸⁰ Francuska je u periodu nakon Drugog svetskog rata, dakle za vreme Četvrte republike, bila u situaciji da traži svoje mesto u novom međunarodnom okruženju, tako različitom od Versajskog sistema. Nakon Drugog svetskog rata, iako formalno na strani sila pobednica, Francuska je pretrpela u ratu značajna razaranja, demografske gubitke, gorčinu poraza iz 1940, ožiljke unutrašnjeg rascepa vezanog za Viši, napokon ujedinjena oko generala De Gola, koji se međutim upravo u periodu celokupnog dvanaestogodišnjeg trajanja Četvrte republike povukao iz javne politike. Na unutrašnjem planu podele na levicu i desnicu, te mnogo više po pitanju kolonijalnih ratova, iscrpljivali su zemlju i smanjivali njenu ulogu u međunarodnim odnosima. U ovom periodu Francuska je, i pored toga što je zadržala samostalnu poziciju velike sile, ipak bila tek nešto bliža osloncu na atlantističke sile nego na kontinentalnu geopolitiku. To je bilo uslovljeno iscrpljenošću zemlje nakon Drugog svetskog rata, svešću da su anglosaksonske sile, pored SSSR-a, odigrale veliku ulogu u pobedi nad fašizmom, i izvesna posleratna distanca prema pobeđenoj i podeljenoj Nemačkoj. Međutim, već u ovom periodu se javlja geopolitičko opredeljenje traženja Trećeg puta, odnosno začetka Evropske ekonomske zajednice, u osovini pre svega sa Zapadnom Nemačkom i traženje mogućnosti izbegavanja hladnoratovskog sučeljavanja sa SSSR-om, jer su te podele zasecale samo francusko društvo,

---

⁶⁸⁰ Brojni su autori koji su teorijski razvili ovu planetarnu poziciju Francuske. Ovde ćemo, vezano za Balkan, navesti šematizovnu kartu koju je predstavio Milomir Stepić *U vrtlogu balkanizacije*, JP Službeni list SRJ, Institut za geopolitičke studije, Beograd, 2001, str. 100. Ovde se prezentiraju pet glavnih osa uticaja evropskih i svetskih geopolitičkih činilaca prema Balkanu. Sa severoistoka Rusija, ZND, Ukrajina, sa severozapada kako je imenovan Germansko-ugarski blok, sa jugozapada Italija i Vatikan, sa juga kako je navedeno Britanija, SAD i njima priključena Francuska, i sa jugoistoka Turska, arapske zemlje i islamski svet. Međutim, isti autor Stepić u svom istom i nekim drugim radovima ukazuje na alternativnu geopolitičku poziciju Francuske, prvo sa Nemačkom sve emancipovaniju od atlantističkog uticaja, i sa perspektivom da se približi kontinentalnoj geopolitičkoj osi, napred navedenom Pariz–Berlin–Moskva. Videti u: Milomir Stepić „Buduća blokovska struktura sveta”, *Ekonomika*, 1–2, 1997, IP *Ekonomika*, Beograd, 1997, str. 37–41; Milomir Stepić, *Kosovo i Metohija, postmoderni geopolitički eksperiment*, IPS, Beograd, 2012, str. 112–113.

imajući u vidu snagu levice, naposle i same KPF koja, iako osamljena u parlamentarnom životu, raspolaže sa respektabilnim delom biračkog tela. Ipak, Francuska je članica NATO, i u kolonijalnom sukobu u Indokini prilično zavisna od saradnje sa SAD.

Peta Republika, period vladavine De Gola (1958–1969) je vreme obnove i jačanja Francuske, ona dolazi samostalno do nuklearnog oružja, okončava rat u Alžiru, nastavlja zajedno sa SR Nemačkom razvoj EEZ, napušta NATO i ne libi se sučeljavanja sa SAD. Dakle, u ovom periodu ona se bitno primiče kontinentalnoj geopolitičkoj osi, i čak sukobljava sa atlantističkom geopolitikom, čemu treba dodati i spremnost da blokira ulazak Britanije u EEZ.

U periodima kada su na vlasti Žorž Pompidu i Žiskar Desten (*Giscard d'Estaing*), ona zadržava u osnovi neodegolističko nasleđe, mada se u geopolitičkom smislu, za nijansu primiče u odnosu na prethodni kurs, atlantističkim snagama. Pravilnije rečeno, degolizam koji se i u ovom periodu primenjuje, nešto je blaži i bez direktnijih konfrontacija sa SAD i Britanijom. Britanija je u ovom periodu čak primljena u puno članstvo EEZ.

Fransoa Miteran je bio predsednik Francuske punih četrnaest godina 1981–1995, i u ovom periodu je zadržana slična geopolitička osa iz prethodne epohe, tek nešto, pre svega u periodu osamdesetih, primaknutija geopolitičkoj kontinentalnoj osi. Miteran je video u Gorbačevu partnera sa kojim bi Francuska mogla da izgradi kvalitetne odnose, lišene bilo kakvog geopolitičkog sukoba, a u isto vreme je produbljena EEZ i trasiran put ka još koherentnijoj Evropskoj uniji. Miteran je, ipak, nakon raspada SSSR-a morao da uvaži realnost, posebno imajući u vidu da je od proleća 1993. delio vlast sa desnom vladom neodegolističke UMP. Ova stranka, koja od sredine 1995. ima i svog predsednika na čelu zemlje Širaka, više se vezala za atlantističke strukture, zadržavajući pri tome ipak izvestan balans preko EU i partnerstva sa Nemačkom, te dobre saradnje sa Rusijom i sa kontinentalnom geopolitičkom osom. Dakle, period kojim se bavi ovaj rad obuhvata deceniju devedesetih u koju se ušlo sa pozicijom Francuske koja balansira između atlantizma i kontinentalne geopolitike, možda tek nešto bliža ovoj drugoj. Međutim, vrlo brzo, povezano sa padom Berlinskog zida dolazi do izvesnog nivelisanja francuske politike u pravcu približavanja atlantizmu, što je od 1993. i posebno sredine 1995. dobilo više nego osetne razmere. Francuska se, dakle od sredine 1995. i dolaska na vlast predsednika Širaka, osetnije nego u prethodnim periodima Pete Republike približava atlantističkoj geopolitičkoj osi. Nakon

2000. godine Francuska je zadržala taj kurs bez nekih velikih promena, mada na unutrašnjem planu izuzetno jačaju snage naklonjene kontinentalnoj geopolitičkoj osi.

Dakle, geopolitička osa Francuske je tokom decenije devedesetih i trajanja jugoslovenske krize doživela izvesne promene, jer je od izvesnog balansa početkom ovog perioda polako počela da se pomera više ka atlantizmu. Međunarodne okolnosti, dakle događaji van same Francuske su u tom pravcu odigrali ključnu ulogu i to već tokom prvih godina trajanja ove epohe, pošto se već zaključno sa 1990. kalendarskom godinom srušio Istočni blok, a na samom kraju 1991. nestao je i Sovjetski Savez, što paralelno sa zaživljavanjem Evropske unije, te pre toga i ujedinjenja Nemačke, predstavlja potpuno novi međunarodni poredak. Ove promene, a posebno nestanak SSSR-a negativno se odrazio na srpske geopolitičke interese, jer je nestalo kakvog-takvog balansa između velikih sila. Potom, zaživljavanje EU sputava samostaliju politiku Francuske, koja je sve više mora usklađivati sa svojim partnerima iz Unije, a posebno ujedinjenom Nemačkom.

Promene na unutrašnjoj političkoj i društvenoj sceni Francuske u ovom periodu su vidljivi procesi. Oni su, s jedne strane, povezani sa navedenim procesima na svetskoj sceni a, s druge strane, u izvesnim slučajevima imaju unutrašnje elemente, pa i podsticaj, a samo izuzetno mogu biti potpuno autonomnog tipa. Na primer, pobeda neoliberalizma nakon njegovog apsolutnog teoretskog i potom praktičnog ustoličenja u anglosaksonskim silama, u periodu zaključno sa osamdesetim godinama (u političkoj ravni u vreme vladavine Regana i Margaret Tačer). Tokom perioda ranih devedesetih ovaj model preplavljuje ne samo najveći deo ostatka Evrope već i dojučerašnje socijalističke zemlje, koje ulaze u period „tranzicije”. Na taj način se spolja podriva unutrašnji društveni i politički konsenzus i tradicija francuskog društva bazirana još na rusovskim postulatima i izgradnji osnova socijalne države kraja XIX i početka XX veka. Možda je i to jedan od razloga slabljenja prestiža Miteranovih socijalista, što oličava poraz ove stranke na parlamentarnim izborima proleća 1993. i označava epohu dominacije desnice, odnosno reformisane i uvećane fuzijama neodegolističke stranke UMP sledećih godina. S druge strane, geopolitičke promene i privremeno ustoličenje omnipotencije SAD uslovile su i podsticaj rasta onih snaga u Francuskoj koje su izražavale veću geopolitičku spremnost za primicanje atlantskom partnerstvu, u odnosu na tradiciju rivalstva Pete Republike prema anglosaksonskim silama i posebno

samoj Americi. Po pitanju jugoslovenske krize, upravo su ove potonje snage u Francuskoj, naročito u francuskom društvu (dojučerašnji izraziti levičari, a sada neoglobalisti poput Levija, Gliksmána i dr.), pokazuju izrazitu spremnost da u samoj jugoslovenskoj krizi podrže i kritikuju one strane, kako je to prethodno već učinio Vašington i drugi centri globalne moći i odlučivanja. Otuda su na francuskoj unutarpolitičkoj i društvenoj sceni u ovom periodu naklonost prema srpskom faktoru pokazivale pre svega snage tradicionalne kontinentalne geopolitike, koje su i u svetskim razmerama bile u velikoj defanzivi, dok su među atlantističkim i globalističkim snagama simpatije prema Srbima bile prilično retke. Iako je, posmatrano partijski, sticajem okolnosti upravo neodegolistička desnica oličena u Širaku, Baladiru pokazala izvestan zaokret prema francuskoj zvaničnoj politici u jugoslovenskoj krizi od kako je došla na vlast (prvo u Vladi od proleća 1993, a posebno od trenutka kada je Širak postao predsednik juna 1995), teško bi bilo precizirati da su načelno francuske desne snage bile više naklonjene Hrvatima i bosanskim Muslimanima, a recimo Partija socijalista više srpskoj strani. Radi se i o vremenskom faktoru, jer je na početku jugoslovenske krize, posebno u periodu sukoba u Hrvatskoj, srpska strana stajala medijski i geopolitički neuporedivo bolje nego u sledećim godinama. Razloge možemo tražiti u činjenicama da se sukob rasplamsavao nakon sukoba u Hrvatskoj i na Bosnu i Hercegovinu, i najzad od 1999. i na Kosovo i Metohiju, uz sukob sa NATO od marta te godine, što na prvi pogled daje utisak da su se subjekti u sukobima na jugoslovenskoj sceni menjali, samo je srpska strana i Milošević ostala stalno u njenom epicentru. Drugo, u vreme sukoba u Hrvatskoj (i pre toga kratkih blic sukoba u Sloveniji), postojao je SSSR, koji je ipak davao makar indirektnu podršku ili preciznije rečeno delić balansiranja stranog uticaja prema Beogradu i jugoslovenskoj krizi, što je činilo opreznijim poteze Amerike i Nemačke u to vreme. Nakon raspada SSSR-a i u vreme Jeljcinove Rusije, oličeno u činjenici da je Andrej Kozirjev bio ministar spoljnih poslova, o nekom ozbiljnom balansu uticaja velikih sila prema jugoslovenskoj krizi nije moglo biti govora. Dakle, tokom posmatrane decenije na unutrašnjoj političkoj sceni Francuske porasla je uloga desnice oličene u neodegolističkoj UMP koja je vremenom konstituisana, između ostalog, i fuzijama. S druge strane, jačala je čak i izrazita desnica oličena u Nacionalnom frontu, koji međutim ima antiglobalistički element, dakle izuzetno naglašeno rivalstvo prema SAD. Što se tiče levece, odnosno Partije socijalista, ona će nešto slabiti, i posebno nakon isteka Miteranovog drugog predsedničkog mandata, sredinom 1995, ova stranka

više neće osvajati mesto predsednika države do kraja posmatranog perioda (2000. godina), ali će već u sledećim godinama ponovo formirati vladu. To izvesno slabljenje leve, u tim godinama, donekle je razumljivo povezano i sa kretanjima na svetskoj političkoj i društvenoj sceni, jer je pad Varšavskog ugovora, socrealizma i raspad SSSR-a pogodio ne samo njima bliske stranke i organizacije širom sveta (gde su i u Francuskoj postojali komunisti koji od tada ne samo da gube uticaj nego polako i nestaju sa scene), nego privremeno i socijalističke stranke u celini, poput u manjoj meri i kratkoročno, Partiju socijalista u Francuskoj. Partija socijalista, inače bivša SFIO sa legendarnim liderima poput Gi Molea, u čitavom posleratnom periodu, za razliku od KP Francuske i nekih drugih manjih stranaka i organizacija, zauzimala je pored afirmativnog odnosa prema socijalizmu koji je promovisala i negativan stav prema SSSR-u i Istočnom bloku. Međutim, tokom devedesetih nije se raspao samo SSSR i nestao Istočni blok, već se zaljuljala i čitava leva ideja, računajući čak i socijalizam, pa je taj talas delimično pogodio i Partiju socijalista, koja u isto vreme nije uspela da nađe adekvatnu zamenu za Miterana posle njegovog povlačenja iz aktivne politike.

Utisak je da je sam Miteran mnogo značio u Partiji socijalista i zvaničnoj Francuskoj svojim autoritetom u određenju prema jugoslovenskoj krizi. On je, bez sumnje, uz sve oscilacije dnevne politike i promene tokom perioda do 1995. godine do kada je bio na vlasti, pokazivao jednu konstantu uvažavanja i čak simpatija prema srpskoj strani u jugoslovenskoj krizi. To ne umanjuje njegov smisao za pravičnost, pokušaj državničkog držanja i osećaja za politiku i javno mnjenje, što je on i pokazivao tokom višegodišnjeg perioda upravljanja državom sa najviše funkcije Predsednika republike u vreme trajanja jugoslovenske krize. Dakle, iako Partija socijalista ima i drugih istaknutih političara, prosto Miteranov autoritet i funkcija Predsednika republike je bila toliko važna da je u drugi plan stavljala stavove i značaj ostalih političara ove stranke dok god je on bio na vlasti. Stiče se potom utisak da uticajni političari ove stranke nisu imali posebno izraženo drukčije stavove po pitanju aktera jugoslovenske krize, od recimo drugih istaknutih političara, na primer desnice i UMP što nakon 1995. sve više dolazi do izražaja. Recimo Žospen, predsednik Vlade, pokazivao je korektnost prema srpskom pitanju, što pokazuje i svedočenje Dobrice Ćosića, koji je nastankom kosovske krize pokušavao preko njega da izdejstvuje pregovore na međunarodnom nivou, koji bi preduhitrili negativan scenario iza koga su stajali Amerikanci. Iber Vedrin kao ministar spoljnih poslova nije prednjačio u antisrpskom nastupu u Rambujeu i

kosovskoj krizi, ali nije bio ni u situaciji, niti ju je sam stvarao, da nešto bitno izmeni u negativnom scenariju koji je po tom pitanju stvoren u međunarodnom okruženju.

S druge strane, u samoj UMP i desnici (van Nacionalnog fronta koji je posebna priča) na najuticajnijim mestima nalazili su se Širak i Baladir, koji nisu pokazivali posebne simpatije prema srpskoj strani, naprotiv kada je u pitanju Širak stiče se utisak da on nije imao simpatija u tom pravcu. S druge strane, više bivših uticajnih političara neodegolista pokazivali su simpatije prema Srbima, ali su imali sve manje uticaja u stranci i politici uopšte, poput bivšeg predsednika Vlade Mišela Debrea (*Michel Debré*) Žaka Šaban-Dalmasa (*Jacques Chaban-Delmas*) i drugih.

Kada su u pitanju drugi političari Pjer Ševeman je pokazivao simpatije za srpsku stranu, u izvesnoj meri i tada mladi Fransoa Bajru koji će se nakon 2000. odvojiti od desnice i postati lider centrističke stranke na čijem je čelu. Ali ona nikada nije mogla da se umeša u borbu za samu vlast i podalje od rezultata vodeće dve stranke u zemlji. Izvestan rast će zabeležiti izrazite desnice Nacionalni Front Le Pena, koji će imati deklarativno razumevanja za srpske interese krajem devedesetih, dok je na početku jugoslovenske krize ova stranka imala izvesnih simpatija i za hrvatsku stranu (za razliku od većine zapadnih političkih stranaka i uticajnih pojedinaca Nacionalni front nije pokazivao ni indirektno, pa čak ni kurtoazno razumevanje za Muslimane u jugoslovenskoj i bosanskoj krizi i konfliktu).

Tokom jugoslovenske krize teško bi bilo reći da među intelektualcima i društvenom elitom Francuske neka od strana u eks-Jugoslaviji, uključujući i Srbe, uživa veću ili manju podršku ili nesimpatije vezano prevashodno na polju političkog i društvenog pozicioniranja francuske strane (levica, desnica, centar i sl). Čini se, ipak, da je recimo muslimanska strana imala najmanje simpatija na desnici društvenog i političkog života francuske elite, a više na levisi (Levi, Gliksman i dr., od najistaknutijih), ali nije pravilo, jer je veliki broj levičara i ljudi bliskih levisi bio uzdržan po tom pitanju. Komunistička partija je čak osudila bombardovanje SRJ, iako je u tom trenutku delila vlast sa socijalistima, pa je i u nizu drugih stavova imala afirmativan stav prema srpskom pitanju tog vremena, ili nekada samo manje kritičan. Kada je u pitanju desnica ona je nekako više simpatija davala hrvatskoj i srpskoj strani, ali to takođe nije pravilo ili čak masovna tendencija. Pre se stiče utisak, u odnosu na ovu teoretsku odrednicu društvenih i političkih stavova, da je pravilnije zapažanje da su oni

istaknuti pojedinci, organizacije, grupe, intelektualaca i istaknutih ljudi u eliti Francuske koji su delili antiglobalističke i u tom slučaju gotovo po pravilu i izvesne nesimpatije prema politici SAD, da su imali više simpatija prema srpskoj strani, a manje prema muslimanskoj i hrvatskoj. Obrnuto, one snage i pojedinci koji su imali više simpatija i čak (posebno, kao u retko koje drugo vreme posleratne istorije savremene Francuske zbog pada Berlinskog zida i propasti komunizma) prema SAD, da gotovo po pravilu nisu imali skoro nikakvih simpatija, a često ni razumevanja prema srpskoj strani u jugoslovenskoj krizi. Najugledniji francuski dnevnici poput *Monda*, desno orijentisanog *Figaroa*, i levičarskog *Liberasiona*, takođe su u ovom periodu jugoslovenske krize doživljavali izvesne modifikacije uređivačkog odnosa prema jugoslovenskoj krizi, ali ti zaokreti nisu bili nagli, niti preterano uočljivi. Ipak, pravilo je da kako se razvijala, produžavala i nastavljala jugoslovenska kriza, da su se uglavnom lagano, ali postojano posmatrano u dužem roku, stvari po srpsku stranu menjali na gore, i kulminaciju imali u kosovskoj krizi i agresiji NATO na SRJ 1999. godine. Tu postoji više razloga od promene vlasti u Francuskoj gde su bitne promene Vlade proleća 1993, potom naročito značajno promena predsednika Republike juna 1995. Zatim postepene promene u uređivačkoj politici jugoslovenske krize u samoj Francuskoj, što je naročito postalo značajno upravo negde od proleća i sredine 1993, sa širenjem vesti o navodnim masovnim silovanjima i koncentracionim logorima koje je držala i činila pre svega srpska strana. Od početka krize među francuskim intelektualcima već spomenuta grupa levičara transformisanih ka neoliberalizmu i mondijalizmu poput Levija, Gliksmana, Finkerkreta i dr. igrala je značajnu ulogu, dok je uloga političara i istaknutog društvenog radnika Bernara Kušnera bila značajna i čak rasla tokom čitavog perioda devedesetih, pa i tokom sledeće decenije, zahvaljujući u isto vreme svom političkom angažmanu (između ostalog bio i ministar spoljnih poslova, visoki predstavnik međunarodne zajednice za Kosovo i Metohiju), a paralelno s tim zauzimao važno mesto u javnom mnjenju posebno Francuske, ali i dela međunarodne zajednice kada je reč o jugoslovenskoj krizi (čini se, nažalost, delovanja prevashodno protiv srpske strane). Medijski uticaj navedenih grupa francuskih intelektualaca na javno mnjenje u Francuskoj po pitanju stavova u jugoslovenskoj krizi je tokom čitavog perioda devedesetih rastao, i na neki način potiskivao one francuske intelektualce, stručnjake i javne delatnike koji su imali izvesno razumevanje za srpsku stranu. Kada je u pitanju odnos francuskog javnog mnjenja prema hrvatskoj, bosanskoj, albanskoj strani u

jugoslovenskoj krizi ona je vremenom, čini se, postajala sve naklonjenija. Istina, nisu sve ove strane imale linearno simpatija u francuskom javnom mnjenju i društvu tokom devedesetih, tačnije dolazilo je do izvesnih oscilacija. Hrvatska strana nije odmah imala tako uočljivu podršku tokom perioda trajanja sukoba u Hrvatskoj 1991. i početkom 1992. godine. Međutim, kada se rat proširio na Bosnu i Hercegovinu, iako je konflikt u Hrvatskoj bio zamrznut i Krajina postala zona pod zaštitom OUN, hrvatska strana je ostala aktuelna kroz bosanske Hrvate i njihovu ulogu u bosanskom konfliktu, ali i držanja zvaničnog Zagreba. Paradoks je da je medijski srpska strana još od proleća 1993. stajala sve gore u Francuskoj, da je došlo i do promene Vlade u Parizu, a da je u isto vreme hrvatska strana dobila nešto lošiji tretman nego ranije. Razloge možemo tražiti u oružanim sukobima između Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini koji su prerasli u rat svih protiv svih, ali i u povremenim kršenjima mira i ugrožavanju pojedinih graničnih oblasti Krajine u istom periodu. Kako su bosanski Srbi odbijali Vens-Ovenov plan i neke druge inicijative za mir, paralelno sa nemogućnošću pronalaženja političkog dogovora oko Krajine a, s druge strane, postizanje sporazuma između bosanskih Hrvata i Muslimana pod pritiskom Vašingtona početkom 1994. i prekid njihovih oružanih sukoba, doprinelo je da tokom 1994. kalendarske godine slika hrvatske strane u zapadnom javnom mnjenju, u ovom slučaju Francuskoj, postane nešto povoljnija. Agresije Hrvatske u slučaju Oluje i Bljeska naišle su na izvesni negativan eho i kritiku u Francuskoj. Nakon potpisivanja Dejtona hrvatska strana je postala daleko manje bitan akter u jugoslovenskoj krizi, pa je njena slika u francuskim medijima i društvu dobila konstantiniji oblik i manji značaj, ali i bez većih kritika i osporavanja.

Kada su u pitanju bosanski Muslimani, njihova uloga u francuskom javnom mnjenju postala je aktuelna od započinjanja oružanih sukoba u Bosni i Hercegovini proleća 1992. S jedne strane, postojala je izvesna rezerva, naročito na francuskoj desnici prema Muslimanima uopšte, vezano za njihovu potencijalnu ekspanziju u Evropi i tradicionalna shvatanja. Uloga bosanskih muslimana, razvijana u SAD ovog vremena kao prevashodno žrtve u sukobima u BiH, nije bila adekvatna i u francuskom javnom mnjenju, međutim svakako se menjala vremenom u sve afirmativnijem vidu, paralelno sa razvijanjem procesa zatamljivanja srpske strane. U hrvatsko-muslimanskom sukobu, u okviru francuskog društva, političke scene i javnosti nije bio slučaj jednostranog stavljanja na stranu Muslimana, kao što je to opet slučaj sa SAD, u manjoj meri sa Britanijom i naročito muslimanskim zemljama. Sem kod

izrazite levice i spomenutih globalista u Francuskoj, veći deo javnog mnjenja imao je izvesno razumevanje pa čak i simpatije za hrvatsku stranu, uključujući i one krugove koji su čak po istom pitanju jugoslovenske krize pokazali negativan stav prema srpskoj strani. Unutarmuslimanski sukob u Cazinskoj krajini, i sudbina Fikreta Abdića i njegovih pristalica, negativno je delovala na ukupan imidž muslimanske strane, a posebno je pogodila poziciju Izetbegovića i njegove Vlade u Sarajevu. Nakon zaključenja Dejtonskog mirovnog sporazuma muslimanska strana i uopšte pitanje Bosne i Hercegovine dobija daleko manji prostor i pažnju u francuskom javnom mnjenju i političkm i društvenom životu, što je i razumljivo.

Albanska strana na Kosovu i Metohiji dobijala je na važnosti u francuskom javnom mnjenju upravo u periodu od sredine 1998, da bi naravno svoj epicentar imala sa otpočinjanjem pregovora u Rambujeu i potom ratnih sukoba i napada NATO na SRJ proleća 1999. godine. Pitanje Kosova i Metohije je spominjano uzgred tokom čitavog perioda devedesetih, ali samo fragmentarno i parcijalno sve do spomenutih perioda njegove radikalizacije. Albanci, slično Muslimanima u Bosni i Hercegovini, imali su podršku i simpatije u Francuskoj pre svega globalističkih snaga, koje su najviše oličene u neoglobalističkoj levici. Proglobalistička desnica, koja je inače imala najviše razumevanja za Hrvate, bila je nešto uzdržanija prema kosovskim Albancima (slično stavu koji je zauzimala prema bosanskim Muslimanima). Uopšte, po pitanju Kosova i Metohije javno mnjenje u Francuskoj je bilo nešto uzdržanije nego po pitanju Sarajeva i bosanske krize, imajući u vidu da je SR Jugoslavija suverena zemlja, a Kosovo i Metohija južna srpska pokrajina. Dakle, ovde se ne može govoriti ni o kakvoj „agresiji” pa je i u periodu pregovora u Rambujeu prevladala spremnost na dogovor, i nije postojalo raspoloženje ni u političkim krugovima, eliti i javnom mnjenju za podršku nekakvoj NATO „intervenciji”. Afera Račak nije imala presudan uticaj u promeni raspoloženja u tom pravcu, iako je svakako delovala, kao i činjenica da je već bezmalo deceniju Slobodan Milošević i vlast u Beogradu bila u žiži događanja zbog niza sukoba na jugoslovenskom prostoru. Dakle, srpska strana je stalno bila u žiži sukoba, dok su se druge strane menjale, tako da je to dodatno stvaralo utisak da su Srbi vinovnici ili makar odgovorni u najvećem za krizu koja se rasplamsavala diljem eks-Jugoslavije. Ipak, ratna propaganda u zapadnim zemljama o navodnim masovnim albanskim žrtvama tokom ratne kampanje NATO proleća 1999. počela je da se kruni i dovodi u pitanje, upravo i preko dela francuskog javnog mnjenja.

Dakle, sumarno posmatrano, unutrašnje mnjenje u Francuskoj, kako javno tako i političko, menjalo se uglavnom na srpsku štetu tokom perioda devedesetih. Stiče se utisak da se u jednom trenutku, negde tokom razvoja bosanskog sukoba naročito u periodu tokom 1993. godine brže menjalo javno mnjenje u Francuskoj u tom pravcu nego stavovi političara, naročito izazvano medijskom pričom o koncentracionim logorima, masovnim silovanjima, etničkom čišćenju. S druge strane, upravo je promena na vrhu francuske vlasti, prvo nakon parlamentarnih izbora proleća 1993. a potom i nešto više od dve godine kasnije kada je došlo do smene predsednika, uticala i na sastav i stavove zvaničnih struktura prema jugoslovenskoj krizi.

Dešavanja na samom jugoslovenskom prostoru, tokom čitavog perioda devedesetih, igralo je takođe značajnu ulogu u određenju francuske politike prema jugoslovenskoj krizi.

U početnim periodima jugoslovenske krize, dakle u periodu 1990. i prve polovine 1991. godine, kada je izgledalo da će se postići izvestan kompromis i u svakom slučaju izbeći oružani sukobi i ratna opcija, francuska politika je podržavala opstanak Jugoslavije, postizanje kompromisa koji bi u svakom slučaju odagnao sukobe, nemire i čak ratnu opciju. Održavanje Jugoslavije je, dakle, bio prioritet francuske politike u tom periodu, pozdravljalo se traženje kompromisa, mada se stiče utisak da je nešto veće simpatije imala srpska strana, koja je s druge strane takođe bila izlagana kritici po pojedinim pitanjima. Znači, u svakom slučaju se može reći da u ovom periodu zvanična Francuska nije bila opredeljena za neku od strana u jugoslovenskom konfliktu, da je prioritet bio podrška postizanju kompromisa, očuvanje Jugoslavije u nekom obliku za koji se postigne dogovor i, u svakom slučaju, izbegavanje ratnog sukoba.

U periodu sukoba u Hrvatskoj, kome je prethodio kratak rat za otepljenje Slovenije, Pariz je pokazao ponovo podršku traženju opcije za opstanak zajedničke države u nekom obliku i kritikovao jednostrane poteze koji su vodili odsustvu dijaloga i zaoštavanju situacije. I u ovom periodu se stiče utisak da je zvanična Francuska imala izvesnog razumevanja više za napore onih snaga koje su se zalagale opstanku nekog oblika Jugoslavije. Pored srpske strane (Srbija, sa obema pokrajinama, Crna Gora i srpski elementi zapadno od Drine koji su se u ovom periodu već institucionalizovali proglašavanjem izvesnih autonomija u Bosni i Hercegovini, odnosno Hrvatskoj), tu opciju više ni u kom obliku nije zastupala hrvatska i slovenačka strana. Muslimanski i makedonski

lideri su i u ovom periodu načelno zadržali opredeljenje ka Jugoslaviji, ali sa sve specifičnijim i u praksi teže ostvarljivim opcijama, što je sve više govorilo da su opredeljeniji ka traženju pune nezavisnosti Makedonije, odnosno Bosne i Hercegovine, kao za njih sve poželjnijem rešenju. Tokom jeseni 1991. godine, pod naletima nemačke agresivne politike priznavanja jednostranog otcpljenja Slovenije i Hrvatske, što se poklopilo sa završnim dogovorima oko uvođenja Evropske unije, Mastrihta i zajedničke evropske valute evro, zvanični Pariz sve više u praksi popušta. Francuska sve više žrtvuje u odnosima sa Berlinom svoje načelno opredeljenje da je prerano priznati secesionističke republike, i da su za to potrebni uslovi, između ostalog i regulisanje pitanja manjina, odnosno srpskog etniciteta. Dogovor o primirju i postizanju prihvatanja dolaska plavih šlemova na teritoriju Krajine, predstavljao je u isto vreme i primirvanje za sledeće tri i po godine pitanja Hrvatske, koje se periodično aktiviralo samo po pitanju ozbiljnih prekršavanja ovih dogovora (Medački džep i dr.).

Sledeća etapa francuske politike prema jugoslovenskoj krizi bila je vezana za sukob u Bosni i Hercegovini, dakle ona je trajala oko tri i po godine. U ovom periodu dolazi do promena u stavovima zvanične Francuske mnogo očiglednije nego u prethodnim etapama jugoslovenske krize. To je, između ostalog, uslovljeno i promenama na eksjugoslovenskom prostoru, ali i promenama na samoj francuskoj političkoj sceni, dok su promene u međunarodnoj zajednici bile manje bitne i uočljive za strateške dimenzije. Bosanska kriza je definitivno uslovlila medijsko zatamnjenje srpske strane, mada ni drugi akteri u sukobu nisu imali oreol pozitivaca, naročito imajući u vidu hrvatsko-muslimanski oružani sukob koji se rasplamsao u 1993. kalendarskoj godini, potom muslimansko-muslimanske sukobe u Cazinskoj krajini i dr. Francusko javno mnjenje je nešto kasnije nego recimo anglosaksonsko, i znatno kasnije od nemačkog i istina nikada ni približno u toj meri, ali ipak postepeno prihvatilo jednu sve opštiju medijsku sliku – da je srpska strana glavni krivac ne samo u bosanskom sukobu, nego se to postepeno počelo delom prenositi i na čitavu jugoslovensku krizu, pa čak post festum i na već primireni sukob u Hrvatskoj, gde je Krajina bila pod mandatom zaštite OUN. Srpska strana je delom i sama odgovorna za negativnu medijsku sliku koja je vremenom sve više preovladavala na zapadu, pa čak i kod Francuske i nekih drugih Srbima tradicionalno naklonjenijih zemalja od Nemačke i anglosaksonskih sila. Paravojne formacije je bilo teško kontrolisati i to od strane vojske Republike Srpske koja je i sama ponikla na raspadnutoj JNA u ratnom vihoru i u uslovima čestih improvizacija, koje je iziskivao ovaj

trusan istorijski trenutak nestanka jedne do tada stabilne države i pokušaj pravljenja na terenu, u ratnim sukobima i sa stranim pritiscima, novih obrisa države i njene armije.

Kraj bosanskog sukoba, Dejton, nestanak Krajine u pravom genocidnom naletu nadmoćnih hrvatskih snaga dok su se plavi šlemovi i UN sklonili, a najveći deo međunarodne zajednice „zatvorio privremeno oči“, uticali su na međunarodno javno mnjenje, računajući posebno i Francusku, da se na jedan pomirljiviji način posmatra srpska strana i uopšte jugoslovenska kriza. Činilo se tada da će doći do većeg talasa otopljanja odnosa zapadnih sila prema SRJ i srpskom faktoru u celini. Slovenija i Hrvatska su potpuno izašle iz delokruga fokusa jugoslovenske krize, kao i Makedonija, no prvo zaoštavanje unutrašnjih političkih odnosa u Srbiji (protesti opozicije jesen–proleće 1996–1997. zbog potkradanja lokalnih izbora, potom podele u vladajućim strukturama DPS-a u Crnoj Gori, i izdvajanje Đukanovića kao oponenta zvaničnom Beogradu), postali su novi unutrašnji problemi i raskoli koji su opterećivali Miloševićevu vlast. No pobuna na Kosovu i Metohiji, koja je od niza terorističkih akcija postepeno prerastala u oružani sukob, najviše je uzdrmavala poziciju zvanične vlasti u Beogradu u očima međunarodnih subjekata, posebno onih na zapadu. Francuska je stoga, sada predvođena Širakom i vlašću desnice koja ni izbliza nije imala onaj odnos prema Srbima kao u periodu nastanka jugoslovenske krize Miteranova administracija, pokazivala sve manje simpatija i razumevanja za vlasti u Beogradu, ali i opštu poziciju SRJ.

Tako se dogodilo da je Rambuje, agresiju NATO na SRJ u koju se čak uključila neposredno i sama Francuska (iako nije punopravni član NATO još od šezdesetih godina), francusko javno mnjenje dočekalo sa stavovima prema srpskom faktoru daleko manje naklonjenim nego što je to bilo nepunih desetak godina ranije na početku jugoslovenske krize. Slobodan Milošević je postao izuzetno nepopularan na zapadu i njegov režim, uprkos izvesnim manjim ili većim (kozmetičkim) promenama, izazivao je opšte antipatije, napose i u samoj Francuskoj. Postojale su simpatije prema srpskoj opoziciji, koje ipak nisu mogle da otklone i sve lošiji imidž koji su SRJ i Srbija, te srpski faktor u celini, uživali tih godina u međunarodnim odnosima.

U tom kontekstu izuzetan pritisak zapadne politike i agresija NATO na SRJ, potom etničko čišćenje najvećeg dela Kosova i Metohije, gde su odstranjivani nealbanci nakon Kumanovskog sporazuma, nije naišla na adekvatno

reagovanje francuskog javnog mnjenja. To je rezultat sve jednostranije medijske slike o srpskoj strani u francuskim medijima, kao i uostalom u gotovo svim zapadnim zemljama u ovom periodu. Ipak Francuska je i tu zadržala određene ekskluzivnosti kao podsećanje na tradiciju francusko-srpskog prijateljstva i u ovim teškim trenucima za srpsku stranu: francuska politika u okviru NATO koalicije pokušavala je i delom uspevala da postigne makar minimalne ustupke, ili tačnije rečeno odstupanja od totalno pogromaškog nastupa Alijanse predvođene SAD. Sa druge strane, u francuskom javnom mnjenju, posebno među njenom elitom, vojnim licima, novinarima, bilo je mnoštva primera korektnog držanja, ili čak i otvorene naklonosti prema srpskoj strani. Upravo su Francuzi bili ti koji su u tim teškim mesecima za Srbe razotkrivali najočiglednije mahinacije, pre svega medijske i neke od nepravdi činjenih srpskoj strani. Ipak, zvanična Francuska se daleko manje časno držala, iako smo ukazali da je tokom čitave Kosovske krize, dakle od Rambujea, bombardovanja NATO-a SR Jugoslavije, kao i perioda nakon toga, Pariz činio određene napore i postizao neke ustupke od strane agresivne i čak totalne politike SAD prema srpskoj strani. Najviše je Bernar Kušner od strane zvaničnog establišmenta Francuske bio taj, koji se isticao otvorenom antisrpskom delatnošću, što je nasleđe u kontinuitetu još iz perioda devedestih. U javnosti naročito Levi, Gliksmann i drugi levičari, zapravo globalisti su zauzimali istaknutu ulogu u mnjenju Francuske u antisrpskoj propagandi, potiskujući ovaj put gotovo potpuno one francuske delatnike koji su još tokom prve polovine devedesetih „držali srpsku stranu”, ili bili korektni prema pitanju jugoslovenske krize.

Dakle, nakon Kumanovskog sporazuma i etničkog čišćenja koje sprovodi albanska strana na Kosovu i Metohiji prema nealbancima, zvanična francuska politika zauzima čak otvoreno neprijateljski stav prema zvaničnom Beogradu, podržavajući pri tome i dalje opoziciju u Srbiji i pokazujući razumevanje za režim Đukanovića u Crnoj Gori. Odnosi Francuske prema Sloveniji tokom jugoslovenske krize razvijali su se od određenog podozrenja i rezervisanosti u periodu do otpočinjanja sukoba u Hrvatskoj leta 1991, do izvesnog razumevanja ali rezervisanosti u prilog potencijalnog priznavanja slovenačke nezavisnosti, do pasivnog stava i prihvatanja toga kao svršenog čina zahvaljujući agresivnoj politici Nemačke u tom pravcu koja je taj model nametala čitavoj Uniji. Francuska je sve vreme bila svesna da će Slovenija, baš kao i Hrvatska, geopolitički biti pod najvećim uticajem ujedinjene Nemačke, dok je Berlin u isto vreme bio i najveći promoter njihove nezavisnosti u

međunarodnom okruženju. Nakon potpunog priznavanja Slovenije od strane čitave međunarodne zajednice, tokom 1992. godine, Francuska zauzima stabilne odnose sa Slovenijom gde nije bilo spornih pitanja, ali ni posebno razvijene političke pa čak ni ekonomske saradnje.

Francuska je prema zvaničnoj Hrvatskoj bila izvesno rezervisana na početku jugoslovenske krize. Od kako je pobedio na izborima u Hrvatskoj Tuđman i HDZ ta rezervisanost se još više povećala. Zalaganje Kej d'Orseja za jedinstvenu Jugoslaviju, koja bi iznutra eventualno postignutim konsenzusom mogla da se preuredi, kosilo se sa isključivošću vlasti u Zagrebu, Tuđmanove i HDZ koncepcije, insistiranja na nezavisnosti kao konačnom, ali obaveznom cilju gde bi eventualno postignuta konfederalizacija SFRJ bila samo međukorak ka konačnom određenju. Tu treba imati u vidu nacionalnu isključivost i čak šovinizam, prekriven samo laganom koprenom demokratičnosti i pluralizma deklarativnog tipa Tuđmanove politike, što je neminovno vodilo sukobima sa Srbima u Hrvatskoj, ali i Srbima u SFRJ, i otvaralo krizu nesagledivog intenziteta i raspleta. S druge strane, i srpski nacionalizam, narastao na platformi neobične pozicije Republike Srbije u odnosu na pokrajine po Ustavu SFRJ iz 1974. godine, albanskim secesionizmom na Kosovu i Metohiji, te opštoj konfederalizaciji zemlje od Titove smrti (takođe po rešenjima Ustava iz 1974. godine), oličen u tzv. „antibirokratskoj revoluciji” davao je goriva za porast nerazumevanja i konfliktnosti u Jugoslaviji, naročito na tradicionalno osetljivoj osi Beograd–Zagreb. Francuska je u tom pravcu sve do okončavanja sukoba u Hrvatskoj, i posebno nakon rasplamsavanja sukoba u Bosni i Hercegovini od proleća 1992. godine, imala tri glavna razloga za nešto veće razumevanje srpske strane u jugoslovenskom konfliktu. Prvo – zvanični Pariz je bio vrlo motivisan, možda čak i u većoj meri nego ostale zapadne zemlje, za očuvanje celine Jugoslavije, jer je to u isto vreme zaštita postojećeg evropskog poretka, međunarodno priznatih granica, baziranih na Pariskom miru 1946. i okončanju Drugog svetskog rata, te Helsinškom poveljom o nemanjanju granica u Evropi. Drugo – srpska strana je tradicionalno u novovekovnoj istoriji bila francuski saveznik, što je imalo svoju refleksiju u francuskom javnom mnjenju i delu elite. Treće – ujedinjena Nemačka je otvoreno podržavala Hrvatsku i Sloveniju, otvoreno nastupala protiv srpske strane i zvaničnog Beograda, otvoreno delovala protiv opstanka Jugoslavije da je Francuska, po inerciji, imala zauzimati oprezan stav po tom pitanju i rezervisanost u tom pravcu.

Kada je u pitanju odnos francuske politike prema bosanskim Muslimanima, on se nije posebno razvijao sve do porasta napetosti i u Bosni i Hercegovini, zaključno sa otpočinjanjem oružanih sukoba proleća 1992. godine. Francuska politika je načelno podržavala zalaganje lidera bosanskih muslimana (baš kao i Makedonije) za očuvanje okvira Jugoslavije u periodu sve do kraja 1991. godine. Međutim, u praksi planovi Izetbegovića i Gligorova podrazumevali su vrlo uslovno zalaganje i saglasnost za opstanak Jugoslavije, skopčano sa opstajanjem u njoj i Hrvatske i Slovenije (makar u kakvom obliku, čak i „asimetrične federacije“) i u svakom slučaju veliku skepsu da ostanu u „krnjoj Jugoslaviji“. Krnju Jugoslaviju su lideri Muslimana i Makedonaca doživljavali kao „Veliku Srbiju“, zbog brojčane i svake druge dominacije srpskog faktora, ali i njihovog odsustva želje za kompromis u datim okolnostima, što je svakako povezano i sa sugestijama i stremljenjima koje su tada zauzimale po tom pitanju vodeće zapadne sile (SAD, Nemačka), ali ne i Francuska, posebno ne u tom obimu i izričitosti. Francuska, dakle, nije imala za cilj nikakav interes za razbijanje Jugoslavije, a kada su već zaključno sa početkom 1992. Slovenija i Hrvatska definitivno iskoračile iz nje, nije imala ništa protiv da se u dogovoru ostalih naroda očuva neki oblik „krunje Jugoslavije“, u kojoj bi dobrovoljno bile i Makedonija i Bosna i Hercegovina. Međutim, složenost odnosa u Bosni i Hercegovini tri naroda, već ostvareni secesionizam susedne Hrvatske, što je podrazumevalo da bosanski Hrvati budu pod uticajem tog čina, stavljao je u presudnu ravan za dalji položaj BiH upravo muslimansku stranu. Lideri bosanskih Muslimana – SDA (Stranka demokratske akcije) Alija Izetbegović i bitno slabiji po uticaju lider MBO (Muslimanska bošnjačka organizacija) Adil Zulfirkarpašić nisu imali po tom pitanju do kraja međusobno usklađenu strategiju. Naime Zulfirkarpašić, koji je živeo jedno vreme na Zapadu, uključujući i Francusku, pokazivao je nešto veću fleksibilnost po pitanju mogućnosti postizanja kompromisa sa Beogradom i srpskom stranom u celini, dok se Izetbegović najviše vezivao za politiku SAD, u daleko manjoj meri Nemačke, i održavao snažne kontakte sa islamskim svetom, pre svega Turskom ali i Iranom i drugim islamskim zemljama.

Miteran je svojim dolaskom u Sarajevo 28. juna 1992. pokazao u isto vreme podršku okruženom Sarajevu, i pre svega muslimanskoj većini u njoj, kao i (tzv.) bosanskoj vladi, napose i samom Izetbegoviću. No Miteran je možda još veću podršku, tada verovatno samo indirektnu, poslao i srpskoj strani, pošto joj je tih dana u međunarodnoj zajednici pomogao da se ne uvedu još veće sankcije i pritisci prema njoj. Tokom prve ratne godine u Bosni i Hercegovini, zvanična

Francuska je pokazala načelnu spremnost za podršku međunarodno priznatoj republici i njenoj formalnoj vladi u Sarajevu, svesna u isto vreme da je to učinjeno (proglašenje nezavisnosti) preglasavanjem i bez podrške srpskog naroda. Tako je i francuska politika bila uzdržana prema bosanskoj vladi, muslimanskom lideru Izetbegoviću, kome je iz aspekta real politike pokazano razumevanje da Muslimani dobiju u BiH deo teritorije kao svoj kanton-federalnu jedinicu, kao što je na to pravo imala i srpska i hrvatska strana. Međutim po pitanju nametanja unitarne Bosne i Hercegovine, Francuska nije bila spremna da podrži ekstremne muslimanske krugove u Bosni i Hercegovini i njihove sponzore iz muslimanskog sveta (sa čim se u nekom obliku saglašavala u manjoj meri i nemačka, i deo američke politike i establišmenta). Tokom 1993. godine francuska zvanična politika prema muslimanskoj strani u Bosni i Hercegovini nešto menja svoj odnos ka većem razumevanju zbog stanja u medijskoj sferi same Francuske, ali i zbog promena u njenoj vladi. Ipak sukobi Muslimana i Hrvata u Bosni i Hercegovini koji su svoj najveći zamah dobili upravo u 1993. kalendarskoj godini, ali i muslimansko-muslimanski sukob u Cazinskoj krajini, znatno su okrnjili poziciju Izetbegovića u Parizu. Tome su doprinele i vesti i medijske slike, koje su se tu i tamo pojavljivale o tome da je sukob u Bosni i Hercegovini i verski rat muslimana protiv hrišćana, kako pravoslavnih tako i katolika. Slike da su sredine sa pravoslavnom hrišćanskom većinom tada primale i pomagale neke od hrvatskih katoličkih izbeglica u Hercegovini i centralnoj Bosni samo su ojačavale taj utisak. Pojava mudžahedina i drugih islamskih ratnika, dobrovoljaca iz muslimanskog sveta, u okviru vojske bosanskih muslimana, dodatno su negativno delovali na javno mnjenje na zapadu, računajući Francusku. Upravo se u samoj Francuskoj, kod populacije njenih muslimana, sasvim suprotno napred navedenom, rađala posebna simpatija prema bosanskim Muslimanima, računajući i politiku Izetbegovića, Ganića, Silajdžića i ostalih njihovih lidera. Taj odnos je razvijan i preko islamske verske organizacije u svetu, politika pomoći prema bosanskim Muslimanima i spremnost islamskog sveta da im se pomogne, što je postojalo i u populaciji muslimana u Francuskoj, koja je u političkom smislu uticajna upravo u Partiji socijalista a još više u uticajnim krugovima levičara, neoglobalista predvođenih Levijem,⁶⁸¹

---

⁶⁸¹ Branko Iličić govori o velikoj propagandi u francuskom i međunarodnom javnom mnjenju koje je vršio Levi u pravcu promovisanja Bosne i Hercegovine na čelu sa Izetbegovićem, kao multinacionalne ideje. Međutim: „S mnogo razloga, moglo bi se reći da je Bernar Levi najzaslužnija ličnost za stvaranje predstave o Sarajevu kao

Gliksmanom i dr.⁶⁸² Nakon Dejtonskog mirovnog sporazuma Bosna i Hercegovina nisu više bile u svakodnevnom fokusu evropske, pa ni francuske politike, interes za nju se prirodno smanjio. Stvaranje Muslimansko-hrvatske federacije još početkom 1994. nije najbolje funkcionisalo, a još manje Bosna i Hercegovina kao nametnuta država kako Srbima, tako i Hrvatima. Visoki predstavnik međunarodne zajednice, kao i drugi raznovrsni uticaji stranog faktora na funkcionisanje i unutrašnji politički i društveni život Bosne i Hercegovine (Republike Srpske, Muslimansko-hrvatske federacije) vršili su snažan pritisak i nametali mnoga rešenja. Naročito je Republika Srpska bila izložena pritiscima, da se „u ime Dejtona” njoj zapravo u praksi negiraju mnoga ustavna ovlašćenja, a u isto vreme je dolazilo putem pritisaka pre svega visokog predstavnika („Bonska ovlašćenja”), do stvarnog oduzimanja pojedinih prerogativa zagarantovanih Dejtonom i *de jure*. Ovo poslednje je činjeno ili uvođenjem novih Dejtonom nereguliranih ovlašćenja centralne Vlade u Sarajevu, koja je

---

najčudotvornijem gradu na kugli zemaljskoj. Sa koliko upornosti ovaj francuski filozof sprovodi svoju misiju, vidi se između ostalog, i na osnovu sledećeg primera: posle višednevnog boravka u Sarajevu, Levi je januara 1994. napisao članak, u kojem tvrdi da se stanovnici Sarajeva bore za multikulturnu i multinacionalnu BiH. Ali, šta kaže vođa muslimana i predsednik Bosne Alija Izetbegović, koga Levi posebno ističe kao simbol upravo te koegzistencije? Navodimo citat iz govora koji je Izetbegović održao krajem marta 1994, u Sarajevu: – Nama (Muslimanima) nije potreban nijedan drugi narod kao podrška. Mi smo dovoljni sami sebi! U jednom od naših uglednih listova, pročitao sam da naši vojnici umiru za multinacionalnu koegzistenciju – da oni žrtvuju svoje živote da bismo mi mogli zajedno da živimo. Multinacionalna koegzistencija je lepa stvar ali – to mogu otvoreno da kažem – ona predstavlja laž! Mi ne možemo da lažemo svoj narod, niti da zavaravamo javnost. Vojnik koji se bori, ne umire za multinacionalnu koegzistenciju...osim toga, pitajte ga sami da li se nalazi na položaju, na frontu, da bi mogao da živi zajedno sa drugima. To naprosto nije tako i mi naš život moramo da izgradimo na istini...”. U nastavku Ilinčić kaže „Evropska sredstva informisanja nisu objavila taj govor, iako je on u bosanskohercegovačkoj javnosti izazvao veliki odjek i bio od velike važnosti. Zato, evropska javnost i dalje podržava i ozbiljno shvata ocene Levija, a ne ocene Alije Izetbegovića. Da li stvarno verujemo da Levi bolje poznaje raspoloženje stanovnika Sarajeva od Izetbegovića? Ako je tako, zašto nisu javno opovrgnuta izlaganja Izetbegovića?” Branko Ilinčić, *Jugoslovenska kriza i rat 1991–1995*, II knjiga Unutrašnji faktori rata, Miroslav, Beograd 2008, str. 428–429.

⁶⁸² Veselin Đuretić među najistaknutije lobiste protiv Srba u Francuskoj u čitavom periodu jugoslovenske krize navodi Bernarda Levija, Bernarda Kušnera, Filipa Krauta i Pola Garda. Веселин Джуретич, *Развал Ягославији*, основные течения 1918–2003 гг. Москва, 2003, str. 434.

vremenom dobijala sve više ministarstava, bilo direktnim umanjnjem ili čak nasilnim oduzimanjem pojedinih Dejtonom zagarantovanih ovlašćenja Republici Srpskoj. Francuska politika nije direktno učestvovala u ovim poduhvatima i pritiscima, koji su bili uglavnom rezervisani za anglosaksonske sile, i vrlo malo Nemačku. Nijedan Francuz nije vršio funkciju visokog predstavnika u Bosni i Hercegovini, i uopšte čini se da francuska politika nije bila posebno aktivna nakon 1995. godine, niti se posebno izdvajala nekom akcijom. Francuska politika je imala izvestan rivalitet prema SAD i na ovim prostorima, ali stepen angažovanja Francuske je bio ukupno posmatrano vrlo mali. Dok su Amerikanci, Britanci muslimansku stranu u Bosni i Hercegovini smatrali gotovo svojim otvorenim saveznikom, francuska politika nakon Dejtona prema bosanskim Muslimanima nije zauzimala neki posebno naklonjen stav. Prema hrvatskom faktoru u Bosni i Hercegovini francuska politika je bila nešto naklonjenija, ali intenzitet angažovanja u tom pravcu je bio više nego simboličan. Prema srpskoj strani u Bosni i Hercegovini, dakle prema Republici Srpskoj, francuska politika nakon Dejtona, uz sva odstupanja i odsustvo kontinuiteta, bila je od svih velikih zapadnih sila najviše naklonjena, ili ako se ima u obzir stvarna politika SAD, Britanije, pa i Nemačke prema Srbima u Bosni i Hercegovini, onda je možda pravilnije reći najmanje nenaklonjena.

Kada je u pitanju francuska politika prema albanskom faktoru, odnosno Kosovu i Metohiji, tu možemo konstatovati da je ovo pitanje bilo u najvećem u drugom planu sve do negde 1998. godine. Međutim, i dotle se u nastupima dobrog dela i francuskih političara govoreći o tekućim problemima na ratištima u Bosni i Hercegovini ili pre toga u Hrvatskoj (ali i u vreme agresije Hrvatske na Krajinu 1995), spominjalo da po pitanju Kosova i Metohije mora doći do dogovora sa kosovskim Albancima po pitanju stvarne autonomije za njih. Naime, nije se toliko smatralo da je *de jure* ta autonomija zaista uskraćena Ustavom iz 1988. koliko su Albanci odbijali da je u praksi koriste i imaju komunikaciju sa državom Srbijom. Pogoršavanje pozicije srpskog faktora na zapadu, uključujući i samu Francusku, povećavalo se tokom devedesetih godina, tako da je u periodu zamaha kosovske krize, paralelno sa sastavom političke elite na vlasti u Francuskoj, gde je bilo čak i direktnih srbomrzaca poput Kušnera, i političara hladnih prema Srbima i bez tradicionalnog uvažavanja pijeteta i prijateljstva (Širak na primer, ali i Baladir), to sve odrazilo vrlo nezgodno u vreme razmaha kosovske krize. Npopularnost u zapadnim krugovima i javnom mnjenju Miloševića i njegovog režima tada je dostiglo vrhunac, i pored velikih ustupaka koje je on dao prethodno po pitanju Krajine,

a delom i u samom Dejtonu, i uopšte jugoslovenskoj krizi. Unutrašnji politički sukobi u Srbiji, vezano za proteste opozicije, mešanje EU (Gonzales), ali i odmetanje postepeno Đukanovićevog režima, ne samo od režima i vlasti u Beogradu nego postepeno i od srpske ideje u celini, činili su ukupnu poziciju SRJ i posebno Srbije tada sve težom. Francuska uloga je stoga u periodu koji je prethodio Rambujeu, i na njemu samom, a potom i u periodu agresije NATO na SRJ, bila daleko manje prijateljska i čak nekad ni objektivna, nego u čitavom prethodnom periodu jugoslovenske krize. Ali čak i u tom periodu, verovatno najtamnijem u dvovekovnom sagledavanju novovekovnih srpsko-francuskih odnosa, Francuska, čak i ona zvanična a mnogo više ona nezvanična, zadržala je izvesne oblike i načine pokazivanja svoje prisnosti prema Srbima, ili makar umanjivanja, koliko je to i kada bilo moguće, strašnih udaraca i pritisaka kojima je srpski faktor u celini tada bio izložen, pre svega od SAD i nekih drugih zapadnih sila.

Francuska, ukupno posmatrano, nije zauzimala negativne geopolitičke pozicije i interese u odnosu na srpski faktor. Vlast i režim Slobodana Miloševića je višestruko negativno tretiran u Francuskoj, posebno od vladajućih struktura od kako je desna koalicija i Žak Širak preuzeli vlast. S jedne strane, Širak i njegova reformisana neodegolistička stranka je već dok je bila u opoziciji prema vladajućoj garnituri Miterana i socijalista upravo po pitanju jugoslovenske krize zauzela gotovo suprotnu poziciju tadašnjem zvaničnom Parizu, imajući daleko manje razumevanja za srpsku stranu. To se može tumačiti i idejnim prefiksom, jer je francuska desnica u svom rivalitetu prema vladajućoj levisi u Francuskoj, vladajuću levicu na vlasti u Srbiji i Crnoj Gori doživljavala kao dodatno strano telo. Slom socijalizma-komunizma u Istočnoj Evropi i opšta kriza socijalizma tada u svetu, uticala je da se francuska desnica odnosi prema vladajućoj levisi u Francuskoj kao političkom rivalu uzdrmanih idejnih pozicija, čiju vlast već na sledećim parlamentarnim izborima treba preuzeti. Levica na vlasti u Srbiji i Crnoj Gori je ne samo idejno tretirana kao nonsens i čak, za razliku od Miteranovih socijalista, etiketirana kao bliska upravo propalom komunističkom idejnom sistemu. Simpatije francuske vladajuće desnice prema desnoj opoziciji u Srbiji, imale su svoju težinu, tim veću što je na same vladajuće strukture i režim Miloševića gledano sa sve većom netrpeljivošću. Iako je Francuska, računajući neodegolističku tradiciju i samu Petu Republiku, te rusooovsku kulturnu matricu imala tradicionalni rivalitet prema anglosaksonskim silama, pre svega SAD, neoliberalizmu i Hobsovom tumačenju pogleda na svet upravo je nakon pada Berlinskog zida

došlo do (privremenog) svetskog trijumfa amerikanizma, neoliberalizma i uspostavljanja monopolarnog svetskog poretka. Francuska neodegolistička stranka je u svom vođstvu, a pre svega Širaku, postepeno zauzimala stav da je u postojećem odnosu snaga u svetu potrebno idejno se približiti neoliberalizmu, što je bilo u interesu i krupnog kapitala u zemlji, medija koji su bili pod pretežnom kontrolom tog pogleda na svet, te uz zadržavanje osnova odbrane francuskog nacionalizma i suverenosti koristiti te mogućnosti da se za početak osvoji vlast u samoj zemlji i potisnu dotle vladajući socijalisti. Tokom tih godina dolazi do naglog umanjenja francuskih komunista na parlamentarnoj sceni, dok su socijalisti imali manje rezultate nego tokom osamdesetih godina, a najveći dobitak je uspostavila desnica, neodegolistička stranka i Širak kao njen lider. Istina, i izrazita desnica oličena u Nacionalnom frontu je zabeležila izvestan rast, ali zbog specifičnog izbornog sistema za parlament u Francuskoj po regijama, gde su favorizovane praktično samo prve dve stranke, ova stranka nije imala adekvatan rezultat u nacionalnoj skupštini.

U tom pravcu su vladajuće strukture u Francuskoj imale posebnog raspoloženja prema opoziciji u Srbiji oličenoj u umerenoj desnici, koju su činile DS, DSS, odnosno stranke bloka DOS koji je formiran za izbore 2000. godine. Kada je Vojislav Koštunica došao na vlast kao predsednik SRJ, prva zemlja koju je posetio bio je Francuska, gde se susreo sa predsednikom Širakom, što ima i simboličan značaj. Tokom devedesetih godina kada je 1993. godine došlo do incidenta u saveznoj Skupštini i žestokih protesta SPO, a potom uhapšeni Vuk Drašković i njegova supruga, došlo je i do međunarodnog posredovanja pa je bračni par Drašković nakon oslobađanja otputovao u Francusku, gde ih je primio i tadašnji gradonačelnik Pariza Širak (dve godine kasnije postaće predsednik Republike).

Francuska politika prema Crnoj Gori nije bila posebno izražena. Čak i kada je Đukanović potpuno preuzeo vlast od strane Bulatovića i postao direktna opozicija u SRJ Miloševiću, njegovi pokrovitelji su bili Amerikanci i anglosaksonske strukture. To je bilo izraženo naročito nakon 2000. godine, pa Francuska nije imala poseban uticaj u Crnoj Gori. Recimo čak i uoči referenduma za nezavisnost Crne Gore maja 2006, predsednik Vlade Srbije Koštunica je primljen lepo u poseti Francuskoj, gde je predsednik Širak predočio javnosti da ova sila podržava opstanak i integritet zajedničke države Srbije i Crne Gore. Ipak iz geopolitičkih razloga izvestan francuski interes za Crnu Goru je izražen poslednjih godina. Tako je predsednik Sarkozy proklamovao 2009. osu interesa Pariza ka Mediteranu, čemu Crna Gora ima svoj značaj.

Francuska politika i prema Kosovu i Metohiji bila je naklonjenija srpskom interesu nego što je to slučaj sa anglosaksonskim silama, što se vidi i iz perioda koji tretira ovaj rad do kraja 2000. godine, ali i kasnije.⁶⁸³ Tu ima izuzetaka, poput već spomenutog Kušnera, navodnog levičara, a Levi, Gliksmann i spomenuta grupacija globalista ima zapravo određenje u mondijalističkoj i proameričkoj geopolitici i određenju, uz to je i neoliberalna po socijalno-ekonomskom opredeljenju.

Francuska politika prema Makedoniji takođe nije imala svoju posebno izraženu osu, niti posebno izražen interes. Francuska je priznala Makedoniju još 1992. godine, nakon čega su uspostavljeni bilateralni odnosi, ali ne posebno razvijeni, uključujući i samu ekonomsku ili vojno-tehničku saradnju. Krajem devedesetih godina se međutim u institucionalnoj ravni osnažuju odnosi dve zemlje. Tako je januara 1998. u Parizu potpisan dogovor o kulturnoj i tehničkoj saradnji dve zemlje, a 1999. Makedonija postaje pridruženi član Frankofonije. U makedonskoj krizi 2001. Francuska je pokazala naklonost Makedoniji, njenoj vladi i osudila separatizam pobunjenih Albanaca. Međutim, u okviru Ohridskog sporazuma prihvatila je u najvećem koncepciju zapadnih sila, kojom se albanskoj manjini daju veća prava nego što je to bilo ranije. U personalnom smislu ta rešenja Ohridskog sporazuma su zajedno sa američkim i drugim stručnjacima razrađivali i francuski, poput Badintera.⁶⁸⁴

Dakle, ukupno posmatrano, francuska politika prema jugoslovenskoj krizi u deceniji devedesetih bila je uslovljena promenama i odnosima u međunarodnom okruženju, unutrašnjoj političkoj i društvenoj situaciji u Francuskoj, te razvojem situacije na samom (eks)jugoslovenskom prostoru. Interakcija ovih faktora je uslovlila zvaničnu politiku Pariza, ali i razvoj javnog mnjenja i političkih i društvenih

---

⁶⁸³ Približno sve do okončanja perioda posredovanja Ahtisarija, što se poklopilo sa dolaskom na vlast u Parizu novog predsednika Sarkozyja, i potom naročito u periodu kada je ministar spoljnih poslova bio Bernar Kušner. Kako je Francuska i zvanično priznala nezavisnost Kosova februara 2008. godine, to ovo pitanje predstavlja krupnu razliku u pogledima i interesima dve zemlje – Srbije i Francuske. Više o francuskoj politici prema kosovskom pitanju nakon 2000. godine u Dragan Petrović, „Francuska politika i kosovsko pitanje”, Međunarodni tematski zbornik, Kosovo i Metohija u civilizacijskim procesima, Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini, sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici, glavni i odgovorni urednik prof. dr Dragi Maliković, urednik knjige 4 dr Uroš Šuvaković,

⁶⁸⁴ <http://bn-mk.org/old/crnb-mk.courriers.info/francusko-makedonski-odnosi.html>; <http://www.senat.fr/groupe-interparlementaire-amitie/amilst.html#lienPays674/>

činilaca u Francuskoj prema jugoslovenskoj krizi. U pitanju je, ukupno posmatrano, veći broj činilaca koji su uticali na zvaničnu politiku Francuske, kao i na odnos javnog mnjenja i političkih i društvenih činilaca u zemlji prema jugoslovenskoj krizi. Na primer, predominacija u međunarodnim odnosima SAD i NATO, posebno od početka 1992. godine, kao nesrazmerno jači teg u odnosu samo na pre godinu ili dve, dakle samog početka postepene internacionalizacije jugoslovenske krize, uticala je veoma snažno i vremenom sve više na ponašanje Francuske prema jugoslovenskom pitanju. S druge strane, raspad SSSR-a, velika kriza u kojoj se nalazi Rusija u ovom periodu, ne može u potpunosti da negira snažnu podršku ruskog faktora srpskoj strani u jugoslovenskoj krizi, kao što su opet porast uticaja Nemačke i zainteresovanost islamskih zemalja, posebno za krizu u Bosni i Hercegovini, faktori koji su povratno uticali na stav Francuske prema jugoslovenskom problemu. Globalizacija medija, povratna sprega i njihov uticaj na javno mnjenje u Francuskoj se ne može zaobići, pošto je to bio daleko značajniji fenomen nego recimo u vreme Alžirskog rata, kada tadašnji uticaj globalnih medija i posebno medija na engleskom jeziku nije mogao ozbiljno da utiče na francusko javno mnjenje koje je u najvećem kreirano iz same Francuske i njenih medija pod državnom kontrolom. Tokom devedesetih raste i uticaj interneta, a CNN i drugi globalni mediji, posebno oni na engleskom jeziku sve više utiču, direktno i indirektno na francusko javno mnjenje. Indirektno jer je snaga ovih medija uticala da su francuske novinske i medijske kuće često prenosile njihove vesti po pitanju i jugoslovenske krize (koja je sama po sebi dobila takav značaj da su globalni mediji posebno oni pod uticajem SAD, Nemačke, Britanije, ne samo davali zapažen prostor tom pitanju, već su i sami po sebi, postali kreatori delom ukupnog odnosa svetskog javnog mnjenja a potom i međunarodnih političkih aktera po ovom pitanju – njihova jednostranost ukazuje na stvarne interese globalnih moćnika u jugoslovenskoj krizi), a direktno jer je makar deo francuskog stanovništva i sam pratio te globalne medije, posebno kada je tokom ove decenije rastao i uticaj interneta i globalnih medija u celini.

Mogući budući pravci politike Francuske Republike prema postjugoslovenskom prostoru nedovršenih rešenja krize

Tokom prethodne dve decenije od okončavanja jugoslovenske krize u oružanom smislu (2001) došlo je do veoma bitnih promena u međunarodnom

svetskom poretku i situaciji u Evropi. To su veoma važni faktori da bi se sagledale dalje mogućnosti francuske politike prema postjugoslovenskom prostoru i posebno srpskom faktoru. Tokom decenije trajanja jugoslovenske krize posmatrane u oružanom smislu u ovom radu, svet se naglo našao u monopolarnom svetskom poretku sa predominacijom jedine preostale supersile SAD i dominacije NATO bloka. U međuvremenu, zaključno sa krajem 2001. godine, svet je ozbiljno zakoračio ka multipolarizmu gde je uticaj pojedinačno posmatrano SAD i NATO i dalje najveći, ali u opadajućem pravcu i sa paralelnim egzistiranjem više svetskih sila (pored SAD to su Kina, Rusija, Indija, te vodeće zemlje EU poput Nemačke i Francuske, potom Japan, Britanija...). Ti odnosi planetarnog nivoa se reflektuju nešto sporije i na Balkan, ali su evidentni.

Na Balkanu je poslednjih godina porastao uticaj Kine i Rusije a izvesno se smanjio zapadnih sila, uključujući i Francuski. Francuska je za prethodne dve decenije uglavnom zadržala, ili preciznije u odnosu na druge velike sile imala izvesno (minimalno?) umanjene sopstvene moći, što se očitava i na Balkanu. Ideja koju je prevashodno Francuska pokretala o formiranju samostalnih evropskih oružanih snaga, vrlo je malo napredovala u ove dve decenije a, s druge strane, sama Francuska je od 2009. ušla u puno članstvo NATO, odnosno i u komandne strukture, iz kojih je izašla još 1966. godine.

Francuska i dalje ima veliku ulogu u EU, zajedno sa Nemačkom vodeću. Zadržala je stalno mesto u Savetu bezbednosti OUN sa pravom veta, samostalno raspolaganje nuklearnim oružjem i preostale prekomorske posede – departmane, kao i kulturnu zajednicu Frankofoniju. Na unutrašnjem političkom planu nedostaje stabilnost i odsustvo prepoznatljivog državnika, kakav je recimo bio De Gol i u nešto manjoj meri i Mitteran. Tradicionalne političke stranke su u krizi, posebno socijalisti, pa i neodegolisti, dok se povremeno javljaju potpuno nove (stranka predsednika Makrona, stranka levice Melanšona, uzlaz Nacionalnog fronta). Francuska je i pored svog članstva u EU i NATO zadržala izvesnu samostalnu politiku u odnosu na druge svetske sile, posebno Rusiju i Kinu.

Na postjugoslovenskom prostoru, izvesno se smanjio uticaj Francuske u proteklom periodu. Na prostoru Bosne i Hercegovine Francuska nije imala zapaženu ulogu, sem indirektno preko EU. Nije davala visoke predstavnike, niti imala uticaj Nemačke, da ne govorimo o velikom uticaju SAD, Rusije, Britanije, a poslednjih godina i Kine. Francuska i dalje teži formiranju

samostalnih evropskih oružanih snaga i samostalnom delovanju paralelno pa i van NATO, o čemu govori i sporazum sa Grčkom uperen protiv Turske (2020. i 2021), kao što je i u jermensko-azerbejdžanskom sukobu 2020. pomagala Jermene (a Turska koja je takođe članica NATO kao i Francuska je pomagala Azerbejdžan). EU je u višestrukoj krizi, o čemu govori i migrantska kriza, kovid kriza, finansijska kriza, i izlazak Britanije iz Unije, da spomenemo samo neke.

Pored svega navedenog, bilo bi realno predvideti da na post-jugoslovenskom prostoru Francuska i u sledećem višegodišnjem periodu nastavi svoj uticaj preko EU, potom koristeći Frankofoniju (članovi na Balkanu su Rumunija i Bugarska, a Srbija je posmatrač), ekonomsku saradnju, te neka manje značajna tela (OEBS i dr.). Velika je nepoznanica da li će Francuska nastaviti učešće u NATO i u kom obimu, paralelno sa pokušajima formiranja samostalnih evropskih snaga. Odnos Francuske na Balkanu nije konfliktan prema silama koje povećavaju svoje prisustvo kao što su Kina i Rusija. Pokrenuta u vreme predsedničkog mandata Sarkozija Mediteranska geopolitička osa nije napuštena, pa bi to moglo podstaći paralelnu saradnju sa zemljama definisanim kao Mediteranska inicijativa, gde su svojevremeno primljene sve postjugoslovenske države, uključujući i Srbiju.

Prema Sloveniji i Hrvatskoj francuska politika zadržava odnos jedne od dve vodeće sile EU, svesna da je Nemačka tu uticajnija, kako zbog njene dominantne uloge u samoj Uniji tako i zbog geopolitičke pozicije i istorijskih okolnosti. Po pitanju Srba, Francuska bi mogla da zauzme uticaj koji je povoljniji od ostalih svetskih zapadnih centara moći, kao što je to uostalom i bilo do sada i za šta postoje realne predispozicije, posebno u slučaju da se Pariz nešto distancira od atlantističkog centra moći i približi saradnji sa Rusijom (i Kinom). Francuska prema albanskom faktoru može imati izvesnu ulogu imajući u vidu postojanje u novije vreme i tzv. Mediteranskog pravca uticaja, koji je proklamovao još Sarkozy. S druge strane, ako se Francuska na globalnom nivou, uključujući Balkan, opredeli za tešnju saradnju i uvažavanje uticaja Rusije (u manjoj meri ovde bitno je i Kine) to bi moglo dovesti do toga da se prednost dâ srpskim interesima. Migrantski pritisak, čija balkanska kopnena ruta ide preko srpskih prostora, takođe bi mogao da motiviše dominantne činioce u EU i Evropi u celini da se očuva snaga Srbije i srpskih prostora od daljeg slabljenja i fragmentacije, gde bi naravno francuska uloga takođe bila bitna.

BIBLIOGRAFIJA

Dokumenta

Zvanični sajt Predsednika, Vlade, premijera i ministarstava, uključujući i ministarstvo spoljnih poslova Francuske Republike, arhiva www.vie-publique.fr

Arhiv

Arhiv *Politike* i Tanjuga, Fascikle Francuska 1990–1995, i Francuska 1995–2000.

Knjige, naučne monografije, enciklopedije

Accords de paix concernant L' Ex-Yougoslavie, Documents d'actualité internationale, Paris, 1996.

Aćimović, Ljubivoje, *Svet i jugoslovenska kriza*, Helsinški odbor za ljudska prava, Beograd 2001.

Allies des Serbes, L'Age d'Homme, Lausanne, 1998.

Analís, Dimitri T., *Chronique d'un peuple assiégé: Yougoslavie 1993–1996*, L'Age d'Homme (Editions L'), 1999, Paris.

Anđelić, Neven, *Bosna i Hercegovina između Tita i rata*, Samizdat B 92, Beograd, 2005.

Anri-Sutu, Žorž, *Neizvestan savez, Istorija evropske zajednice*, Klio, Beograd, 2001. Jean-Jacues Becker avec la collaboration de Pascal Ory, *Crises et alternances 1974–2000*, Nouvelle edition; nouvelle hisstoire de la France contemporaine.

Autrement (Paris) *Albanie utopie: Huis clos dans les Balkans*, Autrement (Editions), Paris.

Autrement (Paris) *Salonique 1850–1918: La ville des Juifs, et le réveil des Balkans*, Paris, 1993.

- Avec les Serbes*, L'Age d'Homme, Lausanne, 1996.
- Avramov, Smilja, *Postherojski rat Zapada protiv Jugoslavije*, Veternik, 1997.
- Балканы: между прошлым и будущим*, Российская академия наук, Институт международных Экономических и политических исследований, Международный фонд социально-экономических и политологических исследований (Горбачев фонд), Москва 1995.
- Batakovic, Dusan T., *Kosovo, la spirale de la haine: Les Faits, les acteurs, l'histoire*, L'Age d'Homme, Paris, 1993.
- Batakovic, Dusan T., *Histoire du peuple*, L'Age d'Homme, Paris, 2005.
- Becker, Jean-Jacques, avec la collaboration de Pascal Ory, *Crises et alternances 1974–2000*, Nouvelle edition; nouvelle histoire de la France contemporaine, Paris, 2002.
- Belof, Nora, *Jedan rat koji se mogao izbeći*, Plato, Beograd, 1998.
- Besson, Patrick, *Avec les Serbes*, L'Age d'Homme, Paris, 1996.
- Besson, Patrick, *Belgrade 99: Contre les calomnieux de la Serbie*, L'Age d'Homme, Paris, 1996.
- Pierre-Henri, Bunel, *Crimes de guerre a l'OTAN*, Carnot editions, Chatou 2002.
- Binel, Pjer-Anri, *Ratni zločini NATO-a*, Gutenbergova galaksija, Beograd, 2003.
- Bianchini, Stefano, *La question Yougoslave*, Casterman, Firentza, 1980.
- Bjelajac, Mile, *Vojska Kraljevine SHS/Jugoslavije 1922–1935*, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, 1994.
- Bodson, Žerar, *Evropa ludaka*, Udruženje izdavača i književnika Jugoslavije, Beograd, 1993.
- Bordes, Claire, „ Les Balkans, laboratoire et vitrine de la gestion de crise par l'Union européenne”, *L'ex-Yougoslavie dix ans après Dayton*, L'Harmattan, Paris, 2005.
- Bosc, Louis, *La Yougoslavie avant et après la désagrégation*, Hachette, 1999.
- Bougarel, Xavier, *Bosnie anatomie d'un conflit*, La découverte, les dossiers de L'état du monde, Paris, 1996.
- Bougarela, Xavier, *Bosni, anatomi de guerre*, Fabrique de livre, 2004.
- Boulat, Alexandra, *Yougoslavie: Déchirures*, Edi Loire, Paris, 1992.
- Brauman, Rony, *Penser dans l'urgence*, Edition du Seuil, Paris.

- Brodel, Fernan, *Spisi o istoriji*, Istorijska misao, Beograd, 1992.
- Brossat, Alain, *Au miroir de la guerre: Réflexions sur la guerre du Kosovo*, Aube, Paris, 2000.
- Bulajić, Milan, *Razbijanje Jugoslovenske države 1991–92, zločin protiv mira*, Srpska književna zadruga, Beograd, 1994.
- Canapa, Marie-Paule, *Paysans et nations d' Europe centrale et balqanique: La réinvention du paysan par l' état en Europe centrale et balqanique aux XIX et XX siècles*, Maisonneuve et Larose, Paris, 1985.
- Castellan, Georges, *Histoire des Balkans: XIV–XX siècle*, Fayard (Librairie Artheme), Paris, 1991.
- Castellan, Georges, *Serbes d' autrefois: Aux origines de la Serbie moderne*, Armelin, Paris, 2005.
- Castellan, Yvonne, *La culture Serbe au seuil de l' indépendance*, Presses universitaires de France, Paris, 1967.
- Chaillot, Papers, *The implications of the Yugoslav crisis for Western Europe's foreign relations*, Institute for security studies, Western European Union, Paris, October 1994.
- Charaudeau, Patrick, Lochard Guy, Soulages, Jean-Claude, Fernandez, Manuel, Croll, Anne, *La télévision et la guerre, Déformation ou construction de la réalité?*, Le conflit en Bosnie (1990–1994), Médias recherches, études, Ina, De Boeck Universite, Bruxelles, 2001.
- Charette, Patrice, *Le Oiseaux noirs du Kosovo: Un juge à Pristina*, Michalon, Paris, 2002.
- Christich, Kosta, *Religions et nations*, Défense nationale, juin, 1995.
- Christich, Kosta, *Les Fauh frères: Mirages et réalités yougoslaves*, Flammarion, Paris, 1996.
- Christich, Kosta, *La Résistance Serbe*, L'Age d' Homme, Paris, 1999.
- Clayer, Nathalie, *Aux origines du nationalisme albanais: La naissance d' une nation majoritairement musulmane en Europe*, Karthala, Paris, 2007.
- Commandant Franchet (avec collaboration de Sébastien Fontenelle), *Casque bleue pour rien*, Ce que j ai vraiment vu en Bosnie, Jclatetès, Paris, 1995.
- Colovic, Ivan, *Le bordel des guerriers: Folklore, politique et guerre*, Lit Verlag, Paris, 2005.

- Commandant Franchet, *Casque bleu pour rien: Ce ue j' ai vraiment vu en Bosnie*, Lattès, Paris, 1995.
- Crnobrnja, Mihailo, *Le drame Yougoslave*, Apogée, Paris, 1992.
- Cvetković, Vladimir, *Ekonomski odnosi Jugoslavije i Francuske 1918–1941*, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, 2006.
- De la Gorce, Paul-Marie, *Yougoslavie, La coûteuse myopie de la communauté internationale*, L'Age d'Homme, Paris, 1992.
- Denaud, Patrick, *Kosovo: Naissance d' une lutte armée UCK*, L'Harmattan, Paris, 1999.
- Derens, Jean-Arnault, *Les conflits Yougoslaves de A à Z*, Atelier, Paris, 2000.
- Dérens, Jean-Arnault, *Kosovo, anée zero*, Ed. Méditerranée, Paris, 2006.
- Dimić, Ljubodrag, *Kulturna politika Kraljevine Jugoslavije 1918–1941*, III, Beograd, 1997.
- Dinsbir, Jirži, *Moj izveštaj (1998–2001)*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2007.
- Džamić, Dragan, *Bosansko bojište sumraka*, Nikola Pašić, Beograd, 1997.
- Джуретич, Веселин, *Развал Ягославиу*, основные течения 1918–2003 гг. Москва, 2003. Zdenko Radelić, Davor Marijan, Nikica Barić, Albert Bing, Dražen Živić, *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, Zagreb, 2006.
- Drecun, Milovan, *Rat za Kosovo*, Draslar partner, Beograd, 2007.
- Droit, legitimisation et politique exterieure: L'Europe et la guerre du Kosovo*, edite par Olivier Corten et Barbara Delcourt, Edition Brylant.
- Duroselle, Jean-Baptiste, *L'Europe de 1815. à nos jours, vie politique et relations internationales*, Presses univeristaires de France, Nouvelle clio, Paris 1964;
- Duroselle, Jean-Baptiste, *Histoire diplomatique de 1919. à nos jours*, Edition Dalloz, Paris 1993.
- Đorđević, Mirko, *La voix d'une autre Serbie, l'anti-journal*, Présentations de Vladimir Zieliensky et Robert Masson, Parole et Silence, Paris, 1999.
- Đuric, Ivan, *Glossaire de l'espace yougoslave*, L'Esprit des Péninsules, Paris, june, 1999.
- Eloge des Serbes*, L'Age d'Homme, Lausanne, 1996.
- Feron, Bernard, *Yougoslavie – origines d' un conflit*, Le monde, Paris, 1993.

- Finkelkraut, Alain, *Comment peut-on être Croate ?*, Gallimard, Paris, novembre, 1992.
- Floquet, Michel, Coq, Bertrand, *Les Tribulations de Bernard Kouchner en Yougoslavie*, Albin Michel, 2000.
- Friganović, M., Morokvašić, M., Baučić, I., *Iz Jugoslavije na rad u Francsku*, Institut za geografiju, Zagrebačko sveučilište, Zagreb, 1972.
- Garapon, Antoine, Mongin, Olivier, *Kosovo un drame annoncé*, Editions michalon, Paris, 1999.
- Garde, Paul, *Vie et Mort de la Yougoslavie*, Fayard, Paris, 1992.
- Garde, Paul, *Vie et mort de la Yougoslavie*, Fayard (Librairie Arthème), Paris, 2000.
- Garde, Paul, *Fin de siècle dans les Balkans*, Odile Jacob, Paris, 2001.
- Garde, Paul, *Le Discours balkanique*, Fayard, Paris, 2004.
- Garde, Paul, „Debalkanisation ou europeanisation?”
- Garde, Paul, *Les Balkans*, Champs actuel, Paris, 2010.
- Gervereau, Laurent, *De l'unification à l'éclatement: L'espace Yougoslave, un siècle d'histoire*, BDIC, Paris, 1998.
- Gjidara, Marc, *Regards de France sur la Yougoslavie socialiste (1980–1991)*. Aspect institutionnels et administratifs, Spit–Paris, 2016.
- Glamočak, Marina (préface de Alain Joxe), *La transition guerrière*, L'Harmattan, Paris, 2001.
- Godišnjaci IMPP 1960–1984 *Hronika međunarodnih događaja*, IMPP, Beograd,
- Gow, James, *Legitimacy and Military: The Yourgoslav Crisis*, Piter Publishers Limited, London, 1992.
- Грызунув, Сергей, Сысоев, Геннадий, *Балканский пророк – Милан Панич*, Индиго, Москва, 2003.
- Guezennec, Georges *La Yougoslaves autogestionnaire, Bilan critiqué d'une époque prestigieuse*, Impressions Domas, Saint-étienne, 1991.
- Guskova, Jelena urednik, *Jugoslovenska kriza i Rusija*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1996.
- Guskova, Jelena, *Istorija jugoslovenske krize 1990–2000, I*, Igam, Beograd.

- Guskova, Jelena, *Balkanski putevi i sumanuto bespuće*, mišljenje ruskog historičara, Katena mundi, Beograd, 2013.
- Handke, Peter, *Un voyage hivernal vers le Danube, la Save, la Morava et la Drina*, Gallimard, Paris, 1996.
- Hartmann, Florence, *Milosevic la diagonale du fou*, Denoel, Paris, 2006.
- Hartman, Ralf, *Časni mešetari*, nemačka spoljna politika i građanski rat u Jugoslaviji, Prometej, Novi Sad, 1999.
- Hatzfeld, Jean, *L'air de la guerre: Sur les routes de Croatie et de Bosnie–Herzégovine*, Olivier, Paris, 1994.
- Heidsieck, Charles-Marcel, *Voyage Balkanique: Dalmatie et Bosnie–Herzégovine en 1929. et maintenant*, Paris.
- Hogard, Jacques, *L'Europe est morte à Pristina, guerre au Kosovo*, Printemps, Paris, 1999.
- Ilinčić, Branko, *Jugoslovenska kriza i rat 1991–1995*, III knjiga, Spoljašnji faktori rata, Miroslav, 2008.
- Istorija srpskog naroda*, SANU, tom VI knjiga I, Beograd, 1986.
- Ivić, Pavle, Samardžić, Nikola, Yelen, Anne, Maurer, Pierre, Despot, Slobodan, *De l'imprécision a la falsification*, L'Age d'Homme, Lausanne, 1992.
- Janjić, J., *Srpski general Ratko Mladić*, Matica Srpska, Novi Sad, 1996.
- James, Gow, *Legitimacy and Military: The Yourgoslav Crisis*, Piter Publishers Limited, London, 1992
- Joffrin, Laurent, *Yougoslavie, suicide d'une nation*, Les petits livres, 1999.
- Joffrin, Laurent, *Kosovo: La guerre du droit*, Mille et une nuits, Paris, 1999.
- Jovanović, Vladislav, *Rat koji se mogao izbexi*, Nolit-Altera, Beograd, 2008.
- Julliard, Jacques, *Pour la Bosnie*, Seuil, Paris, 1996.
- Jugoslovenska kriza i Rusija*, urednik Jelena Guskova, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1996.
- Югославский кризис и Россия*, Документы, факты, комментарии 1990,–1993, Фонд Югославских исследований и сотрудничества Славянская летопись, Москва 1993.
- Karcher-Đuricici, Vera, *Ombres sur la Serbie: Ou es-tu grand-père?* Hirlé Editions Communication, 2003.

- Keller, Gabriel, *Vers la guerre au Kosovo octobre 1998 – mai 1999*, Fov edition (Fauves editions), Paris, 2021.
- Koprivica Dragoslava objavila je knjigu „Ja sam na strani Srba“, Pešić i sinovi, Beograd, 2019,
- Kosovo Report Conflict, International Response, Lessons Learneo, Rapport de la Commission internationale indépendante sur le Kosovo, Oxford, Oxford University Press, 2000.
- Krulić, Joseph, *Histoire de la Yougoslavie: De 1945 à nos jours*, Complexe, Paris, 1993.
- L'année stratégique 1994*, Dunod-IRIS, Paris 1994.
- L'éclatement Yougoslavie, une tragédie Européenne*, Liberation, Paris, 1994.
- Levy, Luc, *Yougoslavie: la fédération menacée*, La documentation Française, problèmes politiques et sociaux; dossiers d'actualité mondiale, Paris, decembre 1990.
- Christophe, Solioz, *Retour aux Balkans*, Essais d'engagement 1992/2010, L'Harmattan, Paris, 2010.
- L'Ex-Yougoslavie en Europe: De la faillite des démocraties au processus de paix*, L'Harmattan, Paris, 1997.
- L' Ex-Yougoslavie dix ans apres Dayton*, Harmattan, Paris, 2005.
- Sous la direction de Dominique Lepage et Muhamedin Cullashi, L' Ex-Yougoslavie en Europe, *Une Europe du sud-est en construction*, L'Harmattan, Paris.
- La Cerda, Alexandre, *Nathalie de Serbie: La Reine errante*, Atlantica éditions, Paris.
- Laurent, Eric, *Guerre du Kosovo: le dossier secret*, Plon, Paris, 1999.
- Le Brun, Annie, *Les assassins et leurs miroirs, réflexions à propos de la catastrophe Yougoslavie*, Jean-Jacques Pauvert au terrain vague, Paris, 1993.
- L'éclatement Yougoslavie, une tragédie Européenne*, Liberation, Paris, 1994.
- Les Serbes et nous*, L'Age d'Homme, Lausanne, 1996.
- Les Allies des Serbes*, L'Age d'Homme, Lausanne, 1997.
- Levy, Luc, *Yougoslavie: La Fédération menacée*, Documentation Française, Paris, 1990.

- Libal Michel, *Njemačka politika u jugoslavenskoj krizi*, Golden marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2004;
- Magaš, Branka i Žanić, Ivo, *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991–1995*.
- Massé, Jacques, *Nos chers criminels de guerre*, Paris, Belgrade, Zagreb, en classe affaires, Flammarion, enquête, Paris, 2006.
- Маначинский, А., *Югославия: приговор вынесен*, Изд. Дом Румб, Москва, 2005.
- Marjanović, Jovan, *Teorija politike, osnovi*, Univerzitet u Beogradu, Beograd, 1996.
- Marković, Brana, *Yougoslav crisis and the world, chrnonology of events, January 1990–December 1995*, Institute of international politics and economics, Beograd, 2000.
- Martin-Chauffier, Gilles, *Le Roman de Constatinople*, Rocher, Paris, 2005.
- Masson, Diane, *L'utilisation de la guerre dans la construction des sustèmes politiques en Serbie et en Croatie 1989–1995*, Paris, 2001, Harmattan.
- Maurer, Pierre, *La Réconciliation soviéto-yougoslavie: 1954–1958. illusions et désillusions se Tito*, Delval, Paris, 1991.
- Merlino, Jack, *Le vériteés yougolaves ne sont pas toutes bonnes a dire*, Paris, Albin Michel, 1993.
- Merlino, Žak, *Istine o Jugoslaviji nisu sve za priču*, Kontekst, Beograd, 1994.
- Mijalkovski, Milan, *Zločini i zablude albanskih separatista*, Novinsko-informativni centar Vojska, Posebna izdanja, Beograd, 1999.
- Miljus, Branko, *La révolution Yougoslavie*, L'Age d'Homme, Paris,
- Milosavljević, Slavomir, Radosavljević, Ivan, *Osnovi metodologije političkih nauka*, Službeni glasnik, Beograd, 2000.
- Ministère des affaires étrangères, *Accords de paix concernant, l'ex-Yougoslavie*, Documents d'actualité international, fevrier, 1996. Directeur de la publication François Renouard.
- Mirković, Nikola, *Le martyre du Kosovo*, Prefase de Jeal-Louis Tremblais, Jean Picllec, Paris, 2013.
- Mitterrand, Francois, *Mémoires interrompus*, Odile Jacob, Paris, 1996.
- Mitrović, Andrej, *Strane banke u Srbiji 1878–1914*, Stubovi kulture, Beograd, 2004.

- Morillon, Philippe, général, *Croire et oser: Chronique de Sarajevo* – Bernard Grasset, 1995.
- Наши миротворцы на Балканах*, Российская академия наук, Институт славяноведения, Центр по изучению современного балканского кризиса, Москва, Индрик, 2007.
- Naručnicka, Natalija, *Rusija i Rusi u svetskoj istoriji*, SKZ, Beograd, 2008.
- Nikolić, Kosta, *Bosna i Hercegovina u vreme raspada SFRJ 1990–1992*, tematska zbirka dokumenata, Institut za savremenu istoriju Srbije, Fond za humanitarno pravo, Beograd, 2011.
- Nouzille, Jean *Histoire des frontières*, Berg international, Paris, 1991.
- Ogar, Žak, *Evropa je skončala u Prištini*, Xenia–Metella, Beograd, 2014.
- Opacic, Petar, *Le front Salonique, Guerre mondiale (1914–1918)*, Paris.
- Opšta enciklopedija Larousse*, Vuk Karadžić, Beograd, Tom I, 1971.
- Oven, Dejvid, *Balkanska odiseja*, B 92, Beograd, 1996.
- Pavlović, Mihajlo, *Iskušenja historiografije*, Letopis Matice srpske, sveska 4, Novi Sad, 1993.
- Pavlović, Mihailo, *U dvostrukom ogledalu*, Prosveta, Beograd, 1996.
- Pavlović, Mihailo, *Srpske teme u francuskom romanu XX veka*, Čigoja, Beograd, 2000.
- Petrović, Dragan, *Istorija industrije Beograda*, I i II tom, Srpsko geografsko društvo, Beograd, 2006.
- Petrović, Dragan, *Kulturna politika francusko-jugoslovenskih odnosa 1949–1959*, Institut za političke studije, Beograd, 2006.
- Petrović, Dragan, *Istorija industrije Beograda*, I i II tom, Srpsko geografsko društvo, Beograd, 2006.
- Petrović, Dragan, *Savremeni svet 2006–2008*, Nova srpska politička misao, Beograd, 2008.
- Petrović, Dragan, Nikolić, Jasmina, *Srpski narod i velike sile – kulturno istorijski procesi*, Prometej i IPS, Novi Sad 2008.
- Petrović, Dragan, *Francusko-jugoslovenski odnosi u vreme Alžirskog rata 1952–1964*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2009.
- Petrović, Dragan, *Ka multipolarnom svetskom poretku*, Pešić i sinovi, Centar za razvoj međunarodne saradnje, Beograd, 2010.

- Petrović, Dragan, *Francusko-srpski odnosi 1800–2010*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2011.
- Petrović, Dragan, *Francuska na raskršću*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, Centar za razvoj međunarodne saradnje, Beograd, 2011.
- Petrović, Dragan, *Geopolitika Francuske*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2013.
- Petrovic, Dragan, Kicošev, Saša, *Romanians in Serbia, under the Serbian-Romanian relations*, Scholars-press, Saarbrucken, 2015.
- Petrović-Piroćanac, Zoran, *Izbrisati srpski virus*, Jugoistok, Beograd, 1999.
- Pierre, Péan, *Le mond selon K*, Fayard, Paris.
- Plisson, Gabriel, *Mourir pour Sarajevo*, In line, 1994, Paris.
- Popov, Čedomir, *Od Versaja do Danciga*, Službeni list SRJ, Beograd, 1996.
- Popović, Vasilj, *Istočno pitanje*, Službeni list SRJ, Beograd 1996.
- Potemkin, *Istorija diplomatije*, II Tom, Beograd, 1947.
- Radelić, Zdenko, Marijan Davor, Barić Nikica, Bing Albert, Živić Dražen, *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, Zagreb, 2006.
- Raufe, X., Haut, F., *Le Chaos balkanique*, La table ronde strategique, Paris, 1992.
- Radonjić, Mladen, *Priče o prijateljstvu Srba i Francuza, Savez potomaka ratnika Srbije 1912–1920*, Beograd, 2009.
- Renouvin, Pierre, *Histoire des relations internationales*, tome sixième, Le XIX siècle II, de 1871–1914, Lanagée de L'Europe, Librairie Hachette, Paris 1959;
- Roux, Michel, *Les Albanais en Yougoslavie: Minorité nationale, territoire et développement*, Maison des sciences de l' homme, Paris, 1992.
- Rugova, Ibrahim, *La question du Kosovo*, Fayard, Paris.
- Rupnik, Jacques, Pavlović, Stevan, Rajković, Natasha, Krulić, Joeph, *La crise Yougoslave*, Editions Complexe, Bruxelles, 1992.
- Rupnik, Jacques, *De Sarajevo à Sarajevo*, Editions Complexe, Bruxelles, 1992.
- Rupnik, Jacques, *Les Balkans paysage après la bataille*, Editions Complexe, Bruxelles, 1996.
- Samardzic, Radovan, *Le Kosovo-Metohija dans l' histoire Serbe*, L'Age d'Homme, Paris, 1990.

- Sanguin, Andre-Louis, Cattaruzza, Amael, Chaveneau-Le Brun, Emanuelle, *L'ex-Yougoslavie dix ans après Dayton*, L'Harmattan, Paris, 2005.
- Gerald, Toal, "La Republika Srpska est-elle Européenne? La grande stratégie du bureau du haut représentant pour ancrer la Bosnie-Herzégovine dans l'espace géopolitique Européen", *L'ex-Yougoslavie dix ans après Dayton*, L'Harmattan, Paris, 2005.
- Savary, Michèle, *La Serbie aux outrages*, L'Age d'Homme, Paris, 2001.
- Sekereš, Pavle, *Les Slaves du Sud dans le miroir français (1800–1850)*, Zadužbina Andrejević, Beograd, 2002.
- Silber, Lora, Litl, Alan, *Smrt Jugoslavije*, B 92, Beograd, 1996.
- Simeunović, Dragan, *Novi svetski poredak i nacionalna država*, Beograd, 1993.
- Simeunović, Dragan, *Nacija i globalizacija*, Zograf, Beograd, 2009.
- Simeunović, Dragan, *Le nouvel ordre mondial et L'etat-nation*, Dialogue, Paris, 1993.
- Simić, Predrag, *Put u Rambuje*, Nea, Beograd, 2000.
- Simić, Dragan, *Poredak sveta*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2000.
- Simić, Jasminka, *U potrazi za novom misijom, NATO i jugoslovenska kriza 1990–2001*, Službeni glasnik, Beograd, 2010.
- Soliz, Christophe, Wolfgang, Petritsch, *Regional Cooperation in South East Europe and Beyond*, Challenges and Prospects, Baden-Baden, Nomos, 2005.
- Soliz, Christophe, *Turning Points in Post war Bosnia*, Ownership Process and European integration, Baden-Baden, Nomos, Security, Peace, 2007.
- Soliz, Christophe, *Retour aux Balkans*, essays dengagement 1992–2010, L'Harmattan, Paris, 2010.
- Srebro, Milivoj, *Ecrits et cris d'un apatride*, L'Harmattan, Paris, 2005.
- Srebro, Milivoj, *Anthologie de la nouvelle Serbe*, Gata editions, Paris, 2003.
- Sretenović, Stanislav, *Francuska i Kraljevina SHS 1918–1929*, ISI, 2008.
- Stark, Hans, *Les Balkans: Le retour de la guerre en Europe*, Dunod Editeur, Paris, 1993.
- Stepić, Milomir, *Kosovo i Metohija*, Postmoderni geopolitički eksperiment, Institut za političke studije, Beograd, 2012.

- Stevanovic, Vidosav, *Milosevic une épitaphe*, Fayard, Paris, 2000.
- Stevanovic, Vidosav, *Voleurs de leur propre liberté*, L'esprit des péninsules, Paris, 2003.
- Sous la direction de Jacques Rupnic, *Les Balqans paysage après la bataille, espace internationale*, Paris, 1996, éditions complexe.
- Sous la direction de Dominique Lepage et Muhamedin Kullashi, *Ex-Yougoslavie: une Euroe du Sud-est en construction*, L'Harmattan, Forum IRTS de Lorraine, Paris, 2002.
- Thierry de Montbrial, *Quinze ans qui bouleversèrent le monde*, De Berlin à Bagdad, Dunod, Paris, 2004.
- Tchossitch, Dobritsa, *Un homme dans son époque*, Entretiens, L'Age d'Homme, Lausanne, 1994.
- Tchossitch, Dobritsa, *La Yougoslavie et la question Serbe*, Essai, L'Age d'Homme, Lausanne, 1992.
- Tchossitch, Dobritsa, *Pour la reconciliation des Serbes*, Plaidoyer, L'Age d'Homme, Lausanne.
- Tchossitch, Dobritsa, *L'effondrement de la Yougoslave, positions d'un résistant*, L'Age d'Homme, Paris, 1994.
- Toal, Gerald, *La Republika Srpska est-elle Européene? La grande stratégie du bureau du haut représentant pour ancrer la Bosnie-Herzégovine dans l'espace géopolitique Eurppéen, L'ex-Yougoslavie dix ans après Dayton*, L'Harmattan, Paris, 2005.
- Todorova, Ljiljana, *Les Slaves du sud au XIX siècle vus par Xavier Marmier*, Publications orientalistes de France, Paris, 1957.
- Tomic, Yves, *La Serbie du prince Milos à Milosevic*, Peter Lang, Paris, 2003.
- Тренин, Дмитрия, Степановой, Зкатерины, *Косово, международные аспекты кризиса*, Москва, 1999.
- Trgovinski bilans SFRJ sa inostranstvom za 1964. godinu*, Beograd, 1965.
- Troude, Alexis, *Geopolitique de la Serbie*, Ellipses, Paris, 2006.
- Troude, Gilles, *Yougoslavie: un pari impossible? la question nationale dans la République Fédérative Socialiste Yougoslavie vue par les diplomates et expert français de 1944 a 1960*, L'Harmattan, Paris, 1998.
- Šta ima? Ex-Yougoslavie, d'un état a d'autres*, Paris, 2005.

- Uspenski Fjodor, *Istočno pitanje*, Službeni list SRJ, Beograd, 2003.
- Vedrin, Hubert, *Le mond des François Miterrand*, Paris, 1996.
- Volkoff, Vladimir, *La Crevasse*, L'Age d'Homme, Paris, 1996.
- Vojvodić, Mihajlo, *Putevi srpske diplomatije*, Klio, Beograd, 1999.
- Vudvord, Suzan, *Balkanska tragedija*, Haos i raspad posle hladnog rata, Filip Višnjić, Beograd.
- Vujović, Ana, *Srpsko-francuska susretanja*, Učiteljski fakultet, Univerzitet u Beogradu, 2011, str. 210–211.
- Que vive le peuple Serbe*, L'Age d'Homme, Lausanne, 1996.
- Zbornik: *Srpsko-francuski odnosi (relations franco-serbes) 1904–2004*, izdavač Društvo za kulturnu aradnju Srbija–Francuska i Arhiv Srbije, Beograd, 2005.
- Zbornik radova, *Dve stotine godina od donošenja francuskog građanskog zakonika – Uticaj francuskog građanskog zakonika na srpsko pravo*, Pravni fakultet, Niš 2006.
- Zellikow, Philip, Condolleeza, Rice, *To build of better World, choice to end of Cold War and create a Global Commonwealth*, Amazon, 2019.
- Woodward, Susan, *Balkan tragedy*, The Brookings institution, Washington, 1995.

Članci u naučnim časopisima i zbornicima

- Bjelajac, Mile, "Influence française sur l'Armée yougoslave entre deux guerres mondiales", *Revue Historique des Armes*, Paris, 4/1995.
- Bjelajac, Mile, „Nova svedošenja o razbijanju Jugoslavije i sukobima 90-ih”, *Tokovi istorije*, 1/2010.
- Bjelajac Mile i Žunec Ozren vođe stručnog tima istoričara Elaborat "Rat u Hrvatskoj 1991-1995", Peščanik, 2016,
- Degan Vladimir-Đuro: Marc Gjidara, Pogledi iz Francuske na socijalističku Jugoslaviju (1980-1991)... Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 54, 1/2017., str. 321.-325.
- George-Marie, Seni, „Balcans (1991–1995): une amere experiance u Samy Cohen, *Les diplomates, Negocier dans un monde chaotique*", Editions Autrement, Paris, 2002, pp. 128–140.

- Kaser, Karl, Pregovori u Rambujeu i Parizu: „Pitanja o suverenitetu Jugoslavije i nezavisnosti Kosova”, u Problemi srpske politike, Centar za menadžment, Beograd, 2000, str. 39–56.
- Petrović, Dragan, „Saradnja francuskih naučnih i kulturnih ustanova sa Jugoslovenskim akademskim savetom (JAS) 1949–1958”, Tokovi istorije, Beograd, 3–4, 2003, str. 53–72.
- Petrović, Dragan, analiza knjige Thierry de Montbrial, *Quinze ans qui boulevarserent le monde, de Berlin à Bagdad*, Dunod, Paris, 2003.
- Petrović, Dragan, „Osvrti i analize novih francuskih izdanja”, Politička revija 2/2004, str. 415–422.
- Petrović, Dragan, „Analiza pisanja francuske i ruske štampe o događajima na Kosovu od 17–19 marta 2004. godine”, Politička revija, 2004, br. 2, str. 121–132.
- Petrović, Dragan, „Srpsko (jugoslovensko)-francuski odnosi, prijateljstvo u tradiciji, sadašnjost i budućnost”, Naš trag, 4–2, Smederevska Palanka, 2005, str. 288–306.
- Petrović, Dragan, “Jean-Marie Colombani “Tous Americains? Le monde apres le 11 septembre 2001”, Fajard Paris 2002 i Jean Baudrillard “Power inferno”, Galilee Paris 2002, *Политичка ревија*, 2004, бр. 2, стр. 415–422.
- Petrović, Dragan, „Odnosi Francuske i Jugoslavije u kontekstu alžirskog rata: godina 1959. Zbornik: *Srpsko-francuski odnosi (relations franco-serbes) 1904–2004*, izdavač Društvo za kulturnu saradnju Srbija–Francuska i Arhiv Srbije, Beograd, 2005, str. 133–149.
- Petrović, Dragan, „Francusko-jugoslovenski odnosi u vezi procesa dekolonizacije francuske Crne Afrike u periodu 1958–1961”, Rasinski anali, Kruševac, 2005, стр. 142–155,
- Petrović, Dragan, „Francuska politika i kosovsko pitanje”, Međunarodni tematski zbornik, Kosovo i Metohija u civilizacijskim procesima, Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini, sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici, Kosovska Mitrovica, 2010.
- Petrović, Dragan, „Demografija Francuske – istorijska analiza i savremeno stanje”, Demografija, Međunarodni časopis za demografska i ostala društvena istraživanja, knjiga X, Beograd, 2013, str. 143–150.

Петрович, Драган, “Россия и Балканы – историческое наследие и современные отношения”, в *Выстраивая добрососедство, Россия на пространствах Европы*, Ассоциация Европейских исследований, Институт Европы, Российской Академии наук, Москва, 2013, стр. 119–132.

Petrović, Dragan, “La Serbia e I suoi rapporti nella regione il quadro storico e le relazioni con l’Italia,” *Italia e Serbia, Passato, presente e futuro di un’amicizia*, Quaderni Di Geopolitica, Roma, supplemento a Geopolitica, vol 11, anno 2013. pp. 133–143.

PIC Déclarations – Documents: Bulletin d’information N 165/98 de 27 août 1998 – P 23.

Stepić, Milomir, „Buduća blokovska struktura sveta” *Ekonomika*, 1–2, 1997, IP Ekonomika, Beograd, 1997, str. 37–41.

Stepić, Milomir, „Geopolitička orijentacija Srbije: evroatlantizam i – ili evroazijstvo”, *Megatrend revija*, vol. 2 (2) 2005, Megatrend Univerzitet, Beograd, 2005, str. 19–20.

Periodika

Periodika, gde je uredno prevedeno sve što je objavljeno u francuskoj štampi vezano za jugoslovensku krizu i posebno srpsko pitanje. Takođe i sve važnije što je objavljeno u štampi u Srbiji vezano za francusku ulogu u jugoslovenskoj krizi.

Svi brojevi u vezi jugoslovenske krize lista *Le Monde* do 1994. u Bernard Feron *Yougoslavie origines dun conflit*, *Le Monde* editions, poche, Paris, 1994.

Sve naslovne strane *Le Monde*, u CD *Le Mond* de 1990–2000.

PRILOG 1

Analiza i pregled naučnih monografija, knjiga i publicistike objavljene u Francuskoj vezanih za jugoslovensku krizu devedesetih godina XX veka

Poseban uticaj na kreiranje stručne i naučne javnosti, a, potom i šireg javnog mnjenja francuskog govornog područja su imale naučne monografije, knjige i publicistička izdanja, vezanih za temu jugoslovenske krize devedesetih godina XX veka. Ovde su predstavljeno više od sedamdeset najvažnijih knjiga iz ove tematike objavljenih u Francuskoj i na francuskom govornom području u Švajcarskoj i Belgiji, koji su imali značajan uticaj na stručnu i naučnu javnost, te šire javno mnjenje.

Pol Gard se posebno istakao kao specijalista za Balkan sa više zapaženih radova o jugoslovenskoj krizi. Profesor univerziteta u Provansi, te kao gostujući profesor na Jelu i Kolumbiji u SAD, već na početku jugoslovenske krize skrenuo je pažnju svojom knjigom *Život i smrt Jugoslavije* (1992),⁶⁸⁵ da bi gotovo deceniju kasnije napisao knjigu *Kraj veka na Balkanu*,⁶⁸⁶ te *Balkanski diskurs* (2004)⁶⁸⁷ i najzad knjigu *Balkan* (2010).⁶⁸⁸ Knjiga *Život i smrt Jugoslavije* objavljena 1992, izazvala je veliku pažnju i na jugoslovenskom prostoru, ali i u Francuskoj. Dobrica Ćosić, predsednik SRJ, polemisao je tada sa nekim navodima ove knjige. Ova knjiga uopšte, a dobrim delom i ukupno delo Garda, doživljavano je na srpskim prostorima kao manje naklonjeno srpskom faktoru, ali ne i u toj meri da se ne bi uvažavalo kao refleksija pogleda na jugoslovensku krizu jednog dela francuske društvene elite i šire javnosti. Ova knjiga je izazvala i ozbiljne reakcije u francuskom i posebno srpskom stručnom i javnom

---

⁶⁸⁵ Paul Garde, *Vie et Mort de la Yougoslavie*, Fayard, Paris, 1992.

⁶⁸⁶ Paul Garde, *Fin de siecle dans les Balkans*, Odile Jacob, Paris, 2001.

⁶⁸⁷ Paul Garde, *Le Discours balkanique*, Fayard, Paris, 2004.

⁶⁸⁸ Paul Garde, *Les Balkans*, Champs actuel, Paris, 2010.

mnjenju. Kako u to vreme nije bilo ozbiljnih naučnih monografija, istraživačkih radova o savremenom viđenju jugoslovenske federacije, i u njoj posebno poziciju srpskog faktora u francuskim društvenim naukama, to je ona izazvala veliku pažnju stručne i šire francuske javnosti. Već 1992. godine u izdanju Laž d Om, iz Lozane, objavljena je koautorska knjiga Pavla Ivića, Nikole Samardžića, An Jelen, Pjer Morea i Slobodana Despota – *Od nepreciznosti do falsifikata*,⁶⁸⁹ koja se može smatrati polemičkim odgovorom na knjigu Pola Garda (*Paul Garde*) *Živog i smrt Jugoslavije*. Tako Pavle Ivić, član nekoliko akademija nauka i jedan od najuglednijih srpskih lingvista, detaljno analizira knjigu ukazujući na propuste Garda. Istoričar Nikola Samardžić takođe navodi greške u Gardovoj knjizi istorijske tematike. An Jelen polemše sa delovima u Gardovom radu gde on spominje njenu knjigu *Kosovo 1389–1989, Bitka za prava duše (Kosovo 1389–1989, Battalille pour les droits le l’ame)*. „...Profesor političke sociologije u Ženevi i Lozani Pjer More ističe da je Gardova knjiga izazvala toliko interesovanje u Francuskoj, jer je praktično jedina koja pokušava da rasvetli zbivanja na tlu bivše Jugoslavije, ali nažalost, na pogrešan i nenaučan način. Izučavanja jugoslovenske stvarnosti gotovo da ne postoji u Francuskoj, osim onih koji se odnose na jezik i književnost, pa je otuda razumljivo veliko interesovanje publike (među kojima su najbrojniji političari, diplomate, novinari i razni analitičari i komentatori) za Gardovu knjigu koja je napisana pitko i koja se lako čita, ali koja vrvi od materijalnih grešaka i zlih namera. Slavista i prevodilac Slobodan Despot dokumentuje sve slučajne ili namerne Gardove greške, ukazujući na odsustvo validnih istorijskih izvora, selektivni izbor informacija ili mešanje istinitih sa subverzivnim, izvlačenje informacija ili tuđih reči iz konteksta (što im onda daje sasvim drugačiji, pa i suprotan smisao), nejednaku dužinu i broj informacija koje se odnose na strane u sukobu, što sve jasno ukazuje na autorovu pristrasnost i mržnju. Na kraju knjige data je kratka kontrabibliografija, odnosno spisak dela (na francuskom, engleskom, nemačkom i srpskohrvatskom jeziku) koja bi valjalo konsultovati kada je reč o Drugom svetskom ratu, Nezavisnoj državi Hrvatskoj, posleratnoj Jugoslaviji, ideološkim i religijskim pitanjima.”⁶⁹⁰

---

⁶⁸⁹ Pavle Ivić, Nikola Samardžić, An Jelen, Pierre Maurer, Slobodan Despot, *De l'imprécision a la falsification*, L'Age d'Homme, Lausanne, 1992.

⁶⁹⁰ Ana Vujović, *Srpsko-francuska susretanja*, Učiteljski fakultet, Univerzitet u Beogradu, 2011, str. 210–211.

Mihajlo Pavlović se takođe kritički osvrnuo na Gardovu knjigu *Život i smrt Jugoslavije*, pre svega u radu *Iskušnja istoriografije*.⁶⁹¹ Pavlović ukazuje, pre svega, na siromašnost istorijskih izvora na kojima je Gard gradio svoje viđenje međunacionalnih odnosa u Jugoslaviji, kao i to da francuski pisac nije ni istoričar, ni politikolog, ni novinar, već slavista ali u oblasti gramatike i fonetike (ruske i slovenske). Takođe, navodi se mnoštvo netačnosti u iznetim podacima Gardove knjige koji, po Pavloviću, ozbiljno dovode u pitanje njegovu naučnu nepristrasnost i objektivnost u pisanju ove knjige.

Knjiga *Balkan*, objavljena 2010, predstavlja na neki način siže Gardovih istraživanja na temu Balkana u tranziciji, sa svim protivrečnostima koje su ovi procesi nosili. Ti procesi preobražaja i nezavršene tranzicije na Balkanu zapravo traju i doživljavaju svoje metamorfoze, pod naletima daljih promena u međunarodnom poretku. Knjiga *Balkan* se razlikuje od navedenih dela Garda o Balkanu i jugoslovenskim prostorima (obuhvatajući i jugoslovensku krizu) jer vrlo malo prostora posvećuje istoriji, osvrće se nešto temeljnije tek na jugoslovensku krizu, a veći deo rada otpada na deceniju nakon 2000. godine. Gard se u ovoj knjizi uzdržava na neki način od davanja vredonosnih sudova u jugoslovenskoj krizi, najveći prostor posvećen je deskripciji i navođenju činjenica i procesa, mada bi verovatno svako od posmatrača sa jugoslovenskih prostora mogao dati neku od primedbi. Tako možda pada u oči da on navodi da su u NDH ustaše ubile između 100.000 i 200.000 Srba na različite načine, ali iz teksta se ne vidi najjasnije da li se to odnosi samo na početni period Drugog svetskog rata, ili se pak odnosi sumarno, pošto se govori o žrtvama nastalim u periodu prvih godina rata, a odvojeno se posmatra njegovo okončanje.⁶⁹² S druge strane, Blajburgu se daje veoma značajna dimenzija ističući da su tu najbrojnije hrvatske žrtve. I za četnički i za partizanski pokret on napominje da je antinacistički. Za partizane ističe da je na njegovom čelu Tito hrvatskog porekla i da je obuhvatao sve nacionalne grupe u Jugoslaviji, dok za četnike navodi da je srpska organizacija. Krizi devedesetih posvećuje deo knjige, gde se izgleda autor trudio da bude objektivan. Na Kosovu i Metohiji tvrdi da ima oko 80% Albanaca i daje opise događaja zaključno sa bombardovanjem SRJ 1999. Za međunarodnu politiku prema krizi u Bosni i

---

⁶⁹¹ Mihajlo Pavlović, *Iskušnja istoriografije*, Letopis Matice srpske, sveska 4, Novi Sad, 1993, str. 478–495.

⁶⁹² Paul Garde, *Les Balkans*, Champs actuel, Paris, 2010, p. 51.

Hercegovini govori kao o pasivnoj, posebno apostrofirajući Francusku. Francuska politika se menja, sa dolaskom Širaka umesto Miterana na mesto predsednika.⁶⁹³

O medijskoj slici srpske strane, ali i svih zaraćenih strana u jugoslovenskoj krizi, dao je odličnu analizu Francuz Žak Merlino u svojoj knjizi *Istine o Jugoslaviji nisu sve za priču*.⁶⁹⁴ O ovoj knjizi i njenoj prezentaciji medijske slike jugoslovenske krize na Zapadu Jelena Guskova (Елена Юрьевна Гуськова) daje sledeću analizu: „Francuz Žak Merlino u svojoj knjizi *Istine o Jugoslaviji nisu sve za priču*, pisao je kako se u svetu pojavio nov biznis – agencije za vezu sa javnošću, koje deluju u sferi politike i informacija.⁶⁹⁵ Njihovi klijenti postali su ‘profesionalci’ raznih zemalja onda kada je neophodno manipulirati informacijom. Autor pominje agenciju *Hill&Knowlton*, koja se proslavila emitovanjem informacija za vreme rata u Persijskom zalivu. Klijenti iste kompanije postali su Hrvatska, Muslimani u Bosni i Albanci sa Kosmeta. Merlino je objavio dosije, dobijen direktno od kompanije *Ruder Finn Global Public Affairs Džemsa Harfa*, prema kojem je u toku mnogih meseci ova kompanija saradivala sa Hrvatskom (od avgusta 1991. do juna 1992. godine), sa bosanskim Muslimanima (od maja do decembra 1992) i s kosmetiskim Albancima (od oktobra 1992) pomažući im u borbi protiv ‘srpskog agresora’.⁶⁹⁶ Tokom pomenutog razgovora Harf je Merlinou ispričao kako su novostvorene države Hrvatska i Bosna i Hercegovina, kao i secesionistički pokret na Kosmetu, postali klijenti kompanije i platili da se u skladu s njihovim interesima ‘modifikuje’ slika građanskog rata u Jugoslaviji, odnosno ista iskrivi u odnosu na istinu. Raspolagali su kartotekom koja je sadžavala adrese nekoliko stotina uticajnih ličnosti, na koje su slali prerađene (dez)informacije. U stanju smo – bio je otvoren Harf, za nekoliko minuta proslediti informaciju svima onima koji će, prema našem očekivanju, reagovati. Posao se sastoji u tome da razošaljemo informaciju kako bi ona što brže cirkulisala, kako bi teze, povoljne za nas, bile prve koje će biti emitovane. Brzina je bitan faktor. Ako je neka informacija

---

⁶⁹³ Ibid., op. cit., p. 61.

⁶⁹⁴ Prevod u Srbiji francuskog originala iste 1994, Merlino Žak, *Istine o Jugoslaviji nisu sve za priču*, Kontekst, Beograd, 1994, str. 204. Naslov originala Merlino Jack, *Le vérités yougoslaves ne sont pas toutes bonnes a dire*, Paris, Albin Michel, 1993, p. 265.

⁶⁹⁵ Merlino Žak, *Istine o Jugoslaviji nisu sve za priču*, Kontekst, Beograd, 1994, str. 200.

⁶⁹⁶ Ibid., op. cit., str. 201.

vredna za nas, mi je odmah puštamo u opticaj, pošto veoma dobro znamo da se u obzir uzima prva informacija. Demantovana informacija nema nikakvu efikasnost. Važno je obratiti se pogodnim ličnostima. Uz pomoć kompjutera i telefaksa, firma je opsuživala nekoliko stotina vodećih političara, novinara, rukovodilaca humanitarnih organizacija, profesora u univerzitetskim centrima, filtrirajući informaciju i dostavljajući u minut neophodne podatke datim licima. Samo za tri meseca bilo je organizovano trideset namenskih razgovora sa izdavačima vodećih novina, upućeno trinaest ekskluzivnih materijala, trideset sedam telefaks-poruka istog trenutka kada se odigrao neki događaj, sedamnaest oficijelnih pisama i osam zvaničnih saopštenja. Firma je Bosancima obezbedila radne susrete u Sjedinjenim Državama sa potpredsednikom Al Gorom, državnim sekretarom, i sa sedamnaest uticajnih senatora.⁶⁹⁷

U nastavku Guskova navodi sledeće: „Direktor kompanije ponosio se iznad svega time što je na svoju stranu pridobio deo uticajnih lica jevrejskog porekla. Bio je to dosta težak i rizičan poduhvat, pošto su za antisemitizam mogli biti okrivljeni i Franjo Tuđman i Alija Izetbegović. Kako je naglasio Harf, ‘jakim antisemitizmom bila je obeležena istorija i Hrvatske i Bosne. Više desetina hiljada Jevreja likvidirano je u hrvatskim logorima’. Uprkos tome, firma je uspela, kako je naveo Harf, da u vrhove jevrejskih organizacija u Americi plasira ‘blef’ o postojanju srpskih logora koji su vešto i bezočno nazvani ‘koncentracionim’. Posle toga moglo je lako upoređivati Srbe sa nacistima i obezbediti podršku jevrejskih organizacija u antisrpskoj kampanji. Pomenuti Džems Harf posebno je zadovoljan pošto je uspeo da javnom mnjenju plasira niz laži kakve su ‘koncentracioni logori’, ‘genocid nad Bosancima’, ‘masovno silovanje’, što je ‘profesionalcima’ pomoglo da obave svoj posao.

Nije samo jedna firma, već su i mnogi mediji voljno ili nevoljno stvarali stereotipe o Balkanu i učvršćivali ih u svesti čitalaca i slušalaca. Američki novinar Piter Brok obradio je 1992. godine 1.500 članaka iz raznih novina i časopisa, publikovanih od strane raznih informativnih agencija na Zapadu, došavši do zaključka kako je odnos publikacija protiv Srba naspram onih u korist Srba 40:1. Novinar D. Ven u septembru 1994. u londonskom časopisu *Evropa Tajms* naveo je reakciju direktora kada je pročitao njegov dopis iz

---

⁶⁹⁷ Jelena Guskova, *Istorija jugoslovenske krize (1999–2000)*, I, Dokument, Beograd, 2003, str. 32–33.

Bosne – ‘Vrlo dobro, ali zar nije mogao da bude više antisrpski? – Zašto? – Zato što je većina novina ove nedelje antisrpski raspoložena’.

Jednostrana medijska slika o događajima i njihovim uzrocima dovela je do toga da je u javnom mnjenju stvoren ustaljen stereotip o zbivanjima na Balkanu.”⁶⁹⁸

U radu već citirana knjiga Žerara Bodsona *Evropa ludaka*⁶⁹⁹ daje dosta kvalitetan opis opštih istorijskih, društvenih i političkih kretanja u Jugoslaviji do početka krize, kao i o sukobu u Hrvatskoj i prvoj godini sukoba u Bosni i Hercegovini. Govoreći o administrativnim granicama u SFRJ Bodson navodi: „U svetlu međunarodnog prava, termin granica rezervisan je za države. Što se tiče Jugoslavije, možemo smatrati da je bilo razlike između statusa državnih granica federacije i granica između federalnih jedinica u stvari, za razliku od međunarodnih granica koje su utvrđene aktima međunarodnog prava, granice između federalnih jedinica su u principu određene aktima unutrašnjeg prava. U slučaju Jugoslavije, razgraničenje administrativnih granica između jugoslovenskih federalnih jedinica nije direktno bio predmet nekog pravnog akta. Njih je trasirao Politbiro KPJ na osnovu koncepcije Komunističke internacionale...”.⁷⁰⁰ Govoreći o problemu jugoslovenske krize vezano za Bosnu i Hercegovinu, Bodson ukazuje na kompleksnost stvaranja identiteta bosanskih muslimana pod SFRJ: „Muslimanski nacionalizam u Bosni pojavljuje se u separatističkom obliku tek od 1962. godine kada je Tito odlučio da muslimani postanu Muslimani sa velikim M i od kada se mogu izjasniti kao nacionalisti Muslimani. To je prvi put u istoriji, da neka religija (Srbi i Hrvati muslimanske vere u Bosni) postaje narod (bosanski Muslimani)”.⁷⁰¹ Bodson analizira demografsku komponentu u XX veku, konstatujući da je za vreme Drugog svetskog rata, baš kao i u Prvom svetskom ratu, srpski narod podneo najveće žrtve među Jugoslovenima, koje su milionske. On smatra da su preterane procene pojedinih hrvatskih autora da su nakon pobede u NOB-u počinjene tako masovne egzekucije nad hrvatskim stanovništvom da bi se to merilo stotinama hiljada, i daje svoje procene žrtava Jugoslavije u Drugom

---

⁶⁹⁸ Ibid.

⁶⁹⁹ Žerar Bodson, *Evropa ludaka*, Udruženje izdavača i knjižara Jugoslavije, Beograd, 1993.

⁷⁰⁰ Žerar Bodson *Evropa ludaka*, Udruženje izdavača i knjižara Jugoslavije, Beograd, 1993, str. 138.

⁷⁰¹ Ibid., op. cit., str. 25.

svetskom ratu, kao i okvirno nacionalnu pripadnost: „...Ja bih u vezi žrtava rata utvrdio sledeći redosled veličina:

- Masakr civila za vreme rata: više od 700.000;
- Smrt kao posledica rata (nemačka invazija, partizanski rat, oslobođenje, bombardovanje): oko 700.000 ljudi;
- Čistke na kraju rata: manje od 300.000;

Od ukupnog broja ovih žrtava bar tri četvrtine su Srbi”.⁷⁰²

Knjiga *Kosovo un drame annoncé*, priređivača Antoine Garapon i Olivier Mongin, objavljena aprila 1999. godine u izdanju edicije Mišelon, zapravo predstavlja kontinuitet u pisanju revije *Espri* još od 1990. godine. Ova revija, i posebno izdavačka edicija Mišelon, je lagano ali sigurno sve više zauzimala mesto izuzetno kritične, pa do otvoreno nenaklonjene srpskom faktoru u jugoslovenskoj krizi, iako je za svog direktnog protivnika uzela režim Slobodana Miloševića i socijalističke vlasti u Beogradu. Dovoljno je pogledati autore u ediciji Mišelon, i videti da su u nizu izdanja koja su svake godine objavljivana kao publikacije, samo u dva slučaja autori bili etnički Srbi, i to Bogdan Bogdanović i Ivan Đurić, koji svojim stilom pisanja nisu u suštini oponirali uređivačkoj politici ove edicije. Naprotiv!

Dovoljno je navesti da je partner u objavljivanju knjige *Kosovo un drame annoncé* izvesni Kosovski komitet, odnosno fondator ili sufinansijer na čijem je čelu Musa Jupoli koji se javlja kao jedan od organizatora ove publikacije. Tu su još i autori poglavlja Ismail Kadare, Škeljzen Malići, Muhamedin Kulaši, a s francuske strane čuveni Pol Gard, autor knjige o Jugoslaviji koja je još na početku jugoslovenske krize uzburkala javnost. Među autorima revije *Espri* je, između ostalog, i čuveni Alen Finkelkran, za koga se često navodi da je ne samo u krugu sa Levijem i Gliksmanom, nekadašnjim izrazitim levičarima (neomaoistima), a potom neoglobalistima, koji su se proslavili antisrpskim stavovima devedsetih, već i izraziti prohrvatski lobista. Tu je Žorž Mari Šenu, francuski diplomata, ambasador u Zagrebu, za koga smo već konstatovali da je pokazao nenaklonost srpskoj strani.

U poglavlju knjige gde su autori Antoen Garapon i Olive Mongin kritikuje se politika administracije predsednika Fransoa Miterana, za koju je rečeno da

---

⁷⁰² Ibid., op. cit., str. 34-35.

je bila prosrpska i da je postepeno zamenjena novom, nešto drukčijom, ali koja još uvek nije potpuno po volji autora.⁷⁰³

Knjiga autora Ksaviera Bužarela *Bosna anatomija jednog konflikta*,⁷⁰⁴ je jedna studiozna monografija koja se bavi istorijskim pregledom i savremenom analizom bosanske krize i sukoba 1992–1995. Rad obuhvata praktično čitavu jugoslovensku krizu zaključno s krajem 1995. kalendarske godine, istina najviše prostora obuhvata upravo bosanska kriza i potonji ratni sukob u njoj. Autor je bio u velikoj iskustvenoj prednosti što je proveo u Beogradu dve godine 1990–1992. Knjiga obiluje podacima, istorijskim, geografskim, ekonomskim, vojnim, kartama i grafikonima koji čitaocima u Francuskoj i šire, daju mgućnost za upoznavanje sa istorijskim prilikama (oko trećina knjige), te razvojem krize na jugoslovenskom prostoru, sa akcentom na Bosni i Hercegovini. U knjizi posebno imponuju brojni statistički podaci, procene snaga vojski svih zaraćenih strana, gde posebnu pažnju u odnosu na mnoge druge zapadne izvore, daju podaci snaga vojske Fikreta Abdića u Cazinskoj krajini, potom snaga Hrvata u Bosni i Hercegovini, srpske armije u Krajini, i posebno u Republici Srpskoj, armije Hrvatske i armije SRJ. Tu su detaljno prikazani parametri naoružanja svih spomenutih snaga, od pešadije, broja tenkova i oklopnih transportera, avijacije (uključujući i helikoptere), artiljerijskih i raketnih oruđa. Demografska kretanja po nacionalnom i religijskom sastavu u svim republikama, broj i raspored izbeglica, pretpostavke o broju žrtava i dr. U okviru mapa pedantno su upisana ofanzivna kretanja predstavljenih vojski, zauzimanja pojedinih teritorija i u kom periodu sve do kraja sukoba u jesen 1995. godine. Utisak je da je ovo izuzetno profesionalno rađena publikacija, bez posebnih pristrasnosti i favorzivanja neke od sukobljenih strana, sa obiljem podataka i priličnom odmerenošću u njihovoj prezentaciji.

Abeceda jugoslovenskog konflikta je zajedničko izdanje dvoje francuskih autora i to istoričara i novinara (prethodnog izveštača, između ostalog, i iz Crne Gore) Žan-Arnold Derena i univerzitetskog profesora ekonomije Katarin Samari.⁷⁰⁵ Ovo izdanje krajem 2000. godine, po abecednom katalogu, daje

---

⁷⁰³ Antoine Garapon, Olivier Mongin, *Kosovo un drame annoncés*, Editions michalon, Paris, 1999, p. 254.

⁷⁰⁴ Xavier Bougarel, *Bosnie anatomie d un conflit*, La découverte, les dossiers de L état du monde, Paris, 1996, p. 180.

⁷⁰⁵ Jean-Arnault Derenes, Catherine Samary, *Les conflits Yougoslaves da A i Z*, Les Editions de l'Atelier, Paris, 2000, p. 430.

prezentaciju istorijskih ličnosti i savremenika Jugoslavije, istorijske i savremene fenomene, događaje, mirovne procese, objašnjenje elemenata sukoba devedesetih, međunarodne politike. Objašnjavaju se i pojmovi četnik, partizan, ustaša, VMRO, balista i sl. Pregovori u Rambujeu dobijaju pet strana knjige, a recimo po par strana dobijaju ličnosti Ivo Andrić i odmah iza njega po abecedi Željko Ražnatović-Arkan. U delu o Rambujeu⁷⁰⁶ konstatuje se da su to nametnuti, od strane SAD i dela međunarodne zajednice, pregovori pre svega Srbiji i SRJ, sa prilično malo takta i tolerancije za objektivnu diplomatiju i stvarne pregovore, a više jedna vrsta pritiska, kombinovana sa zveckanjem oružja od strane NATO. Dok je albanska delegacija u Rambujeu bila šarolika od Adema Demaćija (Adem Demaçi), starog disidenta i političkog zatvorenika SFRJ, do mladih junosa UČK, ali u celini jednonacionalna. S druge strane, srpska delegacija je u svojim redovima imala i predstavnike nealbanskih manjina sa Kosova i Metohije. Govoreći o samim pregovorima u Rambujeu, navodi se da je srpska strana imala fleksibilne strategije, počevši od spremnosti na davanje široke autonomije, dakle šire od postojeće, uključujući i mogućnost regionalizacije Srbije gde bi Kosovo i Metohija u svakoj od opcija imale široku autonomiju, do čak spremnosti dijaloga i na temu podele Kosova i Metohije po etničkim šavovima i u više varijanti organizacije teritorije, dotle se za albansku stranu navodi da je došla ciljano na pregovore sa isključivim ciljem da dobije čitavu teritoriju Kosova i Metohije kao nezavisnu, eventualno uz modalitet da je ono delo neke apstraktne Balkanske federacije sa drugim okolnim suverenim zemljama poput Makedonije, Albanije, Srbije i Crne Gore i dr. Američka i NATO pretnja davala je Albancima vetar u leđa za takvo ponašanje, i kasniji incident u Račku je uticao da dođe do agresije Alijanse na SRJ 24. marta 1999.

Predsedniku SRJ Miloševiću se daje određena odgovornost za nespremnost na blagovremene ustupke i potonji razvoj sukoba na Kosovu i Metohiji, pa čak i za zločine „kojih je svakako bilo“. Međutim, priznaje se potom da na kraju sukoba nema ni traga od masovnih zločina srpske strane o kojima je govorio NATO, citirajući potom svetske agencije koje govore o najviše 2.000 žrtava, odnosno Gardijan (*The Guardian*) koji u procenama od 2. avgusta 1999. „dobacuje“ do najviše 3.000 žrtava.⁷⁰⁷ U nastavku se dodaje

---

⁷⁰⁶ Jean-Arnault Derenes, Catherine Samary, *Les conflits Yougoslaves de A à Z*, Les Editions de l'Atelier, Paris, 2000, pp. 297–302.

⁷⁰⁷ Ibid., op. cit., p. 301.

da je bilo srpskih i nealbanskih žrtava od strane Albanaca, a posebno NATO agresije na SRJ. Stiče se utisak da je i ova publikacija zadržala određenu objektivnost, mada s obzirom na vreme kada je pisana, krajem 2000, najveći deo odgovornosti, kao uostalom i većina francuskih medija (da ne govorimo o zapadnim u celini, posebno kada su u pitanju oni u anglosaksonskim silama i u Nemačkoj) u tom periodu, za sukobe devedesetih prebacuju na srpskog predsednika Miloševića i njegovu garnituru na vlasti u SRJ i Srbiji, ističući pri tome zbačajan deo odgovornosti i drugih aktera jugoslovenske krize, uključujući i međunarodni faktor.

Knjiga Gabriela Plisona (*Gabriel Plisson*), stručnjaka za bezbednost koji je jedno vreme proveo u Jugoslaviji, računajući i iskustvo u štabu pri plavim šlemovima u Bosni generala Morilona – *Umiranje Sarajeva* (*Mourir pour Sarajevo*), objavljene 1994 godine. Knjiga (318 strana) ima nekoliko celina, uključujući i hronologiju važnijih događaja, abecedu važnih ličnosti u vezi jugoslovenske krize, ali i istorijski pregleda jugoslovenskih naroda.⁷⁰⁸ Znatn deo otpada na istorijsku analizu, za koju se načelno može reći da je prilično korektno urađena. To se uglavnom može reći i za vremenski vremeplov važnih događaja i abecedu ličnosti. S druge strane, kada je u pitanju analiza aktuelnih, iz aspekta tadašnjeg vremena, savremenih događaja, tu je situacija nešto drukčija i stiče se utisak da je autor najviše kritičan prema srpskoj strani u bosanskom sukobu, mada i u ovom delu ima kvalitetnih analiza.

Istorijski pregled jugoslovenskog prostora je prilično temeljno urađen i verovatno spada u bolje istorijske prezentacije, koje inače prilično često srećemo u francuskim publikacijama koje su objavljene u ovom periodu a vezane za jugoslovensku krizu. Razloge učestalosti zastupljenosti istorijske analize, kojom počinje dobar deo publikacija posvećenih jugoslovenskoj krizi ovog vremena, možemo tražiti u velikom interesovanju šire čitalačke publike za sukobe u Jugoslaviji, i traženju njenih uzroka pa i objašnjenja u istorijskoj ravni.

Autor opisuje i francusku politiku u bosanskoj krizi, gde pored deskriptivne prezentacije poznatih činjenica ne propuša priliku da makar u aluzijama kritikuje stavove predsednika Miterana i zvaničnog Kej d'Orseja (*Quai d'Orsay*), kao pune razumevanja za srpske interese. Ukazuje da je zvanična Francuska u ovom periodu zauzela negativan stav da se pored ozbiljnih pritisaka

---

⁷⁰⁸ Gabriel Plisson, *Mourir pour Sarajevo*, Edition En fine, Paris, 1994, p. 318.

međunarodne zajednice ne preduzmu i potencijalne pretnje vojnom intervencijom na srpsku stranu. Navodi da je Miteran prilikom posete Sarajevu 28. juna 1992. govorio u javnosti o francusko-srpskom prijateljstvu, pored toga što je apelovao da se poštuju ljudska prava i humanitarna pomoć prema Sarajlijama. Navodi izjavu Miterana, avgusta te godine, da Francuska nije bila niti će biti antisrpska, i da se taj stav učvrstio i tokom 1993. godine, uprkos promenama u francuskoj Vladi i kohabitaciji. Za Miterana kaže da se indirektno solidarisao sa deklaracijom grčkog predsednika Konstantina Micotakisa (*Κωνσταντίνος Μητσοτάκης*) da se ne sme od strane međunarodne zajednice izvršiti vojna intervencija u Bosni i Hercegovini.⁷⁰⁹ S druge strane, autor zamera Francuskoj i zapadnim zemljama da su suviše neodlučni i popustljivi u odnosu na očigledan srpski plan po njemu, da se izvrši ujedinjenje srpskih zemalja i poništi Bosna i Hercegovina kao međunarodno prizanata zemlja. Po pitanju stanja u Hrvatskoj, on ukazuje da su dolaskom plavih šlemova i situacijom *status quo* (knjiga je objavljena 1994. godine), zadovoljeni srpski interesi.⁷¹⁰ Autor navodi neproverene i realno netačne podatke da je u bosanskom sukobu u vreme zaključenja pisanja ove knjige poginulo preko 300.000 ljudi i raseljeno više od tri miliona.⁷¹¹ U radu se na više mesta ponavlja Memorandum SANU iz osamdestih godina, i postojanje određenog srpskog plana u okviru jugoslovenske krize da se omeđi nacionalna teritorija, mada ne negira da Franjo Tuđman, Alija Izetbegović i albanska strana takođe imaju određene nacionalne koncepcije za realizaciju. I pored niza propusta i netačnosti, uključujući u manjoj meri i inače bolji, istorijski deo knjige, ova publikacija francuskog stručnjaka za bezbednost pored predstavljanja i opisa događaja na eksjugoslovenskim prostorima i same jugoslovenske krize, dodiruje na par mesta i francusku politiku po ovom pitanju. Autor ne registruje izvesne korekcije u francuskoj zvaničnoj politici nakon martovskih parlamentarnih izbora 1993. promene, što je verovatno posledica nedefinisanog datuma zaključenja rukopisa (knjiga je objavljena marta 1994), ali i kritičnog stava autora po pitanju zvanične francuske politike, za koju u tako kratkom roku nije mogao da sagleda bitnije promene. Navedeni netačni

---

⁷⁰⁹ Ibid., op. cit., p. 112. Na istoj strani autor navodi formalnu saglasnost srpske strane za dolazak Miterana u Sarajevo.

⁷¹⁰ Ibid., op. cit., p. 106.

⁷¹¹ Ibid., op. cit., p. 114.

podaci o broju žrtava i raseljenih lica, kao i stanje u javnom mnjenju Francuske (a još više drugih zapadnih zemalja) u ovom periodu, verovatno su razlozi pada kvaliteta objektivnosti i nepristrasnosti ove knjige u odnosu na istorijsku analizu, sukob u Hrvatskoj i prve faze bosanske krize.⁷¹²

Važna knjiga za razumevanje uloge francuskih vojnih snaga u okviru plavih šlemova na teritoriji Bosne i Hercegovine u bosanskom sukobu je *Plavi šlemovi na licu mesta, šta sam zaista uočio u Bosni*, potpisano Komandant Franšez (Sebastijan Fontenel).⁷¹³ Autor se obraća javnosti (knjiga je objavljena januara 1995) navodeći niz najzanimljivijih fragmenata sa terena dok je bio komandant jedinice francuskih plavih šlemova u Bosni i Hercegovini od proleća 1992. godine, dakle od početka sukoba. Na početku službe u Bosni i Hercegovini u okviru plavih šlemova, već sredinom juna u Skender Vakufu, suočava se sa napadom srpskih snaga na ovu većinsku muslimansku varoš. Plavi šlemovi su samo posmatrali kako su srpske snage, imajući u vidu da je najveći deo zapadne Bosne etnički dominantno srpski, uspele da zauzmu ovu varošicu većinski naseljenu Muslimanima i da izbiju na granicu sa Hrvatskom, gde je sa druge strane bila Krajina i takođe plavi šlemovi međunarodne mirovne misije. Navodi kako su plavi šlemovi njegove jedinice videli da su srpske snage opkolile Skender Vakuf, dale ultimatum da se muslimanska milicija preda, i potom ušli mirno u gradić koji su preuzeli.⁷¹⁴ Autor u odeljku o mudžahedinima potvrđuje da su oni učestvovali u ratu u Bosni na strani Muslimana, odnosno Vlade u Sarajevu.⁷¹⁵

---

⁷¹² Gabriel Plisson, *Mourir pour Sarajevo*, Edition En fine, Paris, 1994, p. 106–108. Autor registruje komplikovanu situaciju u Bosni i Hercegovini uoči otpočinjanja sukoba, gde pravilno kritikuje njeno prerano priznavanje 6. aprila 1992, ali ne rasvetljava razloge neuspeha Lisabonske konferencije, ko je odbio da je prihvati i njen opšti značaj za mogućnost dogovora i izbegavanja sukoba, već je samo spominje u dve do tri rečenice kao jedno od više paralelenih događanja u ovom periodu, što je svakako ozbiljan propust za jednog stručnjaka iz oblasti međunarodnih odnosa (koji je imao paralelno publicističku i novinarsko-analitičku delatnost, računajući ugledne časopise i dnevnik poput *Kombata*, *Kuotodien d Pari* i dr.), koji je u nekoliko navrata i sam dolazio u Bosnu i Hercegovinu, uključujući i učešće u francusko-jugoslovenskoj komisiji za vojna pitanja osamdesetih godina kojom je tada predsedavao general Morilon.

⁷¹³ Commandant Franchet (avec collaboration de Sébastien Fontenelle), *Casque bleu pour rien*, Ce que j'ai vraiment vu en Bosnie, Jclatetès, Paris, 1995, p. 140.

⁷¹⁴ Ibid., op. cit., pp. 12–13.

⁷¹⁵ Ibid., op. cit., pp. 25–26.

Autor, koji je napisao knjigu pod pseudonimom, sa ogorčenjem govori o velikoj koncentraciji obaveštajaca drugih zapadnih zemalja u bosanskom sukobu. Apostrofira, pored Amerikanaca, Britance koji su imali sanitetsku misiju od čak 300 članova, tvrdi pretežno obaveštajaca, sa vrlo rafiniranim obaveštajnom tehnikom sakrivenom u (kvazi) sanitetska vozila. Tako, kada su jednom britanska sanitetska vozila imala saobraćajnu nesreću, nisu dozvolili francuskim vojnicima da im pomognu dok ne stignu britanske snage za pomoć, da se ne bi uočila obaveštajna tehnika u oštećenim (sleteli sa puta) sanitetskim kolima.⁷¹⁶ Naročito su, po autoru, brojni britanski obaveštajci bili oko zone Cazinske krajine kojom je upravljao Fikret Abdić.

U knjizi se na nekoliko mesta prezentiraju detalji incidentnih situacija manjeg značaja, između tri zaraćene strane u Bosni i Hercegovini vezano za same plave šlemove – zarobljavanje i nepuštanje dalje nekih političara, crkvenih lica, humanitarnih misija od strane drugih zaraćenih strana preko njihovih teritorija i pokušaji plavih šlemova da posreduju u tim slučajevima. Posebno je opisan neugodan incident ubistva potpredsednika bosanske Vlade Hakije Turajlića. Naime, Turajlić je išao oklopnim vozilima UNPROFOR-a da dočeka turske zvaničnike na sarajevskom aerodromu uz pratnju francuskih vojnika. Turajlić je prilikom kontrole vozila od strane srpskih snaga (zapravo pomoćnih lokalnih jedinica) držao u ruci pištolj, i kako navodi autor Srbi su posebno podozrenje imali prema posetiocima iz muslimanskih zemalja. U ovoj situaciji srpski borac je pucao na Turajlića i ubio ga, a tu se nalazio i francuski pukovnik i francuski plavi šlemovi koji su potom ispratili turske zvaničnike i druge članove bosanske Vlade,⁷¹⁷ a ovaj incident je doveo do usložnjavanja pregovaračkog procesa između zaraćenih strana.

Naročito je zanimljivo zapažanje o izveštavanju dobrog dela zapadnih medija o bosanskom sukobu. Autor navodi da su zaštićene zone u istočnoj Bosni poput Goražda, Žepe, pa i onih koje to nisu kao Tuzla, bile mete srpskih snaga koje su ih držale opkoljene. Međutim, on osporava tvrdnje zapadnih medija, koje su recimo neselektivno prenele izjave predsednika opštine Tuzla o „hiljadama mrtvih” u tim sukobima, iako on konkretno potvrđuje da je tada u napadu poginulo oko pedesetak osoba, a da su ukupni gubici u ovim zonama

---

⁷¹⁶ Commandant Franchet (avec collaboration de Sébastien Fontenelle), *Casque bleu pour rien*, Ce que j'ai vraiment vu en Bosnie, Jclatetès, Paris, 1995, p. 28.

⁷¹⁷ Ibid., op. cit., pp. 32–35.

zajedno do trenutka pisanja ove knjige (objavljena januara 1995) „bili više stotina”, a ne „više hiljada”, što su po njemu netačne informacije.⁷¹⁸ Posebnu pažnju posvećuje Fikretu Abdiću i ukazuje na tendenciju njegove eliminacije, koji nije naišao na adekvatnu podršku zapadnih sila, iako se zalagao za građansku opciju, i njegov slučaj razbija tezu o isključivo verskom ratu u Bosni i Hercegovini, jer su njega napadali Muslimani, a on i njegovi sledbenici su saradivali i sa Srbima i sa Hrvatima.

Možda najvažniji deo je priča o tome da su i Markale 5. februara 1994, i prethodni masakr 27. maja 1992, zapravo to gde su mediji i mnogi zapadni političari potrčali da optuže srpsku stranu, „...što oni, vojnici i stručnjaci na terenu nisu uočili...”.⁷¹⁹ On smatra da su ovi masakri poslužili pre svega političarima SAD da optuže i dodatno pritisnu srpsku stranu, iako to nije tačno iz aspekta pravog stanja stvari, pored toga što Srbima uopšte tako nešto (masakr i incident u Sarajevu) ne bi odgovaralo. Skreće pažnju da su u najvećem delu zapadnih medija Srbi predstavljeni vrlo tamno, kao glavni krivci, a nekada i kao gotovo jedini. S druge strane, plavi šlemovi i on lično na terenu sagledali su sasvim drugu istinu, da sve tri starane imaju odgovornosti za loše stvari u ratu i da niko nije nevin, niti samo srpska strana snosi krivicu.

O ulozi SAD u bosanskom sukobu navodi da je Americi najvažnije da iznudi pravo na jednostranu primenu sile i mešanje u sukob, skrećući pažnju da je „...naročito Srebrenica samo stotinak kilometara udaljena od Sarajeva na istoku, važna baza za svaku silu”, i da Vašington planira da bosanska vlada, a možda i sami Amerikanci, zadrže uporište u njoj. Ovo zapažanje jednog visokog oficira plavih šlemova i francuske vojske na terenu u Bosni napisano krajem 1994. godine je svakako važno za razumevanje zbivanja oko Srebrenice i uopšte preostalih muslimanskih enklava u istočnoj Bosni, vojnički neodbranljivih, koje su uživale zaštitu od strane dela međunarodne zajednice.

Knjiga Alena Finkelkrota *Kako hoćete biti Hrvat*, objavljena početkom novembra 1992. godine, je sinteza više objavljenih tekstova navedenog autora u prestižnim francuskim i švajcarskim novinama i časopisima o jugoslovenskoj krizi, pri čemu su dodati uglavnom uvod i zaključni deo, čineći tako jednu tematsku celinu.⁷²⁰ U uvodnom poglavlju Finkelkrot konstatuje da je razvoj

---

⁷¹⁸ Ibid., op. cit., pp. 58–59.

⁷¹⁹ Ibid., op. cit., pp. 106–107.

⁷²⁰ Alain Finkelkraut, *Comment peut-on être Croate?*, Gallimard, Paris, novembr, 1992, p. 154.

jugoslovenske krize, zapravo po njemu, nastavak borbe više nesrpskih nacija za svoj identitet i pravo na samoopredeljenje, dok je centralna vlast, koja je po njemu i srpska, ta koja ta prava osporava. Finkelkrot prilično jednostrano analizira istorijske podatke, poredeći rasparčavanje Čehoslovačke i Minhenski sporazum 1938. kao sličnu reakciju savremene Evrope, i same Francuske, koji su po njemu ravnodušni pream nasilju i pritisku koji Beograd i Srbi čine prema ostalim nacijama u SFRJ. On kritikuje Petera Handkea (*Peter Handke*) za njegove stavove po pitanju jugoslovenske krize. Finkelkrot imputira Srbima i zvaničnom Beogradu neosovjetski socijalizam i komunizam, a vladajuće strukture u Francuskoj za političko nesagledavanje situacije po ovim pitanjima. Autor ukazuje na „ideološku”, a zapravo u daljem tekstu se vidi geopolitičku srodnost Srba sa Rusima. Tako on zamera francuskom vladajućem političkom establišmentu, oličenom u Partiji socijalista i samom Miteranu, da nemaju sluha dovoljno za ove promene. On tako akcentira političara Žaka Atalija (*Jacques Attali*), zatim Piera Žoksa (*Pierre Jokse*) ministra odbrane, i Elija Visela (*Elie Wiesel*), dobitnika Nobelove nagrade za mir, da su se solidarisali sa centralnim sovjetskim vlastima u vreme neuspelog puča u SSSR-u avgusta 1991.⁷²¹ U centralnim moskovskim snagama, koje se zalažu za opstanak SSSR-a i u reformisanom obliku, vidi „primese boljševizma”, baš kao što u srpskom faktoru to vidi slično, ne uzimajući u obzir da su recimo Srbi upravo u od njega navođenim istorijskim primerima komadanja Čehoslovačke Minhenskim sporazumom, i fenomenom nacističke Nemačke, bili većinski na suprotnoj strani u antifašističkoj koaliciji, dok to nije slučaj u toj meri sa Hrvatima kojima je posvetio knjigu. On doduše u uvodnom delu daje ogradu, da bi neki njegovu privrženost hrvatskoj strani u jugoslovenskom sukobu, mogli tumačiti njegovim ličnim odnosom, jer je u ljubavi sa Hrvatima.

U sledećim poglavljima knjige, Finkelkrot prezentira svoje tekstove koji su vremenskim redosledom od jula 1991. do septembra 1992. objavljeni u *Mondu*, *Figarou*, *Liberasionu*, *Nuvel Observatoru*, *Žurnal d dimonšu*, i u švajcarskom ženevskom *L tribun d Ženev*. Ono što je možda specifično za njega u odnosu na većinu ostalih francuskih neoliberala, bivših levičara, je pored kritike srpske (i ruske, ali i tradicionalne neodegolističke ali i miteranovske Francuske) strane, pored načelnih simpatija za druge narode i strane u jugoslovenskom sukobu (kosovske Albance, bosanske Muslimane, Slovence

---

⁷²¹ Ibid., op. cit., p. 21.

u kratkom sukobu koji su imali u svojoj secesiji početkom leta 1991) izrazita naklonost, čak neskriveni navijački odnos prema Hrvatskoj. Finkelkrot u čitavoj knjizi između redova kritikuje i francusku zvaničnu politiku, uključujući i predsednika Miterana po pitanju jugoslovenske krize, konkretno tada politike u Hrvatskoj i prvih godinu i po sukoba u Bosni i Hercegovini. To najviše dolazi do izražaja u njegovom tekstu, koji predstavlja u potpunosti objavljen članak autora u *Libérationu* od 21. jula 1992, „Sarajevo dvadeset dana nakon posete Fransa Miterana”.⁷²² Značaj tog članka je i u tome što je objavljen u levičarsom *Libérationu*, bliskom vladajućim socijalistima i samom Miteranu. Finkelkrot kritikuje Miterana da je njegov dolazak je samo pobrao aplauze na otvorenoj sceni, a nije zapravo kritikovao (kako to smatra Finkelkrot) srpsku stranu, i da se čitav dolazak francuskog predsednika svodi na odblokiranje dostave humanitarne pomoći sarajevskom stanovništvu. Međutim, Finkelkrot smatra da je ukupna francuska zvanična politika loša, jer ne želi da sagleda, po njegovo mišljenju, pogubnost „srpske agresorske politike kako u Hrvatskoj tako i u Bosni i Hercegovini”, i da je njen cilj da se na pregovorima pod međunarodnim posredovanjem dobiju politička rešenja teritorija i razgraničenja koja im odgovaraju.⁷²³

Naročito je upečatljiv za francusko javno mnjenje bio tekst Finkelkrota o navodnim pravim koncentracionim logorima, gde se „...Bošnjaci, zapravo skeleti koje smo mogli videti..” drže zatvoreni poput nacističkih logora iz Drugog svetskog rata, objavljen u *Figarou* od 3. avgusta 1992.⁷²⁴ Ovo je jedan od prvih tekstova objavljenih u prestižnim pariskim dnevnicima na ovu temu, a direktna osuda bosanskih Srba da drže sabirne logore koji su, kako autor tvrdi, gotovo identični sa onim nacističkim u Drugom svetskom ratu, i upoređenju Muslimana sa stradanjima Jevereja. Iako je i pre toga bilo pisanja o sabirnim logorima oni nisu imali takvu konotaciju, pa će sledećih meseci i početkom 1993. upravo priča o koncentracionim logorima i, navodno, desetinama hiljada silovanih muslimanskih žena imati presudan uticaj da se prvo u francuskom javnom mnjenju, a potom i zvaničnoj politici, počne

---

⁷²² Alain Finkelkraut, *Sarajevo, vingt jours apres F. M.*, Libération 21. VII 1992.

⁷²³ Alain Finkelkraut, *Comment peut-on etre Croate ?*, Gallimard, Paris, novembr, 1992. pp. 122–124.

⁷²⁴ Alain Finkelkraut, *Salauds de victimes!*, Figaro, 3. VIII 1992.

postepeno menjati ukupna slika o jugoslovenskoj krizi i posebno bosanskom sukobu na izrazitu srpsku štetu.

Knjiga profesora prava Žaka Masa *Naši dragi zločinci rata*, u podnaslovu Pariz, Beograd, Zagreb biznis klasa, bavi se ratnim zločinima počinjenim u jugoslovenskoj krizi.⁷²⁵ Autor opisuje proces formiranja Haškog tribunala za eks-Jugoslaviju, te opisuje hapšenja i suđenja okrivljenih zaključno sa 2006. godinom kada je objavljena ova knjiga. Na početku knjige daje se spisak od 29 osumnjičenih za ratne zločine od strane Haškog tribunala koji su uhapšeni do 2004. godine, gde se navodi da je njih osam uhapšeno od strane francuskih i nemačkih snaga.⁷²⁶ Za Francusku kaže da je prva zemlja stalna članica Saveta bezbednosti koja je podržala rezoluciju 827 o tribunalu od 2. januara 1995. godine. Autor u nastavku navodi da je Haški tribunal specifičan i po tome što ga finansiraju, pre svega, muslimanske zemlje (što svakako ne doprinosi njegovoj objektivnosti). Žak Mase opisuje pokolj u Srebrenici i u okviru tih okolnosti držanje francuskog političkog vrha, ali i oficira Francuza u okviru snaga plavih šlemova u Bosni i Hercegovini. Francuski kontigent je imao zapažene žrtve kako u poginulim tako i u ranjenim, a posebno iskušenje je doživeo za vreme NATO operacije kada su neki od njegovih pripadnika privremeno uzeti od strane snaga Republike Srpske kao taoci. Autor u posebnom poglavlju navodi brojne slučajeve prijateljstva i pomoći Francuza prema Republici Srpskoj u vreme bosanskog sukoba, ali i posle u periodu NATO agresije na SRJ. On ne deli njihovo mišljenje, ali deskriptivno izlaže ovu tematiku. On zapaža da su mnogi francuski piloti i učesnici njenih rodova vojske u okviru intervencija NATO i međunarodnih snaga protiv Srba namerno bili pasivni i zatajivali u zajedničkim akcijama. Spominje univerzitetskog profesora Branka Rakića, doktora prava, koji se školovao u Nansiju i koji je imao široku logistiku u pravcu odbrane i medijske podrške za srpske osuđenike i one na poternicama Haškog tribunala.⁷²⁷ Ukazuje na snažan lobi u Francuskoj

---

⁷²⁵ Jacques Massé, *Nos chers criminels de guerre*, Paris, Belgrade, Zagreb, en classe affaires, Flammarion, enquête, Paris, 2006.

⁷²⁶ Ibid., op. cit., pp.15–16.

⁷²⁷ Jacques Massé, *Nos chers criminels de guerre*, Paris, Belgrade, Zagreb, en classe affaires, Flammarion, enquête, Paris, 2006, poglavlje „Amities franco-serbes a toutes les sauces“, pp. 85–90. Zajedno sa Rakićem spominje i Aleksandra Radovića, koji živi u Francuskoj, i za koje se navodi da saraduju sa predsednikom SRJ Koštunicom u prilog zaštite haških optuženika i pomoći onih kojima se sudi u Hagu.

koji podržava Radovana Karadžića, generala Ratka Mladića, koji u vreme pisanja ove knjige još nisu bili uhapšeni. Tu je, pre svega, francuski general Pjer Mari Galoa (*Pierre Marie Gallois*), ali i niz drugih istaknutih francuskih intelektualaca koji su imali važnu medijsku ulogu za vreme NATO agresije na SRJ pod parolom „Ne ratu na Kosovu”. Tu ističe Žana Mabira (*Jean Mabir*), Maksa Galoa (*Max Galois*), Vladimira Volkova (*Vladimir Volkov*), Iva Bataja (*Ives Batailles*). Spominje pukovnika Patrika Barioa (*Patrick Barriot*), koji je bio počasni predstavnik nacionalističke Francuske u Republici Srpskoj Krajini, i koji je potom svedočio na haškom suđenju Miloševiću kao svedok odbrane.⁷²⁸

Godine 1996. na Pale su došli francuski pisci Patrik Beson (*Patrick Besson*), Pol Mari de la Gors (*Paul Marie de la Gors*), da daju podršku Karadžiću. U nastavku knjige autor daje detaljne opise hvatanja i izručenja, suđenja dotadašnjih haških optuženika (do 2006. godine), gde su u nekoliko navrata učestvovali u ime međunarodnih snaga i francuski vojnici. Autor dosta pažnje posvećuje pravnim aspektima i hronologiji institucionalnog osnivanja i zaživljavanja Haškog tribunala. S druge strane, neobično je da među potencijalne i važne zločine ne spominje hrvatske agresije poput Oluje i Bljeska. Takođe, opisujući recimo ponašanje Vojislava Koštunice kao predsednika SRJ, a potom i predsednika Vlade Srbije, u par navrata citira Vesnu Pešić, koja ipak predstavlja jedan segment pogleda, i to ne preterano uticajan, u lepezi političkog i društvenog uticaja u zemlji, posebno iz aspekta parlamentarizma. Ukupno posmatrano, ova publikacija sadrži niz podataka odakle možemo posmatrati držanje dela francuskog javnog mnjenja i elite po pitanju jugoslovenske krize, ali je svakako autor prilično kritičan prema srpskoj strani i, utisak je, nedovoljno objektivan u procenjivanju pitanja podele odgovornosti za zločine počinjene u jugoslovenskoj krizi gde, između ostalog, postoji i krivica dela međunarodnog faktora, što autor nedovoljno osvetljava.

Knjiga *Pucanje Jugoslavije*, jedna evropska tragedija, objavljena aprila 1994, predstavlja zapravo niz analitičkih članaka više uglednih autora, kako Francuza tako i stvaralaca i intelektualaca poreklom sa jugoslovenskog prostora.⁷²⁹ Među osamnaest autora članaka, čast da bude prvi po redosledu izlaganja je režiser Emir Kusturica, a potom izdvajamo Mirka Kovača, Alena Finkelkrota, Bernara-Anrija Levija, Bernara Kušnera, Žana Bodrijara, Dimitrija

---

⁷²⁸ Ibid. op. cit., p. 89.

⁷²⁹ *L'éclatement Yougoslavie, une tragédie Européenne*, Liberation, Paris, 1994, p. 190.

Rupela, Dubravka Ugrešića i dr. Izdavač je čuvena levičarska izdavačka kuća i dnevni list *Liberasion*. U stvari, ovo su članci objavljeni prethodno u *Liberasionu* na temu jugoslovenske, mahom bosanske krize koji su ovde prezentirani po datumima objavljivanja. Autori su zastupali svoje lične stavove, ali se može primetiti i to da se sa odmicanjem sukoba postepeno menjalo raspoloženje. Već prvi Kusturičin tekst, pisan u jesen 1991. godine, odražavao je stanje duha šireg međunarodnog javnog mnjenja, dok je trajao samo sukob u Hrvatskoj i krivica za ratna zbivanja bila raspodeljena na više učesnika. Međutim, sa razvojem bosanskog rata, naročito od proleća 1993. i dostizanja kulminacije propagande o navodnim masovnim srpskim silovanjima Muslimanki i koncentracionim logorima, medijska slika, naročito u Francuskoj koja je možda dotle imala čak i više simpatija za srpsku stranu, počela je da se menja na srpsku štetu, tako da završni tekstovi autora Levija, Finkelkrota i Kušnera, koji sami po sebi predstavljaju i najveće kritičare Srba na francuskom govornom području, simbolizuju na neki način i sve težu poziciju srpske strane u međunarodnom medijskom prostoru.

Knjiga Kristofera Solia (), *Povratak na Balkan*, predstavlja hronološki prikazan zbir tekstova autora u periodu od 1992. do 2010. godine.⁷³⁰ U okviru tematskih poglavlja obuhvaćena su posebno bosansko-hercegovačka kriza (str. 49–244) i kriza na Kosovu (str. 245–288). Autor pravi analize savremene situacije u jugoslovenskoj krizi, protkane bogatim izvorima podataka, statističkim (prezentiranih i tabelarno, grafikonima i dr.), istorijskim, gde njegove opservacije i zaključci obuhvataju tek manji deo prostora. U tom pravcu se može reći za veći deo ovog rada da predstavlja za francuskog čitaoca prilično objektivnu i neutralnu prezentaciju podataka jugoslovenske krize. Autor opisuje i period nakon Dejtonskog sporazuma, gde dolazi do zaključka da je stalan pritisak Visokog predstavnika u Bosni i Hercegovini ka centralizaciji zemlje i u praksi modifikovanje originalnih rešenja Dejtona. Solio to konstatuje kao fakat, iako i sam pokazuje izvesne simpatije za taj proces, svestan je njegove oprečnosti sa izvornim dejtonskim rešenjima. Autor je i sam bio angažovan od strane Volfanga Petriča (*Wolfgang Petritsch*) u radu međunarodnih struktura u Bosni i Hercegovini, i time se može tumačiti

---

⁷³⁰ Christophe Solioz, *Retour aux Balkans, Essais d'engagement 1992/2010*, L'Harmattan, Paris, 2010, p. 400.

njegova zainteresovanost za rad i ulogu međunarodne zajednice u postdejtonskom periodu.

Interesantno je da je autor (inače po edukaciji psiholog i sociolog) na temu jugoslovenske krize objavio još nekoliko publikacija, gde posebnu pažnju zaslužuju one napisane zajedno sa austrijskim političarem Volfrangom Petričem.⁷³¹

General Filip Morilon (*Philippe Morillon*), komandant mirovnih UN trupa na prostoru eks-Jugoslavije za vreme jugoslovenske krize, napisao je knjigu *Mišljenje i izazov, Hronika Sarajeva*, objavljenu novembra 1993.⁷³² Morilon, koji je bio drugi po redu određeni komandant u jugoslovenskoj krizi plavih šlemova, raspolažao je sa 24.300 ljudi iz 34 zemlje. Morilon opisuje u prvom delu svoje knjige raspoređivanje OUN trupa na liniji razgraničenja u Hrvatskoj, prema Krajini. Francuski, inače veoma brojan, kontigent plavih šlemova odseo je u Banjaluci. Dok su se tokom marta plavi šlemovi učvrstili na ovim pozicijama, radikalizovala se polako situacija u Bosni i Hercegovini. U tom pravcu, Morilon je raspoređen zajedno sa svojim štabom u Sarajevo počevši od 13. marta, dakle pre početka ozbiljnijih oružanih sukoba u Bosni i Hercegovini.⁷³³ Krajinu opisuje uzgred, ukazujući na primirenost situacije u vezi dolaska plavih šlemova, gde je izuzetak početkom 1993. hrvatski napad na Medački džep. Najveći deo knjige posvećen je događajima u Bosni i Hercegovini, njenim ratištima i reagovanju plavih šlemova da se poštuju primirja, pomogne civilima, prate konvoji sa humanitarnom pomoći, traži i

---

⁷³¹ Christophe Solioz, Wolfgang Petritsch, *Regional Cooperation in South East Europe and Beyond, Challenges and Prospects*, Baden-Baden, Nomos, 2005; Christophe Solioz, *Turning Points in Post war Bosnia, Ownership Process and European integration*, Baden-Baden, Nomos, Security, Peace, 2007.

⁷³² General Morillon, *Croire et oser*, Chronique de Sarajevo, Bernard Grasset, Paris, 1993. p. 216.

⁷³³ Smilja Avramov u svojoj knjizi *Postherojski rat Zapada protiv Jugoslavije*, navodi izjavu Morilona da su i Srbi, pa i Hrvati (sve do pritiska da se formira početkom 1994. muslimansko-hrvatska federacija) izbegavali po svaku cenu da budu zajedno sa Muslimanima u unitarnoj Bosni i Hercegovini. „...Taj politički cilj je potvrdio general Morilon. Ako bi se demografska snaga muslimanske populacije hermetički zatvorila unutar granica te nove države, postojao bi rizik stvaranja islamske države u centru te zemlje, ali i Evrope, bila bi to eksplozivna situacija... To bi značilo skupiti na jednom mestu stotine hiljada iz korena iščupanih ljudi, koji prvo hoće samo život, a iz jedne generacije u drugu i osvajanje zemlje i prostora...”. Smilja Avramov, op. cit., str. 402–403.

omogućiti mirno rešenje postojećeg sukoba. U radu su napred opisane pojedine epizode ove knjige, naročito po pitanju Srebrenice, pada Cerske, vezano sve za period do 1994. kojim se bavi ova knjiga. Opisuju se sukobi u centralnoj Bosni i središnjoj Hercegovini između Hrvata i Muslimana.

Ukazuje se da sve strane čine prekršaje, zločine i odstupanja od dogovora, nasuprot sve više stvaranom imidžu, u najvećem delu zapadnih medija, da su ne samo najodgovorniji već često i navodno jedini krivci Srbi. Morilon posebnu pažnju posvećuje, u zapadnim medijima manje poznatoj stvarnosti, o položaju Fikreta Abdića i njegove enklave za koju on navodi da ima 300.000 stanovnika u Velikoj Kladaši. Oni imaju saradnju po nizu pitanja sa Srbima, naročito sa prostora Krajine, potom dobar odnos i odsustvo problema sa Hrvatima. Zapravo glavni problem sledbenici Fikreta Abdića imaju sa muslimanskim snagama iz predela Bihaća. General Morilon ukazuje da bi Srbima, pa i Hrvatima, daleko više odgovarao Abdić kao lider bosanskih Muslimana od Izetbegovića, za koga navodi da je „pre svega islamski opredeljen političar“, što nije slučaj sa Abdićem.⁷³⁴

Morilon nam predstavlja načelno svoje odnose i kontakte sa liderima Karadžićem, Izetbegovićem, vojnim komandantima zaraćenih vojski, kao uslovno posmatrano korektnim. On u završnom poglavlju knjige ukazuje na kompleksnost sukoba u Bosni i Hercegovini, gde pojedini fragmenti liče možda još samo Bliskom istoku u to vreme u Evropi i bliskom okruženju. Opasnosti, eksplozivnost i složenost situacije se ne može prevladati od strane međunarodne zajednice jednostavnim i isključivo nametanim rešenjima.

Knjiga *Kosovo, međunarodni aspekt krize*, u izdanju moskovskog centra Karnegi, objavljena 1999. godine, pored toga što posmatra u celini odnos međunarodnog faktora na kosovsku krizu, daje nama posebno zanimljiv odeljak o francuskoj politici prema Kosovu i Metohiji, i čak uopšte prema celokupnoj jugoslovenskoj krizi.⁷³⁵ Autor ovog odeljka je Jurij Rubinski, inače vodeći ruski stručnjak za pitanje Francuske.

---

⁷³⁴ General Morillon, *Croire et oser*, Chronique de Sarajevo, Bernard Grasset, Paris, 1993. pp. 195–197.

⁷³⁵ Дмитрия Тренин Зкатерины Степановой, *Косово, международные аспекты кризиса*, Москва, 1999, део 5 „Политика западноевропейских держав в отношении косовского конфликта“, Юрий Рубинский стр. 212-246. U okviru toga pododeljak „Политика Франции в отношении Югославии и конфликта в Косово“ стр. 226-231.

Rubinski ocenjujući ukupnu politiku Francuske prema jugoslovenskoj krizi navodi, a do gotovo identičnih zaključaka smo došli i u našem radu, da je francuski državni vrh na početku jugoslovenske krize, pa čak i najveći deo diplomatije, visokih vojnih starešina, uključujući u najvećem i niže nivoe hijerarhije, simpatizao srpsku stranu. Za predsednika Fransoa Miterana navodi da je poštovao istorijske činjenice francuskog savezništva sa Srbima, uključujući potom i oba svetska rata, međuratni period, Malu Antantu i Balkanski savez. U okviru evropskih integracija koje su tekle Miteran je video fragmentaciju postsocijalističkih zemalja, uključujući i jugoslovensku krizu, kao moguće otvaranje bureta baruta i mogućnost destabilizacije ne samo regiona već i čitavog kontinenta. U novonastaloj i sve razvijenijoj krizi SFRJ francuski državni vrh je insistirao na striktonom poštovanju međunarodnog prava, priznatih granica jedinstvene države, poštovanje pozicije OUN-a i Saveta bezbednosti, paralelno sa već navedenim simpatijama koje je najveći deo francuske političke, pa i društvene (naročito vojne) elite imao prema Srbima u celini.⁷³⁶

No, već od proleća 1993. i pobeđe desne opozicije na parlamentarnim izborima u Francuskoj, te kohabitacije, dolazi do izvesne promene u zvaničnoj politici prema jugoslovenskoj krizi, međutim krupnije promene dolaze tek sa istekom mandata predsednika Miterana i stupanja na tu funkciju Širaka juna 1995. Tako dotadašnju politiku zvaničnog Pariza, za koju Ribinski kaže da je bila slična ruskoj, zamenjuje oštrij kurs prema Srbima. Vrhunac takve promene francuske politike prema jugoslovenskoj krizi Ribinski vidi u periodu predizborne kampanje Širaka, gde on i ministar spoljnih poslova Alen Žipe (*Alain Juppé*), lidere bosanskih Srba Karadžića i Mladića, pa i predsednika Srbije Miloševića, smatraju najodgovornijim za nastavak sukoba u Bosni i Hercegovini i manjak spremnosti za pronalaženje kompromisa.⁷³⁷ Navodi se

---

⁷³⁶ Дмитрия Тренин Зкатерины Степановой, *Косово, международные аспекты кризиса*, Москва, 1999, део 5 „Политика западноевропейских держав в отношении косовского конфликта“, Юрий Рубинский б стр.212-246. U okviru toga pododeljak „Политика Франции в отношении Югославии и конфликта в Косово“ стр. 226-231. Ovde vezano za str. 226-227 o francuskoj politici prema jugoslovenskoj krizi u periodu do proleća 1993.

⁷³⁷ Дмитрия Тренин Зкатерины Степановой, *Косово, международные аспекты кризиса*, Москва, 1999, део 5 „Политика западноевропейских держав в отношении косовского конфликта“, Юрий Рубинский б стр.212-246 U okviru toga pododeljak „Политика Франции в отношении Югославии и конфликта в Косово“ стр. 226-231. Ovde vezano za str. 227 o promeni francuske politici prema jugoslovenskoj krizi, naročito od pobeđe Širaka na predsedničkim izborima i preuzimanja te funkcije juna 1995.

promena francuske politike od proleća 1993, s jedne strane kao posledica odbijanja najviše srpske strane da prihvati predloženi mirovni plan Vens-Ovena, zatim pritisak i na francusko javno mnjenje sve jednostranijim medijskim izveštavanjem o jugoslovenskom, odnosno bosanskom ratnom sukobu, i promenama prema istim pitanjima i nekih drugih zemalja, gde su posebno SAD zauzimale sve otvoreniji antisrpski stav, a Britanija od početne rezervisanosti prema nemačkoj politici u jugoslovenskoj krizi zauzima postepeno drukčiji stav, koji će se naposljetku izvesno približavati američkom tokom 1995. godine. Kako su francuski političari i te kako morali da vode računa o svom javnom mnjenju, a i međunarodnim okolnostima, to je dodatno uticalo na promenu njihovog stava u vezi jugoslovenske krize, posebno rata u Bosni i Hercegovini. Širakova težnja u završnici sukoba u Bosni i Hercegovini, po Rubinskom, je da se preko snaga za brzo reagovanje, koje su formirane nezavisno od plavih šlemova, stvori nukleus nekog zajedničkog evropskog korpusa i postigne kompromisni mir. Međutim, Amerikanci su strategijom prvo smirivanja sukoba i pravljenja saveza Muslimana i Hrvata, a potom bombardovanjem od strane NATO srpskih snaga, kombinovano sa atakom regularnih hrvatskih trupa, zajedno sa armijom BiH na vojsku Republike Srpske uspeali da izdejtstvuju primirje i potom Dejtonski sporazum, paralelno sa uništenjem Republike Srpske Krajine.

Za politiku zvanične Francuske, tokom druge polovine devedesetih godina, autor navodi važno i to da je 1997. na parlamentarnim izborima pobedila levica, te je predsednik Vlade postao Lionel Žospin (*Lionel Jospin*), što je uticalo na kohabitacionu vlast. Treba napomenuti i to da nakon odlaska Miterana sa političke scene i Partija socijalista izvesno modifikuje svoju politiku prema jugoslovenskoj krizi. Širakovu politiku autor opisuje kao strategiju pokušaja formiranja zasebnih evropskih oružanih snaga, što je tek začeto u Sen Malou. Međutim, Širakovi pokušaji da se u Bosni i Hercegovini, nakon Dejtona, od postojećih mirovnih snaga stvori najveći uticaj evropskih zemalja, uglavnom nije urodio plodom jer je od 1996. tu sve veću ulogu imao NATO.

Kada je u pitanju politika Francuske u kosovskoj krizi, autor navodi da se Širak nije slagao sa zaključkom Vašingtonskog samita NATO, koji mu načelno daje zadatak i ovlašćenje da reaguje svuda po svetu i kada proceni da je to potrebno. Zvanična Francuska i predsednik Širak (knjiga je objavljena 1999. godine) smatraju da se mora napraviti balans u međunarodnim odnosima i poštovati međunarodne institucije, pre svega Savet bezbednosti OUN, potom

Kontakt grupa i da se po pitanju Kosova ne može reagovati bez poštovanja procedure, međunarodnog poretka i navedenih institucija. Francuskoj je to posebno bilo bitno jer je ona stalna članica Saveta bezbednosti OUN, kao i Kontakt grupe za bivšu Jugoslaviju. Autor podvlači izjavu Žaka Širaka, koji smatra da Rusija u naporima da se već tada uspostavi koliko-toliko multipolarni svet, ili makar da se teži tome, ima pozitivnu ulogu, i da je nedopustivo da se neki od partnera u svetskom vrhu ograđuju od nje, odnosno imaju neiskrenu saradnju u tom pravcu. Po pitanju Kosova i Metohije, Ribinski navodi da je zvanična Francuska smatrala da ono treba da dobije široku autonomiju u okviru Srbije, da je kritikovalo politiku Miloševića, ali da nije podržavalo odvajanje pokrajine, niti napad na SRJ.⁷³⁸

U izričitosti razlika stava zvaničnog Pariza po pitanju potencijalne NATO agresije na SRJ, bez saglasnosti Saveta bezbednosti OUN, kao i bez saglasja u Kontakt grupi, ispoljena su ozbiljna razmimoilaženja. Ta razmimoilaženja Pariza po ovom pitanju bila su najizraženija prema politici SAD u tom pravcu, a u manjoj meri i prema politici Britanije i Nemačke, pa i Italije. Svi zajedno bili su spremni na takav čin (agresije na SRJ zbog Kosova, bez dobijanja saglasnosti Saveta bezbednosti OUN, kao i Kontakt grupe) bilo direktno (poput Amerikanaca) bilo u indirektnoj i iznuđenoj formi (kao većina napred navedenih evropskih sila koje su se s tim pasivno ili prećunto složile, odnosno nisu se odlučnije suprotstavile Vašingtonu i Briselu, kao što je to učinila Francuska). No, kada je Širak došao u posetu Vašingtonu, 19. januara 1999, načelno je prihvatio predlog Bila Klintonu (*Bill Clinton*) da se u slučaju neuspeha predstojećih pregovora o Kosovu izvrši pritisak i u pravcu moguće pretnje silom prema SRJ i Miloševiću. Autor konstatuje da je nakon toga nerealno i dalje tretirati udaljenost zvanične linije Francuske i jednaku distancu i prema Beogradu i prema kosovskim Albancima, kao i takvu zamišljenu distancu između udaljenih stavova po ovom pitanju SAD i Rusije. Zapravo, jasno je da se Francuska od tada mnogo više približila stavovima kosovskih Albanaca, i da se takođe približila politici Vašingtona, bez obzira na rezerve i

---

⁷³⁸ Дмитрия Тренин Екатерины Степановой, *Косово, международные аспекты кризиса*, Москва, 1999, део 5, „Политика западноевропейских держав в отношении косовского конфликта”, Юрий Рубинский стр. 212–246. U okviru toga pododeljak „Политика Франции в отношении Югокризиса и конфликта в Косово“ стр. 226–231. Ovde vezano za str. 228–231 o francuskoj politici u kosovskoj krizi.

odstupanja koje je pri tome zadržala, i pokušaj da se makar u javnosti zadrži izvesna objektivnost i prema stavovima Beograda (naravno sve do početka bombardovanja SRJ 1999) i prema politici koju je vodila Moskva.

U nastavku autor navodi da je Širak prihvatio da organizuje skup u Rambujeu, a u isto vreme poslao u Makedoniju značajan kontigent od 1.500 vojnika (zajedno sa pomoćnim trupama 2.800) pod komandom generala Marsela Valentena (*Marcel Valentin*), čiji je zadatak bio da nadgledaju bezbednost posmatrača OEBS-a na Kosovu. Širak je o 26. februara otišao u posetu ovoj jedinici u Makedoniju. Širak se obratio obema sukobljenim stranama, opominjući da će ona koja odbije da prihvati mirovni sporazum biti kažnjena od međunarodnog faktora. Kada je pak počeo napad NATO na SRJ autor navodi da je Francuska učestvovala u agresiji Alijanse, pokušavajući u isto vreme preko Rusije da postigne posredničku ulogu u pregovorima sa Beogradom. Ostvareno je u vezi kosovske krize i napada NATO na SRJ više telefonskih razgovora Širaka sa Jeljcinom, potom je predsednik Francuske u Parizu razgovarao krajem marta sa gradonačelnikom Moskve Luškovim, da bi poslednjeg dana marta ministar spoljnih poslova Francuske posetio Moskvu. Tom prilikom Žospen je pozvao javno Rusiju da igra otvoreniju ulogu po pitanju SR Jugoslavije.⁷³⁹

Knjiga Ani Le Brun (*Annie Le Brun*) *Ubice i njihove siluete* (ogledala), refleksije vezane za jugoslovensku katastrofu,⁷⁴⁰ je kvantitativno veoma malo delo, zapravo džepno izdanje. Ono je objavljeno aprila 1993. kada je upravo u samoj Francuskoj, u većem delu javnog mnjenja, počela do tada neviđena satanizacija srpske strane u odnosu na prethodni period jugoslovenske krize, kada je kakva-takva objektivnost, ili makar obrisi objektivnosti, svakako postojala. Ova knjiga je upravo jedan takav primer, jer se u njoj pojavljuje često neadekvatan rečnik, ali možda važnije od toga, neke važne činjenice iznete u knjizi su delom ili čak u potpunosti netačne. Ovo, svakako, ni po svom obliku i formi, profilom same autorke nije naučna knjiga već publicistički rad, koji je imao izvesnog uticaja kao i niz sličnih izdanja u periodu kada je objavljen, što mu je svakako bio cilj. Ani Le Brun skače sa teme na temu, fragmentarno i

---

⁷³⁹ Ibid., op. cit.

⁷⁴⁰ Annie Le Brun, *Les assassins et leurs miroirs*, Réflexion a propos de la catastrophe Yougoslave, Jean-Jacques Pauvert au Terrain vague, Paris, avril 1993. Knjiga je manjeg obima (praktično džepna), a i mala po broju stranica, svega 94.

nesistematski spominje istorijske podatke, za koje najčešće ne navodi izvore, a najveći broj izvora koji se spominju u knjizi je savremenog karaktera – iz štampe, pretežno hrvatske, bosanske, nemačke i francuske, a samo u nekoliko slučajeva i one iz Srbije i Crne Gore, ali i to je rezervisano za anacionalne disidente poput Bogdana Bogdanovića i Beogradski krug. Tako autorka navodi tvrdnju, zapravo ovde citira *Frankfurter algemajne cajtung (Franfurter Allgemeine Zeitung – FAZ)* da „...iako je Hrvatska pripadala u Drugom svetskom ratu fašističkom bloku, a ne Srbija, da su nakon Titove smrti Srbi izvršili separaciju SFRJ da bi ostvarili veliku Srbiju..”. Ona ukazuje da je „etničko čišćenje duga tradicija srpska...” za šta su istorijski zaduženi četnici, posebno apostrofirajući Nedića i Dražu Mihajlovića.⁷⁴¹ Međutim, upravo na zapadu, pre svega u samoj Francuskoj, dominira u historiografiji ubeđenje da je pokret Draže Mihajlovića, odnosno ministra vojnog izbegličke Vlade Kraljevine Jugoslavije u Londonu, bio antifašistička vojna organizacija i naslednica vojske Kraljevine Jugoslavije (Jugoslovenska vojska u otadžbini). Sumirajući sukob u Hrvatskoj gde plavi šlemovi održavaju mir, autorka kaže da je tu u vreme sukoba (valjda računajući samo hrvatske žrtve) poginulo oko 7.000 ljudi, nestalo još najmanje toliko, ranjeno 23.000 i raseljeno 450.000.⁷⁴² Međutim, koliko je ova knjiga puna nedostataka pokazuje neverovatna tvrdnja samo nekoliko stranica napred, da je navodno nakon pada Vukovara, posebno u njegovoj bolnici, od srpske strane stradalo „...između 20.000 i 60.000 ljudi, uglavnom civila, žena, dece...”⁷⁴³ Nesklad ovih cifara iznetih samo na nekoliko strana razmaka, govori ili o štamparskoj grešci ili još pre o krajnje neselektivnim informacijama koje se prenose, u ovom slučaju čak bez navođenja izvora za njih. Autorka u radu priznaje da Tuđmanov režim u Hrvatskoj ima relikte koji srpskom stanovništvu ukazuju na sličnost sa fašističkim ustaškim režimom iz Drugog svetskog rata, i da to može biti razlog njegovog straha. Međutim, govoreći o srpskoj strani ona koristi arsenal neuobičajene koncentracije najekstremnijih i čak međusobno kontradiktornih optužbi, doduše citirajući Bogdana Bogdanovića koji izjavljuje „da je beogradski režim hibrid boljševizma i fašizma, boljševizma i rasizma, neostaljinizma i antititoizma...”⁷⁴⁴ U poslednjem podnaslovu ovog

---

⁷⁴¹ Ibid., op. cit., p. 21.

⁷⁴² Ibid., op. cit., p. 19.

⁷⁴³ Ibid., op. cit., p. 13.

⁷⁴⁴ Ibid., op. cit., pp. 27–28.

izdanja govori se o Vukovaru, koji autorka upoređuje sa *Gernikom*. Kritikuje Milorada Pavića, pisca *Hazarskog rečnika*, gde ponovo citira Bogdana Bogdanovića (praktično jedinog Srbina na koga se poziva u ovoj brošuri) da je izjavio da grad treba rekonstruisati u srpsko-vizantijskom arhitektonskom stilu.

Ova knjižica je izraz jedne najekstremnije forme pisanja u okviru knjižnih izdanja objavljenih u Francuskoj o jugoslovenskoj krizi na koju smo naišli, kako po svom stilu, pristupu tako i po jednostranosti određenja krivca za ovaj teški sukob u okviru dojučerašnje jedinstvene zemlje.

Knjiga srpskog istoričara Ivana Đurića, *Rečnik jugoslovenskog prostora*, objavljena u Parizu 1999,⁷⁴⁵ predstavlja istovremeno jednu istorijsko-geografsku prezentaciju najvažnijih pojmova iz jugoslovenske istorije, ali i etnologije, dajući naglašen prostor događajima devedesetih, odnosno jugoslovenskoj krizi. U prvom delu knjige, koji kvantitativno obuhvata gotovo 70% njenog obima, dati su po abecednom redu različiti geografski pojmovi, istorijske ličnosti i događaji koji su ukratko prezentirani, uključujući naravno i individualne stavove autora po tim pitanjima. Đurić je što se tiče istorijskih pojmova ličnosti iz ranije istorije zaista delovao profesorski i činjenično-objektivan. Kada su pak u pitanju bili pojmovi vezani za savremene događaje, odnosno iz perioda devedestih, on je tu uglavnom prezentirao svoje političke stavove o ličnostima, događajima. Drugi deo knjige je namenjen prenošenju nekoliko intervjua koje je Đurić dao francuskim i srpskim časopisima, uključujući i onaj poslednji uoči njegove prerane smrti. Najzad, u trećem delu knjige data je kratka hronologija istorijskih događaja na prostoru Jugoslavije

---

⁷⁴⁵ Ivan Djuric, *Glossaire de l'espace yougoslave*, L'Esprit des Péninsules, Paris, june, 1999, p. 300. Kvalitet Djurićeve knjige prezentirane u okviru ove izdavačke kuće u ediciji Balkan je u nesumnjivom kvalitetu vezanom za istorijske i geografske činioce. Tako se pojašnjavaju mnogi fenomeni iz savremene i dalje istorije jugoslovenskih prostora, poput Crne Gore, njene srpske istorije, Njegoša, podele na bjelaše i zelenaše nakon dinastičnog sukoba oko ujedinjenja i između dva svetska rata, ali i o aktuelnim podelama u DPS-u na Đukanovićevu i Bulatovićevu struju (str. 129–139). Autor je kroz geografske pojmove obradio mnoge oblasti u Hrvatskoj, najčešće Krajini, gde je iznosio istorijske činjenice, etnički sastav stanovništva. (str. 93–110) Kroz istorijske ličnosti i njihove kraće biografije – Tita, Draže Mihajlovića, Nikole Pašića, Ante Trumbića, Ante Pavelića, Stjepana Radića, ali i savremenih poput lidera jugoslovenskih republika (Miloševića, Tuđmana, Izetbegovića, Karadžića, Mate Bobana, Gligorova, Rugove i dr.) približena su neka šira saznanja za prosečnog francuskog čitaoca vezana za jugoslovensku krizu.

(tada već eks-Jugoslavije), još od VI veka, sa nesrazmerno većim prostorom za događaje iz savremene istorije, odnosno posebno za period devedestih godina. Izdavačka kuća *L'Esprit des Péninsules* imala je posebnu ediciju *Balkanik (Balkaniques)*, koja je u vreme devedestih objavila nekoliko knjiga, od kojih je veći deo pripao autorima iz nacija sa kojima su se Srbi našli u sukobu (dve knjige Beškima Šehua, po jedna Faika Komize i Midhata Begića), dok su sa srpske strane oba autora iz tzv. Beogradskog kruga, dakle sa izraženom anacionalnom komponentom (Matvejević i Đurić). Ostali autori ne pripadaju jugoslovenskom prostoru i (ili) su objavljivali u ovoj ediciji istorijske i etnološke radove koji nisu vezani za jugoslovensku krizu (bugarski, rumunski i jedan makedonski autor).

Knjiga *Eks-Jugoslavija: Jugoistočna Evropa u konstituciji*, zapravo je zbornik tekstova sa panela održanog u Nansiju, maja 2000. godine, na temu *Sutra na Balkanu*.⁷⁴⁶ Radovi su predati tokom kalendarske 2000, a sama knjiga izašla iz štampe juna 2002. Forum IRTS iz Lorena je do ovog izdanja objavio 24 knjige, različitih društvenih i političkih, kao i istorijskih tema. Ogromna većina se odnosi na Francusku, njene aktuelne društvene i političke teme, a čak tri puta je istorijska tema vezano za Alžirski rat bila predmet interesovanja ovih izdanja. Od događaja u Evropi samo je jednom pitanje stanja u Litvaniji, litvanskog autora bila tema, do ovog izdanja vezanog za Jugoslaviju. Priređivači i glavni autori ove knjige su etnički Albanac Muhamed Kulaši, inače prevodilac i filozof koji živi u Parizu, i profesor književnosti Dominik Lepaž. Iz knjige se vidi da je Kulaši ne samo autor dva veća poglavlja, i sa Lepažom koautor trećeg, već da i u odabiru ostalih koautora srpska strana uopšte nije zastupljena. Tu je Imer Jaka, takođe Albanac, autor jednog poglavlja, zatim Branka Magaš iz Hrvatske, takođe autor jednog poglavlja, potom Sonja Biserko, i dve manje poznate francuske autorke. Najpoznatiji autor ovog zbornika zapravo je čuveni Pol Gard, poznat po više svojih radova na temu Jugoslavije. Pol Gard, koga mnogi na srpskim prostorima od početka smatraju za pristrasnog autora među Francuzima koji su se bavili naučno i publicistički jugoslovenskom krizom, nekako je u ovom sastavu predstavio u svom delu ove obimom nevelike knjižice, zapravo jednu prilično ozbiljnu studiju

---

⁷⁴⁶ Sous la direction de Dominique Lepage et Muhamedin Kullashi, *Ex-Yougoslavie: une Europe du Sud-est en construction*, L'Harmattan, Forum IRTS de Lorraine, Paris, 2002. p. 168.

dešavanja na prostoru eks-Jugoslavije na samom kraju najburnijeg dela jugoslovenske krize. On postavlja pitanje – da li je nakon NATO intervencije 1999, odnosno napada na SR Jugoslaviju, postignuto, ukupno posmatrano tokom čitavog perioda turbulentnih devedesetih, iole pravično i održivo rešenje na prostoru eks-Jugoslavije? Da li su Srbi u Hrvatskoj zaštićeni i omogućen im je povratak? Da li je pravično da Hrvati u Bosni i Hercegovini nemaju svoju jasno definisanu i zasebnu teritorijalnu jedinicu, makar sa približnim ingerencijama kao što to ima Republika Srpska u odnosu na muslimansko Sarajevo? Da li je međunarodna zajednica, u svojoj borbi da spreči Veliku Srbiju, zapravo na putu da stvori Veliku Albaniju? Gard je zabrinut da nakon što su međunarodne trupe došle na Kosovo i Metohiju, da su Srbi (i nealbanci) svedeni praktično na relativno mali prostor severno od Ibra, a da su na čitavom preostalom prostoru pokrajine za kratko vreme desetkovani. On je vrlo zabrinut zbog činjenice da je odmah potom usledila pubuna Albanaca u Makedoniji i krvavi sukob u ovoj, dotle mirnoj bivšoj federalnoj jedinici. Ovaj sukob nema nikakve veze sa srpskom stranom, koju mnogi optužuju da je vinovnik, ili makar najvažniji učesnik praktično svih sukoba koji su vođeni na jugoslovenskom prostoru devedesetih.⁷⁴⁷ Francuska autorka, koja ima delom jugoslovensko (muslimansko?) poreklo, Veronik-Naum-Grap prilično pojednostavljeno konstatuje da su Albanci nakon sužavanja njihove autonomije po Ustavu Srbije iz 1988. (ona ne spominje da je ta njihova povećana autonomija naknadno proširivana komunističkim rešenjima Titoističkog režima i diktata 1974, i da Srbija koja je jedina imala pokrajine, faktički tim rešenjima nije mogla da funkcioniše), da su Albanci na Kosovu i Metohiji bili kao pod aparthejdom, iako su ingerencije te autonomije koju su oni bojkotovali, očekujući pomoć iz inostranstva za otcepljenje i secesiju, bile mnogo veće nego bilo koje etničke grupe u evropskim državama. Albanski autor Imer Jaka smatra da su Srbi okupirali Kosovo i Metohiju 1912. (Kraljevine Srbija i Crna Gora), previđajući istorijske činjenice da su balkanske države ratom sa Turskom izvršile oslobođenje svojih dotle vekovima potlačenih sunarodnika i oterali viševekovnog orijentalnog okupatora, a da etnički Albanci tada nisu predstavljali na tom prostoru, ili

---

⁷⁴⁷ Sous la direction de Dominique Lepage et Muhamedin Kullashi, *Ex-Yougoslavie: une Europe du Sud-est en construction*, L'Harmattan, Forum IRTS de Lorraine, Paris, 2002, Paul Gard, "Debalkanisation ou europeanisation?", pp. 17–26.

makar na njegovom najvećem delu, apsolutnu većinu i da su branili sa turskom vojskom opstanak Otomanske imperije do kraja. Albanski autor navodi da je režim u Jugoslaviji bio okupatorski i čak genocidan prema albanskoj nacionalnoj manjini na Kosovu i Metohiji, zapadnoj Makedoniji i delu Crne Gore, a prećutkuje da su upravo pod takvim „režimima” Albanci postali većina na tim prostorima i čak proterali najveći deo Srba i drugih nealbanaca sa Kosova i Metohije, ali i iz zapadne Makedonije i spomenutih enklava u Crnoj Gori (Ulcinj, Plav, Gusinje, Rožaje i dr.).⁷⁴⁸ Jaka je naslovio svoje poglavlje knjige kao savremeno etničko čišćenje na Kosovu, pa se postavlja pitanje ko ga je izvršio ako su Albanci došli do blizu 90% stanovništva pokrajine, a u svakom od prethodnih godina i perioda ih je bilo manje.

Knjiga Marine Glamočak *Tranzicija jugoslovenskog rata*⁷⁴⁹ je zapravo njena prerađena doktorska disertacija odbranjena u Francuskoj u oblasti političke sociologije. Radi se o sveobuhvatnom istraživanju, sociološkom i politikološkom, jugoslovenskog društva kao celine uoči samog raspada SFRJ (uključujući pojedinačno i republike), zatim sam tok promena tokom jugoslovenske krize i stanje zaključno sa 2000. godinom. Rad prati stranački pluralizam po republikama u periodu devedestih, strukturu i slojeve društva vodećih stranaka, odnose u vrhu političkog sistema pre svega Srbije (SRJ) i Hrvatske (u manjoj meri i drugih republika). Verovatno je prednost ove knjige, između ostalog, nad sličnim izdanjima u Francuskoj što ona nije pratila događajnu hronologiju jugoslovenske krize, već vršila dublju društvenu analizu prvo bivše SFRJ, uključujući i stanje po republikama, a potom promene koje su po ovom pitanju bile devedesetih. Posmatrana je i struktura promena u okviru oružanih snaga na prostoru SFRJ, gde je do približno početka 1991. JNA imala monopol, a preko zasnivanja sopstvenih oružanih formacija Hrvatska i Slovenija paralelno vršile separaciju (korištena je teritorijalna odbrana, policijske snage i sl.). U isto vreme, iako srpska strana postepeno preuzima JNA, traju paralelni procesi stvaranja paravojnih jedinica, gde autorka prati razvoj Srpske garde koju organizuje SPO, Arkanovih jedinica, različite četničke organizacije, šešeljevce i sl.⁷⁵⁰ S druge strane, kada je u pitanju Hrvatska

---

⁷⁴⁸ Sous la direction de Dominique Lepage et Muhamedin Kullashi, *Ex-Yougoslavie: une Europe du Sud-est en construction*, L'Harmattan, Forum IRTS de Lorraine, Paris, 2002. Ymer Jaka, "La guerre et les nettoyages ethniques au Kosovo", pp. 61–72.

⁷⁴⁹ Marina Glamočak, *La transition guerrière yougoslave*, L'Harmattan, Paris, p. 288.

⁷⁵⁰ Ibid., op. cit., "Les milices des Serbie", pp. 193–205.

formiranje regularnih vojnih snaga je teži proces jer se kretalo od početka koristeći transformaciju jedinica teritorijalne odbrane, žandarmerije i policijskih snaga ka nacionalnoj armiji.⁷⁵¹ Na prostoru Herceg Bosne odvijali su se procesi u hodu tokom bosanskog sukoba, ali tamo je došlo do obilate pomoći regularnih snaga Hrvatske. Republika Srpska je preuzela deo JNA na njenoj teritoriji sa naoružanjem, s tim da su u trupama ostali samo oni Srbi poreklom iz BiH, što je davalo prednost u početnim fazama sukoba, mada ni bosanska (muslimanska) strana nije ostala bez unapred pripremljenih snaga nastalih od policijskih snaga, teritorijalne odbrane, dobrovoljaca i pomoći muslimanskih zemalja, ali vremenom na različite načine i sa zapada.

Autorka konstatuje stradanje socijalne strukture jugoslovenskog društva, što je proces započeo u vrlo maloj meri poslednjih godina trajanja SFRJ, a otpočinjanjem ratne faze jugoslovenske krize poprimio do tada neviđene razmere, sa brzim formiranjem uskog sloja naglo obogaćenih, propadanja srednje klase i opštom pauperizacijom društava u novoformiranim državama eks-Jugoslavije. Poseban kvalitet rada je praćenje parlamentarizma i dubine pluralizma, civilnog društva i medijske sfere na eksjugoslovenskom prostoru tokom posmatranog perioda.⁷⁵²

Poseban značaj u francuskoj stručnoj, pa i široj, javnosti predstavljale su godišnje publikacije *Strateške godine* za ovaj period.⁷⁵³ U ovim izdanjima, naročito za 1992, 1993, i 1994. godinu vezano za sukobe u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, daju se procene vojnih efektivna zaraćenih strana. Tako se za Hrvatsku procenjuje da ima okvirno 103.300 aktivnih vojnika 1992, čemu treba dodati i u rezervi 180.000 boraca, od čega 100.000 teritorijalne odbrane. Pored toga, raspolaže se i sa 40.000 paravojnih jedinica, od čega na HOS otpada 1.000. Kada su u pitanju snage Krajine, one se procenjuju na 40.000 do 50.000 aktivnih vojnika, čemu treba dodati 24.000 boraca paravojnih formacija (8.000 od njih graničnih trupa i ostatak unutrašnje policije). Za Krajinu se ne daje procena rezervnog sastava. Za Srbiju se u isto vreme

---

⁷⁵¹ Ibid., op. cit., "Les groupes paramilitaires" pp. 155–191 ("Les creation des groupes paramilitaires croates et le role du nouveau pouvoir", pp. 162–172.

⁷⁵² Ibid., op. cit., „Le multipartisme et la transition politique en Croatie et en Serbie“, pp. 59–110.

⁷⁵³ L'année stratégique, Paris.

konstatuje da raspolaže sa 136.500 aktivnih vojnika, od čega 60.000 regruta, dok rezerva broji preko 400.000 boraca.⁷⁵⁴

U knjizi autora X. Raufera, F. Ota, *Balkanski haos*, procenjuju se snage zaraćenih u bosanskom sukobu, 1992. Srpske snage se procenjuju na 67.000 boraca, hrvatske na oko 50.000, a muslimanske se procena kreće prilično okvirno, između 30.000 i 50.000 boraca.⁷⁵⁵ Ovako mali broj muslimanskih boraca verovatno je posledica samog početka bosanskog sukoba, kada su bosanski Srbi nasledili infrastrukturu od JNA na teritoriji BiH, a Hrvati mogli da računaju i na upliv snaga iz Republike Hrvatske. Ova knjiga je dragocena za stručne analize razvoja oružanih snaga sukobljenih strana u jugoslovenskoj krizi.

Francuski mediji su pratili jugoslovensku krizu, a tu su naročito značajni pariski, gde je dnevni list *Mond (Le Mond)* jedan od vodećih. Bernard Feron (*Bernard Feron*), novinar *Monda* i specijalista za pitanja Istočne Evrope, objavio je u izdanju *Monda* knjigu (po obimu i džepnom formatu može se reći knjižicu) *Jugoslavija, poreklo jednog konflikta*, krajem 1993. godine.⁷⁵⁶ Ovo izdanje je vrlo značajno, pre svega zbog toga jer svojim najvećim delom obuhvata citate iz već objavljenih članaka u *Mondu* o jugoslovenskoj krizi, ali i neke analize i zaključke autora knjige Ferona. Knjiga ima pet poglavlja: I) Istorijsku analizu perioda do formiranja socijalističke Jugoslavije; II) Period socijalističke Jugoslavije do 1980, period uprave Josipa Broza; III) Period osamdesetih godina gde su se već nazirale ozbiljne slabosti u SFRJ u okviru zastoja ekonomije i krize u društvu; IV) Međunacionalne protivrečnosti i krize, pre svega kosovsko pitanje, ali i u drugim krajevima zemlje, sve do otpočinjanja oružanih sukoba sredinom 1991; V) Period oružanih sukoba i eskalacija jugoslovenske krize. Autor je na kraju dao hronologiju važnijih događaja u jugoslovenskoj krizi. Kroz ovu publikaciju, može se spoznati i uređivačka politika *Monda* u prvim godinama jugoslovenske krize. Primetno je da je u najvećem sve do razvoja sukoba u Bosni i Hercegovini, da je *Mond* davao akcenat na informacijama i vestima sa jugoslovenskog prostora zahvaćenog krizom, i da se nije stavljaio u prvi plan stav i političko viđenje njegovog uredništva. Tek sa razvojem jugoslovenske krize, najviše u tekstovima

---

⁷⁵⁴ L'année stratégique 1993, Dunod-IRIS, Paris 1994, pp. 295 et 306, *L'année stratégique 1994*, Dunod-IRIS, Paris 1994, pp. 286–287.

⁷⁵⁵ X. Raufer, F. Haut, *Le Chaos balkanique*, La table ronde strategique, Paris, 1992, p. 166.

⁷⁵⁶ Bernard Feron, *Yougoslavie, origines dun conflit*, Le Monde, poche, Paris, 1993, p. 180.

pojedinih novinara pre svega Florens Artman (*Florence Hartmann*) koja će kasnije imati svoje mesto u radu Haškog tribunala) daju se opštije političke kvalifikacije i ulazi u otvorenije određenje tumačenja aktuelnih događaja. Sam autor knjige Bernar Feron, kao specijalista za ovaj deo Evrope, uglavnom se pridržavao opštih mesta, analiza i informisanja.

Knjiga francuskog novinara Žan-Arnoa Derena (*Jean-Arnault Derens*), *Kosovo nulte godine*, u izdanju pariske izdavačke kuće Mediteran objavljena 2006,⁷⁵⁷ predstavlja sintetičku ocenu ukupnog već tada vidljivog raskoraka između postignutog i obećanog od strane tzv. međunarodne zajednice na Kosovu i Metohiji. Deren ukazuje da je čitava projekcija i opravdavanje pred javnošću zapadne koalicije, a pre svega samih SAD za oružani napad na SRJ po pitanju Kosova i Metohije, zaštita multietničnosti, a da je već tada, 2006. godine, vidljivo da je pod velom snaga OUN albanska strana izvršila etničko čišćenje Srba i drugih nealbanaca u pokrajini. Opravdanje NATO za napad na SRJ 1999, kako navodi autor, jeste sprečavanje primene prekomerne sile nad albanskim stanovništvom u pokrajini. Iako albanski prvaci nikada nisu krili da im je cilj nezavisnost Kosova, pod okriljem SAD i drugih zapadnih sila, to se nije stavljalo u prvi plan, već borba za multietničnost i mir u pokrajini. Zapravo, postignuto je sasvim suprotno za šta autor krivi pre svega albansku stranu, ali i zapadne sile, najpre NATO na odsustvo pravednosti prema Srbima. Deren ukratko u knjizi analizira i istoriju gde je na Kosovu i Metohiji bilo sukoba, ali i suživota, gde je važna dvojezičnost, činjenica da najveći deo pripadnika oba naroda u pokrajini poznaje makar delimično i jezik njihovih suseda druge nacionalnosti. Autor ukazuje da je i pored incidenata između dva naroda bio podnošljiv suživot i u najvećem delu perioda postojanja Kraljevine Jugoslavije, potom SFRJ, pa i SRJ tokom devedesetih, sve dok se situacija nije radikalizovala 1998. godine. Često je u mnogim naseljima preovlađivao paralelni život dve zajednice, ali on smatra pogubnim rešenje iseljavanja Srba i drugih nealbanaca, što se upravo dešava nakon dolaska međunarodnih snaga juna 1999. Tako autor navodi da je Priština do 1999. bila mnogonacionalni grad sa oko 240.000 stanovnika, a 2006. imala gotovo dva puta više stanovnika ali praktično postala jednonacionalan grad.

Knjiga autora poreklom iz Srbije Vidosava Stevanovića *Kradljivci sopstvene slobode*, u izdanju pariske izdavačke kuće *L'esprit des péninsules* objavljene

---

⁷⁵⁷ Jean-Arnault Dérens, *Kosovo, anée zero*, Ed. Méditerranée, Paris, 2006.

2003, zapravo predstavlja isečak iz novije životne priče autora vezane za period jugoslovenske krize, posebno za godine 1996–97. Ovaj kragujevački pisac opisuje, između ostalog, svoje iskustvo u pokušaju da formira i vodi kragujevačku televiziju i njegove utiske o stanju društva u Srbiji devedesetih godina. Stevanović nije samo kritičan prema tadašnjoj vlasti u Srbiji i SRJ, posebno Slobodanu Miloševiću, već se krajnje kritički odnosi i prema Dobrici Ćosiću, ali i opozicionim liderima Vuku Draškoviću i Zoranu Đinđiću, ukupnom stanju u zemlji. On potom emigrira u Francusku. Ova knjiga, sem krajnje kritičkog opisa stanja političke elite u Srbiji i SRJ, nema širi značaj za analizu jugoslovenske krize, niti se autor u njoj bavi značajnim događajima i procesima u njoj, dajući joj u isto vreme prilično ličan karakter percepcije.⁷⁵⁸

Knjiga publiciste Mirka Đorđevića *Pogled na jednu drugu Srbiju, antižurnal*, objavljena je u pariskoj izdavačkoj kući *Parole et silence* 1999. godine. Kao i Stevanović, Bogdan Bogdanović, pa i Ivan Đurić, Ivan Čolović i niz drugih autora navedenih izdanja knjiga u Francuskoj vezanih za jugoslovensku krizu, pripadaju idejno tzv. „Drugoj Srbiji”, koju je sticajem okolnosti među prvima kao pojam imenovao sam Đorđević u ovoj knjizi. Autor žestoko kritikuje političku i društvenu elitu Srbije i SRJ, Republike Srpske, čini se često na jedan preteran način koji je prepoznatljiv i u knjizi Stevanovića, Bogdanovića i ostalih navedenih autora. Oni kao da nisu spremni da do kraja sagledaju kompleksnost unutrašnjih i međunarodnih faktora koji deluju u okviru jugoslovenske krize, i da se sva krivica za te događaje kao i uzroci ne mogu isključivo tražiti u „antimodernosti” srpske elite i čak naroda, što je prilično individualna konstatacija pošto, objektivno, navedeni autori realno su pojedinačno i ukupno posmatrano daleko od neke tadašnje srpske elite u oblastima u kojima deluju. Sam Đorđević, iako je delovao i u inostranstvu, ima više publicističkih radova i bavi se problemom sociologije religije, nema uopšte akademsko obrazovanje, niti se kreće u krilu naučnih analiza i dodira sa stručnom javnošću u toj oblasti, već nastupa sa prilično nihilističkog stava prema čitavom srpskom društvu, njegovoj eliti i inače veoma teškoj političkoj i društvenoj situaciji u kojoj se tada nalazila i SRJ, srpski faktor u celini, kao i čitav eksjugoslovenski prostor. Određenu vrednost u ovom Đorđevićevom radu predstavlja, za razliku od recimo Stevanovićeve knjige, prisustvo značajnog broja citata iz francuske

---

⁷⁵⁸ Vidosav Stevanović, *Voleurs de leur propre liberté, L'esprit des péninsules*, Paris, 2003. p. 266.

periodike, dnevnih i periodičnih listova, a nekada i televizija, vezano indirektno ili čak direktno za pitanja jugoslovenske krize (međutim ovde postoji problem upotrebljivosti tih izvora, pošto autor pored njih nije navodio ni datum izlaska novina, originalni naziv članka, broj stranice na kojoj se nalazi, ime autora i dr.). S druge strane, ono što suštinski čini ovu knjigu manje značajnom za sagledavanje jugoslovenske krize, a posebno viđenja iz toga francuske politike prema njoj, jeste odsustvo analiziranja važnih političkih i društvenih fenomena, događaja i procesa u njoj, već je akcenat na kritici čitavog srpskog i SRJ društva, čak čitave istorije, prizemno svodenje srpske uloge u jugoslovenskoj krizi na trivijalne ličnosti poput Željka Ražnatovića Arkana, Mirka Jovića, Šolevića, crnogorskih rezervista, ljudi iz podzemlja i krajnje političke desnice, što nije realno sagledavanje posmatranih procesa, uzroka, posebno ne međunarodnog uticaja i drugih važnih društvenih i političkih okolnosti. Uopšte, autori iz tzv. „Druge Srbije” imaju u svojim, ovde samo delom spomenutim radovima koji su objavljivani u ovom periodu u Francuskoj na temu jugoslovenske krize, upadljivo odsustvo čak spominjanja, a da ne govorimo ozbiljne analize i uloge stranog faktora i spoljnih činilaca.⁷⁵⁹

U prestižnoj izdavačkoj kući Laž d Om (L'Age d'Homme), sa sedištem u Lozani (frankofonski deo Švajcarske), objavljen je veći broj izdanja na francuskom jeziku vezanih za jugoslovensku krizu, najviše u prvoj polovini devedestih godina. Dobrici Ćosiću je samo u periodu do 1994. objavljeno čak sedam različitih naslova, od kojih su poslednja četiri vezana tematski za šira društvena i politička pitanja, uključujući i ona vezana za jugoslovensku krizu (prva tri su literarnog karaktera). To su *Jedan čovek u svojoj epohi*,⁷⁶⁰ potom *Jugoslavija i srpsko pitanje*,⁷⁶¹ (kao skup tekstova – eseja), sledi *Za pomirenje Srba*,⁷⁶² *Propast Jugoslavije*,⁷⁶³ *Jugoslavija i srpsko pitanje*, objavljeno 1992,

---

⁷⁵⁹ Mirko Đorđević, *La voix d'une autre Serbie, l'anti-journal*, Présentations de Vladimir Zieliensky et Robert Masson, Parole et Silence, Paris, 1999.

⁷⁶⁰ Dobritsa Tchossitch, *Un homme dans son époque*, Entretiens, L'Age d'Homme, Lausanne, 1994.

⁷⁶¹ Dobritsa Tchossitch, *La Yougoslavie et la question Serbe*, Essai, L'Age d'Homme, Lausanne, 1992.

⁷⁶² Dobritsa Tchossitch, *Pour la reconciliation des Serbes*, Plaidoyer, L'Age d'Homme, Lausanne.

⁷⁶³ Dobritsa Tchossitch, *L'effondrement de la Yougoslavie*, positions d'un résistant, L'Age d'Homme, Lausanne, 1994. p. 178.

daju prezentaciju skupa tekstova tada već predsednika SRJ, akademika SANU Dobrice Ćosića o istorijskim i savremenim procesima na jugoslovenskom prostoru, gde je kriza već bila rasplamsana. U knjizi *Propast Jugoslavije*, objavljenoj 1994. (aprila meseca), Ćosić daje niz tekstova već objavljenih različitim povodima, uglavnom u protekle dve godine, najčešće klasifikovanih po tematskim celinama u poglavlja (o kosovskom pitanju, o raspadu SFRJ i formiranju SRJ, o bosansko-hercegovačkom sukobu, o srpskom pitanju u Hrvatskoj, gde je tada Krajina bila pod mandatom OUN). Francuska politika se gotovo ne spominje u ovoj knjizi, ali je dat tekst Ćosićev u originalu, koji je pariski *Mond* objavio 17. februara, kao njegovu reakciju na prethodno objavljen tekst u istom listu francuskog pisca Edgara Morena (*Edgar Morin*) januara meseca.⁷⁶⁴ Edgar Moren je u tekstu, gde se indirektno obraća Ćosiću, prezentirao svoje viđenje jugoslovenske krize, posebno sukoba koji je besneo u Bosni. Moren je ne negirajući odgovornost svih sukobljenih strana u jugoslovenskoj krizi konstatovao da je po njemu srpska strana nosilac većeg dela odgovornosti. Optužio ju je da teži velikoj Srbiji, da se to realizuje i u vezi Memoranduma SANU. Ćosić u svom članku objavljenom u *Mondu* 17. februara 1993, prezentira činjenice o toku nastanka i evolucije jugoslovenske krize u ratni sukob, prvo na prostoru Hrvatske koji je postignutim Vens–Ovenovim sporazumom, i dolaskom mirovnih trupa OUN, primiren do daljnjeg, ali je potom nastao i razvio se sukob u Bosni i Hercegovini. Ćosić ukazuje na separatizam, pre svega Hrvatske (i Slovenije), koji je jednostran, bez pokušaja da se ozbiljno reši pitanje srpskog stanovništva koje je većinsko u Krajini, ali je u najvećem već tada proterano iz ostalih delova, naročito velikih gradova Hrvatske (i do pola miliona ljudi je proterano, a u samoj Krajini, koja je tada bila pod zaštitom snaga OUN, Ćosić tvrdi nije bilo više od 150.000 ljudi, iako je taj broj možda u međuvremenu nešto povećan sa novim prebežima iz velikih gradova Hrvatske). Ćosić posebno podvlači po njemu loše rešenje Badinterove komisije, ali i greške dela međunarodne zajednice, oličene u SAD, Nemačkoj, i u manjoj meri stavovima cele EU po pitanju jugoslovenske krize. Ćosić ukazuje na nekorektnost većeg dela medija, pa čak negde se to može

---

⁷⁶⁴ Dobritsa Tchossitch, *L'effondrement de la Yougoslavie*, positions d'un résistant, L'Age d'Homme, Lausanne, 1994. pp. 105–106. "Une lettre à Edgar Morin". Odgovor Ćosića na tekst Edgara Morina prethodno objavljenog u januarskom broju *Le Monda* „Le Temps de la mort et du mal”, objavljen je 17. februara 1993, takođe u *Mondu* pod naslovom "Le temps du mal et du pire".

nazvati i propagandni rat koji besni u delu zapadnih zemalja, i poziva na dijalog i traženje rešenja izlaska iz ovih kriznih pitanja.

Knjiga Dimitrija Analisa (*Δημήτρης Τ. Αναλίσ*) *Hronika jednog opsednutog naroda*, Jugoslavija 1993–1996, u izdanju Laž d Oma, je u potpunosti tematski posvećena jugoslovenskoj krizi.⁷⁶⁵ Autor, koji je istaknuti grčki intelektualac, školovan na prestižnim francuskim univerzitetima i delovao i stvarao na francuskom i zapadnoevropskom području, u ovoj knjizi daje presek jugoslovenske krize, njene istorijske korene i protivrečnosti njenog savremenog toka. Analis je svoja razmišljanja o aktuelnim događajima prožeo citatima iz dnevne francuske štampe, kritikujući često protivrečnosti u držanju prema zaraćenim stranama od velikih zapadnih sila, posebno prema srpskoj koju smatra segregisanom od zapadnih moćnika. Na kraju knjige autor je dao hronološki pregled važnih događaja na jugoslovenskom prostoru od 1962. do početka 1996. godine.

Izdavačka kuća Laž d Om, na čijem se čelu nalazi Vladimir Dimitrijević iz Lozane, objavila je nekoliko knjiga zbornika radova (kolektivnih radova). To su *Sa Srbima*,⁷⁶⁶ *Srbi i mi*,⁷⁶⁷ *Pohvala Srba*,⁷⁶⁸ *Saveznici Srba*,⁷⁶⁹ *Neka živi srpski narod*.⁷⁷⁰

Esejista, hroničar i pamfletist Parižanin Alen Pokar (*Alain Paucard*) piše u uvodnoj reči knjige *Sa Srbima*: „Šta je mnogo – mnogo je. Suviše je laži, hotimičnih prećutkivanja, silovitog izbijanja mržnje, fizičkog i verbalnog terorisanja, jednom rečju dezinformacija na račun srpskog naroda koji je stradao u Otomanskom carstvu, koji je masakriran za vreme dva svetska rata, bio porican pod Titom i koji je danas žrtva najvećeg sistematskog klevetanja za koje se zna...”. Pokar je u nastavku pisao o svom boravku u Beogradu, i o frankofiliji na koju je naišao ne samo među srpskom elitom već i u dodiru sa prosečnim Beograđaninom. U ovom zborniku je svoje radove priložilo deset francuskih pisaca. Među njima se ističe francuski akademik Žan Ditur (*Jean*

---

⁷⁶⁵ Dimitri T. Analis, *Chronique d'un peuple assiege*, Yougoslavie 1993–1996, L'Age d'Homme, Lausanne, 1999, p. 210, Préface de Paul-Marie Coûteaux.

⁷⁶⁶ *Avec les Serbes*, L'Age d'Home, Lausanne, 1996.

⁷⁶⁷ *Les Serbes et nous*, L'Age d'Homme, Lausanne, 1996.

⁷⁶⁸ *Eloge des Serbes*, L'Age d'Homme, Lausanne.

⁷⁶⁹ *Les Allies des Serbes*, L'Age d'Homme, Lausanne.

⁷⁷⁰ *Que vive le peuple Serbe*, L'Age d'Homme, Lausanne.

Dutourd), koji u svom radu podseća na tradicionalno prijateljstvo srpskog i francuskog naroda, te kritikuje deo francuskih i zapadnih intelektualaca da nemaju moralnu čvrstinu, a često je po njemu u pitanju i lični interes, da na isti način vrednuju i srpske žrtve u jugoslovenskom sukobu. Njegov sin Frederik Ditur (*Frédéric Dutourd*) u svom tekstu se takođe zalaže za jednak tretman svakog od naroda u jugoslovenskoj krizi, za koju kaže da nema neodgovornih i prenosi svoja potresna iskustva u poseti izbegličkim kampovima u Srbiji, posebno Pančevu. Ana Vujović, profesor univerziteta, kao predavač francuskog jezika i pisac knjige *Srpsko-francuska susretanja* navodi povodom ovog zbornika u analizi ostalih radova sledeće: „...Poznati francuski književnik ruskog porekla Vladimir Volkov (*Vladimir Volkoff*) piše o svom boravku u Sarajevu, o fotografijama koje pokazuju užase ne samo oružanog sukoba i ubijanja, već i medijskog rata vođenog protiv Srba, fotografije na kojima su u zapadnoj štampi nastradali Srbi bili predstavljeni kao Muslimani ili Hrvati, a sve da bi se opravdala politika koju zapadne zemlje vode zarad svojih ili, još češće, američkih interesa na Balkanu. Gabriel Matnef (*Gabriel Matzneff*) podseća na sve muke koje su Srbi pravoslavci još u prošlosti trpeli zbog hrvatskih progona i nezavisnosti, i ističe da aktuelna francuska antisrpska politika nema nikakvog opravdanja ni u ljudskom smislu, a ni kada je reč o interesima i o časti same Francuske. Tjeri Sešan (*Thierry Séchan*) sasvim otvoreno govori o Nemačkoj i Sjedinjenim Američkim Državama kao neprijateljima Srbije (navodeći razloge vezane kako za osvetu iz prošlosti tako i za neke nove ekonomsko-energetske interese), žaleći što im se u takvom odnosu pridružuju i neki Francuzi, pa se tako zapravo u ratu između tri religije podržavaju katolička i muslimanska na štetu pravoslavne. Želeći da se bar malo čuje i glas druge, satanizovane strane u sukobu, Patrik Beson (*Patrick Besson*) razgovara sa Radovanom Karadžićem, podsećajući i na neke napise Pola Garda protiv njega i svega što je srpsko. Posebno je zanimljivo i za nedovoljno upućenog, a radoznalog francuskog čitaoca to što je na kraju knjige dat spisak korisne i preporučene literature, odnosno dela iz kojih se može mnogo saznati o istoriji Balkana, Jugoslavije i Srbije, ali i ona koja su otvoreno pristrasna ili koja su napisali sami učesnici u ratu..”⁷⁷¹

---

⁷⁷¹ Ana Vujović, *Srpsko-francuska susretanja*, Učiteljski fakultet, Univerzitet u Beogradu, Beograd, 2011, str. 214–215.

Slična je i knjiga *Srbi i mi*, od istog izdavača Laž d Oma, objavljena takođe 1996. godine kao zbornik tematskih radova. U pitanju je preko dvadeset autora, uglavnom iz Francuske.

Kada je u pitanju Patrik Beson, radi se o jednom od najistaknutijih francuskih intelektualaca koji je podržavao srpsku stranu tokom devedesetih godina. Pored radova u ovim tematskim zbornicima, objavio je i više samostalnih knjiga na teme jugoslovenske krize devedesetih. O Besonu, Ana Vujović kaže sledeće: „Patrik Beson je možda u našoj sredini danas najpoznatiji francuski savremeni autor koji u mnogim svojim knjigama ne samo što piše o srpskim temama, već se i u sudbinskim danima velikih napada na srpski narod pokazao kao iskren prijatelj. Mnoge je to začudilo, budući da je njegova majka Hrvatica, međutim to njega nije sputavalo u spremnosti da što je moguće objektivnije sagleda aktuelna zbivanja. Njegov prvi roman sa jugoslovenskim temama objavljen 1985. godine pod naslovom *Dara (Dara)*, doživeo je veliki uspeh i 29-godišnjem autoru doneo nagradu Francuske akademije za roman. Ovaj roman pun je preciznih i tačnih podataka o jugoslovenskim krajevima, imenima mesta i ljudi, običajima (poput bratimljenja). I pored blago ironičnog stava prema Srbima, Beson ih sa simpatijama opisuje kao vesele i druželjubive, sklone menjanju raspoloženja, ponekad i detinjaste. Njegov drugi veliki srpski roman *Srđan, Miloš i Milena (Les Freres de la Consolation)* objavljen je 1998. i bavi se životom troje Srba (dva brata i njihove dalje rođake) u otmenom pariskom društvu. I ovde se Beson pokazuje kao dobar poznavalac naše etnologije i etnografije (pominje šenlučenje, česnicu i položajnika, porodične zadruge, kulinarske specijalitete i navike vezane za hranu i piće.

Beson je posebno često i rado dolazio u Beograd za vreme bombardovanja i posle toga, nastojeći da iznese svoj doživljaj života ljudi u jednom velikom i njemu dragom gradu, koji je ne svojom krivicom i sasvim neopravdano postao žrtva besomučnih napada najvećih sila sveta. Pišući o Srbiji i srpskom narodu uopšte, zalazeći u istraživanje njegove istorije i mentaliteta (kako pre tako i u toku i posle NATO agresije) i iznoseći svoju naklonost prema ovom narodu. I pored problema koje je imao, kao i neki drugi francuski pisci i intelektualci koji nisu prihvatili antisrpski stav dominantan u francuskim medijima i javnosti devedesetih godina, nastojao je da širu svetsku javnost upozna sa realnim stanjem stvari, boraveći u više navrata u Srbiji i Republici Srpskoj.

Pored brojnih tekstova Patrik Beson je objavio i knjigu *Protiv klevetnika Srbije (Contre les calomnieux de la Serbie)* u kojoj sa ironijom reaguje na pomodnost u politici i smešna preterivanja na štetu jedne, a u korist drugih strana u sukobu.⁷⁷²

Knjiga Diane Mason (*Diane Masson*) *Korišćenje rata u konstrukciji političkog sistema u Srbiji i Hrvatskoj 1989–1995.* predstavlja jednu opširnu i prilično utemeljenu politikološko-sociološku analizu.⁷⁷³ Akcenat istraživanja autorke vezan je prevashodno za Srbiju (SRJ) i Hrvatsku, društvene i politikološke okolnosti u kojima se razvijala kriza u SFRJ, nastajali ratni sukobi zaključno sa Dejtonskim mirom u jesen 1995. U ovoj knjizi koja je na temeljan način analizirala strukturu političkog i društvenog sistema Srbije i Hrvatske u navedenom periodu, odnos velikih sila, uključujući i Francusku, prema jugoslovenskoj krizi gotovo nije ni spomenut. Koristeći obimnu literaturu pretežno jugoslovenskih autora vezano za temu rada, kao i sopstvene sinteze, Diana Mason je stručnoj i široj javnosti u Francuskoj predstavila društvo i političare pre svega u Srbiji i Hrvatskoj, uoči i za vreme jugoslovenske krize, do kraja 1995. godine. Teško je u nekoj drugoj sličnoj studiji na francuskom jeziku u ovom periodu pronaći tako temeljnu analizu društva i političkog sistema Srbije i Hrvatske ovog perioda, uključujući i predstavljanje njihovih najistaknutijih ličnosti iz sveta politike i javne sfere. Autorka kritikuje spremnost i na ratnu opciju srpskog i hrvatskog društva, u kojoj su prednjačile ipak samo određene grupe, što je uz niz drugih faktora dovelo do prerastanja niza protivrečnosti i izostanka nalaženja kompromisa dvaju elita, do postepenog zaoštavanja situacije i napokon izbijanja oružanih sukoba. S druge strane, može se smatrati određenim hendikepom autorkino izbegavanje da u sagledavanju uzroka razvoja krize i nastanka oružanih sukoba, tretira i neke druge važne faktore poput međunarodnog uticaja, dok se takođe i istorijske okolnosti, utisak je, nisu u dovoljnoj meri pratile u istraživanju.

Za sagledavanje iz ugla dela francuskih stručnjaka za međunarodne odnose pozicije eksjugoslovenskog prostora u drugoj polovini devedesetih i u prvim godinama nakon 2000. zanimljiva je knjiga, kolaž radova više autora,

---

⁷⁷² Ibid., op. cit., str. 215–216.

⁷⁷³ Diane Masson, *L'utilisation de la guerre dans la construction des systèmes politiques en Serbie et en Croatie 1989-1995*, L'Harmattan, Paris, 2002. p. 352.

Eks-Jugoslavija deset godina nakon Dejtona, u izdanju Larmatana (*L'Harmattan*).⁷⁷⁴

Ukupno dvadeset i jedan koautor je u svakom od svojih priloga (po desetak, najviše petnaestak strana) davao po jedan rad na neku od pet tematskih celina. Prva je posvćena stanovništvu i demografsko-populacionoj strukturi, druga političkim pitanjima u novostvorenim državama eksjugoslovenskog prostora, treća daljim etničkim suprotnostima i žarišnim tačkama (Makedonija, Kosovo i Metohija, odnosi u Bosni i Hercegovini, u njena oba entiteta), četvrta zapadnim oblastima eksjugoslovenskog prostora (Hrvatska, Slovenija, situacija u Istri) i peta odnosu EU prema eksjugoslovenskom prostoru. Imajući u vidu temu našeg rada, bilo bi interesantno nešto više reći o odnosu politike Unije prema eksjugoslovenskom prostoru. Tako Kler Bord (*Claire Bordes*), univerzitetski profesor političke geografije iz Pariza, smatra da je na prostoru postdejtonske Bosne i Hercegovine sproveden na jedan način eksperiment za neka pitanja, poput uređenja vlasti i bezbednosti u Mostaru, gde je formiran odred evropske policije (132 njegova pripadnika u istočnom, i 77 u zapadnom delu Mostara). Takođe, i u Makedoniji 2003. gde je organizovana „operacija konkordija” sa specijalnim snagama iz EU zemalja kojima je komandovao francuski general Pier Maral (*Pierre Maral*).⁷⁷⁵ U ovom zborniku pored većine autora koji su Francuzi, u nekoliko slučajeva radi se o Amerikancima i Britancima. U tom pravcu, prilično nijansirani radovi većine autora odudaraju od stavova recimo američkog stručnjaka Džerarda Toala (*Gerard Toal*) o postdejtonskoj Republici Srpskoj „Da li je Republika Srpska Evropa?..”. Toal u svom radu zaključuje da je Republika Srpska „...neofašistička tvorevina”, koja odudara od njegovog doživljavanja „evropske koncepcije”, sušta suprotnost „liberalnom Sarajevu” i muslimanskom delu muslimansko-hrvatske federacije.⁷⁷⁶ Ovakav stereotip je vrlo teško braniti, pa je očigledno da autor iz virdžinijskog instituta za politehniku ima izvesno ekstreman način posmatranja situacije na

---

⁷⁷⁴ Andre-Louis Sanguin, Amael Cattaruzza, Emanuelle Chaveneau-Le Brun, *L'ex-Yougoslavie dix ans après Dayton*, L'Harmattan, Paris, 2005, p. 264.

⁷⁷⁵ Claire Bordes, „Les Balkans, laboratoire et vitrine de la gestion de crise par l'Union européenne”, *L'ex-Yougoslavie dix ans après Dayton*, L'Harmattan, Paris, 2005, pp. 220–230.

⁷⁷⁶ Gerald Toal, „La Republika Srpska est-elle Européene? La grande stratégie du bureau du haut représentant pour ancrer la Bosnie-Herzégovine dans l'espace géopolitique Eurppéen”, *L'ex-Yougoslavie dix ans après Dayton*, L'Harmattan, Paris, 2005, pp. 239–250.

eksjugoslovenskom prostoru, a to nam prilično pomaže u zaključku da je, uz sva odstupanja i razlike u stavovima i radovima francuskih autora, vrlo teško pronaći u stručnoj i naučnoj literaturi ovako velika odstupanja i pojednostavljen rad. S druge strane, pozivanje na Pedija Ešdauna (*Paddy Ashdown*) davanje podrške „njegovim naporima za reformu posdejtonske Bosne i Hercegovine” zapravo ukazuje na razmišljanje jednog dela anglosaksonske političke i stručne elite, koja je upravo u ovom periodu izvršila suštinsku reviziju Dejtonskog sporazuma, oduzimajući Republici Srpskoj vojsku i stvarajući deo jedinstvenih policijskih (Sipa) i carinskih snaga.

Knjiga francuskih stručnjaka za medije (autori Patrik Šarodo, Guj Lošar, Žan-Klod Sulas, Manuel Fernandez, Ane Krol), *Televizija i rat, deformacija ili konstrukcija realnosti? Konflikt u Bosni (1990–1994)*, objavljena 2001. godine,⁷⁷⁷ predstavlja dragocenu analizu izveštavanja dela francuskih, pre svega TV medija o jugoslovenskoj krizi, zaključno sa 1994. godinom. U prvom planu je analiza sadržaja dvaju francusko govornih televizija Anten 2 (A 2) i TV Frans (TF) vezano za jugoslovensku krizu. Ove televizije deluju na području severne Francuske i južne Belgije, nisu ni najjače u Francuskoj, već zapravo predstavljaju najjače francusko jezičke televizije u Belgiji sa uticajem i gledanošću u susednim najsevernijim oblastima Francuske. U analizi sadržaja došlo se do zaključka da se tokom vremena povećavao period vremena u vestima dana i informativnim emisijama vezano za jugoslovensku krizu. Tako je izračunato da je tokom 1990. kalendarske godine, posmatrano samo po vestima dana, od 13 časova na TF 1 bilo ukupno pet priloga ukupnog trajanja od pet minuta za temu jugoslovenske krize, a u vestima dana od 20 časova, 15 priloga ukupne dužine od 20 minuta. Slično je i sa televizijom Antena 2 (u vestima od 13 časova ukupno 10 priloga ukupne dužine od 15 minuta i u vestima od 20 časova 10 priloga ukupne dužine od 15 minuta). Tokom 1991. godine došlo je do naglog porasta, pa tako TF 1 ima u vestima od 13 časova čak 145 priloga sa ukupno dva i po sata (150 minuta) trajanja, a u vestima od

---

⁷⁷⁷ Patrick Charaudeau, Guy Lochard, Jean-Claude Soulages, Manuel Fernandez, Anne Croll, *La télévision et la guerre, Déformation ou construction de la réalité? Le conflit en Bosnie (1990–1994)*, Médias recherches, études, Ina, De Boeck Universite, Bruxelles, 2001, p. 166. Centralni deo ove knjige vezano za istraživanja izveštavanja francuskih novina i televizija po pitanju jugoslovenske krize objavljen je kao specijalni dodatak pariske revije Mots. “La construction du conflit en ex-Yougoslavie par les journaux télévisés français (1990–1994)”, Mots. N 47, Paris, Presses de Scieces Po, juin 1997.

20 sati 167 priloga od četiri sata i 20 minuta trajanja. Televizija Antena 2 u vestima dana od 13 časova vezano za jugoslovensku krizu ima takođe 145 priloga, ali sa čak četiri sata i 20 minuta trajanja, a u vestima dana od 20 časova na istu temu, 184 priloga sa četiri sata i 20 minuta trajanja. Tokom 1992. dolazi gotovo do udvostručavanja broja priloga i njihovog vremenskog trajanja, a do malog porasta dolazi i u 1993. kalendarskoj godini, da bi u 1994. došlo do izvesnog smanjenja. Vršena je i analiza u kom minutu večernjeg dnevnika od 20 časova je u proseku počinjao prilog o jugoslovenskoj krizi, i to je najčešće bilo oko desete do 15 minute trajanja ovog polučasovnog informativnog dnevnika, sa izuzetkom 1992. godine kada je to bilo u devetom minutu (A 2) i 1996. od 16. minuta (TF 1).⁷⁷⁸

U radu se navodi da su u posmatranom periodu, do kraja 1994. kalendarske godine, posebnu pažnju i frekvenciju u navedenim televizijama predstavljale sledeće četiri krizne situacije: od 26. juna do 2. jula 1991. u periodu slovenačke krize; od 22–27. juna 1992, period blokade Sarajeva i dolazak Franosa Miterana; od 3–9. avgusta 1992, period lansiranja priče o sabirnim logorima (za neke medije „koncentracionim“) u Bosni i Hercegovini; od 5–11. februara 1994, vreme krize u vezi optužbe za bosanske Srbe da su bombardovali pijacu u Sarajevu (str. 45).

Opisujući izveštaje dve navedene televizije na francuskom jeziku u vezi sukoba u Sloveniji, navodi se da su to često priče o trivijalnim i marginalnim stvarima, vesti o događajima u nekim selima i prenos utisaka meštana o „ratu u komšiluku“. Posebno je televizija A 2 prenosila u ovom periodu često jednostrane izjave slovenačkih političara koji su, između ostalog, izjavljivali da je „beogradski režim posledica puča...“, da je tamo fašizam i (ili) komunizam...“. Televizija F 1 je imala nešto ozbiljnije izveštaje, mada se navodi da su obe televizije pored svojih izveštača prenosile deo izveštaja beogradskih, zagrebačkih, slovenačkih i drugih medija i novinskih agencija. S druge strane, ukazuje se da je ipak u ovom periodu preovlađujući utisak izveštaja navedenih francuskih televizija da je JNA regularna i ozbiljna vojska, da su slovenačke milicije deo teritorijalne odbrane ili lokalna policija pod kontrolom slovenačkog

---

⁷⁷⁸ Patrick Charaudeau, Guy Lochard, Jean-Claude Soulages, Manuel Fernandez, Anne Croll, *La télévision et la guerre, Déformation ou construction de la réalité? Le conflit en Bosnie (1990–1994)*, Médias recherches, études, Ina, De Boeck Université, Bruxelles, 2001. pp. 38-39.

rukovodstva (str. 57). S druge strane, sa razvojem rata u Hrvatskoj, a naročito sa otpočinjanjem sukoba u Bosni i Hercegovini, postepeno se JNA sve više u izveštajima dve francuske televizije naziva „srpskom milicijom i srpskim snagama”, a sve manje državnom jugoslovenskom vojskom (str. 59–61). Iz izloženih priloga dve francuske televizije može se zapaziti da je F 1 manje objavljivala senzacionalne izveštaje i u celini više bila naklonjena srpskom faktoru, od televizije A 2. Tako se, naročito u izveštajima F 1 televizije sve do jeseni 1991. godine, oružane snage u Sloveniji i Hrvatskoj nazivaju lokalnim snagama i neregularnim, a JNA regularnom, jugoslovenskom oružanom silom.

Analizirajući izveštaje dve francuske televizije oko čvorišta događaja krajem juna 1992. godine, ukazuje se da se već ovde srpske snage razdvajaju gotovo u potpunosti od termina JNA, a da se za Sarajevo upotrebljavaju izrazi, poput „zatočenog grada”, „opkoljenih 300.000 taoca”, „400.000 građana Sarajeva već dva meseca se bombarduje od srpske artiljerije” i dr. Međutim, navodi se da su francuske televizije odbijale tada mogućnost strane intervencije, ukazujući da se ne može praviti poređenje sa ratom u Zalivu, Libanu i sl. jer je ovo prijav rat, bez crno-bele odgovornosti, a odgovorni su svi (str. 65–66). Prenose se izjave jedne i druge strane koje se međusobno optužuju za odgovornost sukoba i prekoračivanje sile (str. 72–74). Naravno, obe televizije naglašavaju pozitivnu ulogu Fransoa Miterana njegovim dolaskom u Sarajevo i pokušajem umanjivanja razornih efekata ovog međunacionalnog i međuveruskog sukoba.

Situacija se izvesno menja u načinu izveštavanja od avgusta iste godine, kada se proširila (ali ne argumentima potkrepljena) vest u delu zapadnih medija o postojanju sabirnih logora za civile u Bosni i Hercegovini. Uporedo s tim stižu i donekle ohrabrujuće vesti o dolasku sve većih kontigenata plavih šlemova, ne samo u Hrvatsku već i Bosnu i Hercegovinu, i da u njima francuski vojnici imaju veliki udeo (str. 80–81). Iako se navodi da te sabirne logore i zatočenje vojnih zarobljenika, pa i civilnog stanovništva, imaju sve tri strane, akcenat optužbi je da u tome prednjači srpska strana. U tom pravcu daje se niz primera izveštavanja na dve francuske televizije o postojanju sabirnih logora „za Muslimane i Hrvate”, odnosno „za ljude koji su tu u logoru samo zato što su Muslimani ili Hrvati”. Navodi se i vest o postojanju logora za nesrbe u kojem se navodno nalazi čak 11.000 osoba. U isto vreme se navodi da je dat izveštaj i o sabirnom logoru za Srbe, bez preciziranja njegove lokacije. Za Omarsku, Manjaču i još neke sabirne logore kojima upravlja srpska strana dato

je više izveštaja i vesti, najčešće onih koji se pozivaju na američke izvore (žurnal *New Day*). Daje se i vest iz SAD da je portparol američke Vlade saopštio da ne postoje formalne potvrde o egzistiranju sabirnih logora koji se prethodnim vestima pripisuju srpskoj strani. (str. 82–83). Odavde možemo zaključiti da su u kratkom roku davane čak protivrečne i međusobno demantujuće informacije, ali da je to ipak uticalo u delu javnog mnjenja o spoznaji da postoje sabirni logori, i da ih uglavnom organizuju Srbi za pripadnike drugih nacija u Bosni i Hercegovini. Naročito upečatljive u tom pravcu su vesti koje su prenele obe televizije od 3. avgusta koje opisuju izgled zatvorenika koje je navodno videla grupa zapadnih novinara. Zatvorenici po njima liče na skelete, napaćenih lica i pojave (str. 84). Propagandni efekat ovog izveštaja je veoma živ i upečatljiv i naknadne relativizacije, demanti i dovođenje u pitanje njihove verodostojnosti imaju tek ograničen karakter na javno mnjenje.

Februar 1994. je interesantan u ovoj medijskoj analizi izveštavanja u vezi jugoslovenske krize dveju francuskih televizija, jer je upravo tada došlo do teškog incidenta na sarajevskoj pijaci sa više poginulih za šta se sumnjalo da su krivi bosanski Srbi. Izveštavajući u vezi toga nagoveštavala se i moguća akcija NATO vazdušnih snaga. Tako obe televizije spominju i francuske vazdušne snage koje se nalaze na severu Italije u oblasti Vineto, i to avioni tipa Miraž i Jaguar. Govoreći o srpskim snagama koje drže Sarajevo u okruženju navodi se da je reč o 20.000 boraca i oko 340 artiljerijskih oruđa sa kojima raspolažu (str. 89). Tako TF 1 izveštava o oko šezdeset poginulih i oko 150 ranjenih 5. februara 1994, a slične vesti prenosi i A 2 (str. 91). Tom prilikom prenose se i izjave francuskih državnika i političara koji kritikuju masakr (Alena Žipea, Fransoa Leotara, Nikole Sarkozija, 8. februara 1994. (str. 94).

U sledećem poglavlju autori daju presek najčešćih scena i načina izveštavanja sa prostora jugoslovenske krize, ukazujući da se često radilo o predimenzioniranju događaja, stvaranju spektakla, a kako je vreme više odmicalo sve je bilo manje potpuno profesionalnog izveštavanja, a sve više srpska strana, posebno od 1994, bila ta koja je okrivljavana za najveći deo krivice u sukobima. Ocenjujući ulogu međunarodnog faktora autori ukazuju da je naročito od 1993. on igrao sve veći značaj u sukobima u bosanskoj krizi. Pored SAD i nekih drugih sila, prema njima, i sama Francuska počinje da igra sve više ulogu subjekta, pošto su njene snage u okviru plavih šlemova bile vrlo brojne. Tako u istočnoj Bosni, gotovo vojno nebranjivi položaji Muslimana proglašavaju se kao zaštićena zona, i da je tu, bez obzira na kritike sa svih

strana učesnika sukoba, određenu ulogu odigrao i sam Morilon – u poduhvatu da se zbog zaštite civilnog stanovništva muslimanskih enklava ova zona proglasi zonom zaštićenom od strane OUN-a (str. 143). Ako bi se jednom rečju ocenilo izveštavanje dva francuska medija, naročito u završnom periodu bosanskog sukoba, onda bi to po autorima knjige bila dramtizacija, što oni primećuju i jeste na neki način skriveni motiv većine medija (str. 151–154). No, zaključuju da su mediji u bosanskom sukobu, jugoslovenskoj krizi i uopšte savremenom periodu, postali i elemenat dominacije onih koji sa njima raspolažu (str. 154).

Ako je navedena knjiga grupe autora u analizi programa dve televizije na francuskom jeziku o jugoslovenskoj krizi ukazala na izvesne propuste, pristrasnosti i nestručnosti, uglavnom u njenim potonjim godinama, knjižice Lorena Žofrena (*Laurent Joffrin*), rađene na osnovu saradnje pre svega sa TV Kanalom+, predstavljaju pravo polje propagandnog rata. Za razliku od navedene grupe autora koji kritički posmatraju segment programa francuskih televizija o jugoslovenskoj krizi, koje uz to daleko da su u svom delanju jednostrane i pristrasne, navedene džepne knjižice Žofrena zapravo predstavljaju nastavak pristrasnosti TV Kanala+ i još više od toga – autor daleko prevazilazi nedostatke u objektivnosti programa ove televizije, odlazeći u pravi propagandni rat u publicistici. Odmah treba reći da se radi o izdanju džepne knjige, kako po obimu (veličina stranice džepnog rečnika ili kalendara), tako i po broju strana (96). Godine 1995. Žofren, žurnalista koji je pisao prethodno u *Liberasionu* a potom u *Observeru*, nalazi unosan posao, da sa vrlo tankim istorijskim i širim znanjima o Jugoslaviji napiše džepno izdanje publicističkog karaktera – *Jugoslavija samoubistvo jedne nacije*, koje je imalo solidan tiraž za cenu knjižice od oko jedne marke protivrednosti.⁷⁷⁹ Potom je septembra 1999. autor objavio knjižicu *Kosovo rat za ljudska prava*.⁷⁸⁰ Obe knjige (knjižice) obiluju mnoštvom grešaka, istorijskih podataka, ekonomskih i političkih, proizvoljnosti u tumačenju i iskrivljavanju činjenica. Tako Žofren ima začuđujući podatak da je u NDH samo ispod 3% Hrvata podržavalo Pavelićev režim, a da su ogromna većina bili za NOB i antifašističku koaliciju, i to od 1941. godine.⁷⁸¹ „Vojislav Šešelj je u ratu u Bosni i Hrvatskoj predvodio srpske snage

---

⁷⁷⁹ Laurent Joffrin, *Yugoslavie, suicide d'une nation*, Les petits libres, 1999.

⁷⁸⁰ Laurent Joffrin, *Kosovo la guerre du droit*, Les petits libres, 1999, p. 96.

⁷⁸¹ Laurent Joffrin, *Kosovo la guerre du droit*, Les petits libres, 1999, p. 27.

koje su sprovodile etničko čišćenje”, a na naslovnoj strani knjige je slika Slobodana Miloševića koji u rukama drži durbin i osmatra protivničke položaje, a oko njega oficiri kojima izdaje naređenja u borbi, što je naravno montaža imajući u vidu da Milošević nije bio na ratnim položajima, i da je slika falsifikat. Autor sve vreme zastupa jednostrane antisrpske stavove, ne prihvatajući složenost sukoba u jugoslovenskoj krizi. Nema nikakvog žala nad etničkim čišćenjem srpskog naroda iz Krajine, niti priznanja da su i Srbi imali žrtve u jugoslovenskoj krizi. Samo je srpsko i jugoslovensko (SRJ) rukovodstvo po njemu neokomunističko, a SDS u Bosni i Hercegovini, pa i Hrvatskoj, izrazito desničarski i nedemokratski, mada je teško reći da između ustrojstva ove stranke i Tuđmanovog HDZ-a u Hrvatskoj i ogranka u BiH, te SDA s druge strane, ima tako krupnih razlika. Autor ukazuje da je trebalo odmah vojno napasti srpske snage oko Sarajeva, za šta se zalagao (usamljen je tada u tome bio) Loran Fabijus (*Laurent Fabius*), ministar u redovima Partije socijalista do 1993. Autor ne prihvata da su Albanci na Kosovu i Metohiji dobili sva prava u SFRJ, nezapamćena za jednu nacionalnu manjinu, da su upravo u tom periodu izvršili pritisak za iseljavanje Srba i drugih nealbanaca i daje netačne podatke o njihovom udelu u pokrajini.

Međutim, ono što možda ovim knjižicama daje značaj u našoj analizi jeste da na unutrašnjoj korici piše da su rađene u saradnji sa TV Kanalom+ i da je to delom rezultat njihove medijske akcije. To ukupno govori da jedan deo medija i u Francuskoj, u ovom periodu jugoslovenske krize, ne samo da je bio pristrasan i nenaklonjen srpskoj strani već da to uistinu odgovara jeftinoj propagandi iza koje stoje određeni interesi i krugovi. Oni su bili prilično usamljeni u periodu približno do 1995, a naročito do 1993, no posle su dobili na dinamici verovatno vezano i za promenu kursa zvanične politike Francuske.

Kosta Hristić je odigrao važnu ulogu, zajedno sa Lujem Dalmatom, Komnenom Bećirevićem, generalom Pier Marijem Galoa i grupom francuskih i srpskih intelektualaca iz Francuske i Švajcarske (i Zapadne Evrope),⁷⁸² u časopisu *Balkan info* koji je delovao od druge polovine devedestih kao revija.

---

⁷⁸² Louis Dalmas, Komnen Becirovic, Geneviève Beduneau, Jean-Michel Bérard, Michel Blanzat, Kosta Christitch, Pierre Marie Gallois, Fabrice Garniron, Maurice Gendre, Véronique Hervouet, Alain Jecic, Pierre Hillard, Raymond Kent, Maurice Livernault, Bogdan Manoljovic, Maurice Pergnier, Jean Robin, Frédéric Saillot, Jovan Stojanovic, Gilles Troude, Jean-Michel Vernochet, Jarmila Zouhar [https://fr.wikipedia.org/wiki/BI_\(revue\)](https://fr.wikipedia.org/wiki/BI_(revue)).

Posebnu ulogu imala je izdavačka kuća stručno-naučna Laž d Om, koja je objavila između ostalog veći broj tematskih knjiga, dobrim delom vezane za istorijske, kulturne, privredne teme eks-Jugoslavije i Srba, ali i radove koji dotiču ili se čak direktno bave jugoslovenskom krizom devedesetih. Jedna od takvih knjiga u izdanju ove kuće sa formalnim sedištem u Lozani je *Srpski otpor*, čiji je autor Kosta Hristić, objavljena jula 1999. godine.⁷⁸³ Knjiga u najvećem predstavlja hronologiju već objavljenih članaka autora, uglavnom u reviji *Balkan info*, ali i u *Mundu* i u nekim drugim listovima. Tu su i neka njegova izlaganja na skupovima u Kulturnom centru SRJ u Parizu, uglavnom tokom 1997. i prve polovine 1998. godine, kao i pisma koje je uputio Iberu Vedrinu (*Hubert Védrine*) ministru spoljnih poslova Francuske u vreme kosovske krize. U francuskom mesečnom časopisu *Nacionalna odbrana* Hristić je juna 1995. objavio tekst „Religija i nacija”, u kojem je ukazivao na motive i ciljeve Republike Srpske i zahteve Srba iz Krajine za svojim statusom u jugoslovenskoj krizi.⁷⁸⁴ U nizu tekstova izaziva pažnju onaj deo koji se odnosi na francusku politiku. Tako, autor zamera Iberu Vedrinu, ministru spoljnih poslova Francuske, na nekim njegovim potezima i odnosom prema prostoru eks-Jugoslavije i zanemarivanju interesa SRJ. Takođe je interesantan deo koji se odnosi na ponašanje i samog Miterana kada je forsirao i usmeravao zvanični Beograd da uvažava i prihvati Badintera i njegovu komisiju, koja je donela zaključke i preporuke o statusu SFRJ koji nisu uvažili srpske interese u jesen 1991. godine.⁷⁸⁵ Na niz drugih mesta u knjizi Hristić polemizuje sa pojedinim francuskim intelektualcima ili podacima iznetim u francuskim medijima po pitanju jugoslovenske krize. Oдавde izdvajamo polemičko obraćanje Žaku Deloru (*Jacques Delors*) u vezi njegove prethodno iznete oštre kritike da je „Memorandum SANU poslužio kao teoretska podloga za etničko čišćenje nersrba u sukobima devedesetih” i gde spominje Dobricu Ćosića.⁷⁸⁶

Pol-Mari de la Gors (*Paul-Marie de la Gorce*), francuski istoričar savremene istorije, u više navrata je objavljivao radove i članke vezano za jugoslovensku

---

⁷⁸³ Kosta Christitch, *La résistance Serbe*, L'Age d'Homme, Lausanne, 1999, p. 140.

⁷⁸⁴ Kosta Christitch, „Religions et nations”, *Défense nationale*, juin, 1995; Kosta Christitch, *La résistance Serbe*, L'Age d'Homme, Lausanne, 1999, pp. 72–79.

⁷⁸⁵ *Ibid.*, op. cit., pp. 86–87.

⁷⁸⁶ Kosta Christitch, „Un recidiviste: Jacques Delors”, *La résistance Serbe*, L'Age d'Homme, Lausanne, 1999, pp. 19–20.

krizu. Veoma zapažen je njegov elaborat u tom pravcu, koji je objavio *Mond diplomatik* jula 1992. pod nazivom *Jugoslavija, kratkovidost međunarodne zajednice*. Potom je ovaj tekst kao malu knjižicu pod istim naslovom objavila izdavačka kuća Laž d Om, u jesen te iste 1992. godine. Na svega 30 strana prezentiran je kratak istorijski pregled, kao i glavni uzroci po autoru njenog razvoja. Ono što je ređi slučaj kod ovakvih publikacija u Francuskoj, kao i na Zapadu na ovu temu, autor u prvi plan stavlja ulogu međunarodnog faktora, a ne samo ili pre svega unutrašnje uzroke sukoba. Najveću ulogu međunarodnog faktora on vidi u Nemačkoj, kojoj posvećuje i dva kratke celine rada.⁷⁸⁷ Autor obe ove sile i te kako smatra odgovornim za razvoj jugoslovenske krize u posmatranom periodu.

Francuski novinar i publicista Lik Levi (*Luc Levy*) objavio je knjižicu *Jugoslavija: federacija u opasnosti*, decembra 1990. godine, kao kolaž njegovih analitičkih tekstova i objavljenih tekstova jugoslovenskih autora u vodećim jugoslovenskim nedeljnicima i dnevnicima (*Danas*, *NIN*, *Vjesnik*, *Demokratija*, *Borba*) čiji su prevodi dati u ovoj publikaciji.⁷⁸⁸ Većim delom to su tekstovi iz zagrebačkih novina *Danas* (11) i *Vjesnik* (4), a po nekoliko tekstova je dato i iz drugih navedenih časopisa *NIN* (2), *Borba* (1), *Demokratija* (1), kao i tri teksta autora knjige objavljena u pariskim časopisima, poput *Kosmopolika*. Nije jasno zašto je o jugoslovenskoj krizi koja je, kako to autor pravilno primećuje, pretila da preraste u oružani sukob u neposrednoj budućnosti, uzeo prevod čak 15 tekstova zagrebačkih novina a samo četiri iz Srbije, pokušavajući pri tome, kako sam navodi, da nađe balans i objektivnost u pokušaju da pronikne u suštinu konflikta u ekspanziji. U odeljku o Kosovu, daju se samo mišljenja hrvatskih autora iz zagrebačkih novina i Ibrahima Rugove. Od srpskih autora objavljeni su tekstovi Dobrice Ćosića, Koste Čavoškog, Veselina Đuretića i Alekse Đilasa, dok od ostalih autora, najveću pažnju zaslužuju tekstovi Slavenke Drakulić, Rudija Supeka, Ibrahima Rugove, više objavljenih tekstova Željka Krušelja i dr.

---

⁷⁸⁷ Paul-Marie de la Gorce, *Yougoslavie, La coûteuse myopie de la communauté internationale*, L'Age d'Homme, Paris, 1992, p. 30. O nemačkoj ulozi u jugoslovenskoj krizi, istorijskoj i savremenoj autor je govorio u poglavlju "Lattitude de l'Allemagne", pp. 12–14. "L'Allemagne partenaire privilégié", pp. 19–21. Najzad o SAD u njihovoj ulozi u ovoj fazi razvoja jugoslovenske krize "L'attitude des Etats-Unis", pp. 22–25

⁷⁸⁸ Luc Levy, *Yougoslavie: la fédération menacée*, La documentation Française, problèmes politiques et sociaux; dossiers d'actualité mondiale, Paris, decembre 1990, p. 64.

Politika Francuske Republike u jugoslovenskoj krizi 1990–2001.

Istoričar iz Italije Stefano Biankini (*Stefano Bianchini*) (objavio je u italijansko-francuskoj izdavačkoj kući Casterman-Giunti (*Casterman-Giunti*) na francuskom (pre toga i na italijanskom) jeziku knjigu *Pitanje Jugoslavije*, u ediciji XX vek.⁷⁸⁹ Ova knjiga je imala izvesnu pažnju, naročito u stručnim krugovima Francuske i Zapadne Evrope. Knjiga se samo manjim delom u završnom poglavlju bavi događajima vezanim za jugoslovensku krizu, dakle može se smatrati ozbiljnom istorijskom analizom jednog (vrsnog) istoričara, odakle je za našu temu bitno prilično objektivno sagledavanje istorijskih okolnosti nastanka i egzistiranja prve i druge (socijalističke) Jugoslavije, što je imalo odjek u delu zapadne stručne javnosti. Autor kritikuje elite u jugoslovenskim republikama koje su zamenile neokomunizam ekstremnim nacionalizmom, što je jedan od uzroka što su protivrečnosti interesa različitih nacionalnosti umesto kompromisa prerasle u oružane sukobe.

Tjeri de Monbrijal (*Thierry de Montbrial*), jedan od vodećih francuskih stručnjaka za međunarodne odnose, generalni direktor Instituta Francuske za međunarodne odnose (*Institut Fransais des Relations Internationales*), urednik u kontinuitetu već više decenija, naučnog časopisa *Ramzes* (*Ramses*) i redovni profesor na više fakulteta u Parizu, autor je, između ostalog, i zapažene knjige *Petnaest godina koje su izmenile svet, od Berlina do Bagdada*, objavljene 2003. godine.⁷⁹⁰ U knjizi koja predstavlja promene u svetu u posmatраниh deceniju i po, i po poglavljima ima vremensku periodizaciju, mestimično dotiče i opisuje događaje na Balkanu, jugoslovensku krizu i potom događaje i procese na eksjugoslovenskom prostoru. Tako je ukratko dat pregled istorijata nastanka, postojanja Jugoslavije od 1918. do 1991. godine. Ukazao je na to da se početkom 1990. možda očekivalo da SFRJ neće doživeti naglo rušenje socijalističkog režima kao u istočnoevropskim zemljama Varšavskog ugovora, imajući u vidu izvesnu posebnost jugoslovenskog nesvrstanog i samoupravnog socijalizma, koji je već bio zahvaćen pojedinim reformama. Nažalost, nastali su međuetnički sukobi, kako autor kaže „ne toliko oko pokušaja otepljenja Slovenije sa svojim relativno homogenim stanovništvom, već su problemi ozbiljne prirode nastali kada je to jednostrano pokušala i Hrvatska, gde od 4,7 miliona stanovnika jednu četvrtinu čine nehrvati, uključujući i 600.000 Srba” (str. 77). Autor je konstatovao da su za

---

⁷⁸⁹ Stefano Bianchini, *La question Yougoslave*, Casterman-Giunti, XX siecle, Firenze, 1996, p. 192.

⁷⁹⁰ Thierry de Montbrial, *Quinse ans qui boulerverserent le monde, de Berlin a Bagdad*, Dunod, Paris, 2003, p. 482.

vreme Drugog svetskog rata Srbi doživeli užasnu torturu i masakr od ustaša na tom prostoru, što je postalo veoma aktuelno u javnosti (za vreme Tita to je potiskivano, poput nekih drugih stvari) krajem 80-ih godina (str. 76). Ocenjujući da su preduslovi opstanka Jugoslavije postojali uprkos svemu, on žali za „libanizacijom” nekada napredne države.

U sledećim poglavljima Monbrijal ukazuje da se nakon brzog otcepljenja Slovenije i prihvatanja mirovnog prelaznog plana za Hrvatsku, gde su na područje Krajine došli plavi šlemovi OUN, situacija na području eks-Jugoslavije naizgled smirila. Međutim, proleća 1992. izbio je sukob u Bosni i Hercegovini. Autor ocenjuje da je veliki problem na teritoriji Bosne i Hercegovine bio u tome što su Srbi, pa i Hrvati, otkazivali poslušnost centralnoj vladi u Sarajevu i okretali se Beogradu, odnosno Zagrebu (str. 157–158). On se uglavnom ograničavao na opisivanje događaja na postjugoslovenskom prostoru bez iznošenja posebnog ličnog stava. Postavlja i pitanje da li je ispravno da Muslimani sa više od 40% stanovništva ukupne populacije BiH dobiju svega 30% teritorije po predlaganim mirovnim sporazumima (verovatno nije imao saznanje da su u vreme Otomanske okupacije Muslimani uglavnom naseljavali kasabe – gradska naselja, a Srbi kao pretežno ruralno stanovništvo tada imali veće zemljišne posede van velikih urbanih centara – osim slučaja Banjaluke). U svakom slučaju autor nijednog trenutka ne posmatra jednodušno zbivanja na prostoru bivše SFRJ tokom analize trusnog perioda 90-ih godina. On sagledava višeslojnost istorijskih i drugih elemenata problematike ovog nepotrebnog sukoba ljudi sličnog porekla i istog jezika koji se odvija na kraju XX veka.

Govoreći o napadu NATO predvođenim SAD na SR Jugoslaviju zbog problema Kosova i Metohije, autor konstatuje niz neprincipijelnosti i nelogičnosti u toj akciji. Ukazuje na sličnost odnosa Francuske prema Korzici sa situacijom koju ima SRJ, odnosno Srbija u odnosu na Kosovo. Da li su autoritarnost i nacionalizam Slobodana Miloševića poslužili politici SAD kao alibi za presedan u međunarodnim odnosima – napad NATO alijanse na SR Jugoslaviju 1999. i to bez saglasnosti Saveta bezbednosti OUN?! (str. 377). Monbrijal konstatuje da politiku SAD u međunarodnim odnosima ne interesuju toliko principi, već se sa američke strane sve više demonstrira „hipermoć” (*l' hyperpuissance*). Nametanje rešenja SAD u međunarodnim odnosima s kraja 90-ih – počev od pitanja Iraka, Somalije, Srbije i nekih drugih – celokupnom Zapadu i međunarodnoj zajednici autor doživljava kao oličjenje superiornosti američke politike, ali i kao njenu

beskrupuloznost koja na duže staze može izazvati kontrareakcije (str. 332). On predočava niz primera neprincipijelnosti američke politike u podržavanju sumnjivih režima u svetu. Od Suharta u Indoneziji, preko brojnih latinoameričkih, afričkih i bliskoistočnih režima politika SAD u prvi plan postavlja svoje geopolitičke interese zaodenu te veoma rastegljivim kriterijumom borbe za ljudska prava, neoliberalizam i sl. (str. 333–340). Kao kontraprimer američkom selektivnom odnosu u prethodnim slučajevima, uključujući i Kosovo, politika SAD (ali i drugih anglosaksonskih sila) ima sasvim drugi odnos po pitanju Kanade u slučaju Kvebeka, kao i Velike Britanije u slučaju Severne Irske (str. 341). Značajan problem za SAD može biti činjenica da će „od približno 2050. godine anglosaksonski protestanti pasti u populaciji SAD na ispod 50% stanovništva” (str. 351).

Dakle, Monbrijal upozorava anglosaksonsku koaliciju, a primarno SAD, da će u sledećem periodu politika koju poslednjih decenija promovise ova sila u međunarodnim odnosima – zanemarivanje nacionalnog suvereniteta država, umanjivanje značaja međunarodnih institucija, uključujući i OUN, oslanjanje na silu i promovisanje mogućeg raspada i secesije suverenih država – moći da se vrati kao negativan bumerang upravo u „njihovom dvorištu” (str. 341). S druge strane, autor izražava bojazan da neke arhaičke pojave u savremenom svetu za koje se smatralo da su deo prošlosti (etnički masakri, religijski sukobi), dobijaju novi zamajac krajem XX i početkom XXI veka na prostorima Kavkaza, Balkana, širom Afrike i Bliskog istoka (str. 342–343).

Demokratske promene u Jugoslaviji od 5. oktobra 2000. izbacile su u prvi plan umerenog nacionalistu i demokratu Vojislava Koštunicu. Njegova vlada se od početka suočava s nizom problema od kojih se izdvajaju separatizam stranke Mila Đukanovića u Crnoj Gori i problem Kosova. Đukanović je na izborima aprila 2001. obezbedio minimalnu prednost u parlamentu u odnosu na stranke koje su za zajedničku državu i koje su prosrpske (str. 394). Tako je u Crnoj Gori ostao *status quo*, a „albanski radikalni elementi” oličeni u UČK preduzimaju neuspešne ratne akcije na „obodima Kosova” i u Makedoniji (str. 394).

Autor navodi da albanske vođe „frustrirane svojom istorijom u XIX i XX veku pokušavaju radikalnim sredstvima da stvore Veliku Albaniju, čime prete da dovedu svoju poziciju u stanje međunarodnog nepoverenja i pritiska, kao što je već pre toga u sličnu zamku upao Milošević u pokušaju da stvori Veliku Srbiju” (str. 395). Monbrijal ukazuje na to da je Kosovo rezolucijom 1244 OUN i dalje deo teritorije Jugoslavije, da Albanci pokušavaju da amputiraju zapadnu Makedoniju i da se rešenja ovih pitanja očekuju u dužem roku. Za ta rešenja,

po mišljenju autora, osim zapadnih zemalja svakako će se pitati i Rusija (str. 396–397). U pogledu izručenja Slobodana Miloševića Hagu, krajem juna 2001, autor navodi ustezanje Koštunice po tom pitanju, pritisak SAD i hapšenje i transfer bivšeg predsednika SRJ i Srbije u Ševeningen u stilu „vesterna” (str. 396).

Podeljenost srpskog političkog života je činjenica zbog koje se eventualno ulaženje zemlje u evroatlantske integracije vidi kao mogućnost u dalekoj budućnosti. Za reformisanje federacije Državne zajednice Srbije i Crne Gore tokom 2002. i početkom 2003. godine Monbrijal konstatuje da takva država ima ponovo šanse da bude uticajna i aktivna u regionu ukoliko uspe da prebrodi svoje probleme (str. 426–427).⁷⁹¹

Dakle jedan od najuticajnijih francuskih stručnjaka za međunarodne odnose u ovoj knjizi se na jedan prilično korektan način odnosio prema srpskom pitanju i posmatranju jugoslovenske krize. Događaji koji su sledili nakon njenog objavljivanja, poput pobede na predsedničkim izborima Nikole Sarkozyja (*Nicolas Sarkozy*), uslovili su novo pogoršavanje francuske zvanične politike prema srpskim interesima, što se očitavalo naročito u periodu do 2010. kada je ministar spoljnih poslova bio Bernar Kušner (*Bernard Kouchner*) i kada je zvanična Francuska među prvima priznala nezavisnost Kosova i Metohije februara 2008. Iako je Monbrijal u svom gostovanju u Beogradu i Republici Srpskoj januara 2007. naznačio mogućnost da srpska strana, uprkos činjenici da je teško izbeći skoro priznavanje nezavisnosti Kosova od dela zapadnih sila, preduzme korake ka podeli Kosova i emancipaciji Republike Srpske od Sarajeva i priključivanja Srbiji (ekonomski i kulturno, a u budućnosti moguće i politički), zvanična francuska politika od pobede Sarkozyja maja meseca 2007. godine i marginalizacije tadašnjeg premijera Domenika de Vilpena (*Dominique de Villepin*), a naročito postavljanjem Kušnera za ministra spoljnih poslova, postaje u praksi manje naklonjena srpskom interesu, od stavova i preporuka koje u svojim radovima i nastupima zastupa Monbrijal.⁷⁹² Ana Vujović citira autora ovog rada (Dragana Petrovića) u vezi njegove analize

---

⁷⁹¹ Dragan Petrović, analiza knjige Thierry de Montbrial, *Quinze ans qui boulevarderent le monde*, de Berlin à Bagdad, Dunod, Paris, 2003, p. 482, u: *Tokovi istorije*, Institut za noviju istoriju Srbije, INIS, 3–4, 2004, Beograd, str. 180–185.

⁷⁹² Autor ove teze imao je zadovoljstvo ličnog kontakta i razgovora sa Monbrijalom tih dana, kada sam predao prikaze njegove knjige u *Tokovima istorije*, ali i u verziji na engleskom jeziku u *Međunarodnoj politici*, prisustvujući pre toga njegovim predavanjima u Francuskom kulturnom centru i SANU.

rada Tjeri de Monbrijala: „...Godine 2003. jedan od vodećih francuskih stručnjaka za međunarodne odnose Tjeri de Monbrijal (Tierry de Montbrial) objavio je u Parizu knjigu *Petnaest godina koje su izmjenile svet* (*Quinze ans qui bouleverserent le monde*), knjigu koja govori o periodu od 1988. do 2003. godine, i u kojoj su Srbi prikazani korektnije, istinitije i pozitivnije nego što to čine mnogi naši članovi nekih nevladinih organizacija”.⁷⁹³

Aleksis Trud (*Alexis Troude*) je francuski naučni radnik i pisac koji se takođe bavio jugoslovenskom krizom, naročito Srbima. On je rukovodilac Odseka za balkanske studije na Internacionalnoj geopolitičkoj akademiji u Parizu. Od 1993. u više navrata je boravio službeno u Bosni i Hercegovini i na Kosovu i Metohiji. Autor je knjiga *Srbija–Crna Gora* (*Serbie–Montenegro*, 2005) i *Geopolitika Srbije* (*Geopolitique de la Serbie*, 2006, u Srbiji objavljena 2007). Ana Vujović u vezi njegovog rada navodi: „Učestvujući u više kolektivnih dela i na nekoliko naučnih skupova, Trud pokušava da francusku i širu međunarodnu javnost upozna sa situacijom koja je dovela do ratnih sukoba u bivšoj Jugoslaviji, a posebno sa zbivanjima u južnoj srpskoj pokrajini. Pišući o priznavanju nezavisnosti Kosova, podseća da je to učinio samo manji broj zemalja sveta, da Kosovo gotovo u potpunosti zavisi od Srbije i Makedonije (i pored ogromnih rudarskih bogatstava), da nekome verovatno odgovara da ostane nerazvijeno da bi se sva imovina mogla rasprodati po što nižim cenama, a da je položaj Srba sve lošiji, što jasno potvrđuje da međunarodna zajednica ne vrši svoju misiju. Pisao je i o Srbiji kao evropskom uzoru na planu poštovanja prava manjina, o francusko-srpskim odnosima u vreme Prvog svetskog rata i posle njega, o ustaškom genocidu, organizovao izložbe fotografija i držao javna predavanja o Srbiji.”⁷⁹⁴

Knjiga Žan Acfelda (*Jean Hatzfeld*) *Vazduh rata*, objavljena 1994, predstavlja svojevrsan putopis sa prostora ratnih zbivanja Hrvatske i Krajine, Bosne i Hercegovine u prvim godinama jugoslovenskog oružanog sukoba.⁷⁹⁵ Acfeld je novinar *Liberasiona*, sa velikim iskustvom izveštavanja sa kriznih

---

⁷⁹³ Ana Vujović, *Srpsko-francuska susretanja*, Učiteljski fakultet, Univerzitet u Beogradu, 2011, str. 219. Poziva se na Dragan Petrović, „Srpsko (jugoslovensko) – francuski odnosi, prijateljstvo u tradiciji, sadašnjost i budućnost”, *Naš trag*, 4–2, 2005, str. 288–306, citat za str. 304.

⁷⁹⁴ *Ibid.*, op. cit., str. 223–224.

⁷⁹⁵ Jean Hatzfeld, *L'air de la guerre*, Editions de l'Olivier, Paris, p. 340, mars 1994.

područja Libana, Gaze, prevrata u Rumuniji 1989. Ova knjiga predstavlja u isto vreme putopis sa ratnih područja, ali delom i literarni poduhvat, sastavljen od pripovedanja autora različitih epizoda sa ovog putovanja, odakle opisuju lepeze likova različitih nacionalnosti, civila, boraca paravojnih formacija, vojnika, plavih šlemova, uključujući i njegove francuske pripadnike....Autor se više bavi običnim ljudima, događajima, pejzažima, dok je „visoka politika” u drugom planu, uključujući i istorijske činjenice, političare...

Vladimir Volkov francuski pisac ruskog porekla, napisao je više radova o jugoslovenskoj krizi. Pored više radova u kolektivnim ostvarenjima (zbornicima), potom članaka, ističe se njegov roman *Jama (La Crevasse)*.⁷⁹⁶ On korene sukoba u jugoslovenskoj krizi traži i u vreme komunističkog režima Jugoslavije, u tadašnjim političkim postupcima i rešenjima, ali i u ranijim istorijskim epohama. Tokom devedestih godina i kasnije više puta je dolazio u Beograd i na srpske prostore, uglavnom se javno opredeljujući da podrži srpsku stranu.⁷⁹⁷

Mihailo Pavlović je analizirajući u svoje dve knjige, *U dvostrukom ogledalu i Srpske teme u francuskom romanu XX veka*, pisanja francuskih pisaca i stvaraoca, između ostalog i na temu jugoslovenske krize, posebno izdvojio Žana Nuzija (*Jean Nouzille*) i Žaka Merlinoa (*Jacques Merlino*), kao objektivne u prikazivanju događaja i analizi uzroka konflikta. Knjige Nuzija, *Istorija granica*, i Merlinoa, *Nije dobro reći sve istine o Jugoslaviji*, su po Pavloviću posebno značajne u prikazivanju situacije i objektivnosti, mada on zaključuje da su u pojedinim segmentima spomenuti autori pokazali i simpatije prema srpskoj strani.⁷⁹⁸ On takođe izdvaja, naročito u periodu od sredine devedesetih godina, francuske stvaraoce Iva Bonea (*Yve Bonnet*), generala Binoša (*Binoche*), pukovnika Bertrana Tranijea (*Bertrand Tranier*), novinarku Ani Krigel (*Annie Kriegel*), kao posebno naklonjene srpskoj strani u svojim radovima i javnom delanju. Pavlović posebno apostrofira knjige vojnog stručnjaka i specijaliste za geopolitiku, člana SANU, Pjer-Marija Galoa (*Pierre-Marie Gallois*) „...koji

---

⁷⁹⁶ Vladimir Volkoff, *La Crevasse*, L'Age d'Homme, Paris, 1996. p. 180.

⁷⁹⁷ Mihailo Pavlović, *Srpske teme u francuskom romanu XX veka*, Čigoja, Beograd, 2000, str. 380–382

⁷⁹⁸ Jean Nouzille, *Histoire des frontières*, Berg international, Paris, 1991, p. 264.

Jacques Merlino, *Les Vérités yougoslaves ne sont pas toutes bonnes à dire*, Paris, 1993. p. 266.

otkriva i analizira pozadinu zbivanja na teritoriji bivše Jugoslavije, a to su želje i intervenisanje velikih sila, njihovi sukobi na širem međunarodnom planu i borba za suprotstavljene državne interese...”.⁷⁹⁹

Neki francuski romani i literarna dela uzela su za motive zbivanja u vezi jugoslovenske krize, što je zbog njihove velike čitanosti imalo uticaja u širem javnom mnjenju Francuske. Tako je izuzetno tiražni pisac Žerar de Vilije (*Gerard de Villier*) u više svojih romana za motive uzeo jugoslovenski prostor. Godine 1986. objavio je *Mrtvačku igru u Beogradu* (*Dans macabre a Belgrade*), a 1991. *Manipulacije u Zagrebu* (*Manip a Zagreb*). Ovo su, kao i ostali Vilijeovi romani, avanturistički i špijunsko-kriminalističkog žanra, bogati erotskim i egzotičnim elementima. Krajem devedestih godina objavio je romane *Ubićeš svog blišnjeg* (*Tu tueras ton prochain*) vezan za Srbiju tog perioda, gde prikazuje u žanrovskoj i romanizovanoj formi, odnos vladajućih struktura i opozicionih predstavnika. Najveće interesovanje publike vezano je za njegov roman *Bombe nad Beogradom* (*Bombes sur Belgrade*) avanturistički roman, koji za motiv uzima događanja u Beogradu i Srbiji za vreme NATO bombardovanja.

Veliku pažnju u srpskom i jugoslovenskom javnom mnjenju, kao i u delu francuskog, izazvala je knjiga *Saveznici Srba*, (*Allies des Serbes*), koju je objavila izdavačka kuća *L'Age d'homme*, 1998. godine. Na 152 strane, svoje stavove o jugoslovenskoj krizi, podršku Srbima, uključujući i izabrane tekstove iz ranijih epoha istaknutih autora dali su između ostalih, Giljom Apoliner (*Guillaume Appolinaire*), Jean-Paul Bled, Filip Konrad (*Philippe Conrad*), Žan Ditur (*Jean Dutourd*), Franc Funk-Braetano (*Frantz Funck-Brentano*), Patrik d Gmelin (*Patrick de Gmeline*), Vikto Igo (*Victor Hugo*), Alen Pokar (*Alain Paucard*), Milena Noković, (*Milena Nokovitch*), Aleksandar Soljženicin, (*Alexandre Soljenitsyne*), Vladimir Volkov (*Vladimir Volkoff*), Brižit Bardo (*Brigitte Bardot*)... Dakle po poglavljima su poređani tekstovi, od natpisa Vikotra Igoa „Za Srbiju“, beleški o Srbima Lamartina do aktuelnih stvaralaca i istaknutih javnih ličnosti.⁸⁰⁰

Dragoslava Goga Koprivica objavila je knjigu „Ja sam na strani Srba“⁸⁰¹, koja je posvećena istaknutim Francuzima koji su podržali srpsku stranu u

---

⁷⁹⁹ Mihailo Pavlović, *U dvostrukom ogledalu*, Prosveta, Beograd, 1996, str. 164–172; Mihailo Pavlović, *Srpske teme u francuskom romanu XX veka*, Čigoja, Beograd, 2000, str. 18.

⁸⁰⁰ *Allies des Serbes*, L'Age d'Homme, Lausanne, 1998, p. 152.

⁸⁰¹ Dragoslava Goga Koprivica objavila je knjigu „Ja sam na strani Srba“, Pešić i sinovi, Beograd, 2019, str. 244.

periodu jugoslovenske krize. Među najistaknutijim su Brižit Bardo, Fransoaz Sagan (*Françoise Sagan*), Alan Pokar (*Alan Pocaro*), Luj Dalmas (*Louis Dalmas*), Žan Edern Alije (*Jean Edern Hallier*), Loren Person (Loren Personne), Žan Mari le Pen (*Jean-Marie Le Pen*), a preneti su i stavovi Žan Ditura, Žak Veržesa (*Jacques Vergès*), generali De La Prel (*De La Prél*), Filip Morijon (*Philippe Morillon*), Pjer Mari Galoa (*Pierre-Marie Gallois*) i dr. Koprivica je živela u Parizu tokom devedestih godina i između ostalog uradila niz intervjua sa istaknutim Francuzima iz društvenog i političkog života. Mnogi među njima su podržali srpsku stvar tokom jugoslovenske krize, i u ovoj knjizi su objavljeni probrani tekstovi na tu temu.

Roman Olivija Lariza (*Oliver Larizza*), *Beogradski lokvanji (Les Nénuphars de Belgrade)*, takođe za motiv uzima Srbiju za vreme NATO bombardovanja. Za razliku od dela Vilijea, koja su prožeta akcijom i avanturizmom, bez pravog odnosa prema zemlji događanja (u ovom slučaju Srbiji, a on je pisao i druge slične romane gde su za ambijent uzimane različite zemlje, čak sa različitim kontinentata), Lariz pokazuje posebnu naklonost prema Srbima, i ukazuje da njegov roman nastaje iz revolta prema duboko podređenom srpskom položaju u većini zapadnih medija tog vremena. On poredi savezničko bombardovanje Srbije 1944. sa NATO bombardovanjem iz 1999. godine. Roman je napisan u obliku dnevnika koji petnaestogodišnja devojčica vodi od početka bombardovanja do svoje pogibije od NATO bombe. U romanu se na prilično verodostojan način opisuje atmosfera u Beogradu i Srbiji tih meseci, čuvanje mostova, buntovi protiv NATO agresije na trgovima, žrtve bombardovanja. Stiče se utisak da je autor, poput Besona i drugih ovde spomenutih (i nespomenutih) pre svega francuskih autora i pisaca, ustali protiv crno-belog prikazivanja završnih godina jugoslovenske krize u zapadnim medijima i literaturi.

Knjiga Marca Gjidara *Regards de France sur la Yougoslavie socialiste (1980-1991), Aspects institutionnels et administratifs*. Split-Paris, objavljena je 2016. godine, sa 402 strana obima. Autor Mark Gjidar je profesor na Pravnom fakultetu u Orleanu, po nacionalnosti Hrvat. U knjizi je štampana serija opširnih članaka koje je Gjidara objavljivao u Evropskom godišnjaku za javno pravo tokom posmatranog perioda (*Annuaire europeen d administration publique*). U ovim tekstovima Gjidara se zalagao za transformaciju SFR Jugoslavije i njen opstanak, ali prerastanje u labavu federaciju ili čak konfederaciju. Posebno pitanje po njemu je bilo status postojećih autonomnih

pokrajina. U periodu razvoja jugoslovenske krize, optuživao je srpsku stranu da želi centralizovati državu.⁸⁰²

Žan-Kristof Buisson (*Jean-Cristophe Buisson*) historičar, urednik kulturne rubrike *Figaro Magazina* (nedeljnik *Le Figaro Magazine*), autor je *Romana o Beogradu, magija Balkana* (*Le Roman de Belgrade, la magie des Balkans*), objavljen 2010. u izdanju Roše (*Rocher*). Ova knjiga iz istorijskog aspekta posmatra kontinuitet francusko-srpskog prijateljstva, ali i sličnosti između mentaliteta dva naroda, kako ih Buisson opisuje. Ana Vujović u vezi ovoga navodi, da Buissonov roman „...ukazuje i na traume koje je učešće Francuske u bombardovanju NATO izazvalo u Srbiji koja je uvek verovala u francusko prijateljstvo. Inače Figaro Magazin, kao i neki drugi francuski časopisi, pisao je u više navrata i o agoniji Srba na Kosovu posle dolaska međunarodnih snaga, o neuspehu UN i Evropske unije koja pomaže Kosovu iako je svesna da se na njemu krše ljudska i manjinska prava”.⁸⁰³

Ministarstvo inostranih poslova Francuske je u februaru 1996. objavilo zvaničnu publikaciju – zbirku dokumenata *Ugovori o miru za eks-Jugoslaviju*. Ovde se nalaze zvanična dokumenta vezana za Dejtonski mirovni sporazum, potom Erdutski sporazum i prateća dokumenta u okviru OUN, uključujući i ona o formiranju Haškog tribunala za ratne zločine na prostoru eks-Jugoslavije.⁸⁰⁴ U okviru ove publikacije nalaze se i dve velike preklopne karte Bosne i Hercegovine i razgraničenja između Republike Srpske i muslimansko-hrvatske federacije. Na njoj se vidi da je grad i oblast Brčkom u sastavu Republike Srpske.

Knjiga *Istorija Jugoslavije*, od 1945. do naših dana, Jozefa Krulića (*Joseph Krulic*), je delo jednog politikologa i historičara koje svakako zaslužuje pažnju. Sam Krulić je rođen u Jugoslaviji od oca Slovenca i majke Hrvatice, završio je prestižni fakultet ENA.⁸⁰⁵ *Istorija Jugoslavije* je kratak istorijski pregled i

---

⁸⁰² Marc Gjidara *Regards de France sur la Yougoslavie socialiste (1980-1991), Aspects institutionnels et administratifs*. Split-Paris, 2016.

⁸⁰³ Ana Vujović, *Srpsko-francuska susretanja*, Učiteljski fakultet, Univerzitet u Beogradu, Beograd, 2011, str. 229.

⁸⁰⁴ Ministère des affaires étrangères, *Accords de paix concernant, l'ex-Yougoslavie*, Documents d'actualité internationale, février, 1996. Directeur de la publication François Renouard, p. 74.

⁸⁰⁵ Joseph Krulic, *Histoire de la Yougoslavie, de 1945 a nos jours*, Editions Complexe, Bruxelles, avril 1993, p. 254.

sociološko-politikološka analiza druge Jugoslavije. Vrednost ovog rada je u sveobuhvatnoj sociološkoj analizi jugoslovenskog društva, prevashodno u vreme Josipa Broza. Odavde se francusko govorno područje, pre svega ono stručno, može informisati o stanju i modernizaciji socijalističke Jugoslavije, pokazateljima opismenjavanja, stanja privrede, unutrašnjim migracijama (selo-grad i dr.), položaju žene, demografskim kretanjima, obrazovanju, kulturi, privrednim pokazateljima. Stiče se utisak da političko i nacionalno određenje autora nije presudno uticalo na ovaj rad, što je za pohvalu kada se radi o publikacijama nastalim tokom devedesetih godina autora sa jugoslovenskog prostora. Događajima od 1990. do 1993. kada je objavljena ova knjiga nije dat veći prostor, radi se uglavnom o informativnom pregledu važnih događaja. Analiza odnosa i saradnje francuske vodeće socijalističke partije SFIO i samoupravljanja u Jugoslaviji je interesantno poglavlje knjige. Autor takođe s pravom primećuje da se u periodu 1990–1991. povećavao demokratski upliv u jugoslovensko društvo, ali je nažalost porastao i stepen dezintegracije zemlje. Krulić je takođe koautor zapažene knjige *Kriza Jugoslavije*, u koautorstvu sa Žakom Rupnikom, Stevanom Pavlovićem, Natašom Rajković.⁸⁰⁶

Žak Rupnik (*Jacques Rupnik*), stručnjak za Centralnu Evropu i Balkan, profesor na pariskoj visokoj školi političkih nauka i na više fakulteta u SAD, objavio je više knjiga kao koautor i autor vezano za jugoslovenski prostor i posebno jugoslovensku krizu. Na početku ratnog konflikta u Bosni i Hercegovini 1992. objavio je samostalnu knjigu *Od Sarajeva do Sarajeva*, iste godine koautorski rad sa Stevanom Pavlovićem, Natašom Rajković i Jozefom Krulićem *Jugoslovenska kriza*, obe u izdanju kuće Kompleks iz Brisela.⁸⁰⁷ Od ostalih radova na temu jugoslovenske krize izaziva pažnju *Balkan pejzaž posle bitke* (1996, Kompleks Brisel), a bio je i jedan od desetak koautora knjige-tematskog zbornika *Kosovo raport, internacionalni konflikt* (2000), objavljene u Velikoj Britaniji (Oxford press).

---

⁸⁰⁶ Jacques Rupnik, Stevan Pavlović, Natacha Rajković, Joseph Krulić, *La crise Yougoslave*, Editions Complexe, Bruxelles, 1992.

⁸⁰⁷ Jacques Rupnik, *De Sarajevo à Sarajevo*, Editions Complexe, Bruxelles, 1992. p. 150; Jacques Rupnik, Stevan Pavlović, Natacha Rajković, Joseph Krulić, *La crise Yougoslave*, Editions Complexe, Bruxelles, 1992; Jacques Rupnik, *Les Balkans paysage après la bataille*, Editions Complexe, Bruxelles, 1996; Kosovo Report Conflict, International Response, Lessons Learneo, Rapport de la Commission internationale indépendante sur le Kosovo, Oxford, Oxford University Press, 2000.

Malo je knjiga objavljenih u Francuskoj koje se tako temeljno bave kosovskom krizom i napadom NATO na SRJ kao rad Erika Lorena (*Eric Laurent*) *Rat za Kosovo*, tajni dosije, objavljena u pariskoj izdavačkoj kući Plon (*Plon*) već juna 1999. godine.⁸⁰⁸ Odmah treba reći da ovo nije previše ozbiljno štivo i da je pisano u maniru akcionog romana, sa stvarnim ličnostima iz vrha političkog i vojnog sistema svih važnijih strana u kosovskom sukobu. Kako se knjiga završava sa 22. majem 1999. godine, dakle u još nezavršenom kosovskom sukobu i agresiji NATO, kada je naravno bilo vrlo teško doći do konačnih i apsolutno tačnih podataka o ovom ratu, dobar deo štiva je u oblasti kalkulacija u okviru dela nespornih činjenica, ali i pretpostavki, hipoteza i preterivanja, kao i direktno netačnih podataka. U prvom planu je američka administracija i njen poduhvat po pitanju Kosova i Metohije, koji bi se sažeto mogao predstaviti po Lorenovoj knjizi kao agresija i pritisak prema Srbiji i SRJ, sa unapred pripremljenim ciljem o davanju nezavisnosti ovoj srpskoj pokrajini. Čitav poduhvat u Rambujeu u svom startu postavio je svoj cilj, a to je davanje ne samo izuzetno široke autonomije Kosova u okviru Srbije (na šta je bio srpeman i Beograd), već njegovo stavljanje u prelaznom periodu od tri godine kao faktičke treće federalne jedinice u SRJ, a potom pravo na referendum i nezavisnost. Već u startu SAD su u Rambujeu u okviru tog plana odmah nametale prisustvo međunarodnih trupa, gde bi to faktički bile NATO trupe. Tokom samih pregovora, pod pritiskom evropskih zemalja pre svega Francuske, u većem delu pregovora dolazilo se do predloga rešenja u pravcu dobijanja za Albance vrlo široke autonomije za KiM, ali u okviru Srbije. Međutim, Amerikanci su čak menjali ponuđena i delom već prihvaćena rešenja, što je otežalo bilo kakav dogovor. Francuska se pre Rambujea protivila napadu na SRJ i prihvatila je samo svoje učešće u okviru mirovnih trupa, kakve su recimo već ostvarene po Dejtonu za Bosnu i Hercegovinu ili ranije za Krajinu u Hrvatskoj. Loren je pisao knjigu uoči i za vreme NATO bombardovanja, kada nije imao dostupne mnoge informacije, a i ova knjiga očigledno ima niz poluinformacija i čak dezinformacija. Ipak, ona predstavlja zanimljivo štivo, posebno oko pregovora u Rambujeu, neviđenom pritisku SAD i otvorenom lobiranju Madlen Olbrajt za UČK, s tim da autor izvore u ovom radu uglavnom ne obelodanjuje (izuzetak je kada citira neke od novina i sredstava informisanja). Autor kaže da je albanska delegacija u Rambujeu bila „pored

---

⁸⁰⁸ Eric Laurent, *Guerre du Kosovo*, le dossier secret, Plon, Paris, juni 1999. p. 210.

Rugove, vrlo ekstremna” i van onih pet članova UČK koji su je činili, dok je delegacija Srbije i SRJ raznovrsna, od stručnjaka i državnih funkcionera do predstavnika različitih etničkih grupa sa KiM (str. 88–89). Širak je poslao avion za Prištinu uoči Rambujea da ukrca tri albanska pregovarača, a Francuska je pristala ako dođe do dogovora na pregovorima u dvorcu Luja XVI, da će u okviru međunarodnih snaga za održavanje mira na KiM biti i 6.000 njenih vojnika, od oko 36.000 koliko se kalkuliralo da bi međunarodni kontingent iznosio (str. 97). Autor iznosi kalkulacije da bi usled postojanog srpskog otpora, mogla da usledi ili dalja višemesečna vazдушna kampanja NATO napada, ili čak napad kopnenim trupama, gde recimo Francuska nije spremna da učestvuje, a on ima poluinformacije da bi SAD bile u krajnjoj nuždi spremne da izdvoje 50.000 vojnika za to. On takođe kalkuliše sa poluinformacijama da trupe armije Vojske SRJ imaju oko 43.000 vojnika u pokrajini (navodno Toni Bler je „izjavio da je neophodno bar 200.000 NATO vojnika za kopneni napad samo na pokrajinu”, str. 163), i da postoje improvizovane konture plana političkog i vojnog vrha u Beogradu, da se u opštem metežu izazvanom NATO napadom ostavi na jugu pokrajine prostor za albanske izbeglice motivisane opštim sukobom i neizvesnošću za odstupanje ka Albaniji. Autor takođe navodi da su Amerikanci samo u početnoj fazi napada na SRJ potrošili preko četiri milijarde dolara, a za vazdušne napade i troškove avijacije tri milijarde. Francuska koja je indirektno učestvovala u operaciji, iako nije punopravna članica NATO, po njegovim navodima trošila je u prva dva meseca napada po oko 300 miliona franaka, i da je dala još oko 600 miliona franaka za pomoć izbeglicama sa ratnih područja (str. 149). Dobar deo podataka iznetih u ovoj knjizi treba primiti s krajnjom rezervom, pogotovo kada se radi o tačnosti i preciznosti cifara sa kojima se kalkuliše, ali svakako da je na širu javnost, posebno u Francuskoj, jedna ovakva publikacija objavljena u periodu samog trajanja bombardovanja SRJ i kosovske krize izazvala određenu pažnju.

Nakon perioda koji je činio osnovu jugoslovenske krize i koji se u svom kosovskom pitanju i makedonskom zapletu načelno okončava 2001. godine, većina potaknutih čvorišta nije konačno rešena, uključujući i kosovsko. U tom pravcu je u Parizu 2013. godine s pažnjom dočekana knjiga Nikole Mirkovića. Mirković je završio pariski fakultet za ekonomiju, društveni je i politički aktivista, a predgovor ovoj knjizi napisao je novinar Figaroa Žan-Luj Tremble (*Jean-Luis Tremblais*). Na 200 strana su izneti argumenti da bez obzira što su već tada i Francuska i veći deo zapadnih zemalja priznali nezavisnost Kosova (počevši od 2008. godine), to ni izdaleka nije završen proces, a veći deo knjige

je koncentrisan na istorijske okolnosti, uključujući i devedesete vezano za pitanje Kosova i Metohije. Mirković i Tremble (u predgovoru) uz načelnu objektivnost u pristupu problemu Kosova i Metohije, ukazuju da je ono imalo svoj istorijski srpski prefiks i da se ne može otuđiti od Srbije, niti to Rezolucija 12 44 predviđa. Naročito se podvlači srpsko kulturno-istorijsko nasleđe na Kosovu i Metohiji.⁸⁰⁹

Pukovnik francuske vojske Žak Ogar (*Jacques Hogard*) služio je u okviru međunarodnih snaga tokom devedesetih u Bosni i Hercegovini i u periodu 1999–2000. na Kosovu i Metohiji. Njegova knjiga *Evropa je skončala u Prištini* (naziv originala *L'Europe est morte à Pristina* (French Edition), objavljena je 2014. u maju, i iste godine je usledilo njeno objavljivanje na srpskom jeziku u Srbiji.⁸¹⁰ U knjizi Ogar prenosi svoja iskustva na terenu, tvrdeći da je OVK zapravo teroristička organizacija, zasnovana na kriminalnoj osnovi, upregnuta u atlantističke pa i nemačke geopolitičke interese, što nikako ne bi trebalo Francuska da podržava. Ukazuje na istorijat prijateljstva francusko-srpskih odnosa i tradicionalnu ulogu Srba u odbrani od muslimanskog pritiska u Evropi. Nasuprot tome, kako Ogar vidi situaciju, američka i atlantistička politika koju pasivno podržava i vodeća struktura EU (pre svega nemačka) pokušava da na prostoru, kako navodi sve do Kaspijskog mora, formira muslimanske enklave (Bosna, Kosovo, Čečenija i dr.) koje bi ugrozile bivstvovanje Evrope. Za vreme svoga mandata na Kosovu i Metohiji, u okviru mirovnih snaga, navodi veliki broj slučajeva kidnapovanja, ubistava, ranjavanja i masovnog proterivanja Srba i drugih nealbanaca. Autor ovog rada (Dragan Petrović) je boraveći u Parizu tokom 2019. u dva navrata (tokom septembra meseca se susreo sa Ogarom i uradio intervju sa njim) tom prilikom nakon dužeg razgovora dobio je i primerke ove knjige (na francuskom izdanju, kao i na srpskom jeziku).

Gabriel Keler (*Gabriel Keller*) bio je ambasador Francuske u Beogradu od 1996. do 2000. godine, a obavljao je i važnu funkciju zamenika predsednika verifikacione misije OEBS-a na Kosovu i Metohiji, Vilijama Vokera (1998–1999). U tom pravcu je veliku pažnju izazvala njegova knjiga upravo posvećena tom

---

⁸⁰⁹ Nikola Mirković, *Le martyre du Kosovo*, Prefase de Jean-Louis Tremblais, Jean Picllec, Paris, 2013.

⁸¹⁰ Jacques Hogard, *L'Europe est morte à Pristina, guerre au Kosovo*, Paris, 2014; Žak Ogar, *Evropa je skončala u Prištini*, Xenia-Metella, Beograd, 2014.

periodu od oktobra 1998. do maja 1999, vezano za kosovsku krizu.⁸¹¹ U toj knjizi o događajima vezanim za Kosovo i Metohiju, gde je bio na poziciji zamenika predsednika verifikacione misije OEBS-a, Keler ukazuje da je tadašnja politika po ovom pitanju i prema SRJ i Srbiji bila „greška”, i neadekvatna po srpske interese. Takođe, optužuje Vilijama Vokera da je bio izuzetno pristrasan u korist OVK i da međunarodna misija nije trebalo da se povuče, te posebno kritikuje NATO bombardovanje na SRJ koje je potom usledilo.

---

⁸¹¹ Gabriel Keller, *Vers la guerre au Kosovo octobre 1998– mai 1999*, Fov edition (Fauves editions), Paris, 2021.

PRILOG 2

Pjer Mari Galoa "Jedna međunarodna ujdurma"⁸¹²

Danas se srećemo na jednu veoma tužnu godišnjicu, deset godina od 1999. godine, kada je zapadna demokratija predvođena Nemačkom, Engleskom, SAD, Francuskom, bombardovala Jugoslaviju, grubo kršeći međunarodno pravo, Povelju UN, Helsinški akt i odredbe o nepovredivosti granica, kada je mimo odluke Saveta bezbednosti i bez konsultacija sopstvenih parlamenata ušla u rat. Ova serija nasilja nad međunarodnim pravom istinska je crna tačka moralnosti zapadnih zemalja.

Treba reći da je rasturanje Jugoslavije bila dugo planirana operacija u Nemačkoj. Nije se radilo samo o tome da treba sprečiti odlazak Tita 1980. godine, nego i pripremiti period posle, koristeći se njegovim odlaskom, dislocirati teritorije za koje je Nemačka smatrala da nisu nacionalne, već teritorije naseljene različitim etničkim grupama i religijama. Naravno, Nemačka je bila vrlo zainteresovana za dobijanje podrške za pravno cepanje tih teritorija. Dogodilo se da sam indirektno bio umešan u tok tih razgovora, na taj način što sam redovno prisustvovao skupovima Žozefa Štrausa, ministra odbrane Nemačke, kasnije ministra finansija, koji su se 1976. i 1977. godine redovno održavali u Nemačkoj, na maloj farmi u okolini Minhena. Razgovori su obično trajali dva, tri dana, okupljali desetak ličnosti i bavili se pitanjima svetske situacije. Tu su bili predstavnici Britanije Brajan Krouzi, predstavnik Španije, bivši ministar Sančez Beja i predstavnik Vatikana advokat Pol Viole. Ja sam u grupi bio predstavnik Francuske. Pričali smo o svemu i svačemu puna dva dana. Ostali su mi snažno u sećanju ti razgovori u kojima su moji susedi Nemci gledali na Jugoslaviju kao na beživotnu i

---

⁸¹² „Poruka srpskom narodu povodom desetogodišnjice NATO bombardovanja SRJ“ francuskog generala Pjer Mari Galoa, snimljena kamerom, prenetu u Vojni invalid broj 75, maj 2009, str. 25-27.

smatrali da se treba pripremiti, posle Titove smrti, na sprovođenje neke drugačije teritorijalne organizacije. Nemci, inače jako dobri geopolitičari, posebnu osetljivost po tom pitanju pokazivali su po mom mišljenju, iz sledećih razloga.

Prvo, želja Nemačke da se osveti Srbima koji su tokom Prvog i Drugog svetskog rata bili na strani Saveznika, protiv Nemačke. Srbi su 1941. godine, predvođeni Mihailovićem, a kasnije Titom, uspeali da zadrže više nemačkih divizija, inače veoma potrebnih za front kod Moskve, a potom i kod Lenjingrada. Dakle, Berlin, tada je to bio Bon, smatrao je da je srpski otpor doprineo da Nemačka izgubi svetske ratove. Trebalo je kazniti srpski narod.

Druga nemačka ideja bila je nagraditi Hrvate i Muslimane, koji su se tokom rata pridružili Nemačkoj i zauzeli određene pozicije. Dakle favorizovati Hrvate i bosanske Muslimane.

Treća nemačka ideja bio je ulazak Hrvatske i Slovenije u ekonomsku zonu EU, kojom je tada predsedavala Nemačka. Na taj način otvorile bi se mogućnosti ostvarivanja nemačkog uticaja i interesa na dalmatinskoj obali i približavanja Mediteranu. Stari nemački san! Tradicionalno hranjen i u doba rasparčanih kneževina, carevine oduvek okrenute ka centralnom Mediteranu.

Ovim razlozima treba dodati i uverenost Nemačke u američku intervenciju, s obzirom na važna komandna mesta u NATO-u. Vojnim rečnikom govoreći, bio je to dobar posao u pripremi.

To su po mom mišljenju, bili motivi koji su uticali na Nemačku da odigra tu ulogu. Trebalo je, takođe uvesti Ameriku i Francusku u ceo taj poduhvat. Tada je gospodin Kol imao određen uticaj na Miterana, koji je bio oslabljen, bolestan i zaokupljen sakupljanjem glasova javnog mnjenja oko aktuelnog ustava. Praćen

Žipecom, svojim ministrom spoljnih poslova, februara 1994. godine pridružio se nemačkoj vojnoj koaliciji u korist hrvatsko-muslimanske federacije. Ova federacija imala je za cilj da protera Srbe sa njihovih vekovnih teritorija, da ih sa 64 % teritorije u Bosni svede na manje od 50 %. O snažnoj kampanji laži koja je sve to pratila, reći ću nešto kasnije.

Usledila je američka intervencija. Amerika je u početku oklevala, sumnjajući u ponuđeni novi reljef, imajući u vidu rat 1939-1945. godine, i otpor srpskog naroda pod nemačkom okupacijom. Sumnjali su da će biti

angažovani u jednoj vrlo delikatnoj avanturi, teškoj. Plus toga, bili su taoci nafte Saudijske Arabije i Iraka mnogo više nego budućeg protoka nafte Dunavom, Koridorom 8, od Kaspijskog mora do obala Albanije. Sve je to vremenski bilo dalje, nisu se tim opterećivali. Najzad, pod pritiskom Nemačke, procenili su da postoji interes da se angažuju.

Koji interes?

Prvo, dokazati Evropljanima da su nesposobni da deluju sami, jer sako bi Amerika bila van toga, tu bi nastao haos, nered, rat, što bi ih ponovo prisililo da se vrate na lice mesta. Ta i takva demonstracija snage samo bi pokazala nužnost i neophodnos NATO-a.

S druge strane, tu je bila Rusija koju je trebalo što više poniziti. U to vreme Rusija je u rukama Jeljcina i „glava Harvarda“ koje su trebale da implantiraju tržišnu privredu na teren dotadašnje planske privrede. Ceo poduhvat postavio bi se na taj način i na teren provere i manifestovanja slovenske solidarnosti. Jedna od ideja bila je da bi bilo interesantno vojno okupirati određenu zonu na Balkanu. Odatle famozni Bonstil. Kojoj zoni dati prvenstvo, da li Albaniji, Draču, da li raskršću Koridora 8, kojim će jednog dana prevoziti naftu iz Kaspijskog basena do Jadrana. Amerikanci su intervenisali ubrzo u potpunosti preuzeli komandne operacije. Trupe Nemačke, Engleske, Italije, Francuske, stavljene su pod kontrolu američke flote na Mediteranu. Cela ova operacija imala je veliki značaj za njih, jer je u suštini značila presedan za njihove operacije u Iraku.

Operacije na Balkanu vođene su na sledeći način: Najpre, gromoglasnost kampanje dezinformacija: pričati čiste laži na način koji će u javnom mnjenju fiksirati žrtvu, kako bi njena osuda tekla uz opštu saglasnost javnog mnjenja. Iz tih razloga, trebalo je izmisliti srpske zločine! Jedan od prvih izmišljenih zločina bilo je silovanje 48 000 žena. Američki eksperti za Balkan kasnije su tu cifru preinačili u 4000 žena, kasnije je to bilo 40, a tih 40 na kraju bi verovatno bilo četiri, posle čega bi usledila „istraga u toku“. Izmišljanja su išla dalje, do eksplozije bombe u ulici Vase Miskina i masakra na pijaci Markale, za koju su okrivljeni Srbi, a zapravo su Muslimani pucali na same sebe, smišljeno i s namerom da se taj zločin pripíše Srbima. Stvoren je, takođe, mit da se srpska armija sprema na uništenje Sarajeva i da to po svaku cenu treba sprečiti. Sve to bilo je netačno i sam sam bio jedan od svedoka, jer sam u to vreme išao u Sarajevo, bio primljen od predsednika opštine, ručao sa njim. Grad je bio podeljen na

dva dela, bosansko-muslimansku zonu i deo koji su zauzimali Srbi. Nikakve opsade nije bilo, bila je to čista laž, koja jednom lansirana ostaje da važi. Zatim je to bio Račak, s tvrdnjom da su zločin počinili Srbi, opet netačno, ali je izvanredno poslužilo kao predtekst za početak bombardovanja. Preći u akciju, bombardovati tu nesrećnu zemlju, uključujući i njeno civilno stanovništvo, upotrebiti osiromašeni uranijum, ne vodeći računa o drastičnim posledicama takvih operacija, ukratko, učiniti da narod strada.

Ceo taj sistem izvođen je u isplaniranim delovima. Prvo, maksimalno loše tretirati narod okrivljen za zločine. Drugo, uništiti ekonomske resurse zemlje i tako smanjiti snagu volje otpora – što se i dogodilo. Treće, bombardovati ekonomski aparat zemlje na način da se kasnije teško konsoliduje. Četvrto, okupirati zemlju totalno, što je predviđeno Rambujeom i na licu mesta, profilirajući bedu u koju je narod gurnut, odrediti političke vođe koje će biti naklonjene kursu agresora. Ovaj sistem sastavljen od četiri dela, sproveden je jedan za drugim sračunato, svesno, a neki njegovi delovi sprovedeni su i u Iraku. Može se reći da je Balkan za Amerikance bio „lekcija“ strategije za Irak. Kao što vam je poznato, sve to u Iraku završilo se bombardovanjem, torturom, povredama, zatvorima i lošim tretmanom, svim onim sa čime se u određenoj meri eksperimentisalo na Balkanu. Sve to u korist Zapada koji se u oba slučaja poneo autokratski – spasti jednog guranjem drugog, kao što su to u prošlosti radili Staljin i Hitler.

To je operacija koja me je duboko šokirala, jer je bila vrsta modela nametnutog javnom mnjenju koje je moglo da apsorbuje svu tu količinu dezinformacija, što je veoma zabrinjavajuće, jer dozvoljava sve buduće moguće ekscese, različite prirode.

Danas se osvrćemo na jednu tužnu deceniju tokom koje su Evropljani pokazali da su spremni na međusobno ubijanje, podstaknuto i pod okriljem široke inicijative Nemačke, koja se na mah ponovo ujedinila 90-te i 91. godine, posle rasturanja Sovjetskog Saveza, koja nije našla drugo rešenje nego da pokrene taj famozni rat. Planom B, bila je predviđena NATO okupacija srpskih teritorija u jednom nelimitiranom vremenskom periodu. On je okupatoru nudio sve olakšice, aerodrome, puteve, železnicu i sve to besplatno u formi – ako mogu tako da se izrazim, kao da je Srbija bila molilac toga, što je Milošević odbio. To ga je uvuklo u komediju Rambujea, koja se završila bombardovanjem.

Tužna je epoha, period na koji se danas osvrćemo, jer je zapadni svet pokazao da je sposoban za čiste perversije da bi odgovorio jednoj nemačkoj opsesiji koja je poništila ono što je ostalo od Versajskog sporazuma i Trijanona, najpre Jugoslaviju, a zatim Čehoslovačku, kako bi Nemačka izbrisala kartu teritorijalne i političke organizacije koju je obeležila pobeda Saveznika, na način da od nje ne ostane ništa. Francuska se tome pridružila, što je dozvolio gospodinu Kolu da izjavi da je Dejtonski sporazum i ono što je sledilo velika pobeda za Nemačku. Na to je gospodin Miteran mogao da doda – pod uslovom da je razumeo, što nije bio slučaj, da je to velika greška za Francusku. Nestankom Jugoslavije, masakrom i žrtvovanjem jednog prijateljskog naroda koji je bio na našoj strani nestali su tragovi skupo osvojenih vojnih pobeda. I sve to ostvareno je montiranjem lažnih dokaza, kako bi se opravdale operacije koje se nisu smele dogoditi, nikako i ni u jednom slučaju. Zapadnjaci su u ovom slučaju pokazali potpunu neprincipijelnost, što me je iznenadilo, jer to nisam očekivao od tvorca koncepcija o pravu čoveka, Francuske, Engleske, pa i Nemačke. Ali stari demon, posebno blagosiljan Nemačkom, iskočio je, krenuo ka aktuelnom haosu koji postoji na tim teritorijama, bilo da se radi o Republici Srpskoj, bilo da se radi o Kosovu, izvornom srcu Srbije, gde je samo za kratko vreme od strane Muslimana, uništeno desetine i desetine remek dela religiozne umetnosti srpskog naroda, što je u suštini masakriranje srpskog naroda, na isti način kako bi se francuski narod masakrirao uništavanjem doline Loare i njenih zankova.

Dakle, živimo veoma tužan period i ne znam kako ćemo iz njega moralno izaći. U svakom slučaju, dali smo dokaz naše dvoličnosti. To nam ne služi na čast.

REZIME

U radu se posmatra politika Francuske u periodu jugoslovenske krize 1991-2001. Centralne teme ovog perioda su rat u Bosni i Hercegovini 1992-1995, zaključno sa Dejtonskim mirovnim sporazumom, potom Kosovska kriza 1998-1999, a u manjoj meri sukob u Hrvatskoj 1991–1992, kao i 1995, te kratak sukob u Sloveniji 1991. i u Makedoniji 2001. godine. Paralelno sa ovim čvorištima konflikta tokom čitavog posmatranog perioda, prati se situacija u SRJ, kao i na čitavom (eks) jugoslovenskom području još od kraja osamdesetih godina do 2002. godine, vezano za politiku, uticaj i ulogu Francuske. To podrazumeva i situaciju u samoj Francuskoj, pre svega vladajućih struktura, političara pozicije i opozicije, društva, jugoslovenske dijaspore, vezano za jugoslovensku krizu.

Rad je rezultat pre svega odbranjene doktorske disertacije na Fakultetu političkih nauka u Beogradu, oblast međunarodnih odnosa. Za njegovu izradu koršćena su dostupna dokumenta francuske države (predsednika, vlade, ministra spoljnih poslova i dr.), potom celokupna dostupna francuska štampa za ovaj period, publicistika i posebno objavljene knjige koje se bave ovom tematikom, kao i za temu vezani dostupni dokumenti, literatura, periodika na drugim jezicima pored francuskog (na jugoslovenskom govornom području, engleskom i ruskom jeziku).

U jugoslovenskoj krizi Francuska je tradicionalno naklonjena očuvanju zajedničke države i dobrim odnosima, posebno sa Srbima. Stav o očuvanju SFRJ kao celine bio je na stalnom testu i iskušenjima tokom 1991. godine, kako iz aspekta oružanih sukoba u Sloveniji a potom i Hrvatskoj a, s druge strane, političkim pritiskom ujedinjene Nemačke sa kojom je upravo Pariz u tom periodu zaokruživao evropske integracije. Francuska je imala u samoj jugoslovenskoj krizi i veću ulogu od uticaja koje je imala u međunarodnim odnosima, zahvaljujući i činjenici da je imala najviše vojnika i članova mirovnih misija pri OUN, OEBS-u i drugim međunarodnim delegiranim telima (UNPROFOR, UNMIK, verifikaciona komisija OEBS-a, visoki predstavnici i dr.) za razdvajanje, odnosno implementaciju mira. Francuska

je tokom najvećeg trajanja jugoslovenske krize imala još jednu prednost u odnosu na druge zapadne velike sile, jer je uživala izvesno poverenje u nepristrasnost i od srpskog faktora, Makedonije, pored prihvatanja kao posrednika i takođe relativno nepristrasne sile i od drugih strana u jugoslovenskom sukobu. To poverenje se vremenom krunilo i bilo je snažno u periodu kada je na čelu Francuske bio Miteran. Otuda tolike mirovne i posredničke vojne snage i snage razdvajanja, potom mirovne upravo iz Francuske, uloga Baditenrove komisije i dr. Politika Žaka Širaka imala je drugi pristup, znatno nepovoljniji po srpsku stranu, što je rezultiralo i gubljenjem poverenja u nepristrasnost zvanične Francuske. Pa čak i u tom periodu Francuska se, u odnosu na druge zapadne velike sile, odlikovala manjom pristrasnošću, naročito van zvanične politike (mediji, oficirski i komandni kor u mirovnim snagama i snagama razdvajanja i posmatračkih misija, javno mnjenje i intelektualna elita i dr.).

Rad je koncipiran u pet poglavlja. Prvo predstavlja teoretsko-metodološki uvod i pregled korišćenih izvora i literature. Drugo poglavlje posmatra u najopštijim crtama pregled francuske politike na jugoslovenskom prostoru u savremenoj istoriji, naročito u godinama koje su prethodile razvoju jugoslovenske krize. Ti odnosi su analitički posmatrani, kako i priliči politikološkom pristupu.

Treći i četvrti deo bi zapravo bila suština samog rada, odnosno francuska politika u jugoslovenskoj krizi 1991–2001. Treći deo obuhvata period 1991–1995, koji se odnosi na ratne sukobe na jugoslovenskom prostoru, zaključno sa Dejtonskim mirovnim sporazumom. U okviru toga postoje dve podceline, i to period do približno početka 1992, koji je vezan za sukobe u Hrvatskoj i pre toga vrlo kratak period sukoba u Sloveniji. Druga podcelina bili bi sukobi od proleća 1992. do Dejtona, a to bi se prevashodno odnosilo na sukobe u Bosni i Hercegovini.

Četvrti deo obuhvata period od Dejtona do kraja rada, koji ima svoju najvažniju fazu, vezano za produbljivanje kosovske krize, što je kulminiralo napadom NATO na SRJ proleća 1999. godine. U okviru ovog poglavlja podceline prva su vezana za period od jeseni 1995. do razvoja kosovske krize tokom 1998. godine. Potom sledi kosovska kriza 1998–1999. i, najzad, period zaključno sa oktobarskim promenama 2000. godine. Jedna podcelina obuhvata makedonsku krizu 2001, i kratak pregled francusko-srpskih odnosa nakon 2000. godine.

Peti deo se odnosi na zaključnu politikološku sintezu perioda francuske politike na jugoslovenskom prostoru u razdoblju 1991–2001, uključujući i malu podcelinu predviđanja daljih procesa u okviru francuske politike prema Balkanu i postjugoslovenskom prostoru. . U prilogu posebno mesto iziskuje prezentacija i analiza preko sedamdeset knjiga-publikacija objavljenih u Francuskoj i na francuskom govornom području vezano za temu rada – jugoslovensku krizu devedesetih.

Na početku jugoslovenske krize, Francuska je podržavala integritet Jugoslavije i imala razumevanje za Srbe. Međutim, Nemačka i dalje integracije EU (Mastriht) uslovili su složenost politike zvaničnog Pariza. Tome treba dodati i postepeno urušavanje i nestanak SSSR. Tokom bosanskog sukoba, situacija se etapno menja u francuskoj politici prema jugoslovenskoj krizi, delom i zbog uticaja medija, te pobede desne opozicije na parlamentarnim izborima i formiranje Badinterove vlade proleća 1993. Dok je predsednik Miteran vršio svoju dužnost (do juna 1995) zvanična Francuska je lavirala između suprotstavljenih strana u jugoslovenskoj krizi. Francuska vremenom pokazuje više razumevanja i naklonosti prema Hrvatskoj, a sa razvojem bosanskog sukoba i prema Muslimanima, zadržavajući pri tom, izvesno razumevanje i prema srpskoj strani. Međutim, nakon dolaska na mesto predsednika Žaka Širaka, francuska politika osetno menja svoju poziciju, već od leta 1995. godine, što se posebno ogledalo u potonjoj kosovskoj krizi.

Francuska, ukupno posmatrano, nije zauzimala načelno negativne geopolitičke pozicije i interese u odnosu na srpski faktor. Vlast i režim Slobodana Miloševića je višestruko negativno tretiran u Francuskoj od vladajućih struktura od kako je desna koalicija i Žak Širak preuzeli vlast. S jedne strane, Širak i njegova reformisana neodegolistička stranka je već dok je bila u opoziciji prema vladajućoj garnituri Miterana i socijalista upravo po pitanju jugoslovenske krize zauzela gotovo suprotnu poziciju tadašnjem zvaničnom Parizu, imajući daleko manje razumevanja za srpsku stranu. To se može tumačiti i idejnim prefiksom, jer je francuska desnica u svom rivalitetu prema vladajućoj levisi u Francuskoj, vladajuću levicu na vlasti u Srbiji i Crnoj Gori doživljavala kao dodatno strano telo. Slom socijalizma-komunizma u Istočnoj Evropi i opšta kriza socijalizma tada u svetu, uticala je da se francuska desnica odnosi prema vladajućoj levisi u Francuskoj kao političkom rivalu uzdrmanih idejnih pozicija, čiju vlast već na sledećim

parlamentarnim izborima treba preuzeti. Levica na vlasti u Srbiji i Crnoj Gori je ne samo idejno tretirana kao nonsens i čak, za razliku od Miteranovih socijalista, etiketirana kao bliska upravo propalom komunističkom idejnom sistemu. Simpatije francuske vladajuće desnice prema desnoj opoziciji u Srbiji, imale su svoju težinu, tim veću što je na same vladajuće strukture i režim Miloševića gledano sa sve većom netrpeljivošću. Iako je Francuska, računajući neodegolističku tradiciju i samu Petu Republiku, te rusooovsku kulturnu matricu imala tradicionalni rivalitet prema anglosaksonskim silama, pre svega SAD, neoliberalizmu i Hobsovom tumačenju pogleda na svet, upravo je nakon pada Berlinskog zida došlo do (privremenog) svetskog trijumfa amerikanizma, neoliberalizma i uspostavljanja monopolarnog svetskog poretka. Francuska neodegolistička stranka je u svom vođstvu, a pre svega Širaku, postepeno zauzimala stav da je u postojećem odnosu snaga u svetu potrebno idejno se približiti neoliberalizmu, što je bilo u interesu i krupnog kapitala u zemlji, medija koji su bili pod pretežnom kontrolom tog pogleda na svet, te uz zadržavanje osnova odbrane francuskog nacionalizma i suverenosti koristiti te mogućnosti da se za početak osvoji vlast u samoj zemlji i potisnu dotle vladajući socijalisti. Tokom tih godina dolazi do naglog umanjenja francuskih komunista na parlamentarnoj sceni, dok su socijalisti imali manje rezultate nego tokom osamdesetih godina, a najveći dobitak je uspostavila desnica, neodegolistička stranka i Širak kao njen lider. Istina, i izrazita desnica oličena u Nacionalnom frontu je zabeležila izvestan rast, ali zbog specifičnog izbornog sistema za parlament u Francuskoj po regijama, gde su favorizovane praktično samo prve dve stranke, ova stranka nije imala adekvatan rezultat u nacionalnoj skupštini.

U tom pravcu su desne vladajuće strukture u Francuskoj imale posebnog raspoloženja prema opoziciji u Srbiji oličenoj u umerenoj desnici, koju su činile DS, DSS, odnosno stranke bloka DOS koji je formiran za izbore 2000. godine. Kada je Vojislav Koštunica došao na vlast kao predsednik SRJ, prva zemlja koju je posetio bio je Francuska, gde se susreo sa predsednikom Širakom, što ima i simboličan značaj. Tokom devedesetih godina kada je 1993. godine došlo do incidenta u saveznoj Skupštini i žestokih protesta SPO, a potom uhapšeni Vuk Drašković i njegova supruga, došlo je i do međunarodnog posredovanja pa je bračni par Drašković nakon oslobađanja otputovao u Francusku, gde ih je primio i tadašnji gradonačelnik Pariza Širak (dve godine kasnije postaće predsednik Republike).

Francuska politika prema Crnoj Gori nije bila posebno izražena, poštovala je zajedničku državu SRJ. Čak i kada je Đukanović potpuno preuzeo vlast od strane Bulatovića i postao direktna opozicija u SRJ Miloševiću, njegovi pokrovitelji su bili Amerikanci i anglosaksonske strukture. To je bilo izraženo naročito nakon 2000. godine, pa Francuska nije imala poseban uticaj u Crnoj Gori.

Francuska politika i prema Kosovu i Metohiji bila je naklonjenija srpskom interesu nego što je to slučaj sa anglosaksonskim silama, što se vidi i iz perioda koji tretira ovaj rad do kraja 2000. godine, ali i kasnije. Tu ima izuzetaka, poput Kušnera, navodnog levičara, a Levi, Gliksmann i spomenuta grupacija globalista ima zapravo određenje u mondijalističkoj i proameričkoj geopolitici i određenju, uz to je i neoliberalna po socijalno-ekonomskom opredeljenju.

Francuska politika prema Makedoniji takođe nije imala svoju posebno izraženu osu, niti posebno izražen interes. Francuska je priznala Makedoniju još 1992. godine, nakon čega su uspostavljeni bilateralni odnosi, ali ne posebno razvijeni, uključujući i samu ekonomsku ili vojno-tehničku saradnju. Krajem devedesetih godina se međutim u institucionalnoj ravni osnažuju odnosi dve zemlje. Tako je januara 1998. u Parizu potpisan dogovor o kulturnoj i tehničkoj saradnji dve zemlje, a 1999. Makedonija postaje pridruženi član Frankofonije. U makedonskoj krizi 2001. Francuska je pokazala naklonost Makedoniji, njenoj vladi i osudila separatizam pobunjenih Albanaca. Međutim, u okviru Ohridskog sporazuma prihvatila je u najvećem koncepciju zapadnih sila, kojom se albanskoj manjini daju veća prava nego što je to bilo ranije. U personalnom smislu ta rešenja Ohridskog sporazuma su zajedno sa američkim i drugim stručnjacima razrađivali i francuski, poput Badintera.

Oficirski kor i vojni krugovi su pokazali načelno posmatrano izvesnu naklonost prema srpskoj strani, uključujući i funkcije koje su zauzimali u snagama razdvajanja i mirovnih snaga. To se naročito odnosi i na neodegolističke krugove u zemlji, deo elite posmatrano u celini, uključujući i intelektualnu.

Dakle, ukupno posmatrano, francuska politika prema jugoslovenskoj krizi u deceniji devedesetih bila je uslovljena promenama i odnosima u međunarodnom okruženju, unutrašnjoj političkoj i društvenoj situaciji u Francuskoj, te razvojem situacije na samom (eks)jugoslovenskom prostoru.

Interakcija ovih faktora je uslovila zvaničnu politiku Pariza, ali i razvoj javnog mnjenja i političkih i društvenih činilaca u Francuskoj prema jugoslovenskoj krizi. U pitanju je, ukupno posmatrano, veći broj činilaca koji su uticali na zvaničnu politiku Francuske, kao i na odnos javnog mnjenja i političkih i društvenih činilaca u zemlji prema jugoslovenskoj krizi. Na primer, dominacija u međunarodnim odnosima SAD i NATO, posebno od početka 1992. godine, kao nesrazmerno jači teg u odnosu samo na pre godinu ili dve, dakle samog početka postepene internacionalizacije jugoslovenske krize, uticala je veoma snažno i vremenom sve više na ponašanje Francuske prema jugoslovenskom pitanju. S druge strane, raspad SSSR-a, velika kriza u kojoj se nalazi Rusija u ovom periodu, ne može u potpunosti da negira načelnu podršku ruskog faktora srpskoj strani u jugoslovenskoj krizi, kao što su opet porast uticaja Nemačke i zainteresovanost islamskih zemalja, posebno za krizu u Bosni i Hercegovini, faktori koji su povratno uticali na stav Francuske prema jugoslovenskom problemu. Globalizacija medija, povratna sprega i njihov uticaj na javno mnjenje u Francuskoj se ne može zaobići, pošto je to bio daleko značajniji fenomen nego recimo u vreme Alžirskog rata, kada tadašnji uticaj globalnih medija i posebno medija na engleskom jeziku nije mogao ozbiljno da utiče na francusko javno mnjenje koje je u najvećem kreirano iz same Francuske i njenih medija pod državnom kontrolom. Tokom devedesetih raste i uticaj interneta, a CNN i drugi globalni mediji, posebno oni na engleskom jeziku sve više utiču, direktno i indirektno na francusko javno mnjenje. Indirektno jer je snaga ovih medija uticala da su francuske novinske i medijske kuće često prenosile njihove vesti po pitanju i jugoslovenske krize (koja je sama po sebi dobila takav značaj da su globalni mediji posebno oni pod uticajem SAD, Nemačke, Britanije, ne samo davali zapažen prostor tom pitanju, već su i sami po sebi, postali kreatori delom ukupnog odnosa svetskog javnog mnjenja a potom i međunarodnih političkih aktera po ovom pitanju – njihova jednostranost ukazuje na stvarne interese globalnih moćnika u jugoslovenskoj krizi), a direktno jer je makar deo francuskog stanovništva i sam pratio te globalne medije, posebno kada je tokom ove decenije rastao i uticaj interneta i globalnih medija u celini.

SUMMARY

The paper examines France's policy during the Yugoslav crisis from 1991 to 2001. The central themes of this period include the Bosnian War from 1992 to 1995, culminating in the Dayton Peace Agreement, and then the Kosovo crisis in 1998–1999. To a lesser extent, it also covers the conflict in Croatia in 1991–1992 and again in 1995, as well as the brief clashes in Slovenia in 1991 and Macedonia in 2001. In parallel with these focal points of conflict throughout the observed period, the paper tracks the situation in the Federal Republic of Yugoslavia (FRY) and across the entire (former) Yugoslav area from the late 1980s until 2002. This encompasses an examination of the political landscape, influence, and role of France in these matters. Furthermore, it extends to an evaluation of the domestic situation in France, primarily its governing structures, political figures from both the ruling and opposition camps, societal factors, and the Yugoslav diaspora, all in relation to the Yugoslav crisis.

The work is primarily the result of a successfully defended doctoral dissertation at the Faculty of Political Sciences in Belgrade in the field of international relations. In its preparation, the study draws upon available documents from the French state, including those from the President, the government, and the Minister of Foreign Affairs. Additionally, it extensively utilises the entire available French press coverage from the relevant period, as well as publications and books dedicated to this subject matter. Furthermore, it relies on available documents, literature, and periodicals in languages other than French (the Yugoslav speaking area, English, and Russian).

During the Yugoslav crisis, France was traditionally inclined towards preserving the joint Yugoslav state and maintaining amicable relations, particularly with the Serbs. The stance on preserving the integrity of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (SFRY) was constantly tested throughout 1991. This was due to the armed conflicts in Slovenia and subsequently in Croatia, coupled with the political pressures exerted by a reunified Germany with which Paris was in the process of consolidating

European integrations. Notably, France played a more significant role in the Yugoslav crisis, even more so than it usually does in international relations. This prominence was attributable to its considerable deployment of military personnel and participation in peacekeeping missions under the United Nations (UN), the Organisation for Security and Cooperation in Europe (OSCE), and other international delegated bodies tasked with detachment missions, i.e., the implementation of peace, such as the United Nations Protection Force (UNPROFOR), the United Nations Mission in Kosovo (UNMIK), the OSCE Verification Mission, high representatives, and others. During the larger period of the Yugoslav crisis, France had another advantage compared to other Western great powers because it enjoyed a certain level of trust in impartiality from the Serbian factor and Macedonia, in addition to being accepted as a mediator and also a relatively impartial power from other parties in the Yugoslav conflict. This trust grew over time, particularly during the presidency of François Mitterrand. As a result, France played a significant role in the deployment of peacekeeping and mediation military forces, as well as in detachment processes and observer missions. Its role in the Badinter Commission and other aspects of the Yugoslav crisis was also substantial. However, Jacques Chirac's policies brought a different approach that was significantly less favourable for the Serbian side, which resulted in a loss of confidence in the impartiality of official France. Nevertheless, compared to other Western powers, France continued to show less bias, especially outside of official politics (the media, the officer and command corps in the peacekeeping and detachment forces and observation missions, public opinion, and the intellectual elite, etc.).

The work is structured into five chapters. The first chapter provides a theoretical-methodological introduction as well as an overview of the sources and literature used. The second chapter broadly examines French policy in the Yugoslav region in contemporary history, particularly in the years leading up to the Yugoslav crisis. These relations are analytically observed, consistent with a political science approach.

The third and fourth parts constitute the essence of the work, focusing on French policy during the Yugoslav crisis from 1991 to 2001. The third part covers the period from 1991 to 1995, which includes the armed conflicts in the Yugoslav area, culminating with the Dayton Peace Agreement. Within this part, there are two sub-sections: the period until approximately the beginning

of 1992, which is related to the conflicts in Croatia, and the very brief period of conflict in Slovenia. The second sub-section covers the conflicts from the spring of 1992 until Dayton, primarily addressing the conflict in Bosnia and Herzegovina.

The fourth part covers the period from Dayton until the end of the examined period, with its most significant phase related to the deepening of the Kosovo crisis and culminating in the NATO intervention in the Federal Republic of Yugoslavia in the spring of 1999. Within this chapter, the first sub-section deals with the period from the autumn of 1995 to the development of the Kosovo crisis in 1998. This is followed by the Kosovo crisis from 1998 to 1999 and the period leading up to the October 2000 changes. One sub-section encompasses the 2001 Macedonian crisis and a brief overview of Franco-Serbian relations after 2000.

The fifth part pertains to the concluding political science synthesis of French policy in the Yugoslav area from 1991 to 2001, including a small sub-section that anticipates further developments within French policy towards the Balkans and the post-Yugoslav area. In the appendix, special attention is given to the presentation and analysis of over seventy books and publications published in France and within the French-speaking world related to the topic of the work—the Yugoslav crisis of the 1990s.

At the onset of the Yugoslav crisis, France supported the integrity of Yugoslavia and had understanding for the Serbs. However, the complexities of Paris's official policy were influenced by Germany and continued EU integration (Maastricht Treaty). To that should be added the gradual collapse and disappearance of the USSR. During the Bosnian conflict, the situation in French policy towards the Yugoslav crisis gradually changed, partially due to media influence and the victory of the right-wing opposition in parliamentary elections, leading to the formation of the Badinter government in the spring of 1993. While President Mitterrand was in office (until June 1995), official France navigated between the conflicting parties in the Yugoslav crisis. Over time, France showed more understanding and favouritism towards Croatia, and as the Bosnian conflict developed, it leaned more favourably towards the Muslims while still maintaining some understanding towards the Serbian side. However, after Jacques Chirac assumed the presidency, French policy noticeably shifted its position, especially from the summer of 1995 onwards, as evidenced in the subsequent Kosovo crisis.

France, on the whole, did not have inherently negative geopolitical positions and interests towards the Serbian factor. The government and regime of Slobodan Milošević were widely criticised in France after the right-wing coalition led by Jacques Chirac came to power. Chirac's reformed neo-Gaullist party, even while in opposition to the ruling Mitterrand government and the Socialists, took a nearly opposite stance on the Yugoslav crisis compared to official Paris at that time. They had much less sympathy for the Serbian side. This shift in policy can be partly attributed to ideological prefix, as the French right-wing, in its rivalry with the ruling left-wing in France, viewed the socialist government in Serbia and Montenegro as a foreign entity. The collapse of socialism-communism in Eastern Europe and the general crisis of socialism worldwide influenced the French right-wing to treat the ruling left-wing in France as a political rival with shaky ideological positions, which they hoped to replace in the next parliamentary elections. The left-wing government in Serbia and Montenegro was not only ideologically seen as nonsensical, but, unlike Mitterrand's Socialists, it was even labelled as close to the failed communist ideological system. The sympathies of the French ruling right-wing towards the right-wing opposition in Serbia carried weight, especially considering that the ruling structures and Milošević's regime were increasingly viewed with intolerance. While France, with its neo-Gaullist tradition, the Fifth Republic, and the Rousseau cultural matrix, had a traditional rivalry with Anglo-Saxon powers, particularly the United States, neoliberalism, and Hobbes' interpretation of the world view, it was precisely after the fall of the Berlin Wall that Americanism, neoliberalism, and the establishment of a unipolar world order (temporarily) triumphed. France's neo-Gaullist party, under the leadership of Jacques Chirac, gradually adopted the view that, given the existing balance of power in the world, it was necessary to align ideologically with neoliberalism. That was in the interests of the big capital in the country, the media, which was predominantly under the control of this worldview. The main idea was to use those opportunities to seize power in the country, pushing aside the hitherto ruling socialists while retaining the foundations for defending French nationalism and sovereignty. During these years, the French Communist Party experienced a sharp decline in parliamentary presence, while the Socialists had less success than during the 1980s. The biggest gain was made by the right-wing neo-Gaullist party, with Jacques Chirac as its leader. It is true that the extreme right, embodied in the National Front, recorded some growth, but due to the specific electoral

system for the French parliament, where only the top two parties were practically favoured, this party did not achieve adequate representation in the national assembly.

In this direction, the right-wing ruling structures in France had a special attitude towards the opposition in Serbia, embodied in the moderate right, which consisted of the Democratic Party (DS), the Democratic Party of Serbia (DSS), and the parties of the Democratic Opposition of Serbia coalition (DOS) formed for the 2000 elections. When Vojislav Koštunica came to power as the President of the Federal Republic of Yugoslavia, the first country he visited was France, where he met with President Chirac, which carried symbolic significance. In 1993, when there was an incident in the Federal Assembly and fierce protests by the Serbian Renewal Movement (SPO), leading to the arrest of Vuk Drašković and his wife, international mediation took place. After their release, the Drašković couple travelled to France, where they were received by the then-Mayor of Paris, Jacques Chirac (who would become the President of the Republic two years later).

French policy towards Montenegro was not particularly pronounced, as it respected the joint state of the Federal Republic of Yugoslavia (FRY). Even when Milo Đukanović took full control from Bulatović and became a direct opposition figure in the FRY against Milošević, his patrons were Americans and Anglo-Saxon structures. This was especially pronounced after 2000; therefore, France did not have a significant influence in Montenegro.

Regarding Kosovo and Metohija, French policy tended to be more inclined towards Serbian interests compared to Anglo-Saxon powers, which was evident throughout the period covered by this study until the end of 2000 and beyond. There are exceptions, such as Bernard Kouchner, an alleged leftist, and figures like Levy, Glucksmann, and the mentioned group of globalists defined by their globalist and pro-American geopolitics and orientations, alongside their neoliberal socio-economic leanings.

French policy towards Macedonia did not have a particularly pronounced orientation or specific interest. France recognised Macedonia in 1992, after which bilateral relations were established but not particularly developed, including economic or military-technical cooperation. At the end of the nineties, the relationship between the two countries strengthened at the institutional level. Thus, in January 1998, a cultural and technical cooperation agreement was signed in Paris, and in 1999, Macedonia became an associate

member of La Francophonie. During the Macedonian crisis of 2001, France showed support for Macedonia and its government and condemned the separatism of the Albanian insurgents. However, within the framework of the Ohrid Agreement, France largely accepted the conception of the Western powers, which granted greater rights to the Albanian minority than previously. In terms of personnel, the provisions of the Ohrid Agreement were developed jointly with American and other experts, including French experts like Badinter.

Generally speaking, the officer corps and military circles showed a certain degree of sympathy towards the Serbian side, including in the positions they held in the detachment forces and peacekeeping forces. This sentiment was particularly evident among the neo-Gaullist circles within the country, which were part of the overall elite, including the intellectual elite.

Therefore, when we look at the French policy towards the Yugoslav crisis during the 1990s, it was heavily influenced by changes in international relations, the domestic political and social situation in France, and the evolving situation in the former Yugoslav area. The interaction of these factors shaped France's official policy as well as the public opinion of political and social actors in France towards the Yugoslav crisis. There were numerous factors at play that influenced France's policy and how French society perceived the Yugoslav crisis. For instance, the predominance of the United States and NATO in international relations, especially from the beginning of 1992 onwards, i.e., since the gradual internationalisation of the Yugoslav crisis, significantly influenced France's stance towards the Yugoslav issue. On the one hand, the dissolution of the USSR and the severe crisis in Russia during this period cannot completely negate the general support from the Russian factor for the Serbian side in the Yugoslav crisis. On the other hand, the rise of Germany's influence and the interest of Islamic countries, especially in the Bosnian and Herzegovinian crisis, were factors that had a reciprocal effect on France's stance towards the Yugoslav problem. The globalisation of the media and its impact on public opinion in France were unavoidable factors. This was a much more significant phenomenon than during the Algerian War, when the influence of global media, especially English-language media, could not seriously impact French public opinion, which was largely shaped by domestic French media under state control. During the 1990s, the influence of the Internet grew, and global media, such as CNN, increasingly influenced French public opinion, both directly and indirectly. Indirectly, the strength of these

media outlets led French news and media companies to often relay their news about the Yugoslav crisis (which in itself gained such importance that the global media, especially those under the influence of the US, Germany, and Britain, not only gave a notable space for that issue but became creators of the overall world public opinion and then of international political actors on this issue; their one-sidedness indicated the true interests of the global powers in the Yugoslav crisis). Directly, at least part of the French population followed these global media, particularly as the influence of the Internet and global media grew overall during this decade.

RÉSUMÉ

Le présent travail traite de la politique de la France pendant la période de la crise yougoslave de 1991-2001. Les principaux thèmes de cette période sont la guerre en Bosnie-Herzégovine de 1992-1995, avec les Accords de paix de Dayton inclus, puis la crise au Kosovo 1998-1999, et dans une moins large mesure le conflit en Croatie de 1991-1992, ainsi qu'en 1995, et enfin le bref conflit en Slovénie en 1991 et en Macédoine en 2001. Parallèlement avec ces points de conflit nous observons aussi durant toute la période considérée, la situation en RFY (République Fédérale de Yougoslavie), ainsi que celle qui prévaut dans l'espace de l'ex-Yougoslavie dans son ensemble depuis la fin des années quatre-vingt jusqu'à l'an 2000, concernant la politique, l'influence et le rôle de la France. Ceci entend aussi la situation en France-même, et notamment des structures au pouvoir, les politiciens au pouvoir et ceux de l'opposition, de la société, de la diaspora yougoslave, liée à la crise yougoslave.

Notre travail est le résultat avant tout de notre thèse de doctorat soutenue à la Faculté des Sciences politiques à Belgrade, du domaine des relations internationales. Pour sa rédaction nous avons utilisé les documents disponibles de l'État français (du Président, du gouvernement, du ministre des Affaires étrangères et autres), puis l'ensemble de la presse française disponible de cette période, les textes de publicistes et notamment les livres publiés traitant de cette thématique, et plus spécialement les documents, la littérature, les revues traitant de ce sujet en d'autres langues que le français (de l'espace linguistique yougoslave, en anglais et en russe).

Dans le cadre de la crise yougoslave la France est traditionnellement favorable à la sauvegarde de l'État yougoslave commun, et aux bonnes relations, particulièrement avec les Serbes. Sa position à l'égard de la sauvegarde de la RFY était en permanence objet de tests et d'épreuves en 1991, ainsi que du point de vue des conflits armés en Slovénie et puis aussi en Croatie, et d'autre part, elle se trouvait sous la pression de l'Allemagne réunifiée avec laquelle Paris notamment était alors en train de parachever

les intégrations européennes. La France, dans la crise yougoslave elle-même, avait une influence plus grande que son influence dans les relations internationales, grâce au fait qu'elle avait plus de troupes et de membres des missions de paix de l'ONU, de l'OSCE et dans les autres organismes internationaux délégués (FORPRONU, MINUK, Commission de vérification près la OSCE, hauts représentants etc). pour la séparation des parties au conflits, soit la mise en œuvre de la paix. Durant la majeure partie de la crise yougoslave la France encore un avantage sur les autres grandes puissances occidentales, du fait de bénéficier une certaine confiance en son impartialité de la part du facteur serbe, de la Macédoine, en plus de son acceptation du rôle de médiateur, et aussi comme une force relativement impartiale de la part des autres parties au conflit yougoslave. Avec le temps cette confiance s'effritait après avoir été très forte à l'époque où la France était présidée par François Mitterrand. Ce qui explique tant de forces militaires et de séparation, puis de forces de paix précisément de France, le rôle de la commission Badinter et autres. La politique de Jacques Chirac adoptait une autre approche, considérablement plus défavorable à l'égard de la partie serbe, ce qui a résulté par la perte de la confiance en l'impartialité de la France officielle. Mais même pendant cette période, contrairement aux autres grandes puissances, la France se distinguait par une moins grande partialité, surtout en dehors de sa politique officielle (médias, corps des officiers et de commandants des forces de paix et de séparation, des missions d'observation, opinion publique et l'élite intellectuelle etc.).

Ce papier comporte cinq chapitres. Le premier représente une introduction théorique-méthodologique et une liste des sources et des textes utilisés. Le deuxième est consacré à une très brève revue de la politique française dans l'espace yougoslave dans l'histoire contemporaine, et notamment pendant les années qui avaient précédé la progression de la crise yougoslave. Ces relations y sont traitées de manière analytique, propre, du reste, à une approche de politicologie.

Le troisième et le quatrième chapitre constitueraient, en fait, le vif du sujet de ce travail, à savoir la politique française dans la crise yougoslave de 1991–2001. Le troisième chapitre couvre la période de 1991–1995, marquée par les conflits armés dans l'espace yougoslave, les Accords de paix de Dayton inclus. Ce chapitre comporte deux sous-ensembles, et cela

la période approximativement jusqu'au début de l'an 1992, liée aux conflits en Croatie, précédée par une très brève période des conflits en Slovénie. L'autre sous-ensemble s'étend du printemps 1992 jusqu'aux Accords de Dayton et porte essentiellement aux conflits en Bosnie-Herzégovine.

Le quatrième chapitre couvre la période qui commence avec les Accords de Dayton et se prolonge jusqu'au moment de l'achèvement de ce travail, avec sa phase la plus importante liée à l'aggravation de la crise du Kosovo dont le point culminant fut l'attaque des forces de l'OTAN contre la RFY au printemps 1999. Ce chapitre comporte plusieurs sous-ensembles dont le premier traite de la période de l'automne 1995 jusqu'à l'aggravation de la crise au Kosovo de 1998-1999. Et enfin la période qui s'achève avec les changements d'octobre 2000. Un autre sous-ensemble est consacré la crise macédonienne de 2001, et à une revue des relations franco-serbes après l'an 2000.

Le cinquième chapitre est, en guise de conclusion, une synthèse politicologique de la politique française dans l'espace yougoslave durant la période de 1991-2001, y compris un petit sous-ensemble consacré aux prévisions des suites des processus dans le cadre de la politique française à l'égard des Balkans et de l'espace post-yougoslave. Une place particulière y est réservée à la présentation et à l'analyse de plus de soixante-dix livres et d'autres publications parus en France et dans l'espace francophone liés à la thématique du présent travail, à savoir la crise yougoslave des années quatre-vingt-dix.

En début de la crise yougoslave, la France soutenait l'intégrité de la Yougoslavie et faisait preuve de compréhension pour les Serbes. Toutefois, l'Allemagne et la suite des intégrations européennes (Maastricht) ont fait que la politique de Paris officielle devenait de plus en plus complexe. À ce fait il faut ajouter la dégradation progressive et la disparition de l'URSS. Durant le conflit en Bosnie-Herzégovine la situation évolue par étapes dans la politique française à l'égard de la crise yougoslave, en partie grâce aux médias, et en partie grâce à la victoire de l'opposition de droite aux élections législatives et à la mise en place du gouvernement Badinter au printemps 1993. Du temps de la présidence de François Mitterrand (jusqu'à juin 1995) la France manoeuvrait entre les parties au conflits dans le cadre de la crise yougoslave. Avec le temps la France manifeste plus de sympathies et de compréhension pour la Croatie, et avec l'évolution des

conflits en Bosnie-Herzégovine pour les Musulmans aussi, tout en conservant une certaine compréhension pour la partie serbe. Cependant, suite à l'avènement de Jacques Chirac la politique française change sensiblement de position dès l'été 1995, ce qui s'est reflété notamment ensuite dans la crise du Kosovo.

Dans l'ensemble la France ne prenait pas de positions négatives par rapport au facteur serbe. Le pouvoir et le régime de Slobodan Milošević étaient traités à plusieurs égards négativement en France par les structures du pouvoir depuis que la coalition de droite et Jacques Chirac avaient pris le pouvoir. D'une part, Jacques Chirac et son parti néo-gaulliste réformé, déjà à l'époque où il était dans l'opposition à l'équipe de François Mitterrand au pouvoir et des socialistes, c'est précisément au sujet de la crise yougoslave qu'ils prenaient une position pratiquement complètement contraire à celle de Paris officielle, manifestant bien moins de compréhension pour la partie serbe. Cela peut s'expliquer par le préfixe idéologique, la droite française dans sa rivalité avec la gauche au pouvoir en France, voyait dans la gauche au pouvoir en Serbie et au Monténégro un nouveau corps étranger. La débâcle du socialisme-communisme en Europe de l'Est et alors la crise du socialisme généralisée dans le monde, ont fait que la droite française prenne la gauche au pouvoir en France pour le rival politique aux positions ébranlées à laquelle il fallait ôter le pouvoir déjà au prochaines législatives. La gauche au pouvoir en Serbie et au Monténégro était traitée idéologiquement non seulement comme une absurdité, mais, contrairement aux pratiques des socialistes de François Mitterrand, on lui collait l'étiquette d'être très proche du système idéologique communiste qui venait de s'écrouler. Les sympathies que la droite française au pouvoir manifestait à l'égard de l'opposition de droite en Serbie avaient un certain poids, d'autant plus grand que les structures au pouvoir en Serbie et le régime de Milošević étaient traités avec une intolérance croissante. Même si la France et notamment la tradition néo-gaulliste et la Cinquième république elle-même, et la matrice culturelle rousseauiste, était marquée par la rivalité avec les forces anglosaxonnes, et notamment avec les USA, le néolibéralisme et la vision du monde hobbesienne, la chute du mur de Berlin se solda par le triomphe (provisoire) de l'américanisme, du néolibéralisme et d'un monde désormais unipolaire. Les hauts responsables du parti néo-gaulliste français et notamment Jacques Chirac adoptaient petit à petit la position d'après

laquelle il fallait, vu le rapport des forces dans le monde, se rapprocher idéologiquement du néolibéralisme, ce qui était dans l'intérêt aussi des gros capitaux dans le pays, des médias qui étaient sous le contrôle prépondérant de cette vision du monde, en conservant toutefois les bases de la défense du nationalisme et de la souveraineté français, profitaient de ces possibilités pour commencer par prendre le pouvoir dans le pays et ensuite refouler les socialistes qui étaient alors au pouvoir. C'est l'époque où l'importance des communistes sur la scène parlementaire était en chute libre, tandis que les socialistes souffraient les résultats visiblement en chute par rapport à leur situation dans les années quatre-vingt, alors que le polus gros bénéfice politique revenait à la droite, au parti néo-gaulliste et à Jacques Chirac en tant que son leader. En vérité, la droite prononcée, incarnée dans le Front national, affichait une croissance, mais en raison des particularités des élections législatives en France, au niveau des régions où pratiquement seuls les deux premiers partis étaient favorisés, ce parti de droite ne pouvait réaliser un résultat adéquat au parlement national..

C'est dans ce sens que les structures de droite au pouvoir en France manifestaient un état d'esprit particulier à l'égard de l'opposition en Serbie incarnée dans une droiture modérée, soit le DS (Parti démocrate), le DSS (Parti démocrate de Serbie) et les partis rassemblés dans le bloc DOS (Opposition démocratique de Serbie) constitué en vue des élections de l'an 2000 godine. Lorsque Vojislav Koštunica fut élu Président de la RFY c'est en France qu'il vint rendre sa première visite officielle, où il rencontra Jacques Chirac, une visite qui revêtait aussi une importance symbolique. Dans les années quatre-vingt-dix, lorsqu'un incident survint au parlement fédéral en 1993 et suite aux protestations massives organisées par le SPO (le Parti du renouveau serbe), qui se soldèrent par l'arrestation de son leader Vuk Drašković et de son épouse, on vit intervenir une médiation internationale résultant par la libération du couple Drašković qui se rendit alors en France où ils furent reçus par le maire de Paris de l'époque, Jacques Chirac (qui, deux ans plus tard deviendra le Président de la République Française).

À l'égard du Monténégro, la politique française n'était pas particulièrement marquée, la France respectait l'État commun des Serbes et Mionténégrins, la RFY. Et même lorsque Milo Đukanović arracha complètement le pouvoi à Momir Bulatović pour devenir l'opposition

directe à Milošević dans le cadre de la RFY, ses sponsors étaient les Américains et les structures anglosaxonnes. C'était surtout visible après l'an 2000, de sorte que la France n'exerçait pas une influence importante au Monténégro.

La politique française à l'égard du Kosovo et Metohija était davantage favorable à l'intérêt serbe que ce n'était le cas des forces anglosaxonnes, ce qui est bien visible dans la période traitée dans ce travail jusqu'à la fin de l'an 2000 et même plus tard. Avec toutefois quelques exceptions, dont Bernard Kouchner, prétendument gauchiste, alors que Bernard-Henri Lévy, André Glucksmann et le groupe déjà mentionné des globalistes s'inscrivaient en fait dans l'esprit de la géopolitique mondialiste et proaméricaine, sur la ligne socio-économique néolibérale.

À l'égard de la Macédoine la politique française n'était pas non plus particulièrement marquée ni ne manifestait pas un intérêt particulier. En effet, la France avait reconnu la Macédoine dès 1992, pour établir ensuite des relations bilatérales avec celle-ci, mais pas particulièrement développées, la coopération économique ou technique et militaire. Cependant, vers la fin des années quatre-vingt-dix les relations entre les deux pays se renforcent sur le plan institutionnel. C'est ainsi qu'en janvier 1998 à Paris fut signé un accord sur la coopération culturelle et technique entre les deux pays, et en 1999 la Macédoine devint membre associé de la Francophonie. Dans la crise macédonienne de 2001 la France manifesta ses sympathies pour la Macédoine, pour son gouvernement et condamna le séparatisme des Albanais insurgés. Et pourtant, dans le cadre de l'Accord d'Ohrid elle accepta largement la conception des forces occidentales accordant à la minorité albanaise des droits plus grands qu'auparavant. Ces solutions de l'Accord d'Ohrid, au niveau personnel, étaient élaborés, de concert avec les experts américains et autres, par les experts français aussi, tel Robert Badinter.

Le corps des officiers et les milieux militaires ont témoigné en principe d'une certaine sympathie pour la partie serbe, y compris les fonctions qu'ils exerçaient dans les forces de séparation et dans les missions de paix. Cela vaut surtout pour les milieux néo-gaullistes dans le pays, pour une partie de l'élite, y compris l'élite intellectuelle.

Dans l'ensemble, donc, la politique française à l'égard de la crise yougoslave durant la décennie des années quatre-vingt-dix était déterminée

par les changements et les rapports dans l'environnement international, par la situation politique et sociale en France, et par l'évolution de la situation dans l'espace (ex-) yougoslave. L'interaction de ces facteurs a déterminé la politique officielle de Paris, mais aussi l'évolution de l'opinion publique et des facteurs politiques et sociaux en France à l'égard de la crise yougoslave. Il s'agit, donc, dans l'ensemble, de plusieurs facteurs qui ont affecté la politique officielle de la France, ainsi que l'attitude de l'opinion publique et les facteurs politiques et sociaux dans le pays à l'égard de la crise yougoslave. Par exemple, la prédominance des USA et de l'OTAN dans les relations internationales, notamment dès le début de 1992, comme un poids disproportionné par rapport de l'époque d'il y avait seulement un ou deux ans, donc, dès le commencement de l'internationalisation de la crise yougoslave, a puissamment déterminé, et avec le temps de plus en plus, le comportement de la France à l'égard de la question yougoslave. D'autre part, le démantèlement de l'URSS, la grande crise que la Russie traversait en cette période, ne peut pas nier complètement le soutien de principe du facteur russe assuré à la partie serbe dans la crise yougoslave, tout comme une influence croissante de l'Allemagne et des pays islamiques intéressés, notamment en ce qui concerne la crise en Bosnie-Herzégovine, sont autant les facteurs qui ont à leur tour déterminé la position de la France à l'égard du problème yougoslave. La globalisation des médias, leur boucle de rétroaction et leur influence sur l'opinion publique en France ne peuvent pas être contournés, ceci ayant été un phénomène de loin plus important qu'à l'époque, par exemple, de la guerre d'Algérie, quand l'influence des médias globaux de l'époque et notamment des médias en anglais ne pouvait exercer une influence sérieuse sur l'opinion publique française qui, pour sa plus grande partie, était créée en France et par ses médias sous le contrôle de l'État. C'est au cours des années quatre-vingt-dix qu'on voit croître l'importance d'internet, et la CNN et autres médias globaux, et notamment ceux en langue anglaise influencent de plus en plus, directement et indirectement, l'opinion publique française. Indirectement parce que la force de ces médias a fait que les médias français ont souvent transmis leurs nouvelles concernant la crise yougoslave (qui, d'elle-même, a gagné en importance à tel point que les médias globaux, plus précisément ceux sous l'influence des USA, de l'Allemagne du Royaume Uni, non seulement accordaient une place importante à cette question, mais sont devenus créateurs d'une partie de l'opinion mondiale, et puis aussi des

acteurs politiques internationaux concernant cette question—leur approche unilatérale indiquant les vrais intérêts des puissances mondiales dans la crise yougoslave), et directement parce que ne serait-ce qu’une partie des populations françaises s’informait dans ces médias notamment avec la croissance, durant la décennie observée, de l’influence des réseaux internet et des médias globaux dans leur ensemble.

NAUČNA BIOGRAFIJA DR DRAGANA PETROVIĆA

Dr Dragan Petrović diplomirao je na četiri fakulteta u okviru državnog Univerziteta u Beogradu, na kojima je prethodno paralelno studirao i to: na Ekonomskom (1999), na Sociologiji (2000), na Istoriji (2000) i na Političkim naukama (2002). Završio je Postdiplomske studije na Geografskom fakultetu u Beogradu, na odseku Ekonomska geografija i odbranio magistarsku tezu „Razvoj i razmeštaj industrije Beograda u XIX i XX veku” 2003. godine. Završio je Postdiplomske studije na Fakultetu političkih nauka u Beogradu, odsek Međunarodni odnosi i odbranio je magistarsku tezu „Francusko- jugoslovenski odnosi u vreme Alžirskog rata 1952-1964.” 2008. godine. Doktorirao je na Prirodno matematičkom fakultetu u Novom Sadu, oblast Politička geografija 2007. godine sa temom disertacije „Rusija na početku HHI veka – geopolitička analiza”; potom na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, na Istoriji, oblast Istorija Jugoslavije 2015, sa temom disertacije „Jugoslovenska politička javnost i SSSR 1922-1941” i najzad završio je doktorske studije i odbranio doktorsku disertaciju na Fakultetu političkih nauka u Beogradu, oblast Međunarodne i evropske studije sa temom disertacije „Politika Francuske Republike u jugoslovenskoj krizi 1990-2001”. Stalno je zaposlen u Institutu za međunarodnu politiku i privredu u Beogradu, kao naučni savetnik, gde se pored celine međunarodnih odnosa bavi posebno Rusijom i postsovjetskim prostorom kao primarnom oblašću, a potom i Francuskom. Pre toga više godina radio u Institutu za političke studije gde se bavio političkim sistemom (domaćim i međunarodnim), međunarodnim političkim odnosima i političkom, ekonomskom i kulturnom istorijom.

Bio je koautor više od trideset međunarodnih naučnih zbornika, potom oko dvadeset radova u nacionalnim zbornicima, a objavio je i oko šezdeset naučnih i stručnih radova u domaćim naučnim časopisima. Autor je i jedanaest leksikografskih enciklopedijskih odrednica. Do sada je objavio trideset devet knjiga u Srbiji, od čega trideset i osam naučnih monografija i jednu zbirku stručnih članaka (dvadeset i četiri kao samostalan autor i petnaest kao koautor sa po još jednim ili dva autora). To su: „Demokratska modernizacija u Srbiji”, (2005) koautor, izdavač Institut za političke studije;

„Savremeni predsednički sistemi”, (2005) koautor, izdavač IPS; „Zajednička država Srbije i Crne Gore”, (2006), koautor, izdavač IPS; „Kulturna politika francusko-jugoslovenskih odnosa 1949-1959.”, (2006), izdavač IPS; „Istorija industrije Beograda”, razvoj i razmeštaj industrije Beograda u XIX i XX veku, u dve knjige (prvi tom do 1941. i drugi do 2006.) u izdanju Srpskog geografskog društva (2006); „Novi Ustav i savremena Srbija”, (2007), izdavač IPS; „Demografska obeležja savremene Rusije”. (2007), izdavač Srpsko geografsko društvo; „Promene političkog sistema Srbije”, (2007), koautor, izdavač Hektor print; „Rusija na početku XXI veka” (2007), izdavači Prometej iz Novog Sada i Institut za političke studije iz Beograda; „Srpske političke stranke”, (2007) izdavač IPS; „Savremeni svet 2006-2008.”, zbirka stručnih radova iz međunarodnih odnosa, izdavač Nova srpska politička misao, Beograd (2008); „Srpski narod i velike sile – kulturno istorijski procesi”, koautor, čiji je izdavač Prometej iz Novog Sada u suizdavaštvu sa Institutom za političke studije iz Beograda (2008); „Geopolitika postsovjetskog prostora” u izdanju Prometeja iz Novog Sada i Instituta za međunarodnu politiku i privredu iz Beograda (2008); „Francusko-jugoslovenski odnosi u vreme Alžirskog rata 1952-1964”, u izdavaštvu Instituta za međunarodnu politiku i privredu (2009); „Geopolitika savremene Ukrajine”, koautor, u izdavaštvu Instituta za međunarodnu politiku i privredu (2009); „Geopolitika Zakavkazja” koautor, izdavač Institut za međunarodnu politiku i privredu IMPP, (2010); „Predsednički izbori u Ukrajini 2010”, izdavač IMPP (2010); „Srpske političke stranke”, drugo dopunjeno i prošireno izdanje, izdavač Kultura polisa (2010); „Dunavska strategija od vizije do ostvarenja”, koautor, izdavač IMPP (2010); „Rusija i Evropa”, izdavač IMPP (2010); „Integracioni procesi na postsovjetskom prostoru”, izdavači Pešić i sinovi i Kultura polisa (2010); „Ka multipolarnom svetskom poretku”, izdavači Pešić i sinovi i Centar za razvoj međunarodne saradnje, (2010); „Francusko-srpski odnosi 1800-2010” u izdavaštvu IMPP. (2011), „Francuska na raskršću”, izdavači IMPP i Centar za razvoj međunarodne saradnje, (2011); „Stubovi spoljne politike Srbije, EU, SAD, Rusija, Kina”, koautor, IMPP, (2012); „Ravnoteža nuklearne moći SAD i Rusije (SSSR)”, koautor, Pešić i sinovi i Centar za razvoj međunarodne saradnje, (2012). „Geopolitika Sredozemlja”, IMPP, (2012); „Geopolitika Francuske”, IMPP (2013); „Globalna monetarna kriza i novi geopolitički i finansijski odnosi u svetu” koautor, IMPP, (2014), „Geopolitika Balkana”, IMPP, (2014). „Energetska politika Rusije”, IMPP, (2015); „Kraljevina Jugoslavija i SSSR 1935-1941”, IMPP, (2017). „Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca i Sovjetska Rusija 1918-1929”, IMPP, (2018); „Kraljevina

Jugoslavija i SSSR 1929-1935”, IMPP, (2019); „Ukrajinska kriza 2013-2019.”, koautor, IMPP (2019); „Evropa i migrantsko pitanje 2014-2020”, koautor, IMPP 2020; „Srbija u savremenim geoekonomskim procesima”, koautor, IMPP 2022; „Ukrajinska kriza i ukrajinsko-ruski sukob 2013-2022“ IMPP 2022. „Politika Francuske Republike u jugoslovenskoj krizi 1990-2001“, je Petrovićeva trideset i deveta knjiga objavljena u Srbiji.

S Rajkom Bukvićem je autor knjige naučne monografije “Europe and the Migrant Issue 2014-2021”, Eliva press, Chişinău, 2022, a s profesorom Kicoševim autor je knjige naučne monografije “Romanian population in Vojvodina, within the Serb-Romanian relations”, u izdanju Scholars-press iz Sarbrikena u Nemačkoj 2015. Autor je poglavlja „Россия и Балканы – историческое наследие и современные отношения, u naučnoj monografiji *Выстраивая добрососедство, Россия на пространствах Европы*, u izdanju Ruske akademije nauka, Moskva, 2013, kao i poglavlja (zajedno sa profesorom Rajkom Bukvićem) European migrant crisis (2014-2018) and Serbia“ chapter 7, u okviru knjige *Serbia: Current Political, Economic and Social Issues and Challenges*, editor Igor Janev, u izdanju Američke akademije nauka Nova Science Publishers, New York, March 2019.

Objavio je stručno-naučnu analizu odnosa na Balkanu “La Serbia e i suoi rapporti nella regione il quadro storico e le relazioni con l’Italia,” u tematskom broju Italia e Serbia, Passato, presente e futuro di un’amicizia, rimskog međunarodno-stručnog časopisa *Geopolitika* za novembar 2013, kao i veći broj naučnih radova u ruskim i rumunskim naučnim časopisima i međunarodnim zbornicima.

Angažovan je na izradi velike enciklopedije srpskog naroda projekta SANU, deo privredna istorija, gde je član redakcije i autor većeg broja odrednica. Podpredsednik je Društva za privrednu istoriju Srbije. Član je redakcije naučnog časopisa u Rusiji Вестник Экономского факультета у Нижнем Новгороде, државног Универзитета НГИЭУ, a sada je, ili je ranije bio član redakcija (i naučnog saveta) naučnih časopisa „Međunarodni problemi”, „Kultura polisa”, „Međunarodna politika” i “The Review of International Affairs” (izlazi na engleskom). Bio je angažovan na dva međunarodna naučna projekta (sa Ruskom akademijom nauka i sa Slovačkom pri EU). Govori francuski jezik, a koristi se engleskim i ruskim.

Petrović je gostujući profesor na državnom Univerzitetu u Nižnjem Novgorodu, (Rusija), na Inženjersko-ekonomskom univerzitetu (Ниже-

городский инженерно-экономический университет НГИЭУ), a držao je predavanja po pozivu i na moskovskom МНЭПУ Univerzitetu. Držao je stručno naučna predavanja i učestvovao u međunarodnim stručno-naučnim skupovima u više evropskih zemalja i bio angažovan u nastavi na osnovnim, specijalističkim i master studijama na više fakulteta u Beogradu. Punopravni je član Razvojne akademije nauka (RAS).

CIP- Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

327(44:497.1)21990/2001"
327.:911.3(44)"1990/2001"

ПЕТРОВИЋ, Драган, 1964-

Politika Francuske Republike u jugoslovenskoj krizi 1990–2001. /
Dragan Petrović. - Beograd : Institut za međunarodnu politiku i
privredu, 2023 (Beograd : Birograf komp).- 542 str. ; 24 cm

Tiraž 100. - Prilog 1-2: str. 447-515. - Naučna biografija Dr Dragana
Petrovića: str. 539-542.- Napomene i bibliografske reference uz tekst.
- Bibliografija: str. 431-444.- Résumé, Summary.

ISBN 978-86-7067-320-5

а) Геополитика-- Француска-- 1990-2001 б) Француска-- Спољна
политика-- Југославија-- 1990-2001

COBISS.SR-ID 128368649

ISBN 978-86-7067-30-5